Т В О Р И
ВАСИЛЯ ҐРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО

The Works of Vasyl' Grendzha-Donskyj

VOLUME IX

ARTICLES

Edited by Prof. WASYL LEW
Cover by MYCHAJLO MYCHALEWYCH

Published by Carpathian Alliance, Inc.
Branch in Washington, D.C.
1989

UKRAINIAN CENTRAL INFORMATION SERVICE
200 Liverpool Road
London N1 1LF, Gt. Britain

ТВОРИ

Василя Гренджі-Донського

ТОМ IX

ПУБЛІЦИСТИКА

Літературна редакція: проф. д-р ВАСИЛЬ ЛЕВ
Обкладинка: МИХАЙЛО МИХАЛЕВИЧ

Видання Карпатського Союзу, Інк.
Відділ у Вашінґтоні, Д.К.
1989

ОБМЕЖЕНИЙ НАКЛАД

LIMITED EDITION

Зібрала і впорядкувала
ЗІРКА ҐРЕНДЖА-ДОНСЬКА

Compiled and arranged by
ZIRKA GRENDZHA-DONSKA

Library of Congress Catalog Card Number: 80-68963

UKRAPRINT Inc., Woodstock, MD
Mr. Print, Roseville, MN

Printed in USA

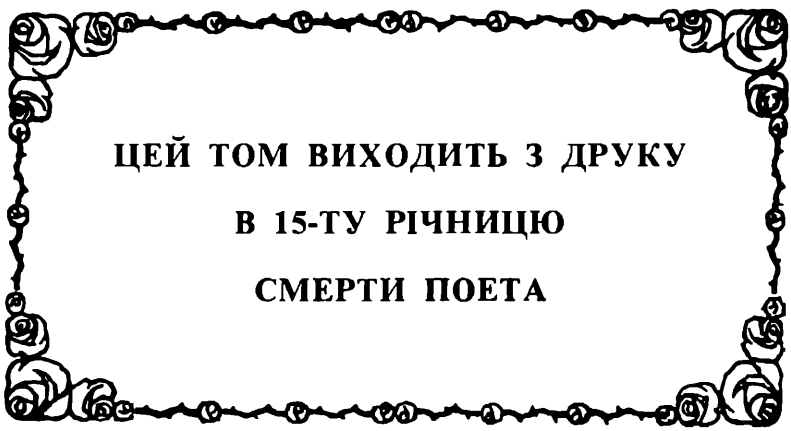
ЦЕЙ ТОМ ВИХОДИТЬ З ДРУКУ
В 15-ТУ РІЧНИЦЮ
СМЕРТИ ПОЕТА

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Передаємо нашим шановним Читачам ось уже 9-ий том творів Василя Ґренджі-Донського. Тут зібрали ми понад 170 статтей, репортажів, рецензій та інших матеріялів із публіцистичної творчости письменника. Статті прийшлося нам самим розшукувати по старих газетах та журналах, бо поетові, — хоч він і присвятив багато часу в 1950-их і 1960-их роках на зібрання своїх порозкиданих творів, — не вдалося зібрати статтей, і так ми в його літературній спадщині знайшли їх дуже мало.

Відомим є, що в 1920-1939 роках Ґренджа-Донський займався часто публіцистикою. Він не тільки писав статті, які публікувалися в часописах, але брав на себе і працю редаґування, як от в 1923 році був співредактором щоденника «Русин» (1920-1923), співпрацівником «Подкарпатського Пчолярства» (1923-1926), в роках 1926 та 1927 був редактором журналу «Пчілка» (1923-1932) (можливо, що був ним і в інші роки), редактором журналу «Наша Земля» (1927-1928), дописувачем і співпрацівником «Свободи» (1922-1938), співробітником і редактором «Українського Слова» (1932-1938), а в 1939 році редактором «Нової Свободи» (1938-1939) і якийсь час редактором «Урядового Вістника» (1938-1939). Тоді згодився він стати і редактором заплянованого журналу «Карпатська Україна» (1939). Його статті друковано майже щодня як не в одному, то в іншому виданні. То ж не диво, що ми надіялися роздобути багато матеріялів з цієї його творчости. Питанням було тільки, які архіви, бібліотеки та поодинокі особи тут і заграницею зберігають старі газети й журнали з його творами.

Відшукати видання по 50-ьох чи 60-ьох роках — і то ще з далекого кутка карпатських гір, — не було так легко. Однак завдяки добрим людям, що були охочі помогти, наші довгорічні старання увінчалися досить добрим успіхом.

Між одержаними матеріялами, крім великого числа статтей, репортажів, нарисів, знайшли ми цінні автографи письменника з 1926 року, написані тодішнім етимологічним правописом, які понад 60 років зберігалися в архіві Павла Кукурузи, видавця і довголітнього друга письменника. Подаємо їх тут фотографічним способом, щоб зберегти мову і правопис для дослідника тодішньої літературної мови Закарпаття та зберегти їх як документ історії місцевої культури того часу.

Деякі рецензії про театральні вистави вдалося нам дістати лише у фраґментах і то тільки завдяки архівному матеріялові Юрія А. Шерегія п. н. «Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року».

Одержаних спогадів про події на Закарпатті в осені 1938 року, які публікувались у продовженні в «Новій Свободі» у 20-ох частинах, тут не друкуємо, щоб не допуститися подвоювання друку. Ці матеріяли Читач знайде повністю у 8-му томі цієї серії творів (див. «Щастя й горе Карпатської України», стор. 19-75).

Ми вповні свідомі того, що зібрані тут статті далеко не всі, які написав Ґренджа-Донський. Деякі з бракуючих статтей нам відомі (див. список у «Додатках»), але скільки є ще таких, про яких нічого не знаємо! Може навіть ще раз стільки, як подано в цьому збірнику, судячи з того, як небагато спорадичних чисел різних видань вдалося нам дотепер відшукати. Та наші розшуки ведемо далі, і якщо вдасться нам знайти нові матеріяли, помістимо їх додатково в 12-му томі творів поета.

ВИДАВНИЦТВО КАРПАТСЬКОГО СОЮЗУ
Відділ у Вашінґтоні

ПОДЯКА

Складаємо тут щиру подяку всім, що допомагали нам у розшуках статтей до цього збірника:

Дружині письменника, **п-і Марусі Ґренджі-Донській,** яка протягом років щиро підтримувала нас і своєю поміччю і стараннями збагатила цей відділ творчости письменника, щоб зберегти його для майбутніх поколінь;

Паням К. Ф. та О. Д., які, хоч і з великими труднощами, а таки змогли своєю наполегливістю і відданістю до цієї справи роздобути цінні матеріяли з різних джерел («Пчілка», «Наша Земля», «Наш Рідний Край», «Руська Нива» і ін.) і їх нам прислати із заграниці;

П-і Марусі Кукурузовій-Король, Міннеаполіс, Міннесота, за збереження преційних автографів письменника про бджолярство та за інформації про закарпатські газети й журнали, які передала нам із спадщини свого дружини Павла Кукурузи;

П-і Галині Миронюк з Дослідчого Центру Історії Еміґрації при Університеті Міннесоти, Ст. Пол, Міннесота, за матеріяли з видань «Пчілки», «Нової Свободи» і ін.;

Проф. д-рові Дмитрові Штогринові з Університету Ілліної, Урбана, Ілліної, за його велику поміч у розшуках матеріялів з видань «Русин», «Неділя Русина», «Пчілка», «Наша Земля», «Нова Свобода» і ін.;

Панові Петрові Йосипишинові, директорові Української Бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі, Франція, за розшуки і пересилку матеріялів із газети «Українське Слово» (рр. 1937-38);

П-і Ірені Стерчо, Нарберт, Пенсильванія, за поміч у розшуках і пересилці матеріялів із газети «Українське Слово» (рр. 1932-35);

Панові Григорієві Йопикові з Українсько-Канадського Архіву й Музею Альберти, Едмонтон, Альберта, за розшуки і пересилку матеріялів із «Українського Слова» (рр. 1934, 1936, 1938) та «Нової Свободи» (1939);

Проф. д-рові М. Марунчакові, президентові УВАН-у, Вінніпеґ, Канада, за матеріяли з «Подкарпатського Пчолярства» та «Пчілки».

За поміч у розшуках, за поради, інформації та адреси щиро дякуємо:

Панові мгр. Миколі Мартинюкові з Університету Індіяни, Блумінґтон, Індіяна;

Сл. п. проф. д-рові Петрові Стерчові, Нарберт, Пенсильванія;

Панові редакторові Степанові Кікті з Українського Музею, Клівленд, Огайо;

Панові редакторові Михайлові Бажанському, Дітройт, Мічіґен;

П-і Олені Бобиляк, Кліфтон, Ню Джерзи;

Науковому Товариству ім. Т. Шевченка, Ню Йорк;

Українському Музесві, Чікаґо, Ілліной.

ВСТУП

Широка публіцистична творчість Василя Ґренджі-Донського дотепер є майже недосліджена. Першим, що звернув частинно увагу на нього як публіциста, був біограф письменника д-р Михайло Мольнар, який в 1964 році опублікував два нариси в книзі вибраних творів Ґренджі-Донського "Шляхом терновим". Другим був Андрій Пестременко, який в 1972 році помістив у журналі "Дукля" коротку аналізу його публіцистичної творчости. До більшої ґрунтовної наукової праці про цю частину творчости письменника досі ще ніхто не взявся. Вона ще все чекає на свого дослідника.

Ґренджа-Донський почав писати статті на початку 1920-их років. Вже в 1923 році знаходимо невелику статтю в журналі "Подкарпатське Пчолярство" п. н. "А. Духнович о пчолах" та три статті в часописі "Русин" з 1923 року п. н. "Як вибирали посла до мадярського парламенту в нашому округу", "Что чувати дома" та "Автономия Подкарпатськой Руси под Мадярщиною и автономия под свободною републикою ЧСР".[1] Опісля появляється кілька невеликих статтей в журналі "Пчілка".

Із 1926-го року відомі нам шість лекцій на тему бджолярства: "Значіння бджолярства в народному господарстві", "Бджолярське приладдя", "Мед", "Хвороба бджіл", "Штучне роєння" та "Користь рамкових вуликів". З них чудом збереглися перші три (всі в автографах)у спадщині Павла Кукурузи, який в той час був видавцем журналу "Подкарпатське Пчолярство". Припускаємо, що письменник написав їх для пасічницьких курсів, а може і для публікації в "Подкарпатському Пчолярстві".

Вповні розгорнув Ґренджа-Донський свою публіцистичну діяльність в 1927 році, коли перебрав на себе редакцію першого журналу на Закарпатті, суспільно-політичного місячника "Наша Земля". Від цієї хвилини почавши аж до трагічних днів на весні 1939 року письменник часто виступає зі своїми статтями, публікуючи їх на різні теми головно в журналі "Наша Земля", та в часописах "Свобода", "Українське Слово" і "Нова Свобода".

Зі зміною життєвих та політичних обставин мінявся й характер статтей письменника. Статті з періоду"Нашої Землі" (1927-1928) воюють проти національного і соціяльного гноблення, радикально критикують чеську владу, чехізацію по країні, соціяльну несправедливість, використовування людей, голод селян. І вирива-ється з грудей у нього гнів: "...Не можу витримати! Сльози так і рвуться з очей. Будь прокляте життя, де

люди завидують щастю худоби! Будь прокляте двадцяте століття зі своєю культурою, з радієм, зі своїм скарбом і багатством, коли ж воно не для мого народу!"Радикальні виступи письменника часто кінчалися конфіскатою його статтей і журнал попадав у руки читачів з білими плямами на своїх сторінках.

В період співробітництва з "Українським Словом" у роках 1932-1938, статті письменника вже йдуть двома паралельними напрямками: одними статтями він виступає на захист соціяльно гнобленого населення, другими пропаґує туристику, природу, театральне мистецтво, спорт. Та вже тут, як і в дальших статтях, що публікувались у "Свободі" (1923-1938) і пізніше в "Новій Свободі" (1938-1939), все більше й більше говорить він не тільки про боротьбу проти чехізації та соціяльної несправедливости, але й про боротьбу за українську душу молоді, про боротьбу за формування української національної свідомости населення, за рідну мову,за розбудову автономної держави. Його статті яскраво віддзеркалюють дух часу, дух новонародженого патріотизму народу, дух щирої жертвенности для своєї держави та захоплення розбудовою нового життя країни й ентузіязм і безкомпромісовість в обороні своїх прав проти тих, що знову хотіли б занапастити країну.

Пише Андрій Пестременко: "...Публіцистична творчість автора мала велике...значення в часі свого виникнення... Гуманні думки автора, палкого патріота... і нині мають свою художню вартість і... мають велике пізнавальне значення, показуючи нелегке минуле Закарпаття..."

Про публіцистичну творчість Василя Ґренджі-Донського з років його життя на еміґрації - від 1939 року до смерти в 1974 році - знаємо дуже мало. Якщо він і писав статті і публікував їх в той час, то вони нам, з дуже малими виїмками, невідомі і до сьогодні їх не вдалося роздобути.

-

Використана література:

1. Михайло Мольнар, "Примітки" у книжці: "В.Ґренджа-Донський, 'Шляхом терновим'", Пряшів, 1964, стор. 366;

2. Андрій Пестременко, "Прозова творчість В.Ґренджі-Донського", "Нове Життя", Пряшів, 18.IУ.1969,ч.16

3. Андрій Пестременко, "Публіцистична творчість В. Ґренджі-Донського", журнал "Дукля", Пряшів, 1972, ч. 2, стор. 50-54.

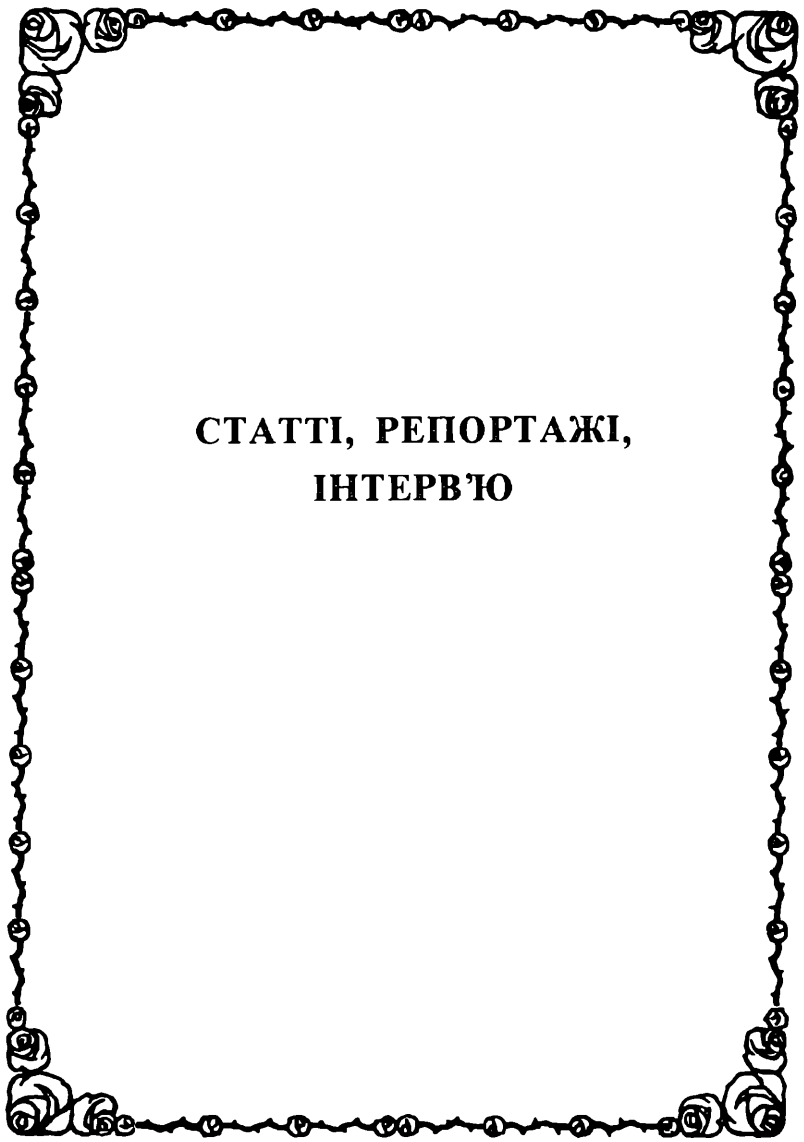

СТАТТІ, РЕПОРТАЖІ, ІНТЕРВ'Ю

А. Духнович о пчолах

Наш подкарпатскоруський славный поет А. Духнович, якого 120-рочный ювилей мы саме обходили, от що каже о пчолах в своим творѣ „Добродѣтель превышает богатство".

„...куплю пчолы, буду их дозерати,[2] *то буде моя забава и покажу обывателям: же невинніи мушки великій в господарствѣ принесут прибыток,*[3] *бо уже наши русины—ой шкода велика—сію*[4] *господарства часть оставили, не знаючи, же воск Богу на хвалу *), а мед на ужиток людям неоплатимый дар божій є."*

И так оно є. Подивѣмся только на єѣ житя, на єѣ хосенну працю! Она будує державу, управляє нею, обороняє єѣ. Має голову державы: матку-царицю, що володѣє ними. Має своє озброєне войсько роботниче, яке царство матки-царицѣ обороняє перед нападом ворогов. Працює цѣлый день, збираючи з цвѣтов солоденькій медок свому господарю, собѣ и для тых, що остались дома. Выховує дѣтвору—молоденьки пчолы, нову генерацію свого роду.

Велика шкода, що на нашой Подк. Руси, в краинѣ цвѣтов широкого простору, так мало интересуються пчолярством.

З самого пчолярства мож выжити. Оно не потребуе тяжкоѣ працѣ, только повного догляду. Пчола не просить ѣсти, она всю поживу сама собѣ пайде, хиба на час недостачѣ (мокрого лѣта або зимы), коли той малый запас (резерва) выйде, тогды потребує подкормленя.

Наша мила краинка повна цвѣтами, всякими ростинами, лѣщины нѣгде только як у нас. Акацій, липы, ива, зрубы лѣсов, де ростуть малины, черницѣ и пр. всьо то в нас знайдеся, з чого пчолы збирають мед. Серце болить чоловѣка, коли видить, що *наш народ сѣ велики богацтва природы не вміе выкористати* и то тому, бо мы под довгим гнетом не мали змоги навчитися дащо хосновитого,[5] для поднесеня нашого мизерного господарства, бо подручников (книжок и т. д.) не было руських, а чужи, мадярски народ не розумѣв, то и остався в своѣй примитивности (стародавности) до поступу байдужій (nemtörödömségben) то и не диво, що на нашой Верховинѣ, ще и до недавна деревяным плугом орали.

Пчолярство принадлежит до дуже хосенного сѣлського господарства. Вже передисторичны народы занималися ним. Має свою историю и свою литературу. Переходило рѣжны фазы розвою, доки прийшло до такоѣ степени, на якой тепер стоить.

---

*) бо в воску свѣчки горять в божом домѣ.

Пчолярство дуже приятне и интересне занятя. Найлѣпше культивують го Швайцарцѣ, Болгары, Чехи и Нѣмцѣ. В самбй Мадяріѣ продукуеся рбчно 47.700 метр. с. (метермаж) меду и 2400 метр воску, що значить вартости майже шѣсть милионов пердвоенных золотых кор.

Тепер маеме нагоду учитися своим родным словом, а наш народ до науки дуже здатный, то и надѣемеся, що народ возьмеся до користного пчолярства, буде лѣпше старатися о своѳ занедбане господарство, выхосаує богатство природы пашоѣ землѣ и не буде такій бѣдный и змушеный до того, щоб щастя дале глядати, в не своим краю...

Тож до працѣ—на своє добро!

ПОДКАРПАТСЬКЕ ПЧОЛЯРСТВО, 1923, ч. 1, стор. 3-5.

СПИРИДОН ТЕОДОСІЄВИЧ ЧЕРКАСЕНКО

(З приводу 50 років з дня його народження)

Милі діточки! Ви вже - думаю - давно запримітили в Вашій новиночці "Пчілці" чудесні віршики і п'єски С. Черкасенка, які появляються вже від давнішого часу. Ви певно не знали, хто це вам пише, то я вам про нього дещо розкажу:

Спиридон Черкасенко славний поет і драматург руського народу за Карпатами, народився 11 грудня 1876 р. в Україні, на Херсонщині. Його батько був бідним селянином. Поет, скінчивши учительську семінарію, був 15 років народним учителем. На літературну ниву виступив 1904 року. Від того часу написав багато поезій, багато драм та іншого. На Підкарпаттю ставилися його п'єси з життя підкарпатських пластунів-школярів та інші.

Сам він походить з селянської родини і, як колишній учитель, дуже любить діточок, особливо селянських. В п'єсці "Бідний Лесько" можна сказати, що учитель - то сам автор, який дуже любить і спомагає бідного ученика.

Спиридон Черкасенко пише також і під псевдонімом "Павло Стах". 11-го грудня сповнилося 50 років з дня його народження.

Дай, Боже, йому много, много літ ще прожити.

-

ПЧІЛКА, 1926, стор. 71

СПИРИДОН ТЕОДОСІЄВИЧ ЧЕРКАСЕНКО

50-літній ювілей народження і 25-літній ювілей літературної праці

Перебуває між нами знаменитий український поет Спиридон Т. Черкасенко, якого доля кинула далеко від рідного краю, аж на зелене Підкарпаття. Це його трагедія а наше щастя, бо спричинився він до піднесення нашого літературного відродження. Творами поета любується кожний, а головно його п'єсами та віршами наша молодь.

С. Т. Черкасенко стоїть на першому місці українських майстрів слова. Його поезії і п'єси вже забезпечили йому місце між незабутніми.

Народився поет 11-го грудня 1876 р. на Херсонщині, в селянській родині. Першу освіту дістав у народній школі, потім в учительській семінарії, яку скінчив у 1895 році. Учителював на селі на Донеччині, де є копальні вугілля. На літературну ниву вступив 1904 р. віршами в "Літературно-Науковому Вістнику". 1910-го року, з наказу катеринославського губернатора звільнений з посади вчителя за політичну й культурну працю між робітниками, переїхав до Києва, де цілком віддався літературній і громадянській роботі. Та в той час літературних робітників було мало, не так як тепер на Україні, тому доводилось заробляти шматочок хліба лише пером. І так пише поет до всіх тоді українських часописів, без огляду на їх напрям, і писати не те,що схочеш, але те, що вимагали часописи: публіцистичні й критичні статті, фейлетони, рецензії і т. п., а потім уже щось і з красного письменства. Довге перебування між робітниками на копальнях і залізниці, багаті спостереження з їх життя дали певний напрямок творчості С. Т. Черкасенка і зробили його першим співцем робочого люду на Україні, про що свідчить як перша збірка його поезій "Хвилини", збірка оповідань "На шахті", "Вони перемогли", п'єси "Хуртовина", "Петро Кирилюк", "Повинен", "Земля", славна "Казка старого млина", так і більшість пізніших творів аж до сьогодні. Страшні гекатомби великої війни викликали протест поета, що вилився в його трагедії "Про що тирса шелестіла". Є це козацька, напів історична драма, що принесла поетові велику славу, є це краса, як мовою (віршом) так змістом. Ця драма, разом з "Казкою старого млина" не сходить зі сцени українського театру.

Писав багато для дітей і для народу. Відомі дитячі збірки й повісті: "Діткам", "Маленький Горбань та інші оповідання", "На шахти" й інші.

Як колишній педагог, був одним із основників і редакторів першого на придніпрянській Україні педагогічного часопису "Світло", де містив багато статтей на

педагогічні теми. Крім того і в часописах і на учительських курсах та з'їздах був активним пропаґатором ідеї української школи на Україні; для народних шкіл склав кращі підручники: "Початок-Буквар", "Рідна школа", читанки від першої до четвертої кляс і "Короткий курс правопису", ч. I і II.

В 1919-му році в Відні видав перші три томи своїх поезій (П. Стах). Був редактором "Дзвону" і "Землі", а з 1923-го року переходить до нас, де написав багато поезій, а також дві великі поеми "Зелені жупани" й "Про вдову та трьох синів". В Ужгороді переклав на українську мову велику працю чеського професора Ф. Крейчі "Позитивна етика".

Від самого початку почав писати у нашій "Пчілці" і в пластунському "Пластуні". Написав прегарний гимн пластунів, якого перебрала і Західня Україна. Підкарпаття вдячне йому, що поклав основи дитячого театру, написавши для нього аж десять п'єс: три прозою, а це "Бідний Лесько", "Страшний професор" і "Грубий жених" і сім віршем - "Вечірній гість", "Лісові чари", "Нехай живе життя", "До світла, до волі", в якій змалював життя дитини - Тараса Шевченка, "Лібуша в таборі", "Чудо св. Миколая" і "Сміх".

Оце були б коротко головніші твори поета, а решта, - хто їх може згадати всіх; фейлетонів, всяких оповідань, статтей можна б на грубі томи назбирати.

Поживи між нами, почувай себе як дома між своїми, всі ми діти одної Матері...

...І прожий і твори ще хоч стільки як досі.

-

НАША ЗЕМЛЯ, "Літературна хроніка", 1927, р.I, ч. 1, 15-го лютого, стор. 13-14.

Дня 9-го березня минуло 113 років, як побачив світ один із найталановитіших світових поетів, найбільший український геній, поет-революціонер, Тарас Шевченко, а в день пізніше, 10-го березня сповнилось 66 років, як поет замкнув свої очі, що ніколи не бачили радости, а тільки нужду й горе. Такого генія, поета-революціонера могла зродити тільки земля, що сотні літ кипіла революцією, стогнала в неволі під царським чоботом. Україна зродила велике серце, повне запалу для народного визволення, повне ненависти до тиранів і любови до найнижчих наймитів, - переповнене скарбами, як сама, велика, багата українська земля.

Шевченко - це найбільший геній народу. Ні перед ним, ні після нього ніхто не зумів так гукнути мов грім на пануючих, що окрадають народ. Серце його пройнялося гнівом проти гнобителів бідного, придавленого народу, якого тримали пани в ярмі, якого катували, вішали й стріляли, садили в тюрми і гнали юрбою на панщину, мов худобу на заріз...

Тарас Шевченко вже дитиною бачив нужду, плач і горе свого народу. Батько - кріпак робив панщину і вже тоді закорінилась хлопцеві в душі ненависть до панських неробів. І самому йому довелось їсти гіркий хліб наймитів і бути слугою того, якого він з цілого свого серця ненавидів - поміщика. І коли йому при помочі людей, що відкрили його талант, удалося вирватися з кривавих нігтів людожера й увійти між вільних людей, він не йшов шляхом панів, а стремів до серця народу, пригорнув до грудей пригноблених кріпаків і заридав над їх горем. Показував дорогу, взивав до боротьби за права того самого окраденого, в морю сліз потопаючого народу, якого членом був і він сам. Вказував на минуле, на народних борців козаків, що вернули народові волю, на героїчну боротьбу гайдамаків.

Гнівом кипів на яничарів, ганебних запроданців, що відступили від власного народу і разом з чужими гнітали кріпаків. Душею болів він за свій народ, за свою рідну Україну. Народні муки зранили серце і з того серця потекла кров - стихи і вірші, горя й розпуки, протесту і надії на кращу майбутність.

Його думки розлетілись по цілій широкій Україні, його палкі слова розбудили придавлених. Пануючі побоялись його золотих слів, його впливу на замучуваний народ і пророка народу примушено замовкнути. Садять його молодим у тюрму, накладають на руки кайдани. Поета кинено до царських тюрем-цитадель, за грубі, високі мури, щоб його голосу не почула Україна. Але й там мачає в кров золоте перо і підносить заклик до боротьби проти царів. Та кровопійці знаходять спосіб

для цілковитого віддалення його від рідного краю й перевозять його в далеку чужину в неволю. Виривають з його рук закривавлене перо, не дають йому думати, не дають і виплакати туги за рідною Україною. Майже цілих сім років не дозволено йому написати ані одного українського вірша.

Десять років мучили того, хто словом огненним став в обороні правди й волі рідного краю. Там він і посивів, постарівся. Пішов революціонер Шевченко на заслання молодою людиною й вернувся - після смерти тирана царя Миколи I - майже дідусем, розбитим хворобою. З тяжкою бідою одержав дозвіл повороту до рідного краю. Але тут знову його переслідували, садили до тюрми та ставили під догляд поліції, а врешті заборонили жити на Україні.

Підірване здоров'я перейшло в тяжку недугу і дня 10-го березня 1861 року закрились його лагідні очі на віки і перестало битись його велике, повне любови до рідного народу, серце, яке всією глибиною любило свій народ, чуло себе спорідненим з кожним кріпаком, братом наймитів і сиріт.

Умер він на 47-му році революційницького свого життя, з яких 24 роки був кріпаком, 10 років в тяжкій неволі на засланню, 3 1/2 року під доглядом поліції й тільки 9 років вільною людиною... Помер на передодні знесення кріпацтва, проти якого боровся ціле життя.

Поховано його на горі над Дніпром. Кожного року йдуть тисячі й тисячі людей, щоб віддати честь Тому, хто стільки страдав серед мук і терпінь.

Але його слова, як слова оспіваного ним пророка:

...лились, текли
І в серце падали глибоко,
Огнем невидимим пекли
Холодні душі.

Народ глибоко проймався його вірою, що "встане правда, встане воля", що "не за горами кари час","настане суд і потече сторіками кров у синє море". Глибоко запали народові в душу слова Шевченкового заповіту:

Вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте.

Нас, підкарпатських українців, покривали чорні хмари й мало знали ми про Тараса Шевченка. Але пізнавши його, пізнавши його золоті слова, ми також відчули те, що він є наш, що пам'ять його дорога нам,живе і житиме серед нас.

Бо його пламенні слова також якби нам вичитані з душі. Чи ж не до нас можна найкраще прикласти його слова:

Де нема святої волі,
Не буде там добра ніколи.

Чи ж не для нас, для заохоти проти чужого походу на наші найсвятіші національні права, дзвенять його огненні слова:

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого...

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине.

А чи не можна про більшість нашої інтеліґенції сказати те саме, що сказав Шевченко про тодішню українську інтеліґенцію:

А братія мовчить собі,
Витріщивши очі,
Як ягнята...

Всі мови слав'янського люду
Всі знаєте, а своєї
Дасть - Біг.

Чи ж не про нас каже він:

Окрадені, замучені
В путах умираєм...

І тому він наш. Бо він найбільший син того самого народу, котрого й ми є нероздільною частиною. І ніхто не зможе нас відмежувати від його думок. Ми, підкарпатські українці, приєднуємо сьогодні і свій доземний поклін пам'яті великого Шевченка до поклону всього українського народу та кличемо:

"Буде, батьку, панувати,
Поки живуть люде,
Поки сонце з неба сяє
Тебе не забудуть!"

-

НАША ЗЕМЛЯ, 1927, р. І, ч. 2, 15. березня, стор. 1-3.

ЛЮДВИК БЕТГОВЕН

Далеко в Німеччині побачив світ 16-го грудня 1770 року, а 57 років пізніше - 26-го березня 1827 року помер музика всесвітньої слави Людвик Бетговен, якого тепер столітні роковини смерти відсвяткував увесь культурний світ.

Вже з дитячих літ виявив молодий Людвик великий талант до музики. Шестирічним був, коли вперше публічно виступив, а в 10 років життя почав сам складати різні твори на фортепіяні та давав концерти в Голляндії. Повернувши для дальших студій до Відня, познайомився зі славним композитором Моцартом, який захоплювався талантом хлопчини. Але тоді помер його батько і хлопцеві прийшлось тяжко заробляти на кусок хліба, щоб удержати матір-вдову і двох братів.

Опісля оселившись настало в Відні, писав чудові музичні твори. І хоч старшим геніям молодша генерація більше-менше порвала лаври з голови, Бетговен стоїть і стоятиме завжди оригінальним і завжди все новим, модерним, незрівняним. Дбав він і про бідних, в користь яких давав концерти і нераз і останній свій гріш, хоч самому нераз доводилося і без вечері лягати.

Геніяльний музика і композитор жив і творив у Відні в більш як несприятливих обставинах, особливо матеріяльної натури. Справжнім його меценатом був тільки українець Андрій Розумовський, син останнього українського гетьмана Кирила Розумовського. Він був у Відні російським амбасадором і, як великий любитель музики, опікувався й гостив у себе тодішніх музиків: Бетговена, Моцарта, Гайдена і інших. З вдячности за те Бетговен присвятив йому деякі свої твори (напр. Опус 26, т. зв. квартет Розумовського). Підо впливом Розумовського Бетговен увів у свої твори й деякі мотиви з українських народних пісень.

Вже в 31-му році його життя почались в нього болі вуха. Та недуга мучила його більше двадцяти літ, в наслідок чого Бетговен цілковито оглух, хоч праці не кидав до смерти і вкінці занедужав і в березні 1827 р. помер той, який обдарував увесь світ незрівняними музичними творами.

Століття його смерти відсвятковано в Відні з великими парадами, на яких заступлено 13 держав. Свято роковин перейшло у великий конґрес, в солідарність універсального культу, щоб як найвеличніше вшанувати пам'ять генія музики.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 1927, р.І, ч.3, стор.14

(Примітка: В скороченій формі і з незначними змінами ця сама стаття появилася і в "Пчілці", 1927, р.У. ч.8.)

Я ТЕЖ УКРАЇНЕЦЬ...

(Жива картина, яку я бачив на власні очі)

На ужгородському корзо[6] іде дев'ятнадцять людей, самі селяни з різних околиць, на чолі з тутешнім одним інтеліґентом, який ходив з ними по різних інтервенціях. Недалеко від "малп'ячого вугла"[7] перестає їх на дорозі якийсь панок.

- Чекайте, леґітимуйтесь!

Провідник: - Прошу! (Подає документ приналежности до міста).

Панок: - Ви хто такий?

Провідник: - Українець.

Панок: (Витріщивши очі): - Українець...? Та ж ви з Ясіня!

Провідник: - З Ясіня й українець! Ви певно не знаєте, що в чеській географії вчать, що на Підкарпатті, - розуміється і в Ясіню - живе український народ.

Панок: (Не даючи відповіді, звертається сердито до селянина): - Ви звідки?

Селянин: - Отут від Мукачева... з Нового Давидкова.

Панок: - Русин?

Селянин: - Українець.

Панок: (З жахом) - І ви українець?

Селянин: - Та правда, що українець!

Панок: - Сакра![8] (Віддає папери й іде до другого) - Русин?

2-ий селянин: - Ні, прошу, я не русин, я теж українець!

Панок то червоніє, то біліє, виражаючи своє невдоволення скреготом зубів.

Отак поперепитував усіх зарядом. З вісімнадцяти людей 16 відповіло, що вони українці, а два сказали "русин".

Значить: справа йде вперед. Лиш так далі, пановe! Хоч як затопчуєте наш моріг, - а травичка все росте й росте...

-

НАША ЗЕМЛЯ, травень 1927, ч.4, стор. 4-5.

ІЗ СМІТНИКА "ОБЩЕСТВА ім. ДУХНОВИЧА"

Перед нами лежить брошура повна фантасмаґорій якогось ненавистю проточеного україножера І. Лаппа "Происхожденіе украинской идеологіи новѣйшаго времени" (видання Общества Духновича, ч.28), в якій автор цілий могутній національний рух українського сорокмільйонового народу називає просто маленькою партійкою, а українську мову "провиціяльнымъ діалектом Южной Россіи".

Брошура повна фальшивих дат та цитувань із тенденцією очорнення нашого відродження. Найкращим доказом об'єктивности автора є твердження, зараз на стороні першій згаданої "книги": "Я не думаю, чтобы можно найти сколько-нибудь достаточное число крестьян Кіевщины, Черниговщины, Волыни, Галичины, которые бы называли себя украинцами"!

Так само про Шевченка, найбільшого генія України, говорить: "Шевченка теперь провозгласили украинцы знаменем своего партийнаго дѣла", і "Шевченко не розрывал с русским народом". По думці писаки, син українського закріпощеного мужика "мыслил по-русски...",і "не чужою представлялась ему (тодішня царська!) Россия, а родною, называя ея своим отечествомъ".Значить: дванадцять років у тюрмі і неволі та 4 роки під поліційним доглядом пробув він тільки із своєї доброї волі!... До цієї знаменитої арґументації, в котрій,між іншими, немає ні одного оригінального цитату Шевченка а тільки голі твердження п. Лаппа, вистане подати лише такі цитати з Шевченка:

...в Московщині
Кругом чужі люди...
Поборовся б з москалями
Як би малось сили.

(До Основ'яненка)

...Москалі чужі люди
Роблять лихо з вами.

(Катерина)

Сини мої на чужині,
На чужій роботі.

(Розрита могила)

На такі напади на український нарід може собі позволити тільки спаралізований, гнилий мозок московської царської чорносотенщини, бо серйозні, розумні москалі інакше думають. Адже ж найвищий форум російської науки, що вище стоїть від нещасного, маленького Лаппа, - Петроградська Академія Наук узнала, що є український нарід і є цілком окремішня українська жива мова... На велике щастя України, оту гнилу московську чорносотенщину вигнали за кордон, хай там здихає,

бо інакше ссала б і далі кров українського народу і стояла б на перешкоді нашого національного відродження... Сліпа вона, не бачить, що там розвивається рідна культура, не хоче знати, що там щоденники виходять по півмільйона примірниками денно. Вона тільки молотить старі фрази, деґрадує велику українську ідею до одиниць.

Високомудрі секретарі з двома докторатами певно про це не читали й не знають, що Україна живе й розвивається, що є український нарід. А саме "общество" ще ніколи так не скомпромітувалось, як випуском отого сміття.

Шкода місця полемізувати з божевільними, бо "горбатого й могила не направить". Від таких "творів"нашій ідеї не буде ні тепло, ні холодно. Саме життя показує й покаже ще панам із "общества", що живої ідеї не переможе жадна сила.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. липня 1927, р. I, ч.6, стор. 3.

ПІДКАРПАТСЬКИМ УКРАЇНСЬКИМ ПИСЬМЕННИКАМ І ЖУРНАЛІСТАМ

Цим маю честь взяти на себе смілість подати ініціятиву до оснування товариства молодих українських письменників на Підкарпатті й прохаю Вп. панів Товаришів по перу, котрі є свідомими українцями поступових поглядів (не тих, що стоять на плятформі т.зв.народницького напрямку "русинізма"), подати свою думку про цю справу.

Не буду виказувати потреби такої організації,бо це кожному з нас ясно. Організація мала би завдання не так боронити матеріяльні інтереси робітників пера, бо таких інтересів на Підкарпатті ми не маємо, але згуртувати молодих українських письменників, без огляду на їх релігійні та політичні переконання, для оборони Рідного Слова перед всякими напасниками. Хочемо помогти наших письменникам вийти дальше як поза Ужгород і Хуст, хочемо, щоб вони ввійшли до загальної української літератури й щоб широкі українські простори почули запах закарпатської смереки.

Жадної такої організації (ні навіть подібної) немає. Заснувалося було десь в 1922 році товариство "Слов'янських журналістів", але його основні збори були й останніми й ціла його діяльність скінчилася на

тому, що піднесено Еренфельдові грамоту почесного чле на товариства. Врешті цього року Цивільна Управа його розв'язала.

Статут проєктованого товариства вже виготовляється.

Прохаю всіх Вп. панів Товаришів письменників і журналістів подати як найскорше свої думки, коли й де можна би відбути основні збори.

Підкарпатсько-українську пресу прохаю цей мій заклик передрукувати.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. липня 1927, р.I, ч.6, стор.11.

ПО ПІДКАРПАТТІ

Країна темноти, нужди, голоду й ... чехізації

Загально відомо, що на Підкарпатті між українським населенням панує страшна біда. Але в порівнянні з нуждою населення надужанської долини, наші мараморошські села - то золото, бо надужанське населення находиться в ніде на світі нечуваній нужді і темноті, терпить жахливий голод.

Спробую змалювати його життя без жадного шаржу й без вигадок, а так, як чув від самих селян на місці і бачив на власні очі. І опишу може тільки соту частину того, що люди переживають... І хотів би поставити під ніс тим панам, що співають про економічний добробут народу, про культурні здобутки, про блага "переведеної" земельної реформи і про інші добра наслідком панування "слов'янських братів": "Нате![9] Читайте!" Хотів би закричати на ввесь світ: "Рятуйте, бо пропадаємо!"

* * *

ДУБРИНИЧ-БУКІВЦЬОВО

"Чудова околиця, як тут гарно, як тут мило й весело", - скаже той, що добре пообідав, сяде на авто та поїде яких 30 км. І справді. Вздовж шляху річка шумить, на вузькій долині ледве що міститься вона разом з підмитою, поганою дорогою. По обох боках високі гори з зеленими лісами. По дорозі стрінешся з селянами, що йдуть задумано прямо на тебе, обідрані, такі

сумні і пригноблені, мовби горб на плечах сидів і давив їх до землі... Здіймуть кресаню (капелюх) перед тобою і низенько поклоняться. Так належиться кожному хто в ногавицях (штанах), бо... можуть пан розгніва - тися та заперти бідного чоловіка на два дні до темниці...

На дорозі стрінувся я з чоловіком, йдемо разом до Чорноголов'я. Розбалакалися ми. Зачав дядько жалітися на свою біду. Дуже бідний чоловік - шість років не бачив молока... Має одно телятко, "аж Бог допоможе виплекати, може буде й коровка". Землі не має,а так, де може, із панського урве трави у вілаху (плахта),бо ґрейцара нема, то нема за що й купити, врешті кінчтар (держава) і не продасть. А в людей так мало землі,що ріжуться за неї... Через день діти ходять з міхом на бурян і сушать на поді[10]на зиму худобинці, але як зловить гайник,[11] то треба йому два-три дні посидіти (різати дрова панам)... Так само за хворост. Писати й читати не знає, дітей до школи не посилає, бо голі й босі, нема і на постоли...

- Гей, пане, пане! Тяжко на світі жити! Були б ми не вродились на цей поганий світ... Кажуть, що давно збивались гори, одна в другу, а ми давно чекаєм цього. Треба б тільки раз тарахнути, то було б і по нас...

Закашлявся дядько і сопе, як ковальський міх, а груди в нього як розбита бербениця (бочка), зад горбатий, а перед плоский й узенький як скрипка. Регочеться смерть з його сорок-без-два-річних грудей...

Що він їсть з родиною?

- Що ми їли вчора? Чир, панцю мій, чир! Знаєте,що то чир? То кукурудзяна мука заколочена в окропі, то сербаємо[12]собі. Але як дістанемо росолу з капусти від сусіда, то чир колотимо на-густо і з тим їмо. То для нас празник. Але частіше нема чим є, бо роботи дасть Бог. От, робив вчора у жида за десять корон та несу десять фунтів мелайної (кукурудзяної) муки між діти на чир. А як нема, то я піду голодний, а дітям зварить стара лободу, посипле мукою і посолить, то хлепчуть як щенята. А як ще голодні, то, збираючи бурян, їдять щаву (рослина Rumex) і заяцьову капусту (подібна до конюшини, трилисткова кисловата рослинка), або надлуплять кору нестарої вільхи і ножиком зішкрябують "хлептанку" (солодкуватий сік на вільсі). Ще ліпше зі старого бука здерти кору і, ламлючи її, віддирати мов полотно від неї спідню верству. Тим живляться у нас люди, паночку, що сором і сказати. А в кого є вже росолянки і трохи бараболі, той числиться за багатого.

Отак ми з "дідусем" (сорок-без-два роки!) розбалакались та й зайшли до села й попрощались. Саме "село" можна б назвати звориною,[13] а самої "врожайної"долини в ширині ледве пару сот метрів. Хатки-кучі порозкидані по берегах і тому воно таке довге. З усіх боків стиснули його високі гори, державні ліси і тільки трошки над селом прогалини (поля без лісу) з бара-

болею. Землі так мало, що мимоволі ставиш собі питання: з чого, властиво, отой народ живе? "В нас землі хіба ж десятьом ґаздам..." - сказав мені один селянин. А на тій землі коротає ціле село, бо заробку жадного нема. Але і з того позабирали собі ліпші землі всякі лихварі.

На перших місцях, по обох сторонах вулиці, гарні жидівські хати й сільські уряди. Жандармська станиця прямо як вілля, так само і лісна управа. Тут є аж ціла колонія чеська. Це державні лісові урядовці, гайники, жандарми, торговці, а навіть звичайні робітники. Це є експоненти уряду, що грають ролі в селі. Переважно холостяки, в шкільному віці дітей не мають, але разом з жидами заложили чеську школу й нашими коштами утримують чеського вчителя, хоч до тої школи не ходить і двадцятеро жиденят, тоді, коли всюди сотні наших дітей є взагалі без шкіл і виростає анальфабетами. За інформаціями одного селянина, на чеську школу зареквірували будинок української греко-католицької народної школи. Чехізація ведеться й тут: на державних і сільських урядах чеські написи, урядується виключно по-чеськи, урядовці з населенням говорять тільки по-чеськи, до чеської школи втягають більш і більш дітей, а навіть - ганьба і стид - що коли й є денебудь один гайник українець, то його дітей наказом втягається до чеської школи... Отакі то блага по наших селах! Угри мадяризували міста, а села зістались й надалі українськими, але чехи кинулись чехізувати й наші села.

Для повної картини просвітнього піднесення за панування чеських "культуртреґерів"[14] треба сказати, що в цьому самому селі є 5 корчем - в порівнянні з тим, що перед війною було тільки 4, але тоді працювали в державних лісах тисячі робітників, а тепер праця стоїть. Як концесіонери тих корчем так і торговці стараються говорити по-чеськи, щоб приподобатись пануючим.

Сьогодні свято, народ на вулиці. Голови схилені, з тяжкими думками, пригноблені, нещасні. В їх очах нема жадної свідомости, ані людської гідности, без жадного опору, нездатні до самооборони, як бідні, безрадні сироти, що не мають на кого опертись, порадитися. Ніде на Підкарпатті не бачив я тільки жебраків, стільки виродків і вроджених калік, сліпих, горбатих і кривих, з короткими ногами і великою головою, а часом і з волем[15] під бородою.

Тисячлітнє чуже панування, визиск, голод, нужда - та алькоголь - здеґенерували їх і вони ослабли... А п'ють вони не тому, що дуже їм добре, а п'ють з нужди, із своєї біди. Вип'є за дві корони горілки та й уже п'яний, через те, що голодний, не їв зо два дні і тоді не диво, що перевернеться, а може заспить і на віки... Нема кому повчити про шкідливість горілки. Про якусь народопросвітню працю і мови нема, бо на Підкарпатті тих, які навчали б народ, повиганяли і понаставлювали на вчительські посади чехів, або мадя-

рів та мадяронів, що далеко стоять від народу. А знову другі, хоч мали б змогу, не сміють і не хочуть нічого робити.

Ціле наше народнопросвітнє життя задеревіло, бо т. зв. інтеліґенція ставиться до всякого народного діла пасивно. Чи дивно тоді, що народ дивиться на їх кривим оком? Це є їх вина, що народ в такому стані, тільки вони повинні би рятувати хоч нашу молодь з того страшного багна. Але вони замість того і самі п'ють (звичайно ситі) і сидять за картами.

Питаю одної жінки, скільки їй років? Вірити не хочу, що тільки 28. Риси лиця хоч і гарні, але саме лице жовтяво-бліде, ніде одного цвітку, а вже зморщки тягнуться попри уста, як у старої баби. Очі запалі, з широкими синцями кругом. Плекає малу дитину, ціла родина живиться бараболею та капустою, але й того вистачає тільки до нового року... Корови нема. Чоловік хворий.

Бідні селянські діти босі, в одній сорочині, голодом виснажені, бліді-бліді, як тінь. Сухі як дротик, тільки черева великі, розбиті бульбою і нужденним росолом, коли не "хлептанкою"... Ростуть на чирі та на лободі, то ж чи можна сподіватись із них здорових та сильних людей?

В селі є між українським населенням і "багаті". От до такого "багатого" чоловіка я й зайшов, щоб бачити його багатство. Землі має "під чотири коблики" (біля 4 морґи) і трохи кошениці,[16] має "три хвости", то є троє худобин. "Свого хліба" має тільки до Великодня, а далі треба докупити, а що то за хліб, ось бачите: чотири кладні (хрести) жита (на панському полі - про те пізніш), два вози кукурудзи разом з гиччям (буде чисто до 150 кґ), 10 мішків бульби, бочка капусти, купа гороху (10 кґ) і віко (30 кґ) фасолі. Молока мало, м'яса ніколи не їсть, не варять ні на маслі, ні на жирі, свині не тримає, бо "свиням хліба треба, а в нас його нема..."

Землі нема, бо її забрала держава! Як переведено земельну реформу - загально відомо. Врожайні доли пороздавали чеським леґіонерам, а решта - урядовцям та своїм слугам (т. зв. решткові маєтки). Але там хоч бодай на око щось зроблено. А тут, у горах, та земля, що вже 7 років призначена на розділення, ще й досі стоїть як стояла, в руках держави і ніхто пальцем не кивне, щоб була та нужденна земельна реформа переведена. Великі простори лісів, поля, полонини, пасовиська - все державне. Дається в аренду за високе наємне, якого селяни не всилі заплатити. Коли вже не ліси, то чому ж тих піль і пасовиськ не розділить держава? Ми ніколи не сподівались, що ті, які сміють називатися нашими "братами", які нам "добра" хочуть, переведуть на весь світ розтрублену земельну реформу так, що з того ми майже нічого не дістанемо, а тільки чеські леґіонери, багаті урядники й інші. Та ж то зем-

ля наша, а не їх! Та ж ту землю кінчтар[17] від нас загарбав, віддайте її нам назад!

Між Чорноголов'ям і Буківцевом тягнеться зворина, без жадної возової дороги, тільки стежка. Від села на яких 8 км на ліво лежить гора "Вульхово". Запитаний провідник, чия то земля з засівами, відповів, що земля державна, а від держави люди самі на силу взяли - хоч знають, що прийдеться тяжко відпокутувати. Так само є подібні копаниці (місце, де копають землю на жито та бараболю, бо орати в березі не завжди можна) і в Смерекові та й на інших горах. От я й пішов на ті копаниці, щоб поговорити з нуждарями. Але й слова не витягнеш, поки не заприсягнеш, що ти не з тих панків, що йому шкодять. Але розбалакався я з людьми. Набрали трохи довір'я й зачали говорити. І тут я передаю слова тих, що стоять у вічній боротьбі за шматок хліба, що ніч і день працюють і ходять голодні, що їх і їх мозольну працю дикі звірі нищать.

- Землиці нема, хоч пропадай, вже так порозрізувано на бантлики (стрічки), що нема де й кучі поставити. Дурять нас, що розділять землю, а вона й до сьогодні стоїть. Заробітку немає, а жити мусимо, діти голодні і ми самі неситі. То ж пішли ми в державні ліси і по зрубах,[18] або таки серед лісу почали садити бульбу. Найперше вирубали ліс і зробили таку "пасіку" (пасікою тому зветься, бо ліс і кущі посічено), яка нам вистачала відповідно до насіння, а з року на рік її розширювали. Як посікли ліс, то зложили, хай схне, а потім палили "огнища", тобто підпалили той ліс, що висох і мотиками покопали, бо через коріння орати не можна. Ми посадили бульбу, але від того ж самого дня треба було щоночі стерегти, не раз і по двоє нас, щоб дикі свині не порили. І то до пізньої осени, бо інакше нічого не зістанеться... А вепри такі влізливі, що годі головнями відбити. Стріляти нема чим, бо пушки (рушниці) жандарми повідбирали, а то вепра кулаком не уб'єш... Часом, хочби як далеко був чоловік на праці то на-ніч вертається сокотити, бо інакше й ряду не лишиться. Раптом раз прийшли пани анжирілі (інженери), поміряли землю та заправотив нас кінчтар (заскаржила держава до суду). Нас засудили, платити не було чим і ми сидимо річно не раз і по два місяці в темниці... Хто зрубав ліс - той більше, а хто на зрубі посадив - той менше. Земля підла, треба все далі й далі посуватись і копати в корінню. Тяжко, паночку, копати чеканом і тяжкими мотиками... а пани все і все штрафують (карають)... Та і тамтого року, як я відсидів, то питається мене пан суддя: "А чи будеш іще на кінчтарській землі садити бульбу?" "Буду, - кажу, - і до смерти, все буду садити, хочби довелось сидіти і півроку... Буду садити, буду копати й далі, бо в мене діти, з чогось треба жити..." А він дубнув на мене та й говорить, що замкне нас на 4 місяці. Та хоч би нас вистріляли і тоді примушені ми це робити, бо нема де подітись, а, як кажу, жити треба. Перед війною тисячі робітників робило, а тепер годі ґрейцар заробити.

Озвався другий селянин:

- А знаєте, що сталось? Щоб ми не могли й далі садити бараболь та сіяти жита, лісна управа насадила по наших копаницях сіяницю (малі смерічки). "Звари,жінко, окропу!", гукнув я на жінку, а як окріп кипів, то я кожну смерічку піділлляв і вони повсихали.Вони більш ніколи не зросли, а я собі жито й далі сію і сиджу, коли скільки присудять... Часом і садять смерічки по насадженій бульбі, то тоді копати не можна і даремна праця. Вже тоді кропи їх окропом чи ні, все одно,бараболі не покопаєш, бо зараз побачать злу волю і аж тоді біда!

- Та скільки зродиться вам тої бульби на панській землі? - питаю.

- В мене все в одному місці отут, що бачите. Сподіюсь, що буде 15-20 мішків.

Тепер візьмім олівець та папір і числім: Кажім,що має він 20 мішків картоплі, числячи по 30 Кч [19] (ціна ужгородського базару), то вийде, що варта та бараболя 600 Кч. Робив коло неї весною, літом і осінню, разом п'ять тижнів, мав своє насіння, сторожив її перед звірями 180 ночей (від Юрія до Покрови) кладучи стало пожарища, вигукуючи й бігаючи від кінця до кінця з головнями (бо вепри вже так привикли, що самого вогню не бояться), мок на дощі, а за те, що він посмів садити бараболю на "кінчтарській" землі, то посидить ще може і місяць у тюрмі!...

От вам, панове посли і всі інші, - земельна реформа! Тепер хваліться і трубіть на весь світ, що браття допомогли вирватися нам із пазурів страшної біди, що "русини" під господарським оглядом стоять знаменито!

Знову інший випадок. Буківцьово. Село, як кажуть, "у чорта за дверима", в кітлі між горами,заперте від світу під полониною. Возової дороги нема, лише стежка через гори і ліси, народ голодом прямо замучений... Іду з чоловіком, що якраз вертається з отих "пасік". Від цілої весни немає жадного заробітку, тільки був на жнивах коло Капушан. Працював 25 днів і заробив собі 4 віка жита - то є 100 кг. Грошей на дорогу немав, то йшов туди й назад пішки (вище 180 км). Знову другий: страшенно бідний чоловік. Хліб рідко коли є в його хаті, тільки бараболя,і він говорить таке:

- Була задавка[20] в селі і я за один тиждень восьмеро дітей поховав. Було так, що по двоє клав до труни...

Звичайно! Від сухих бараболь немає сили дитячий організм, щоб протистати бактеріям зарази.

При переході з Нижнього до Вишнього Буківцьова догонив я "дядька" (39 років!). Йде, підпираючись сокирою. Колись робив у лісній роботі, але "тепер ніде

не приймають". Блідий як і всі, лице зморщене, бідує як і другі.

- О, тут страшна біда, - каже він, - за хліб тут дуже скупо. Ще зимою сяк-так пробуде чоловік, - знайдеться трохи і вівса і бобу, але на яри (весною) і в літі, хоч під землю лягай! Вірте мені, що весною молоде букове листя варимо та їмо. Та ще як є молоко, то півбіди, але як нема, то падемо як мухи, колишемося як п'яні... Ми гірше живемо від маржини (худоби), бо ми таку гірку біду терпимо, що хрань, Боже! О, дивіться, чиясь коровка пасе. Щаслива худобинка,бо вона сита, вона скубе й скубе і повне має черево, а я... від учора не їв...

Не можу витримати! Сльози так і рвуться з очей. Будь прокляте життя, де люди завидують щастю худобини! Будь прокляте двадцяте століття зі своєю культурою, з радієм, зі своїм скарбом і багатством, коли ж воно не для мого народу.

- - - - - - - - - - -

Що могло б тут помогти?

Насамперед негайне уділення тимчасової помочі в натурі або в грошах, бо коли мають грубі мільйони на всяку мертву пропаґанду, що нічого не варта, на вдержування всяких "лейбжурналів", то тим більше повинні уділити поміч, щоб урятувати населення; розписання публічних робіт і то чим скорше, таким способом, щоб будувати дороги, мости (ані одного, ані другого нема, міст коло Дубринича вода взяла і ціла околиця заперта від світу), поставлення дерев'яного промислу хоч на такий ступінь, як був перед війною. А найголовніше: зараз розділити державну землю і то без жадної,або за дуже маленьку оплату, бо інакше населення через катастрофальне господарське положення не всилі заплатити; роздати полонини і всі пасовиська колективно громадам, уділити безпроцентові, довгосплатні позички виключно на заведення расової худоби; чим скорше закладати курси, а головно молочарський і бджолярський, бо з ворожками та забобонами ані молочарство ні пасічництво (бджолярство) не піде; ліквідувати неграмотність і навчати та виховувати молодь до цілковитої, радикальної зміни дотеперішньої примітивної господарки; закладати читальні і кружки тверезости й побуджувати народ до самоосвіти.

Це необхідно і чим скорше треба зробити і коли держава є державою а не мачухою, то повинна дбати про своїх горожан, яких скарбами вона користується (ліси, сіль, податки) і на які ні в якому разі не доплачує...

Підкреслюю, що я не підбирав красок, щоб змалювати жахливу нужду підкарпатського бідного населення.Сміло можу твердити, що рідко або і ніде в Европі не знайшовся б такий заклятий куток нужди та вічного голоду, а одночасно куток безмежно терпеливого та безрадного

народу. Але все має свій кінець. Голодна людина небезпечніша від вовка й тому влада та наші її дорадники повинні пам'ятати, що навіть терпеливість підкарпатських українських нуждарів буде мати свій кінець. Не грайтесь з вогнем! Не закидайте народові невдячність та "несвідомість" за те, що він невдоволений та стало голодний.

Знаю, що навіть нашим деяким панам ці мої рядки будуть новою Америкою, й вони навіть може мене підоймуть на сміх, але по відомостях преси бачив це і чужий чоловік - німецький журналіст Бруно Фрай, який у своїй книжці пише ось що: "...Люди не зойкають, не плачуть, не бороняться - а вмирають... О, такої жахливої картини не знайти ніде... Їдять хліб з сушеного сіна і трави, що є ніде в світі нечуваною стравою..." А хто сумнівався б, тому раджу піти переконатися на власні очі про все те, а тоді заговорить інакше.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. вересня 1927, р. I, ч.8, стор.1-5.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

З приводу 40-літнього ювілею літературної діяльности

Українська Буковина має в своїй минувшині й у своїй теперішності багато схожих рис із українським Підкарпаттям. І там і тут ішов процес винародовлювання українського населення, там ґерманізовано, а тепер румунізується, а в нас мадяризовано, а тепер...; і там і тут українська інтеліґенція покидала маси.

Але все таки Буковина, завдяки живому впливові українського відродження в Галичині, зачала жити своїм рідним життям, зачала працювати для власної культури й до української літератури внесла вклади своїх двох мистців слова: Осипа Юрія Федьковича й Ольгу Кобилянську.

Саме цього року в листопаді буде українська Буковина святкувати 40-літній ювілей письменницької діяльности Ольги Кобилянської, що своєю невтомною працею в дуже тяжких обставинах дала доказ живучости частини нашого народу на Буковині.

Ольга Кобилянська народилася в бідній урядничій сім'ї в Гурагоморі на Буковині 27-го листопада 1865

року. Молодість свою пережила в містечку Кімполюнґ. Не маючи спромоги здобути освіту в школі, здобувала її сама, читаючи книжки, головно німецькою мовою. Коли почула в собі письменницький хист, зачала, як каже сама, писати для себе щоденник та свої оповідання, але пильно берегла їх перед людським оком. Писала по-німецьки, бо не знала настільки рідної мови. Але в році 1881 прийшов до Кімполюнґа на лікаря д-р Окуневський, галицький українець. Його дочці Софії Окуневській, а також письменниці Наталі Кобринській, із якою Софія познайомила Кобилянську, зважилася Кобилянська показати свої писання та за їх порадою зачала виучувати добре українську мову. В 1891 р. переноситься письменниця до Черновець, де знайомиться з тодішніми українськими діячами (проф. Смаль-Стоцький, письменник Маковей і інші). В 1898 році відвідала Україну й від тоді все мріє про те, щоб знову туди поїхати. В 1903 році підтяв її параліч і серцева вада. І тому письменниця не може брати жадної участи в громадянському житті, а тільки дальше пише й досі, хоч живе в дуже прикрих матеріяльних і моральних обставинах. Румунська цензура не допускає на Буковину жадного друкованого українського слова, а їй приходиться жити відрізаною від рідної літератури.

За 40 літ своєї праці написала ювілятка багато. Більші її речі це повісті: Людина, Царівна, Земля, В неділю рано зілля копала, За ситуаціями, Через кладку. Дрібні новелі вийшли в двох збірках: Покора, До світла. Повне видання її творів друкує тепер харківське видавництво "Рух". Багато її нарисів перекладено на різні европейські мови.

Кобилянська взорувалася на великих повістях німецьких, норвезьких, данських, і її повісті це психологічні романи, в яких у першій мірі виступає в обороні права жінки на людське життя. Це понайбільше повісті з життя інтеліґенції, але є в них і прегарні картини буковинського побуту та описи буковинських гір і долів, буковинської природи, котру письменниця так любить.

І коли сьогодні ввесь український нарід складає свою пошану заслуженій буковинській письменниці, ми, закарпатські українці, що найкраще розуміємо жах обставин, у яких доводиться ювілятці працювати, - бо ми недавно були під п'ятою мадярських панів, а тепер попадаємо під іншу, - і ми приєднуємо свій поклін до пошани всього українського народу і бажаємо їй дожити того менту, коли сповниться її мрія побувати на Україні таки у своїй гарній зеленій Буковині.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 25. листопада 1927, р.I, ч.10, стор.8-9.

Колись мав ужгородський шкільний реферат більші повновласті. Тепер все зцентралізовано й "автономним" нашим шкільництвом завідує празьке міністерство шкільництва. До того шеф шкільного реферату, Шімек, дав себе зцентралізувати під тверду руку віцегубернатора і став лялькою на мотузку. Про впливи його писак із "Подкарпатських Гласів"[21] не треба і згадувати, бо це всім відома річ.

А все таки Шімек хвалиться і в "Русін-Мадяр Гірлап" (Русько-мадярський вісник), що він наробив багато добра Підкарпаттю. Варто коротко зібрати та представити, які "добра" він зробив за нашою думкою.

Увесь шкільний реферат, що завідує автономними шкільними ділами, зложений із чехів. З 19 рефератів ведуть головні реферати в числі 14 чехів,а тільки 5 підрядних мають місцеві люди (з того два русотяпи). В рахунковому відділі на 24 урядовців є тільки один місцевий - решта імпортовані. Навіть слуга при шкільному рефераті - чех.

За Шімека заведено при середніх школах чеські паралельки. Це було би зрозумілим, коли б це було лише для чеських учнів. Але часом ведеться таку політику, що ці паралельки залишаються, а саму українську школу зноситься (напр. Торговельна Академія в Ужгороді). При інших школах заводиться паралельки навіть там, де того найменше можна б сподіватися, наприклад паралелька в гуцульському Рахові.

На місце прогнаних українських учителів (між якими були відомі фахівці як Б. Заклинський, Домбровський, Марійка Підгірянка і ін.) посилається вчителів - чехів. Деякі села є без школи й учителя,села не можуть допрохатися приділити їм учителя. Але як село просило би чеську школу, зараз найдеться школа й учитель (приклад: Майдан із 99.9% українського населення, української школи нема, а чеську заложено).

Про закладання нових чеських шкіл у новому шкільному році не треба й писати, бо про це нераз ми писали. Так само про усування місцевих сил, напр. випадок із Ґригашієм.

Як бачите, є чим похвалитися перед празькими централістами. Але чи це "по-братерськи й по-слов'янськи" - цим Шімек не журиться. Не можна його обвинувачувати за його політику, бо він тільки колісце в машині, але нехай вже краще не хвалиться, що він "робить добро".

Запитуємо наших льояльників і зокрема нашого посла: Доки будете приглядатись до насилування наших прав? Чому не задемонструєте в парляменті перед цілим світом проти цього? Чому не поробите заходи для припи-

нення чехізації? Доки будете терпіти, щоб тріюмфував шовінізм і нищив наші молоді святині знання й рідного слова? Чекаємо відповіді!

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. жовтня 1927, р.I, ч.9, стор.3.

ШІМЕК І ЙОГО ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА

Відколи "автономним" шкільним відділом,тобто центром українського шкільництва, кермує чех Шімек, від того часу чехізація пішла великими розмірами. Ведеться вона все більш і більш за вказівками органу губернії "Подкарпатських Гласів", яких метою є сколонізувати ціле українське Підкарпаття. "Гласи" вже розтрубіли, що українських учителів треба переложити на Чехію, а українські школи доручити чеським вчителям. Всі державні уряди цілковито зчехізовані, але шімеки не стали на тому. Вони взялись до розбурення останньої нашої башти - українського шкільництва.Для зруйнування цієї святині рідного слова й науки прислано на нашу шию й на наше превелике нещастя людину австрійської школи, з варварством у душі, пересяклу гнилим шовінізмом, без найменшого почуття слов'янської солідарности. Ця людина взялася за те, щоб зруйнувати й те, що його попередник пок. Пешек збудував.

Але тоді, коли його попередник мав розпочату працю пляни і програму до будучої праці (побудування шкільних будинків, усунення браку педагогічних сил, курси для неграмотних, організація освітніх кружків тощо), Шімек ті пляни не то що не зреалізував, але і вже розпочату працю припинив: шкіл по багатьох селах нема, будинки розпадаються й ті, що були, а не щоб нові ставити, українських учителів нагнав, народопросвітні кружки як не зліквідував то передав русотяпам і врешті результат його "праці" такий, що третина наших українських дітей виростає неграмотними, на превелику славу чеської "демократії" й розсипалівсько-шімеківського режиму.

Замість того взявся Шімек за чехізаторську працю - систематичне нищення українського шкільництва закладанням чеських шкіл. В чисто українських селах і містах, де ніколи чеха й не бачили, закладає Шімек чеські школи. Дарма протестують селянські маси (Ґоронда!), даремний крик української преси, чехізатори без жадної перешкоди роблять своє. А наші льояльники як

не помагають у їх братовбивчій роботі, то своєю мовчанкою та стисканням плечей асистують їм у цьому душогубстві.

В цьому числі маємо змогу подати спис чеських шкіл, які дотепер заложено на українському Підкарпатті. Зокрема означуємо ті, що їх заложено найновіше, тобто при початку 1927-1928 шкільного року:

1. Акна Солотвина
2. Анталовці
3. Апша Нижня
4. Батьово
5. Бакта Велика
6. Берегово
7. Березний Великий
8. Білки
9. Бичків Великий
10. Брод
11. Біла Церков
12. Чорноголова
13. Чинадієво
14. Добронь Великий
15. Дубриничі
16. Голубина
17. Хуст
18. Іршава
19. Кострина
20. Мукачево
21. Перечин
22. Радванка
23. Рахово
24. Село Солотвина
25. Середнє
26. Севлюш
27. Свалява
28. Ставне
29. Тересва
30. Тячово
31. Требушани
32. Туря Ремети
33. Устьчорна
34. Ужгород (чеська держ.)
35. Ужгород (євр.)
36. Верецьки Нижні
37. Волове
38. Воловець
39. Вульхівці
40. Забродь
41. Драчина
42. Туря Бистра

Новоотворені:

43. Брустура
44. Чорний Ардів
45. Данилово
46. Дубове
47. Горонда
48. Буштино
49. Ільниця
50. Ясіня
51. Королево н/Тисою
52. Кивяжд
53. Копаня
54. Німецька Мокра
55. Руська Мокра
56. Нересниця
57. Пасіка
58. Поляна
60. Раковець Великий
61. Росвигово
62. Сільце
63. Вилок
64. Вишково
65. Ворочово
66. Заднє
67. Волосянка
68. Торун
69. Жденьово
70. Підгоряни
71. Великі Лучки
72. Ужок

Як бачимо, вже дотепер є на українському Підкарпатті близько 80 чеських шкіл. Саме цього року заложено їх тридцять. Як це так піде й дальше, то за 5 років перейдемо до того стану, що були за Мадярщини. Все це спричинила нам "братня" політика режиму Розсипала й його ставленика Шімека.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 25. листопада 1927, р.I, ч.10, стор.6.

НАСЛІДКИ ШМЕКІВСЬКОЇ ШКІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

В БЕРЕГІВЩИНІ

Як відомо, з-поміж гімназій на Підкарпатті на першому місці стояла гімназія в Берегові. Це страшенно кололо очі чехізаторам і вони взялись до переіначення її на свій лад. Насамперед - про це ми писали раніш - звільнили директора-автохтона, а директуру передали чехові Лопурові, так само передали йому ведення інтернату. Лопур, на некористь українських кляс, розширив паралельку чеських кляс при тій школі так, що сьогодні можна вважати ту гімназію більше ческою,чим українською. Робить це він тим способом, що берегівських мадярів і жидів втягає до чеської парарельки. При початку шкільного року ходили аґенти з хати до хати збирати молодь до чеської гімназії.

Відколи Лопур став директором і завідуючим інтернату, число незаможних студентів, переважно селянських бідних дітей, що удержувалися безплатно або за знижену оплату - впало. Мета ясна: селянські діти, це національно свідомий елемент, отже треба його число обмежити. Інтернат перенесено до якогось льоху, в якому учні дуже бідують.

Урядування заведено по-чеськи. Між учениками панує огірчення, тим більше, що бачать упадок колись так славної школи. До обіду вчаться в школі мадяри і жиди, а наших хлопців витиснено на пополудневі виклади. Але найкраще говорить за себе сам стан учителів: 4 чехи, 3 русотяпи і тільки 3 українці.

Таке саме робиться з українською горожанською школою.[22] З цілого міста 8-10,000 населення найшлось 10 людей, що підписалися за введенням чеської мови в школі. Зараз-же після цього покликано двох чеських учителів і заведено чеську викладову мову.

При збиранні підписів експонувались Франтішек Габа й Віктор Завіла. Габа не був чехословацьким горожанином, але після цього уділили йому горожанство. А найцікавіше те, що Завіла, який експонувався за чеську мову проти української, за свої "заслуги"став директором української двокласової торговельної школи в Севлюші! Такі абсурдні скоки можуть діятися тільки тут, на Підкарпатті, за моральною піддержкою або мовчазною згодою наших льояльників! Можемо собі уявити, що вийде з тої торговельної школи!

Те саме з народними школами. В двох народних школах є вже по одному чеському вчителеві. Чехізатори влізли й до римо-католицьких мадярських шкіл,що є під надзором автономної церковної громади, а так само до жидівських елементарних приватних шкіл. Як римо-католицька рада так і жиди не відважуються протестувати, але учні самі з цих шкіл масово тікають тому,що чесь-

кого вчителя не всилі порозуміти.

Взагалі у всіх берегівських школах української викладової мови як такої нема, а взяла верх чеська мова. Отже Берегово майже зчехізовано!

Наведемо ще один факт, що свідчить про безличність урядових чехізаторів: В Береґ-Дейді за введенням у школі чеської мови підписали тільки два бездітні. Це вистачило шімеківцям, щоб завести чеську мову. Але проти цього все село гостро запротестувало й шкільна влада мусіла відкликати чеського вчителя. Так само і в селі М. Яноші вдалось їм зібрати тільки 4 підписи з усього села. А найгостріше запротестувало мадярське село Беґань і не дало скасувати української мови в школі та завести чеську, бо їм треба жити з сусідніми українськими селами.

Як бачимо, урядові й неурядові чехізатори не спочивають. Але проти цього у нас нічого не робиться. В кожному числі нашого журналу подаємо факти, а помимо того наші льояльники не хочуть бачити страшної небезпеки, яка грозить нашому українському шкільництву.

Жадного протесту не чули ми з уст тих, що вважають себе за культурних працівників, за "спасителів" нашої рідної культури. "Hja, barátom,[23] опозиція - то люксус"- говорять вони. Вони мовчать, а тим часом наросло 80 чеських шкіл, витиснено українську мову з урядів, тепер витискають із шкіл.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 25. грудня 1927, р.I, ч.11, стор.3-4.

П.С.

До статті "НАСЛІДКИ ШІМЕКІВСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В БЕРЕГІВЩИНІ"(НЗ за грудень 1927, ч.11):

В минулому числі помістили ми статтю про шкільництво в Берегівщині, що опиралася на трохи невірних інформаціях, напр., що інтернат гімназії находиться в льоху. На місці ми переконалися, що інтернат находиться в клясах на другому поверсі, але учні стиснені мов риби в бочці по 16-19, де, задержуючи мінімальні гігієнічні вимоги, може зміститися найбільше 8-10.Чехи, а головно директор української гімназії чех Лопур, перемовляють учнів з української гімназії вступати в чеські, а де їх нема, то в мадярські паралельки, на славу чеського "братерства" і слов'янської солідарности...

НАША ЗЕМЛЯ, 1928, р.II, ч.1, стор.5.

З НОВИМ РОКОМ

Зачинаємо другий рік видання журналу. В минулому році старалися ми виконувати завдання, яке собі поклали: Розбивати штучний мур, поставлений чеськими імперіялістами та їх помічниками - автохтонами на Карпатах для відділення підкарпатсько-українського населення від усього українського народу; освідомлювати це наше населення національно, відкривати чехізаторські затії влади та чеського громадянства на Підкарпатті; вказувати на українські здобутки на іших українських землях; з'єднати молодшу інтеліґенцію, свідомих селян і робітників до боротьби за наші культурні, політичні й господарські права. Також старалися біля журналу згуртувати наших молодих письменників і дати їм змогу поміщувати свої твори.

Журнал мав чималий успіх, багацько заграничних українських часописів передрукували наші статті, познайомлюючи українське громадянство на цілому світі з нашими гараздами. Тут уся майже преса старалася не звертати на нас уваги та промовчати нас, але врешті це їй не повелося й вона так чи інакше зачала реаґувати.

Редакція свідома того, що завдання журналу сповнено тільки в маленькій частині, що перед нею ще дуже далека дорога. Саме в цьому році, коли на "автономному" Підкарпатті колоніяльний режим знайде своє завершення в переведенні в життя необмеженого панування чеської бюрократії в формі т. зв. "адміністраційної реформи", коли признавання до української нації роблять чеські імперіялісти майже однозначним із державною зрадою, саме тепер звертаємося ще раз до підкарпатських українців без ріжниці політичного та релігійного переконання і повторюємо те, що сказали випускаючи перше число:

Щоб журнал міг краще відповісти своєму завданню, щоб міг обняти справи, що торкають всіх українців у Чехословаччині, розширюймо журнал удвоє. Будемо старатися журнал видавати як найкраще, як найбільше ілюструвати, давати відділ новітньої української літератури, від якої ми тепер зовсім відрізані, загалом робити журнал актуальним та цікавим.

Із збільшенням журналу примушені ми підвищити передплату. Але ми певні того, що це побільшення буде приняте з задоволенням та що наші читачі й прихильники, як збиранням передплати та датків на пресовий фонд так і дописуванням до журналу, поможуть нам боротися за кращу долю українського Підкарпаття, рятувати його перед національною смертю і колоніяльним визиском і довести його у важкій кривавій боротьбі до того часу, коли "встане правда, встане воля".

З тою певністю починаємо другий рік видання. Зна-

ємо, що чим дальше, тим частіше будемо зустрічати переслідування з боку урядів, насміхи, напади з боку "батьків народу" різної масти. Та маючи за собою симпатії здорової непідкупної селянсько-робітничої маси, маючи підтримку молодої інтеліґенції, ми не лякаємося жадної боротьби. До цієї боротьби кличемо всіх підкарпатських українців. Нехай наш поклик піде всюди:

По курних хатах мужицьких,
по варстатах ремісницьких,
по місцях недолі й сліз...

Кличемо словом безсмертного борця за поступ, щастя й волю покривджених мільйонів, Івана Франка, ставати з нами до боротьби:

Не ридати, а здобувати,
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

-

НАША ЗЕМЛЯ, Січень 1928, р.II, ч.1.

НАСЛІДКИ ШІМЕКІВСЬКОЇ ШКІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Ворочово, село недалеко "столичного города" Підкарпаття на яких 10-12 км. Саме село розділене на 3 частини. Перша більша частина за водою. Друга частина, т. зв. Ворочово-Яслиці біля залізнодорожного шляху. Зараз під лісистою горою розтягається і третя частина, разом із другою частиною села - Ворочово-Поточне. Лише ця остання частина адміністративно належить до Перечина. Дві останні лежать укупі, тільки ділить їх невеликий потік.

Мешканці цих двох частин Ворочова самі бідняки робітники, що працюють переважно на залізниці чи в державних лісах. Решта нужденно бідує, є приневолена щодня ходити до міста пошукувати праці, яку знайти дуже тяжко, бо коли й є яка більша і стала сезонова праця, то до неї імпортується чеських робітників із Праги (напр. при державних будовах в Ґалаґові[24] через літо). Як не сидять без роботи, то їх різні спекулянти використовують, або вживають до страйколомства. Взимку переважно ріжуть дрова в місті, заробіток дуже нужденний. Це найгірше плачена праця, при якій годі заробити і на сухий хліб. Землі так мало, що не стає і під кучу. Тут-там по городцеві перед хатою, а решта - всі поля й ліси державні.

Село лежить під горою, а до властивого села через воду, особливо взимку через сталий високий стан води і снігів,комунікація неможлива, а до того полем ще треба йти добрих 2 км.

В селі не було школи. Дарма трубіли і трублять чехи про "братську любов", протягом вісім років виростають селянсько-робітничі діти неграмотними на славу чеської "демократії". Майже ні одної дитини нема в селі, щоб уміла читати, бо снігами заметеним шляхом до Перечина, що лежить дальше чим 4 км, дитину не поженеш. Мешканці переходили всі "кальварії", щоб добитись школи й учителя. Посилали багато разів депутації, ходили від Савла до Павла, а все таки належної їм школи не добились, помимо того, що в селі було біля 50-еро до школи обов'язаних дітей, а закон ясно приписує, що де є понад 20 дітей у шкільному віці,там оснування школи є дозволене.

Врешті в році 1927 засяла зоря і ворочанам. Прийшов шкільний рік і їм заявлено, що для них школи нема хіба що... підпишуться за заведенням чеської школи. Огірчені селяни зразу не хотіли підписатись, але на різні пресії і на погрозу неприйняття їх на дальше до залізниці і державно-лісових робіт, декотрі підписались і шімеки зразу постарались: виарендовано за 3000 Кч річно потрібний локаль і нашвидко спроваджено чеського вчителя.

Отже, що не могли зробити для української школи за вісім років, для чеської школи зробили за кілька тижнів!

Знати треба, що село (136 хат) складається з чисто українських робітників. Є там тільки один мадяр, а один римо-католик (словак). Від перевороту є там два чехи: начальник станції, корчмар і найновіше третій - чеський учитель. Всі вони бездітні. Село таке бідне, що навіть жида нема. Це тільки тому наводжу, щоб наші читачі бачили, що шімеки поставили чеську школу не для чеських, ні для жидівських дітей, а поставили її тому, щоб чехізувати нас, щоб у серця наших дітей защіплювати ненависть до свого, щоб робити з нас яничарів, які підуть самі проти свого власного народу.

В цій школі є тепер до 40 чисто українських дітей. На другий рік буде їх до 60. Про науку й мови нема. Мав я нагоду побалакати з двома-трьома учнями тієї школи. Хлопці вже більші, 8-10 річні. Вчителя абсолютно не розуміють. А вже один запит хлопця викликав у мене і сміх і біль на душі. Він мене запитав, чи і в других, тобто українських, школах вчать учителі клянятись: "Має уста"? (Má úcta - моє поважання).

Ініціятором тієї школи був чех Осендорф, управитель державної пили в Перечині. Він зорганізував її разом з ворочанським чехом Ріфеком, що колись був ротмістром чеської армії, а тепер має ліценцію на корчму. При відкритті тієї школи демонстративно появилися всі експоненти імперіялістичної влади, на чолі з

віцегубернатором Підкарпаття Розсипалом. Там був також і головний чехізатор українського Підкарпаття Шімек.

Дотепер твердили всякі льояльники, що тільки жидівських дітей втягають до чеських шкіл, але тут показали ми один із тисячів фактів, що чехи за пляном систематично взялись наш край цілковито счехізувати і вже заводять чеські школи і в українських селах.

Цікаво також показати й те, як відносяться уряди й офіційні круги до українських громад, а як до чеських одиниць.

В цьому самому селі колись залізнодорожна станція була не там, де тепер, а коло пів-кілометра вище,майже на кінці Поташного. Було це дуже невигідно для села й тому протягом 8 років слало село депутації, щоб перенести станцію. Та даремне було прохання села - станція осталася на своєму місці аж до недавна, поки не поселився в селі на стале перебування той сам чех Ріфек, організатор чеської школи. Він отворив серед села корчму й на його прохання зараз перенесли станцію на теперішнє місце біля корчми.

Стид і ганьба, що тоді, коли передтим у маленькому селі корчми не було, концесію на корчму одержав чеський експонент, а він вже постарається, щоб це невелике українське село здеморалізувати: старих притягає до корчми, а дітей - будуче покоління - до чеської школи.

Ми постараємося роздивитись на ці махінації трохи й дальше від Ужгороду.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 25. січня 1928, р.II, ч.1, стор.4-5.

ВІДПОВІДЬ НА ВІДКРИТИЙ ЛИСТ У "СВОБОДІ"

"Свобода" з 8-го ц. м. принесла до мене відкритий лист п.н. "Долу з маскою" підписаний якимсь А. Наріжним. Не знаю, хто він такий цей Наріжний. Прохаю його подати дорогою "Свободи", що відкрила йому гостинні двері для нападів на мене, відповісти мені на таке питання: Чи знає п. Наріжний того Наріжного, що то відіграв у Празі в 1922 році таку чорну ролю: Вибирав від польського посольства в Празі дані, хто з галицьких студентів живе на польський паспорт й опісля, на-

слідком його доносів в українсько-чеському комітеті подані ним як не-еміґранти тратили студійну субвенцію. Цю "працю" Наріжного осуджено на загальностудентському зібранні. Отже прохаю п. А. Наріжного відповісти, бо коли це той самий тип із таким минулим, то не варто мені тратити слів, а тільки мусітиму поздоровити "Свободу", що має такого знаменитого співробітника - добровільного шпика. Але й до одержання відповіді п. Наріжного хочу приглянутися до його декілька напастей.

Пан Наріжний хоче, щоб за 10 літ після часів страшної руїни світової війни й революції була переведена на Радянській Україні раїзація (від слова "рай"), щоб там була заведена відразу американська цивілізація і щоб усі зрусифіковані і руські робітники стали негайно українцями. Скажіть, п. Наріжний: Від якого року ви себе називаєте українцем? Бо в вашому листі ви залюбки користуєтеся руськими (російськими) пословицями,[25] попадаються й грубі русицизми (напр."ставиться машина," тобто машина сама себе ставить). А скажіть: Скільки за панування вашої влади було на Україні робітників, що говорили по-українськи? І як ви собі уявляєте українізацію зрусифікованих і таки інших націй робітників? Чи цю українізацію можна перевести за один мент, тобто поставити їх перед скоростріл і дати йому до вибору: або ти українець і зараз же заговориш по-українськи, або тут тобі й кришка?!

Звичайно, кожний мірить другою своєю міркою. І коли ви підносите закид, що моє ідейне міркування виходить від того, "скільки заплатять", то я запитаю: А скільки вам заплатила "Свобода" гонорару, а скільки ви дістали за ваш знаменитий (дайте скоро опатентувати!) проєкт, щоб підкарпатських українців робітників і селян переселити на Радянську Україну і тим радикально розв'язати підкарпатське питання? Чи хоч за цей знаменитий проєкт дадуть вам доставу молока до ужгородського шпиталю замість "Народної Торговлі"?

Врешті я даю змогу вам, п. Наріжний, а також редакції "Свободи" доказати перед судом, скільки "тій гадині дадено"! А покищо чекаю вашої відповіді, чи ви той Наріжний із афери з польським посольством чи ні, і лиш тоді буду серйозно відповідати на ваші напасти. До того часу та до доказання перед судом вашого твердження про те, що я чийсь наймит, мені шкода паперу для такої мізерної величини як ви, хоч би ваші "знамениті" статистики надрукувала не така газета як "Свобода", що прийме тепер на мене всяке свинство. Можу вам тільки сказати, що не буду змивати болота, котрим мене обкидають, бо це болото висхне й само відпаде!

В. Ґренджа-Донський

-

НАША ЗЕМЛЯ, 25. березня 1928, р.II, ч.3, стор.8.

І СТАРА КОЗА ЛЮБИТЬ СІЛЬ

(Правдива подія)

Приїхав наш театр із виставою до містечка. Адміністратор, що висолопив язика, бігаючи з хати до хати за приміщенням артистів наніч, розділює квартири: ви дві туди, ви два до цього, а та до тих і т. д.,залежно від того, хто з громадян згодився дати нічліг артистам. На готель, бачите, не вистачає, добре, коли в касі залишиться на дорогу.

Зголосився й один старенький наш громадянин,як кажуть "людина не тільки з білим волосом, але і з повагою" (а й із питомими вухами...), що доходить може вже й до сімдесятої весни.

- Що, - подумав собі дідусь, - бабу відіслав до дідька за гори до своїх. Приїхали комедіянти! Погуляю собі з артистками.

Вимазав дідусь вуса, зачесав із потилиці на лисину ріденьке волосся, біле як молоко. Випростував згорблені плечі, натер червоною спідницею жінки лиця, понюхав "Одеколон Руссе", і... рушив у божий час в дорогу до театру. В театрі вийняв далековид і не відривав очей від ніжок "Куми Марти"...

Після вистави зайшли й до "Корони".[25] Старенький випив вина, в йому заграла кров. Пригадав молоді літа, кохання...

Десь коло першої години рушили додому з ним і дві молоді артистки, призначені на нічліг. Старенький веселий, по дорозі затирає руки. Зайшли до хати. Уже й лягати пора, а дідусь не виходить з кімнати. Ніяково артисткам сказати щось чи вигнати його, а так спати хочеться! Аж нарешті жартом:

- Та йдіть уже спати, дідусю!

- Який я вам дідусь?! В мене серце ще живо б'ється!... Голубоньки, я тут, в цій кімнаті буду... разом з вами... всі троє... я отут на канапі...

- Що ж ви собі гадаєте?!

- Голубоньки, я вас так люблю! - шепотіли до молодих дівчат старечі уста.

Підсунувся дідусь ближче, зачав гладити рожеві личка дівчини, підходить до одної, то до другої. Дівчата відвертаються, дрижать, бояться, бо старий ще й щипає... Молодша з них зараз у плач.

- Та як вам не соромно, одною ногою стоїте вже над могилою... Краще подбали б за "спасеніє душі"!

Але дідусь не давався. І так морочив їх до пів до п'ятої рано.

- Принесіть, пане, трохи води, щоб помитись мені,-

сказала одна, щоб тільки позбутися старого з кімнати.

- Ну, а тоді? - питався старий.

- Нехай, дідько його бери!

Старий вийшов облизуючись. Артистка замкнула двері на ключ і полягали спати. Старий під дверима стукав-стукав, потряс гарного розміру вухами і пошкандибав на своє місце.

Рано десь біля восьмої години почувся стук у двері. Одна з них ще лежала в постелі, а друга мила ноги.

- Пустіть-же, голубоньки мої, я тільки за ташкою...[27] щоб іти до уряду... - говорив старий.

- Пустимо, як не будете докучати, - обізвались вони, думаючи, що справді старий іде до канцелярії і що вже витверезився.

Тільки що вступив до хати, як обійме босі ноги артистки, як почне цілувати!... Та його прогнала, а він до другої і пхає руки під покривало. Артистки почали кричати і врешті з бідою вийшов старий з хати.

Був дуже ображений - за чорну невдячність за його "гостинність".

Бо по його думці - з артистками можна собі на всяке дозволити.

Але другої ночі артистки вже оминали хату гостинного пана.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 25. квітня 1928, р.II, ч.4, стор.10.

Ровером по Закарпатті

Нарешті і я дочекався цьогорічної відпустки й замість того, щоб відпочити - я взяв колесо і протягом майже двох тижнів об'їхав добрий шматок землі нашого нещасного Закарпаття. Головною моєю метою було збирання етнографічних матеріялів. Рівночасно придивився я й на те мізерне життя, серед якого живуть наші бідні верховинці і можу заявити, що я ніколи не сподівався, щоб у десяту річницю існування ЧСР робилося нам пануючими стільки кривд, обманства і здирства. В найтяжчу добу лихоліття мадярської февдальности не терпів народ такого голоду, не зазнав народ стільки біди, як за панування теперішнього колоніяльного режиму чеської шовіністично-імперіялістичної влади. Неправда, пониження, використовування домінують на всій лінії, а наші блюдолизи загнули хвости мов перелякана собака і, як не асистують при братовбивстві, то позалізали в свої нори й мовчать. Кинеться їм із стола кістка і вони посліпли, поглухли і не бачать, або не хочуть бачити горя, страждання, серед якого живе їх народ.

Подивіться, панове, по глухих закутинах, то будете бачити багато дечого на власні очі.

Я спробую описати наслідки "демократичного" панування шовіністично-чехізаторського режиму на Закарпатті і змалюю може соту частину того, що в дійсності народ переживає.

Але поки дійду до найгіршого кутка, мушу застановитись по дорозі і списати все, що чув і бачив вже від першого початку моєї подорожі.

Дня 24-го червня ц. р. виїхав я з Ужгороду на ровері. Задержався тільки в Глубокому. По вулиці ходили селяни із схиленими головами. Попід хатами на лавках сиділи мовчки одинцем чи вкупі. Давило їх якесь страшне пригноблення. От я й зайшов під одну хату спитатись, бо цікаво було, що воно таке, що то за загальний сум у селі - чи якась хвороба, чи може якась інша біда давить їх душу.

- Нещасна біда впала на нас усіх: Побив град всю нашу сівбу. Озимина лежить валом до землі, вже починає гнити... В Комарівцях падав град такий, що кулі важили по фунтові. Побив усе й можете собі уявити,що то був за град, коли пробивав дахи з етерніту,про череплянки вже й не говорити... Побила нас кара Божа і панська, бо пани тягнуть останній ґрейцар за порцію (податок), а тут ще й нещастя... Давно після дощу росли гриби в лісі, а тепер ростуть нам гриби в голові від жури...

Справді, ціла околиця села побита градом.

Іду далі.

"Русская" читальня в Середньому

Задержався я в Середньому, де мав полагоджувати особисті справи. Нараз вдарила мені в уха прегарна українська мелодія: "Ой, летіла горлиця...", а далі: "Козаченьку, куди йдеш?" Наближуюся і бачу, що то "Русская" читальня ім. Духновича. Невже кацапи співають українських пісень? - думаю і непомітно зайшов до читальні. Народу - молодих дівчат і хлопців - була повна хата. Згубився я між ними і з таким захопленням слухав їх премилі, прегарні українські пісні! При павзах всі розмовляли собі по-українськи (середняньскою говіркою). Самі вони собі дириґували, самі вчились і тільки українських пісень. Ніщо тут не згадує на москвофільство, хіба ж портрет покровителя кацапів губернатора Бескида, ну і - розуміється - сама назва кацапської читальні. Молодь свідома, хоч і не в повному розумінні слова, бо нема кому й нема відваги повчити, однак рідна пісня робить своє й я до пів ночі чув, як парубки співали ті самі пісні, що і в читальні. *

Опісля зібрався і поїхав далі до Мукачева, а звідтам поїздом до Волівця.

Почавши від Волівця я вже ввесь час їздив ровером і мав нагоду придивитись дечому. Ще тут на долах - нижче Мукачева - сяк-так, але вже на горішній Верховині страшна біда. Ніде жадної роботи, всі сидять дома, чекаючи ліпшого завтра. Тут про сівбу говорити і нема що, глинисті узбіччя нічого не родять, навіть уже й не сіють, бо все одно нічого не буде. Десь у низині зродиться трохи вівса, бараболі, та й стільки. Звірів і тут доволі, особливо диких свиней є тут багато. Бачив я опудала в бараболях навіть зараз під самими селами; та й так годі від них обігнатись.

"Наші" вчителі

Що чеські експоненти на Закарпатті є учнями Австрії - це стара правда. Колись Австрія українських хлопців посилала до кадрів у Сараєві, а знову "бошняцькі" полки були в ґарнізонах на нашій території. Чехи роблять те саме, але не тільки з військом; подібними методами "оперують" і на нашій культурній ни-

* На цю тему недавно говорив я з одним із корифеїв кацапського гнізда ім. Духновича в Ужгороді і він (еміґрант) мені щиро признався, що всі російські еміґранти переконані, що на Закарпатті нема жадного ґрунту для москвофільства, а пропаґують вони тільки через те, щоб дати можливість посади своїм еміґрантам, які сповняють чорносотенну роботу. То тільки наші дурні думають, що можна насаджувати чужу мову і чужу культуру на український народ. - ҐД

ві. Українських учителів порозганяли, а на їх місце насадили спершу російських чорносотенців і чеських учителів. Перших маліє, а останніх щораз більше. Навіть немало й мадярів на вчительських посадах по українських селах. Але щоб був повний хаос, то вже й словаків наставляють, що не вміють по-українськи, а стараються "ґаварiть па-рускі", а це в їх дуже фатально виходить, хоч і "покінчили" т.зв. русской семінар в Пряшеві чи в Мукачеві.

До такого то "вчителя" й зайшов я у Пилипці, який тепер живе в школі, щоб добути деякі інформації. Але як став з ним розмовляти, він балакав зі мною більше словацькою мішаниною, ніж "по-русски". Йому, певно, здавалось, що він говорить чисто на "литературном язике". По-українськи, хоч би й умів, не хоче, бо це йому згори наказано, хоча в селі народ говорить чистенько по-українськи, навіть і вимова та сама, що й за Карпатами (кінь, віз, стіл і т. д.). На будинку, здалеку помітний був напис "Читальня тов. Просвѣта". Нещасні ті читальні, що опинилися в руках отаких паничів. Те все згори так робиться, бо - як знаємо - риба від голови смердить.

Цікава справа з учителем в Ісках, п. Ступкою. Хоч я вдячний йому за подання мені з його збірника деяких етнографічних матеріялів (пісень), мушу бути безоглядним і полоти ввесь бурян. Отже: Пані цього вчителя є вчителькою еміґранткою з Росії. Дехто говорить, що вона "тоже малоросска", але вона ніколи не задемонструвала свою приналежність до "хахлів". Вийшла заміж за чеського легіонера ще на Україні і як почалася для чехів добра коньюнктура на Закарпатті, то прийшла разом з чоловіком "спасати" наше Закарпаття. Тут на нашому українському Закарпатті (в Ісках) й одержала посаду вчительки й почала навчати більше "по-русски"ніж по-українськи. Її чоловік якийсь час просидів коло жінки без праці, а відтак "пощастило" йому здобути приватно в мукачівській кацапській семінарії (державна, бо чорносотенське москвофільство робиться згори) диплом учителя. Зараз після того був назначений дефінітивно управителем (директором) народної школи в Ісках і таким чином став шефом своєї жінки. Тепер вчать разом, але як та наука виглядає, видно з того, що й сам "пан директор" не вміє по-руськи, мішає в більшості слова чеські.

Та не можна дивуватись, коли людина й основ української граматики не вміє, бо як він мені заявив: народні пісні латинкою списує через те, "щоб віддати після виговору, бо кирилицею написати те йому неясно". Це вже рівняється неграмотності, бо латинкою нашу мову ніколи вірно не можна віддати. Але про це нехай говорить сам рукопис цього "педагога" списаний латинкою, з чого виходить, що пан управитель і латинкою не вміє писати і вимову вірно не віддав. Отже:

Čija toto kurahovca ponad selom maje?
Či ne toho legynyka što žony nemaje!
Treba totu kurahovcu zlomity, zlomity.
Treba toho legynyka ženyty, ženyty.

Пан управитель помиляється, коли думає, що слово "кураговця" можна віддати латинкою не зм'якшивши літери "с" (кураговця) і ніколи "леґиник", а тільки "леґіник", так само як і "зломити" - а не "зломіти". Та околиця мені рідна, вимову дуже добре вмію, але я ще не чув, щоб в Ісках вимовляли "што", а не "що". Це властиво й пан директор мусить признати, бо вже на другій стороні того списку пише так:

„Ej Maryko ščo toto, ščo ty lice pobito?"
„Mene mama pobila, ščo ja chlopci ľjubila".

Властиво має бути"Марько" і ніколи "ліце" а "лице" побито, а не "побіто"; ніхто не скаже "побіто", так само як і "любила", а не "любіла".

Пан директор страшенно боїться так написати,як народ вимовляє - тобто по-українськи і воліє знищити речення, ніж попустити і написати правильно, бо

Popud toty polonyny, popud toty lasky
Lyšyv koni nepojeni, pošov do Parasky!

може, пане управителю, "лазки", а не "ласки", бо "ласка" щось іншого, а "лази" так само щось інше означає. На тій частині Верховини ніхто не скаже "попуд", а скаже "попід". Так само не скаже "пошов", але"пішов". Але дарма, пан управитель боїться українства, як чорт свяченої води і радше змінить щонебудь, ніж має там написати "пішов".

Це все не належало б до статті, але я хочу панові директорові доказати, що кирилицею далеко краще і дуже вірно можна передати вимову, ніж латинкою. А крім того, хотів я показати на неграмотности, на тенденцію і на чехізацію, бо цей управитель чехізує наших дітей. Його й інших чехів приділено в ту українську околицю тільки на те, щоб робили колотнечу і страшний хаос, щоб нищити нашу кирилицю і заводили чеську абетку, як то вже і зробили в урядах, де урядується виключно почеськи, навіть в нотаріятах, де вже рідко читаємо українські написи. Вони нищать всю нашу рідну українську культуру. Цього "управителя" української народної школи поставлено в ту учительську округу як ґранд-персону на догляд. Чеська імперіялістично-шовіністична шкільна влада на догляд висунула свого "поста", аж геть під кордон.

Звільнення всіх українських кваліфікованих учителів (еміґрантів) із цієї округи можна завдячувати лише доносам і безпідставним нападам. Я думаю, що й цей "пост" спричинився немало до того, що українських учи-

телів, яких народ за їх працю серед народу любив і поважав, "вигощено" за границю республіки. Бо не треба забути, що цей "пан управитель" української народної школи є рівночасно і співробітником і "Подкарпатських Гласів". Він сам те мені сказав, хвалився, що і він "тоже спісователь і журналіст", бо "пішем і до "Подкарпатских Гласу".

Чеська школа для чотирьох жидівських дітей - тоді, коли тисячки українських дітей без школи

В Келечині, йдучи попри річку, на порті знайшов я знайомих дарабашів[28] із с. Рипинне. От ті мені й розказали, що діється в їхньому селі. В селі Рипиннім нема ані одного чеха. Населення складається з самих українців і кількох жидівських родин. Нема ані одної чеської дитини, а шкільноповинних жидівських дітей є всього на всього тільки четверо. Для тих чотирьох жидівських дітей хочуть тепер завести чеську школу і відтак втягати й українських дітей (це буде вже на Закарпатті мабуть 90-та чеська школа). Вже робляться пресії на деяких, а несвідомих намовляється, щоб записали дітей до чеської школи. Самі жандарми з сусіднього села ходять і аґітують за чеською школою, обіцяючи всякі блага, що їх ніхто не буде бачити.

На ту ціль хочуть зареквірувати громадський будинок, недалеко церкви, де колись мешкав дяк, а тепер в наслідок його смерти і призначення на цю посаду місце вого селянина, будинок стоїть порожній. В тій справі скликали жандарми сільські збори (що тут мають жандарми до діла?), щоб передати будинок для чеської школи. Але що деякі селяни не хотіли на те погодитися,то запитали місцевого греко-католицького українського попа.

Але пан отець, як голова церковної ради, погодився на те і сказав: "...Та так, шкода, щоб хата порожньо стояла..." Він як українець (хоч би й "русин") не мав відваги запротестувати, не сказав в очі експонентам чеського шовіністичного режиму, як вони сміють забирати на чеську школу будинок української громади? Трясся перед пануючими, він, незалежний чоловік, якого годує село, забув за свою національну приналежність і пішов проти інтересів власного свого народу.

Темнота, голод, пошесть, розпука

Великі тисячі українських дітей без школи, без учителя виростають неграмотними. В тій самій околиці є села, де абсолютно немає шкільного будинку ні вчителя і про те не старається шкільний відділ. На тереблянській ріці є чотири села, що тягнуться 28 кілометрів. Там немає жадної школи, але для четверо жи-

денят заводять чеську школу!

Це є культурний стан, а соціяльне положення: нужда, голод, визиск на всій лінії. Люди нещасно бідують, із голоду десяткує тиф по селах. Близько Волового є села Поточина, Запереділля (школи в обох селах нема), в кожній третій хаті хворий, як не на тиф, то на "гертику" (туберкульозу). Все те з голоду, бо хліба нема, свого дастьбіг, а заробити нема де. Щасливим почувається той, хто працює на "фабриці" (у Воловому є тільки дві пили - "фабрики", де всього на всього є біля 35 робітників, а населення вище 5,000 душ!). Пересічний денний заробіток: 15 Кч. Хлопцям, що носять "терпугу" (пилиня - зеґештавб) платять 8-10 Кч. Копання в багатших 10 Кч і то рано від п'ятої з перервою пів години на "обід" (снідання) і стільки на "полуденок" (обід), в вечір до сьомої години. На своєму нема що копати, бо нарід розмножується, а землі дуже мало. Нині-завтра вже й хати нема на чому класти. Довкола самого Волового кругом державні і великопанські ліси, поля, полонини, але для земельної реформи вони навіть не призначені.

Всюди плач, ридання, зойк, але того ніхто не почує. Душа мене болить, серце тріскає з болю, коли бачу, як гине, пропадає народ. Такі здатні, талановиті хлопці приневолені дома сидіти. Пожовклі з голоду, все на пісному, на тій нещасній бараболі та росолі з капусти та й ще коли б хоч і того досить! Щаслива та хата, де ще находиться хоч "вівсяник" і то такий, що культурна людина краще голодовою смертю подохне, або каміння вкусить, ніж того нещасного вівсяного ощипка.

В Подобівці "випадково" зайшов я до одної хати, бо чув, що там є один старий дядько, що вміє розказувати казки. Дядька я таки не знайшов, а зайшов до одного ґазди "води пити". Має шестеро дітей, одну бідну кучу (хату), всі вони бідні. Землі в його на розмір було б доволі, але та земля безплодна "черлениця", що нічого не вродить. Цього року задля холодної весни "і трави не слідно". І в добрі роки нічого не зродиться, хіба ж буля (бараболя), овес та трохи бобу. Худобини мало, бо нема де випасати. Щороку треба продати двоє-троє маржини, щоб заплатити "порцію", та купити "мелаю" (кукурудзи) між діти. На м'ясо, масть,[29] або на які просвітні цілі вже не вистачає. Це для них щось нечуване - м'ясо їдять може раз у році, про масть не знають. Одяг собі самі виготовляють крім постолів. Вуйош,[30] холошні[31] тчуть із вовни, а на сорочки сіють коноплі, що ані якістю ані кольором нічого не відрізняються від матерії звичайного міха. Подушок тільки в жидів бачили, а сплять на соломі, що напхана в широку "постіль" (ліжко) і в ліпшому випадку накрита "веретою" (плахтою). В хаті підлоги нема, а така низька, що можна лоб розбити в гряду. Меблі - один грубо витесаний стіл, під стіною лава, одна полиця на "кухонне начіння" (4 миски і 7 ложок - все з дерева), постіль і піч, ну, й чотири голі стіни. На стіні без

рам цвяхами прибитий образ святого Миколи. В хаті всього два рушники, бо полотна з конопель не вистачає й на сорочки між таку велику челядь (сім'ю). Кухні нема, а тільки закурені т. зв. сіни, бо з печі димить, а комина нема. Кімната близько 5х4 м^2. В хаті темно, бо тільки два вікна по 50х60 см^2. В хаті спить дев'ятеро людей: четверо на постелі, троє на печі, баба на лаві й мала дитина в колисці, що висить з гряди на міцних мотузках з повісма.

Старих нема, тільки баба з дітьми. Питаюсь 10-ти річного хлопця:

- Що ви їли в неділю?

- На обід (снідання) токану (кулешу) з молоком, а на вечерю квасне молоко і печені булі.

- Ну, а на полуденок?

- В нас ніде ніколи не полуденкують, - відповіла баба, - тільки двічі на день - обід і вечеря... То тільки пани полуденкують, - додала вона відтак.

- А звідки в вас мелай? - питався я.

- Набрали на віру (на кредит) у жида. Вже цього року на шість соток 'сме набрали, але платити нема як і вже жид грозить, що продасть нам корову.

- А що ви їли в понеділок?

- Ми молока, - заявили менші діти, але бабуня виправила:

- Старші діти й я бобу з росолом і трохи вівсяника а син з невісткою нічого, бо понеділок - піст, а вони в цей день зареклися і постять гірше худобини. А я і в неділю молока не їм, бо говіння (піст) - Петрівка.

У вівторок бараболя й квасне молоко, як є, а то часом сам біб і росіл, в середу вівсяник і бараболі з олієм (піст), в четвер бараболі з молоком, в п'ятницю біб і росіл... і так без кінця - завжди росіл нужденний і біб, вівсяник з часником, росолянка, а кулеша з молоком то хіба ж у свято і в неділю. Яйця треба на нафту і старому на паклю[32] "догану" (тютюну), а жиди за дві пачки (1.60 Кч) беруть і по чотири яйця, часом і по п'ять...

Не треба забути, що це найбагатший ґазда в селі, бо в бідних і бараболь нема.

Я зайшов й до другої хати і бачив ще гіршу біду. Питаюсь:

- Що ви їли сьогодні?

- Ми голодними встаємо і голодними лягаємо... - була відповідь.

Чи не є це трагедія?!

Як бачите, отак нужденно бідує народ. Культурна людина, що не бачить цього на власні очі, поняття не

може мати про ту біду, яка панує на Верховині. Мадяри, хоч і під культурним оглядом і давили нас, однако ж майже кожного року посилали десятки ваґонів кукурудзи для верховинців і то на пізніші сплати, звільнювали від податків і не посилали екзекуторів як наші "браття", що прийшли нас "звільнити". Кожного року народ на мадярські долини ходив на жнива і заробив собі на зиму хоч сухого хліба, а тепер, в десяту річницю панування чеського режиму верховинці гинуть із голоду!

В серці Европи, в добі радія і прекрасних комунікацій, в добі величезних культурних досягнень, в XX-му столітті, при величезному урожаї американської пшениці й інших земельних продуктів, ми на очах світу гинемо з голоду, ми присуджені на голодову смерть. Так хочеться заридати на ввесь світ, стягнути з неба й самого Бога, хай би побачив, як страдає, як мучиться і гине народ...

Пани поглухли, пани п'ють і гуляють. Святкують 10 -річчя чеської "демократії". Ось вам "демократія"!

Ніде не бачив я веселих лиць, всюди сум, немов після холєри. Ще перед моїм виїздом прийшла така страшна буря, що знесла ввесь засів із збочів, бараболю змило до-чиста - знесло в долини. Вода так бистро приходила, що потопилось багато худоби, а навіть мости забрала на дорозі. Пасмом Карпат (Буковець-Пили - пець-Річка-Ляховець-Присліп-Торун) пройшла та катастрофа і знищила ввесь урожай.

Всюди, куди я заходив, чув тільки голос вопіючий до неба: "Люди, помагайте! Помагайте чим скорше, бо пропадемо! Не просимо милостині, а дайте нам праці і права людини. Розділіть землю державну і панську і не дріть із нас останню шкіру, не посилайте забираків (екзекуторів) на нашу шию, що вже й верету тягнуть з-під голови..."

Хто тут винуватий?! Звісно, що тільки колоніяльний режим! Земельна реформа й до нині не переведена. Сотні тисяч голдів[33] землі й до нині в руках держави й великомаєтників, а де переведена парцеляція, як напр. коло Батьова, то наша прадідна земля розділена поміж чеських леґіонерів. Мов із-під землі повиростали на Закарпатті села чеських колоністів. Де яка робота знайдеться, то робітників імпортують собі з Чехії. Границі заперті і навіть до Мадярщини на жнива чехи не пускають, боячися "пропаґанди".

Чи ми є здатні до життя? Вороги наші твердять, що ми не є здатні придбати собі культурніші засоби до забезпечення екзистенції. Це твердження абсолютно безпідставне, а тільки біда в тому, що нас мало і притиснено нас у гори. Я хотів би бачити хоч і найкультурнішого Робінзона, чи він дав би собі раду на кам'яному острові, не маючи за що взятись і до чого причепитись. Та ж народ праці просить, жадає розділення і призначення йому землі, щоб міг на чому забезпечити

собі й родині шматок хліба. Я бачив спосібних хлопців, що покінчили горожанські школи. Далі студіювати нема можливости - стипендій, інтернатів для бідних нема, бо те все монополь багатих... До служби чехи не приймають, фінанси, жандарми - все чехи, навіть і слуг не міг знайти шкільний відділ (центр українського шкільництва!) серед тутешнього населення, а мусів привезти аж із Чехії! Наше Закарпаття являється чеською колонією. Більше 20,000 чеських урядовців їсть наш хліб, а вже кинулись як до приватних посад так і до торгівлі, маючи за собою всякі привілеї, полегшення і сталу опіку урядів. Отже й не диво, що таким скорим темпом йде у нас чехізація.

Всі державні посади в їх руках, найкраща земля також, нині-завтра все буде їх. Рік-річно виходять із наших середніх шкіл нові випуски, але посад нема, дармо говорили чехи, що вони доти тут, поки наші сили не підростуть. Їм і не сниться покинути Закарпаття, а все їх більше і більше приходить. Що тоді робити нам - тікати з власної рідної землі в світ заочі? Нема ж куди тікати! Не лишається іншого, як братись до самооборони і в методах не перебирати. Колоніяльний режим мусить пропасти, муситься перевести реформу, мусять признати нам права людини, бо інакше скорше чи пізніше будуть панове на своїй шкірі почувати страшні наслідки. Страшенне огірчення панує скрізь, народ їх зненавидів. Треба тільки однієї іскри і все поломінню загорить. Панове! Голодні люди страшні, милосердя не буде!

Але пани ситі, а ситий голодному не вірить. Ідіть між народ, придивляйтесь, прислухайтесь, студіюйте його душу й тоді побачите, як він вас цілою своєю душею ненавидить, бо ви соромитесь його мови, ви погорджуєте ним і на кожному кроці віддалюєтесь від його.

Причина всієї нашої біди не в нашій примітивності, але в тому, що нас мало. Кожний чорт вилає, насміється, все вирве з наших рук і силою забере все наше добро. Так було завжди, так є і тепер. Все чужинці панували над нами, все ми були останніми, бо не було можливости власними силами вибороти собі волю.

Але народ учиться із своєї біди і знає, куди йому дорога.

А тепер ідім далі, побачимо, що є в Воловому.

"Бежте до фраса, баґани!"[34]

Дня 24-го червня ц. р. відбулося і в Воловому, як окружному містечку, святкування 10-ти річного існування чеськословацької республіки. Знати треба, що це найбільша округа з районом приблизно 37 сіл, на віддаль і до 40 кілометрів.

На святкуванні я не був і, на жаль, не можу його

описати ширше, а пишу тільки те, що чув від очевидців. Отже в неділю вранці пани гонили боженики[35] і гайдуків по цілому селу збирати "бандерію". Кожний, хто мав якогось здохляка, будь і сліпа кобила, повинен був сідати й іти в "бандерію", бо інакше гайдуки страшили репресіями (це значить "добровільне" святкування!). Із далеких сіл назганяли народу. Бідних малих школярів майже з цілої околиці помучили в дорозі. Деякі з учителів поодягалися в національні строї. Багато з селян з окружних сіл приманили тим, що "буде їсти, пити".

Щоб показати щось з українського побуту, келечани (з села Келечин) приготовили українське весілля і привели молодого до Волового разом з "гудаками" (музикантами) і з "молодою" під хоругвою. Чехи приготовили так само і чеську свадьбу (весілля). Після походу і відіграння оркестрою горожанської школи деяких пісень, прийшла черга і на весілля. Чехи показали своє весілля й відтак келечинці приступили до інтерпретації свого весілля. Але чехи до того не допустили і нагнали бідних келечан"культурними"словами: "Бєжте до фраса, баґани!"

Бідні селяни, що стільки приготовлялись і пішком прийшли з такого далекого світу святкувати десятиріччя чеської республіки, дістали гарну заплату. Але так їм треба! Були б краще сиділи дома, то були б заощадили як постоли так і саме гарне апострофування від "братів" при святі таки їх республіки.

Устроювали якусь забаву в садку. А як селяни поцікавились, почали заходити туди, то їх брутально виганяли, вимагаючи по 5 Кч вступного. От це вам заплата!

Після скінчення свята голодні селяни чекали якоїсь гостини, тим більше, що це їм обіцяли згори. Інакше були б і не прийшли. Але як побачили, що нічого ні з чого, то багато сіл, проклинаючи, таки порозходилось. Деякі гостріше почали домагатись і так мабуть с. Вічкове дістало 300 Кч, Келечин 100 Кч і ще деякі.

На цю ціль зібрано від багатих жидів і з різних фондів 6,000 Кч. Поміж села і четвертини не розділено, а решту прогуляли пани. Пили до рана. Ще мабуть і довгів наробили і ця "мала диференція" - по інформаціях - буде стягнена з сіл, що брали участь у святкуванні.

На всякий випадок не зашкодило б Краєвому Урядові зажадати рахунків і переглянути. Будь-що-будь, контроля корисне діло.

В цій окрузі панує окружний начальник Айзнер, мабуть чеський жид. Що це за один? Це є Іван Грозний волівської округи. Малий король, що диктує цілій околиці, що почуває себе мов паша в середньовіччі, або сам Наполеон. Як зайде до його якийсь бідний селянин, то зараз страшить тюрмою, кричить на нього як скажений, на превелику славу демократії. Не дармо прозвали його "червоним муряшком". Мадярські начальники були досить брутальними, але все таки на стільки не були дикими. Маю деякі докази, тільки ще чекаю більше й тоді виступлю та напишу більше. Він колись натрапить на людину так, як натрапив на того селянина, що за ним біг він нижче села. Було то так, що зайшов до його канцелярії бідний верховинець "глядати правди" (на суд). Тільки що верховинець ступив за поріг, як той до його з лайкою і не дав говорити. Цей відпрошується: "Але послухайте, пане...", але Айзнер не дає говорити і тільки кричить далі.

- Але прошу вас, вислухайте й мене..., - просив селянин, але начальник не давав йому говорити.

Тоді селянин махнув рукою і забрався. Начальник на це не був приготований і побіг за ним. Селянин прискорив кроку, а начальник біжить за ним:

- Чекай, чекай!

Та селянин не ставав, тоді пан начальник темпом ґалопу догонив його і спитав:

- Де біжиш?

- Іду до більшого пана за вас і той мене вислухає, - відповів той.

Начальник тоді взяв його гарненько попід руку і вже інакше поводився з ним.

Отак треба їх навчати і пообламувати їм роги, а не цілувати їм руки. Тоді й вони знатимуть, що й той селянин така сама людина, як і вони, а може ще й мудріший за них.

Менші калібри

Є ще й інші, менші калібри, але Бісмарка малпує тільки цей один. Хоче шовіністичній, колоніяльній чеській владі доказати, що він людина "залізної руки".

Є всякі шкідники, що несвідомо, чи навмисно шкодять національним інтересам нашого українського народу. Всі уряди урядують виключно по-чеськи, навіть адвокати - незалежні люди, пишуть подання по-чеськи, в ліпшому випадку латинкою. Навіть сам "український патріот" д-р Дудикевич в своїй канцелярії не хоче мати української машини. Коли я спитався в його канце-

лярії, чому пише латинкою, то мені сказано, що тоді уряди скорше покінчать справи... На цілому Закарпатті вносять українські подання тільки 5-6 адвокатів - 4 в Ужгороді і два на провінції - а решта хоче приподобатись пануючим. Самі себе нищимо, бо нині-завтра й до суду не приймуть місцевого українця - до латинки вистарчить їм і самих чехів!

Є в селі бородатий ветеринар д-р Федак, галицький кацап, що по-російськи вміє вислови тільки "майо пошteніє" і ще пару слів. Але про те старається "розґаварівать на русском язике".

Ото ж сидимо в голяра і він гукнув на свою жінку, щоб доглядала дитину, котра сиділа на кріслі і бавилася машинкою до стриження.

- Вважай, жінко, бо впаде дочь (донька).

- Що? Паде дощ? Та не дай, Господи, щоб уже падав, а то вже з його було досить, що й бараболі погниють, - сказав один чоловік і видивився на небо, та хмар ніде не було...

Визиск і ніде нечуване здирство

Адвокати жнуть і - як каже народ - "луплять сьому шкіру". Не дай, Боже, тільки адвокатові попастися в кігті. Народ темний, придавлений і без жадного протесту, не знаходячи жадної поради, зі сльозами в очах платить, що тільки ті жадають.

Я тут опишу один зразок нечуваного здирства,що трапився таки з моїм рідним братом Михайлом у Воловому, "анно доміні" 1928, про що я довідався аж тепер.

З якогось то меншого процесу винен був він адвокатові д-рові Шкултетіму (мадяр) 100 Кч коштів процесу. Він будувався, тяжкі часи були, не міг платити, адвокат "правотив" (судив) далі й вів екзекуцію. Кошти наросли на 400 Кч (чи це йому суд признав чи ні - не знаю, бо часом адвокати і вп'ятеро стільки жадають,як їм признав суд. Бідний народ в тому не розбирається, а "фішкароші"-адвокати здеруть й останню гуню).

Одного гарного дня брата не було дома, адвокат провів ліцитацію. Виклична сума була 600 Кч, але що не було кому ліцитувати, адвокат, не маючи конкурентів - купив сам на ліцитації корову за 50 Кч, урядово оцінену на 2,500 Кч і завів до хліва аптекаря Васовчика.

Побіг брат як шалений до адвоката за коровою,а він йому каже:

- Ти був мені довжен 400 Кч, корову купив я на ліцитації за 50 Кч, отже ще ти мені винен 350 Кч і коли не заплатиш, то підуть і коні на бубон... Корову продам я п. Васовчикові і він мені радо дасть 500 Кч.

Ледве люди упросили і він з тяжкою бідою згодився

віддати корову назад за 600 Кч.

Подібне зробив і інший адвокат з одним дуже бідним селянином по імени Скундзьом, коли вивів останню корову з-між дітей... Чи не є це свинство? Чи не є це останнє здирство, обезпечене таки "законами"?!

Всюди на провінції адвокати стають мільйонерами. Перебуде рік-два й уже ставить поверховий будинок,або гуляє по корчмах, як то я бачив одного з адвокатів і в Воловому. Є за що пити, бо п'явками висисають кров і тяжку мозолицю народу, використовуючи при тому і своїх урядовців.

Як чехи підтримують домашній промисл, торгівлю. Спустошення, занепад Верховини

"Культуртреґерство" чехів на нашій "дикій" Верховині показує свої наслідки в кожній ділянці. Треба глянути тільки на дорогу між Воловим і Синевиром, як вона виглядала перед 10 роками і в якому стані вона є тепер. Колись була впорядкована возова дорога, - нині вода забрала мости, "колобані" (ями) по тій дорозі до колін, навіть пішком не можна пройти. Є випадок, що й 2-3 дні і поштовий віз не ходить, бо годі переїхати. Пошту ледве хто хоче возити, бо за один місяць знищить коні. Очам не хочеться вірити, що це та сама дорога, що колись. Навіть "путника" немає.

Але це робиться не тільки з жупними, але і з державними возовими дорогами. Так, напр. великий дерев'яний міст в Синевиру і в Колочаві гойдається вже два роки в повітрі, що може спричинити катастрофу.Але чехи не направляють, а хочуть, щоб те направило їм саме село.

Пошту з Хусту до Волового привозять автом, що часом і 10 годин спізниться, не тільки через сталі дефекти, але й через те, що пан начальник пошти - людина підприємчива і перевожує разом з поштою і пасажирів (не знаю, на скільки дозволяє поштова дирекція, щоб поштове авто служило одночасно й цілям комунікації).

Була кілька років тому в Воловому і селянська кооператива (ґаздівське дружество), але вона втопилася в податках. Тепер на її місці виросло гарне "дружество" чеських леґіонерів. Привілеї, полегшення та опусти в податках уділюється леґіонарському "дружеству", через те воно і просперує на велику некористь домашньої торгівлі. Чеські ресторани, різники, 99% чехів із всього державного урядництва - все те ясно показує, що Закарпаття являється справжньою чеською колонією, а ті колонізатори все чехізують і панують як деспоти. (Слід згадати тільки одного білого крука - нотара в Воловому, проти якого не чув я скарг, своєю поведінкою здобув собі серед народу симпатії.)

Як ми вже нераз писали, на прохання одного чеського колоніста (Ворочово й інші!) змінюють станції, заводять чеські школи тощо, а тут протягом років ціла волівська округа дармо домагається того, щоб уже як не станцію, то хоч бодай перестанок зробили в Гукливому, щоб не треба ходити 4 км дальше на станцію у Волівці. Жадної перешкоди нема тим більше, що границя отворена, поїзди в Польщу ходять, але й крім того кожний паровіз везеться за Гукливе під границю, щоб його обернути. Але надармо проситься, чеські уряди вигоди дають тільки своїм колоністам, а не українському населенню. Так само дармо проситься й те, щоб поставили телефонну лінію від Келечина до Волівця, щоб мати безпосереднє получення з головним містом Закарпаття через Мукачево, бо лінія Волове-Хуст-Берегово-Ужгород занадто обтяжена. З боку торгово-промислового це мало б значення, але це все "глас во пустині".

На тереблянській ріці нищать державні ліси. Голі береги показують на те, що господариться без жадного догляду і контролі. Ліси вирубують, але ґрунт не засаджується знову і дощі з полонин знесуть все в долину, остануться тільки самі скелясті гори мов у Далмації. Отак пропадає в чужих руках добро нашого народу!

Вся прегарна Верховина - це тепер краєвид страшного спустошення, занедбання, це гніздо пошести, страдань, нужди і голоду. Оце є правдивий стан білянсу дев'ятирічного панування колонізаторського режиму чехів на Закарпатті.

Чехам у Воловому потрібне гніздо пошесних мікробів

Клятим місцем, гніздом пошесних недуг завжди був мочар здовж села в Воловому, що тягнеться від торговиці до самого Прохідного, близько 3 км. Три пори року мочар повен води, бо ще до нього впадають всі соки згнилих трупів із цвинтаря, що тягнеться беріжками здовж цього мочара. Через те в літі млака хоч і висхне, та все таки смердяче повітря разить ніс людини, бо ще до тих млак звикли відвозити здохлі коні, собаки, тощо. Джерела всіх криниць течуть від тої млаки, тому то й рідко є там добра здорова криниця.

Щоб позбутись цього гнізда пошестей, мадяри в роках 1913/14 розпочали каналізацію, але світова війна, на жаль, те все перервала. Після "миру" вже тепер 10 років і дев'ятий рік минув, як "браття" чехи прийшли "спасати русинів", але тиф побіч чехів і нині найбільшим паном в тій нещасній околиці. Тільки мільярди бацилів вдячні чехам за те, що можуть нищити здорові організми українського населення.

Як розуміють волівські "педагоги" загально-народну освіту

У Воловому української читальні немає, є тільки чеська "чітарна" для панів. Ані один з українських учителів не подбав про заснування читальні і ніхто освітніми справами не цікавиться. Підуть "до Штурдзи" (чеський ресторан) "на пиво", ходять на прогульки, взимку влаштовують балі, та й це вся їх народно-освітня робота, хіба ще те, що морочать дітей троякими етимологічними граматиками. Де ті популярно-освітні виклади, всякого роду курси, навчання неграмотних, оркестри, хори? Все те спочиває вічним сном на превелику радість чехізаторів.

Щоб якийсь редактор не написав, що вчителі в Воловому не молодці, то "Учительський Збор" заснував гарну народо-освітню інституцію... кіно! Розумієте? Кіно заснували для "народопросвѣщенія" за гроші на освітні цілі. Замість того, щоб для піднесення свідомости та господарського знання купити книжок, господарських читанок та всякого роду потрібних підручників, вони зробили прислугу чехам та жидам, що мають час і гроші ходити до кіна. Бо бідний селянин до кіна не піде, але якби і пішов, то багато з того користи не буде мати.

Могли за ті гроші як не збудувати народний дім, то бодай заснувати кооперативу, кредитно-допомогове дружество, хоч одну читальню та спричинитися до підвищення культурного й економічного рівня серед народу, бо кіном вони того ніколи не осягнуть. Мабуть вони й самі не хочуть, щоб той селянин був освіченим.

Синевир-Поляна - гніздо розпуки

А тут опишу гніздо страшної нужди, голоду й розпуки українського населення.

Синевир-Поляною зветься цей кут найтяжчої біди, яку зазнає те населення, що йому судилось коротати вік між горами аж геть під галицькою границею. Це село є на 90 км від станції, а 15 км від пошти. Далеко між горами, за полониною Кам'янкою, через що й клімат занадто холодний. Земля нічого не родить, тільки самі бараболі та овес, але й того дуже мало і то тільки в селі під хатами, бо інакше дикі свині понищать. Я бачив опудала на звірів у самих городцях у селі. Але про нижче описане вже й світ не чув: ПАНИ ВЕДМЕДІВ М'ЯСОМ ГОДУЮТЬ, А ЛЮДИ З ГОЛОДУ ГИНУТЬ!

Величезні тисячі голдів землі - ліси і поля - в державних руках. Від кількох років держава винаймає їх на полювання багатиреві-чехові, якомусь то Артекові. Цей чех скуповує "здохляків" (старих коней), зводить в село і вбиває, а їх м'ясом годує ведмедів, щоб ті, коли прийде час полювання, були грубі. Бо панам

приємно буде стріляти м'ясом виплеканих, грубих ведмедів. Що ведмеді здохлятину їдять, з цього не було б біди, але ведмеді, закоштувавши харч пана Артека, так привикли до м'яса, що вбивають худобу і серед білої днини. Протягом того одного дня, коли я був у Поляні, вбив ведмідь в потоці Озірній телицю селянина Василя Крьоки. Худобу годі випустити із стайні через страшних звірів.

Те саме полювання колись арендував мадярський маґнат граф Естергазій. Але ніколи тому графові на гадку не прийшло годувати ведмедів. Він навіть нераз подбав, щоб бідне населення одержало дешеву державну кукурудзу на сплати. Тепер чеські артеки годують ведмедів м'ясом, а тим часом нарід із голоду пухне на велику славу "братам слов'янам" і їхній розтрубленій "демократії".

Диких звірів так страшенно розмножилося, що через те населення находиться в катастрофальному положенні. Перед дикими свиньми не можна обігнатися. Це жадна фантазія, а тільки сухі факти. Дикі свині рік-річно нищать людям увесь засів. Минулого року начислено на 30,000 Кч шкоди. Село ці шкоди дало оцінити урядово, подали прохання про винагородження, але навіть відповіді не дістали. Цього року шкоди далеко більші. Можу послужити іменами тих, у яких порили кабани бараболю по два-три рази. Так напр. Василь Руснак посадив бараболі - кабани зараз того тижня порили. Посадив удруге - і те роз'їли дикі свині, посадив утретє - так само й те понищено. Те саме з Штефаном Тюхом, Штефаном Скирою, Іваном Пітляном - і хто їх зможе всіх вичислити! Все село зруйноване, знищене, бо голими руками кабанів не відженеш, а зброї не дозволяється мати.

Мені заявило 20-30 людей, що все село збереться і лишать свої хати, землі - ті прокляті гори з їх звірями і підуть у світ за очі, бо страшна біда допекла. Не можете собі уявити, як тяжко живеться нещасним полянцям. Заробити нема де, уб'ють ведмедя - то забере екзекутор й останнє теля. Бараболю поріють дикі свині. Ну, що робити? Куди подітись і де правди шукати?

Село посилало депутацію до Праги (була й у самого Масарика). Просили землі на долах. Хотіли покинути рідне село - той проклятий звіринець, хотіли селяни залишити ті добра на віки-вічні. Але влада сказала, що їй потрібні лісові робітники і вони повинні залишитися на місці. Багату землю на долах розділили між чеськими леґіонерами, наших селян наганяють у ліси, ще й ведмедів годують, щоб звірі убивали й по коровчині, що ще екзекутор не забрав. Бо чеський фінанс[36] "працює". Ось послухайте:

Зарізав порося, а щоб міг заплатити за нього податки, то мусів продати теля!

Василь Петрище, дуже бідний селянин, ледве живе з п'ятьма дітьми. Ні передтим, ні від того часу не різав свині. Ото якось спромігся він на порося і зарізав, не просивши на те від фінансів за 20 Кч дозволу. Фінанси дізнались, наложили кару, він не міг платити, а кошти виросли аж на 220 Кч. Мусів продати теля і ще дозичити, щоб позбутися біди... Плакав переді мною і проклинав увесь світ і той час, коли...(боюсь цензора...)

Село коротає вік із дня на день. Колись ліпше жилося: люди ходили на заробітки до Галичини, Румунії, Босній й до Америки. Нині те все пропало, бо границі закриті. 30-40 людей працює по лісових роботах за 18-20 Кч денно. Щасливий той робітник, що працює тижнево 4 дні. Але й при цій тяжкій праці ледве заробить на суху кулешу, бо 20 кг кукурудзи коштує 75 Кч.

Про заробіток нехай послужить, напр., заява Василя Руснака, що працював з дарабами від Великодня до Святої Неділі (7 тижнів) і заробив 488 Кч. За той час набрав "на віру" (кредит) мелаю на 900 Кч.

А спекулянти визискують. Поки бачать яку худобину то боргують, а далі все те йде на ліцитацію, бо платити нема чим. Село в страшних довгах і тільки в двох багатих жидів винне біля 400,000 Кч.

А вже найстрашніше робиться з державними полями. Хоча вся земля державна, землі на т. зв. земельну реформу не приділено. Державні поля давалися в аренду, але вже від двох років дають пани ту землю тільки "на сполок" (за половину з урожаю), бо так панам ліпше виплачується. Аренда пасовиськ висока, а кращі поля вживають самі панські прислужники. Колись то зайшла корова бідної жінки Руснак Василевої в панську траву тільки на кілька хвилин і за те прийшлось нещасній жінці відпокутувати карою 36 Кч.

Відколи чехи панують, то ріки Тереблі (яка властиво й є комунікаційним шляхом вивозу панського дерева) не реґулюється і забрала багато людської землі, а навіть підмиває хати Федора Ковача, Андрія Руснака і інших.

Такої біди, нужди, голоду і всяких мук не бачив я на цілій Верховині. Якщо не прийде скора поміч, то згине все, бо ціле село між проклятими горами присуджене на голодову смерть.

В дальшому числі згадаю ще і про другі села та опишу всякі насилля, кривди та обдирства, що їх заподіюється нашим нещасним верховинським мешканцям.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 25. липня 1928, р.II, ч.7, стор.1-10.

П'ЯТЬ УКРАЇНСЬКИХ СІЛ, ЩО ТЯГНУТЬСЯ ЗА РЯДОМ 28 КМ БЕЗ ЖАДНОЇ ШКОЛИ

Ми вже багато разів писали, що чехізаторам не важне те, щоб були українські школи. Є села, де за мадярських часів була школа, а тепер нема жадного навчання і українські діти зростають темними, бо нема кому, хто б її навчав грамоти.

Якщо йде справа про чеську школу, то чехізатори подбають і про гроші і про будинок, як те сталось і в селі Рипиннім, де заводять для 4 жиденят чеську школу, щоб відтак втягнути туди й українських дітей.

Як був би хтось то нам сказав, або написав, то були б сумнівались, а то на місці переконалися ми про факт, що п'ять українських сіл, що тягнуться одно коло одного, є без жадної школи, відколи тільки чехи прибули в нашу країну (а вони вже 9 років тут). І то не денебудь по неприступних звоpинах, але таки біля шляху. Присілками їх не можна назвати, бо вони досить великі, в кожному по 30-60 до школи зобов'язаних дітей. В п'ятьох селах панує темнота, п'ять українських сіл без світла!

Ці села починаються від Нижньої Колочави (Лазів), і тягнуться аж до Драгова протягом цілих 28 кілометрів. Отже посилати дітей у школу до Лазів, або до Драгова є неможливим, а ще зимою, коли сніги і сліди дороги заметуть. Звуться ті села Мерещул, Вулшана, Бовцарь, Глисна та один більший присілок Драгова, до яких 8 км від села. У тих п'ятьох селах не знайшли ми грамотної людини, але й не диво, коли вони не знають, що то школа, а диктаторам Закарпаття не важливо, щоб дати населенню школи. Минулої зими протягом кількох тижнів було там якесь марне навчання, бо післав туди шкільний відділ якусь панну до Бовцаря вести курси неграмотних. Але шкільного будинку там нема, винаймили хату від селянина. Не було кому і за що те зимне приміщення отоплювати, то та панна одного гарного дня втекла з того села, пробувши там кілька тижнів без діла. От вам і наука! От вам і старання... [кілька слів тут сконфісковано - Ред.] що чехізують ціле Закарпаття, а про конче потрібні українські школи і не писнуть, хоч на чехізацію, на утримання продажної преси витрачають мільйони.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. жовтня 1928, р.II, ч.9, стор.7.

ЧЕХІ ЗАТОРИ

(Замість малого фейлетона)

Виповідають побут українським еміґрантам без жадної підстави. Досить, що людина тягне в себе вже нині-завтра чехами змонополізоване повітря, досить, що людина пройде вулицею, зараз роблять підозріння, що вона мішається до політики.

Думав би хтонебудь, що поліція має підстави на підозріння, а вона абсолютно не має нічого крім загорілої ненависти до всього, що тільки українське. Бо й не може мати, тому що люди вже і з хат не сміють показуватись. Одні одних обходять, щоб не стрінутись, бо хто його зна'...

Поліція рішила позбутися цих "підозрілих, протидержавних" людей і то не тільки деяких, але хоче, щоб за короткий час "було чисте повітря". Що вона так робить, це можемо сконстатувати із списку найновіше виповіджених. В поліції є список цих людей - відома "чорна листа". Поліція не робить нічого іншого,тільки бере ту чорну листу і за "а-б-ц-д" виганяє людей. Не всіх зразу, а поволі, але на всякий випадок хоче, щоб до нового року з республіки були, вживаючи їх терміну, "вигощені".

Отже, референт бере в руки список:

Буква А: Нема прізвища.

Буква Б: Біличенко. Ага, того треба вигнати, каже радіючи детектив до референта. Правда, його ніколи не бачити, він працює в банку. А щодо політики,то він нешкідливий. Але нашою політикою є, щоб ми зробили політику, а політика вимагає політики... Ото ж з політичних причин виповідаємо.

Буква Ц: Черкасенко. Політики він не робить. Але вже і через те, що він народився і живе - і то є політика, отже: виганяємо.

Буква Д: Дівнич. Це політик небезпечний. Він зукраїнізував Бочека, Штефана і кандидує на архимандрита Православної Церкви... Виганяємо!

Буква Е: Нема прізвища. Правда, є один, але він для нас є цінною людиною: русифікує магістрат.

Буква Ґ: От, знаменито! Ґренджа-Донський. Вижемо! Тільки... от почекай, він, правда, теж на чорній листі, тільки щось тут у примітці, що він з Мараморощ - громадянин. От, шкода!

Буква Г: Гошовський. Він, правда, час-від-часу заспіває щонебудь на сцені, з "Проданей невести"[37] про це, про те, але і те політика. Бо хто його знає, чи він на білетах не видрукує щось протидержавне... Виганяємо!

Буква Й: Янковський. Пане референте, що ж ви робите? Та ж це наша людина. Все одно, він нам більше не потрібен. Виганяємо!

Буква К: Кукуруза. Ну, кажіть, будь ласка, чи це не політик? Він орудує тілом і душею більше стотисяч найкращих державотворчих елементів. Так. Він - бджоляр, а бджоли будують сильні держави, а сильні держави можуть хоч коли розторощити слабу державу - улик. Але як вона засмічена, замотиличена, повна гнилі і дрібних вошей... Ви-га-ня-ємо! Ма уцта![38]

* * *

В десяту річницю існування ЧСР, на тому світі сперечався наш Драгоманів з Коменським. Мова йшла якраз про Закарпаття.

Коменський: Наші понесли туди добробут для народу.

Драгоманів: Того добробуту "Зранена сирота" не відчуває. Ваші занесли тільки кнедлики і то варять з нашої муки.

Коменський: Занесли братську любов...

Драгоманів: То правда. В Бороняві аж занадто та любов вийшла їм боком, краще сказати задом. От, подивись тільки на побиті задниці, то й побачиш.

Коменський: Ну, але культуру, знання, що я їм лишив, відай хоч те понесли.

Драгоманів замість відповіді взяв його за руку і спустились вони на Говерлю, а відтак пройшли ціле Закарпаття.

Стрінув Коменський більш як сорок тисяч сліпих дітей, що блукали в темноті. Бідні, голодні, а до того ще й невидящі, дармо так чудово світило ясним промінням двадцяте століття.

Коменський: Скільки ж темних дітей, майже половина з усіх дітей тієї країни! А чому ж вони такі сліпі, такі обшарпані, без світла культури, котру пророкували ми? Де ж школи, де ж братська любов?

Старик, зажмуривши очі, щоб не бачити неправди, підніссся вгору і плюнув на землю.

* * *

(На доказ того, що наша мова є - як твердять чехізатори - діялектом чеської, чи то словацької мови).

Прийшов селянин з далекої Верховини до Ужгороду за справами. Зайшов до уряду і поклонився.

- Доброго рана, світле панство, - сказав він. На це відповів йому чеський бюрократ:

- Ма́ у́ста! (Моє поважання!)

- Ні, не з Хуста, а з Прислопа.

- No co pak? (Ну, що такого?)

- Ні, не Чопак, а Петро Гринько, ще й Зазулинець, бо так звали мого батька.

- Ja to přece vím! (Та ж я це знаю!)

- Розповім, все до чиста вам, панцю, розповім.

- Ale co chcete? (Але що хочете?)

- Що ссете, питаєтесь? Ах, панцю, давно то було, коли я ссав і то всього тільки два місяці, бо зараз мати так і померла.

- Ptam vás, co si přejete? (Питаю вас, що бажаєте?)

- Щось пришиєте, кажете? Їйбогу того ремесла не вмію, хіба ж моя стара могла б то зробити.

- Budete potrestaní! (Будете покарані!)

- Я по... подр... (оглядається), ой, Боже ж мій, та хіба ж... але не може бути!

Виходить без діла, значить: порозумілися!

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. жовтня 1928, р.II, ч.9, стор.7-8.

УКРАЇНСЬКА ТОРГОВЕЛЬНА ШКОЛА В УЖГОРОДІ В РУКАХ ЧЕХІЗАТОРІВ

Всім відомо, про те ми багато разів писали, що Українську Торговельну Академію перенесли до Мукачева тільки тому, щоб зчехізувати головне місто Закарпаття - Ужгород. Тоді обіцяли чехізатори, що на місце Торговельної Академії заложать українську торговельну школу, однако ж заложили вони чеську, а біля неї утворили українську паралельку і таким чином позбавлено Ужгород своєї торговельної школи.

Але й ця українська паралелька замість того, щоб розвиватися, вона зійшла на нівець і то до такого абсурду, яким може похвалитися тільки... [тут кілька слів сконфісковано - Ред.] на Закарпатті, а зокрема шкільний відділ, на чолі з чехом Шімеком.

На учнів від самого початку її заснування робилося з різних сторін пресії, головно на ужгородських жидів, погрозою відібрання ліценцій, щоб вони записувалися до чеської торговельної школи, українському се-

лянському елементові не дано можливостей (стипендій і т. п.) записуватись, а зокрема і заможніші не радо йшли до цієї української паралельки. І то тільки тому, що вона тільки на папері є українською, а фактично "вчать" там чехи.

Щоб схарактеризувати ту школу, досить навести те, що один з чеських "професорів" почав учням викладати російсько-чеською тарабарщиною (він був чеським легіонером і в Росії трохи навчився "разґаварівать па русскі"). А коли учні заявили, що тієї мови вони не розуміють, то він на те сказав: "Добже, добже, так млувме по ческі..." (Добре, добре, так говорім по-чеськи). Це говорить саме за себе і з цього і сліпий може бачити, для чого цю паралельку заснували. І що вона вже вповні зчехізована, можемо пересвідчитися і з самого складу вчителів.

Ця школа засуджена на смерть і вже тепер призначена на повну ліквідацію так, що від 1929/30 шкільного року вже перша кляса перестане існувати, а дуже можливо, що її чехізатори цілком закриють, а учнів приділять до чеської.

Всі українські газети писали свого часу про такий, ніде нечуваний поступ при цьогорічному записуванні учнів до тієї школи, а саме: Дирекція не зголосила впору про принимання учнів, а тільки останнього тижня подала коротку вістку в чеських "Подкарпатських Гласах" (хто з українців читає ту шмату?). Далі багато учнів відправилося назад з тим, що не знати, чи та школа буде й надалі чи ні. Селянським синам в провінції, отже найсвідомішому елементові, доступ унеможливлено, чехів, мадярів переведено до чеської школи. Навіть "Свобода" писала про те, що зголосилось біля 55 учнів, з яких принято тільки 25.

А вже сама дирекція знає, чому учням, що не були приняті, звернулося тільки 50 Кч з заплаченої суми на іспит 150 Кч, хоч розвішено на стіні повідомлення, що заплачена сума непринятим буде вповні звернена.

Як бачимо, цього року записалося і принято до тієї школи 25 учнів, але від того часу не минуло тільки два місяці і вже те число впало на 15, бо десять українських учнів через ту страшну чехізацію покинуло лавки. Бо тільки подивімся на професорський склад тієї української школи і негайно зрозуміємо все. Отже:

Директор Гошек - чех, "навчає" красопис і товарознавство,
Ґашпарек - чех, купецькі рахунки, книговодство, математика,
Явурек - чех, географія,
Шір - чех, чеська мова,
Міллер - чех, стенографія, німецька мова.

До цієї школи мали приділити і одного з першорядних педагогів - еміґрантів, однако ж проти його поставилися чехізатори і його шкільний відділ переніс до

одної з другорядних шкіл на провінції, а на його місце назначили "людину нешкідливу, льояльну". А що вже до самого педагогічного досвіду, про те нам мало відомо, однако ж багато могли б про нього говорити самі фахівці, його колеґи.

Це Борис Мартинович - "поет і письменник", - автор по-українськи писаної, а властиво чеської "поеми""Либушино пророчество" (про те на іншому місці).

У цій школі цей пан багато не мішає.

І чи йому наше нещасне Закарпаття і наші школи лежать на серці - то легко можна догадуватись; фактом є, що він чехам "дуже вдячний за гостинність" (його таки власні слова). Він є членом чеського "Сокола" і на вулиці балакає по-чеськи, отже людина, котра може поставити українську торговельну школу на ноги і, коли не боротися з чехізацією, то хоч бодай своїм розумом і своїми здібностями український рух попирати вперед.

А що воно так, то свідчить про те, що в тій школі цей пан викладає по-українськи всього-на-всього тільки три години тижнево, а решта викладається по-чеськи або чесько-російською мішаниною.

Як бачимо, українська торговельна школа в Ужгороді зчехізована на 99.9% і нині-завтра в головному місті Закарпаття її взагалі не буде. Де ж ті наші парлямен тарні посли, що й досі мовчать? Чи їм не лежить на серці рідне шкільництво? Але вони бояться, не сміють гостро виступити в обороні свого народу. З їх уст в парляменті ми ще не чули гострої промови за наші права, яких чехізатори в болото придавили; за наші школи, що їх нищиться чехізацією. Чом не зінсценізують в парляменті такий скандал, щоб звернути цілому світові увагу...[тут три рядки шпальти сконфісковані - Ред.] Даремний "голос во пустині" від їх оборони нам не чекати, а братись за діло самим.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. листопада 1928, р.II, ч.10, стор.4-5.

ЧЕХИ ПЕРЕЛЯКАЛИСЯ "КОЛОМИЙКИ"

ЮВІЛЕЙ У ПЕРЕЧИНІ

Дня 21-го жовтня в суботу...[тут кілька слів сконфісковано - Ред.] улаштували собі і в Перечині ювілейні забави, щоб собі погуляти з радости, що як їм добре живеться із мозолистої праці наших рук.Але, щоб воно не виглядало, що то тільки потіха чехів, на вечірок втягнено й перечинську українську молодь, що згуртована в організації "Січ". Молодь появилась і то досить чисельно. Чехи думали, що воно буде "задля ока" добре, коли прийдуть і "русини" для декорації та візьмуть участь в їхній забаві, але воно вийшло інакше. Бо вся перечинська українська молодь національно свідома і пани перечислились.

Сталося те, що січовики замовили "гопака" і "козачка", щоб потанцювати і свої національні танці, але дир. Новак (чех) відмовився заграти, а навіть не дозволив інструментів, щоб подеякі з хлопців (члени перечинської селянсько-робітничої оркестри) заграли собі самі. Також із публіки протестували, не тільки всі чехи, але і мадяри, що від недавна йдуть рука об руку з чехами разом проти українців.

Але українська молодь на це мало звертала уваги, а січовики привели собі скрипаків. Чеська оркестра забрала свої причандали і сказала "ма уцта". Коли чехи та мадяри побачили українські танці, то так перелякались "коломийки", що всі опустили залю, а українська молодь забавлялася до рана.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. листопада 1928, р.II, ч.10, стор.5.

ГИМНИ ПАНУЮЧИМ. ЯК ВОНИ ПИШУТЬ.

"Либушино пророчество," исторична поема, на день десятилѣтного ювилея истнованя чехословацькоѣ републики", написав Борис Мартинович і присвятив її "чехословацькôй републицѣ за гостинностъ."

Ця людина хворіє на манію одержати від...[тут кілька слів сконфісковано - Ред.] на Закарпатті, тому то і б'є поклони пануючим, присвятивши аж цілу поему.Сам зміст хаотичний, згорнено докупи всю тисячлітню чесь-

ку історію і зараз можна догадатись, що за ціль мав автор з написанням цієї поеми. Тим самим трудом, хоч би і з присвяченням, міг він вибрати собі відповіднішу тему з нашої визвольної боротьби, але він хотів приподобатися чехам.

Бідне "Педаґоґічне Товариство" не мало на черзі іншого видання, як дати свою фірму для цієї "поеми", що вийшла аж в 10,000 примірниках, а вже шкільний відділ постарається, щоб вона находилася в кожній шкільній і селянській бібліотеці. Автор забув рівночасно написати до цієї "поеми" й історичний лексикон, бо інакше українські діти, ані самі вчителі її не розкусять. Ми радимо йому те зробити, щоб чим скорше одержав "Домовскі ліст".[39]

"НАШ РОДНЫЙ КРАЙ, новинка для молодежу Подкарпатськой Руси" присвятила майже ціле число ювілеєві. Ця новиночка славна тим, що дуже часто пишаються в ній мадяризми і дивацькі фрази слів, а навіть навмисно обходить й "поступове "ô". Не кажучи вже про статті як "Люби отчину", "Святий Вацлав" (бо це їм наказано згори розповсюджувати "статні мішленку");[40] редакція помістила в ювілейному числі і святочний вірш пана Пасульки, управителя школи в Ясіню, під заголовком "Наша република". Мова цього "поета" в тому вірші, між іншими, ось як звучить:

Чехословенска (?) република
Основана десять рока (?)
Празднує днесь, торжествує
На юбилей всѣх скликує.

Далі: Дѣти ко ней прибѣгають
Славу Богу и честь дають
Видять мамку у порфирѣ (!)
Воздвигають руки горѣ.

Русин твой сынавѣрный
Межи всѣми май бѣдный
До тебе ся одзывае
Лучшу долю од тебе ждае (!).

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. листопада 1928, р.II, ч.10, стор.6.

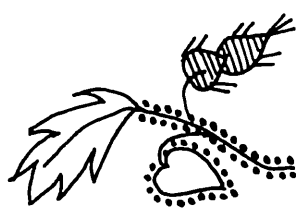

АНАЛЬФАБЕТИ НА УЖГОРОДСЬКІЙ ПОШТІ

Наша українська молодь на Закарпатті, що і зі свідоцтвами матури чи закінченою високою школою в руках масово звертається до дирекції пошт і телеґрафів у Кошицях з проханням про посаду, завжди одержує ту саму відповідь, що "нені міста" (нема місця). Так воно було і з просьбами на залізничну дорогу, коли абсольвенти Торговельної Академії зложили в Братиславі з відзначенням іспит, а посаду - всеодно - не одержали; так воно і з поштою. А тим часом понасаджували на наші місця півграмотних чехів та інших, а наша молодь сидить без праці з свідоцтвом у кишені. Цього дочекалися ми від чехів на нашій рідній, автономній землі - дармо обіцяли нам гори й долини.

При віконцях пошти Ужгород 1 сидять анальфабети, що не вміють по-українськи читати, а все питаються самого відсилача, куди воно йде і на яку адресу... "Рецепіси" виставляють на інші і часом помилкові прізвища, на що може колись доплатити і сама пошта.

Щоб дирекція пошти переконалася, що ми не говоримо на вітер, - ми готові наше твердження і документально задемонструвати.

Ми домагаємось, щоб на пошті головного міста українського Закарпаття сиділи наші урядовці, а не чехи, що не знають мови населення, а навіть і кирилики не знають. Бо це є вже просто абсурдом, щоб треба пів години стратити, поки добалакатися, як от приміром і з тою чешкою, яка нещодавно приділена до видачі листів (посте-рестанте). Вона хоче знати тільки почеськи і треба груди виплювати, щоб вона якось з бідою "порозуміла", чого власне сторона хоче.

Те саме можна б сказати і про телефонічну централю де чеські "слечні"[41] ніяк "не можуть" порозуміти, яке то число "сорок" і по трикратно питаються: "Цо хцете?"[42]

Ми ще раз звертаємо увагу дирекції пошт на ці аномалії з надією, що вона буде респектувати права українського населення нашої автономної країни і ці хиби негайно зліквідує та приділить автохтонних українських урядовців, які потрапили б задоволити і мадярську публіку.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 15. листопада 1928, р.II, ч.10, стор.21.

МАДЯРСЬКІ МАҐНАТИ ОПІКУЮТЬСЯ НАМИ!

Мадярські маґнати, що "опікувалися" нами повних тисяча років, довели нас до того, що при кінці їхнього панування позбавили нас не тільки нашої рідної культури, відібрали школи, українську азбуку, винародовили інтеліґенцію, мадяризували тощо. Зруйнували нас економічно і приневолили сотні тисяч наших людей покидати рідний край і шукати долі на чужині (напр. в Америці наших людей числом майже стільки як і на Закарпатті). Року 1918/19 наш народ їм відповів тим,що при участі 30,000 народу на хустському конґресі рішив прилучитися до свого матірнього пня - України.

Згодом опинилися ми в обіймах чеського імперіялізму, що в перших початках "добровільного прилучення" обіцяв направити хиби старого режиму. Але замість того цей новий наш пан - чеський імперіялізм - взявся за випробовані мадярами методи: насаджування на наші посади чеських шовіністів, руйнування рідної, української культури та страшна чехізація. Під господарським оглядом стоїмо ще гірше і нашу прадідну, потом і кров'ю политу землю розділюють ці наші нові пани своїй упривілейованій касті - чеським леґіонерам,в наслідок чого постали чеські колонії. Чехи вже домінують не тільки на державних посадах, але добивається їхній елемент, за допомогою влади, і до всіх галузів нашого господарського життя. Чехів бачимо на приватних посадах, в торгівлі, в промислі і все нашим коштом. Наше шкільництво вже майже в їх руках.

Як бачимо, нашими новими панами нарід, позбавлений своїх прав (автономія, земельна реформа і т. д.),не є захоплений, як то деякі з наших льояльників думають; невдоволення велике.

З цього тепер хотіли б скористати мадярські маґнати і в будапештському парляменті Іллеш виголосив промову в обороні "добрих угро-рутенів", - промову за наші права.

Але ми добре знаємо, що мадярських панів не болить наше національне й соціяльне пригноблення, але болить їх серце за страченими лісистими Карпатами, яких хотіли б знову дістати в свої пазурі.

Якраз через те про нашу долю будуть рішати не мадяри та інші, але будемо рішати ми самі і наше щастя, наша доля зв'язана з цілим нашим народом.

Що принесе для нас майбутність - не входимо в розгляд того через цензуру.

Але щоб врятувати нашу національність перед наскоками сусідніх хижаків, щоб не загинути в отому кітлі проклятих Карпат, - нам потрібна культурна єдність з нашим матірним пнем: великим, 40-мільйоновим українським народом.

НАША ЗЕМЛЯ, 28. листопада 1928, р.II, ч.11, стор.4.

ПО ЗАКАРПАТТІ

ВЕЛИЧЕЗНИЙ НАСТУП НА НАШЕ ШКІЛЬНИЦТВО

Чехізацію офіційно провадить краєвий уряд з головним чехізатором українського Закарпаття, Розсипалем на чолі

В "Морґенцайтунґ"-у ч. 340 з дня 7-го грудня 1928 р. появився такий урядовий заклик до чеського вчительства:

> "Вільні вчительські посади на Закарпатті.
>
> Урядово повідомляється: На Закарпатті панує поступневий брак кваліфікованих учителів. Через те є кілька вчительських місць дотепер необсаджених (в народних школах). На ті посади можуть бути приняті вчителі-кандидати з ІСТОРИЧНИХ ЗЕМЕЛЬ[43](підкреслення моє - ҐД), котрі є апробовані для шкіл чеськословенською мовою. Прохання з належними прилогами можуть бути внесені до краєвого уряду Підкарпатської Руси."

Хто ж чехізує, як не сам краєвий уряд українського Закарпаття?! Звісно, що вся ініціятива походить від наших політичних головачів та їх штабу. Риба від голови смердить. Який брак кваліфікованих педагогів видно і з того, що багато наших сил сидить без посад і багато першорядних педагогів-горожан приневолене шукати заняття по різних приватних установах, бо їх чехи як не повиганяли, то примусили на те, щоб вони залишили свої місця. Вчителів-еміґрантів вже давно понаганяли, щоб мали вільну руку в переведенні чехізації. З цього можна бачити, що брак учителів викликаний тільки штучно самими чехізаторами, щоб зробити місце чехам.

Для тієї цілі служать і ті розпорядки, що до українських учительських семінарій з року на рік ограничується і зменшується число принятих учнів. Старих учителів безпардонно виганяється на емеритуру. Викликавши такий штучний брак учителів, розписує відтак шкільний відділ під командою диктатора конкурси на приняття "кваліфікованих вчителів з історичних земель", яким опісля передається наші українські школи, так що нині-завтра опиниться наше народне шкільництво на 90% в їхніх руках (досі вже половина шкіл зчехізована).

Але цього наші льояльники не хочуть бачити і йдуть з ними разом, проти інтересів таки свого власного народу.

-

НАША ЗЕМЛЯ, з дня 2-го січня 1929 (число за грудень 1928 р.), р.II, ч.12, стор.4-5.

МАРТИНОВИЧ "ВИПРАВДАВСЯ"

Автор "знаменитої" чехофільської поеми "Либушино пророчество" мусів змобілізувати аж самих учнів торговельної школи (гляди статтю у "Свободі"), щоб виправдати самого себе. Ми твердили і твердимо, що наша українська торговельна школа в руках чехізаторів,а він у статті говорить про те, що з учнями чеські професори поводяться не зле. Нас це менше цікавить, а цікавить сам факт, що школа вповні зчехізована і в тій школі крім цього "українського педагога", що виступає в обороні чехізаторів, українців нема і якраз через те збойкотували наші хлопці ту "українську"школу. П'ятдесят відсотків учнів виступило не"через тяжкий матеріял науки", як твердить автор, бо ж ту саму купецьку аритметику, а може ще й вищу, вчать і в мукачівській Торговельній Академії, а проте там повно учнів, - але якраз через чехізацію. Бо 9 годин тижневого викладу українською мовою замало до того, щоб ту школу можна назвати українською чи пак "русинською". Отже такого"виправдання" ніхто серйозно не бере і воно служить тільки на шкоду "безсмертному" авторові, також "безсмертної" поеми "Либушино пророчество", котру автор присвятив "чеськословенській републицѣ за гостинность."

-

НАША ЗЕМЛЯ, за грудень 1928, з дня 2. січня 1929,р.II, ч.12, стор.5.

Паршивий "Вперед", що не мав і не має найменшого значення і впливу, що нічим не спричинився до національного освідомлення українських мас, у своєму останньому числі сміє провокувати і кидати мені в вічі підозріння запродажности, називаючи мене більшовиком та різними титулами.

Неграмотні цуценята чеха Нечаса, що не вміють зредаґувати як слід хоч і той нещасний, нікому не потрібний "Вперед", кинулися собакою, критикуючи, розбираючи, кидаючи паскудне підозріння на мене в денунціяторський спосіб. Серед нашої тяжкої боротьби як із сторони "власть імущих" так і з нашими закочанілими консерватистами, не могли ці неграмотії до нічого причепитись, то й вирішили мені приліпити на чоло печать комуніста, щоб таким чином унеможливити мені працю і здискредитувати журнал "зв'язками з московською буржуазією".

Ми ніколи не писали про те, що ці прихвостні чеських с-д-ів продались імпортованій чеській партії, навіть і те не згадували, що ці "українці" урядують в секретаріяті по-чеськи і з Нечасом чеською мовою розмовляють, що їх "Вперед" пишуть по-чеськи, а опісля оригінал перекладають паршивою мовою і неграмотним стилем... Ніколи ми не писали про особисті справи, бо не хотіли поважний журнал здеґрадувати на помийницю лайок, провокаторства та персональних нападів, але "Вперед" це вже в друге собі позволив бродити в честі людей, що того не заслужили.

Божевільні людці думають, що я на наказ "московської комуністичної буржуазії" тут українізую, але забувають ці нещасники, що ще тоді ані комуністи ані оці соціялісти не писали по-українськи, коли я вже видав українську книжку і то першу книгу фонетикою на Закарпатті ("Шляхом терновим", р. 1924).

Але від отаких неграмотіїв не можна ліпшого і сподіватися, знаючи те, що вони причепились до чеської партії і до чеха Нечаса тільки через те, щоб не йти молотити, бо ж де вони підуть без знання, без професії? Хіба ж жидам дрова рубати! Бо треба щось мати і в голові, а не тільки бути демаґогами на зборах.

Далі прилабузнилися деякі до чеських партій ще й через те, щоб врятувати свою шкіру від тюрми, бо дуже добре знаємо тих панів, що за вбивства сиділи в тюрмі і були б вони там і поплісніли, якби не рука всемогутніх, що їх з-між вошей та щурів витягла.

На їх глупу статтю "На службі в комуни" послав я до їх редакції таке спростування:

Ужгород, дня 10. І. 1929.

До Редакції "Вперед"
в Ужгороді

На основі пресового закону прошу в найближчому числі "Вперед" помістити тим самим шрифтом і на тому самому місці, що Ваша стаття "На службі в комуни", таке спростування:

Вже сам заголовок статті "На службі в комуни" не відповідає правді, бо я не є на службі у комуни, але служу моєму народові.

Неправдою є, що "Ґренджа-Донський із своїм суспільно-політичним органчиком продався комуністам і лається на всіх і вся, хто лише не признає комунізму", - але правдою є, що суспільно-політичний і літературний журнал Ґренджі-Донського "Наша Земля" є журналом надпартійним. Ані журнал, ані Ґренджа-Донський не продався комуністам, не стоїть в службі жадної партії, а боронить національні і господарські права українських селян, робітників і поступової інтеліґенції в ЧСР.

Неправдою є, що це комуністичний орган, але правдою є, що суспільно-політичний і літературний журнал "Наша Земля" ніколи не назвав себе комуністичним, а є незалежним, безпартійним журналом, що боронить інтереси цілого українського працюючого народу в ЧСР без огляду на партійну, чи релігійну приналежність.

Неправдою є, що журнал не служить інтересам працюючого люду на Підкарпатті, - але правдою є, що при помочі і контролі нашої національно свідомої молоді журнал якраз на те і заложено та провадиться його і досі, щоб боронити інтереси працюючого люду:українських селян, робітництва і нашої поступової інтеліґенції, без ріжниці партійности, чи віровизнання.

Неправдою є, що комуністи є моїми товаришами, але правдою є, що я ніколи комуністом не був і не є, а в своїх переконаннях не дійшов я навіть до соціялістів, а є я в першу чергу українцем, отже в наслідок того, ані комуністи ані соціял-демократи не є моїми товаришами, так само і їх товаришем я не є і на такий титул я собі не позволю.

Не є правдою, що моїм хлібодавцем є комуністи, але правдою є, що я свій хліб заробляю тяжкою працею і служу як урядовець в інституції і для своєї екзистенції та для вдержання моєї родини працюю денно 7-9 годин.

Не є правдою, що моєю партією є комуністична партія, але правдою є, що я був і є членом хліборобської зглядно християнсько-народної партії, до якої плачу місячно членську вкладку.

Не є правдою, що "Ґренджа-Донський і його орган служить комуністичній московській буржуазії", але є

правдою, що Ґренджа-Донський служить тільки своєму українському народові - в першу чергу селянству, з якого він походить.

Не є правдою, що комуністична московська буржуазія оплачує "Нашу Землю", але є правдою, що журнал "Наша Земля" вдержується своїми силами, тим більше мене не можуть комуністи оплачувати і я авторові статті даю можливість і нагоду все його твердження доказати перед судом.

Не є правдою, що "Наша Земля" перебрала на себе ролю і є подібна до забороненої "Карпатської Правди", але є правдою, що останнє (XI) число журналу вийшло точно 28-го листопада 1928 року, а сконфісковане число два дні пізніше, отже ще перед забороненням "Карпатської Правди" і так "Наша Земля" не є подібна до "Карпатської Правди" і не перебрала і не могла перебрати на себе ролю забороненої "Карпатської Правди", тим більше, що журнал "Наша Земля" не була і не є органом комуністичної партії.

Додаю ще хіба ж те, що справу передаю адвокатові для зроблення дальших кроків в обороні моєї чести.

З належною пошаною,

Ґренджа-Донський

*

Моє минуле - відкрита книжка. Хоч чую себе письменником - оборонцем покривджених, комуністом я ніколи не був і не є, а Є Я УКРАЇНЦЕМ, ПО ПЕРЕКОНАННЮ РАДИКАЛЬНИМ НАЦІОНАЛІСТОМ і як син селянина ношу на серці долю того пригнобленого селянства, що віками гинуло в ярмі. Отже прошу мене вважати НАЦІОНАЛІСТОМ, не большевиком і ХТО МЕНЕ НАЗВЕ КОМУНІСТОМ, ТОМУ Я ЗУБИ ВИБ'Ю, хоч би то був і сам голова держави. Але дуже помиляються ті панове, що думають, що я після цього лаятиму нинішню українську владу. Ні, панове! Україна живе, розвивається, там під культурним оглядом добро твориться, Україна мені рідна, мила, Україна мені дорога хоч би вона звалася навіть і радянською, але вона після 300-літньої неволі встала і живе! Україна є і 40-мільйоновий народ, добившись до своєї рідної культури, не загине, а піде своїм шляхом.

Але тепер загляньмо в минувшину тих цуценят, що прилабузнились до чеських соц-демів і що й досі в тій "партії" без жадного значення для декорації лишились (бо вже кращі сини народу покинули їх), в минуле тих, які мене підозрівають в запродажності, що зробили з мене большевика.

Всім відомо, що неграмотний Н. переносив для комуністів гроші; комуністи могли мати довір'я тільки до большевика. З цього видно, що якраз він, який чортом кидається на компартію, був комуністом і то добрим комуністом, бо стотисячки хоч кому не передаються до рук

Другий "стовп" соц-демів, теж неграмотний Р., був редактором якраз отої забороненої "Правди", про яку ці анальфабети розписалися, немовби вона передала свою ролю "Нашій Землі".

На щастя, є в Ужгороді бібліотеки, звідки можна вибрати та прослідити "діяльність" цього пана...

Отже пан Р., який сказав мені на засіданні головного виділу "Просвіти", що він разом з большевиком - тобто зі мною - не сидить при одному столі, був редактором комуністичної "Правди" від 1.IУ. - 29.IУ.1921 р. (ч. 12-17). В 12-13 ч. "Правди" на 4-ій стороні (третя шпальта, 15-ий ряд) пише він таке: "Новѣ заарештованя. Товарища Ивана Мондока, редактора нашой газеты "Правда" и больше товарищей з Мукачева и Свалявы заарештовали. РЕДАКТОРСТВО "ПРАВДИ" ПЕРЕБИРАЄ ТОВ. Р... " (підкреслення моє - ҐД).

В числі 16 на стороні 3 в статті про Леніна й ін. "Новѣ учителѣ" (стаття переходить на четверту сторону), Р. закликає так: "ДА ЖІЕТ III. ИНТЕРНАЦІОНАЛ!ДА ЖІЕТ СОВЕТСКА ВЛАДА!"

А далі комуніст Р. в числі 17 з дня 29.IУ.1921 р. "ТРЕБУЕТ РОЗЛУЧЕНІЕ ЦЕРКВИ ОТ ДЕРЖАВЫ" (підкреслення моє - ҐД).

І цей пан комуніст тепер сміє денунціювати таких людей, яким він не може і в слід ступити. І слово отаких панків має у моїх хлібодавців таку вагу, яке вони беруть за готові гроші і беруть мене на строгий рапорт, грозячи викиненням із "Просвіти", а навіть з посади на вулицю цілком невинного. Ці доноси були свого часу причиною того, що мене нагнали із секретарства "Просвіти".

Ґренджа-Донський

*

До хвального Редакційного Комітету
журналу "Наша Земля"
в Ужгороді

Високоповажані і дорогі мої Панове Товариші!

Самі Ви, Панове Товариші, знаєте, з яким запалом я взявся був до праці, з яким захопленням вів я чорну роботу, що зветься організацією й редаґуванням 36-сторонової книжки-журналу. Протягом двох років ніхто не знає, скільки труду я вложив, ніхто не думає, що я не мав часу і 5 годин спати, а день-у-день тягнув ярмо-працю по 15-17 годин денно. Цю чорну роботу треба було ночами провадити, бо в день 8 годин праці, плюс 2 години ходу - разом 10 годин на кусок хліба, а коли появилась "Наша Земля", то це було результатом нічної мозолистої праці, бо часом доводилося мені самому і адреси писати та марки наклеювати, - хібащо жінка помогла, - бо на наняту особу не вистачало.

Але з моїх уст не почулася скарга, - я провадив і на дальше працю з таким захопленням, з яким може взятись до діла тільки ідеаліст.

Фізично я не дуже сильна людина, але енергії було в мене за п'ятьох і я в "Нашу Землю" вложив не тільки енергію і своє здоров'я, але також вилив всю свою душу і мав я до "Нашої Землі" великий сантимент. Та ж це моя дитина, рідна, кохана, то і не диво, коли я так цей журнал любив і люблю його й досі. Ми зробили культурну революцію, цілий переворот у думанні людей, що їм покрутили голови пануючі народи.

Не робив я це з інтересу - як це мені закидують, - бо з укладенням тої енергії до економічної, чи іншої більше продуктивної праці, я був би далеко краще матеріяльно стояв, але ту працю диктувала мені любов до свого, до рідного. Мій нещасний народ чекав того. Скора українізація українського Закарпаття - була моєю метою, національне освідомлення - було моєю ціллю, бо я бачив, що "русинізм" ми повинні знищити, ще доки він не закоренився, а то інакше заслонить він нам світло рідної української культури. Я бачив, що сепаратистичний "русинізм" веде нас до нашої національної смерти і ми, коли хочемо жити, повинні всі як один проповідувати і здійснювати культурну єдність свого великого українського народу. Я поставив був собі за мету: вибити зі старшого покоління закочанілий консерватизм і або приневолити їх, щоб вони приняли як правопис так і всю культуру цілого українського народу, або їх морально зарізати.

Мені зв'язали руки, заткали мені уста, але всетаки я знайшов можливість дальше вести діло,не зважаючи на перешкоди.

Гнаний, змучений, переслідуваний я нераз попадав у розпуку, але оптимізму не тратив, бо додавали мені духа листи молоді, що захоплювали мене і додавали сили до дальшої боротьби. На жаль, не вистачало часу відповісти на всі листи і багато із свідомої молоді може через те і жаліється на мене, уважаючи мою мовчанку ігнорованням, за що прохаю вибачення.

Та хоч мої нерви були немов дротяні, стале переслідування, насмішки, незрозуміння, паскудне підозріння, наклепи, доноси, сталі погрози, меч Дамокля стрaчення куска хліба для родини, все, - вибачте за слово - мов свиня під обухом. До того пониження, терор, провокація, погане відношення працедавців,що все давали відчувати, що я в їх руках, далі матеріяльні втрати через конфіскати, полеміки, виправдання всяке, і інші неприємності, все те спричинилося до того, що я втратив залізні нерви і вже від двох місяців не можу працювати.

Бо ж представте собі: Посилаю листа поштою до Америки, щоб і там знали про наші гаразди. Лист опиняється в директора поліції на столі, директор кличе "на рапорт" одного з посередніх начальників, піднімається

ґвалт, погрози, трактується справу на засіданнях,тягнеться до відповідальности, небезпека викинення з "Просвіти", що до її піднесення і я трохи спричинився - отже і маю до неї сантимент... У наших "большевик", у комуністів - фашист... Отакі напади, як у нашій "Свободі", безглузді статті в паршивому "Впереді".... вічне напруження нервів і підірвало моє здоров'я.

Я свідомо йшов до боротьби і був приготований до наслідків, тільки помилився в витревалості моїх нервів і їх тепер треба заспокоїти, щоб вони відпочинули.

Ото ж я не лякаюся і не відтягаюся від боротьби, тільки хочу за радою лікарів спочинути і привернути моє здоров'я.

Було б убивством застановити і зліквідувати журнал, що мав і має велике значення для національного освідомлення українського Закарпаття. Такої думки є і деяка наша старша ґенерація, що симпатично дивилася на нашу боротьбу.

І тому я з довір'ям складаю журнал у руки Редакційного Комітету, як більшости нашого "трюмвірату", який дав ініціятиву і моральну поміч до заложення та помагав мені в моїй чорній роботі. Передаю його з тією надією, що він не зійде з правого шляху і поведе працю й надалі до повної перемоги над ворогами українського народу. А моя скромність - оскільки мої сили і здоров'я позволять - і далі братиму участь в літературному та етнографічному відділах.

Нехай живе наше рідне слово!

Нехай живе наша рідна українська культура!

Нехай живе українізація Закарпаття для знищення чехізації!

Ґренджа-Донський

Ужгород, 10. І. 1929.

-

НАША ЗЕМЛЯ, за грудень 1928, з дня 2. січня 1929 р., р. II, ч.12, стор.1-4. (Примітка: Це число було останнім і журнал перестав існувати. - Ред.)

ЯК ПІДПИРАЮТЬ У НАС РУСЬКУ КУЛЬТУРУ

(Уривок)

До якої міри отруїв свойшизм і розсипалізм дух публічного урядування, це сумно доказують от і ці новіші факти. Місто Мукачево уділило із культурної підпори 10,000 Кч мадярському театрові, 5,000 Кч чеському і 5,000 Кч жидівському. Прохання Руського Театру відкинуло, не зважаючи на те, що Руський Театр там більше разів грав і що Мукачево має до 6,000 руських мешканців.

Шкільний реферат із державної субвенції на театри аж до кінця 1927 року давав одну третину, то є 170000 Кч Руському Театрові. В 1928 році вже лише на політичну інтервенцію дістав Руський Театр замість 170000 Кч - два рази по 30,000 Кч. Із решта грошей дав через "Союз" (створений п. Коханим так, щоб там руські інституції не були відповідно заступлені) лише 30,000 Кч Руському Театрові, 30,000 Кч дав кошицькому чеському театрові, котрий має свою державну підтримку на Словаччині, а 30,000 Кч Товариству Духновича, яке театру і не має і яке вже перед тим дістало 30,000 Кч.

Чи не видно в тому відкриту тенденцію - нищити наше руське культурне діло?! І ту страшну несправедливість і провокацію проти русинів схвалює шкільний реферат! Яким принципом може собі перед совістю виснити п. реф. Шімек те, щоб Підкарпатська Русь підпирала театр Словаччини, коли Словаччина не підпирає Руського Театру? Якою мірою справедливости роздає п. Шімек підпору "діваделніцтва" (театральництва) товариствам, що не мають театру??...

(Далі стаття осуджує таку політику - прим.Ю.А.Ш.)

-

СВОБОДА, 7. лютого 1929, ч.6, стор.1. (З архівного матеріялу Юрія А. Шереґія п. н. "Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року")

КОНҐРЕС НАРОДНОЇ МОЛОДІ ПІДКАРПАТТЯ

Ще ніколи старинні стіни ужгородського замку не видали такої імпозантної демонстрації - походу, такої одноцільної, свідомої, одушевленої маси, як дня 7-го липня цього року в неділю.

Найкращий квіт Закарпаття - свідома молодь зійшлася із усіх закутин нашої країни, щоб заманіфестувати і доказати цілому світові і всім нашим ворогам, що ми живемо і задавити нас не можна!

Тижнями аґітували проти нас, проклинали, перестрашували та погрожували.

За цілий цей час мадярсько-жидівська, чеська і кацапська чорносотенна преса напала на нашу молодь грубим тоном, підозріваючи в іредентї, в протидержавній роботі, і один ужгородський мадярсько-жидівський орган і другі написали, що "за гроші можна все зробити", що "українці учасників з'їзду здобудуть дієтами" та коштами подорожі"...

Але не дивлячись на всілякі перешкоди та всякі ненавистю диктовані писанини кацапні та інших, наша свідома молодь зійшлась із найдальших сіл, та не ради дієти, не за гроші, котрі комітетові не стояли і не стоять до диспозиції, бо він і стільки грошей не мав, щоб видрукувати друки і заплатити стемплі прохань та легітимацій, а мусів затягнути векслеву позичку близько 3,000 Кч, котру прийдеться покрити майже чи не самим тим провідникам молоді, що стільки праці вложили, аби цей з'їзд відбувся. Вони думають, що й ми улаштовуємо демонстрації за гроші, як пани з другого табору, котрі - як кажуть - багато десяток тисяч грошей ужили на те, щоб удався недавній "похід" общественників.[45]

Наша молодь свідома свого "я", бо перед нею свята ідея і клич нашого незабутнього, великого пророка Т. Шевченка: "Борітеся - поборете..."

На конґресі заступлено ціле Підкарпаття на чолі з архипастирем, нашим єпископом. Бачили ми з далека молодь, що цілі три дні стратила, йшла пішки до станції десятки кілометрів, за свої, мозолицею здобуті корони купила білет до Ужгороду, щоб сказати своє слово і запротестувати проти тих всіляких махінацій русотяпів і кацапствуючих чехо-мадяроно-жидівських заінтересованих угруповань, що спекулюють на шкіру нашого руськоукраїнського народу.

Найсвідоміша частина нашої країни - Мараморош завжди був тим світильником, тим огнищем, звідки походила іскра національного почуття, гордости і національної свідомости. Ще добре пам'ятаємо сигітський і хустський конґреси, коли Мараморош постояв за себе. А на цьому з'їзді не тільки Мараморощина була вповні заступлена, але і вся територія нашої країни. Ще не

давне гніздо русотяпів - православні Великі Лучки прибули з сорока делеґатами під синьо-жовтими прапорами, Чинадієво з портретом Шевченка, Королево над Тисою з оркестрою. Дотеперішня цитаделя москвофілів - ужгородська духовна семінарія, про котру ми думали, що ніколи не вдасться нам її освідомити, прислала на конґрес свого делеґата. З цілого Підкарпаття прибули заступники народу... По вулицях Ужгороду маяли синьожовті прапори, а від гуцульської оркестри почулась коломийка. Настрій молодечий, бойовий. В очах блистіли сльози радости. Духом росли ми до небес, що побачили таку імпозантну масу свідомої нашої української молоді, яка постоїть за права свого народу, яка справді спричинюється до відродження нашої землі і поведе справу тією дорогою, що веде нас до перемоги.

Вгору голови, бо за нами сила! Вся молода ґенерація перенялась ідеалами для добра свого народу, а будуччина в руках молоді. Армія молодих борців стоїть на поготові! Народ, що має армію національно-свідомої молоді, доб'ється нарешті до своєї Волі, до своєї національно-господарської незалежности. Це показує нам історія самого чеського народу, що, маючи кадри борців, після 300-літньої неволі скинув чуже ярмо. А це може чеський нарід завдячувати тільки своїй національній молоді, котра десятками літ працювала, боролася над тим, щоб осягнути права своєї нації.

День 7-го липня 1929 року в нашому відродженні є історичним днем, так само, як і 21-го січня 1919 року. Тепер побачили, почули з уст самого народу і всемогутні, що хто ми є. І мусіли побачити ту силу і мусять з нею числитися. Народ через своїх заступників усьому культурному світові проголосив, святочно заманіфестував, що МИ Є ЧАСТИНОЮ ТОГО ВЕЛИКОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, що живе за Карпатами І ВІД НЬОГО КУЛЬТУРНО НІКОЛИ НЕ ВІДІРВЕМОСЬ. Мадяр, німець, поляк в ЧСР може себе назвати мадяром, німцем, то ж і нам можна себе назвати назвою того матірнього пня, з котрого ми походимо і до котрого ми признаємось.

Досить з хаосу, досить з денаціоналізації! Геть з нечистими руками від нашої святости, від нашого найбільшого скарбу - нашої рідної мови!

Не просимо, а домагаємося наших прав на нашій землі, пошани і респектування наших традицій.

Геть з таким режимом, що й останній кусок хліба забирає для своїх від уст нашої молоді.

Це і ще більше сказала молодь (побачимо в резолюціях) і коли вона буде держатись у купі, коли вона постоїть за свої права, так як постояла цього історичного дня, вона таким чи іншим способом свої права напевно виборе і стане господарем у своїй хаті, бо тільки "в своїй хаті і правда і воля".

* * *

Щоб зберегти для майбутнього історика вірні дані про цей історичний день, що буде мати величезну вагу в дальшому нашому розвиткові, тут опишу цей здвиг нашої молоді. Буду старатися відбити настрій, захоплення і всю імпозантність конґресу першого з'їзду національної молоді.

Вже перед тим, у суботу вечером ходили наші ужгородчани по місті, виглядали, розпитували: чи приїдуть хлопці? Скільки їх прибуде? У деяких маловірних постали сумніви, бо літо, серед праці на полі селянам тяжко стратити два робочі дні.

Серед молодих членів комітету гарячка, останні наради, біганина. А тут ще тривожна вістка, що духновичівці[46] хочуть розбити з'їзд.

- Що буде, як нам прапор зірвуть? - запитався один із них.

- Хто би то посмів зробити, то він вже того дня "обідає з святим Петром", - була бойова відповідь.

Понад вечір вже тут-там було видно гуцулів з топірцями, в 10-ій годині прибула оркестра з Бичкова і спішила на квартиру.

Фенцик[47] бігав по місті зденервований. Кажуть, що свого "підсекретаря" два раз викинув через те, що одягнув вишивану сорочку. Сказав йому, щоб вишиванку замінив рубашкою. Але що він скаже йому, як довідається, що його "секретар" навіть брав участь в поході нашої молоді?...

А що скажуть кацапо-мадяропи та всі інші денаціоналізатори, коли прочитають оце ПРОГОЛОШЕННЯ З'ЇЗДУ МОЛОДІ, а також резолюції, ухвалені тим з'їздом. Ось вони:

ПРОГОЛОШЕННЯ

Проголошуємо всьому культурному світові, що ми, підкарпатські русини, є частиною великого українського народу і що наша мова та наша література була, є і буде та сама, що наших братів з того боку Карпат.

Проголошуємо, що всякі стремління, щоб нас змоскалізувати або сфабрикувати з нас якесь окремішнє племя і тим відірвати нас національно від матірнього пня, будемо всіми силами поборювати і взиваємо всіх, щоб назву "русин-українець" все і всюди вживали.

Заявляємо, що будемо стояти непохитно за права свого рідного слова і як найгостріше осуджуємо становище тих обществ і партій, що виступають проти нашої народної мови лише для того, що мова нашого підкарпатсько-руського народу є українською, та котрі насилу хочуть проти засад демократизму і культурного націоналізму нав'язати нашому народові чужий йому великорусский язик.

Дальше заявляємо, що ми льояльні до нашої республі-

ки і до чеськословацького народу, однак жадаємо також льояльности і щодо нас.

РЕЗОЛЮЦІЇ ЩОДО ШКІЛЬНИЦТВА

1. Жадаємо як в найкоротшому часі добудування нашого шкільництва від найнижчих до найвищих шкіл з научною мовою руською-українською і енергійно осуджуємо то поступування, що при допомозі урядів зневажається нашу народну мову і тим самим зневажається також постанови генерального статуту і язикового закону та вводиться хаос в наше культурно-національне життя.

2. Жадаємо, щоб у всіх наших народних і горожанських школах кладено найбільшу вагу на вивчення нашої народної, то є руско-української мови і щоб у народних школах не вчено загалом наших дітей чужими мовами на шкоду їх рідної, а в горожанських школах обмежено ту науку до мінімуму, придержуючися принципу нашого президента, що в народних, а також горожанських школах належить вивчити головно рідну мову народу.

3. Жадаємо безпроволочного заложення шкіл в тих наших селах, де находиться не лише потрібне законне число школоповинних дітей, але є місцями і понад 200 дітей, що ростуть без шкільного навчання.

4. Протестуємо проти того, щоб у наших селах основано чеські школи і примушувано або заманювано до тих шкіл не лиш дітей меншин тих сіл, які не мають законного числа до основання своєї рідної школи, але також і руських-українських дітей, бо бачимо в цьому тенденцію денаціоналізації нашого народу.

При цьому зазначуємо, що таке поступування уважаємо неслов'янським,не відповідним традиціям чеського народу, противним демократичним принципам конституційної грамоти нашої держави і наших автономних прав, противним принципам голошеним Коменським, що кожна дитина належить до своєї рідної школи та вкінці шкідливим для держави, бо засновування чеських шкіл в наших селах викликує невдоволення населення з урядів, невдоволення з властей і ненависть до чеського народу. Проти того кличемо до боротьби всіх щирих русинів-українців, а також всіх тих, що шанують права так свого як і всякого іншого народу.

5. Жадаємо заснування руської-української господарської школи на Підкарпатській Русі.

6. Жадаємо заснування руського-українського університету в Ужгороді, що міг би стати на чоло нашого культурно-національного життя.

7. Жадаємо усунення великоруських і чеських підручників, заводжуваних систематично до наших середніх шкіл, а з ними також і тих професорів, котрі або не знають, або не хочуть знати нашої мови.

8. Протестуємо проти накидування нашій молоді професорів чеських шовіністів, що не знають нашої мови...[тут 2 1/2 рядків сконфісковано - Ред.] Як найкращий приклад того показала руська торговельна школа в Ужгороді, де в першому році з 25 учеників з початком шкільного року через брутальність суплентів без іспиту остало при кінці року лише 7 учеників у клясі і ще з тих має 3 поправку; жадаємо віддалення нищителів нашої молоді з нашої землі.

9. Протестуємо проти руйнування нашого шкільництва усуванням із шкіл учителів руської-української народности лише через те, що вони не є горожанами та заступлення їх чужинцями, уважаючи це за злочин проти нашого народу і проти демократичних принципів, бо хоч вони не-горожани республіки, то як діти того самого народу, що і ми, мають право жити на руську-українській землі.

10. Осуджуємо неправдиві твердження шкільних і краєвої влад, що у нас тому не можна закладати наші школи, що нема своїх учительських сил. На нашій землі є кваліфіковані сили, які мусять заробляти собі на хліб писарством або чорною працею по лісах і всяких підприємствах. Вони можуть заповнити ті місця, бо хоч деякі з них і не є горожанами, то належать до нашого народу.

11. Жадаємо зарядження, щоб як учителі народних і горожанських шкіл, так також професори середніх шкіл не сміли псувати нашу народну мову русицизмами, словакізмами або чехізмами і тим робили мовний хаос.

12. Жадаємо як найскорішого усунення шефа шкільного реферату...[тут сконфісковано 3 1/2 рядків - Ред.] неузгляднюванням просьб наших сіл на основання наших шкіл там, де є по 100-200 або й більше школоповинних дітей, але також і пошкоджує державу беззаконним основуванням і держанням чеських шкіл для декілька нечеських дітей, щоб лиш держати в селах своїх людей, котрі здебільша політичні аґітатори. Рівночасно жадаємо заступлення його нашою людиною, раз тому,що це запевнюють нам наші автономні права, а також тому, що ми вже стратили віру у справедливе поступування чужинців з нами.

13. Протестуємо проти заводжування утраквізму в наших школах, а також в урядових блянкетах урядовцями шкільного реферату, уважаючи це брутальним насильством і жадаємо покарання винних за те незаконне поступування.

14. Жадаємо негайного усунення інспектора торговельних і фахових шкіл, як такого...[тут сконфісковано 2 1/2 рядків - Ред.] не маючи кваліфікації навіть ...

(Закінчення цієї статті в архіві не збереглося - Ред.)

-

СВОБОДА, 11. липня 1929 і 17. липня 1929.

КРИВАВИЙ ВЕЛИКДЕНЬ В БИЧКОВІ

В Поливальний Понеділок текла українська кров.

Побиті і постріляні жінки і дитина.

Знову один труп.

Шевченківське свято не відбулося.

В Бичкові на самий Великий Понеділок сталася нечувана подія:

Підпитий Василь Кравець почав у корчмі сварку з жандармами. Жандарми потягнули п'яного до касарні - до в'язниці громадського уряду - і там його вбито... Жандарми говорять таке, що в касарні дальше йшла перепалка, п'яний почав усе ломати і коли ж його жандарми хотіли втихомирити, він, кажуть, зняв верх із залізної печі на них, а тоді жандарм вихопив револьвер і застрілив його. Очевидці говорять, що він хотів утікати і його вбито ззаду, вже в сінях...

Ніде нечуваним є, щоб жандарми, і то тверезі, не могли вдержати п'яної людини, а крім того не треба забути, що їх було трьох проти одного п'яного, отже навіщо тут треба було вживати зброї і вбити батька дітей у п'яному стані?

Чи не могло трьох до п'ять озброєних людей дати собі ради з одним підпитим, якого треба було вгальмувати? Він був би протверезився і було б усе в порядку.

Кривавий Великдень (неділя)

З якихось персональних причин посварився урядник (не русин) лісової дирекції в Бичкові Гільберт з бичківським українцем Пруцем.

Треба знати, що на нашому нещасному Закарпатті інакше нас не титулують, як "баґан" (тобто чорна, заболочена свиня). Вони нас уважають за якусь циганську націю, мов ту найнижчу касту індійських "недоторкаємих", з якими не варто й на слово стати, які не гідні того, щоб з ними числитися як з людьми, щоб їх уважати людьми "божого сотворіння"... ні, бо вони"баґани".

Щоб скоро і радикально з цим бичківським "баґаном" покінчити, пан Гільберт виймає бровнінґа і "бах"!Пускає зразу дві кулі до українця "баґана" Пруця. Щоб врятувати себе перед евентуальною пімстою обуреного населення, тікає разом з жінкою до жандарма, який бере його під опіку і відвозить автом до Рахова.

Трупа без догляду протизаконно залишають при станції в корчмі, навіть не запечатують дверей, не допустивши до небіжчика навіть найближчих членів родини.Це жандармерія зробила проти закону, бо в культурних дер-

жавах вона мала б собачий обов'язок не то що не допустити, але - сповістити родину. За те вона обсадила два кінці вулиці, щоб і птах не перелетів.

Кривавий Поливальний Понеділок

У Великий Понеділок мало відбутися Шевченківське свято в Бичкові. Також влаштовували якусь забаву і комуністи. Щоб, борони, Боже, не осталось це свідоме містечко без опіки... постягано аж 26 жандармів з околиці (Рахово-Ясіня-Солотвина), котрі майже всі й перебували близько місця нещастя.

В понеділок нещасна жінка з дітьми та з шваґрами (братом вбитого) просили, благали жандармерію, щоб допустили їх до трупа. Хотіла вірна дружина бачити в останнє свого найдорожчого. Все більше й більше людей сходилось, переважно самі жінки, все більше і більше напираючи на передні ряди. Двадцять шість жандармів з напнутими баґнетами відпихало невелику товпу жінок і дітей. Відтак завізвали розходитись і зараз ґумовими "пендриками"[48] почали сікти мов капусту. Зняліс кольби і в страшний спосіб побито передніх. Нічого вони не хотіли, тільки бачити небіжчика... Тільки брат загойкав: "Видайте нам Ґільберта!" На це потовчено жінку і брата. Тоді то ззаду кинено камінням в сторону жандармів, при чому одного зранено в лице, а другому заломлено шолом. На це мов грім із неба надпоручник рахівської жандармської округи наказав: "Пали!" і бахнули сальви в невелику товпу жінок. Почулись зойки, ридання, почалось все те розбігати, ранені в поросі лежали, їх потоптано. Трьох жінок поранили, між ними й одну дитину.

Недалеко біля станції як звичайно в святочний день сидів собі на лаві 37-річний селянин, бичківський українець Гучканюк, ще й люльку курив. Глупа куля жандармського ґвера[49] потрапила його просто в голову. Убито його цілком невинного, що не був навіть між "демонструючими" бабами і дітьми... Залишив двох сиріт і вдову.

З кругів "офіційних" є такі слухи, що на жандармерію і ножами напали, а це абсолютно не відповідає правді, бо третій жандарм поранив руку таким способом що при "уділюванню" кольб випав йому ґвер із рук і він хапаючи за баґнет сам собі поранив руку.

Коли ми о годині 2-ій після полудня численно прибули (на Шевченківське свято) на станцію, там був також суддя рахівський (кацап-галичанин) Горощак, а також і заступник окружного начальника, комісар Петро Калинюк (тутешній гуцул з Богдана), то сам комендант рахівської жандармерії показував нам на станції тільки декілька менших камінців, а вже понад вечір зібрали (з вулиці) тих "корпус деліктів" аж повні три кошi. Скажуть, що "повстання" робилось і певно будете читати в "Гласах", що це були комуністи, хоч в дійс-

ності є воно так, як це я описав(100 свідків подам).

В історичних землях це не станеться і раз за сто років, бо там жандарми кваліфіковані, свої.

Ціле Закарпаття схвильоване і як найгостріше вимагає повного розслідження цієї ганебної поведінки урядників-нерусинів і жандармерії супроти наших селян.

В інших державах ані хвилини не носила б ранґи "оберлайтнанта" людина з кваліфікаціями звичайного собі вахмайстра, щоб дав наказ стріляти.

-

СВОБОДА, 23. квітня 1930 р. ч.17.

ПЕРШЕ ПРИЧАСТЯ

Присвячую Алісці
на день 29.V.1930.

Чи є в молоденькому дівочому житті щось кращого, щось гарнішого, як її великий, пам'ятний день - перше причастя... Той день зістанеться в її душі невитертою пам'яткою, згадуватиме його поки живе...

Збудили в дівочому інституті вже раненько найменшу з поміж невеликих. Вона єдина, що сьогодні йде до першого причастя. І одягнула її ангельська душа - Мати Марія в біленьке, положила на її головоньку миртовий віночок, припняла до нього біленький прозорий вельон... Виглядала вона, мов біленька лелія в квітнику, як оживотворений образ невинної дитячої душі, біленької мов сніг. Немов сам ангелик злетів із неба.

Ах, яка вона щаслива сьогодні. На її змарнілому, блідому личку з'явились усмішки радости.

Перше Причастя! Яка чудова поезія! Не вбивайте цієї поезії в дитячих душах. Не позбавляйте радости тих, хто потребує ніжности...

З церкви виходять. Великий момент. Сонечко ясно світить на їх личка... З церкви виходять і йдуть у перші гості, великі незабутні гості, - до архипастира церкви, разом з батьками. Довгі столи накриті білими скатертями, а довкруги стола - це самі лелії, лелії... Немов білі грядки, а довкруги тих грядок чудові, живі білі троянди... Найкраща загорода і найдорожчий квітник білих рож, що рухаються, живуть і сміються, весе-

ло поглядаючи на батьків... тільки одна пара сумних дитячих оченят задивилась в далечінь... Чому? - не питайте! Якраз тоді скрилось сонце за хмару і впала тінь на одну чорноволосу голівоньку...

-

СВОБОДА, 1930 р., ч.22, стор.2.

ЮВІЛЕЙ ДЕСЯТИРІЧНОЇ ПРАЦІ

"Наша пісня не вмре,
Не загине..."

(З приводу ювілею проф. О. Приходька)

Будь-що-будь, але треба признати, що на культурному полі ми успішно ступаємо вперед. В першій лінії стоїть народна пісня, що так могутньо спричинилася до поширення національної свідомости серед нашого народу.

Пісня, це той чинник, що перетворює людину і хто тільки хоч іскорку любови має до свого рідного, того наша милозвучна пісня гураґаном вхопить і потягне з собою. Пісня душу пестить, голубить, оповідає,до себе пригортає. Пісня - це сама душа народу, що животвореним словом, дивними устами до серця промовляє;це наше минуле, що говорить до нас про колишню славу наших батьків, про їх боротьбу за свободу, про геройську смерть борців за свою батьківщину... Пісня - це рідна мати, що своїми грудьми нас плекає, звучить нам колисанкою про могутність її краси і велич народу, що її витворив. Пісня, особливо наша, на світі найкраща милозвучна рідна пісня, це ґеній народу, що не тільки підносить нас духом до небес, викликує найкращі наші естетичні почування, але вона нас учить, вона показує нам дорогу, якою ми маємо йти в майбутньому.

Пригадую собі, яке колосальне враження зробила на мене наша пісня "на чотири голоси", коли почув її перший раз. Було то 1921-го року, коли я вернувся додому з чужини.

Захопила наша рідна пісня не лиш наші серця, але серця цілого народу. Про це хай свідчать численні десятки селянських хорів по цілій країні. Бачив я родини, що вся хата була членами хору: батько - бас, мати - сопрано, дочка - альт; всі співають, а 12-ти

річний синок дириґує, а навіть на конкурсі здобуває першу премію...

І це все, цей величавий порив, ці ґрандіозні, протягом короткого часу,успіхи може наша країна завдячувати в найбільшій мірі одній, дуже скромній людині - проф. Олексі Приходькові, що своєю невтомною працею підніс нашу пісню на той рівень, на якому вона тепер стоїть. Здобув він славу нашій рідній пісні і поза кордонами нашої країни, а навіть на чужині.

А найбільша його заслуга в тому, що виплекав з нової ґенерації цілий ряд молодих дириґентів, які рознесли чарівну красу рідної пісні і в найтемніші кутки карпатських гір.

-

ПЧІЛКА, квітень-травень 1931 р., р.9, ч.8-9, стор.203

ЮВІЛЕЙНА ВИСТАВА Д-РА КИРЧЕВА

Десять років тому, як подвійний доктор - юрист і філософ - побратався з музами і став одній служити. А служити Талії серед наших відносин - це є більш від саможертвенности, бо в нас не було, як на інших сценах, високих ґаж, а навіть останніми роками цілком їх немає. Служити нашій сцені, нашому рідному театрові, це значить: людина стає повним ідеалістом, не дивлячися на свої особисті користі, видає з себе все, що тільки в ньому є з тієї "божої іскри". Це люди - мистці, артисти в повному розумінні слова.

Коли придивитися ближче до театру взагалі і до театру нашого, то між цими двома театрами найдемо величезну ріжницю. Інші театри служать на то, як то один обсерватор висловився - і то цілком правильно, "щоб показувати голі ніжки..." Однак наш театр (розумію я тут репертуар народний) виконує величезну святу місію. Служити за десять років у нашому театрі, це значить: часом до Дравець чи ще дальше і пішки піти на виставу (буває під пахою з декораціями), або чи раз приходилось і декорації самим малювать... Це тільки ті ідеалісти можуть виконати, що безмежно люблять свій рідний народ, котрому вони більше служать чим інші. Бо що зможе виконати театр, то вже давно виявилося.

Шановний наш Ювілят є перший з тих, що театр на Підкарпатській Русі заложили. Він перший був з тих, що як член капелі Кошиця, запропонував заснування ста-

лого театру. Як високоінтеліґентна людина, бачив потребу театру і не помилився.

А його виступи, спершу менше, а відтак все більше і більше на відважніших постах, принесли йому славу. Особливо був облюблений молоддю. В Ужгороді, в Мукачеві чи в Ясіню - всюди мав він вдячну авдиторію веселих лиць. Тільки що крок ступив на сцену, загучали здовж оплески глядачів. В креаціях створив він незабутні типи. Він не тільки був актором, але також він вглибився в ролю з психічного боку і через те мав він такі успіхи, якими не може похвалитися інший.

Шановний Ювіляте! Бажаємо Тобі сили, щоб Ти взявся до праці ще з більшим ентузіязмом ніж дотепер, на славу нашого рідного театру і нашої рідної пісні. Нехай Твоє високе мистецтво принесе користь тому народові, що стоїть мов серед оази, де чужі вітри його надривають, де чужі піски його засипають.

-

СВОБОДА, 12. листопада 1931, ч.45, стор.1.

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

Бог його зна, але до українського театру іду завжди мов до церкви. А вже як на програмі п'єса побутова, то від дня розафішування годі дочекатись вистави. Він є справді святинею нашої рідної культури, він є трибуною нашого рідного слова, який сповняє святу свою місію. А може бачили ви голосну авдиторію на "ґалерії", - це ті студенти-ентузіясти, з яких вийдуть майбутні режисери селянських драматичних кружків. Приглядаються вони штуці, щоб і самим відтак розношувати пламенні світила для тих, що блукають темнотою.

От через те я дивлюсь на наш театр, мов на святиню. Він є єдиним маяком, єдиним "істочником" серед нашої, язиковими "вопросами" налагодженої культурної пустелі.

І чи хоч раз прийшло нам на гадку, щоб то маленьке світло серед оази задержати? Чи не ми самі винуваті тому, що той вогник заледве блимає?

Подивімся тільки на інші народи: чехів, мадярів, жидів, як вони підтримують своє, а ми до всього байдужі. У них думка, ініціятива переходить у дійсність, а у нас вже готове, хоч би й найкраще зорганізоване

діло ради байдужости пропадає. Подивімся тільки хоча б на наших братів у Галичині, скільки там самооподаткування. Вдержують самі величезну інституцію "Рідної Школи", інвалідів, удержують всякі інші товариства, театри і кружки. Там нема субвенцій, все лежить на плечах громадянства.

Була субвенція - був у нас театр. Тепер вже від років підпори жадної нема, однак знайшлися люди доброї волі, любителі штуки, які, хоч і голодували, а все таки не дали загинути театрові. А навіть серед найтяжчих матеріяльних труднощів здобуває наш театр признання від інших людей (Михаловці), а навіть запрошують їх знову. Не тяжко бути директором театру, як є конто в банку, але от нехай хто спробує з нічого удержувати трупу, без жадних засобів, а навіть згорнути коло себе любителів мистецтва з тутешніх хлопців, що при їх помочі дали б кілька вистав і на експорт.

На днях була вистава. Своя рідна, українська вистава. Давали оперу "Селянська честь" (Кавалерія рустікана). А знаєте, що то значить дати виставу в Ужгороді? Знаєте, скільки поту, скільки труду треба вложити тому бідному режисерові, поки підучить більшість трупи: аматорів, щоб випустити їх на сцену? Не тільки драматична частина - а спів? А де танці?Скільки біганин до директорів, щоб пустили молодь на проби, скільки ласкавих прохань, щоб дали власники до диспозиції освітлену й отоплену залю на проби. А де ще проби з оркестрою? Це тільки праця. А де ще готові видатки? За театральну залю треба заплатити,потрібні також і отоплення, електричне світло, всякі реквизитивні причандали, доповнення ґардероби, ґримировка і т. д. і т. д. А ще що найбільше коштує: оркестра, бо, як каже мадяр, "і гріб Христа не стерегли задармо."

І от, вложивши стільки видатків, стільки труду,всі актори нетерпеливо ожидають публіки. Завіса піднесеться, а тут тобі майже пуста заля! Правда, цього разу була гарна публіка, але інколи не то щоб заробили, а ще, як шило з мішка, вилізає дефіцит. Іноді повторити годі, коли і сама прем'єра дає такий результат. І от знову почнеться те саме, а ми собі сидимо дома.

Є нас вже, слава Богу, в Ужгороді досить, щоб підтримати тих справжніх героїв, працівників нашої рідної культури, що голодуючи і ні на кого не нарікаючи, напружують всі свої сили, щоб врятувати для нас святиню рідної культури, яка безперечно спричинилася до нашого національного відродження в минувшині і спричиниться і в майбутньому.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. квітня 1932, ч.5, стор.4.

БОЙКІВСЬКИЙ МУЗЕЙ У САМБОРІ

Під час Великодніх свят заїхав я до Самбора майже виключно через те, щоб бачити славний бойківський музей, який вдержується коштом його працівників і великих патріотів.

Музей заложив голова д-р Василь Гуркевич, а щирою працею д-ра Скорика, професора Филипчака і д-ра Кубільника музей виріс в поважну інституцію і хоч розміром невеликий (всього три кімнати), зате славний на цілу галицьку Бойківщину і може похвалитися дуже цінними рідкими експонатами. Назбирано вище 3,000 досить гарних рідкісних книжок, а старі рукописи дуже гарно заступлені. Бачив я Великий Полуустав з XIII - го століття, прекрасний, читкий рукопис на знаменитому перґаментному папері і Євангеліє з 1560 р., що визначається чудовими чотирибарвними малюнками.

Дуже цікава збірка старих грамот української шляхти (герб Кульчицьких та інші), а особлива цінна і найважливіша збірка розкопів з села Ступниця, далі збірка з неоліту із княжої доби. Знаменито заступлена цікавими збірками кам'яна доба, відтак період бронзової доби. Кість мамута знайдена в с. Рудках і сама кістяна куля з коліна того звіря-великана завбільшки людської голови.

В другій кімнаті висить дуже вдалий портрет берегівського судового радника д-ра Стахури, який уділив великий дар музеєві, бо безплатно перепустив на ціль музею три кімнати у своїй кам'яниці, за що йому вдячна ціла Бойківщина.

Дуже цікава збірка ікон і старих образів. Заступлена тут і школа Рубенса. Збірка монет, етнографічні експонати, все те дуже гарні речі.

Музей бажав би ввійти в контакт з ужгородським просвітянським музеєм, щоб виміняти свої вишивки на наші закарпатські, а також обмін писанок, як не можна в оригіналі, то хоч бодай в рисунках. Запрошують п.д-ра Івана Панькевича допомогти в цій справі і вислати писанки вже тепер з наведенням села і назви писанки.

Нашим туристам раджу конечно відвідати цей гарний музей.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. травня 1932, ч.7, стор.1.

РОВЕРОМ ДО ГАЛИЧИНИ

(Враження з подорожі)

До найбільших моїх приємностей належить те, коли під час свят чи відпустки можу сісти на колесо і - гайда! Дотепер уже три рази проїхав я дорогу Ужгород -Ясіня. Цього року однак рішили ми з моїм приятелем поїхати до Галичини, тим більше, що - признаюсь - від війни я ще в Галичині не був, хоч туди мене щороку запрошують.

Після досить довгих процедур з паспортами, виїхали ми з Ужгороду колесами в Велику п'ятницю пополудні о 2:30 і хоч вітер нам перешкаджав, ввечорі на дев'яту таки добилися ми до Ужка. Місцевий учитель п.Ч. прийняв нас гостинно, де ми і заночували. Ще звечора довідалися, що поляки зажадають поважну кавцію за ровери, аж по 180 злотих від кожного, на що ми не були приготовані.

Другого дня раненько о 3:30 ми встали і порадились, що роверів задля браку кавції не можемо брати, але дійдемо пішки до Сянок, звідки о 5:18 маємо поїзд.

На кордоні ми були вже в 4-ій годині вранці. Тут прийшлось сконстатувати, що є це не тільки географічна, але і кліматична границя. В долині Ужка тепленько, а на границі мороз. В Батьових "трампках"[50] хоч і вигідно, але зимно. Іней біліється, а на галицькому боці дує січневий вітер. Оцей північний вітер якось не дув дотепер, високі гори здержували його.

Збудили ми чеського митного урядника, який нас зараз перепустив і просив вибачення, що ми чекали три хвилини. Поводився з нами туристами дуже чемно, так само і начальник залізничної станції, ще і зателефонував на польський бік, щоб довідатись, коли відходить наш поїзд.

Не те на польському боці. На самому кордоні є будка - постерункова станція пограничної сторожі. Приняли нас два озброєні польські вояки, запросили паспорти, з великим трудом перечитали наші прізвища і довго готувалися заводити в реєстр переступаючих границю Ми просили їх, щоб були ласкаві поспішати, бо незадовго від'їжджає поїзд. На наше здивування заявили, що це неможливо, бо нам ще треба голоситись по різних "постерунках", а ті пани урядують тільки від восьмої години. Ми з довгим носом вернулися назад на нашу сторону балакаючи про те, що ласці таких неграмотних сторожів віддана доля народів. Вони тут є панами життя і смерти.

Що було робити? Прийшлось чекати до полудня. Розклали ми ватри, поснідали гарненько і з кожної пляшки вина надпили трохи, щоб не впала жертвою високого польського мита. Трохи відпочили, а потім переверну-

лися на сонці і позасипляли.

Вище нас була величезна купа снігу, останки метелиці ще з зими. Сніг топився і шнурками дзюркотіла вода до глибокої криниці. Мій приятель має ту добру звичку, що чим тільки побачить воду, то зараз і лізе до неї, хоч би і серед грудня. Отже і тепер роздягнувся і скупався. А вода така зимна, що аж палить. Я тільки руку положив до води на дві хвилини і вона просто задеревіла... а він собі побув четверть години в воді.

В полудне вибралися ми знову в наше "путешествіє". На наше здивування, будка була замкнена і ми йшли далі. В Сянках нас перестали вояки і ми знову мусіли вертатися на границю до проклятої будки пограничної сторожі. Тут перевірили нас уже інші, а що ми несли більше як один літер вина, третьою літрою ми погостили поляків, яким надзвичайно смакувало наше закарпатське вино, яке ми несли до Галичини на Великодні свята.

Звідси наказано нам голоситися в канцелярії жандармеії в Сянках. Забрали паспорти і ми цілу годину чекали. Опісля самі зайшли до начальника і тут знову нас записували. Не вистачили дати, подані в паспортах, ще зокрема треба було задиктувати їм дані.

- Яка ваша професія? - питався мене комендант, змірivши оком від ніг до голови.

- Урядник, - відповідаю.

- Який урядник?

- Приватний.

- Це широке поняття, - сказав він і я потім з іронічною усмішкою дав йому відповідь.

- А чи ви також і пишете?

- Якщо маю охоту, то й напишу і то часом дуже гостро, - відповідаю я флеґматично з певністю чужого горожанина. Пішли ми відтак і до фінансів. На митному уряді вже пішло скорше і я тепер навчився цінити свою ЧСР, бачучи, що Польща є справді поліційною державою. Тут пасажири мають діло тільки з митними урядниками, а там скільки тортур і кальварій треба перейти, поки перейде людина процедуру пограничної ревізії. Про це нехай свідчать самі печатки...

В Сянках зголосився і жидок, який розміняв нам гроші, правда, о злотого нас ошукав, але все таки, хоч і в суботу, а роздобув нам потрібні злоті і ми рушили в дорогу та ще того дня прибули до Ваньович, коло Самбора.

Свята в українській хаті о. Венгриновича перебули знаменито. Почувався я мов серед рідні. В неділю був у церкві, хотів бачити, як тут святять паски, але це за місцевою традицією зробили в суботу. Спостеріг я дивний звичай: У Великий понеділок дзвонять цілі-

сінький день. Хлопці без перестанку теленькають у дзвони без жадного порядку. За те на наш "Поливальний понеділок" не поливаються і цей звичай вийшов із моди з давен-давна. Замість того молодь збирається коло церкви, влаштовують "гагілки" чи "гаївки".

Був я також і в Самборі. Цікавив мене славний самбірський бойківський музей (про який згадую на іншому місці), який вдержується коштом двох-трьох ідейних людей.

Паде в очі величезна ріжниця цін, з одного боку дешевизна, а з другого боку дорожнеча. Один кілограм м'яса 50 ґрошів (1.80 Кч), але один кілограм помідорів 7 злотих (25 Кч) тоді, коли у нас 5-6 Кч. Літр паршивого вина 10 злотих, тоді, коли у нас знамените вино дістанете за 5-6 Кч. За одну аспірину взяв від мене аптекар злотого, а за невеличку перекуску заплатили ми 7 злотих, хоч у ресторані обід за злотого.

Не зважаючи на нечуваний терор, особливо організація націоналістів по селах дуже сильна. Що не зірвуть афішу, на рано знову виліплені на циклостилі розмножувані проклямації та різні відозви. Польські часописи пишуть, що команда тієї організації находиться в ЧСР, на Закарпатті.

Господарська криза в десять раз гірша чим у нас. Беручи нашого селянина і селянина галицького, приходимо до переконання, що наш селянин знає, що він людина; знає гідність людини, сміліший, а селянин галицький пригноблений, збідований і до неприступности скритий. Зате інтеліґенцію мають дуже свідому.Самбір аж цвів від вишивок і нема української панночки чи хлопця, що говорили б інакше, як по-українськи. Багато води потече долі нашою сивою Тисою, доки виросте наша інтеліґенція до тої висоти, що галицька.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. травня 1932, ч.7, стор.2-3.

ПЛАСТОВЕ СВЯТО В МУКАЧЕВІ

Величаве свято нашої молоді. Похід Мукачевом

Побоюючись, що в центрі русофільського напряму, в Мукачеві, пластове свято не пройде з таким успіхом як би належало, рішився я взяти участь у тому святі, щоб нас було одним більше. Одягнувся на порох і на дощ, сів я на свій репортерський ровер, та й ще взяв із собою і наймолодшого члена ужгородського Пласту: свою дочку. Знаменитою бетоновою дорогою були ми за три години в Мукачеві.

Свято влаштували пластуни під Чернечою горою, на прекрасній площі-моріжку під самим манастирем. Свято пройшло надзвичайно гарно й величаво, і я дуже задоволений, що мав щастя брати в тому святі участь не тільки як журналіст, але й як турист, чи пак "неорганізований пластун", як мене брат Грім назвав,який мене щороку бачить в пластовому таборі.

Попробую змалювати ввесь перебіг цього знаменитого свята з таким захопленням, яке дійсно панувало серед нашої молоді.

Вечір 8-ма година. Почулася гостра команда й відділи, збудувавши шатра хлоп'ячого й зокрема дівочого табору, стали чотирикутником довкруги таборового вогню, де вже стояла почесна сторожа з двох пластунок і двох пластунів. Червоно-ясне полум'я лизало костир таборової ватри, підносячись клином до небес.

З молодечих уст залунала бадьора пісня: пластовий гимн "Гей,пластуни...", що останніми своїми акордами кличе нашу молодь до праці за "...щастя, славу і свободу..." Порохи князя Корятовича, що сотні літ спочивають десь на цій горі в невідомому гробі, мусіли почути голос цієї дзвінкої пісні. Бо на цьому куску моріжку зійшлася молодь цілої тієї країни, що зі смертю великого князя заснула також, щоб аж тепер,по сотнях років, збудитися до свого життя...

Палку, до серця промовляючу святочну промову виголосив душа мукачівського відділу,інж. Романюк:

- ...Вогонь - символ пластової ідеї, вогонь все очищує, перетопить наші душі у сталеву крицю для добра народу... Вогонь, символ щастя й добробуту, якого наш нарід чекає... Хай цей вогонь палає, а з ним і наша надія на краще майбутнє...

Від головної команди передає привіт І. Роман і інспектор Ревай й тим почалася програма: Пісні, деклямації, знову співи й танці, а відтак хрещення новиків -пластунів. Отаке "хрещення" надзвичайно цікаве й тому опишу його тісніше.

Є звичаєм у пластунів, що кожний пластун повинен

мати своє пластове ім'я й тому його "охрещують" на основі його добрих чи злих прикмет.

По одній стороні дівчата, по другій хлопці. Утворюється комітет, що ці назви ухвалює, котрі запропонує сама голосна авдиторія. Дівчата мстяться на хлопцях, вигадуючи всякі імена, з яких хіба ж десяте прийметься, бо "новоохрещене" має право відкинути й зажадати інше, коли йому подобається.

З рядів хлопців виступає один і просить шановне братерство надати йому пластове ім'я. Дівчата зразу й починають:

- Цап.

- Не прийму.

Тоді: Сплюх, Лінюх, Боягуз, Сорокопуд...

- Не прийму, - заявляє той категорично, а хлопці відразу біжать на поміч та й загойкають: Дуб, Сокіл, - а хтось там крикне "Приблуда". Ну, хай буде Приблуда, бо справді він до табору приблудив. Дівчата хотіли б його охрестити принайменше "Котом", чи "Тхором", але то їм не вдасться і комісія зареєструє його раз і на завжди "Приблудою".

Тепер виступає дівчина, просячи шановне товариство надати їй пластове ім'я. А тепер вже хлопці переходять в атаку та й посиплеться хмара всяких імен: Сухоребра, Цибуля, Жалива, Коза, Сова, Сорока, Качка, Квочка, Мяв-мяв, Редьква, Кокетлива...

- Не прийму! - заявить вона й сама сміючись, а з другої сторони спішать на оборону дівчата:

- Хай буде Зозуля, Калина, Береза, Верба...

- Приймаю ім'я "Калина", - скаже дівчина, що шановний комітет і задокументує. Охрестили тут і мою Аліску "Зіркою" і була дуже горда, що й вона належить "між хрещених пластунів".

Ніхто не образиться, бо вони знають всьому границю - всі прекрасно забавляються, а найліпше гості, бо отаке "хрещення" належить до найліпшого числа програми.

В таборі компонують ще й жартівливі сатиричні пісні, або спародизують мелодії й видають часопис "Таборит". Ще залунали милі звуки наших чарівних пісень і на тім суботню програму скінчено.

*

Вже в 7-ій годині раненько в таборі почалося життя. Впорядковували шатра, а молоді пластуни готовилися до іспитів. В іспитовій комісії бачили ми гостей з ужгородської команди: інспектора Ревая, учителя Білея, паню Устіяновичеву, Івана Романа й інших.

В 9-ій годині почалось Богослуження, яке в загороді манастиря під голим небом відправив ігумен о. Бур-

дяк. Виголосив чудову, наскрізь патріотичну промову, з ентузіязмом, а при кінці склали пластуни присягу в його руки прекрасним віршем Василя Пачовського "Присяга". З його добрячих очей було видно, що він душею радіє оцій молодій ґвардії рідного цвіту.

Милу несподіванку зробив брат Горішок (Євген Шерегій) з Хусту зі своїм добре вивченим хором, а також хор мукачівського дому дітей, що є заслугою брата Свереняка.

Прибули здисципліновані відділи пластунів і з інших міст, а то відділ з Хусту, курінь селянських пластунів з Ґоронди і відділ малих вовченят зі Страбичева, з Берегова і з Ужгороду, яких принято гучним привітом "Скоб!"

Заглянув я також до таборової кухні (я був голодний й тому мене до кухні понесло). Всюди найбільший порядок.

По обіді - спочинок. В третій годині наступають усі курені в похід містом Мукачева. Стали в ряди отак: Відділ роверистів, пластуни і пластунки з прапорами, за ними "генеральний штаб" - головна команда, далі курені дівочі, за ними хлоп'ячі: Хуст, Ужгород, деле-ґація мадярів, жидівський відділ, Страбичево, Великі Лучки і Мукачево. Я колесом декілька разів оббіг і нарахував вище 500 пластунів і пластунок.

Гості з'їхалися з цілого Підкарпаття і всі раділи душею, що так гарно свято пройшло.

Навіть дощ не падав, хоч довкола бурями било, але Мукачів чорні хмари обходили.

З веселою піснею рушив похід через місто, пройшовши декілька вулиць, повернули на широке дворище торговельної академії на пополудневу пластову академію після програми.

На жаль, нема місця згадати всі ті гарні точки, - скажу тільки коротко, що й тут почалося співами, танцями, веселими жартами, так що батьки можуть бути горді на своїх дітей.

Сам я однак скажу, що цього року в їхньому таборі пробуду повні дві неділі й буду старатися змалювати ще ліпше цю їхню мініятюрну державу, з її полководцями і рядовиками, бо справді нема кращого й здоровішого, як побути на лоні природи й використати сонце, воду й повітря для здоров'я нашого юнацтва.

Отже, до побачення!

-

УКРАЇНСЬКА СЛОВО, 15. червня 1932, стор.2.

КОНҐРЕС УКРАЇНСЬКОГО УЧИТЕЛЬСТВА

Дня 2-го липня ц. р. в Хусті відбувся конґрес народовецького Учительського Товариства. Конґрес відкрив голова Товариства посол Гуснай, директор Штефан перечитав привітні телеграми і листи. Потім предсідник згадав померших колеґ і міністра Габрмана. На це Краєвий Хор учителів відспівав пісню "Камо пойду".Делеґовано комісію матку для вироблення резолюцій.

Голова теплими словами привітав гостей: д-ра М.Бращайка, Павла Яцька, о. Поповича, В. Желтвая як деле-ґата "Просвіти", д-ра Станька як голову "Просвіти" в Хусті, інспектора Ґулянича, за українських пластунів проф. Шереґія, за ясінську "Січ" Дмитра Клемпуша. Опісля дуже теплими словами привітав прибулих мукачівських семінаристів, які стільки натерпілися і терплять ще, поки не замає вітер синьо-жовтим прапором і над тією нашою установою. Привітав ще заступника мукачівських пластунів інж. Романюка і прибулого на конґрес автора цих рядків.

Привіт від голови шкільного відділу пана радн.Славіка, предложений інспектором Ю. Реваєм підкреслював, що бажає нашому українському учительству "слава" і бажає, щоб нарешті учительство по стільки літах хаосу показало щось могутнє і приступило до активної праці.

Д-р Михайло Бращайко в своїй промові відзначив історичний факт, що в цій залі вже раз 21. І. 1919 р. висказано, що ми члени українського народу, що ми звемося українцями і взивав учительство до національної праці. Дир. В. Желтвай своєю промовою глибокого змісту підсиленою гумором сказав, що частина членів капітули й сама не знає, що хрест носить на синьо-жовтій ленті... Але прийде час, що молода ґенерація священства зрозуміє дух часу. Д-р Станько, як правник, виясинив, що боятися нема чого, бо закон демократичної ЧСР при нас, отже бути смілими і вимагати свої права. На нашій території пишім тільки по-українськи, бо це нам по закону належиться і наші права мусять усі респектувати.

В промовах ще багато брало участи, але через брак місця не можемо всього помістити. Згадаємо хіба тільки, що наша національно-культурна робота залізними чоботами іде вперед, а це можна було бачити з цього,ентузіязмом перенятого,конґресу наших національно свідомих народних працівників.

Ввесь конґрес як найсуворіше осудив зліснливі напади з сторони ворожої преси одиниць проти особи одного з найліпших наших культурних працівників, пана інспектора Юліяна Ревая і чим ліпше його будуть нападати, тим більше його буде любити учительство.

Приступлено опісля до вибору нової президії. Головою вибрано й на дальше посла п. Гусная, а його за-

ступником директора Штефана.

Перечитано багато резолюцій, до яких ми вернемося ще в наступному числі.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. липня 1932 р., стор.3.

ВЕЛИКЕ ФІЯСКО

КАЦАПСЬКОГО "КОНҐРЕСУ" В МУКАЧЕВІ 8.X.1932.

"Русскіе" не впускають народ на "всенародний" конґрес. Делеґатів з найдальших околиць (Ясіня, Бичків, Рахово і т.д.)навіть з леґітимаціями не впускають. Кацапи побивають селян. Гучні протести народу під кіном. Людей більше на дворі ніж у залі. Контра-конґрес під голим небом, де ухвалені телеграми протесту.

Збори були оголошені на 11-ту годину в неділю. Вже о 9-ій стояла сторожа при входах, що рекрутувалася з редакції "Ку-ку". Впускали виключно членів Общества Духновича і то тільки довірочних. Автор цих рядків старався дістатися до середини як журналіст-кореспондент "Українського Слова", але пройшов тільки першу "варту" і його прогнали зі залі. Пощо русским кореспондентів?!

До середини впроваджувано цілими масами учнів семінарії й гімназії з Мукачева. Це викликало серед українців з повновластями, яких не впускали, гучні протести. Староста села Куштановців розділював уже наперед виготовлені леґітимації. На дворі давали куртяківські аґітатори леґітимації навіть з вулиці закликаним мадярчукам, що мали в руках "Праґаі Мадяр Ґірлап" (Празький Мадярський Вісник) і розмовляли помадярськи.

Заля міського кіна невелика (742 місця), заповнилася скоро "видатними лицами", учениками та російськими еміґрантами без чеськословацького горожанства.

Два рази більше народу залишилося серед двора. Їх не впускали. Були це делеґати інституцій, делеґати союзів та краєвих і сільських заступників з цілого

Підкарпаття, забезпечені леґітимаціями сільськими і партійними, однак ані одного не впустили. Навіть і предсідателя аґрарної партії в Великому Бичкові п.Марущака, ані делеґата п. Ґриґу з Вишніх Верецьок не пустили. Але і в середині залі почалася чистка, роздирали леґітимації, зривали відзнаки і викидали селян.

На це знялися гострі протести, що то за всенародний з'їзд, коли не впускають всього народу! П.Петричко з Чинадієва голосно запримітив, що там самі мадяроні хочуть без народу рішати. На то брати Клемпуші запропонували подержати тут на дворі контра-конґрес і гостро запротестувати проти такої поведінки, що одну третину присутніх з підозрілими поручаючими паперцями куртяківців і всяких інших мадяронів впускають, а великої маси народу, численно два рази більшої як у середині, не пускають. Рішено одноголосно післати п. президентові і міністерії телеграми і здемаскувати отой т. зв. "всенародний" конґрес без народу. Цю пропозицію бурливо одобрили, піднялися голосні протести. Скандал, що мадяри і мадяроні рішають наші справи без нас. Ми зробили великі витрати з Мараморощa сюди, а тут мадярчуки мають слово!

На це вдерлися десятки поліції і починали виганяти. Більш півгодини тривало, поки невдоволену масу могли випхати з двора.

Комісар поліції виголосив, що то не є жадний народний конґрес, але є то політичні збори партії аґрарної і куртяківської і через те не впускають.

- Чому тоді обманюють народ, що це є "всенародний" з'їзд? - питаються селяни.

- Ганьба їм! Нам не треба кацапів!

На дворі група невдоволених обхопила учителя Антаповського.

- Ганьба, сором вам, як виховуєте дітей і робите з них яничарів, - чуть-чуть його там не роздавили, але поліцаї пендриками оборонили його.

Тим часом вигнали з залі знову около 30 селян.Від Тимчука Івана з Кобилецької Поляни зірвали відзнаку О. Духновича. Двох селян в середині сильно побили.

Це на дворі зробило констернацію і хоч поліція повиганяла, знову збивалися групи і з обуренням передебатували справу. Тут рішено о 2-ій годині зібратися до читальні філії "Просвіти" на нараду, як можна б на будуче запобігти подібним вибрикам.

Двері відкрилися і знову викинули селянина. Виявилося, що то п. Матола, який на зборах запротестував, що ми не є москалями, дармо нас п. сенатор Бачинський хоче ними зробити.

Бичківського підстароcту п. Василя Поповича з леґітимацією одними дверми впустили, а другими викинули.

Під час Куртякової промови селянин Дмитро Ковач з Домбоку запитався:

- Чи то правда, пане Куртяк, що ви свого сина записали до мадярської гімназії? - за те чотири духновичівці прискочили і викинули його на двір. З ним разом викинули і побили і другого селянина з Давидкова, п. Василя Ґулянича.

У дверях показалася фіґура Юрка Балоґа і посипалися гойки в його адресу:

- Відколи рішають цигани в педагогії?

Одній групі п. Матола почав оповідати, за що його викинули.

- Під час промови Бачинського кацапи загойкали: "Долой з Дерером!",а я на то повним голосом: "Слава міністрові Дерерові, що зробив порядок!" Зловили мене якісь і з мадярською лайкою викинули.

П. Іґнаціова минулого року в одному часописі хвалилася, що вона походить з дуже славної мадярської родини, а тепер взяла участь в конґресі (!) і - значить: рішала про наші культурні справи!

Отак то випав той звісний "конґрес", де народні справи рішали мадяроні, а правдивий народ до слова не допущено.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. жовтня 1932, стор.2.

"РУСІНСЬКА" РАДІОПЕРЕДАЧА З УЖГОРОДУ

Фіяско програми. Компромітація нашої прекрасної милозвучної рідної пісні

Дня 8-го січня устроїв кошицький радіожурнал "русінську" висилку з Ужгороду, котра скінчилася великим фіяском і скомпромітувала нашу чудову пісню.

Святочне відкриття чомусь доручено д-рові Недзєльському, москалеві, що втратив замість двох аж 18 хвилин. Був він також перекладачем конферансієра, але чому, ніяк не розуміємо. Виглядало так, гейби в Празі попросили німця пояснити чеській публіці по-німецьки. Аранжерам уже раз треба знати, що наш нарід не розуміє московської мови, ачей задля московських емі-

ґрантів не буде радіожурнал тримати спеціяльного конферансієра.

Поличник був для нас, коли господин д-р Недзєльський сказав у мікрофон, що "гаспажа А. О. заспєвайот малорусскіе пєсні".

Пан інспектор Пешіна виступив з рефератом по-чеськи. Чому - скажім - не мав виступити інспектор Ревай чи інший наш громадянин, коли вже це "русінська" радіовисилка?

Пан Шінделарж проспівав три пісні, що їх заповідженo до мікрофону як перлини з підкарпатських. Ці пісні, як також пісні хору, не мають нічого спільного з "русінштінов" і служили тільки на те, щоб вповні споганити нашу прекрасну чарівну пісню. Чи всякі "Янчіки" чи "кукушечки" мають щось спільного з нашою мовою, з нашим духом? Хіба ж пісня "Заграй, ціган,фрас це тріма" та "Ей тоту, тоту, моєй мілей ноту"має щось спільного з нашим народним ґенієм? Не тільки її бездарна словесність, мізерний мотив, але і тематика є абсолютно чужою, а навіть не слов'янською, а є схопленою під впливом мадярських романів східньо-словацьким діялектом.

Хто чув оцю "русінську" програму русінських плаксивих пісень, той певно покрутив головою і сказав:"Яка мізерія!"

Пан проф. Кейґл може бути знаменитим музикою, людиною доброї волі, але безперечно є поганим організатором, бо не запросив до співпраці людей, які правильно зарепрезентували б підкарпатську культуру. Пан Шінделарж і взагалі всі члени хору віддають наші пісні абсолютно погано. Не все те саме: "лубіла" і"любила", "жаловал" і "жалував". Маємо театр, маємо письменників, інтерпретарів, декляматорів, маємо співаків, маємо чудовий краєвий хор Приходька, що ціла Европа, почувши наші пісні, може ними захоплюватися,а тимчасом співають "заграй ціган, фрас це тріма".

До мікрофону сказано, що це є той преславний хор, який стільки слави здобув, а тут показався препоганенький нездисциплінований мізерний хорик із слабеньким репертуаром. Автор цих рядків пояснив директорові радіожурналу, що цей хор збирає лаври незаслужено, бо тим славним хором є не цей, але краєвий хор.

Нехай панове приймуть до відома, що ми не дозволимо скомпромітувати нашу прекрасну пісню непокликаними, спрофанувати найбільшу нашу святість народного скарбу всякими "фрас це тріма".

Нашу участь скорочено: Д-р Бірчак мусів реферат скоротити, п-і Іванова з трьох баляд тільки одну перечитала і то не вповні, п-і Анда мала заспівати ще дві пісні; якраз найкраща частина потерпіла через оту всяку балаканину.

Чому взяли перекладача москаля, чи він необхідний

і на будуче?! Це знають тільки самі аранжери. Автор цих рядків зараз на місці запротестував.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. січня 1933, стор.3.

ВИСТАВА ПІДКАРПАТСЬКОГО МАЛЯРСЬКОГО МИСТЕЦТВА

7-го січня закінчено в чеській горожанській школі в Ужгороді виставу картин у двох залях.

Найбільшою окрасою є велика картина нашого найбільшого мистця малярства Бокшая "Сватьба на селі",що своєю красою і гармонією кольору та мистецькою досконалістю зробила сензацію. Дальші його картини - це неначе жива багата природа, що грає цвітами весни, чи кольором золотого жовтня. Є він досконалим майстром імпресіонізму. Людина годинами стоїть перед картинами і любується красою цвітучих дерев і живих краєвидів.

Дальшим визначним репрезентантом є проф. Ерделі. Глядач очаровано стоїть перед могутніми лініями гігантичної творчої сили цього нового напряму в малярстві, експресіонізму. Його не всі розуміють, признаюся, і я не є прихильником цього напряму мистецтва,але треба вглибитися в душу мистця. Кожна його картина - це не копіювання природи, але щось власне, індивідуальне, повне фантазії. Два дерева - весна з осінню - обнялись, а червоне сонце закривавило моріг, видаючи з себе останню силу. Смілими кроками ступає учень Мюнхену і Парижу зі стипендією академії. В його картинах буйними барвами відбивається вся експериментація: символізоване жіночим актом мистецтво покрилось у фіялковий сум... жива перспектива "Після дощу"крізь кольорит неначе дише а це без деталів, немов велетенське тіло без душі. Надзвичайно гарна його циганська студія.

Згадати ще Шпалову з декілька краєвидами і влучним малюнком церкви в Салдобоші.

Приємне враження робить більший образ ясінського маляра Єлена, що представляє в темноті смутку бідну гуцульську жінку з дітьми. Є це символ нашого безробіття, горя і нужди.

Томашек і Мусон влучно схопили словацькі мотиви. Виставлені теж картини Мраза, Заїчека і Розенберґа

(ученик Ерделі і Бокшая) а також і дир. Пажізка.

*

Вистава гарна, але залі порожні. Інтеліґенція не має за що купити, а наші пани, як от п. губернатор й інші, що мають репрезентаційні доходи, не уважали потрібним не то що купити бодай одну картину, але навіть відвідати виставу. А тим часом мистецтво переживає велику фінансову кризу. Проф. Ерделі серед бідних учнів відкрив два сензаційні малярські таланти, що потребували б для мистецьких студій бодай якої-такої стипендії, але організація не має навіть на фарби...

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. січня 1933, стор.3.

МАЧУШИНІ ДІТИ

Десятирічне існування нашого театру безперечно принесло користь нашому народові не тільки на провінції, але й по містах. Щодо міст, правда, мадярів і жидів ми не українізували, але зацікавили театром нашу середньошкільну молодь. При помочі театру коли і не вишколили, то все таки дали вказівки нашим майбутнім режисерам сільських драматичних гуртків, як мається поставити і грати п'єса. Отже тоді, коли інші театри "голих ніжок" служать для забави міщан, наш театр сповняв свою культурну місію в місті й на селі. Поширяв він занедбане рідне мистецтво, розповсюджував рідну пісню.

За цю висококультурну працю припала йому сумна доля: залишено його майже вповні на власні сили, бо ми при уділюванні належних на культурну працю субсидій - мачушині діти. Наприклад, за цілий минулий рік одержав наш театр всього п'ять тисяч Кч підпори, тоді, коли інші театри одержують мільйонові субвенції.

Для прикладу наведу тут братиславський Словацький Театр, нехай самі цифри говорять: Дістає цей театр річно 4,260,000 Кч підпори, з того 1,600,000 просто з державної каси, 800,000 Кч від краєвого уряду в Братиславі, 1,330,000 від міста Братислави, а решту з інших фондів. Коли заїжджає до Кошиць, дістає зокрема від держави 300,000 Кч, від краєвого уряду 200,000 Кч.

Статистично є нас в республіці 700,000, а словаків

ледве чотири рази більше. Отже по справедливості повинні б ми одержувати на театр більше як мільйон Кч річно, але замість того одержав наш театр тільки п'ять тисяч Кч!

Одна з причин, чому нам не дають субвенції, є наше розбиття, нещасний "язиковий вопрос", котрий комусь потрібен якраз для того, щоб нас трактувати як мачушиних дітей.

"Язиковий вопрос" однак влади не оправдує і вона повинна б насамперед ліквідувати в урядах москалізм і уділювати підмогу для національного й культурного відродження, а не вибити очі мізерними п'ятьма тисячами корон, як робиться тепер.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. лютого 1933, стор.1-2.

НАШЕ ВОСКРЕСІННЯ

Треба було аж 1000 років, щоб нарешті в карпатські гори забитий, на смерть засуджений й похований народ національно воскрес. Багато крови й сліз пролили, багато хрестів наставили, багато прокльонів, зітхань і молитов підносилося з уст рабів. Але ридання не було чути, Карпати високі-високі...

Вкінці ржавий обруч урвався й розпалася держава, побудована на баґнетах і брехні. Божественна іскра волі засіяла. Бо хоч будували тюрми, сковували руки, та вільної думки рідного генія не могли скувати. Бо як бистрої води стримати не можна, ні сивої Тиси загатити, так і не можна придавити прагнення свободи...

Мій народ воскрес!

Але тепер знову трагедія повторяється. Патріярхально вихований народ гірських пастухів, дроворубів і селян дістав індустріяльного, вишколеного конкурента. Настав час радія і тракторів. Хто з них переможе? Звісно - не дерев'яний плуг.

Ми голодні, босі й обдерті, без праці, без куска хліба. Ще й говорити нам не дають, як мама навчила. Ще й називатися нам не можна справжнім іменем своїм, а так, як тебе сусіди охрестили...

Та віримо в наше воскресіння! Ще й нам засвітить сонце золоте і в нашій вулиці будуть ще акації цвис-

ти. Ми всі одної думки, спільні бажання наших сердець. Хочемо жити, маємо право на життя й будемо жити!

Мусимо в собі викувати залізну волю, загартувати залізні м'язи до боротьби. Нам прийдеться кожний кусок хліба здобувати п'ястуками, виривати противникові просто з уст. І тому, гей, хлопці, набік всякі сантименти! Сильніший поборює слабшого - це закон природи. Як хочемо жити, гартуймо сталеві нерви й залізні кулаки!

Раби все зістали рабами. Як хочемо бути вільними й дочекатися нашого справжнього воскресіння - готуймо власний арсенал духової сили. Нашою зброєю нехай буде наше знання. Куймо сильні характери, виховуймо залізних борців. Тоді й вороги нас пошанують як рівні рівних. Тільки вільні - воскреснемо вповні.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. квітня 1933, ч.8, стор.1.

"ДРУЖЕСТВЕННИЙ ВѢСТНИК" МАДЯРИЗУЄ

Ще на початку цього року розголосила редакція "Вѣстника", що хоче присвятити більше уваги кооператив - ним справам, хоче вчити селян, як вести "дружество", отже хоче бути чисто фаховим органом кооперації, через те звищує передплату журналу з 20 Кч аж на 36 Кч річно.

Одначе вийшло інакше. Почали панове редактори писати такою тарабарщиною, що багато користи з цього, особливо наші сільські кооператори, для яких орган виходить, не будуть мати. Писаний він такою страшною мовою, що на селі її ніхто не зрозуміє. Припустім, що висока політика не дозволяє редаґувати його фонетикою, якої панове бояться, як чорт свяченої води, але ж могли його редаґувати доброю народною мовою, нехай вже і етимологією. Хай панове скажуть, чи буде хто з наших кооператорів розуміти такі слова: "упорядочєніє, чиновники, печатіе, медлєнно, розстроенны мнѣнія, позаботимеся, травленіє, препятствовали, существовали, вознаградили, понеже, понял, обращал, сосредоточены, слѣдствованіе, привинційны (провинційны ? превенцій - ны ?), увлекательну, трискающу, исчерпали, бремя, печаліе" і т. д. (ч. 1-2).

Але є тут і такі фрази, а навіть і цілі речення, що

хотів би я бачити того підкарпатського кооператора, який зрозуміє: "Там бездѣ есть великий сапрос кредита..." (ст. 37). Такого слова "бездѣ" ніхто з нас не зрозуміє, а навіть нема того слова в жадному російському словнику. Також слово "сапрос" шукав я у великому, 1145 сторінковому російському словнику (Уманец-Комарь), але його не знайшов. Дальші "квітки": "Не смотря на их міросозерцаніе" (ст.36); "Тут не возможно помочь переходным краткосрочным кредитом" (ст.38), "Когда переступлят совишаній (що це за слово?, в словниках нема) и обѣщаній..."; "чтобы вплавал (?) на других..." (ст. 35); "торговля разлишается..."(ст.34 і 35); "от приватного склепа..."; "когда усиливаемеся..." - і т. д. і т. д.

Перечитаєте текст, то вас болячка мучить, так воно жахливо написано. Не є то ані по-українськи, ані по-російськи, а є то якоюсь страшною мішаниною, що людина кулаки стискає на тих нищителів нашої рідної мови. Москаль плечима стискає і сміється собі з дурних русинів, що витворюють волапік... Наслідки ті, що або іде "Вѣстник" до коша, або коли хто хоче щось довідатися і порозуміти текст, то звертає число і просить мадярський примірник... Маємо докази, що кооператори позавертали редакторам і просили посилати їм мадярське число. Отже, "Дружественний Вѣстник", що друкується з субвенцій ЧСР влади, свідомо, чи несвідомо, але ширить мадяризацію. "Дружественний Вѣстник" робить це саме тоді, коли мадярські шовіністи залюбки втопили б республіку в ложці води.

Ми не знаємо, але є чутки, що цей "фаховий журнал" редаґує мадяр із словаря. Мадяр, що кінчив русскую гімназію в Мукачеві... На скільки це відповідає правді, міг би нам сказати "Дружественний Союз". Це справді іронія долі.

Що то за "чисто-фаховий журнал", свідчать всякі фотографії, некролог славословія політиків, всякі чолобитія щерецьким та іншим великанам всеможної аґрарної партії.

Ми дозволимо собі скромно запитати панів редакторів: для кого вони редаґують цей орган? Чи їм залежить на тому, щоб їх також і читали та розуміли люди? Чи може посилають примірники "Вѣстника" "дружествам" сир завивати? Чи не хочуть вони тим примусити "дружества", щоб вони по-мадярськи читали? Що на те скаже слов'янин директор Трейбал? Чекаємо відповіді.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 8. березня 1934, ч.10.

І-ИЙ ЖІНОЧИЙ КОНҐРЕС В УЖГОРОДІ

Перший день з'їзду

Зразу після скінчення учительського конґресу відбулася ширша нарада делеґаток з цілого Підкарпаття, де мали випрацювати резолюції і матеріял на другий день. Була ширша дебата, в якій взяла участь також і сенаторка Кисілевська з Галичини, яка радила заснувати замість малих гуртків одну жіночу раду. Доньки одного народу повинні ввійти в контакт і ступати по протоптаних стежках галицького жіноцтва. Тут є можливість праці, широке поле роботи для української жінки, є заохота навіть з уряду, коли в Галичині уряди ставлять колоди. Треба закладати всюди жіночі організації, що розпочали б велику роботу. Крім культурної праці дали б почин і до економічного підсилення веденням курсів, ліпшого господарення, як плекання худоби, птахівництва, куховарство, роботи на кооперативному полі, потім закладання дитячих садків на селах, бодай на час польової праці влітку.

Пані Клемпушева з Ясіня сказала, що селянки дуже радо гуртувалися б в організації, але нема кому провадити, бо з 16 учительок сяк-так показуються до організації тільки дві, через те гурток розпадається.

Пані Станькова, голова жіночого союзу в Хусті закликала інтеліґенток співпрацювати з селянами; особливо промовляє до серця вчителька на селі.

Пані Калюжна думає, що з учительок дуже мала частина цікавиться своєю організацією, бо решта вчительок витрачає всю свою енергію, час і гроші на... моду.

До комітету ще ввійшли: пп. Станькова (Хуст), Тисовська (Берегово), Клемпушева (Ясіня), Костикова і Горбачевська.

Другий день з'їзду

Польову Службу Божу відслужив єпископ Стойка під стінами нашого історичного ужгородського замку. Вже тут було видно багато делеґаток, що маком цвіли в прекрасних національних строях. Була заступлена не тільки наша урядова Підкарпатська Русь, але також наші сестри зі Словаччини. З Михаловець до тридцяти українських дівчат прийшли в характеристичних одягах з синіми лентами через рамена. Делеґатки з Гуцульщини, Бойківщини, а також і Лемківщина прислали своїх заступниць. Великий сад замку стома кольорами приваблював-говорив про красу, про багатство душі того народу, що живе на цій землі. Єпископ Стойка виголосив чуттєву промову.

Похід містом

Під замком утворився величавий похід і рушив містом. На переді двоє дівчат в національних строях несли виплетений зелений вінок. Потім несли дівчата прекрасний синьо-жовтий прапор, за ним відділ дівчат-гуцулок у своїх кольорових строях. Опісля несли табличку читальні "Просвіти" з Малого Бичкова. За ними тягли коні прекрасно прибраний віз оплетений цвітами, а серед цвітів сиділа українська мати з дитинкою в народних строях. На другому возі, прибраному білими квітами, їхала гуцулка. Третій віз виглядав дуже оригінально: був прикрашений соняшниками. На ньому сиділо дівча і держало кошик з овочами - символом багатства нашої землі. На четвертому возі було найкраще дерево гірської землі - ялинки, пообліплювані ватою, мов пахучі смерекові ліси, вкриті білим снігом і сиділа жінка з дітьми. За возами ряди дівчат в національних строях, потім відділ пластунок. За ними духова оркестра семінарії в Ужгороді грала українські пісні. Всі в пластових однострояx.

Образ знову змінюється, бо за ними кроком ступають ряди дівчат, що виглядають, мов стобарвні квіти у цвітнику. За дівчатами відділ березнянських січовиків, потім менші дівчата. За ними далі дівочі відділи конґреґаністок, жіноча семінарія. Тут є друга оркестра - перечинська, що вдарила рідну коломийку, що аж духа підносить. Вслід за нею перечинські січовики в дуже цікавих синьо-жовтими барвами скомбінованих руханкових однострояx. За дівчатами в хустки завиті селянки, потім жіночий відділ з Малого Березного, Тересви, Йоври і Доманинець. За ними знову несли таблицю читальні "Просвіти" в Підмонастирі. Прапорів, чудових синьо-жовтих прапорів всюди, безліч, що їх вишивали руки наших свідомих українських жінок. Один з найкращих прапорів, це прапор читальні "Просвіти" в Малому Бичкові, який мені колинебудь довелося бачити.

Слідували далі відділи в бойківських строях, "Просвіта" в Зарічові і зарічська, добре зорганізована оркестра, за нею міряли кроком жіночі відділи зі Словаччини, зокрема з Михаловець, в своїй, переважно синій цікавій одежі з лентами через рамена. За синьою групою селянок з Дравець і околиці походували наші численні ужгородські дами.

На початку вулиці Раковція всіх жінок нараховано 2,280, але вже на корзо багато з публіки приступило в похід, так, що коло моста начислили ми півтретя тисячі жінок; разом з мужчинами, які "в хвості" також взяли участь у поході, було вище 4,000 душ.

Складення вінка на пам'ятнику През. Масарика

На площі Масарика похід завернув назад і біля пам'ятника спинився. Президія зложила вінок коло па-

м'ятника Президента, оркестра відіграла гимни і рушили до палати Народного Дому т-ва "Просвіти".

На Другетовій площі

Похід надходить до Народного Дому і вливається широкою лавою у велику залю кіна Уранії. Учасники походу вітають радісними й бадьорими окликами "Слава!" єпископа А. Стойку, який з височини балькону "Просвіти" вітає демонстрантів. Під променнями травневого сонця грають барви квіток і строїв українських дівчат, смаглявіють бронзові обличчя пластунів і пластунок, палають щирим золотом мідні труби перечинської оркестри, що під вмілим проводом друга Романченка програває українські пісні без перерви надходячим новим і новим походовим групам. Особливо гарно в соняшному блиску виглядали декоровані вози з соняшниками і ялинками, які півколом стали між "Просвітою" і кальвінською церквою.

Конґрес у Народному Домі

Конґрес відкрила п. Невицька довшою промовою, пояснила мету організації, а це: щоб українки згуртувалися і боролися за свої національні і господарські права. Клятий "язиковий вопрос" жінки виключають, коли виховають дітей рідною мовою, в національному дусі, тоді не буде яничарів. Українські жінки мають вирватися з безрадного господарського положення шляхом праці над собою. Конґрес вітає єпископа Стойку, начальника міста Грабара, "Просвіту" й інші організації, зглядно їх заступників. Староста міста Грабар вітає конґрес в імені міста, дир. А. Волошин у прекрасно виголошеній промові сказав про завдання української жінки: Українські матері Підкарпаття не сміють терпіти, щоб їх дітей мучили чужим московським"язиком" і нищили характери. Говорив про жінку, що має засвоїти собі велике гасло "свій до свого". Нехай купує тільки в своїх, а не в чужих, що нищать нас, свої гроші нехай несе тільки до свого Підкарпатського Банку, нехай асекурується тільки в нашому "Бескиді", нехай підпирає наші кооперативи, наші крамниці і нехай не несе свого гроша до тих, що ставляться до нас ворожо і нас нищать.

Велику промову виголосила посолка Мілена Рудницька, яка принесла привіт від галицького Союзу Українських Жінок, що нараховує 70 філій і 500 жіночих кружків. Принесла щирий привіт від української парляментарної репрезентації і української політичної організації УНДО. Сказала, що хоч нас розлучають високі Карпати, в душі ми одні, члени того самого народу, що вічно бореться і шукає кращої долі. Над ним панують чужі народи і він є досі сліпим рабом на сво-

їй багатій землі. З того має вирватися наш народ, в цьому має йому допомогти українська жінка. Запрошує на великий Жіночий Конґрес, що відбудеться незадовго в Перемишлі. Сенаторка Олена Кисілевська вітає від імені галицьких селянок. Жінки зберегли мову, ношу, народні звичаї націй, котру приводять на світ. Коли хочемо бути сильним народом, то не сміємо ділитися на ворожі кляси, а співпрацювати.

Третя галицька делеґатка п. Ірина Павликовська виголосила надзвичайно важну господарську промову, передаючи привіти від господарських організацій "Труд" і "Українське Народне Мистецтво". У Львові маємо скарби, але дотепер користали з них всілякі посередники. Жінки Галичини відіграли велику ролю в заснуванні понад 3,500 кооператив. Це є нині наша господарська база, на якій треба будувати ціле наше економічне життя. "Маслосоюз" є нині величезною інституцією, що взяла у свої руки весь молочний продукт українського села і експортує навіть до далеких країн. Ведуться всілякі курси, кравецька школа рік-річно випускає добрих наших кравчинь і таким чином крім торгівлі витворюється і різнородний промисл. (Шкода, що рамки нашої газети не дозволять все те помістити, що сказала пані делеґатка так повчальне для нас).

Пані Волошинова перечитує звіт дотеперішньої праці. Праця виключно велася тільки в Ужгороді. Влаштовано декілька курсів для неграмотних і малограмотних служниць. Найважливіша праця велася в Народній Кухні, де за останні роки уділено безплатно бідним дітям до 300,000 обідів. Народна Кухня збудувала тепер поверхову хату і є вже під власним дахом.

Посол Ревай вітає присутніх від "Просвіти". При його промові стався інцидент: "Наш" комісар Н. Калиняк не зрозумів вислову "підкарпатська українська жінка" і мало не розпустив Конґрес...

Вітали ще: п-і Клемпушева від гуцулок, панна Яцько від новозаложеної дівочої організації, о. протоігумен Булик від усіх Василіянських манастирів, директор Желтвай знову почав жартом і докінчив, щоб мужчини пили стільки горілки як жінки, а чоловіки стільки раз сповідалися як баби. Дальші привіти були від п. Яворської в імені пряшівських українських жінок, Гафії Бойчук від пластунок і від організації бичківсь - кої, від делеґаток з Перечина, Рахова, з Чинґави. Д-р Данило Стахура привітав іменем десяти філій "Просвіти" Берегівщини, інж. Романюк від редакції "Світла", п. Полянський від редакції "Учительського Голосу", п. Довбей від "Просвіти" з Перечина. Потім п-і Станькова прочитала резолюції.

Резолюції Жіночого Конґресу

Через брак місця подаємо тільки важливіші точки резолюції. Жіночий Конґрес протестує проти ревізії гра-

ниць і проти всілякої пропаґанди ревізіоністів. Домагається заведення автономії, назначення чим скорше свого губернатора з рядів народовецьких, розширення теперішніх наших кордонів і на ту частину Словаччини, де живуть наші брати. Нехай плебісцитом вирішиться, чи Пряшівська Русь хоче належати до автономного Підкарпаття. Конґрес найгостріше протестує проти мовного хаосу. Наука, література, етнографія і ввесь культурний світ признає нас за українців, отже українській дитині дати українську школу. Уряд терпить і крізь пальці дивиться на руйнацьку роботу москвофілів, що нищать наші культурні здобутки. Недопустимим є, щоб у тій же самій школі учителі навчали дітей різно, кожний за своєю граматичною манерою, бо тим убивають наших дітей. Конґрес із болем констатує, що на Підкарпатті наросло дотепер 500 чеських шкіл, навіть і в таких селах, де нема ані одної чеської дитини. З болем констатує далі, що державні уряди для наших синів майже недоступні і, напр., у фінансовій та залізничній службі зі всіх службовців є тільки два відсотки наших синів тоді, коли на Підкарпатті три четверті населення є наше, українське. Жадає далі завести в урядах нашу українську мову. Синьо-жовті барви є закріплені в великому державному гербі, все ж таки уряди відносяться ворожо, часто не допускають його на публічні домі, хоч під час прилучення Підкарпаття до ЧСР наш синьо-жовтий прапор колисався і на празькому Граді. Конґрес жадає, щоб наш прапор, разом з нашим гимном мав право горожанства, бодай тут на своїй землі.

Свято закінчилося фестином на площі УАЦ, де наші танцюристи, вивчені балетмайстром Андрієм Кістем, виступили з прекрасними національними танцями.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 31. травня 1934, стор.2.

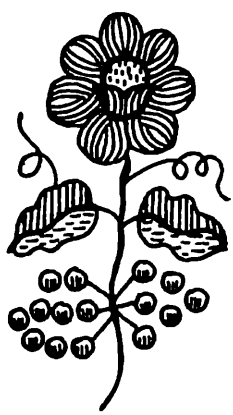

Ще не так давно ніяк не могли собі наші люди уявити, навіщо вся та туристика, навіщо гуртується молодь у Пласті. Мадяри були людьми вигідними, непрактичними, вони переживали ціле життя вигідно, без туристики.

Чехи навчилися від німців любити природу, і цей добрий звичай занесли й до нас. Всілякі прогулянки мають своє значення. Працюєш тиждень в запорошеній канцелярії, прийде неділя, духом відживеш, як можеш піти кудись на зелене. Повними легенями втягаєш в себе свіже повітря. Повітря, сонце і вода - ці три чинники, що так впливають на здоров'я людини.

Але молодь, особливо шкільна молодь, сто раз більше потребує повітря чим дорослі. Десять повних місяців праці в мурах, до того може ще серед недостатків. Серед природи бліді лиця почнуть набувати рожевого цвіту, природа і психічно впливає на учня, який набирає нової енергії до дальшої праці. Батьки, особливо міщани, повинні самі подбати, щоб їх діти влітку були більше серед природи, особливо впродовж двох вільних місяців - вакацій.

Найкращим заняттям для шкільної молоді уважаю літні пластові табори, що тривають майже цілий місяць. Хто раз був у таборі, той уже лишиться пластуном, і кожного року буде його тягти знову в табори, де він зазнав стільки радости і втіхи. Такі табори цього року будуть аж два (зглядно чотири, бо крім хлоп'ячих є й дівочі) під проводом досвідчених професорів і професорок.

В гуцульському таборі крім шатер будуть побудовані і колиби.[51]

Табір - це окрема держава, якою правлять самі пластуни. І міністри і куховарі і коменданти і сторожі - всі вони однакі, всі знають своє місце, бо це держава, збудована на дисципліні. Добровільно підчинилися вони наказам, панує порядок для добра всіх, днина за дниною переходить так швидко, бо час точно розподілений на працю і забави. Тут починає пластун привикати до самостійности, бо хату-шатро сам собі будує, миску сам миє, постіль стелить йому не мама а він сам. Кожний день повен радощів, утіхи, а поділений він більше-менше так:

На голос труби встають рано о 6-ій. Пів години триває руханка, опісля бігом до річки гусаком і обов'язкове купання. Після того знову руханка й одягання. О 7-ій годині в повнім одностроїй молитва, віддання честі прапорові, ранній звіт і сніданок. По сніданку вправи, порядки в шатрах, в таборі. Від 10-12 години лекції або прогулянки. В полудне збірка на обід. Потому обов'язковий відпочинок до 3-оїй години. Далі лекції, забави, ношення дров до вечірньої ватри. В 7-ій

годині вечора ватра, що триває близько до 10-ої, коли комендант дасть наказ спати. В таборі є волейбалева і футболова площа.

Найкращою частиною дня є вечірня ватра, біля якої посідають в колесо, і тоді лунає рідна пісня, танцюють рідні танці, розповідають казки, деклямують, роблять різні штуки. Тут також звикли хрестити нового пластуна, коли надають йому пластове ім'я. Вигадують всілякі гарні і погані прізвища, але він повинен приняти тільки таке, що йому подобається. Гукнув хтось там "Сухоребра", "Редьква", "Цибуля", - то ще не значить, що вона на то ім'я мусить погодитися.

В таборах часто устроюються й нічні прогулянки зі старшими пластунами. Під проводом професорів одна частина з першого, а інша з другого боку зійдуться на горі, або на якійсь вперед визначеній точці. Розкладуть ватру і знову залунає пісня, аж цілий ліс дзвенить, так весело, так гарно.

Після сталого табору звикли бути і менші мандрівні, що невеликими групами ходять, щоб пізнати народ, пізнати край, де колись доведеться працювати.

Всі не можуть мати тієї приємности перебути тиждень-два в таборах. Але берім приклад з німців і чехів: любім природу і ми, бо наше здоров'я - то повітря, сонце і вода, а нам треба багато сили!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 21. червня 1934.

II-ИЙ З'ЇЗД УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В МУКАЧЕВІ

ДНЯ 1. ЛИПНЯ 1934.

Величава українська національна маніфестація

На передодні З'їзду

Вже в суботу з'їхалося багато делеґатів до Мукачева. Провідники і члени організаційного комітету зібралися на спільну нараду, де обговорювано резолюції.

У вечорі о 9-ій годині під манастирем на площі відбувалася пластова вечірка з досить великою публікою. При таборовій ватрі наші юнаки влаштували цікаву програму, що складалася зі співів, танців, деклямацій. Було також традиційне пластове хрещення. Забава протягнулась до пізньої пори ночі.

День З'їзду

Вже від самого ранку рушив народ до города князя Корятовича. Не помогли намови мукачівських кацапчуків, що пробували відвернути нарід.

Польову Службу Божу в неприсутності єпископа відслужив сам о. Августин Волошин. В Службі взяли участь: протоігумен о. Булик, директор о. Желтвай, крилошанин о. Хира, секретар єпископа о. д-р Міньо, проф. о. Василь Ларь, о. Васько з Ясіня та інші. На Службі знаменито співав хор з Підгорян під проводом учителя Атаназія Довбея. Святочну проповідь виголосив о. А. Волошин, який сказав, що до творення своєї рідної культури потрібні міцні духом одиниці. Не важна кількість, але якість.

Після проповіді 32 мукачівські пластуни зложили пластову присягу за словами о. Василя Ларя.

Після скінчення Богослуження почався демонстративний похід, такий, який рідко бував на нашому Підкарпатті.

Упорядники поставили до походу всіх відповідно до округ, почавши від сходу - від Ясіня вдолину. Вийняток творив тільки сам Мукачів, що був приділений на кінець походу, як господар.

Похід

Кінна бандерія складалася з 57 людей в історичних козацьких одягах, на самому переді з синьо-жовтим прапором. Бандерію вів відомий український патріот Ва-

силь Клемпуш з Ясіня. За ними походувало 470 циклістів, прикрашених в українські барви. Потім ішла ясінська гуцульська "Січ", Пласт. Великі делеґації несли синю таблицю, написану жовтими літерами їхньої місцевости. За "січовиками" йшли: Рахів, бичківська оркестра, Великий Бичків, Теребля, Тересва,Дубове, Воніґово, Чумальово, Драґово, Хуст, Золотарево, Воловe, Ізки, Нижнє Студене, Лозянське, Вишнє Студене, Свалява, Лоза, Білки, білецька оркестра, Довге, Лисичово, Мідяниця, Черевці, Заріча, заріцька оркестра, Вишні Верецькі, веречанська оркестра, Велика Копаня, Гать, Гуняді-Таня, Стара Бовтрадь, Лаз, Перечин, Дубриничі, дубриницька оркестра, Великий Березний, Ужгород, також оркестра, Червеньово, Великі Лучки, "січовики" лучанські, Шкуратовці, Брестів, Ледовиця, Бенедиковці (православне село), Кальник, Ґоронда, Страбичово, страбичівська оркестра, Чинадієво, Підгород,Мукачів і Розвиґово.

Похід вже рушив, коли почулася музика і ми побачили масу народу з Нового і Старого Давидкова, що весело походували на такт макарівської оркестри. Незадовго знову приєднались до величезного походу читальня Йовра, Вишні Ремети, що вела 250 людей. Також уже в поході зустріли ми дуже сильно заступлений Ужгород,Доманинці, Дравці.

Крім цих делеґацій меншими делеґаціями заступлено сотні інших сіл, які не мали таблиць (таблиці мали тільки групи від 10 людей).

Я з цікавости порахував присутніх. Начислив 7,153 учасників. Знаючи, що на зустріч іде ще багато людей, я сів на моторове колесо п. д-ра Г. і побіг перед магістрат. Тут я докладніше обчислив і вийшла цифра 8,720, хоч і це не було точне число, бо падав сильний дощ і багато походовців виступило з рядів. На мості знову числили і тоді нарахували 9,650 учасників що й офіційно голошено. Це може вповні відповідати, бо більш як тисяча людей шукали захисту перед дощем.

Чекаючи на похід, хотіли ми з інсп. Реваєм піти на балькон магістрату, але один грубенький пан з відзнакою Общества Духновича накинувся на мене досить брутально і балькон відкрити "не разрешено".

Конґрес молоді в театрі

Словом,був це безперечно один з найбільших походів, який бачило Підкарпаття. Сотні рідних прапорів, 20 оркестр, таблиці, народні одяги викликали величезний ентузіязм, не тільки в учасників, але і в сторонньої публіки. І приятелі і вороги могли наглядно переконатися, що ми ЖИВЕМО! Українська молодь дала доказ великої національної свідомости, що помимо панючої нужди і всіх перешкод, ба без великих приготувань - на зазив доставилася до Мукачева з усіх закутів Під-

карпаття.

Ще зрання розділювано білети до театру на конґрес. Однак близько половини білетів загадковим способом украдено з течки. Боячися, щоб не попали в руки непокликаних, упорядники певним особам знову роздавали інші білети.

Шкода, що вибрали цю залю на 700 місць, бо є в Мукачеві і більша, як, напр. нове кіно, наслідком чого багато публіки залишилося на дворі.

В почесній президії між іншими були: о. Августин Волошин, о. Желтвай, інсп. Юліян Ревай, посол Гуснай, посол Ревай, пані Ірина Невицька, д-р Михайло Бращайко, Ґриґа, Гриць, Феделеш, Маркуш та інші.

Конґрес відкрив студент Степан Росоха. Рішено вислати привітальну телеграму панові президентові Масарикові. В своїй промові С. Росоха між іншими сказав: Доба різних політичних партій минулася, бо вони не стараються про населення. Українське населення, що складає 70 процентів цілого населення, є занедбане. Наш нарід без праці, засуджений на голодову смерть. Земельна реформа не переведена, а де і щось зроблено, то нашу землю роздано чужим колоністам. Ведеться сильна чехізація, упривілейовані жиди, яким і роздали ліценції корчем і трафик.[52] Критикував, що уряди заповнені не нашими людьми і що край наш колонізують.

Коли подивитися на нашу прекрасну зелену Верховину - то мусимо ствердити, що вона переживає нечувані злидні. Люди висохлі, виснажені, пожовклі мов тіні, бо нема кому подбати за них, бо нинішні наші посли і сенатори не мають в централі партій жадних впливів.

Молодь ставить собі за завдання: виховати борців, в національному дусі, що готова і життя положити за свій нарід.

Д-р Бандусяк описав жахливе положення українського народу в ярмі червоної Москви, що клятими Соловками, голодом і розстрілами катує і винищує наш нарід. Те саме робить і Польща своїми пацифікаціями і тюрмами. Мільйони народу пропадає. Честь і пошана тим героям, що гинуть на шибеницях і плісніють у ворожих тюрмах. Трагедія українського народу ніде не знаходить співчуття. Ліґа Націй - це ліґа омертвілих бюрократій.

Також і наше населення на Підкарпатті переживає злидні,хоч демократична республіка могла б багато допомогти. Границі до Попраду - це наша історична границя, той сам народ живе, що й на Підкарпатті, все ж таки 200,000 нашого українського народу відірвано від культурного пня і віддано на словакізацію.

Іван Роман перечитав реферат "Наше завдання", в якому, між іншим, сказано: Будапешт-Варшава-Москва ідуть рука об руку проти нашого національного відродження. Виховують яничарів проти свого рідного народу.Мусимо вже раз позбавитися печаті рабів. Недавно зало-

жена організація "Народовецького Союзу" має перевиховати молодь. Студенти й інтеліґентна молодь повинні вести культурно-освітню працю, заложити гуртки театральні, літературні, заложити гурток "Рідної Мови", передплачувати журнали і наші авангардні часописи, творити критику, котра б підвищувала рівень мистецьких здобутків авторів.

Учитель Вайда прочитав реферат на тему "Організування народних сил", звідки беремо такі думки:

Кожний нарід старається, щоб перший кусок хліба попав йому, однак на Підкарпатті є навпаки: всі знайдуть хліб і масненькі посади, тільки ми голодуємо. Це брак організованости, бо не досить сказати, що нас прибуло 9,000 на Конґрес, але треба взятися до праці, до чорної роботи на селі. Ми маємо поставити сильний мур і показати нашу силу тим, яким смердить наша мова і наш синьо-жовтий прапор.

Кожний мусить не тільки голосити, але також доказати, що він українець. Учитель вже й тепер не чекає розв'язання язикового питання, але учить фонетикою, урядовець урядує по-українськи. На жаль, є не тільки одиниці несвідомі, але знайшлася і одна газета, що пише по-українськи а адресує латинкою! Ми мусимо піти до селянської хати і там почати нашу роботу. Нічого не треба боятися, бо ми нічого не хочемо тільки те, що нам по закону належиться.

Панна Кузьмівна виголосила знаменитий реферат "Завдання жінки на селі", де між іншим сказано так: Тільки українській матері можемо завдячувати, що на протязі соток літ чужої неволі захоронила український нарід від повного зденаціоналізування. Справа виховання дітей належить українській матері. Інтеліґентні жінки спільно з селянськими жінками мають взятися до роботи. Наші попаді однак цілком зірвали з народом, хоч з його мозолиці живуть. Більшість наших учительок також скорше дбає про моду і ще все говорять по-мадярськи (крики на залі: "Ганьба! Ганьба!"). Інтеліґентки повинні навчити селянську жінку боротися проти таких середників денаціоналізації, яким є мукачівська гімназія (знову вигуки на залі: "Ганьба! Ганьба!")

Бедей сказав, що інші студенти є матеріяльно забезпеченою, безжурною золотою молоддю, але український студент кинений на поталу злидням. Український студент є найбіднішим студентом на світі, але він сміло дивиться в будуччину і боротиметься. Негайно треба створити політичну організацію і вибирати таких заступників, котрі не будуть танцювати як їм прикажуть згори. Український студент стає на ґрунті національнім. Українська підкарпатська молодь співчуває з тими героями, що гинуть на Соловках і в польських тюрмах.

Найкращим рефератом є безперечно господарський реферат п. Копача. З його беру таке: "Латориця" посідає величезні простори, а тим часом українське насе-

лення душиться без землі. Земельною реформою ми нічого не зискали. Селянство без землі, промисл наш завмер, пили ржа їсть, кредиту нема, лихварство процвітає. Як село заложить "дружество", то проти нього усі завізьмуться. 70,000 молоді без праці. Акція Еґана була добра, але вимагала запродання душі. Треба дати селу нову, раціональну господарку, треба піднести господарство, а особливо молочарство подібно як у Швайцарії. Торгівля, промисл в чужих руках. Посередник галапасом використовує наші продукти. Треба курсами, школами раціоналізувати цілу нашу господарку. За господарським відродженням прийде і культурно-політичне відродження, бо жити тисячу років і не попасти на таблицю вільних народів - це найбільша наша трагедія.

Супроти держави ми виконуємо свої обов'язки, нехай тоді і держава виконає те, до чого обов'язалася. Жадаємо негайне переведення земельної реформи. Всі приватні і державні маєтки мають розділитися поміж нашим населенням. В державних лісах є великі простори, які можна призначити на розділення без того, щоб пошкодити лісовій господарці. Треба поліпшити пустарі, значить перевести комасацію.[53] В кожній окрузі мають бути господарські і вищі фахові школи. Господарська академія з Подєбрад мала б бути перенесена на Підкарпаття.

Наш промисл стоїть, нових фабрик нема, хоч бодай таких, що зв'язані з нашою господаркою. Маємо ліси, а не маємо фабрики паперу, целюльози, Прага купує польське дерево, бо наш транспорт дорогий. Наша сіль із солотвинських копалень вистачає для цілої республіки, бо ніде інде її немає. Зате мелють її аж в Оломовці. Газета "Чеське Слово" в 1930-му році признала, що наші копальні несуть чистого зиску річно 360 мільйонів Кч! А на поставлення млина нема фінансів!

Посади на 90 процентів на нашій землі є в чужих руках, всі інші можуть дістати службу, тільки для нас нема. Нам залишається вчителювання. Учить доктор, учить інженер, учить банковець - виходить, що ми знамениті педагоги...

Після цього перечитано й одноголосно принято резолюції. В 2-ій годині Конґрес скінчився.

В 4-ій годині почався народний фестин на площі під манастирем. В програмі були хорові співи всіх читалень, оркестри з'єдинилися під керуванням п. Романченка (11 оркестр - 150 людей) і грали різні народні пісні. Найбільшу сензацію зробили наші народні танці під проводом інж. А. Кістя (на бажання публіки затанцював інж. Кість з панною Іванкою Гірною сольо подільського козачка). Гарно затанцювала ясінська "Січ" правдивий гуцульський аркан.

О пів 9-ої години в театрі відбулася вистава комедії "Нахмарило" Бориса Грінченка, а потім в готелю

"Звізда" були танці до рана.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 5. липня 1934, стор.1-2.

НЕЧУВАНИЙ ГОЛОД НА ВОЛІВЩИНІ

Голод, нужда і темнота

Прибув я в рідну околицю і сподівався знайти веселі лиця, а замість того побачив я людей жовтих як віск, виголоджених, змучених, придавлених журбою, з похиленими головами з питанням у очах: "Що буде завтра?"

Такого голоду, такого нещастя не зазнали наші діди, не зазнали батьки, бо було досить роботи. Хотів би я крикнути на весь світ: Рятуйте, бо загине околиця, загине ця прекрасна порода верховинського населення! Хотів би я в кров намочити своє перо і описати гірку недолю, зойк і плач, сльози і ридання моєї прекрасної рідної околиці, що через брак праці засуджена на голодову смерть... Змучені, постарілі 40-річні "діди" і 30-річні "бабуні" з тягарем недолі на плечах. Голод і журба бороздами поорали їх заскоро постаріле лице... Діти з розпухлими від голоду черевами та з синьцями під очима, ходять мов тіні.Це майбутня наша ґенерація!

Верховина в біді, Верховина голодує. Більш нічого не просять, нічого не хочуть, тільки кукурудзяної кулеші. Кава, м'ясо, товщі, вітаміни, кальорії - це все втекло на триста років наперед... Населення нічого більше не просить, тільки кукурудзи - не кукурудзи а праці!

Крім того панує темнота, завись, хто має більший кусок землі і більше барабольки, хоч так само бідує, як й інші, то вже завидять йому. Декілька селянських хлопців вибилося і є в службі, вистудіювали або студіюють, то - замість радіти, що декілька наших добилося більшого куска хліба - завидять і то не чужим, а своїм... Але хто розуміє біду, той зрозуміє і культурну темноту, бо вони дві нероздільні посестри... І греки лиш тоді почали культивувати філософію, як мали що їсти...

Крім голоду, у Воловім вибух тиф, як сконстатував окружний лікар д-р Мартон. Через тиф не могло декіль-

ка бідних дітей скористати з літування у Скотарському під зарядом Червоного Хреста.

"Господарювання" населення

Ця бідна околиця і за ліпших часів не могла вижити зі своєї так званої господарки на землі. Населення майже на 90 відсотків шукало заробітку в Америці, в лісових роботах Босні, Семигороду й дома. Навіть у себе вдома було праці подостатком. І найгірший робітник у жида заробив на день"сріберного" (дві австрійські передвоєнні корони) і за те купив пів віка[54] мелаю.[55] У фахових лісових роботах робітник заробив два срібні, а навіть більше.

Господарюється примітивно, як перед віками,мало не дерев'яним плугом. Але давно діди мали бодай подостатком землі, а тепер тільки порозшматовані нивки,що довгим бантликом (лентою) тягнуться одна за одною. До того ще невміння господарити. Про модерну бетонову гноївку вони не чули, а навіть коли б і так - за що її придбати? Говорю з селянином, чи то не ганьба, що серед нив по загородах ростуть верби. Чи не може там рости яблуня, або грушка? Чому "Прохідний" й інші зворини повні ліщини, чому не може там бути сливник? Та ж Волове високе лиш 439 метрів, а сливки родяться і в Товчці, що високо аж на 700 метрів. Чому "Горбляний", "Горб", "Углища" повні купиння, чому то не можна викорчувати, вичистити і садити бараболю, а вона росте ще й на "Кичері"... Чому не розвинене молочарство, чому худоба в темних без вікон нечистих стайнях? Чому не розвинене бджолярство, та ж медодайних рослин повно і зруби недалеко, а це розкоші для бджіл. Але на те все одна відповідь:

- За що? Пане, та ж ми ледве вас видимо з голоду! Добре, як є з чим! Але з чого? Та ж до того треба вложити, голодний чей же не піде дернувати та корчувати.

Це господарство. А як із скотарством стоїть справа? Толоки вже взагалі нема, кожний пасе на своєму, так, що бідні взагалі не мають права тримати "хвоста".

Державні пасовиська? На полонині Чистий Верх держава бере оплату 40 Кч, на Кам'янці 35 Кч від корови. Звідки та вдова, той безробітний зможе заплатити? Але і худоби нема. Один господар мені сказав, що на ціле село (близько 1,200 домів) не було більше як три пари волів... Тільки заможніші можуть тримати по 1-2 худобини, але дуже багато не має і того. Качок, гусок з наших селян ніхто не тримає, а велика шкода, бо зарінки[56] досить великі. Жиди тримають цілі стада гусей, але нашого селянина висміяли б другі за те. На Україні бачив я села, що годували цілі стада біленьких гусей. Але це не на Верховині, де не знають, що то м'ясо, де не знають, що то перина, або подушка...а в ха-

ті крім печі і лави та нечистоти більше нічого нема...

Ціна селянських продуктів

Накосити сіна на корівку - треба бити собою по безтравних пустинях ціле літо... А коли її поведуть на торг, то за найкращу корову обіцяють жиди по 500 Кч!

Наведу виразний приклад: Селянин М.Ґ. має двотижневе телятко в хліві, я його сам бачив. Жидівські купці обіцяють тільки всього 30 Кч! (Зате один кілограм м'яса 10 Кч).

- Заріжте теля, завудіть м'ясо і буде їсти між діти на цілий місяць, ніж дати жидам за дурний гріш, за котрий купите віко (25 кг) мелаю, що вистачить вам на тиждень, - говорю я.

- П'ять років я м'яса не бачив, але телятко... Боже, різати телятко?!

Отакі наші селяни і в цьому їх трагедія.

Й інші продукти продаються прямо задурно. Яйця 6 за 1 Кч, молоко 0.80, куря під заріз 3 Кч, а вже нечувано низьку ціну мають малини і афини. Селянка, що збирала відро малин цілий день, дуже рада, як дістане 1.50 Кч... Дві жінки, що встали рано о 3-ій годині, пішли за афинами на "Кам'янку" (14 км, туди й назад 28 км), збирали цілий день, вернулися ввечорі о 10-ій - отже працювали 19 годин і так назбиравши по 7 літрів афин, дістали від жида по 4 Кч... В Синевірській Поляні дають жиди тільки по 0.20 за літру...

"Заробітки" населення та різні "допомоги"

Можна безпечно твердити, що жадного зарібку нема, а те, що десь знайдеться, він смішно малий. Було трохи праці при реґуляції на початку року, однак тривало лише кілька тижнів. Люди побивалися за роботою так, що працювали на зміну: одні до полудня, а інші від полудня. Заробляли на годину по 1 аж 1.50 Кч. Праця та вже вповні застановилася так, що на протязі трьох тижнів працювало тільки двох людей, а від 17-го липня фірма застановила працю і так і ті два робітники стали безробітними.

Гірка доля постигла наших дарабашів (сплавачів дерева). Що то за жебрацькі заробітки! За сплавання з Волового до Веряц (70 км) платять жиди 10 Кч від кубічного метра. Щоб зв'язати дарабу,[57] треба двом людям працювати добрі два дні (вертіти, парити ожви,[58] збивати). Ті два керманичі можуть сплавити водою тільки 10-15 кубічних метрів, бо ріка нереґульована, місцями дуже скеляста (напр. в Тісній) і дуже небезпечні плеса. Добре мусить бути дараба зв'язана, щоб не розбилася на шматки по скелях. (Багато стається нещасть).

Та коли б бодай цієї праці було! Керманичі зіб'ють дарабу і чекають води, як Божого спасіння. Дощі - це їх єдиний рятунок, бо став (клявза), що колись пускали регулярно кожного тижня з Лопушного, тепер зруйнований так, що коли нема води, то дараби стоять,а керманичі з родиною голодують. Цього літа пішло дуже мало дараб. А коли пощастить допровадити дарабу на Тису, то після такої мозільної праці і небезпечного сплавання (не говорячи вже про гостець і інші "блага" керманичів), віднесе дарабаш додому смішну суму: 25-30 Кч, бо ще й автобус треба з Хусту заплатити (10-15 Кч), коли не хоче йти два дні пішки...

Безробітні одержують всього на всього 10 Кч місячної допомоги і то лише ті, що можуть доказати робітничою книжкою, що платили касу хворих на протязі 3-ох місяців. Але таких дуже мало, бо хто з них працював три місяці? Були й т. зв. "допомоги" найбіднішим в тій формі, що від осени до серпня розділили між ними два раз по 10-20 кг кукурудзи, котру потім відробили в громадських працях. Іншої "допомоги", хоч би й за працю, взагалі нема. А тепер найтяжчий час, бо хоч липень минув, навіть молодої бараболі ще нема і люди буквально голодують.

Що їсть нещасне населення?

Минулорічної бараболі вже від Різдва нема. Біб,фасолі також не зродилися минулого року. Щасливий той, що має кукурудзяної муки і молока, бо має поживу. Але більшість голодного населення зриває капустяне листя і в окропі заколотить з мукою на якусь "росолянку"... Зриває і варить лободу, терпкі дикі яблука і тим годується. (Хотів я відвідати ще біднішу частину цієї околиці - Тереблянську ріку, але на полонині захолодився і тяжка моя хвороба, що тривала більше двох тижнів, на жаль, перешкодила мені в цьому).

Чого не бачили редактори під час поїздки міністра Черного

Під час поїздки по Підкарпатті міністра Черного читали ми всякі описи й епізоди з його подорожі,але пани редактори замовчали, що з села Лозянського привезли перед пана міністра з голоду попухлих людей...

Перед кількома тижнями не було в крамницях ані зерна кукурудзи і то досить довгий час. Населення було цілком без хліба і коли нарешті привезли вагон мелаю, то люди билися на йому і треба було аж жандармської асистенції, бо, стоячи перед складом, один одного місив, шарпав, щоби добитися за гроші бодай до маленької кількости кукурудзи. Після того дістали нещасні люди по 5-10 кг мелаю, простоявши там майже цілий день.

Республіка видає великі суми на конечно потрібні і пекучі справи, то ж повинна знайти і для Підкарпатської Руси тих кілька мільйонів, щоб дати населенню працю. А роботи було б: Бистра гірська Ріка на протязі 58 кілометрів робить величезні мільйонові шкоди, змінюючи майже кожного року своє русло. Щоб ріка не руйнувала землі, потрібно її реґулювати аж до Хусту, інакше кожного року родючі землі перетворює в зарінки і так вузької долини. Реґуляція мала б велике значення і для експлуатації державних лісів, бо дерево можна б тоді ліпше сплавлювати, не тільки дарабами, але й кльоцами, а також й інше дерево (напр. паливо), як то я бачив в Галичині Бескид-Людвиківка-Долина. Треба конечно побудувати нову, або бодай направити стару клявзу у Лопушному. Добре було б також подібну перегороду побудувати і на ріці Рипинці; до села Лозянського побудувати під Грабівцем на ріці міст, бодай такий, як був за мадярів. До цього села нема дороги, як тільки дощі спадуть, то колесо застрягає в багна. Отже бодай громадськими роботами, хоча б за кукурудзу, побудувати дорогу до Лозянського і до Стригалень. Дорога до Синевира (15 км) в грізному стані. Мости виглядають дуже мізерно, на багатьох місцях провінційних доріг їх взагалі й нема. Розпочати реґуляцію потока Волівця по Стригальні аж під самі Ґереґовища, а також вireґулювати під час бурі грізні зворини в Поточині, щоб із стрімких гір не заношувало цілі гори каміння на поля. В цій окрузі є величезні простори лісів, почавши від Нижнього Бистрого. Бажаним було б побудувати з Хусту бодай малу місцеву залізнодорогу - як не задля комунікації, то бодай для експлуатації лісів, зглядно транспорту дерева. З цього мала б користь держава і мало б роботу населення, що не хоче жадної милостині і жебрацьких "дарунків", але хоче праці. Цілі праліси у Вічковому, Козяї, Погарях, Грабівці і т. д. треба вже раз рубати на кльоци й паливо, треба шукати порозуміння з сусідніми державами, те дерево вмістити, коли не за девізи, то бодай заміняти його за кукурудзу. Великою шкодою для нас, що Мадярщина купує польське дерево і довозить через Підкарпаття, хоч тут воно колодами гниє. Треба випрацювати цілий плян на десятки років, щоб не треба було давати різних штучних ін'єкцій для рятунку населення від голоду. Головно розвести лісові роботи, з чого населення жило дотепер. Нехай держава переведе справедливу земельну реформу. Треба би розділити між населенням державні поля і полянки, що не зашкодило б лісовій господарці. Державні полонини віддати під пасло[59] громадам безплатно і не жадати жадної оплати. Приватні полонини вирвати з рук спекулянтів, вивласнити їх для громадських пасовиск і підсилити скотарство, як базу майбутньої нашої господарки. Скотарство тільки в полонинах може розвинутися; решту безземельних поселити на доли і не розділювати нашу землю іншим колоніс-

там. Неодмінно оснувати в Воловому хліборобську школу, де наші селяни мали б вчитися господарити раціонально, на модерний спосіб, відповідно до обставин, клімату і якости землі. В школі мають викладати українською мовою аґрономи, при школі треба заложити взірцеве господарство.

Всього від держави не можна вимагати. Мусимо самі взятися до праці і насамперед зорганізувати збут селянських продуктів, щоб чужі крамарі і посередники не наживалися мозільною працею селянства. Треба подбати вже в найближчій будуччині про всілякі курси молочарства, бджолярства, куховарства, годівлі дробу. Теж про фахові лекції скотарства, вівчарства, щоб видвигнути околицю і поставити на ноги, бо Америка вже минула, також кожна інша держава має своїх безробітних і ми мусимо шукати Америку в себе вдома.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 1. серпня 1934, ч.29, стор.1-2.

НАШІ ХРЕСНІ ІМЕНА

В черновецькому "Часі" (з 17-го серпня ц.р. ч.1669) появився фейлетон Явора Луженка про наші хресні імена, що заслуговує уваги. Фейлетон цей настільки цікавий, що справді можна ним захопитися. В ньому автор говорить, що в наших хресних іменах є повно чужини, а наша народна гідність вимагає, щоб ми повертали до своїх рідних, українських імен, якими наші прабатьки користалися ще з давен-давна. Ми не користаємо з нашої гарної, багатої мови для наших дітей,яким даємо чужі імена. Наші, ще передхристиянські імена, як Володимир, Ярослав, Олег, Ольга - нарід майже не вживає, зате принялося в нас маса чужих імен, а то: грецькі - Микола, Микита, Юрій, Федір, Євген, Василь і т. д., з латинських - Віктор, Корнило, Сильвестер і другі, з гебрейських - Осип, Анна, Марія й інші; по містах стрічаємо українців з німецькими іменами - Кароль, Франц; румунські - Домна, Домка. А я ще додам від себе: В нас на Підкарпатті далеко гірше, бо інтеліґенти просто любуються в чужих іменах на мадярський спосіб: Ґусті, Мішка, Дюрі, Пішта, Шані і т. п.

- Наша мова найбагатша на здрібнілі, пестливі слова, - пише автор. - Злегшім працю нашим мамам, що мучаться з чужими назвами, не пригожими до пестливих форм. Тому черпаймо з наших скарбів. Від міродатних

кругів довідуємося, що християнська церква допускає навіть і такі імена, на які нема святого, бо церква не виключає, що подібний святий ще може бути.

Для вибору автор подав дуже багато зразків, з браку місця одначе ми передруковуємо лише декілька форм. Це гарні, милозвучні слова, а з приростками можна ще з них утворити багацько інших, гарних імен, або просто придумувати ще гарніші. Ось вони:

Барвінина, Барвінок, Берізка, Березина, Билина, Бистрозір, Бистроум, Бистроума, Білозір, Білолиця, Білоцвіт, Блакит, Блест, Блиск, Брова, Бровина, Буйний, Бук;

Весела, Веселий, Весна, Веснівка, Винозор, Вишня, Відвага, Відважний, Відгомін, Відголос, Віночок, Віра, Вірна, Вірний, Вітер, Віщий, Влада, Володимир, Воля, Волеслав, Волеслава, Вюн;

Гай, Гайворон, Галка, Гарна, Гарний, Годен, Годна, Година, Голос, Голуб, Голубонька, Голубина, Гомін, Горицвіт, Горлиця, Граб, Грім;

Дар, Дев'ятосил, Дерен, Деревина, Дивотвір, Диводій, Діброва, Дівина, Добра, Добрий, Доброслав, Доброслава, Добротвір, Долина, Доля, Доня, Досвіт, Дрізд, Друг, Дуб, Дума, Думка;

Жайворон, Жвава, Жвавий, Живко, Журавель, Журавлина;

Заря, Зірка, Зірниця, Злука, Зоря, Зозуля, Золотозоль, Золотокоса;

Івина, Істина;

Казка, Калина, Кара (чорна), Кароока, Квіт, Квітка, Кіс, Клен, Кленина, Колос, Колосина, Краса, Красна, Красослав, Красослава, Красномов, Красноріка, Красноцвіт, Красавина;

Ластівочка, Ластовина, Ласка, Лебідь, Лебедина, Лебідка, Лев, Лет, Лин, Липка, Лист, Ліщина, Луг, Лука, Люба, Любка, Любко, Любомир, Любомира;

Мак, Маковина, Маківочка, Малина, Марена, Марунька, Метелик, Мила, Милий, Миролюб, Миролюба, Мирослав, Мирослава, М'ята;

Надія, Нагорода, Насолода, Небій, Небоя, Нива, Новина;

Оборона, Одолян, Ожина, Окун, Олег, Ольга, Орел, Орлина, Оріх, Орішина, Освіта, Осміл, Основа;

Папороть, Переміг, Перемога, Пишна, Пишний, Пісня, Повага, Правда, Правдолюб, Правдолюба, Правдомов, Правдоріка, Правдослав, Правдослава, Працелюб, Працелюба, Праліс, Праліска, Привіт, Примір, Принада, Пробій, Промінь;

Рада, Радий, Ревна, Ревний, Рибка, Рибчина, Рожа, Рожецвіт, Розвага, Розгар, Розмова, Розрада, Розум,

Розквіт, Роса, Росина, Росинка, Рослина, Рум'янець, Рум'яна, Русалка, Рясний, Рясна, Рясочка;

Світ, Світовий, Святослав, Святослава, Сернина,Сила, Синоцвіт, Синьоокий, Синьоока, Скора, Скорий,Скорозріст, Скорострілка, Скороцвіт, Скорозрій, Скрипчина, Слава, Славна, Славний, Слізонька, Сльозина, Смерічка, Сокіл, Соколина, Соловій, Соловія, Сом, Соняночка, Сопільчина, Сосна, Сосонка, Соснина, Спів,Стоколос;

Тисина, Тростина, Троянда, Тур;

Усміх;

Хмілина, Хміль, Хмарина;

Цвітка, Цвіток;

Чайка, Чар, Чаромов, Чорнобіль, Чорнобров, Чорноброва;

Шелест, Шаран, Шаранина, Шум, Щасливий, Щаслива, Щебетій, Щебетлива, Щиголь, Щира, Щирий;

Явір, Яворина, Ягода, Ялина, Ярий, Ярина, Яромир, Ярополк, Ярослав, Ярослава, Ярословна, Ярцвіт, Ясінь, Ясенина, Ясна, Ясний, Ясноока, Ясносвіт.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 13. вересня 1934.

"ГОТЕЛЬ СОЛОМА"

В Ужгороді згоріло 25 бідних людей

В минулому числі коротко подали ми про велику пожарну катастрофу в Ужгороді, при чому згоріло 25 людей, що шукали захисту в ночі.

Як відомо, при ужгородській станції мав Торговельний Союз господарських дружеств в Ужгороді великий склад, де нагромаджено 50 вагонів сіна і соломи. Одна частина товару була зложена в спеціяльно побудованому маґазині, а решта в 16-ти стогах на площі 150x100 метрів. Товар цей був асекурований у нашій підкарпатській українській інституції "Бескид" на чверть мільйона корон.

Вже після пожару сконстатовано, що цей склад служив за нічліг не тільки безпритульним ужгородської

околиці, але ночували там також робітники винниць, а навіть бідні люди з провінції, що приходили по судових та інших справах до головного міста. Нещасні нуждарі не мали навіть тих 2 Кч, щоб винаймили собі десь нічліг.

Поліція робила часто ревізії. При таких ревізіях були випадки, що задержано 40, 50 а навіть більше безпритульних, відведено їх на поліцію, а над раном їх випустили, бо, врешті, що могла з ними поліція робити? Злочинців між ними було дуже мало.

Ці нещасні безробітні десь мусіли знайти прибіжище і часті поліційні ревізії їх не відстрашували. А щоб перехитрити поліцію, в різних частинах довгого головного складу вирили собі в сіні каверни, тунелі та різні схованки. Були такі гнізда, де ночувало і по п'ятеро.

Дня 2-го квітня рано о 4-ій годині вибух пожар. Яким способом, то не відомо, а є тільки здогади. Дуже можливо, що з необережности підпалили таки самі жертви недогарком папіроса. Також можливо, що посварилися і один одного вбив, підпаливши маґазин, щоб затратити сліди, бо знайдено обпаленого трупа з розбитим черепом. Правда, міг він розбити собі голову на бетоновий стовп, рятуючись втечею. Є ще й третій здогад, що склад упав жертвою ворожого саботажу, тому,що цей товар був для війська.

Ніхто властиво не знає, скільки там людей загинуло, бо величезний пожар усе спалив. Знайдено 8 погорілих трупів і поліція голосила урядово тільки 8 жертв. Але були знахідки, з яких здогадуються, що то є попіл трупів. Таких громадок попелу було дві десятки. Все те зібрано і відіслано до Праги для хемічної перевірки. Можливо, що жертв є менше, але й можливо, що далеко більше.

Дуже сумно, що крім матеріяльної страти було так багато людських жертв. Не були то злочинці, але голодні, обдерті, безробітні, таки наші українські нуждарі. Що могли вони робити, не маючи даху над головою?

Є ганьбою Ужгороду, стидом городської ради головного міста, що не побудовано для безпритульних приют,де могли б бездомні безплатно переночувати.

Видавалось і видаються колосальні суми на менше важні речі, і нікому не прийшло на гадку дати захист безпритульним. Двадцятьп'ять людей мусіло згоріти смолоскипом, щоб пригадати панам в Ужгороді, що з далеких верховинських сіл приходить багато бідних наших людей і для них потрібен соціяльний дім захисту, щоб не тинялись по вулицях та не ходили мов тіні попід домами. Досить їх виснажив голод і пошарпала доля, нехай мають бодай вночі де голову склонити.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 11. квітня 1935, р.ІУ, ч.14, стор.2

ВИСТАВА НАРОДНОГО ПРОМИСЛУ

В неділю дня 7-го квітня відкрила в Народному Домі в Ужгороді виставу народного промислу пані Ірина Невицька гарною промовою, вітаючи пана губернатора теплими словами. Пан губернатор висловив своє задоволення і признання за гарну працю нашим паням. Сказав, що наш нарід дуже здібний, тільки обставини не дозволяли йому піднестися на вищий рівень. Коли ходив по Америці, бачив, що наш фармер і наш фабричний робітник може й ліпший від інших.

Августин Волошин згадав про колишню першу виставу гуцульських робіт в Сиготі перед 33 роками, започату Балоґом, на яку появився і сам тодішній мадярський міністер Геґедіш. Гуцульські топірці і вишивані речі було видно потім і в Будапешті, у Відні, але відтак подув сильний вітер мадяризації і гарно розпочату акцію забила ворожа політика.

Теперішні обставини сприятливіші, живемо в слов'янській державі, де запевнений наш розвиток як політичний, так і культурно господарський.

Вистава надзвичайно вдачна. По стінах прекрасні заслони, килими, рушники і різні прегарні ручні праці. Людина довго стоїть і любується чудовими рідними барвами. Все немов живе, стома кольорами цвіте. Стільки краси, таке багатство барв, ліній, хрестиків, мережок, такий великий вибір красок, таке естетичне розпределення барв, що людина дивується, звідки все те взялося... Сатисфакція подивитися на "гуцульський сальон". Канапи, фотелі, обшиті гуцульськими взірцями, на стіні гуцульські килими. "Косівський килим"робить сензацію, взірець повинна б кожна наша пані собі відрисувати. Гуцульські заслони і покривала на отоману теж дуже цікаві. Дівчата можуть бачити історичний стрій з Полтавщини, тут видно також цілу колекцію вишиваних сорочок. Сензаційний взірець двох барв, синьої і жовтої. Цей взірець вже пропадав, відрисував його один професор з музею і почав розширювати. А колись носив його навіть сам гетьман Мазепа...

Оригінальні гуцульські дерев'яні різьби й вироби з соломи (Арданово). У взірцях вишивок багато заступлена тут кожна околиця. Також видно народні строї з цілого Підкарпаття. Дуже цікаві мережки з с. Золотарева. Комбінувала і вишивала проста селянська дівчина. Є тут й унікум з Веречанщини: останній стрій старенької бабуні, що вже ніхто такого не носить...Вишиваних риз ви ще не виділи, а тут побачите!

Нема місця про все згадати, але і належно описати б не можна. Бачити треба, щоб людина мала перед собою повну картину. Допоручаю кожному, щоб оглянув таку рідкісну виставу.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 11. квітня 1935, стор.4.

"ГРУБИЙ НАПАД ПРОТИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ УРЯДОВЦІВ"

Під таким й іншими голосними назвами розписалася проти мене чеська преса "А-Зет" ч. 103-104, з дня 24-го травня 1935 року, "Лідове Новіни" з дня 23-го того ж місяця ц. р. й ін., що я на бурливому засіданні міської ради боронив інтереси населення Ужгороду. Ця, т. зв. голосна афера скорше носила характер передвиборчої аґітації, що й використав п. Зельцер, подаючи з нападом рівночасно і свою фотографію...

Щоб наші читачі знали, про що властиво йшло, розкажу про все.

Деякі чеські урядовці - члени міської ради внесли подання, щоб місто Ужгород просило від чехословацької влади приділити його до групи "А", куди належать великі головні міста країни (Прага, Брно, Братислава).В містах групи "А" державні урядовці одержують вищу платню, що значило б, що чеські урядовці в Ужгороді одержали б біля двох мільйонів більше з державної каси. Це не було би зле, але наслідком того і саме, по вуха задовжене,місто Ужгород мало б непотрібних видатків біля 50 тисяч корон річно.

На це я сказав, що ми нічого не маємо проти ужгородських державних урядовців, вони працюють, їм платня належиться, але мусимо констатувати і те, що нині, коли один робітник при цілоденній праці щасливий, як заробить 7-12 Кч, коли приватні урядовці і службовці тільки що веґетують, чеські державні урядовці є елементом розмірно добре ситуованим і не можуть нічого нарікати, а навпаки. Коли б місто Ужгород належало до групи "А", домова дань підвищиться з 8 на 12%, а крім того в Ужгороді є деяка сторазова податкова надвишка та що то значило б дальше звищення і так високих податків. Вслід за тим подорожіла б аренда жител, що відчули б не тільки власники домів в Ужгороді, але і наємники, в першу чергу робітники і приватні службовці, отже велика більшість населення Ужгороду і через те я є проти того проєкту. Врешті тут йдеться тільки про не так дуже значну матеріяльно забезпечену групу лише в самому Ужгороді.

Що мої слова не були порожнечею в пустині, видно і з того, що при голосуванні половина радних пішло за мною і вислід був 19:19, але рішальний голос заступника начальника, чеха проф. Равшера, який і сам в тому заінтересований - випав в добро чеських державних урядовців, так що міське заступництво 20 проти 19 голосами приняло проєкт. Однак певно на сто відсотків, що влада і цим разом просьбу цю відкине.

Комуністи голосували з чеськими урядовцями.

То ж не були це напади на чеське урядництво, але була оборона інтересів самого міста і дуже поважної частини його матеріяльно слабого населення. Цікаво

також зазначити, що в голосуванні брали участь заінтересовані заступники.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 30. травня 1935, р.ІУ, ч.20, стор.1

ВИЛУЧІТЬ З МОНОПОЛЮ КУКУРУДЗУ!

Цьогорічний урожай кукурудзи є катастрофічний. Сухі вітри і гаряче літо землю вповні висушили, дощу не було вже два місяці, вся низина і ціле пасмо підгірської долини, що властиво родить кукурудзу (Мукачів-Севлюцина-Хуст-Тячівщина), виглядає як пустеля. В Хуст-Волівщині до Горінчова, в Тереблянщині до самого Драгова кукурудза спалена, пов'яла і виглядає, мов в окропі зварена.

Правда, на самій гористо-лісистій мараморoській Верховині було більше опадів і, напр., від Кізього до Волового показується гарна кукурудза, але в тій горами стислій вузькій долинці навіть до весни не вистачить її і для самих ґаздів. Родиться вона тільки до Соймів, також на Гуцульщині від Требушан кукурудзи уже нема, не згадуючи вже тереблянську ріку, де, почавши від Драгова, мелаю ніхто не сіє, бо Синевир 720 м над морем, а там кукурудзи не буде.

Єдиною стравою нашого бідного населення є крім бараболі тільки кукурудза, з якої наш верховинець вміє собі зварити декілька страв. Навіть при рекордовому урожаю кукурудзи наше Підкарпаття приневолене імпортувати з закордону тисячі вагонів мелаю. Дивлячись на теперішні ціни в близьких сусідніх державах, виходить таке: мадярська кукурудза на границі коштує 12.50 пенґе, що перечислити на наші гроші (4.91 Кч за один пенґе) 100 кг коштує 51.37 Кч. Ще дешевіша румунська кукурудза, бо тоді, коли за одну корону давали п'ять леїв, коштувала кукурудза 220-260 леїв за один сотнар, але тепер у валютарній ціні коштує один лей лише 14 і пів нашого сотика (7 леїв за одну нашу корону). Досить того, що на румунській границі можна за наших 40 сотиків у дрібній продажі купити кілограм кукурудзи (40 Кч за сотнар), а коли наша держава купує сотнями вагонів, то дістане її ще дешевше.

Виходить, що та сама кукурудза, яка за мостом Тиси в румунському Бичкові коштує 40 Кч, двісті метрами дальше на нашому боці коштує вже 100 Кч, в Синевирсь-

кій Поляні вже 110 (отже 275% дорожче). Це нечувана річ, щоб готовий продукт здорожити майже утроє і заробляти мільйони на жолудках найбіднішого, обдертого, босого і голодного українського населення!

Через румунську границю мов на відпуст ходять наші люди. З далеких околиць, з перепусткою в руках ідуть з торбинами на плечах, щоб перенести 2 кг кукурудзи, бо одній особі наш уряд позволяє перенести лише стільки. П'ять днів потрібно на те, щоб здобути гірких 10 кг кукурудзи і заощадити 1.20 Кч денно!... Яка витрата дорогого часу! Яка біда, яке гірке лихо мусить панувати, що приневолює здорову, спосібну до праці людину іти з Грушева, або Підплеші 30-40 км пішком до границі, стратити цілий тиждень, щоб принести між діти 10 кг "дешевого мелаю"! Але не всі можуть те зробити, далі і нема можливости, бо перепустку дістане лиш той, що живе близько границі.

А тимчасом урядова ціна кукурудзи на бідній, безробітній Верховині 100-110 Кч за сотнар! Тяжкі мільйони хтось висмоктує з голодних верховинців!

Де ж ті гроші дівають ся? Чи не впливають вони до каси одної великої партії, яка потом і працею найслабшого й найбіднішого населення республіки утримує свій апарат, яка коштом жолудка нещасного, пригнобленого верховинця багатіє, годує своїх кукурудзяних баронів?!

Вже найвищий час, щоб КУКУРУДЗУ ВИЛУЧИТИ З МОНОПОЛЮ, ЗАВЕСТИ ВІЛЬНИЙ ВВІЗ І ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ, А ВИННИХ, ЩО ЖИЛИ НУЖДОЮ ВЕРХОВИНИ, ПОТЯГНУТИ ДО КАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТИ!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 5. вересня 1935, р.IУ, ч.30, стор.1

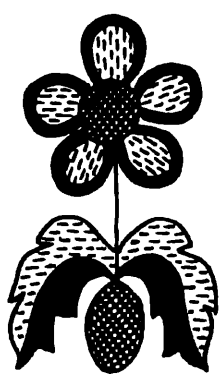

Розмова з письменником Василем Ґренджою-Донським

Кореспондент львівської газети "Новий Час" звернувся до Василя Ґренджі-Донського з проханням подати йому дані про себе та літературну й журналістичну працю. В. Ґренджа-Донський радо погодився. Подаємо опис цього інтерв'ю. - Ред.

Закарпаття, жовтень 1935. (Від власного кореспондента)

Шановний Пане Редакторе, дорогий Поете, чи можете розказати мені дещо про себе?

- Дуже радо стою до диспозиції і скажу все, що лежить мені на душі й на язиці. Не буде це виключно літературне інтерв'ю, але збочу й на загальні теми, - заявляє привітно п. В. Ґренджа-Донський, передовий закарпатський поет і організатор тутешнього літературного життя, що має вже своє вироблене ім'я у всеукраїнській літературі.

Василь Ґренджа-Донський народився 23. квітня 1897 року у Воловому. Середні школи закінчив у Будапешті й вступив до банкової служби. В 1921 році повернув на Закарпаття, де постійно бере діяльну участь в українському національно-громадському русі. Свого часу редаґував ужгородський журнал "Наша Земля", а тепер є секретарем "Просвіти" і редактором "Українського Слова".

Пензлем і пером

Передусім прошу розповісти про свою власну літературну творчість і про її розвиток. Коли ви почали писати?

- Писати я почав дуже рано. Десь мав тоді 14 років, як вислав один вірш Михайлові Врабелеві до Будапешту, що й побачив світ, здається, в "Неділі" (або в календарі), але переробили його. Більше не пробував я писати. Однак щось тягло мене й я почав малювати. Навіть довший час ходив до одної будапештської мистецької школи на вечірні курси. Інструктори не пророкували мені малярської кар'єри, ба,навіть відмовляли, але я позицій не здавав і намалював повну хату всілякої мазанини, бо щось так тягло...

- Коли згадаю, як я почав писати, то сміхом мене бере. Одна панна мала іменини. З чужого декляматора я вибрав найгарніший вірш і заслав моїй "симпатії". "Це ваш твір?" - питалася вона. Її питання мене здивувало. Несміливо сказав: "Так..." Що ж я міг інше ска-

зати на такий несподіваний запит? Чейже повинен чимось заімпонувати! Вона злобно розсміялась і сказала, що це крадена річ. Назвала автора, книгу й навіть сторінку, де був видрукований. Я дочиста скомпромітувався. "Побачите, я ще гарніший напишу!"- відповів я. Кинув краски й забруднені пензлики (дівчину також) і з пересердя почав писати.

- Року 1921 повернув я з Будапешту додому. Звідтам приніс на два томи рукописів, що й вийшли потім друком. В Ужгороді показав я свої вірші відомому українському поетові, д-рові Василеві Пачовському. Він був захоплений ними і поручив їх видати. Наприхапці так і вийшли ті перші мої твори й у свій час зробили сензацію, бо від Духновича (цебто по 80-літній перерві!) це були перші збірки. Коли тепер їх переглядаю, то жалію, що з ними ще не почекалось бодай п'ять років, бо форма й будова були ще дуже початкові.

Що ви досі написали?

- Писав я короткі вірші й поеми, написав дві збірки оповідань (третя ще в рукописі), історичні епоси ("Червона Скала"), одну історичну, а другу революційну одноактівку й багато інших.

Які свої твори видали ви друком, а що маєте ще в рукописі?

- Дотепер вийшли друком збірки віршів: "Квіти з терньом" (1923), "Золоті ключі" (1923), "Шляхом терновим" (1924 - перша книга на Закарпатті українською фонетикою!), "Китиця квіток" (1924), "Сиротина" (1924) - одноактова віршована драма й "Тернові квіти полонин" (Харків, 1928). В журналі "Пчілка" друкувався мій історичний епос з татарських часів "Червона Скала" (1932) та історична драма "Останній бій". В "Українському Слові" появилася революційна драма віршем "Сотня Мочаренка". З прози видруковано дотепер "Оповідання з карпатських полонин", що діждались двох вповні розпроданих накладів, а тепер виходить третій (харківський тираж 10,000 примірників) і "Назустріч волі" (Гуцульська Республіка).

- В рукописах маю дві збірки віршів, між ними декілька більших епічних речей, як ось "Полонинський пастух", "Гуцулка", "На шпилях полонин" і збірку дитячих віршів "Веселка". Також у рукописі лежить триактівка з гуцульського життя, "Як сади зацвітуть", одноактівка "Вечерниці" й сатира "Безязикі". Написав я історію хустського замку, що була цього року премійована й мабуть вийде друком спершу чи не чеською мовою.

- Прозою пишу нерадо. Самому мені найліпше подобається "Червона скала" й "Останній бій", а з новіших

"Полонинський пастух" і "Гуцулка".

Над чим тепер працюєте?

- З українських земель під цю пору чи не найліпше стоїть наше зелене Закарпаття, але й це даром нам не прийшло - коштувало крови! Війна з мадярами, з румунами, революційна доба 1918/19, оце наші героїчні часи й цю нашу боротьбу хотів би я описати щось у роді "Гуцульського куреня" О. Бабія... Вже від 1924 року пишу поему, що вже в уривках декілька разів друкувалась і носила різні назви (в альманаху "Трембіта" п. н. "Вставаймо" й інші). Стало її переробляю, перехрещую й найновіше носить вона назву "За волю Срібної Землі", а підтитул "Андрій Сабадюк". Підтитулом хотів би я увіковічнити колишнього гуцульського повстанського чотаря Сабадюка, що в боротьбі з румунами під Мармарошським Сиготом (де згинуло до півсотки наших хлопців) стратив праву руку, став інвалідом і минулого року помер.

Національна традиція і романтизм

Які теми згл. проблеми цікавлять вас?

- Я маю вже вироблену лінію й свою ціль. Поперш хотів би вплинути на молодь та викликати в неї любов до свого рідного народу, до своєї рідної мови й культури.

- Люблю епіку, от і бажав би написати цілий цикль епічних творів; поперш з нашої бідної закарпатської історії вигребти героїв і оспівати їх. Бідна вона через те, що мадяри впродовж тисячлітньої неволі навмисно замовчували й затирали всі сліди інших націй. Через те, бачите, в двадцятивосьмитомовій мадярській історії про нашого князя Корятовича згадується декілька рядками. Все те в архівах і в народних переказах. Так і зродився мій хустський князь Богдан (у "Червоній Скалі"), оборонець хустської твердині Салай, що поляг у боротьбі з турками ("Останній бій"), а з новіших повстанчих часів поеми "Смерть Попенка","Іван Береза", "Сабадюк" і інші. Роблю це свідомо, за пляном.

- Особливо ліві закидують мені, що я романтик і від соціяльних питань навмисно втікаю у середньовіччя. Я думаю, що ті панове помиляються, бо з підкарпатських письменників ніхто так соціяльним і культурним поневоленням не цікавиться і про нього стільки не писав, як я. А щодо мого романтизму - дуже можливо, що я романтик і все, що в мені є, я повинен з себе видати. Те, що страва без соли, те саме література без романтики. Без романтики література буде макулятурою і поки, наприклад, на Радянщині письменники не перейшли на романтизм, доти то була аґітка, а не новеля чи вірш. Річ, що про неї пишемо, ми повинні зідеалізувати, дати їй білу сорочку й святочне обличчя. Оце саме зіде-

алізування не є нічим іншим, як романтикою... Як ми накриємо стіл скатертю, то нам і страва ліпше смакує. Оце романтика! Не люблю тих ультрамодерних віршів,де в чотирьох рядках описаний асфальт і ескімоси...Люблю дзвінкі вірші - "чуприниляду"[60] й гарно витриманий текст без усяких сальто-мортале з небес у глибину...

- Улюбленою моєю темою є героїчна доба 1918/19 рр. Я завжди туди повертаюся, щоб на своїй скромній бандурі оспівати Святий Бунт і черпати сили надальше... Моїм єдиним і найсвятішим завданням є цілою силою українізувати й то чим скорше, поки ще нам шию не викрутили. Через те й стало борюся з нашим льокальпатріотизмом. Він вам хоч і признається українцем, зате форсує свої реформи, накидає свій діялект, бігає,розшукує, збирає всілякі підкарпатські слова й невдалі новотвори та розпинається за наголос свого села. А я знову є фанатичним прихильником проф. Огієнка: Для одного народу - одна мова й одностайна ортографія!Через те багато в нас сварок, але не біда, бо із сварок часто виходять добрі діла.

Від "Трембіти" до залізних чобіт

Який тепер стан літератури на Закарпатті?

- Початковий, ще лиш тепер розвиває крила, але з повним розмахом. Біда в тому, що нема органу,де можна б містити твори, але ентузіязм не впадає, і я дивлюсь на справу оптимістично. Найбільше тішуся кожним нововідкритим талантом.

- Від часу випуску альманаха "Трембіта" поволі минає дев'ять років. Два з тодішніх авторів перестали писати, два перейшли на журналістику. На той альманах тепер усі ми дивимось, як на примітивну річ, бо від того часу всі ми залізними чоботами ступили далеко вперед. На мою велику втіху наш кадр стало підсилюється новими силами, значить ростемо й ідемо вперед.

- В закарпатській літературі новішими часами витворюються два напрями: правий і лівий. А згодом,як появиться в найближчому часі соціялістичний журнал "До Перемоги", диференціяція буде більше помітна.

- На першому місці заступлена в закарпатській літературі лірика, епіка й почасти баляди. Взагалі поезія має своїх репрезентантів. Слабше стоїть оповідання, а ще слабше повісті, не вчисляючи сюди знаменитого повістяра-еміґранта д-ра Володимира Бірчака.

- Поезія заступлена так: Зореслав,Боршош-Кумʼятський, Моґіш, Вільшина, Рішко, Маковичанин, Зубрицький, Пойда і моя скромність; оповідання: Маркуш, Ворон і інші; повість: Ірина Невицька; драма - А. Волошин а історіографія: д-р Гаджеґа, Контратович, Іванчо й Яцько. Про перекладну літературу не варто й згадува-

ти, бо крім декілька п'єс нічого не перекладено.

- З новіших письменників вибився талановитий Зореслав. З Моґіша будуть люди. Рішко теж на добрій дорозі. Інакше плодовитий і досить талановитий Боршош-Кум'ятський, за свої наголоси заслужить двадцять-п'ять...

- Мушу згадати про небувалий талант сатирика Марка Бараболі, закарпатського Остапа Вишню, але вилаю його публічно, бо страх лінива бестія. Шість років мовчав! Скільки благань, скільки просьб, мало навколішки не падали ми перед ним: Чоловіче, пиши! А він собі завився мов слимак в шкаралупу й немилосердно мовчав... Аж тепер, пощастилося з нього ланцюгами видобути одного вірша і малий фейлетончик. По шістьох роках!

Поет сам собі друкар

Маєте свої видавництва?

- Якраз тих у нас найменше. Єдина "Просвіта", що перед десятьома роками мала можливість видавати книжки, останніми 6-7 роками заледве видасть річно один календар. "Просвіта" без сотика вибудувала на кредит тримільйонову палату; довги ростуть по вуха й на засіданнях є найважливішою точкою, як продовжити вексель...

- На днях одержав я від одного добровільного видавця видруковане запрошення взяти участь в альманаху. В ньому запрошує шановних авторів надіслати рукописи на три сторони друку і 100 корон на друк... Це характеризує наші видавничі обставини. Наші книги видаємо самі й дуже ми щасливі, коли вплине стільки, щоб покрити бодай 50% видатків друку... Останню збірку видав я сам за свої гроші й ще довжен за друкарню. Збірка Зореслава "Зі серцем у руках" побачила лиш так світу Божого, що сам автор в манастирській друкарні набирав...

- Колись шкільний відділ купував книжку, але зі смертю Пешека спустилась у гріб і купівля книжок. А ще до того книжку, писану українською фонетикою! Вже скорше тоді московських понабирають, що лежать і до нині на полицях нерозрізаними.

Старі сплюхи і надійна молодь

Чи літературні твори мають збут?

- Нині книжки ніхто не купує. Нема на те грошей. З доброї книжки піде 100 примірників, піде 200 і більше, але решта зістанеться на шиї видавця, бо молодь, що радо купила б, стоїть без праці й веґетує. На добре плачені посади приходять інші...

А громадянство цікавиться літературою?

- Біда в тому, що Закарпаття тільки невеликий клаптик землі, а ще до того мале число читачів нещасним "язиковим вопросом" розбите на табори. Інтеліґенція ділиться на русско-мадяронів, на "безязиких" і сплюхів, а за нами стоїть тільки національно найсвідоміший, але зате матеріяльно найслабший елемент.

- Наша трагедія була завжди в тому, що як українець оженився з мадяркою, в хаті говорили по-мадярськи... Коли мадяр взяв українку - в хаті також панувала мадярська мова. Через те маємо так багато "ґереґкатолікушів" (греко-католиків; так означувало свою національну приналежність багато закарпатських українців, навіть інтеліґенції, перед війною за мадярського режиму), що слова не вміють по-українськи. Думаєте, що тепер справа ліпша? Помиляєтеся. Такі наші гуцулки (і то вчительки), вийшовши заміж за чехів,перестають ходити до читальні, звертають назад наші газети, а їх діти говорять по-чеськи. З чоловіками те саме.

- Ми думали, що галичани, які після війни поселилися в ЧСР, національно свідоміші (честь виїмкам),але ми дуже помилилися. В Хусті живе один добродій, що оженився з чешкою; дітей переписав на чехословацьку (гуситську) віру й його діти ходять до чеської школи і не вміють ні словечка по-українськи... В Мукачеві живе молодий адвокат, син українського судового надрадника, що оженився з багатою чешкою, вірте,не задля насущного! Має двоїчко діточок, але вони вміють тільки по-чеськи. Його сестра вийшла заміж за жида й нині чеше собі по-мадярськи... Навів би я ще сто й сто подібних випадків. Що ж тоді можемо ми сказати, ми, нещасні, бідні закарпатські русини? З кого маємо брати приклад?

Та поет-оптиміст хоче затерти погане враження мимохіть викликане цими справді дошкульними фактами,тому добавляє бадьоро:

- Однак свідоміший елемент еміґрації допомагає нам у нашій чорній роботі. А наші старі сплюхи потрохи вимирають і прийде час, що й молода верства прийде до слова. Тоді й книжка ліпше піде...

(Закінчення цього інтерв'ю бракує, бо дальші сторінки часопису в архіві поета не збереглися. - Ред.)

-

НОВИЙ ЧАС, Львів, 6. жовтня 1935, ч. 222(2145),ст.1-2

"ДЕНЬ СИРОТИ"

Дня 15-го грудня 1935 р. улаштував Жіночий Союз і жіноча секція т-ва "Просвіти" в Ужгороді "День сироти". Рано відбулася Служба Божа й поулична збірка, а в 11-ій годині програма в залі кіна "Радіо".

Святочну промову виголосив п. губернатор Константин Грабар, подякував нашим жінкам за їхню щиру працю в користь сиріт і закликав громадянство не забувати за тих найменших, покривджених діток.

На дальшу програму склалися: солоспів Д.Контратовичівни, сольо на скрипці Й. Ґурка, виступи вихованців сиротинця "Родина" (деклямація й танці) і хорові продукції.

Виступали три хори: Хор учительської семінарії дівчат (дириґент Микола Аркас), соля: Анна Товт, К. Гулевичівна й Марґарета Селлешівна; Пластовий хор ужгородської округи (дириґент О. Мешко) і хор "Бандурист" (дириґент Платоніда Щуровська), сольо п-і Якубчикова. Академія була вповні удачна.

По полудні в 4-ій годині відбувся концерт у Культурному Домі на Цегольні, де виступав хор пластунів (дириґент О. Мешко) і хор цегольнянської церкви (дириґент Степан Куцин).

Це гарне свято сироти, над яким щиро потрудилися наші пані, мало теж і прекрасний матеріяльний успіх і принесло около 3,000 Кч чистого прибутку для сиріт.

*

Попереднього дня відбулася в руханковій залі мужеської учительської семінарії вечірка, яку влаштувала школа вправ при учительській семінарії дівчат.Прибуток був теж призначений для сиріт і бідних діточок. В програму ввійшли - крім хору учительської семінарії дівчат під проводом М. Аркаса - також дві дитячі п'єски: "Рожі св. Тереси" і "Торгівля ляльок".

Вечірка пройшла з великим успіхом і полишила дуже симпатичне враження.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 19. грудня 1935.

ДВАДЦЯТА РІЧНИЦЯ СМЕРТИ

ДРУГОГО ҐЕНІЯ НАШОГО НАРОДУ - ІВАНА ФРАНКА

Дня 28-го травня ц. р. мине двадцять літ від смерти великого галицького письменника Івана Франка. Гнаний, переслідуваний Франко ціле життя трудився для свого народу, був Мойсеєм, духовим провідником. Його великий дух, його велике крилате слово рознеслося по цілій українській землі і тільки його ґенієві можна завдячувати, що Галицька Україна хоч фізично зруйнована, духово стоїть високо й повна віри у сили свого народу бореться за своє існування. Така ґіґантична постать, такий талант родиться раз на сто літ. Немов маяк серед моря світить, щоб кораблі не потопилися.

Великий Франко, син селянського коваля, був вірним своєму народові. Віддаймо поклін великому ґенієві й ми, підкарпатські українці, бо ж він такий нам близький! Кожен рядок його писань - це дзеркало нашого страждання, це ясний покажчик, куди нам іти.

Іван Франко наш! Дармо вороги хотіли б нас відірвати від назви, від мови Івана Франка, та він злився з нашими мізками, з нашими серцями, і ми його ніколи не відречемось!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, Ужгород 1936, ч.19.

ДО УВАГИ ТУРИСТАМ

"Молочний камінь",

єдина скапова (сталяктитова) печера на Підкарпатті

Справжнім ельдорадом туристики є гірським вінцем увінчане Підкарпаття, де турист знайде все, почавши від невеликих горбів до велетнів Чорногіря, а навіть може знайти тут добрий кусок альпійської панорами(Колочава-Поляни).

Але і для обізнаного з Підкарпаттям туриста буде несподіванкою, що між Широким Лугом і Уґлею в долині потічка Велика Уґолька під полониною Менчулом у висоті около 1000 м над морем, находиться прекрасна вапнякова скапова печера з найрізноманітнішими природни-

ми формами.

Вступ до печери попереджує кам'яний стовп, високий около 150 м, що находиться нижче печери на яких 500 метрів. Стовп нарід називає "копицею", бо його форма є будовою справжньої копиці, яка звужується на вершку до 4-ох квадратових метрів, на якій ростуть ще й бучки. Для туристів вона цікава тим, що з північного боку можна вилізти на вершок, звідки видна ціла тисянська долина.

Коли підійдемо до "Молочного каменя", відчиняється перед нами вхід до печери, широкий 12 м, а високий 2 і пів м, спадаючи по обох боках до форми трикутника. Середина печери поділена на дві частини величезними каменями гейби стовпами, що підпирають цілий масив "Молочного каменя", довгого біля 120 і високого около 80 м. Як увійдемо, зараз по лівій стороні при вході немов би вижолоблена природна капличка чи будка для сторожа. Взад підвищується терасовитою стіною немов вівтарем, а все те прикрашує стоячий сталяктитовий стовп проміром біля 30 см.

Направо - печера широка біля 7 м, висока 1 і пів, вглиблюється яких 15 метрів. Дійшовши туди, ви опинитесь у величезному храмі, де стеля підвищується на яких 30 метрів, звідки розгалужуються ще два поверхи цієї великанської печери. За переказом у тих поверхах мали жити опришки і ніби в одній кімнаті находиться каменний стіл, на якому лежить кам'яна шабля, ніж і ложка. Направо в партері простягається печера яких 20 метрів, попереділювана на три келії, прикрашена чудовими сталяктитами і сталяґмітами. Стіни печери покриті різноманітними формами витвору скапів різної величини і різної барви - зеленої, жовтої, білої й ін.

Цю печеру просліджували нересничанський учитель Петро Ференчук і два його колеґи з Широкого Лугу - Іван Чучка і Ю. Раняк.

Крім цієї печери є ще на долині річки Лужанки над потічком Тисниковатий друга вапнякова печера з трьома келіями, але значно менших розмірів.

В долині Лужанки находиться ще більше високих кам'яних стовпів, званих по народному "Бабині кози", до яких в'яжеться чимало переказів і казок.

Треба згадати, що район Нересниці багатий на різноманітні мінерали, які прослідив і зібрав на учительську виставу учитель П. Ференчук, в числі около 100 експонатів, як мармори, кристалеві амофні вапняки, кварцити, вулканічні туфи та інші гірнини (геологічні відбитки та скаменілости). За обчисленням знавців, в тих горах находиться на поверхні землі около 350,000 куб. метрів прекрасного різнобарвного та високоякісного мармору.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, Ужгород, 1936, ч.24.

ПРОСВІТЯНСЬКЕ СВЯТО В ПІСТРЯЛОВІ

З нагоди 10-ти річного ювілею читальні "Просвіти", дня 6-7. червня 1936 року відбулось гарне просвітянське свято. В суботу під вечір прибули пластуни, розтаборились і дали народну виставу біля ватри.

В неділю Службу Божу відслужив мукачівський капелян о. А. Довбак, при чому виголосив прекрасну патріотичну промову. Потім рушив похід (учасників біля 700-800) на пластовий табір і почалися святочні збори. Централя з Ужгороду вислала свого делеґата Василя Ґренджу-Донського, який виголосив до просвітян промову. Промовляли ще: від Учительської Громади редактор А. Полянський, від мукачівської філії д-р Охримович, від редакції "Земля і Воля" п. Курах, від редакції "Світло" д-р Комаринський, за Пласт п. В. Свереняк, за макарівську читальню - панна Татачівна, за читальню з Лучок - Попович, за читальню з Барбова - Фоґель, за читальню з Н. Давидкова - Балаж. Говорили ще голова читальні Давидкова - п. Дудаш, а далі склали привіти від різних читалень та організацій Меліка, Скиба й багато інших.

Після того в таборі був дешевий обід для учасників, а далі виступали хори і почалася народна забава.

Було багато селян з околиці, але саме Пістрялово було заступлене слабо, бо ворожо настроєний місцевий духовник о. Іван постарався, щоб більшість його закуртякізованих вірників не пішла на українське свято.

З духовником в одну дуду грає (О темпора! О морес!) і кубанський еміґрант вчитель Пащенко. Доки не мав горожанства й учительської сталої посади, то працював з нами, але від якогось часу став завзятим ворогом всього, що українське. Якраз під час пластової забави скликав церковний хор і затягнув пробу до півночі... Другого дня під час свята були різні громадські наради та засідання майже на протязі цілого дня... Довідався я також, що цього пана за його вчинки викинула зі своїх рядів і Учительська Громада... І це має бути українець!

Можете, шановні Читачі, уявити собі, що серед отакої куртяківщини та фенциківщини тяжко приходиться боротися щирому нашому працівникові управителеві школи, п. А. Васкові, коли йому треба вести війну не тільки з несвідомістю селян та духовником о. Іваном (часом і перед судом), але також і з цим "кубанцем", який мав би нас навчати патріотизму і не руйнувати своє рідне.

Честь борцям, що ламають скелі і несуть смолоскип рідної культури!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, Ужгород 1936, ч. 24.

ПЛАСТ В УЖГОРОДІ

Молодь гімназії в Ужгороді успішно веде пластову працю. При інтернаті оо. Василіян основано три пластові курені. За своїх покровителів мають о. дир. А. Волошина, Василя Ґренджу-Донського і Зореслава. Пластуни відвідують сходини, готуються до іспитів та вистав. На проводі стоїть бр. проф. Андрій Гириць.

Довбня[61]

-

КАРПАТСЬКА МОЛОДЬ, 1937, р.I, ч.4/5.

ДО ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ РЕДАКЦІЙ, КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ, ЧИТАЛЕНЬ І РАДІОАБОНЕНТІВ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ

З приводу звільнення Чепинця і назначення радіоспікером п. Ю. Лацанича, всі москвофільські організації та поодинокі особи розпочали широку аґітацію в справі масового висилання протестів.

Ми звертаємося з проханням до всіх наших культурних товариств, читалень, радіоабонентів і нашого громадянства: Висилайте на адресу генерального директора радіожурналу пана д-ра Л. Шоурека (Dr. L. Šourek, gen. řed. čsl. radiožurnala, Praha XII, Fochova tř. 12 - для телеграм вистачить: "Radiožurnal" Praha) телеграми і листи з висловами признання, що через назначення п. Ю. Лацанича і наша мова дістала бодай частинно належні їй права в кошицькому радіо.

Зокрема просимо всі українські редакції підтримати нашу акцію.

За Т-во Українських письменників і журналістів в Ужгороді:

Д-р М. Бращайко, м. р., голова
В. Ґренджа-Донський, в. р., секретар

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 8. квітня 1937, ч.14.

ЗАКЛИК

ДО НАШОЇ ІНТЕЛІҐЕНЦІЇ, ЧИТАЛЕНЬ І ОРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІ

ТА СВІДОМОГО СЕЛЯНСТВА Й РОБІТНИЩТВА!

Наші найбільші національні вороги - москвофіли роблять спроби й натиски на уряди, щоб не тільки в наших середніх, але й у народних школах по селах впровадити московську викладову мову навчання. Цим вони хочуть затерти наше національне обличчя та доказати перед світом, що ми не є народом українським, але народом московським. Грішними руками ставлять ніж на наше національне буття, щоб відтяти наш народ від своєї рідної хати, від наших звичаїв, від нашої матірньої мови, вигубити нашу чарівну пісню і зробити з нас калік - так званих карпаторосів.

Проти цього наступу на нашу найбільшу національну святість повинен кожний член нашого народу, без огляду на партійну приналежність,активно виступити й доказати, що на нашому Підкарпатті ми хочемо жити своїм національним життям і в тому дусі виховувати нашу молоду ґенерацію і майбутнє покоління, в якому виросли наші ґенії, поети, письменники й на чому основується вся наша національна культура.

Тому закликаємо вас масово взяти участь в

МАНІФЕСТАЦІЙНИХ ЗБОРАХ

в Ужгороді, які відбудуться дня 13. червня 1937 р. в неділю, о 10-ій годині перед полуднем в кіновій залі Народного Дому Т-ва "Просвіти".

Національна гідність наказує нам усім, свідомим українцям, без ріжниці партійного й релігійного переконання, щоб ми всі, як інтеліґенція так і селяни й робітники демонстративно взяли участь в цих маніфестаційних зборах і перед лицем державних представників доказали, що маси нашого народу вимагають, щоб наші школи служили вірно своєму народові, щоб у тих школах виховувалася молодь у своїй рідній мові, бо ж це наше природне право, якого нікому не дамо собі відібрати!

ПРОСВІТЯНИ! Прийдіть масово на ці збори, щоб своїми протестами унеможливити акцію руїнників нашого рідного слова і нашої рідної культури.

БАТЬКИ! Йдеться про долю ваших дітей! Не дозвольте, щоб люті вороги робили з них без'язиких калік та безхребетних яничарів, зрадників свого народу.

ВЧИТЕЛІ! Поаґітуйте, постарайтеся, щоб із ваших сіл прибуло чим більше народу. Ви найкраще розумієте велику вагу цієї маніфестації!

СЕЛЯНИ, РОБІТНИКИ! Приходіть на збори масово. Коли вороги побачать нашу силу, то не посміють брудними

ногами топтати наші найбільші святощі.

Могутньою участю на цих зборах докажіть свою національну свідомість!

ЗА КОМІТЕТ БАТЬКІВ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ В УЖГОРОДІ:

ЗА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ І ЖУРНАЛІСТІВ:

ЗА ВСІХ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ

І ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАПРЯМУ:

Августин Волошин, в. р.
Д-р Юлій Бращайко, в. р.
Д-р Михайло Бращайко, в. р.
Юліян Ревай, в. р.
Ірина Невицька, в. р.
Степан Клочурак, в. р.
Августин Штефан, в. р.
Василь Ґренджа-Донський, в. р.
Юрко Довбей, в. р.
Іван Ґриґа, в. р.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 3. червня 1937, ч.22 (208)

(Примітка: Заклик повторено в наступному числі "Українського Слова" з дня 10. червня 1937, ч.23 (209). Там же, на окремому місці подано програму Зборів, яку друкуємо нижче. - Ред.)

ПРОГРАМА

Зборів, що відбудуться в неділю, дня 13-го червня ц.р. починаючи з 10-ої години перед полуднем в кіновій залі Народного Дому Т-ва "Просвіти" в Ужгороді, ул.Друґета 21, в справі шкільних підручників у підкарпатських школах:

1. Відкриття - промовляє голова Союзу батьків при реальній гімназії в Ужгороді п. Юлій Бращайко, адвокат в Ужгороді.
2. Реферат - прочитає п. редактор Степан Клочурак
3. Прочитання резолюцій, дебата над ними і ухвалення резолюцій.
4. Вільні внески.

-

"ДЕНЬ РУССКОЙ КУЛЬТУРИ" В УЖГОРОДІ

Пропаґанда

Вже тижнями вся москвофільська преса робила пропаґанду "Дню русской культури", що відбувся в неділю, 6 -го червня. Аґітувала ціла преса з "тамтого" табору, не виключаючи й преси бродіївців, що інакше гризуться з фенциківцями. Ходили по селах "юноші", розносячи летючки та закликаючи усно.

По такій пропаґанді можна було очікувати, що зженуть тисячі народу. На ділі показалася їхня невдача. Фенциківські вчителі привозили дітвору з провінції, АЛЕ ДОРОСЛИЙ НАРІД ЛИШИВСЯ ДОМА!

Алярм окружних сіл

Як фенциківці побачили своє фіяско, то вже в неділю раненько післали три оркестри в окружні села, щоб залярмувати та притягнути бодай тих найцікавіших.

"Банда" вже від раня розбудила сплячі окружні села і своїми московськими "чінадратта" справді притягнули декілька цікавих дітей.

"Шествіє"

Найбільше були ми цікаві на це фенциківське "шествіє". Автор цих рядків стояв з олівцем у руках і числив учасників. На самому переді їхала дуже погананька та худокровна бандерія, а за тим шкільна дітвора від шести років, москвофільські скавти мукачівської гімназії і семінарії, хустської гімназії, з Королева, з Ужгороду та інших місць. Цієї шкільної молоді було найбільше, бо її примусово прикликали до Ужгороду.Дві третини цілого походу - це шкільна дітвора. Не були то самі "русскіе", бо ми бачили чехів, а також і "молодцоф", що в поході гомоніли собі по-мадярськи... Це було властиво "шествіє" шкільних дітей під командою колишніх московських офіцерів-еміґрантів. Деякі з них приглядалися з боку, деякі маршували. Самого народу, на який духновичівці так радо покликуються, було найменше. Ані одного верховинця з волівської Верховини ми там не бачили, а було трохи з веречанської Верховини (Щерецький завіз автобусом) і декілька з Керецьких. Отих "репрезентантів" Верховини начислили ми лише 73 людей. Решта, то були з околиці Мукачева, Розвиґова й Ужгороду. В поході взяло участь до 1,500 осіб разом з "кіннотою" і трьома так зв. "алегоричними возами", на яких сиділо по три баби та декілька дітей, тримаючи Пушкіна та бюст Духновича і жахливо спотворені образи московських письменників. Інтервали

між поодинокими групами виносили по 200-300 метрів. (Очевидно, цим хотіли продовжити хвіст "шествія").Сам Фенцик на старому авті бігав з одного кінця в другий, щоб довести до ряду. Фаринич показався дуже слабим впорядником.

Найкомічніше виглядало те, що оркестри майже не грали московських пісень, а грали чеські походові пісні ("Летєла гусічка" та інші), а одна оркестра вдарила української "Гей, там на горі січ іде". Молодь не вміла московських пісень співати і тільки мукачівські гімназисти співали "Марш вперйод, Рассєя йдьот, чорныє ґусари..."

Цікаво, що на з'їзд в прегарному американському самоході прибув і польський консул із Праги. Він - певно - сподівався хоч двадцять-тисяч народу і мусів бути дуже розчарований, як побачив шкільну дітвору і невелику горстку духновичівців.

Взагалі, цьогорічний "День русской культури" є яскравим свідоцтвом занепаду москвофільства на Підкарпатті. Селяни освідомлюються, молодь є в наших рядах і ми незабаром дочекаємося того часу, що з нинішніх наших москалів залишаться лише самі "вожди".

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 10. червня 1937, ч.23 (209)

ВЕЛИЧНИЙ ВСЕПРОСВІТЯНСЬКИЙ З'ЇЗД В УЖГОРОДІ

ДНЯ 17. X. 1937.

На передодні з'їзду

Учасники на з'їзд почали сходитися ще в суботу - 16-го жовтня - з полудня. В репрезентаційному Народному Домі Т-ва "Просвіти" відбувалася нарада за нарадою. Поперш нарада жіноцтва, потім молоді. Впорядники - кожен на свому місці.

Загальні збори Т-ва "Просвіти"

В шостій годині ввечорі відбулися загальні збори "Просвіти". Велика заля "Просвіти" по береги повна делеґатами філій, читалень, драматичних гуртків.

Збори відкрив голова д-р Юлій Бращайко, зреферував стан санації і взагалі маєтковий стан "Просвіти". Переведенням санації головний виділ спекається клопотів і зможе присвятитися культурно-освітній праці. На зборах появився також пан губернатор Константин Грабар і п. віцеґубернатор д-р Мезнік. Згодом прибув також і голова львівської "Просвіти" д-р І. Брик, один з найвизначніших просвітянських діячів галицької "Просвіти" і передав гарячий привіт галицьких братів. Як губернатора, так віцеґубернатора й делеґата львівської "Просвіти" збори прийняли з великими овоціями.

Після цього зреферував свій довший секретарський звіт п. Федір Ревай за останні роки діяльности. Д-р Михайло Бращайко говорив про збіркову акцію на санацію "Просвіти". Декляровано 440,065 Кч, з чого дотепер вплинуло 234,429.35 Кч. З цієї суми за останні роки частинно покривалися довги, вдержувався персонал й ін. Останок сплачується далі. На його пропозицію збори уступаючому виділові ухвалили абсолюторію.

Новий голова і члени виділу вибрані одноголосно, а то: Голова - д-р Юлій Бращайко, члени - о. Августин Волошин, о. д-р Людвик Міньо, Степан Клочурак, Микола Бабота, Ю. Манівчук, Дмитро Німчук, Ірина Невицька, Федір Ревай, Йосиф Данко, Франц Аґій, Василь Свереняк, д-р Володимир Комаринський, Іван Роман і Василь Ґренджа-Донський. Заступники - д-р Данило Стахура, проф. Олекса Іванчо, Василь Клемпуш, Юрій Довбей, Іван Ґриґа і Петро Попович. Ревізійна комісія - д-р Михайло Бращайко, Юліян Ревай, Михайло Ердевдій, Августин Штефан, д-р Володимир Бірчак.

На зборах панував бадьорий настрій, з надією на краще майбутнє.

Після зборів дало наше музичне товариство "Бандурист" святочний радіо-концерт. Вечером в дев'ятій го-

дині просвітянський театр "Нова Сцена" дала святочну виставу "Марусю Богуславку". Найбільша заля в Ужгороді була наповнена по береги. Багато стояло в коридорах, а багато відійшло без квитків. Бачили ми тут селян, що любувалися рідною виставою, слідкуючи за кожним словом. Наш селянин вже не той, що був перед тим. Він прагне культури, готовий на жертву, щоб чути, щоб побачити щось гарне, рідне, своє...

Незабутній день з'їзду

Вже в сьомій годині ранку прибув із Рахівщини перший спеціяльний поїзд, а незабаром другий, відтак поступнево дальші. Поїздами, автобусами, автами, колесами, возами і пішки горнувся народ із усіх сторін в напрямі катедралі, де кінчив Службу Божу преосвященний владика о. Стойка з великими урочистостями. Рівночасно відправляли Службу Божу і в василіянській церкві (протоігумен Булик), але й так величезні маси народу не були всилі поміститися. В катедралі прегарну проповідь національно-релігійного змісту виголосив наш щирий просвітянин проф. д-р Людвик Міньо.

Катедраля ще стільки синьо-жовтих прапорів ніколи не бачила...

Похід

Точно в 10-ій годині й 15 хвилин учасники стали до походу. Вже днями наперед упорядники виробили ситуаційний плян і кожна округа, кожна читальня мала своє місце. Похід вела кінна бандерія на чолі з В. Клемпушем та Й. Данком. Шиї коней оздоблені лентами в синьо-жовтих барвах. За нею їхали наколесники з прикрашеними колесами, по них військовим кроком маршували пластуни й пластунки. Після них непроглядні ряди із усіх околиць Підкарпатської Руси - гуцули, бойки,лемки, міста, села, а здовж: прапори, синьо-жовті прапори... Написи, таблиці, транспаренти. По вулицях Ужгороду залунали наші рідні пісні, вулиці маком цвіли від барв наших рідних, національних одягів. Оркестри вигравали бадьорі українські походові пісні... Втіха, радість.

Щоб не сказали вороги

Щоб не сказали відтак вороги, що було там лише декілька сіл, автор цих рядків узяв собі стільки труду, що,стоячи на новому мості, позаписував всі села, які несли таблички і написи. Походували в такому порядку: кінна бандерія, наколесники, дівочий і хлоп'ячий пласт із Мукачева, дівочий і хлоп'ячий пласт з Хусту,за ними веречанська оркестра, потім берегівські пластуни

й пластунки, пласт ужгородський: семінарія, гімназія, горожанка, санітарна служба під проводом п-і д-р Яніševської. Потім "Орел" при учительській семінарії і знову мукачівські пластуни, за ними дві прегарні гуцулки несли великий лавровий вінець, а відтак несли велику таблицю з написом: "Всепросвітянський з'їзд". Вслід за ними ступали гості, між ними голова львівської "Просвіти" д-р Брик і головний виділ "Просвіти", за їх плечима оркестра з Руського (Словаччина). Потім несли таблиці Руське, Сніна, за ними ученики учительської семінарії. Все кроком, під музику. Вслід за ними читальня з Йоври з таблицею, потім Оноковці, василіянські гімназисти, потім чисельна селянська делеґація з Буковцьова, а за ними жіноча учительська семінарія. Далі "Нова Сцена", деякі члени були одягнені в історичні козацькі строї.

Потім таблиці Пряшів, Бардиїв, Кошиці, з досить великою участю. Знову таблиця: Кальник і багато селян, одягнених святочно. Пряшівщина дуже гарно заступлена, бо ось таблиці: Крайна Поляна, Крайна Бистра, Бодружаль, Чарне, Михайлівці.

Гуцули... Гуцули...

З-за кривулі показалися яскраві барви розкішних гуцульських строїв, чудових киптариків, вишиваних капчурів. Тут-там видно гуцульські топірці. На устах пісня гомонить: "Гей, там на горі..." Високий, здоровий гуцул несе таблицю: "Рахівська округа", а за ним транспарент: "Скільки собі виборете, стільки будете мати". Пісня втихла, а натомість загомоніла бичківська оркестра "Гуцулку". Видно таблицю: "Ясіня", а за нею довжезний ряд гуцулок та гуцулів. Боже ж, із самих тільки гуцулів можна б зробити без порівняння значно більший похід як той, що ми бачили в день так званої "Русской культури". Ідуть, уже й оркестру ледве чути, а кінця ще нема... Ясіня (в самому Ясіню чотири читальні: Зимір, Чорна Тиса, центр і Кевелів), Білин, Кваси. А ось надлітає авто з фільмовим оператором берлінської "УФА" і цю прегарну групу гуцулів почне фільмувати. Несуть великий транспарент: "Українська дитина до української школи". Потім видно таблицю "Рахів", а за нею гуцули в кожухах, обшитих червоно-чорними прикрасами. Трохи різняться від ясінських. Відтак знову великий транспарент: "Українській дитині - українська книжка". За тим читальні з Берлебашу, Богдану, Требушан, а врешті довжезні ряди бичківчан, з Великого і Малого Бичкова, опісля знову оркестра. Потім видно новий транспарент з написом: "За рідну мову до боротьби". А ось ступають ряди селян з В. Апші з великим написом: "Борітеся - поборете!", відтак також сильно заступлені два села: Косівська і Кобилецька Поляна. Гуцули відійшли, але надходять нові ряди і вже здалека видно: "Тячівська округа".

Перед веде сильно заступлена Тересва, Бедевля,Грушово, Широкий Луг. Два парубки несуть дальший транспарент: "В єдності сила", а за ними Новоселиця,Нересниця, Чумальово, Ґаничі, Дубове, Красна, Терново. А ось, подивіться, як сильно заступлена Брустура.З такого далекого села така велика участь. А ще більше з Руської Мокрої. Несуть напис "Тячівська округа", а за ними походують тячівчани з коломийкою на устах.Від так дальші таблиці: Руське Поле, Теребля, Уґля. А ось бачу православного священика, одного, другого, а там походує третій і ще дальші... Комуністичний посол Борканюк разом походує з православними, з уніятами, - крайні праві з крайними лівими, бо всіх в'яже одна спільна українська рідна культура... Несуть таблицю: "Хустська округа", а за ними міщани Хусту і співають "Не пора, не пора..." За ними видно таблицю "Іза" - це та сама православна метрополія, кацапська Іза і вже й туди загріло сонечко правди... Хущани вигукують: "Слава Ізі, слава українській Ізі!", а ізяни відповідають: "Хай живе українська культура, хай живе український нарід Підкарпаття!" За Ізою походує Липша,потім Хуст-Кіреш, Хуст-Боронява, далі Березово, Золотарево. Наступна таблиця "Драгово", селяни співають хором. Багато інтеліґенції, а ще більше селян. Поет Микола Рішко дає тон до пісні, аж відгукуються похмурі мури ґалаґівських кам'яниць.

Волівська Верховина

Несуть транспарент: "Геть москальські підручники з наших шкіл!", незабаром напис "Волівська округа" і "Волове". З самого Волового біля двісті просвітян,за ним Вучкове, Лозянський, Ізки, Пилипець, а навіть з-під самої галицької границі: Рекіти, Ляховець. Питаю їх, як прибули аж із Прислопа, 80 км від залізничної станції.

- До станції пішком...

За Прислопом Нижній і Вишній Студений, Келечин,Буковець. А ось вже друга санітарна команда під проводом д-ра Очеретька, по двох боках пластуни, на рукаві з паском червоного хреста. В ряді одна пані впала, розбила ногу, і ось перша поміч...

Знову похід: походують просвітяни з сіл: Лозянське, Синевирська Поляна, Синевир, В. Колочава, Н. Колочава-Лаз, Лопушне, Торун, Майдан.

Дальші околиці

Знову несуть транспарент з великим написом:"До бою за рідне слово!" Відтак севлюська округа і таблиця:

"Севлюш". Походують міщани, походує під своїм окремим знаком севлюська молодь, учні торговельної школи, відтак несуть свою таблицю зарічани і великий транспарент: "За рідну мову, за рідну книгу". Опісля Оноқ, Сірма, Рокосів, Горбки, Веряца, а потім Королево над Тисою.

Королівці нарікають, що поїзд спізнився на цілу годину і не могли бути на Службі Божій. Виступають села: Черна, Сасово, Мала і Велика Копаня, В. Шард.

І далі транспарент іршавської округи: Довге, Лисичово, Білки; білецька оркестра починає грати,а зараз за нею Імстичово, Сілце та Іршава.

Військовим кроком маршують берегівчани,несучи прапори і свій напис. Окремо молодь, окремо старше громадянство. Берегово сильно заступлене, видно просвітян з берегівських колоній, хуторів. За ними маршує Вилок, Гать-Хутір, Гунядій-Хутір, Стара Бовтрадь. Вже видно напис свалявської округи. Але дивіться, "кацапське гніздо" Свалява вислало не тільки десятки селян, але й свою оркестру... А ось і Нижні Верецькі, - "твердиня" москвофіла Щерецького. Значить: селяни приходять до розуму... У Верецьких (а також і в Ясіню) перепиняли людей на вулиці, мовляв, "не їдьте до Ужгороду, бо там будуть бомби кидати з літаків і вас уб'ють на смерть..."

Дальша громада: Вишні Верецьки, наш знаменитий Ґриґа під синьо-жовтим прапором привів багато односельчан. Відтак Голубинне, Воловець, а з ними й люди з Гукливого.

Вже видно мукачівців, несуть великий транспарент з написом: "Борітеся - поборете". За ними маршує Пістрялово, Лалово, Барбово, врешті Макарьово, Лецовиця, Брестів і довгі ряди з Великих Лучок. Потім Нове і Старе Давидково, Страбичів, Шкуратівці і Кальник.Знову транспарент з великими літерами: "Без культури нема хліба, без хліба нема життя." Згодом дальші таблиці: Пацьканьово, Зняцово, Червеньово, Березник. І знову транспарент: "З народом за народ" і виступає березнянська округа: Великий і Малий Березний,Мірча, Кострин. З Лютої прибуло найбільше. Далі: Волосянка, Н. Стужиця,і приходить перечинська округа. Здалека чути мелодії коломийки, це відома перечинська оркестра. На чолі популярний Романченко дириґує своїми характеристичними жестами та мімікою, оглядаючися назад. Аж любо дивитися, як весело маршує перечинська "Січ", потім багато сотень перечинців. На чолі походу і вони несуть транспарент такого змісту: "Молоді дайте школу, працю і хліб". За довжезними рядами перечинців походує Сімера, а ось і зарічівська оркестра. Ця оркестра відома з того, що її колись заложив Фенцик і вона була духновичівською, але згодом викинула ту мертвеччину і перейшла до "Просвіти" з інструментами разом... В поході, по черзі це восьма оркестра.

За нею слідує таблиця читальні в Туря Реметах, по-

тім Т. Поляна, Т. Мокра, Ворочів, потім пласт з Королева. Далі надійшла й ужгородська округа: Горяни, Радванка, Вовкове, Сорочин, Дубриничі, дубриницька оркестра, потім Сімерки, Туря-Пасіка, Порошків, Раків, Невицьке. Знову появляється транспарент: "Не ридай, а здобувай!" Потім Кам'яниця. Ідуть і дальші громади: Середнє, середнянська оркестра, Дравці. Тут маршувала і третя санітарна група під проводом д-ра Сакача. За ними Ґоронда з оркестрою, Руські Комарівці, Дубрівка, Ірлява, за ними Коритняни, коритнянська оркестра, Баранинці і наприкінці В. Ремети та Солотвина.

Деякі панки та ворожі журналісти числили біля Народного Дому, але багато просвітян спізнилося, так що долучилися до хвоста вже в Ґалаґові, як то видно і з порядку, бо Ужгород, що є господарем, мав би бути на кінці. Через те й виходять ріжниці в численні. Вороги числили нас на 9,000 ("А-Зет", "Гласи"), ми самі цілком об'єктивно начислили понад 12,000 учасників. Могло бути на 40 відсотків більше, бо багато учасників не взяло участи в поході, лише стояло з краю вулиць. Сама управа залізниці твердить, що привезла в той день до Ужгороду 15,000 осіб. А скільки приїхало автобусами!

Уявіть собі, що це був за похід! Самих оркестр було 12. В поході взяло участь 25 греко-католицьких священиків, не враховуючи численних оо. Василіян.

Таблиць було 190 і 10 транспарентів, прапорів 128 і тисячі малих прапорців. 190 сіл отже мало свої написи, але були й такі села, що не були позначені.Цілком сміло можемо твердити, що у всепросвітянському з'їзді було заступлених до 300-500 сіл від Попраду аж до Зиміру.

Ужгородське населення було свідком справді імпозантного маніфестаційного походу. Вулиці Ужгороду маком зацвіли... Осінній вітрець колихав сотнями синьожовтих рідних прапорів. Столиця нашої країни, наш славний, історичний город князя Лаборця ще ніколи такого походу не бачив. Що то за величава маса була свідчить те, що коли вже прибули на площу Корятовича то треба було упорядникам розголосити меґафонами, щоб дальші маси вели в напрям гімназії, бо не було місця, на величезному майдані все стиснулося, як оселедці.

Тепер наш нарід склав іспит своєї зрілости. Інтеліґенція не відцуралася свого народу, іде разом із селянством. Жертвенність селянства аж тут показалася. Я бачив, як селянин з Н. Студеного обідав з жінкою сухий ощипок вівсяного хліба, але не пошкодував тяжко зароблений гріш на поїзд... Я бачив, як залізничник ніс синка в поході цілий час на руках, щоб збільшити число учасників. Мусять бути ті гуцули дуже свідомі, коли готові дві ночі не спати, мерзнути в поході цілий день, без обіду, без перекуски стояти на маніфестаційних зборах від 7-ої рано до 5-ої вечером... Наш народ - це вже одна родина, інтеліґенція з народом,

народ з своєю інтеліґенцією. Наш селянин вже не той нещасний, пригноблений "руснак", але свідомий член великого українського народу.

Цей світлий день буде найкращий у моєму житті.

Перебіг самих зборів і резолюції подам у дальшому числі.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 21. жовтня 1937, р.VI, ч.38 (224)

ВЕЛИЧНИЙ ВСЕПРОСВІТЯНСЬКИЙ З'ЇЗД В УЖГОРОДІ

ДНЯ 17. X. 1937.

II.

Маніфестаційні збори

Могутній похід, що складався з дванадцятьох тисяч учасників, завернув на площу Масарика. Тут зложено вінець під пам'ятник, похід рушив далі через залізний міст на площу Корятовича.

Величезна площа Корятовича показалася малою, люди були стиснені, хоч заповнені і побічні вулиці та площа базару. Прийшлось вести дальших походовців у напрямі гімназії. Ще стільки маси разом ужгородські мури не бачили. Синьо-жовтих прапорів цілі ліси. Сам погляд робить імпозантне враження. На обличчях радість,втіха...

На трибуні, обведеній величезним синьо-жовтим полотном та украшеній зеленню і державними та краєвими синьо-жовтими прапорами,засіла президія. Появився також пан губернатор К. Грабар, віцегубернатор д-р Мезнік, заступник львівської "Просвіти" д-р Брик, о. ректор А. Хира, д-р Червінка з Праги, директор лічниці д-р Долинай, прімар д-р Олександер Фединець й інші високі гості, члени головного виділу, заступники філій, читалень, заступники преси (між ними п. Голіян від львівського "Діла" й д-р Мидловський від "Нового Часу" й багато інших).

До трибуни прибули поволі всі оркестри і під проводом Романченка 12 оркестр нараз відограли гимни.

Враження колосальне!

До мікрофону приступає голова "Просвіти":

Д-р ЮЛІЙ БРАЩАЙКО відкриває святочні збори. Згадав покійного Президента-Визвольника д-ра Т. Масарика; говорив про його великі заслуги і супроти нашого народу і для народовецького напряму, а для "Просвіти" зокрема. Пам'ять Президента-Визвольника вшановано однохвилинною мовчанкою.

З промови д-ра Бращайка беремо наступне:

- Позліталися ми мов орли, щоб узяти участь у цій нашій народній маніфестації, не дивлячись на тяжкі господарські часи, на кризу, що мучить нас від років. Ваша участь доказує нам, що тут мусить бути дуже важлива річ, пекуча, пильна, якої не можна відкладати, не можна чекати на літо та вигоди. Тут ідеться про те: бути нам, чи не бути. Ми хочемо жити в нашій рідній культурі, хочемо стати господарями нашої прадідної землі, хочемо, щоб у наших культурних і національних справах був лад, щоб ми розвивалися на честь нашого краю, на честь нашого народу!

- В нашому шкільництві панує невимовний заколот, скільки шкіл, стільки викладових мов, а навіть у одній школі навчають трояко. Перехід з одної школи до другої утруднений, у школах не то що не удосконалюють знання нашої мови, але її калічать, діти не знають, котрому вчителеві як догодити. До одного говорять так, до іншого інакше, і цим хитруванням нищиться найдорожча прикмета: характер дитини.

- В останніх часах цей стан ще погіршився: зроблено зміни в шкільництві, засипано цілу громаду тарабарщиною та по-москальськи написаними шкільними підручниками, вкінці заведено в школах голосування вчителів, голосування батьків щодо вживання шкільних підручників і через це постала ворожнеча між учителем і учнями та батьками, почалася боротьба, страшна ворожнеча; цей стан набирає чим раз грізніших форм і доходить аж до пролиття крови.

- При таких обставинах наша культура не може розвиватися, наші діти не можуть здобувати в школі потрібне їм до життя знання, виховуються на людей дволичних, на лицемірів. Може настати культурний застій і не розвинеться ані господарське життя...

Нема тут двох народів...

- Скликали ми вас, щоб відповідно до демократичних принципів нашої республіки ви - сам нарід - сказали в цій справі своє тверде слово, свою тверду волю, щоб вимагали безпроволочної направи зла, заманіфестували і доказали,

ЩО НЕМА ТУТ ЖАДНИХ МОСКАЛІВ, НЕМА ТУТ ДВОХ НАРОДІВ

А Є ЛИШЕ ОДИН НАРІД: УКРАЇНЦІ!

І ТОМУ ДВІ МОВИ НЕ МОЖУТЬ У НАС ІСНУВАТИ!

- Скликали ми вас, щоб обговорити, вирішити плян нашої дальшої культурної праці і боротьби за нашу рідну українську мову, за культуру та за кращу долю. Живемо в переломовий час, заводиться в нас автономія, - рішатимуть про нашу долю на довгі часи і ми не можемо спати!

- Борітеся - поборете! - цим закінчив свою промову пан голова.

Мертвеччина завжди збанкротує...

Після цього до мікрофону приступає батько нашого національного відродження - директор АВГУСТИН ВОЛОШИН. Десятитисячна маса вітає його величезними овоціями.

Дир. ВОЛОШИН у своєму обширному рефераті подав історію культурної праці і боротьби, почавши від середини минулого століття від заложення т-ва ім. Василія Великого по нинішній день. Переповів теж історію заложення т-ва "Просвіти" і розвій філій та читалень.

Доказував, що всі спроби заведення у нас російської літературної мови скінчилися все повною невдачею. Така доля чекає і сучасне москвофільство. Згадав потім, що в останніх трьох роках нашу культурну працю підриває нова перешкода: т. зв. "третій напрям", який є як проти великорусской, так і проти рідної української мови й культурної орієнтації.

- Ми, просвітяни, - продовжав дир. Волошин, - ставилися спочатку і тепер ставимося проти того грішного експерименту, бо

"ТРЕТІЙ НАПРЯМ" НАУКОВО НЕ МАЄ ПРАВДИ!

Також і культурно є нам шкідливіший цей "третій напрям", бо замість загально-української літератури дає нашому народові худенькі дробинки одної групочки людей... Але, слава Богу, цей "напрям" є зовсім ізольований, засуджений на погибіль...

Промову свою закінчив з надією на скору перемогу українського напряму.

Голова львівської "Просвіти" д-р БРИК між ін. сказав:

- Приношу привіт від найстаршої національної установи, львівської "Просвіти", від її 3,000 читалень та півмільйона членів. (Великі овації). Ми є діти з кости й крови одного й того самого українського народу, великого культурою, мовою, терпінням і чинами. Тішимося вашими успіхами й болімо ударами, заподіяними глупотою...

Закиньмо всі суперечки

На трибуну вступив посол ЮЛІЯН РЕВАЙ. В добре обдуманій довшій промові показував на великі аномалії в нашому шкільництві.

- Це зібрання, - сказав між іншим, - є демонстраційна маніфестація проти режиму чеської народно-соціялістичної партії в нашому шкільництві, який введенням до шкіл "русских" підручників вносить страшний хаос. Осуджуємо переводжуваний шкільний плебісцит, що є знущанням і насміхом. Це "панські жарти". Не боїмося шкільного плебісциту, але осуджуємо його, бо він своїм явним голосуванням противиться законам і конституції Чехословацької Республіки, де обов'язує тайне виборче право. Плебісцитом хочуть розбити внутрішню єдність народу, поширювати чеські школи в нас і доказати, що наш народ незрілий до автономії, коли не знає, яка його мова...

- Дамо відсіч цій провокації. Ми витверезилися вже і від того, що нам влада дасть все, чого забажаємо.

МУСИМО СКОНЦЕНТРУВАТИ ВСІ ДУХОВІ Й МАТЕРІЯЛЬНІ СИЛИ, ЗАКИНУТИ ВСЯКІ СУПЕРЕЧКИ І ОДНОСТАЙНО СТАНУТИ ДО ОБОРОНИ РІДНОЇ МОВИ Й КУЛЬТУРИ, БО ПРАВДА ЗА НАМИ!

Геть з обманством!

До мікрофона підійшов селянин ЙОСИФ ДАНКО з Баранинець і, між іншим, сказав:

- Ще недавно були ми,українські селяни, тими рабами, яких не уважали людиною, але з насміхом і погордою відносилися до нас... Ще не так давно називали нашу мову "простацькою" і з нашою мовою, з вірою,з тим, що нам було найдорожче, примушені були скриватись.Вороги думали, що ми як нарід пропадемо. І коли думали, що все від нас забрали, наша мати - селянка над колискою своєї дитини співала нам пісню нашою рідною мовою... То, що сполучує велику селянську родину, села, частини краю і весь край, то якраз і є рідна мова й наші народні звичаї. Що ми залишилися народом, то є тільки заслугою нашого селянства і рідної мови.

- Хто є вірним сином свого народу, той мусить зблизитися з народом, підійти до селянства, шанувати його мову, любити все те цінне, що виходить з-поміж простого люду... Ми, селяни, святочно проголошуємо, що не допустимо, щоб відібрали цю нашу мову і робили з нас національних калік: москалів. Геть з обманством! Ми були українцями й ними зістанемось!

Насущний хліб - це дуже важлива справа...

Редактор СТЕПАН КЛОЧУРАК виголосив промову на господарські теми. Показав на причини господарського занепаду в минувшині, назначив дороги і способи економічного піднесення та поставив і обоснував сучасні господарські домагання нашого народу, як вони означені в господарських резолюціях з'їзду.

За кращу долю своїх дітей

За українське підкарпатське жіноцтво промовила пані Е. СТАНЬКОВА (з роду Бращайків), яка ствердила, що праця нашого жіноцтва збільшується і жінки стають в культурно-національному та господарському житті щораз ціннішими помічницями, робітницями нашого народу.

- Ось і тепер заклик "Просвіти" та народовецьких організацій: Як діти на материн зазив появилися ми, не одиницями, але тисячками, щоб у боротьбі за матірнє рідне слово, за рідну культуру, за кращу свою долю і своїх дітей, боролись так само, як борються мужчини. Наша участь в боротьбі за народні права та за народні ідеали ніколи не була так потрібна, як тепер. Нам треба боронити рідну мову, ту мову, що нас мати вчила та якою ми учимо наших дітей, носячи їх на руках, та плекаючи їх своїми грудьми. Ми мусимо боронити чистоту і красу рідного слова, ту прегарну та дорогу нам рідну мову, якою розмовляємо в родині і якою говорить цілий 50-мільйоновий великий український нарід!

- Ми, матері, ми жінки, дівчата не дамо вирвати собі цієї мови нікому, не дамо її топтати і калічити і за неї ми готові боротися на життя, на смерть! Українське підкарпатське жіноцтво тут святочно проголошує, обіцяє і присягає, що в цій боротьбі будемо вірними помічниками своїх чоловіків. - (Жінки з захопленням гукають із залі: "Так є, так є!" Мужчини: "Слава нашим жінкам!")

З промови комуністичного посла п. БОРКАНЮКА слід згадати таке:

- Ми, комуністи, висловлюємо бажання, щоб цей з'їзд не лишився звичайною собі маніфестацією, а щоб він був початком з'єднання всіх демократичних сил нашого народу до творчої праці, для господарського піднесення нашого народу. Наш нарід великий, його література і взагалі культура дорівнює культурі інших европейських народів. Наші українофоби перед цією дійсністю закривають очі і повторюють за Валуєвим: "Украінцоф нєт, нє било і бить нє может". Хто є ті люди, що не визнають існування українського народу? Це є передусім російські білогвардійці і які в нашому краю дістали приют, бо навіть в наших школах виховують наших дітей... Потім фенцики, бродії, бачинські, які за мадярського режиму видавали себе за чистокровних мадя-

рів, багато з них ще й тепер не вміє не то що російської, але й мови свого народу... Цим панам не лежить на серці ні мова, ні культура, ні доля нашого народу.

- Ми, комуністи, з цього з'їзду спільно зі всіма вами протестуємо проти насильного запроваджування до шкіл т. зв."русскіх учебніков" і жадаємо, щоб наших дітей в школах вчили матірною українською мовою! Ми спільно з вами протестуємо проти всяких форм чехізації тутешнього населення. Ми спільно зі всіма демократичними організаціями хочемо боротись за побудування достатнього числа народних, горожанських,середніх і фахових шкіл з українською навчальною мовою. Хочемо боротись, щоб в найкоротшому часі був створений в нас і університет. Хочемо боротись спільно з вами за достаточну матеріяльну допомогу для нашої молоді, щоб молодь легше могла здобути освіту. Взуття, одіж, харчі для бідних, голодуючих дітей! Ми хочемо спільно з демократичними організаціями працювати й боротися за запровадження народної мови до всіх урядів та установ, за вичищення урядів від білоґвардійців та за те, щоб наша молодь одержала працю. Ми хочемо зі всіми поступовими й демократичними організаціями працювати й боротися за допомогу на позашкільну освіту нашого народу; на видавання літератури, закладання фахових курсів, бібліотек, будинків народної освіти й ін. Хочемо з вами боротись за народний театр...

- Спільними силами можемо відбити реакційне русофільство і забезпечити культурний розвиток нашого народу. Наша співпраця буде мати багато ворогів. Будьмо свідомі того, що в єдності наша сила і правда переможе.

Присягаємо!...

Богослов ІВАН РОГАЧ (з Хуст-Бороняви) виступив від імени молоді, сказав між іншим таке:

- МИ НАРОДИЛИСЯ УКРАЇНЦЯМИ Й НИМИ ЗАВЖДИ ХОЧЕМО БУТИ! Інтерес групи чи партії не сміє бути вище від національного інтересу. Добро народу - це сучасна українська правда. Про неї мусимо пам'ятати всі,як селянин, так і інтеліґент. Ласки просити ні від кого не будемо. МИ ВЖЕ НЕ ПОКІРНІ РАБИ, ЧИ ВСЯКІ КАРПАТО-ТАТРО-ЛЕМКО-БОЙКО-РОСИ, А СВІДОМІ УКРАЇНЦІ! Не будемо лизати руку, що нас б'є! ОСУДЖУЄМО ТУТЕШНЄ РУСНАЦТВО Й ХОЧЕМО ДУХОВОЇ Й КУЛЬТУРНОЇ ЄДНОСТИ З ЦІЛИМ УКРАЇНСЬКИМ НАРОДОМ.

- МИ ВСІ ТУТ ПРИСЯГАЄМО (величезна маса народу знимає капелюхи, підносить руку до присяги) ПЕРЕД БОГОМ І СВІТОМ, ЩО НЕ ЗРЕЧЕМОСЯ НІ КРИХІТКИ НАШИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВ, ЗА СВОЮ УКРАЇНСЬКУ МОВУ І КУЛЬТУРУ І ЗА ПРАВДУ РАДШЕ ДАМО РОЗП'ЯТИСЬ, НІЖ МАЛИ Б МИ ЗРАДИТИ СВІЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАРІД!

Також склав гарячий привіт від чехословацької народної "Лідової" партії і головний секретар з Праги д-р ЧЕРВІНКА. Висловив свою радість, що в змадярщенім Ужгороді чує нашу мову, нашу пісню, бачить такі великі, народно свідомі, одушевлені маси з охотою до праці і боротьби за кращу долю. (Тут д-р Ю. Бращайко заявляє, що мусить від'їхати до Праги і дальше ведення зборів передає д-рові Михайлові Бращайкові).

Відтак взяв слово д-р СТЕПАН РОСОХА за академічну молодь.

Після нього ще промовляли ВАСИЛЬ КЛЕМПУШ з Ясіня, І. СКРИП з Перечина, А. МАХАНЕЦЬ з Бедевлі, А. ЛАЦАНИЧ з Березного й ІГНАТКО з Білок і інші.

По промовах інсп. ІВАН ГРИЦЬ з Берегова передав з'їздові привіт від української селянської робітничої партії і прочитав резолюції, які принято одноголосно з великим захопленням й оплесками.

На це ФЕДІР РЕВАЙ переповів та відчитав декілька важніших писемних привітів.

"Як треба, то і сто тисяч нас прибуде..."

З доручення посадника (старости) міста Ужгороду п. Е. Дудаша, передав привіт нашого головного міста член ради д-р МИХАЙЛО БРАЩАЙКО. В привіті зазначив,що була це наймогутніша маніфестація, яку Ужгород досі бачив. Через цей з'їзд збагатилася історія Ужгороду одною великою історичною подією.

Потім заговорив від себе і як голова маніфестаційних зборів. Ствердив, що з'їзд удався понад всякі наші сподівання. Наш нарід цим з'їздом доказав свою культурність, свою жертвенність, свою тверду волю і охоту до життя, до боротьби за свою правду та за кращу долю. Появилися тут не покірні раби, але горді, вільні сини свого народу, що не просять, не благають, але жадають і домагаються. На честь того народу на багатомільйоновій палаті краєвого уряду, на цій репрезентаційній будові цілого краю вивішено знову синьо-жовті прапори,та їх з державних урядів злоба, глупота та підлість блудних синів нашого народу познімала. На честь учасників з'їзду відбулися святочні богослуження, проповіді, замаяли на будовах прапори. Це все є знаком того, що наш нарід іде доброю дорогою, що ідея нашої єдности з українським народом є жива, сильна і непереможна.

Правда, не маяли ще на кожній будові прапори, але як ще буде тут подібний з'їзд, то замають вони на кожній будові, бо нещасне москвофільство щезне, як роса на сонці. Тепер прибуло нас сюди 15,000, з яких у поході взяло участь 12,000. Але як це не поможе, як з нашою волею та з нашими бажаннями не будуть числитися, то приїде нас сюди не 12, не 15 тисяч, але 120 та 150

тисяч. Воля народу, то є воля Бога, а Божа воля мусить сповнитися. (Гучні голоси з залі: "Так є, так є! Як треба, то і сто тисяч нас прибуде!")

Коли речник при кінці своєї промови гарячо,від щирого серця дякував усім за участь та закликав їх до завзятої боротьби і праці за рідну мову та за рідну культуру, то люди попадали в екстазу, вигукували, що будуть боротися до останнього...

Наприкінці нарід з піснею на устах "Не пора..." утішено, задоволено розійшовся. В міському парку була народна забава, виступали хори і грали оркестри.

В шостій годині автор цих рядків в радіо напротязі четвертини години коротко зреферував цілий перебіг цього великого з'їзду, а потім грала в радіо на протязі 15 хвилин просвітянська оркестра, а за нею проспівав пластовий хор з Королева декілька українських народних пісень.

Того самого вечора "Нова Сцена" заграла сатиричну оперету "Неофавстіяду" і тим закінчено цей незабутній день.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 28. жовтня 1937, р.УІ. ч.39 (225).

ВЕЛИКА БУРЯ - З НІЧОГО

Багато писали свої і чужі, прихильні і ворожі часописи про недавній з'їзд "Просвіти" в Ужгороді. На одного зробило враження те, на другого інше, але цікаво, що на наших "русских" і чеських редакторів найбільше враження зробила промова, яка взагалі не була виголошена!

Всі русофіли аж казяться зі злости, що оо. Василіяни відкрили в Ужгороді українську гімназію й за всяку ціну хотіли Василіян зловити на якомусь злочині, щоб опісля показати світові: Ось, дивіться, де кузня іреденти! Гей, прокураторе, в'яжи і вішай тих українців! Так сильно того бажали, що накінець сповнилося це їхнє бажання. Магічною силою, суґестивно довели оо. Василіян до протидержавного злочину! От знайте, що вони - русофільські редактори з газети "Наш Путь" і "Русскій Народний Голос" - на власні очі "бачили" й на власні свої живі вуха "чули", як о. П. Булик на з'їзді "Просвіти" сказав страшно дику українську промову й завзивав усіх учасників з'їзду, щоб ви-

ховували молодь для України...

З 15-ти тисячної української публіки ніхто ані одного слова не почув із уст василіянських промовців на трибуні. Протоігумен о. Булик в час з'їзду взагалі ніде промови не виголошував. Людині аж розум перестає працювати, чуючи такі видумки! Хто й для яких цілей пускає такі неправдиві вісті про українців, хто постійно підсуває українцям іреденту й раз-у-раз закликає прокуратуру, щоб ловила українців, тих "протидержавних злочинців"? Видно, це робить той, в кого совість нечиста (зрештою, це й доказане вже нераз!). Щоб відвернути увагу від себе, він вказує на іншого й кричить: Ловіть, ловіть його!

Цікаво, що найбільше нападів на українців, а головно на оо. Василіян, сиплеться від тоді, від коли оо. Василіяни рішили відкрити свою клясичну гімназію. Майже всі русофільські, а за ними й деякі чеські редакції виливають свої помиї на оо. Василіян. Та не дивуємося православним, або православнофільським русским чи й чеським соціялістичним часописам, але нас дуже дивує, що в "Русскому Народному Голосі" якийсь пан "Д-р Г. Ч-ий", отже інтеліґент і греко-католик, про котрого догадуємося, що він близько стоїть до вищих кругів нашої єпархіяльної влади, так глупо дався натягнути чи зловити в сіти неморальних, несовісних інформаторів і так не-інтеліґентно напав на такий поважний і заслужений Чин, як оо. Василіяни. Це дає нам багато дечого до думання. Дивне воно нам тим більше, що навіть "Неділя", орган греко-католицького духовенства, ані словечка не сказала в обороні оо. Василіян, якраз тепер, коли всі часописи напали на цей Чин і на найвищого його представника на Підкарпатті, о. П. Булика за ПРОМОВУ, ЯКА НІКОЛИ НЕ БУЛА ВИГОЛОШЕНА і яку кваліфікують як протидержавну!

Бачимо, що хтось зацікавлений в тому, щоб україн - ців завжди представляти як іредентистів, байдуже, чи це правда, чи чорна брехня. Бачимо й те, що комусь страшно пекучою сіллю в оці є народно-культурна праця й українська гімназія оо. Василіян і тому чесно й безчесно, правдою й найпідлішою брехнею треба їх знищити. Тримаються засади: обкидай болотом, може таки щось причепиться!... І кидають тим болотом і взивають прокуратуру й заповідають скарги аж до самого Ватикану - словом, роблять велику бурю, а це все з нічого, а радше скажім: чисто з брехні й ненависти.

Коли ж пан д-р Г. Ч-ий ще й пише, що він сам чув і "возмущался" і "соблазнялся" з "промови" о. П. Булика тоді сміло можемо сказати, що він уже "здав іспит"!

Ми тільки можемо заспокоїти шановного пана д-ра Г. Ч-я, що може безпечно піти до оо. Василіян до сповіді, бо, оскільки нам відомо, вони висповідають його й помадярськи, а коли треба, то й по-чеськи, чи по-німецьки, по-італійськи, по-французьки - вони політики не роблять. Може він бути спокійний, Чин св. Василія Ве-

ликого не зійшов із дороги давніх духовних великанів Бачинського, Духновича, Кралицького, яких ви сьогодні певно розпинали б за їх українство, бо ж вони були більш розумними, зрячими й чистими людьми, як нинішні претенденти на провідників. Може бути пан д-р Г.Ч-ий спокійний і не виливати крокодилячих сліз над Василіянським Чином, бо ми всі дуже добре знаємо, як щораз більше росте повага оо. Василіян між нашим народом. Коли ж із вашого серця щезло довір'я й любов до монашого Чину оо. Василіян, то не велика шкода, бо ви того довір'я й любови ніколи не мали.

Лишіть отже наших оо. Василіян у спокою. Ми дуже добре знаємо, хто вони і нарід наш має до них повне довір'я, як до своїх духовних провідників.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 11. листопада 1937, ч.41 (227).

СПРАВА СВЯТ "ЦАРИЦІ УКРАЇНИ"

(Інтерв'ю з протоігуменом о. Полікарпом Буликом)

Як відомо, ворожа преса з невинного церковного свята зробила велику політичну сензацію та роздула в велику аферу, наслідком чого почалися тут-там репресії. Їхня преса приписує урядження тих свят в першій мірі Отцям Василіянам як таким, що ті свята організували на свою руку, без дозволу вищих церковних властей і брали в них активну участь. Поміщують навіть офіційне письмо преосв. владики о. Стойки, що він це свято заборонив і зазначив, що це свято "противиться законам на охорону республіки" (гляди "Русскій Народний Голос" з 12-го ц.м.).

В цій справі вважав я конче потрібним звернутися до о. протоігумена Булика і просити його висвітлити цю справу. Отець протоігумен сказав таке:

- Всі клевети й очернення, якими обкидають вороги наш Чин і спеціяльно мою особу, є неправдивими. Наші вороги хотіли б в нашій праці бачити політичну роботу противну інтересам нашої держави, але грубо помиляються. Наші монаші правила якнайгостріше забороняють нам брати участь в політиці і займатися справами, злученими з політикою. І то так далеко, що наша монаша молодь не сміє навіть читати жадні політичні часописи. Наші монаші правила накладають на нас, монахів, обо-

в'язок слухати своїх наставників, респектувати закони держави, де б ми тільки не були. Тому заряд Чину ніколи не дозволить, щоб хтось із членів Чину дався втягнути до праці політичної взагалі, а тим більше праці, противної інтересам держави, що дає можливість існувати і розвивати свою духовну працю.

- Є в звичаю, що наші монахи деколи, за особливим дозволом наставників беруть участь в публічній народній культурній праці, о скільки ця праця є злучена з інтересами греко-католицької церкви і піднесенням релігійного освідомлення народу.

Як стоїть справа із святом в селі Невицькому, що наробило стільки шуму?

- Відносно свята Цариці України я дав коротке висвітлення в спростованні до "Русского Народного Голосу", що я його вислав у допорученому листі дня 12-го листопада ц. р. Ще раз підкреслюю. що влаштування цього свята заініціювали тутешні люди-автохтони,а нас - монахів - просили лише о пораду, як перевести це свято і помогти їм відсвяткувати. Взагалі в святкуванні цих свят Цариці України активну участь брали наші монахи лише в трьох святах, хоч на Підкарпатській Руси відсвятковано аж шістнадцять таких свят.

- За кожним разом, коли наші люди звертались до мене з просьбою післати їм котрогось з монахів на відсвяткування цього свята з проповіддю, я жадав принести мені писемне прохання від їх о. пароха або дозвіл від преосв. Владики. В двох випадках дістав я писемне прохання місцевого пароха, щоб післати монахів.

- У випадку свята в селі Невицькому, тричі приходили до мене селяни з проханням вислати їм священика на свято і за кожним разом я вимагав принесення мені письма або від місцевого священика, або від преосв. Владики. І дійсно, одного дня принесли мені прохання церковної громади і релігійної організації в їх селі, адресоване до їх преосв. Єпископа о. Стойки, в котрім просили уділити їм дозвіл відсвяткувати свято "Цариці українського народу" і посвятити прапор Пречистої Діви Марії. На тім самім проханні на другій стороні того самого паперу був наведений дозвіл преосв. Владики під числом 5795-1937 з печаткою і підписом преосв.Владики О. Стойки. Коли появилося в офіційному єпархіяльному органі "Душпастир" письмо преосв. Владики під числом 6711/37, яким забороняється в Мукачівській Єпархії свято "Цариці України", мої монахи в святах більше участи не брали.

Що могли б сказати,Отче Протоігумен, відносно медаликів "Цариці України"?

- Про медалики я довідався аж тоді, коли вони вже були роздані людям. Перший раз я побачив медалик тренього дня по відсвяткуванні ювілею в Невицькому на грудях одного хлопця в Ужгороді.

Ворожа преса добачує на медаликові український три-

зуб...

- Це смішне. Це є найвиразніше стилізована монограма імени "Марія", яку можна знайти в наших церквах. Кожна буква виступає ясно. Ціла монограма ані приблизно не подібна до тризуба.

Чи, на Вашу думку, текст на медалі "Царице України, з'єднай і визволь нас" має якесь церковне значення?

- Навіть дуже глибоке і красне. Говориться на медалику "Царице України, з'єднай нас!", - іншими словами: "Маріє українського народу, з'єднай нас!" Молитва про єдність - це ж найкраща молитва, якою молиться сам Господь наш Ісус, що перед своєю смертю кільканадцять разів кликав до свого Отця Небесного: "Отче, прошу Тебе, з'єднай їх, нехай всі будуть одно, так як Ти і Я є одно..." Цю молитву поручає всім своїм вірним ціла Католицька Церква. Цю молитву не тільки ми, Василіяни, але і всі монахи всіх народів і всіх обрядів найчастіше вимовляють. Впрочім: найбільше в нинішніх часах релігійних роздорів ця молитва є якраз на часі. "Царице України - визволь нас!"- Визволь нас? - Це є вірний український переклад із старослов'янських слів "Спаси нас". Той, хто всюди шукає іреденти, шукає, щоб комусь закинути і когось денунціювати в іреденті, може в слові "визволь" мати для себе арґумент. Але кому лежить на серці матеріяльна і моральна нужда нашого народу, той радо молиться: "Маріє, визволь нас..."

Де ж, на Вашу думку, шукати причину цієї нагінки?

- Причину до очорнень на Чин Василіян, що посипалися останніми часами із всіх сторін,дало не так свято "Цариці України", як василіянська гімназія, яку ще в зародку хотіли убити. Можу лише тільки сказати, що і під оглядом гімназії вороги дуже помилаються, коли підозрівають нас, Василіян, що ми,основуючи нашу гімназію, хочемо виховати нездорових, шкідних гіпернаціоналістів. Я здаю собі вповні справу, що наших ворогів болить це, що з нашої гімназії виходитимуть люди свідомі як релігійно так і національно, будуть характерними, будуть знати і вповні оцінять здорову,чесну і правдиву демократію, за яку боровся Президент-Визвольник Тома Масарик і не злакомляться за гріш продати свою честь, свій нарід і свою державу.

Це сказав отець протоігумен, і ми лише дивуємося, що за щиру працю на полі культури приходиться оо. Василіянам стільки терпіти.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 18. листопада 1937, ч.42 (228)

РЕОРГАНІЗАЦІЯ І. ЦЕНТРАЛЬНОЇ РУСЬКОЇ (УКРАЇНСЬКОЇ) НАРОДНОЇ РАДИ

Комунікат для преси

Дня 14-го листопада 1937 року відбулися наради Першої Центральної Руської Народної Ради, на яких взяли участь заступники політичних партій українського напрямку, товариств та різних станових організацій з цілого Підкарпаття.

Наради відкрив голова історичної І. Центральної Руської Народної Ради (ЦРНР) о. АВГУСТИН ВОЛОШИН. Між іншим вказав на те, що І. ЦРНР, яка перед 18 роками прилучила Підкарпатську Русь до Чехословацької Республіки, знову мусить взяти ініціятиву в руки... (тут сконфісковано п'ять з половиною рядків шпальти - Ред.)

Дальше зазначив о. Волошин, що на протязі 18-ти років, від часу прилучення Підкарпатської Руси до ЧСР, не переживав наш народ таких бурхливих часів, як саме тепер. І тому треба нам відложити всі суперечки і поспішати на оборону рідної нам української культури.

ЮЛІЯН РЕВАЙ заявив, що Чехословацька Народна Рада в р. 1938 буде реорганізована так, що в тій Народній Раді будуть заступлені всі державнотворчі верстви чехословацької суспільности. Подібно потрібно і ЦРНР зреорганізувати, втягнути до неї молодих, енергійних працівників, як заступників політичних партій і груп, всіх товариств і професійних організацій, що ставлять ся за українську народну культуру.

Зібрання ЦРНР одноголосно приняло Правильник. Ухвалено такі резолюції... [тут сконфісковано 19 рядків шпальти - Ред.].

Народна Рада ухвалила вислати делеґацію до пана губернатора і віцегубернатора, яка має знов і назавжди заявити, що підкарпатська українська національно-культурна ідеологія ставиться:

• завжди за неділиму демократичну ЧСР, в рамках якої підкарпатський український народ має можливість повного політичного, культурного і господарського розвитку;

• вповні свідомо відлучає державно-політичну проблему від культурної проблеми підкарпатського народу та підкреслює, що підкарпатське українство було, є і буде державнотворчим і конструктивним чинником ЧСР;

• рішучо відкидає загальні напади і обвинувачення української ідеології з протидержавної тенденції і вважає всі ті напади безпідставними та шкідливими для розбудови позитивних взаїмо-відносин, так бажаних для внутрішньої консолідації краю;

· відсуджує в тім огляді поступок владою субвенціонованої півурядової преси.

Народна Рада закликає цілу українську суспільність до достойної, нам гідної дисципліни, щоб задемонструвати нашу зрілість і свідомість і звертає увагу на потребу відкинення всяких провокаційних замірів, які зустрічаємо в теперішньому часі національно-культурної боротьби, хоч би вони приходили з якоїнебудь сторони.

Народна Рада висловлює своє огірчення і глибокий жаль над тим фактом, що тоді, коли було найбільше потрібно, у зв'язку з першим етапом автономії, переводити консолідацію краю, творити спільну плятформу для конструктивної праці та відбиття всяких нападів ворожих сил на демократичний лад і єдність нашої республіки, - було зовсім злишно викликана досі нечувана культурно-національна боротьба. Ця боротьба змушує членів Народної Ради мобілізувати всі свої моральні сили для оборони інтересів рідної культури свого народу.

Після цього були переведені вибори до Першої Центральної Руської Народної Ради. Одноголосно вибрано:

Голова Народної Ради: о. АВГУСТИН ВОЛОШИН;

Перший урядуючий заступник голови: посол ЮЛІЯН РЕВАЙ;

Другий заступник голови: СТЕПАН КЛОЧУРАК;

Генеральний секретар історичної Народної Ради: Д-р МИКОЛА ДОЛИНАЙ;

Перший звичайний секретар: Д-р МИКОЛА ЛАЦАНИЧ;

Другий звичайний секретар: ДМИТРО НІМЧУК;

Писарі: ФЕДІР ШІМОНОВСЬКИЙ, ФРАНЦ АҐІЙ, МИКОЛА ЛИЗАНЕЦЬ;

Політичний референт: Д-р МИХАЙЛО БРАЩАЙКО;

Культурний референт: ВАСИЛЬ СВЕРЕНЯК;

Господарський референт: інж. ВАСИЛЬ ГРАБАР;

Соціяльний референт: Д-р МИКОЛА ЦУПЕРЯК;

Пресовий референт: ВАСИЛЬ ҐРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ;

Організаційний референт: МИХАЙЛО КАРБОВАНЕЦЬ;

Жіночий відділ: п-і ІРИНА НЕВИЦЬКА;

Скарбник: МИКОЛА БАБОТА;

Спортовий референт: ВАСИЛЬ ФЕДАК;

Референт молоді: МИХАЙЛО ПОПАДЮЧОК;

Ревізори: ОЛЕКСАНДЕР ТАР (Севлюш), ЮРКО ЛАЦАНИЧ (Ужгород), ІВАН ҐЕРИЧ (Перечин).

Члени Народної Ради: Д-р Юлій Бращайко (Ужгород), І. Булеца (Кальник), учит. Андрій Ворон (Севлюш), аб-

сольвент господарської школи Волошин, інсп. Гуснай(Берегово), інсп. Ґуляннч (Хуст), Іван Ґриґа (В. Верецьки), І. Галмай (Севлюш), Йосиф Данко (Баранинці), Юрко Довбей (Перечин), о. Віктор Желтвай (Ужгород), Іван Ігнатко (Білки), Василь Клемпуш (Ясіня), І. Келемен (В. Копаня), А. Лацанич (В. Березний), інсп. Маркуш (Тячів), Михайло Марущак (Бичків), інсп. Юрій Пазуханич (Волове), С. Петровцій (Мукачів), Василь Приймак (Тересва), Петро Перевузник (Середнє), Федір Ревай (Ужгород), Єлисавета Станькова (Хуст), інж. В. Теґза (Буштино), о. Іван Фленько (Йовра), Іван Чобан (Кошиці), проф. А. Чичура (Хуст), проф. Августин Шереґій (Бичків), дир. Августин Штефан (Мукачів).

З заступниками комуністичної партії поведуться переговори в справі кооптації її членів у Народній Раді.

ЗА ПЕРШУ ЦЕНТРАЛЬНУ РУСЬКУ НАРОДНУ РАДУ:

Пресовий референт: В. Ґренджа-Донський

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 18. листопада 1937, ч.42 (228)

ДОКИ ЩЕ НАМ ЧЕКАТИ?

(Дискусійна стаття)

ВІД РЕДАКЦІЇ: Редакція одержала цю статтю і - покищо не забираючи голосу - відкриває над порушеною темою дискусію.

I.

Не знаю, чи хтонебудь із нашого громадянства застановився над тим, що за яких два роки прийдуть вибори до парляменту і знов українські голоси підуть на чеські партії.

Маємо, на жаль, сумні досвіди, як ті чеські партії забирають наші голоси для себе, просто долучуючи їх до своїх. А вислід такий, що - хоч і маємо українців у парляменті, - вони виконують те, що їм накажуть партії чехів і ми не можемо спромогтися на заступника,на посла, що заступав би в парляменті виключно нас, наші

інтереси. Бо ні один посол чеської партії - хоч і найсвідоміший українець - не буде всилі боронити українців на сто відсотків, просто з тієї причини, що наше українство є і буде завжди червоним полотном в очах чеських партій, навіть і тих, що ще тепер це українство толерують.

Ви бачите, що діється тепер? Русотяпи засипають міністрів інтерпеляціями, інформують чеських діячів і чеське громадянство односторонньо. З української сторони нема кому зробити інтерпеляцію і виступити на відповідному місці в інтересі й обороні українців.Навіть і коли була б добра воля, і тоді їм не дозволять, бо вони мусять поперш боронити чехів, мадярів і жидів, а українські справи в нас є на останньому. Цим послам руки зв'язані.

Ми з національного боку дуже багато тратимо якраз через те, що наші сили роздроблені. Ми маємо за собою народ, маємо інтеліґенцію, але зате ми завжди є прихвостнями чужих партій. Вже сто разів висловлено на всіляких нарадах, зборах, з'їздах молоді і т. п., що ми конче мусимо мати свою, ні від кого незалежну політичну партію. Сьогодні, після славетного всепросвітянського з'їзду, ми стоїмо так далеко, що самостійна українська партія на Підкарпатті цілком оправдана.

Здавалося б, що я пропоную оснувати ще одну партію, бо 13 партій нам замало... Такі Північні Злучені Держави Америки мають лише дві великі партії... Така світова імперія як Англія, може позволити собі той люксус мати всього три чи чотири партії... А мале,нещасне Підкарпаття має вже дотепер 13 і хоче мати й чотирнадцяту...

Але я пропоную: Не числом побільшувати партії, а їх зліквідувати. У чеських партіях нехай будуть самі чехи, в мадярських - мадярони, АЛЕ УКРАЇНЦІ ПОВИННІ ВЖЕ РАЗ ПРИЙТИ ДО ТОГО, ЩО ЇМ ЖАДНОГО МІСЦЯ НЕМА ВАЛЯТИСЯ В ПЕРЕДПОКОЯХ ЧУЖИХ ПАРТІЙ! Вони можуть мати свою партію.

І коли ми виступимо з чеських партій і зробимо собі свою, то тим і зредукуємо на мінімум число партій серед нашого народу. А створивши свою, щиронародну українську партію, ми могли б осягнути не тільки один, але навіть декілька мандатів.

Скажете, що є нонсенс злучити всі погляди господарських інтересів і соціяльних питань в одну партію. Та переживаємо переломові часи, нам наші національні інтереси, наше "бути, чи не бути" понад усе важніше і ми повинні відложити всі свої дрібнички, щоб спільними силами рятувати те, що нам найважливіше: НАШУ НАЦІОНАЛЬНІСТЬ. Не забуваймо, що Підкарпаття - це малий клаптик землі і наша партійна, чи краще кажучи, соціяльна диференціяція - це наша загуба. Можу я бути соціялістом, але мені дорожчий той український священик, ніж соціяліст чужої нації, хоч би клясово й

ближче стояв до мене; можу я бути, напр.найрадикальнішим націоналістом або фашистом, але той український комуніст мені дорожчий, чим націоналіст або фашист чужої нації, що мені чужий як по крові так і по мові і по культурі.

Тому отже мусимо відложити всі диференціяції, всі сварки між собою і ми всі "праві" і "ліві", коли не бажаємо собі національної смерти, повинні чим скорше зреорганізувати, перетворити ціле наше політичне життя.

До цього насамперед потрібно нам своєї, ні від кого незалежної української партії.

Про відносини до селянсько-робітничої партії і уведення в життя української партії скажу свій погляд в наступному числі.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 23. грудня 1937, р.VI, ч.47 (233).

ДОКИ ЩЕ НАМ ЧЕКАТИ?

(Дискусійна стаття)

II.

Після появи першої частини моєї статті багато людей мені ґратулювало, визнаючи конечну потребу заснування самостійної, ні від кого незалежної політичної партії. Поволі приходимо до переконання, що роздробленням своїх сил ми ніколи нічого не осягнемо і завжди будемо тільки вимітати кути в передпокоях секретаріятів чужих партій.

В першій частині моєї статті я сказав, що згадаю про українську селянсько-робітничу партію. Мушу признатись, що й я був одним із тих хресних батьків, що цю партію заложили. Коли б я тепер вихвалював її, то виходило б, що я за нею аґітую. Знову ж і на нагану ця партія не заслужить, вже і з тієї причини, що побудована на здоровому ґрунті і відкидає всяке злиття з чужими партіями.

Але деякі дефекти ця партія має. Поперш, що й дотепер не виробила партійної програми, не сказала ясно, чого хоче і як хоче. Маси не можна заспокоїти бом-

бастичними красномовними фразами, коли хочуть чути про щось реальне. Ця партія насамперед повинна виробити програму, в якій боронила б поперш інтереси ядра нашого народу: селянство. Ця програма мусить бути широка і добре обміркована, обговорена до всіх деталів. Інші інтереси мають долиняни, а цілком інші Верховина. Справедливе переведення земельної реформи, сколонізування притисянських низин, відводнення мочаристих земель, вивласнення для громад полонин і різних пасовищ, комасація, індустріялізація країни, регуляції рік і потоків, будування шкіл, доріг; справедливе розділювання нашим інституціям державних допомог і т. д. - ось головні точки, які в подрібній програмі потрібно розробити.

Коли ця програма буде вироблена, то потрібно розбудувати по краю осередки, цілу сіть партійної організації. А далі: як нинішня її назва вказує, є вона виключно селянсько-робітничою партією, а це - на мою думку, - зле, бо вона повинна бути партією як інтеліґенції, так і селянства та робітництва, отже всенародною. Треба отже змінити назву на Всенародну Українську Партію. Партійний орган також потрібно пристосувати до партійних інтересів, а не наслідувати інших як формою так змістом.

На мою думку ця зреорганізована чи взагалі новозаложена всенародна партія, що гуртувала б у собі всі верстви нашого народу (як я в першій частині навів), повинна б бути національно-демократичною.

Правда, ця партія не давала б вигод, посад та протекцій, навпаки, на цю партію ще треба б платити, але вона боронила б загальні національні інтереси та інтереси мас. Українська всенародна партія зєднювала б народні сили і з тою спільною силою мусіла б числитися як центральна влада так і наші урядові кола.

Найголовніше лишив я на кінець. Прошу не забувати, що на партію потрібні гроші, багато грошей! Але хіба ж наша інтеліґенція не жертвувала сотні тисяч лиш на саму "Просвіту"? Чи не жертвувала на з'їзд? Свою жертвенність наша інтеліґенція доказала вже нераз і коли вона бачитиме, що є защо і є на що жертвувати, то вона і тепер принесе свій гріш на всенародні цілі, таки у власному інтересі.

Без грошей партії не можна створити. Бо лиш на самі друки під час парляментарних виборів кожна партія мусить зложити наперед близько 18,000 Кч. Коли зискає мандат, то добре, більше не платить. Але коли не зискає, мусить доплатити дальших 18,000 Кч за кару - "чого водила за ніс" і не зискала мандату. Отже, як бачите, в щасливому випадку 18,000, а в випадку невдачі - 36,000 Кч на самі друки! Де ще аґітація, де ще плякати, брошури, газети й інші витрати.

До виборів маємо ще досить часу, щоб зібрати потрібні гроші на партію. Я отже пропоную створити свого роду національний фонд і негайно розпочати збиран-

ням грошей. Кожний свідомий патріот, кожний інтелігент повинен із своєї платні кожного місяця заслати бодай один процент на національний фонд. Прошу не забути, що тільки самі власними силами можемо витворити партію, яка буде нам дорога, БО БУДЕ НАШОЮ! А на це потрібно грошей.

Рівночасно зі збиранням грошей потрібно розпочати широку аґітацію, творити гуртки, чи осередки, щоб відкрити селянству очі і втягнути його до своєї партії і не допустити, щоб і надалі товклося в чеських, москвофільських чи мадяронських партіях.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 30. грудня 1937, р.VI, ч.48 (234).

ДОКИ ЩЕ НАМ ЧЕКАТИ?

(Дискусійна стаття)

III.

Мої дві дискусійні статті під вище наведеним заголовком наробили досить великого шуму. Заговорили соціял-демократи, аж в двох статтях, заговорила пані Невицька, озвалися також і в русофільському та чеському фронті, трактуючи справу кожний до свого смаку, дивлячися на справу своїми партійними окулярами. Всі ті пани відкидають думку одної всенародної партії, яка нарешті згуртувала б наші розбиті сили.

Досить прикро вражає, що тоді, коли я старався нікого особисто не зачіпати, не ображати, "Народна Сила", відповідаючи на мою статтю, копнула не тільки мене, але й "Українське Слово" - і то аж у трьох місцях ... В одному місці каже, що "Українське Слово" за підписом Ґренджі-Донського розносить хоробливі бацилі чужої, ворожої політики... Скажіть, будь ласка, де і коли "Українське Слово" розношувало бацилі чужої політики?! Чи не завжди воно чесно, солідно боролося, якраз за те, щоб згуртувати сили, виступало проти чужої політики? Чи не проповідує воно вже сьомий рік єдність у народі?!

В другому місці закинула мені "Народна Сила", що я не видаю свої твори фонетикою. Осмілююся на це пригадати, що фонетикою вийшла моя збірка поезій "Шляхом

терновим" ще в році 1924, в ті часи, коли деякі шановні автори, що нині мені роблять закиди, самі писали свої романи язичієм.

Під цим оглядом належу між перших.

(Може бути, що автор статті думав про мої казки, що вийшли на днях у празькому державному видавництві. Вони лежали там уже п'ять років, а держава інакше не видасть, бо всі шкільні підручники друкується тут цим компромісовим правописом. Гляди: читанки Волошина, Маркуша, Ревая й ін.)

В третьому місці в новорічних побажаннях побажала "Народна Сила" "Українському Слову"... "зукраїнізуватися!"... Не моє діло хвалити або боронити "Українське Слово". Можу лише сказати, що є це дуже необдуманий, слабий, невдалий дотеп. Можна б було видумати щось мудріше. Та лишім цю полеміку.

Шановна авторка добре не перечитала моєї статті.Бо крізь рядки могла вона вичитати, що я не виступаю проти її партії, а навпаки, сказав я, що ця партія єдина побудована на здоровому ґрунті, тільки її потрібно зреорганізувати. Один передовик соціял-демократів навіть закинув мені, що я аґітую за партією Невицької.

Я сказав, що партія без виробленої програми нічого не варта. Вже багато мені заявило: "Я радо вступив би до української селянсько-робітничої партії, але не знаю, яка їх програма. Чейже не можу сліпо вступити до організації, не знаючи, чого вони хочуть..." А що ця партія дійсно не має випрацьованої програми,це тепер пані Невицька і потвердила, підкреслюючи, що вони роблять це свідомо.

*

Як відповідь соціял-демократів,появилася стаття п. Юліяна Ревая, поперше в "Українському Слові", опісля й у "Вперед". Думки пана посла Ревая наші читачі із статті в "Українському Слові" вже знають. Пан посол Ревай покищо не вірить у власні сили, не хоче знати те, що нашого русина поперш треба освідомити національно і лише згодом, коли він стане свідомим українцем, ділити його на кляси. Такий малий відломок, як ми отут під цими Карпатами, не може собі позволити на люксус, щоб він дійшов аж до тієї диференціяції, щоб розбитися на кількадцять партій.

В другій статті ("Вперед") пан посол Ревай побоюється української незалежної партії, бо: "противники постаралися б роздути її як для держави небезпечне діло. Українство старається змалювати другий табор як іредент... Треба все і всюди пригадати кожному слова д-ра Е. Бенеша, виголошені в Ужгороді, як міністра закордонних справ..."(він сказав, що доля Підкарпатської Руси навіки вирішена злукою з ЧСР). Це пише дослівно пан посол Ревай. Він каже, що незалежна українська партія - це іредента, бо, виходить, нам конче

потрібно, щоб дириґували нам із Праги...

Позвольте мені сказати, що я є іншої думки. Українська партія не піде ні з мадярами із закордону, ані з поляками із закордону, ерґо: буде льояльною до ЧСР і буде таким самим державотворчим чинником, як кожна інша партія, от хоч би й партія соціял-демократів, лише не дириґували б нам Куґел Хаїми та інші пани.

Бо, на милість Бога, хіба ж то не комедія, що статті "Землі і Волі" цензурує "ґаспадін" Бляшин і тільки те можна помістити в українському часописі, що славний секретаріят чеських аґрарів благоізволить?! Хіба ж то не комедія, що під час виборів "Земля і Воля" знову увізве українців, щоб голосували на Бачинського, який завів москальські підручники?!

Руки наших людей у чеських партіях дуже пов'язані. Вони мусять робити те і так, що і як їм там наказують. Не можуть вони за наші національні права експонуватися і через це не можуть їх належно боронити. Це такий стан, що треба його змінити. Саме тому знов кажу: Доки ще нам чекати?

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 3. лютого 1938, ч.5 (239).

ЗАСІДАННЯ УПРАВИ ПЕРШОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РАДИ В УЖГОРОДІ

На засіданні Першої Центральної Української Народної Ради дня 21-го січня 1938 р. одноголосно рішено:

1. Увізвати громадянство і наші організації та товариства, щоб приготовлялись до достойного відсвяткування ювілею двадцятої річниці незалежности Чехословацької Республіки, - вказівки будуть видані додатково;

2. вислати голові влади д-рові М. Годжі привіт з нагоди 60-ої річниці його уродин;

3. перебрати ініціятиву для підготовки свята з нагоди 20-ої річниці гуцульського повстання; поставити пам'ятник поляглим за волю нашого народу, видати публікацію і пам'яткові плакети;

4. звернутися до політичних й інших організацій і всіх свідомих громадян, щоб використали кожну нагоду

в боротьбі з плебісцитом, в якій справі рішено вислати телеграми до пана президента республіки, голови влади, міністра шкільництва і народної освіти,міністра внутрішніх справ і губернатора Підкарпатської Руси;

5. відсудити поступування деяких ведучих осіб Карпатського Краєвого Театру, які, замість працювати на культурно-політичній консолідації краю, викликують зайвє занепокоєння, як то сталося останнім разом у В. Березному;

6. відсудити напасливий і неправдивий зміст летючки "Комитета по введенію русских учебников", виданих під назвою "За правду" і "Меморандум" та видати до неї репліку;

7. протестувати проти продавання блоків в урядах на т. зв. "русскіе" учебники, як то дієтьсяся напр. в окружному уряді в Берегові при полагоджуванні урядових справ;

8. подати протестний меморандум проти способу писання щоденника "Русскій Народний Голос", субвенціонованого з урядових грошей, який своїм писанням замість консолідації спричинюється до пригострення мовного спору.

Пресовий референт: В. Ґренджа-Донський

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 27. січня 1938, ч.4 (238).

250

Дорогий Читачу!

Коли ти сьогодні глянеш на правий бік заголовка "Українського Слова", то побачиш, що це число - 250-те, ювілейне. Двістіп'ятдесят чисел вийшло від його заснування. А це є 1,000 сторінок часописних чисел, або 800 книжкових сторінок, ціла бібліотека! На наші жебрацькі розміри - це дуже багато. Кожний, хто знає вагу друкованого слова, мусить визнати, що підкарпатська українська преса, а зокрема "Українське Слово" виконало за цей короткий час немалу працю.

Перед шістьма роками заложили ми скромний часопис, що спочатку появлявся двічі на місяць, щоб дійти до появи вісім разів на місяць. А коли наше громадянст-

во своїми вчасними передплатами підтримає нас, то може вже й від найближчого нового року наш часопис виходитиме 12 разів на місяць.

Минулорічний Всепросвітянський З'їзд був великою подією в нашому національному житті під цими синіми Карпатами, але великою подією було також те, що "Українське Слово" проголосило, що воно з тижневика робить дальший крок вперед - виходить двічі на тиждень. Ще більшою подією буде, як "Українське Слово" стане виходити кожного другого дня, стоячи на своїх власних силах, а не на ногах партійної підтримки з поганих джерел і всяких субвенцій.

Переді мною переплетені річники нашої газети. Перелистовую й розглядаю їх. Замало на те місця, щоб зробити білянс праці за цілих шість років. Скільки то вже ми не пережили лише за цих останніх 6 років! Боротьба за свій народний синьо-жовтий прапор, боротьба за свою національну назву, за автономію, загалом за наше культурне життя. Скільки було тут і статтей економічних, господарських, скільки рецензій та скільки звітів про наше життя по селах. І красне письменство не було тут забуте. Скільки дискусійних статтей, які намагалися ширити наш політичний світогляд.

Шевченко своїм вогненним пером більше зробив для української справи, як сто генералів... А коли смію порівняти: Щиронародна, нікому не запродана підкарпатська українська преса більше зробила, ніж усі ті, що хочуть рятувати наш нарід.

Підкарпатська українська преса розповсюджує живу ідею, яку поховати ніхто не всилі. І тому ми свято віримо в нашу перемогу.

Підкарпатська українська преса зродилася в вогні боротьби за свою соціяльну й національну правду, зродилася в боротьбі за дитячу душу віками поневоленого нещасного русина, щоб з нього зробити свідомого українця, корисного члена свого рідного народу.

Багато праці ще перед нами. Українська преса на Підкарпатті - це єдина наша зброя в нерівному бої, бо проти нас ціле море гидоти, гнилі, ненависти й злоби ворогів. Підкарпатська українська преса - це не преса порнографічних описів та бабських спліток. Підкарпатська українська преса - це школа, це маяк, що серед темноти показує дорогу до правди, до сонця й до золотої волі! А в цій великій праці повинно взяти львину участь "Українське Слово".

Ми добре здаємо собі справу з наших недомагань, наших хиб. Ось тому, видаючи сьогодні 250-те число, просимо й закликаємо вас, усіх наших прихильників і друзів, до співпраці. Людей, які стоять осторонь кожної справи, кожної громадської праці, але які вміють усе добре розкритикувати - в нас досить. Але людей праці - мало.

Друзі й приятелі! Виказуйте наші хиби, але й ста-

вайте з нами до праці, щоб розумно й красно спільними силами повести нашу загальну справу, щоб ми видали в найкоротшому часі нових 250 чисел "Українського Слова"!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 26. березня 1938, р.УІІ, ч.16 (250)

ВДАРИЛА ДВАНАДЦЯТА ГОДИНА

(Чи дійдемо врешті до згоди?)

Ще ніколи не було такої пекучої потреби з'єднати наші розбиті сили, як ось тепер. Наступ ворогів з усіх боків із метою завдати смертельний удар українському населенню того клаптика землі по цей бік Карпат: відкрита аспірація поляків віддати Підкарпатську Русь мадярам, збільшена мадярська пропаґанда (арешт секретаря мадярської партії Кесерія і т. д.); найновіша польська пресова кампанія й промова Бека; "тихе" зазіхання одного "нашого" сусіда, щоб віддати йому Мараморош; непевна міжнародна ситуація (аншлюс і т.д.); отруйна діяльність русотяпської преси на Підкарпатській Русі проти українців; спільний наступ усіх "русских" парляментарних послів проти резолюції Парляментарної Культурної Комісії (спільний підпис меморандуму) й т. д., ось поважні причини, що приневолюють нас задуматися над нашою долею.

Коли ще дочислити поважну кризу аґрарної партії на Підкарпатті, незадоволення й тертя в соціял-демократів та сварки в інших партіях, а якщо до того всього візьмемо ще й приклад загального об'єднання для створення спільного фронту всіх чеських партій й т. ін., то побачимо, що вдарила дванадцята година й для нас. Прошу не забувати, що вибори до громадських рад вже за плечима! Вони вже літом відбудуться!

Ще три місяці тому на цю тему на сторінках нашого часопису появився цілий цикль статтей і час нас, як ініціяторів тієї думки, вповні оправдав: Психічно наш загал до об'єднання вже підготовлений.

Культурне об'єднання вже маємо. Ми бачили це на Всепросвітянському З'їзді, на спільних виступах Народної Ради, в Комітеті Оборони Рідної Культури, де в мовних і культурних питаннях об'єднуються всі українські партії. АЛЕ НАМ ЦЬОГО НЕ ДОСИТЬ, БО НАСТАВ

МОМЕНТ, ЩОБ МИ З'ЄДНАЛИСЬ І ПОЛІТИЧНО.

В останніх днях зродилася думка, щоб заложити "Об-єднання" всіх українських партій на Підкарпатській Русі. Це об'єднання гуртувало б УСІХ УКРАЇНЦІВ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ, НАДАЮЧИ ЇХНІЙ ВОЛІ ОДИН НАПРЯМ, ЇХНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОДНУ ПРОГРАМУ - УКРАЇНСЬКУ ПРОГРАМУ, що випливала б із потреб і конечностей нашого українського життя.

Ми далеко зайшли б, коли б хотіли пригадувати от хоч би шкільну політику деяких партій, до яких саме й українці належали. Кров застигає в жилах і серце кривавиться, коли згадаєш, як розділено на Підкарпатській Русі наш нарід, як із нього вже зроблено два - а навіть три - народи на нашій маленькій, вузенькій території.

Голова терпне, коли бачиш, як неуки по різних партіях, що по-нашому навіть говорити не вміють, вирішують справи нашої мови, нашої культури, нашого життя!

Тому вже найвищий час, щоб ми вже раз опам'яталися і кинули витирати чужі пороги, а зорганізувалися до оборони, до розбудови свого власного життя!

Хтось скаже, що в нас немає фондів - засобів, грошей. Це правда, та відповідно до того й мусимо будувати партію. Не грішми будемо до неї приманювати людей, але ідеєю, правдою, шляхетними почуваннями, які завжди переважають у чесних людей. А ідейні працівники навіть і матеріяльні жертви принесуть.

Отже, до діла!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 9. квітня 1938, р.VII, ч.20 (254).

ОДИН - ЧИ ДВА НАРОДИ

Що український нарід є зовсім від москалів окремим народом, це вже наука давно вирішила. Та тільки тут, на глухому нашому Підкарпатті, ведуться братовбивчі спори. Але ці спори викликують якраз ті, що бажають нашої загибелі. Просто сміх, що сьогодні, в двадцятому столітті, ще на ці теми доводиться дебатувати, що вже давно вирішено й доведено світовою наукою. Висовується дурний, нічим неоправданий плебісцит на вияснення проблеми, яка не існує, яка вже давно розв'язана.

Ось переді мною цілий ряд цінних публікацій - "За Рідне Слово", "Наша Культура" та ін., - з яких варто буде коротко для повторення навести й дати матеріял нашим людям для розповсюджування, нехай кожний читає, нехай кожний бачить, що каже про москалів науковий світ і як дивиться об'єктивна наука на українців і на українське питання взагалі.

Вже сам "учитель народів" Амос Коменський назвав москалів некультурним народом, а визволення чехів сподівався від України;

Польський учений Бандке в 1815 році писав: "Малоросійська мова не є діялектом російським, українська мова старша від багатьох інших, і Київ процвітав уже в той час, коли Москви й не було ("Українська Культура", Огієнко, Варшава, ст.246);

Адам Борич, автор найстаршої слов'янської граматики вже в 1584 році розрізняє виразно "лінґва московіта ет рутеніка" (А. Волошин, "Про письменну мову", ст. 7);

Француз Жувен де Рошфорт згадує в 1672 році в своїй "Подорожі по Европі" про українську мову ("ен ланґуе україне", "Рідна мова", 1923, ст.236);

Ірляндець Бернар Коннор пише в 1698 році, що українська мова гарна, цінна, повна здрібнілих слів і тому дає дуже велику насолоду тим, що її слухають, або нею розмовляють ("Рідна мова", 1933, ст.266);

Д-р Полівка, професор Карлового Університету в Празі, учений европейської слави, був позбавлений Обществом Духновича почесного членства якраз через те, що визнавав існування української нації і її мови;

Проф. Срезневскій (москаль) в 1834 році писав, що українська мова багатша на слова від чеської, багатша від польської на виразність і мальовничість, це мова поетична, музикальна ("Ученные записки Московского Университета", 1834, ст.134-150);

Славний лінґвіст А. Шляйхер писав: "Малоруського язика не можна розглядати як різновид російського, лише як мову, що стоїть супроти нього в такому відношенні, як і останні слов'янські мови" ("Українська Культура", ст.249);

Знаменитий славіст професор Міклошіч заявив: "Малоруський язик повинна наука розглядати як самостійну мову, а не як великоруський діялект" (Огієнко, "Історія української мови", ст.249);

Російський професор Лавровський писав: "Мова українська неспірно має право на таке саме місце, яке займають і інші слов'янські мови"("Українська Культура", ст.249);

Знеменитий професор Карлового Університету проф. Бідльо, каже: "Українці хочуть бути окремим народом. Кому вдасться відвернути цей 45 мільйоновий нарід від

цього зусилля?" (П. Лишак, "Рішений параграф язикового вопросу", Ужгород, 1935, ст.14-15);

Франтішек Паляцький, батько чеської історіографії, писав: "Український нарід мовно різниться як від росіян, так і від поляків. Безперечно русини(українці) є окремим народом, він скоро розвине свої здібності й буде учасником результатів західньо-европейської освіти" (Заплеталь: "Русіні а наше будітелі",Прага,1921 ст.5);

Чеський поет і політик Карло Гавлічек-Боровський пише: "Україна є безупинним прокляттям, яке самі над собою висказали поляки і росіяни... дух українського народу поховає росіян і поляків, які великим тілом стали ділитись. Ці обидва народи називають українську мову діялектом своїх мов, а в дійсності і від російського і від польського та мова така далека, як чеська мова від польської" (Заплеталь, "Русіні..."ст. 17, 18);

Чеський будитель і провідник Ріґер сказав: "Уважаю українців за самостійний нарід. Знаю цей нарід і його літературу, є вона самостійна. Нарід, що числить стільки мільйонів, не можна заперечити, не можна так собі стерти з мапи. Те плем'я вступає в ряди решта слов'янських племен..." (Заплеталь, "Русіні...", ст. 37-38);

Чернишевскій, визначний російський письменник і критик, писав: "Українська література досягла вже такого розвитку, що навіть може вже обійтись без нашого великоруського одобрення... Маючи такого поета як Шевченко, українська література не потребує нічиєї ласки" ("Українська Культура", ст.507);

Тома Ґ. Масарик також визнавав самостійність української мови. Але й найбільше авторитетна в цій справі російська Академія Наук у Петрограді, на внесення знаменитого російського вченого Шахматова,визнала українську мову за самостійну й зовсім окрему. Дослівно Академія каже так: "Историческая жизнь великорусского и малорусского народов не создала общого для них языка... и конечно, живой великорусский язык, на котором говорит народ в Москве, Рязани, Ярославе, Архангельске, Новгороде, не может быть назван "общерусским" в противоположность малорусскому языку Полтавы, Киева или Львова... Малорусское население должно иметь такое же право, как и великорусское, говорить публично и печатать на народном своем языке."

Але в цій справі висловилась і Чеська Академія Наук, коли на засіданні дня 4.XII.1919 р. сказала таке: "Творити штучно нову літературну слов'янську мову для горожан Підкарпатської Руси було б не лишень дуже тяжко, але з наукового становища зовсім хибно, а зі становища нашої і слов'янської політики - небажано.Окремої літературної мови для Карпатської Руси справді не треба так само, як не треба для поодиноких частин чехословацького народу (ганаків), а постання якої нової

мови було б небезпечною допомогою для розкладових намагань, які в лоні нашого народу проявляються здавна. Тому, що місцеве русинське наріччя на Карпатській Русі - це безперечно діялект український, отже літературною мовою тамошніх горожан треба признати мову українську, якої вживають їхні сусіди й одноплемінники, цебто: галицьку українську мову. Признанням літературної української мови в школах Карпатської Руси полегчиться засадниче закладання та вплив цих шкіл, бо буде можливим ввести книжки, а також і вчителів із Галичини. Неоправданою є тривога, наче б то цим способом підтримувалась на Карпатській Русі українська іредента. Вона скорше живилася б штучним відділенням горожан цього краю, якого є природньою частиною."

Але також і відомий чеський лінґвіст, професор університету в Брні, д-р Гавранек, що виголосив в Ужгороді свій реферат 4.II.1938 р., сказав, що мовне питання на Підкарпатті є наукою давно і дефінітивно вирішене. В цьому в науці жадного спору нема.Українська мова є мовою самостійною і тільки абсолютний неук може твердити, що населення Підкарпаття не є українським.

Ось правда, яку не дасться закрити. Підло брешуть наші русифікатори, коли кажуть, що українська мова є польський жарґон. Та ж ми на Підкарпатті говоримо гарною українською мовою, такою мовою, як і наші брати в Галичині, на Буковині чи в Великій Україні. А ми чейже живемо тут уже тисячу років, і на нас не мали поляки жадного впливу. Це тільки підла, нахабна брехня аґітаторів за той порожній горщок "адную нєділімую" яка в дійсності давно не одна і яку скоріш чи пізніше навіть як позірну цілість не можна буде вважати...

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 13. квітня 1938, р.VII, ч.21 (255).

СВЯТИЙ ЮРІЙ

Святий Юрій, що їде конем і пробиває змія - є символом молодости, сили й боротьби. Ця відвага за здобуття вічної правди мусить скінчитися успіхом. Святий Юрій - наш символ. І з цим символом можна порівняти нашу завзяту боротьбу за нашу правду, за правду нашого народу, за правду його мови, його звичаїв і традицій, за наше повне національне відродження.

Тим змієм, тим смоком, що лежить переможений під копитами є темнота, злидні, людська злоба й закостеніла неправда. Нашими грудьми плекалася ця зміюка, - ссала нашу кров і в сльозах нашого горя ми її купали. А як прийшли до сили, то не допускала нас до джерела цілющої водиці-культури. Хотіла, щоб ми національно загинули.

Та ось, з'явився пресвітлий молодий лицар - Народна Свідомість - із зброєю в руках. Ця зброя - наука, палка любов до свого рідного, завзятість і самопосвята для народних інтересів, а цією зброєю уб'є всю гидоту в порох, здавить і змете з лиця землі, щоб і сліду з неї не стало...

*

Сам наш простий нарід має багато соціяльного почуття. День святого Юрія - це свято. Але в народі нашім панує з давніх-давен прегарний звичай у день св. Юрія: орють вдовицям, орють сиротам і взагалі бідним. Орють не за гроші, а з доброти до тих найбідніших. Орють безплатно, щоб і бідним вродилося золоте колосся... Святий Юрій безплатно оре вбогі нивки... Собі орати - гріх, але орати вдові незорану сирітську ниву - це добрий вчинок.

О, Лицарю пресвітлий, зори ти бідну, запущену ниву нашого національного Відродження, щоб зросло буйне колосся й на нашому лані! Розжени чорні хмари, що висять під українським небом і заслонюють золоте сонце!

А того смока своєю гострою пікою пробий, зітри з лиця землі, щоб він ніколи більше не віджив!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 6. травня 1938, ч.27 (261).

З МОСКВОФІЛАМИ НЕ МОЖЕ БУТИ ПОРОЗУМІННЯ!

Американська делеґація вернулася до Америки

Делеґація американських русинів, яка кілька тижнів тому завітала до нашого краю, вернулася до Америки. Іван Пап від'їхав вже два тижні тому, а тепер від'їхали о. Янчишин і д-р Олекса Ґеровський. Делеґація - як ми вже то подали, - приїхала для студіювання наших політичних, культурних і господарських відносин. Члени -делеґати пробували довести до порозуміння між українською і москвофільською Народною Радою і витворити спільний фронт, але це їм не вдалося, бо з вини москвофілів переговори розбилися. Велика частина нашого громадянства від першого початку дивилася скептично на ці переговори між обома Радами та нашими політиками, бо знала з історії, що між українцями і москвофілами всякі спроби порозуміння й компромісу не мали ніколи успіху.

Ходять чутки, що Ґеровський мав заявити в одному товаристві, що українців на Підкарпатті витворили чехи з гаслом: "Дівіде ет імпера", і як москвофіли захоплять геґемонію у свої руки, то тим буде українство зліквідоване.

Не маємо на це певних даних і не беремо це за якусь святу правду. Є можливе, що він мав якнайліпші наміри. Фактом є, що до порозуміння не прийшло, крім того, що українці йшли аж на 51-процентові уступки і на признання рівноправности.

Велика частина нашого громадянства не погоджувалася з таким порозумінням і взагалі була проти того,щоб у переговори пускатися. Ми свідомі того, що за 10 чи 20 років москвофільство тут щезне. Москвофіли не мають за собою ані крихітки наукової правди, оперують лише брехнею і тримаються лише несвідомістю нашого населення і підтримкою деяких чеських політичних партій і кругів. Вести з ними переговори - по моєму - можна було б лишень тоді, коли б в дійсності було тут бодай кілька тисяч справжнього москальського населення.

З цієї невдачі в тих переговорах маємо витягнути науку на майбутнє. Перед тим, як з москвофілами почнемо переговори, треба сім раз виспатися і добре передумати справу, бо, як видно, нема з ким говорити.

Для нас лишається лише одна дорога: Дальша плянова й завзята праця над освідомленням нашого населення, щоб довести до повної перемоги й ліквідації москвофільства.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 25. червня 1938, ч.41 (275).

ВЕЛИКІ ОКРУЖНІ ПРОСВІТЯНСЬКІ МАНІФЕСТАЦІЙНІ ЗБОРИ

В ПЕРЕЧИНІ

В неділю, 26-го червня ц. р., відбулися в Перечині маніфестаційні окружні просвітянські збори.

Вже в суботу ввечорі прибула до Перечина наша пластова молодь і на торговиці розвела святочну ватру.

В неділю біля церкви польову Службу Божу відправив місцевий парох о. Д. Натоля при співслуженні богословів Івана Рогача та Волошина. Співав перечинський хор під умілою орудою відомого п. Романченка. Саме тоді прибуло багато делеґатів із Ужгороду, Радванки, Доманинець і цілої ужанської Верховини.

Перешкоди

Тут мусимо сказати, що "вищі" панове шахували наших аранжерів. Дозвіл на свято прийшов тільки в останніх днях, робити похід уряди спершу не дозволили. Це нерозумно опублікували в "Новій Свободі", що походу не буде. Все ж таки, день перед з'їздом, у суботу, наші ужгородські провідники виклопотали в Краєвому Уряді дозвіл на похід, бо ж і справді, нечувана ж річ, щоб при святкуванні 20-ої річниці Республіки заборонено похід! Але вже було запізно сповістити про це просвітян, тому, наприклад, оркестра з близького Березного не прибула, хоч усі збирались і вивчили походові пісні. (З цього видно, що не треба поспішати з різними публікаціями, особливо з неприхильними для нас).

Похід

Та все ж таки, не зважаючи на перешкоди та на аґітацію ворожих елементів (ловили людей на дорозі, мовляв, свято не відбудеться), в поході взяло участь до 2,000 людей. Попереду маршували пластуни, за ними наколесники, потім делеґації, заступники централі, філій і читалень - під синьо-жовтими прапорами. Оркестра грала українські походові пісні. Похід рушив від церкви головною вулицею і дійшов до парку фабрики "Бантлін".

Маніфестаційні збори

Оркестра відіграла гимни і після того фаховий учитель Іван Гопко відкрив збори. Привітав делеґатів, згадав, що святкуємо річницю Республіки і 19-ту річницю політично-культурного відродження нашого народу. Запропонував надіслати привітальні телеграми президентові Республіки, губернаторові К. Грабарові й бать-

кові нашого відродження о. А. Волошинові.

Від села привітав збори староста Перечина Іван Качала.

Після того з довшою промовою виступив посол Юліян Ревай, реферуючи про політично-культурний стан. Редактор Степан Клочурак передав привіт від матірнього товариства "Просвіти" і від її голови д-ра Юлія Бращайка, що через перешкоду не міг взяти участи у зборах. Після того виголосив палку промову відомий вже популярний промовець богослов Іван Рогач, а за ним привітав збори від редакції "Українського Слова"й організації письменників автор цих рядків. Передав також привіт зборам від імени д-ра Михайла Бращайка, який не так через глибоку жалобу родини, як через особисту недугу не міг взяти участи.

Від жіночих організацій побажала доброго успіху перечинцям пані Ірина Невицька, а від партії соціял-демократів секретар Дмитро Німчук. За організацію тверезости промовляв дир. Устіянович з Берегова, за баранинську читальню "Просвіти" її секретар Данко й інші.

Після того автор цих рядків виголосив резолюції (що їх містимо на іншому місці), які маніфестаційні окружні просвітянські збори прийняли одноголосно.

Збори скінчилися в першій годині.

Народна забава в парку

Після одногодинної перерви на обід почалася в тому самому парку народна забава. Виступали з різними програмами пластуни й читальні: співали народні пісні, танцювали народні танці, були виступи оркестр і вчителів з мандоліновою оркестрою, деклямації тощо. І тут найбільші успіхи мав перечинський хор під дириґуванням п. Романченка.

Ввечорі молодь улаштувала забаву, що тривала до ранку.

В поході і на зборах бачили ми переважно селянську молодь, а це дуже потішаюче явище, що цвіт народу гуртується під наш синьо-жовтий прапор за краще завтра нашого народу.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 29. червня 1938, ч.42 (276)

СПРАВА НАШОГО УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ

До відома нашого громадянства!

Три роки тому засновано дружество "Краєвий Карпаторусскій Театр", з метою піднесення нашої театральної культури й вибудування нової імпозантної будови для краєвого театру в Ужгороді.

До того дружества вступило багато українців, сподіючися, що для осягнення згаданих цілей найдеться спосіб співпраці з москвофільським напрямом.

Та надії народовців-українців - як звичайно - ані тепер не сповнилися. Вже таки на перших загальних зборах замість шукати порозуміння, прихильники великорусского (москальського) напряму поводилися так, що українці були примушені демонстративно покинути залю зборів.

До управи на тих зборах вибрано лише двох українців. Та з їх голосом дружество не числилося, прав нашого народовецького напряму не респектувало й усякі дальші спроби порозуміння не довели до жадного успіху.

Наслідком того виступив з управи о. дир. Августин Волошин, а так само виступили та виступають інші члени українці із дружества "Карпаторусскій Театр". Там ми вже не маємо жадних своїх представників.

На бажання українського населення Підкарпаття та Першої Центральної Руської (Української) Народної Ради, приступлено до реорганізації існуючого вже"Дружества Руський Театр". Реорганізоване дружество під новою назвою "Український Театр Нова Сцена" є дружеством з обмеженою порукою і вже зачало свою працю.

Останні загальні збори, які відбулися дня 27-го VI. 1938 р. в Ужгороді постановили, що репрезентантом театрального мистецтва українців (русинів) на Підкарпатті є тільки "Український Театр Нова Сцена" і що "Карпаторусскій театр", або його українську секцію, яку аж тепер хочуть робити, за репрезентанта нашого театрального мистецтва признати абсолютно не можна. Збори домагалися і домагаються, щоб усі краєві й державні підмоги (субвенції) призначені для піднесення, згл. піддержання театрального мистецтва були уділювані в цілості тільки дружеству "Український Театр Нова Сцена в Ужгороді".

Коли управа дружества подає це до відома урядам і нашому громадянству, то одночасно взиває всіх українців так у краєвому як і в окружних та сільських заступництвах, щоб вони підмогами, уділюваними на цілі нашого народного театру, підтримували тільки "Український Театр Нову Сцену".

Управа взиває також громадянство, щоб вони моральноно й матеріяльно підтримувало всюди цей єдиний наш

підкарпатський український театр, що виказує дотепер дуже гарну діяльність. Найновіше своїми виступами в Празі в перших днях місяця червня 1938 року здобув славу, честь і признання для нашого народу, для нашої культури.

В Ужгороді, дня 29. червня 1938 р.

За "Український Театр Нова Сцена"

дружество з обмеженою порукою:

о. А. Волошин
Д-р М. Бращайко
Д-р М. Долинай
В. Ґренджа-Донський
Ю. Ревай
Д-р В. Бірчак
В. Желтвай
І. Невицька
Е. Шереґій

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 2. липня 1938, ч.43 (277)

НОВА СВОБОДА, 3. липня 1938, ч.17, стор.3.

АВГУСТИН ВОЛОШИН

І ВДЯЧНІСТЬ П. НАЧАЛЬНИКА ШКІЛЬНОГО РЕФЕРАТУ

Слушно відмічувала наша преса, у зв'язку з пляно-ваним пенсіонуванням о. дир. Волошина, що як чехи мають свого Масарика, так і ми, підкарпатські українці, маємо свого Августина Волошина. Це наша гордість і наша слава. Волошин - наша новітня історія. Був він пробудником в тяжкі часи національних утисків і з його іменем зв'язане наше національне пробудження. Він є творцем автономної Підкарпатської Руси в рамках Чехословацької Республіки. Людина небуденних здібнос - тей, на яку гордий наш нарід не лише тут, на Підкарпатті, але й далеко по-за її границями. Такий муж заслужить, щоб його іменем назвали найкращі площі й вулиці, щоб йому ставили пам'ятники. Це все ми зробимо, як прийде на це час.

Августин Волошин - найбільший наш муж наших новіших часів, не зробив жадної урядової кар'єри хоч його

широке знання, досвіди й здібності та великі заслуги просто предестинували його на найвищі достоїнства.Директором учительської семінарії був за мадярських часів і директором цієї таки школи залишився аж до сьогодні.

Але п. шкільний референт Хмелярж ані цього відносно незначного місця не хоче йому вже дальше залишити, бо, як відомо, подав пропозицію до міністерства, щоб отця Волошина, якого наш нарід повним правом за його великі заслуги називає БАТЬКОМ НАРОДУ, спенсіонувати, і сам підписав пропозицію, щоб директор Волошин подав просьбу про своє спенсіонування.

Ми питаємося п.радника Хмеляржа, чому та в чиєму інтересі він це зробив?

Нашим інтересом це не є, бо ми ж усі бажаємо, щоб о. Волошин ще довго виховував молодь для народу й держави. Не є це також в інтересі держави, щоб такий знаменитий досвідчений виховник передчасно і при своїх повних фізичних та духових силах перестав виховувати молодь. Поступовання п. радника Хмеляржа є саме тому кривдою так для народу, як і для держави. Та для держави є це не лише педагогічною, але також великою політичною шкодою.

Відомо, що багато ворогів має республіка вдома і за кордоном. Усі ці вороги тепер зачнуть кричати, зачнуть бити в бубон: Ось, бачите, чого дослужився в ЧСР такий Волошин! А що може чекати там вас - звичайних смертельників?!

На жаль, факти говорять і ті факти, признаймося, тяжко буде - а може й неможливо - заперечити.

На нашу думку, буде це великою політичною помилкою, як влада не зробить негайно відповідні кроки і не дасть сатисфакцію нашому народові й дир. Волошинові і не виб'є цей сильний аргумент, цю сильну зброю з рук ворогів наших і нашої республіки.

Ту справу легковажити не можна, бо вона буде мати потім такі наслідки, що їх так легко не можна буде направити.

"Перікулюм ін мора". Відволікання - дуже небезпечне...

-

УКРАЇНСЬКА СЛОВО, Ужгород, 12. серпня 1938, ч.49 (283)

КРИТИКА НА "САМОКРИТИКУ"

У "Новій Свободі" в ч. 50 з 18-го серпня ц.р. появилася стаття з пера "великого прихильника українського театру Нова Сцена", під назвою "Трохи самокритики", яку шановна редакція "Нової Свободи" не повинна була пустити бодай без малого коментаря. Всяка самокритика нам не зашкодить, та лише у "родинному крузі", але самокритика не має бути необґрунтованим нападом на заслужених людей. Тричі перечитав я цю "самокритику" і завжди вичитав з неї вістря особистого нападу на Шереґія, Гриця та Аркаса.

Не моя справа обороняти пп. Шереґіїв, Гриця та Аркаса. Але з подивом треба приглядатися до тої гігантичної праці і жертвенности, що ці люди несуть на своїх плечах, жертвуючи своє здоров'я, ввесь свій вільний час і свій гріш якраз для того, щоб удержати театральну трупу. Не тяжко вести театр із субвенціями, не тяжко вдержувати карність платнею, але прошу його повести без грошей! Скільки відданости, скільки жертвенности, патріотичного почуття треба для того, щоб без жадної чужої допомоги вдержати театр і давати вистави.

Ось цього року: Ми на вакаціях відпочиваємо, а ті люди працюють ніч-день, ведучи й беручи участь у театральному курсі, щоб підготовитися якслід до великого діла. Жертвують свою відпустку - на власні гроші, на власний кошт. Просто чудо, як ці люди могли з нічого витворити й удержувати дотепер український театр на Підкарпатті й дати за досить короткий час вже 170 вистав, який на сто відсотків перевищив нікчемний русофільський "Карпаторусскій Театр", що одержував більше чверть мільйона корон річної субсидії і врешті таки розвалився, чи там розвалюється.

На сцені нашого театру бачили ми найкращі твори нашої драматичної штуки: "Запорожець за Дунаєм", "Маруся Богуславка", "Гриць" та ін. - опери, драми, свої і чужі оперети, комедії й десятки різнородних п'єс. Сьогодні це вже не аматори, а справжні артисти, - що лише забажаєте, вони всилі дати. Репертуар - це чисто інтерна річ, технічна. Скаже публіка: "Давайте оперету", - то "Нова Сцена" і старається задовольнити це бажання. Є райони, де драма не піде, туди треба вести співучу п'єсу, хоч і слабшу. В іншім місці історичні п'єси подобаються. За що ж тоді нападати на людей?

Ще раз зазначую, що критика всюди потрібна для удосконалювання дотичної справи, але ж критика має бути об'єктивна. Критика має признати добрі сторінки й показувати на слабші з метою їх виправлення. Але на критику окремих осіб можна перейти лише тоді, коли ті особи стоять на перешкоді виправлення хиб через свої особисті амбіції, або нічим не обґрунтовану шкідливу

упертість.

Я є того погляду, що напад на Шереґіїв, Гриця й Аркаса в даному випадку зовсім безпідставний і навіть шкідливий для загальної справи.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 19. серпня 1938, ч.50 (284).

ВЕЛИКЕ СВЯТО ГУЦУЛЬЩИНИ

Буря за бурею, дощ за дощем у вічі б'є, а я мотоциклем лечу в серце мальовничої Гуцульщини на велике свято. Сьогодні, 14-го серпня, посвячує вона свою твердиню рідної культури - свій Народний Дім.

Рахів. Неділя. Скрізь маком цвіте... В долішньому кінці містечка виріс новий будинок. Приємно подивитися на гарну дерев'яну будову, на її кімнати в партері й на поверсі та на її простору залю. Із цієї сцени лунатиме Рідне Слово, бренітиме Рідна Пісня...

Як постав Народний Дім, питаєте? Із гуцульської мозолиці! Один дав парцелю, другий - рубав, третій - возив дерево, інший - тесав... Назбирали, заколядували, оподаткувались і хоч як тяжко, але гарний, одноповерховий будинок виріс мов із-під землі..

Було це перед роком, пригадую, коли я був на турі в Рахівщині. Поцікавився я черговим засіданням філії "Просвіти" в справі закінчення Народного Дому, що був уже під дахом, але не було грошей на закінчення. Тоді встав Василь Клемпуш, поговорив з братом Дмитром і заявив, що він бере на себе одні двері й одно вікно... зараз і витягнув 500 Кч і поклав на стіл...

Отак постав Народний Дім. Честь і слава нашим гуцулам!

*

Службу Божу відправив і прапор посвятив місцевий парох о. Петро Дем'янович. Прегарний, синьо-жовтими прапорами удекорований похід рушив вулицями в напрямі Народного Дому. Чудові, різнокольорові гуцульські святочні строї викликають здивування серед сотень чужоземних туристів. "Хто проєктував, хто комбінував ці вишивки, ці киптарики?" - питається француз. "Гуцульська мистецька душа", - відповідають йому...Сотні

фотографічних апаратів клацають подорозі, спеціяльно вислані фільмарі фільмують цю красу... Відколи Рахів Раховом, ще такого походу не було. Наперед пластуни а за ними сам нарід - гуцули групами... По строях пізнати їх: там ясіняни в пишних яскравих кольорах, ген -там богданці - трохи скромніші, квасівчани, поляни й бичківці - делеґати зі всіх закутин, а відтак рахівчани в своїх спеціяльних строях... Ясіняни любуються в яскравих, оптимістичних барвах, а рахівчани дають першенство чорно-червоному кольорові. Кілометрові ряди, особливо гуцульскої молоді. Оркестри приграють - молодь співає бадьорі походові пісні. Прапори, написи читалень, організацій, веселість, радість на устах. Дух підноситься, груди гордістю наповняються, - тисячі людей радіє, співає і захоплюється: "Не загинемо!"

В ряді з нами й перед нами маршує шість місцевих німців, членів рахівського "культурфербанду".

- Побачите, - каже мій сусід, -"А-Зет" напише, що це німці з "ржіше" (з німецької імперії).

Почули слова одної чешки: "То йсоу украïнце - йдеме одтуд" (це украïнці - ходім звідси)...

*

Звернули біля Народного Дому на широку площу. Бичківський хор відспівав надзвичайно гарно украïнською мовою гимни. Місцевий голова "Просвіти" д-р Юськів відкрив збори, привітав гостей і передав слово промовцям.

Посол Юліян Ревай в довшій своїй промові порушив болючі питання нашого політично-культурного життя. За ним редактор Іван Рогач передав вітання від Батька нашого відродження - о. Августина Волошина і палкою промовою закликав до з'єднання сил.

Промовляло ще кілька речників: о. проф. Д. Попович, д-р В. Комаринський, М. Вайда, М. Ворон, Улинець, Зореслав, М. Рішко, брати Клемпуші, Д. Бандусяк, д-р С. Росоха, Медве (з Довгого), Ю. Шереґій, Машкаринець, інж. Чісар, проф. Устіянович і багато інших. Майже всі промовці гостро критикували нинішні відносини, вимагали, щоб радник Хмелярж опустив Підкарпаття, а на чолі шкільної влади повинна бути своя людина. Ввесь нарід обурюється поступуванням реф. Хмеляржа супроти о. А. Волошина: "Глінка того собі не позволив би, він зістав би на місці", - гукали всі разом...

Наприкінці взяв слово за централю "Просвіти" д-р Михайло Бращайко, відомий учасник тих славних часів під час революції перед двадцяти роками, що його тепер вислано централею на урочисту передачу ключів нової нашої культурної твердині.

Після обіду пописувались читальні околиці своїми виступами, а вечером "Нова Сцена" виставила "Запорож-

ця". Перебіг свята був палкий, гарячий, навіть місця-ми вибухав, а це свідчить про велике невдоволення го-ловно чорез поступування шкільного реферату.Треба тут уже поробити зміни та заспокоїти населення, щоб не бу-ло причин до нарікань та до гострої критики за пове-дінку уряду.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 26. серпня 1938, ч.51 (285).

ВЕЛИЧАВИЙ ПОХОРОН ГЛІНКИ

80,000 учасників на похороні. Міністри, генерали прийшли віддати честь великому опозиціонерові

Передминулої неділі відбувся в Ружомберку величавий похорон словацького провідника о. Андрія Глінки. Похорон розпочався вже зранку жалібним засіданням міських заступників Ружомберку. Площу перед фарою,[62] де жив і помер Глінка, назвали його іменем.

О десятій годині почали відправу Служби Божої.При-було також багато гостей із-за кордону, між ін., де-легація польського парляменту з Варшави, делеґати хор-ватів з Югославії і 20 заграничних журналістів. До Ружомберку виїхало около тридцяти окремих поїздів, що привезли приблизно 80,000 людей на похорон. Рідне се-ло Глінки - Черна вислало велику делеґацію під прапо-рами, обвитими чорною крепою. В заступництві прези-дента республіки приїхав прем'єр міністрів д-р Мілан Годжа. Були там заступники судетських німців,польсь-кий консул із Праги, заступники урядів, війська,шкіл.

Властивий похорон почався о 4-ій годині. Над до-мовиною на чотирьох стовпах горів грецький вогонь, а дальше - прапори словацьких організацій. З покійни-ком великою промовою розпрощався голова міністрів д-р Годжа, а від словацької партії людової д-р Тісо; від американських словаків Слобода, від "Словацької Мати-ци" д-р Цінґер і багато інших. Який могутній був цей похорон свідчить те, що в поході взяло участь 600 са-мих священиків, на чолі з чотирьма єпископами.

Словацький нарід умів віддати пошану своєму прові-никові (а не так, як багато з нас, що навіть на похо-рон свого заслуженого працівника не прийдемо). Зі всіх сторін Словаччини поїхали розпрощатися з ним на-віть такі, які його ціле життя поборювали. І чехи з

пієтизмом вшанували його пам'ять, хоч покійний двадцять років воював із ними. Глінка був тим, що з жупної системи перетворив республіку на окремі краї та вимагав стало окремої повної автономії для Словаччини. Він кинув гасло, що чехи й словаки - це є два народи, дві окремі групи слов'ян, дві культури й дві літератури.

Історія покаже, чи це становище Глінки було правильне й щасливе для словаків і республіки. Не думаємо пускатися в критику.

Фактом є, що був він великим борцем і вірним сином свого народу, з мужнім характером та безкорисною, ідейною людиною, яка все, що мала, віддала для своїх ідей. Саме тому не диво, що навіть і противники його клонять перед ним свої голови.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, Ужгород, 1938, ч.52 (286).

ДЕ ТИ, НАША МОЛОДЕ?

В нашій столиці, в Ужгороді, свідомих українських працівників не так багато, а ще й біда в тому, що ми в останніх часах втратили кілька визначних народних діячів.

Коли оглянусь за нашою молоддю, то мушу сказати: добра десятка молодих, інтеліґентних українських сил працює в різних установах та урядах, маємо вчителів - але з того працівників є мало. Куди тільки не подивимося, національно-культурна праця чекає своїх робітників: політика, редакції, просвітянсько-читальнянська праця та освідомлююча робота взагалі. Просто жаль бере, що нема кого вислати до читальні з відчитом, з лекцією, бо наша золота молодь в неділі й свята займається всім іншим, тільки не національною справою.

Нераз я думав, що за причина, що нашу молодь годі притягнути до корисної роботи? І я прийшов до переконання, що багато тому винен - вибачте, але це правда - футбол.

Боюся, що наша молодь мене зле зрозуміє. Я ще молодий. Належу також ще до молодшої ґенерації, отже розумію дух часу, і я не є проти спорту. Спорт і потрібний, і виховний, нам його треба. І футбол потрібний. Він приніс нам багато чести й слави. Але ні-

як не можу зрозуміти людини, що цілий Божий тиждень не буде про ніщо інше говорити як про - ґоли. Придивляюся до окремих колеґ у банку: той вам не буде про інше навіть думати, тільки про футбол. На пам'ять знає всі европейські й заокеанські клюби, з приятелями, з жінкою не балакає про ніщо інше, тільки про футбол... Той стрілив зле, цей знову бахнув, там це, там те... Просто до божевілля доходить.

Вибач, Молоде, але нам футбол не дасть їсти, ані наших кацапів не вигубить на Підкарпатті. Англійці чи інші нації, де все є в порядку, мають повність свого національного життя, не знають ні про релігійні, ні про мовні, ні про національні спори, можуть собі на те дозволити. Нас чекає праця, тверда праця, в нас вільний час повинен із золотом важитись і ми не сміємо його тратити.

Хочете подивитися на футбол - добре, подивіться, але не ставайте фанатиками й не говоріть про те цілий тиждень, та не затроюйте своїх товаришів, яких може більше цікавить читальня в Доманинцях, ніж якийсь там "Ференцварош" чи "Планічка".

Читальні засипають централю "Просвіти" листами: "Вишліть нам будь-кого в неділю з лекцією!" А тут нема людини, не можна знайти, бо все стоїть на площі, приглядаючись, як футболісти ноги собі ламають... Все їм одно, чи то грають наші, чи може ворожі нам клюби. Головна річ, щоб то був футбол.

Це мусить змінитися. Ми, як нація, маємо важливіші справи, ніж футболові гри чужих і ворожих нам клюбів. Мусимо думати та працювати за кращу долю нашого народу, а через це і долю нас самих. Отже, до праці, золота Молоде, коли не хочеш занапастити свою майбутність!

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 7. вересня 1938, ч.53 (287).

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС ДЕРЖАВНОГО СЕКРЕТАРЯ

о. АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

Батько нашого національного відродження о. Августин Волошин побачив світ в наших зелених горах на Верховині, в селі Келечині, окр. Волівська, де його батько був священиком.

Свою національну свідомість набув уже в хаті своїх батьків, де говорилося по-українськи. Верховина наша говорить чистісінькою українською літературною мовою й донині і це на молодого хлопця мало вплив. По-мадярськи дуже мало знав, так, що коли прийшов до ужгородської гімназії, з мадярською мовою мав труднощі і лиш з поправкою перейшов.

З гімназії іде молодий талановитий студент не теологію в Ужгороді а опісля в Будапешті й закінчує, придбавши також фах професора фізики. Зразу стає професором ужгородської учительської семінарії і в громадській роботі приєднується до покійного о. д-ра Гаджеґи.

Найбільшою заслугою о. Волошина є те, що в ті найтяжчі для нас часи найбільшої мадяризації пише і видає книги, шкільні підручники і редаґує майже єдину на той час газету "Наука" (попередницю "Свободи"і теперішньої "Нової Свободи"). Працює в товаристві ім. святого Василія Великого, а коли мадярська влада закриває це товариство, організує разом з іншими друкарню і книгарню "Уніо".

Та найбільшу ролю відіграє о. Августин Волошин під час перевороту, коли треба рішати про долю народу. Організує і веде Народну Раду, а коли була небезпека, що розшматують нашу країну, то збирає сточленну делеґацію з трьох Народних Рад і 8-го травня 1919 року під синьо-жовтими прапорами веде до Праги. Що наше Підкарпаття заховало свою цілість, це заслуга о. Волошина.

Як директор семінарії, виховує сотні, тисячки найсвідомішої нашої інтеліґенції, народних працівників, організує партію, стає послом празького парляменту і працює ніч і день за кращу долю нашого народу.

Коли на шкільному відділі розрослася відома вже хмеляржіяда, о. Августина Волошина ця кліка народних соціялістів увізвала, щоб ішов на пенсію. Але наш батько відродження ще в повній силі, тому відмовився, бо хоче й надальше працювати.

І тепер, коли йому знову прийшлось переводити те саме, що в роках 1918/19, здоровимо його зі щирого серця і бажаємо йому, щоб він і надальше мав сили й енергію та щоб нам, молодшим, і надалі давав вказівки.

Нехай живе о. Августин Волошин!

-

НОВА СВОБОДА, 14. жовтня 1938, ч.96, стор.3.

ВЕЛИКІ ДЕМОНСТРАТИВНІ ЗБОРИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РАДИ

Дня 16-го жовтня, в неділю, відбулися в найбільшій ужгородській залі кіно "Уранія" великі демонстративні збори Української Народної Ради.

Збори відкрив д-р Юлій Бращайко і між іншим сказав:

- В цей день мали відбутися маніфестаційні збори обох Народних Рад: української і русскої, де мали промовляти міністри і делеґати обидвох рад. Але пан прем'єр Бродій не погодився на спільний виступ з невідомих причин. (Шкода, бо між населенням панує протимадярський настрій і то можна було використати).

- Вже в останній хвилі заповіли ми селам, щоб не приходили, але всіх не могли ми сповістити. Може й добре, бо ось бачимо, що прибули ви в такій масі,а це свідчить про вашу свідомість.

Після цього взяв слово пан державний секретар о. Августин Волошин:

- На нас дивляться великі держави як на націю. Ми мусимо доказати, що ми політично і національно зрілі, щоб перебрати ведення нашої країни в наші руки. Ми не позволимо торгувати ссбою. Чотири великі держави як будуть судити, то мусять дивитись і на наш життєвий інтерес. Я певен, що їх присуд піде на нашу користь, але коли не будемо свідомі, здисципліновані, то вони махнуть рукою. Через те, проявляймо свою свідомість і тут і на околиці. Гуртуймося, висилаймо телеграфічні протести до посольств великих держав. Задокументуймо, скажім відкрито, що не хочемо з тою державою мати нічого спільного, де ми були рабами, де ми були погноєм мадярів. Не сміють від нас забрати залізничну лінію й урожайні притисянські землі! (Народ гуде:"Так є! Так є!")

- Складом нинішнього уряду і ми не є задоволені. З нашої сторони була охота співпрацювати, але не бачимо щирости. Коли ми підемо до боротьби зорганізованою силою, то в скорому часі ми поставимо умовини і вирішимо долю нашого краю.

Наступним промовцем був міністер Ревай:

- Українки й українці! Від середи зробили ми перші кроки до розбудови нашої країни. В Празі заграничні журналісти питали мене, чи з державністю не стане наша земля піємонтом до створення великої самостійної української держави. Тяжко вірити, щоб півмільйонове населення створило державу 50 мільйонової маси, та нема сумніву, що наші успіхи будуть електризуючою силою для цілого українства на всьому світі. Але тепер з цим мусимо обережно поступати, щоб у політичному світі не настали які комплікації, щоб нас не задавили вороги. Ми мусимо доказати перед світом, що ми народ зрілий на самостійне політичне життя. Підкарпатські українці хочуть жити своїм національним життям, ми нікому, ніякій державі не кидаємося в обійми... Звернули мені увагу закордонні журналісти на ту велику радість українців у Галичині і деінде з приводу іменування нашої влади. А я відповів, що вони наші брати по крові і зрозуміла річ, що вони радіють нашими успіхами, так само, як би ми раділи їх здобутками. Український нарід на найбільше на захід висуненій землі виборов собі волю і незалежність, що має велике значення для цілого українського народу. Сонце завжди сходить із сходу, але може бути, що цим разом воно зійшло з заходу (великі овації)... Але нашу радість знепокоюють голоси тривоги. Ворожі аґітатори каламутять воду. В сусідніх державах роблять пропаґанду, щоб зробити заворушення між українським населенням, щоб потім показати світові, що тут вибухло комуністичне повстання... щоб потім призвати сюди чужих робити порядки... Але наше здисципліноване населення постояло і не далося спровокувати, ані заманити в їхні сітки... Від середи наша країна вільна. Стара Чехословацька Республіка перетворилася в федеративну державу чеської, словацької й української республік. Будемо мати тільки спільного голову федеративної держави, заграничну політику, військо і гроші. Всі інші функції празьких міністерств перейшли в наші руки. Ми осягнули максимум того, що в кожному разі могли осягнути. А тепер від вас і від нас усіх залежить, щоб сконцентрувати всі наші сили до творчої праці. Ми мусимо з'єднатись і перебрати всю владу в руки тим більше, коли творимо майже 70% всього населення, отже, абсолютну більшість. Перед нами ще велике завдання: переведення виборів, скликання сойму, упорядкування конституції. В нас партій нема, під проводом Народної Ради мусимо скупчити всі фізичні і моральні сили нашого народу.

- З русскими ми пішли на компроміс. Але дуже помиляються ті, що думають, що вони гратимуть головну

ролю, а ми другорядну. Проти таких замірів всі українці, як один, мусимо виступити.

- Після впорядкування кордонів нас жде велика праця. Наша влада мусить вирішити господарсько-рільничу проблему, щоб біля сто тисяч перелюдненого верховинського населення кудись примістити. Мусимо хоч тепер перевести земельну реформу і подбати про працю і хліб для цілого населення нашої країни.

- Закликаю всіх українців до спільної праці. Зробім "табуля раза", забудьмо все, що нас розділювало. Ми не сміємо поповнювати таких хиб, як 1918 року. За 20 років нашої боротьби ми вже дечого навчилися. Кожна свідома одиниця нехай стоїть на своєму місці, а наша народна єдність нехай буде тією скелею, на якій ми побудуємо краще майбутнє нашого народу.

Промовець Федір Ревай:

- Ось у моїх руках летючки, які видали панове з противного табору. Супроти нас наші русскіе обіцяли толеранцію, а тепер наше населення називають українськими бандитами. (На залі величезне обурення й викрики: "Фуй! Ганьба!"). Ці панове не мають місця на нашій землі! (Викрики: "Так є!") Ось учора попрощали ми нашого героя в Дубриничах, Андрія Риґана, якого вбила мадярська банда... Ми хотіли сьогодні запротестувати перед цілим світом проти мадярської пропаґанди, але ці пани, замість того, щоб з нами разом маніфестувати проти мадярні, видають проти нас летючки (викрики: "Ганьба! Розпустити Автономний Союз!").

Промовець Степан Клочурак:

- Ми мусимо зреорганізувати, перетворити ціле наше політичне життя. Ми мусимо зімкнутись довкола Української Народної Ради і спільним, одним українським фронтом піти до боротьби. Я вже пережив одну революцію і багато навчився. Навчився я поперш і пізнав, що тільки той виграє, хто не втратить своїх нервів і свого спокою. Мусимо виконувати всі накази проводу і не втратити голови, не втратити свого здорового розуму. Під проводом Народної Ради йдемо до боротьби. Витворюймо гуртки цієї Ради, які освідомлювали б народ і приготовляймося до вирішаючого кроку, щоб на нашій українській землі була своя українська влада! (Вигуки з залі: "Так є!")

Д-р Степан Росоха:

- Сповіщаю сумну вістку: У зв'язку з нашим визволенням і проти польської політики протестувала перед учора у Львові українська молодь. При демонстраціях польські бандити вбили 11-ох українців, а 56-ох тяжко зранили. Поляглим борцям віддаймо честь повстанням з місця й однохвилинною мовчанкою...

- Щодо дальшого, то ставлю внесок ухвалити таке: Негайно усунути ведучих урядовців, які шкодять українській справі (вигуки: "Так є!"), усунення русотяпсь

ких шкільних інспекторів, заборонити всі чеські школи, усунути мовний хаос і державною мовою признати мову українську (великі оплески на залі) і перебрати поліцію і жандармерію в свої руки, перебрати пошту і управу залізниці, перевезти наше військо на Підкарпаття і застановити всі екзекуції! (Вигуки з залі:"Так є!")

Промовець В. Ґренджа-Донський:

- Провокують нас мадяри, а вже й ті роблять провокації, з якими ми пішли на компроміс... Сьогодні владними літаками та автами розкидують летючки проти українців, замість того, щоб іти проти спільного ворога. Проти мадярської банди, проти провокаторів всілякої масти українське населення безборонне і не є запевнене. Тому ми вимагаємо, щоб українське населення було озброєне. (Вигуки з залі: "Так є!") Ми вимагаємо в руки зброю і тоді ми оборонимо своє життя і своє майно. Зброю нам у руки давайте! (Величезні вигуки:"Зброю нам у руки, зброю!") Ми святочно проголошуємо, що від сьогодні синьо-жовтий прапор уважаємо своїм державним прапором. (Великі оплески і вигуки: "Проголошуємо!")

Д-р Юлій Бращайко:

- Пропоную з нинішніх загальних зборів післати телеграми амбасадорам чотирьох великих держав у Празі, з нашим проголошенням, що ми хочемо жити в федеративній державі чехів, словаків і українців. Ми протестуємо проти всякого порушення наших границь, які ґарантували 28 держав, між іншими і ті великі чотири держави, що тепер рішатимуть про нашу долю. Наші господарські і комунікаційні інтереси вимагають цілість нашої країни... Зі всіх сіл Підкарпаття подібні телеграми мусять піти на адресу амбасадорів тих держав, щоб вони бачили, що цілий народ противиться всякому нарушенні границь...

Всі внески маніфестаційні збори приняли. Наприкінці відспівано український гимн і з тим народ,вище тисячі душ, розійшовся.

На нинішніх зборах було видно той запал, той ентузіязм, яким переняте наше населення, зокрема наша українська молодь. Ми віримо в свою перемогу, бо народ з нами!

-

НОВА СВОБОДА, 20. жовтня 1938, ч.99, стор.2-3.

МАНІФЕСТ

Громадяни і громадянки!

Давня наша мрія: створення своєї держави, де панами були б ми самі на своїй землі, здійснюється. Старі часи гнету і неправди минули і не сміють ніколи вернутися.

В своїй державі зарядимо все по своєму смаку так, щоб не було нуждарів, безробітних, голодних і босих та щоб ніхто не наживався з мозолиці нашого селянина і робітника. Кожному хочемо дати те, що йому справді належиться. Не дозволимо лихварські здирства. Кожний мусить добитися правди свого справедливого діла.

Від нашої влади вимагаємо наступне:

1. Забезпечення дотеперішніх границь проти Мадярщини і Польщі, прилучення цілої Земплинщини і шаришських та спиських округ з нашим населенням до Підкарпаття.

2. Вимагаємо негайного виготовлення й ухвалення конституції нашого краю.

3. Вимагаємо проведення виборів до нашого парляменту (сойму).

4. Наша народна мова (українська, або, як кажуть, малоруська) мусить бути державною мовою (язиком), якою мають видавати закони і розпорядки та якою мають урядувати суди, всі державні і публічні уряди.

5. Наші свята (греко-католицькі і православні) мусять бути святами державними.

6. До державної служби ніхто не може бути прийнятий, хто не є членом нашого народу.

7. Вимагаємо усунення всіх урядовців, які прогрішилися проти нашого народу.

8. Вимагаємо скасування всіх чеських і словацьких шкіл на нашій землі, де для цього нема законної підстави.

9. Вимагаємо розв'язання всіх політичних партій. Натомість український нарід створить могутнє Національне Об'єднання.

10. Вимагаємо співпрацю з Німеччиною в політиці заграничній і господарській і на кожному полі.

11. Вимагаємо перебрання у свої руки всіх грошевих, промислових, торговельних, господарських і соціяльних установ, які свої осередки (централі) мають поза Підкарпаттям.

12. Вимагаємо працю для населення і з тією метою вибудування залізниць з Ужгороду до Мукачева, з Перечина через Сваляву до Хусту, з Малого Березного до

Пряшова і Марґецан. Також вибудування державної дороги з Перечина до Хусту і з Волосянки до Ясіня.

13. Вимагаємо розбудову всякого промислу, фабрик, електрівень і радіостанцій.

14. Вимагаємо віддовження селян і робітників, застановлення всяких екзекуцій і ліцитацій, забезпечення Верховини хлібом, вільної торговлі збіжжям, мелаєм (кукурудзою) і побудування для тої цілі маґазинів на Верховині.

15. Вимагаємо ревізію земельної реформи і дальшого негайного переведення земельної реформи на державних і латоричанських землях.

16. Вимагаємо негайне перенесення соляних млинів з Оломовца на Підкарпаття.

17. Вимагаємо повне відшкодування за шкоди, що постали у світовій війні і під час теперішньої мобілізації.

18. Вимагаємо вибудування лічниць в Хусті, Воловім, Рахові, Березному і Лютій та амбуляторій в менших місцях.

19. Вимагаємо ревізію концесій корчем, готелів, трафік, кін, аптек, театрів і загально-торговельних підприємств.

20. Вимагаємо заснування свого університету для Підкарпаття і також інших високих шкіл.

"В СВОЇЙ ХАТІ СВОЯ ПРАВДА І СИЛА І ВОЛЯ!"

В Ужгороді, дня 21. жовтня 1938 р.

ЗА ПЕРШУ УКРАЇНСЬКУ (РУСЬКУ) ЦЕНТРАЛЬНУ НАРОДНУ РАДУ:

Степан Клочурак
Д-р Михайло Бращайко
Д-р Микола Долинай
Федір Ревай
Микола Лацанич
Дмитро Німчук
Федір Шімоновський
Василь Свереняк
Франц Аґій
Микола Лизанець
Василь Грабар
Д-р Микола Цуперяк
Михайло Карбованець
Ірина Невицька
Микола Бабота
Василь Гренджа-Донський

Проф. Карло Феделеш, Берегово
Василь Федак
Михайло Попадючок
Олександер Тар, Севлюш
Юрко Лацанич, Ужгород
Іван Ґерич, Перечин
Д-р Юлій Бращайко, Ужгород
Іван Булеца, Кальник
Учит. Андрій Ворон, Севлюш
Волошин, абсольв. госп. школи
Інсп. Гуснай, Берегово

Інсп. Ґуляннч, Хуст
Іван Ґриґа, В. Верецьки
І. Галмай, Севлюш
Юрко Довбей, Перечин
о. Віктор Желтвай, Ужгород
Іван Ігнатко, Білки
Василь Клемпуш, Ясіня
І. Келемен, Велика Копаня
А. Лацанич, Великий Березний
Інсп. Олександер Маркуш, Тячів
Михайло Марущак, Бичків
Інсп. Юрій Пазуханич, Волове
С. Петровцій
Йосиф Данько, Баранинці
В. Приймак, Тересва
Петро Перевузник, Середнє
Єлисавета Станькова, Хуст
Проф. Августин Шерегій, Бичків
Інж. В. Теґза, Буштино
о. Іван Фленько, Йовра
Іван Човбан, Ужгород
Проф. А. Чичура, Хуст
Дир. Августин Штефан, Мукачів
Д-р Степан Росоха
Михайло Тулик, Ужгород
Євген Шерегій, Хуст
Іван Рогач, Ужгород

-

НОВА СВОБОДА, 22. жовтня 1938, ч. 103.

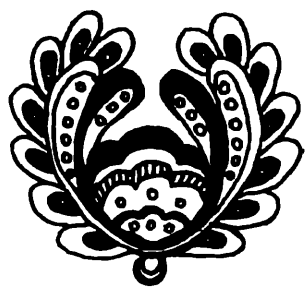

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА ВЛАДА ПІДКАРПАТТЯ.

ВЛАДА БРОДІЯ ВІДСТУПИЛА!

ПРЕМ'ЄРОМ НАШ БАТЬКО АВГУСТИН ВОЛОШИН

Величава маніфестація народу

(Ужгород, 27.X.) Вчора пополудні надійшла радісна вістка про те, що влада Бродія відступила і на її місце покликана народна українська влада.

Вістка про нову владу прийшла по третій годині і зразу рознеслася не тільки в столиці, але й по цілому Підкарпатті. За десять хвилин знав Хуст, Рахів, Ясіня і Волове. По вулицях люди стискали собі руки, цілувалися, здоровили один одного і в багатьох очах блищали сльози радости, що маємо свою, щиро українську владу, на чолі з батьком нашого національного відродження, о. Августином Волошином. Три українські міністри, - Волошин, Ревай і д-р Бачинський. Державні секретарі будуть замість двох - три, а їх влада займенує зараз на своїй першій нараді.

Народні маси зі всіх околиць і Ужгороду спонтанно ішли до столиці нашої держави. Коло 5-ої години перед Народним Домом стояли тисячі народу, головно з околичних сіл. Люди залишили на полі працю, щоб прийти й поздоровити свого любого батька Волошина, що перебрав у ці тяжкі часи керму нашого національного життя.

Радісний похід по вулицях нашої столиці

Декілька десяток синьо-жовтих прапорів виросло мов з-під землі. Напереді пластуни, пластунки, міська й селянська молодь, поважні господарі, робітники, селянки і ряди ужгородського українського населення. Біля двох тисяч народу зійшлось напротязі короткого часу. Москвофіли приготовляли місяцями з'їзд "русской культури" і не мали стільки учасників, як ми напротязі півтори години. Фенцик тиждень зганяв людей до Мукачева, щоб відбути "маніфестацію", але й третини того не було. Ось, що значить іти з народом, а не продаватись за юдин гріш найлютішим ворогам. Народ уміє шанувати правдивих своїх провідників.

Похід. Залунала українська пісня, бадьоро, певно, гордо походуємо вулицями города князя Лаборця, щоб віддати честь і привіт нашій українській владі і нашому заслуженому провідникові. Біля шостої години тисячі людей стояли перед палатою краєвого уряду, скандуючи привіт: "Нехай живе Батько Волошин, нехай живе українська влада!"

Гучним баритоном відкрив це імпровізоване свято наш відомий діяч Федір Ревай, який,між іншими,сказав:

- З великою втіхою прийшли ми привітати вас, Пане Прем'єре, не лиш як голову нашої української влади, але і як нашого любого Батька. Наше громадянство доказало, що воно здисципліноване й воно стоїть і стоятиме завжди при вас. Пане Прем'єре, ми присягаємо вірність нашій українській владі (великі оплески, народ знімає капелюхи, підносяться руки і з великим захопленням вигукують: "Присягаємо!"). Ми маємо довір'я до своїх провідників, бо знаємо, що вони підуть завжди з народом.

- Ми є проти всякого плебісциту і проголошуємо святочно, що хочемо жити в федерації триєдиної держави (великі овації). Нам з мадярами не подорозі, ми хочемо жити у своїй вільній, самостійній карпато-українській державі (вигуки "Слава!"). А зрадники, запроданці не мають між нами місця! (Вигуки: "Так є!")

Прем'єр-міністер Августин Волошин щиро подякував за таку гарну маніфестацію і, між іншим, заявив:

- Керму влада перебирає в руки серед дуже тяжких відносин. Поперш потрібно впорядкувати і забезпечити границі. Честь і слава нашій народній армії,що своїми грудьми боронить нас. Ми хочемо з нашими сусідами мадярами жити у згоді, ми готові їм віддати те, що їм належиться, але наші етнічні границі не пустимо і захоронимо народну єдність. (Вигуки з залі: "Так є!", а потім чути скандовано: "Під-кар-паття не да-мо!Під-кар-паття не да-мо!"). Перед владою важне і відповідальне завдання закласти тривку основу під будову нашої держави і подбати, щоб кожний син нашого народу мав працю. Ми віримо, що при переорганізованому політично-економічному житті наша країна виживить нас, бо є ще більше гористі країни, але зате економічно дуже добре просперують... Нехай кожний залишиться на своєму місці, уряди нехай ведуть працю як і досі до дальшого розпорядку влади. Я вірю, що нам Бог допоможе в нашій праці, а вас прошу підтримувати нас і надальше так віддано, як дотепер.

Промова декілька разів була перервана вибухами ентузіязму народних мас. Наприкінці відспівано нашому любому Батькові "Многая літа" і похід рушив через новий міст вулицями до міста, в напрямку до Народного Дому. Маніфестанти вулицями вигукували свої симпатії влади: "Нехай живе українська влада Підкарпаття, нехай живе наша армія, нехай живе українська федеративна держава!"

Перед Народним Домом "Просвіти" д-р Степан Росоха в короткій промові,між іншим,сказав:

- День 8-го жовтня не приніс нам бажаних успіхів, але сьогоднішній день є справді історичним, бо він дав

нам свою українську владу. Це є вже сповненням першого кроку до наших далекосяглих мрій. Нехай собі мадяри не думають, що тут своїми терористичними бандами зроблять заворушення, бо на сторожі наших границь стоїть наше військо... На нашу етнічну землю ступлять мадяри лише через наші трупи... (Вигуки "Так є!"). ПІДКАРПАТТЯ НЕ ДАМО!

Урочисту маніфестацію закрив Федір Ревай, закликаючи народ до творчої праці й дисципліни. Маніфестуючий народ після цього гарно дисципліновано розійшовся.

Ми всі пережили радісний день, яких мало трапляється в житті, цей день був для нас повен щастя й утіхи. Маємо свою владу, свою вільну Державу, то ж тепер до творчої праці!

-

НОВА СВОБОДА, 27. жовтня 1938, ч.108, стор.2.

БРОДІЇВЩИНА Й ФЕНЦИКІВЩИНА СКРАХУВАЛИ

(Хуст, 14.XI.) Ми завжди знали, що бродіївщина, а за нею вслід фенциківщина - то є гниль, то є струп на нашому здоровому тілі, який скорше чи пізніше провалиться і покажеться в повній своїй гидоті.

Ось Бродій, що на протязі двадцятьох років бився ніби за свою "русскость", тепер явно пішов на ганебну зраду проти свого народу: він хотів живцем передати свій нарід на поталу мадярам...

Ось Фенцик, який ще перед двома тижнями в Сваляві декларував себе богоізбраним "вождем", а в Мукачеві виголосив протимадярську промову, тепер в Ужгороді хвалиться тим, що він завжди боровся за спільні польсько-мадярські границі... Пан Фенцик, ота гадюка, яку наші несвідомі "русскіе" виплекали на своїх грудях, іде дальше у своїй зраді і закликає Польщу й Мадярщину, щоб не ґарантували наших границь, щоб вимагали плебісциту, аж до повного відірвання нашої країни і підпорядкування її мадярам.

Православна Іза, Горінчово ще добре пам'ятають, як мадяри знущалися над ними, як водили їх по судах і по тюрмах. Добре пам'ятаємо шибениці в Торуні, в Бичкові, як нас мадяри вішали, як нас стріляли. І той самий Фенцик, якому Іза й Горінчово довіряли, знову хоче, щоб по наших селах мадяри вішали наших людей! Па-

не Фенцик, ці села, які аж тепер прозріли, як побачили вашу зраду, вже вам не повірять...

Фенцик залишився в Ужгороді, але багато його аґентів волочиться між нашим населенням. Нехай знають раз і назавжди, що фенциківсько-бродіївським витребенькам уже раз і назавжди кінець. Ці чорні духи ще все не притихли й ті чесні русскі люди мусіли побачити, куди фенцикіяда веде - веде до Будапешту, а наш нарід з Будапештом і з мадярами нічого спільного не хоче мати. Геть з брудними руками від нашого народу! Зрадники між нашим народом не мають місця. Бродіївщина і фенциківщина скрахували раз назавжди!

-

НОВА СВОБОДА, 15. листопада 1938, ч.117.

СВЯЩЕНИК НЕ СМІЄ ВІДТЯГАТИСЯ ВІД КУЛЬТУРНОЇ ПРАЦІ!

Карпатська Україна буде мати самостійний греко-католицький Єпископат!

(Розмова з Преосвященним Владикою д-ром Дионисієм Нярадієм)

(Хуст, 12.XII.) Вчора приняв мене Преосвященний Владика д-р Дионисій Нярадій у своїй новій резиденції й ласкаво згодився дати мені інтерв'ю, щоб обзнайомити наше ширше громадянство з плянами реорганізації греко-католицької епархії.

Новий архипастир Карпатської України є надзвичайно симпатичним. Хоч уже була пізня пора, зволив ласкаво мене прийняти і на протязі майже двох годин нашої розмови живо цікавився він усім, що робиться на нашій рідній землі.

Архипастир тішиться.

З великою утіхою прийняв Преосвященний Владика інформації про просвітянсько-освітню працю на селах,про наші народні доми, як наприклад у Рахові і Верецьких, які постали з мозолиці наших селян. Тішився зростаючій національній свідомості на селах. Зреферував я Преосвященному про випадок в Н. Селищах, які до недавна були баштою бродіївщини, а на днях самі селяни, без проводу, без інтеліґенції, заснували під проводом свого старости Петра Хмари філію Народної Ради,про що

свідчить селянськими руками написаний протокол. А вже найбільше тішився наш милий Архипастир тим великим ентузіязмом, національним зривом нашої молоді, який він бачив під час вчорашніх маніфестацій січовиків у нашій скромній столиці... Ентузіязм, героїзм, любов до свого рідного, щирість, самопосвята й відданість своєму національному проводові - ось прикмети нашої теперішньої національно-свідомої молоді, на якій можна будувати нашу державність.

Друкарня Василіян з Ужгороду до Хусту

Преосвященний цікавився нашими виданнями, книжками, нашими письменниками і запитав мене, чи видасть "Просвіта" цього року календар, що було б дуже бажаним, але я не міг Преосвященному на це відповісти. Також висловив Владика потребу перенесення з Ужгороду друкарні оо. Василіян, яка тут може виконати велику і корисну працю.

Після цього прийшла черга на моє інтерв'ю і я осмілився поставити Преосвященному три питання. Перше моє питання було таке:

Які спогади маєте Ваше Преосвященство про Пряшівщину?

- Як найгарніші. В Пряшеві пробув я майже чотири роки, від 1922 до початку 1926 року і можу сказати, що той нарід релігійний, дуже спосібний і до щирости добрий.

В епархії буде заведений порядок!

Як собі уявляє Ваша Ексцеленція будучність епархії?

Преосвященний на хвильку задумався:

- Фактом є, що наша епархія, силою політичних подій, роздвоєна на дві частини. Чим хто грішить, тим є караний. (Думаю, що ці високомудрі слова відносяться до нашого політичного розбиття, що пожирав наші сили на протязі двох десятиліть). Є отже дві епархії, й наша, поки що, буде управлятися апостольською адміністратурою може й довгий час. Як розглянуся, пороблю звіти до Святої Столиці в Римі й заведу порядок. За моєю гадкою, епархія Карпатської України згодом стане дефінітивно окремою, бо вже й тепер можна вважати, що Мукачівська епархія стала двома сепаратними епархіями. Резиденція апостольської адміністратури є тепер у Хусті і я думаю, що місце осідку епархії буде в столиці уряду Карпатської України.

Як собі уявляєте, Преосвященний Владико, працю нашого духовенства на селі?

- Я уважаю, що кожний священик має бути взірцевим духовником своїх вірних і виконувати свої обов'язки сумлінно і як найточніше. Моїм пляном є запровадити наше духовенство до діяльности Католицької Акції. Під цим словом розумію ввесь провід культурно-освітньої праці на селі при допомозі лаїкату. Священик, як духовна особа, як спірітуал, не сміє відтягатися від культурної праці між своїми вірниками, він повинен давати ініціятиву й брати живу участь у цій праці. А такої праці скрізь є багато:

а) Праця релігійного змісту, організація релігійних кружків, католицької молоді і т. п.,

б) праця в читальні "Просвіти", догляд і керування нею,

в) харитативно-добродійна допомога бідним,

г) організовання і ведення антиалькогольних кружків.

- Також було б бажаним, щоб священство запровадило освідомлюючу працю господарського характеру, як то роблять духовні отці в Галичині при "Сільському Господарі". Відчити,лекції, а також практичні вказівки, щоб піднести наш народ на вищий економічний рівень. У Галичині, а частинно й у нас, у Бачці, духовні особи закладають і ведуть кооперативи й торговлі, які прекрасно проспе́рують. Було б добре закладати при кожній парохії комітет, щоб дати можливість вишколення талановитих бідних хлопців матеріяльною допомогою.

Книжку для народу!

- На Карпатській Україні потрібно видавати тижневик, редаґований виключно для народу на підставі релігійній, де можна б містити крім політично-культурного перегляду також цінні господарські поради для селян. Для бачванських українців видаємо подібний часопис, який тішиться великою популярністю.

- Для народу є конче потрібним видавати як найбільше дешевих популярних книжок. Коли нема можливости інакше, то містити рукописи на сторінках преси, у фейлетонах і потім робити відбитки, щоб випускати чим більше так потрібної освідомлюючої літератури... - закінчив свою цінну розмову Преосвященний Владика.

Виходжу з резиденції з тою думкою, що на протязі ста років не мали греко-католицькі вірники такого Владики. Аж тепер дочекалася Карпатська Україна правдивого пастиря Греко-Католицької Церкви, якому доля на-

шого народу дійсно лежить на серці.

-

НОВА СВОБОДА, 13. грудня 1938, ч.136, стор.1.

МИКОЛА АРКАС

Вчора ввечорі розлетілася в столиці сумна вістка про смерть шеф-режисера українського театру "Нова Сцена", Миколи Аркаса.

Ми знали, що шляхетне серце мистця тяжко хворе,давлене турботами про долю рідного краю, стомлене злиднями еміґрантського життя і перетяжене працею,яку Покійний положив на полі карпато-українського театрального мистецтва. Але ніхто не сподівався, що те серце так нагло, так несподівано перестане бити. Ще досить скоро, бо мав лише 56 років. Микола Аркас прийшов із клюбу, де зачитували нову п'єсу, додому. Був веселий, жартував. Нараз вхопився за серце і повалився неживий на землю. Ах, те серце! Багато мусіло воно пережити, відчути, перенести завзяту боротьбу за Україну, перенести трагедію рідного народу, гірке життя еміґранта, злидні й недостатки...

Свою національну свідомість виніс Покійний вже з хати свого великого батька, композитора, історика,патріота, що власними фондами вдержував апарат "Просвіти", видав ним написану,розкішно ілюстровану "Історію України". Із старої козацької родини, діставши таке патріотичне виховання, і не міг інший вийти як тільки патріот, що цілою своєю душею і серцем віддається до служби свого пригнобленого народу. І ось тепер, коли заблисло сонце волі і для українського народу, тепер він мусів відійти! А бажав, дуже бажав побачити ще золотоверхий Київ у правдивому золотому сяйві... Не дочекався.

Микола Аркас має великі заслуги на полі рідного театрального мистецтва. Довголітній директор і режисер просвітянського театру, шеф-режисер "Нової Сцени", до останньої хвилі свого життя працює понад сили, дармо його остерігали лікарі, родина і його приятелі. Занадто любив він своє мистецтво. Військовий старшина з професії, а мистець з покликання. Борець, герой-полковник на рідному фронті з мечем у руках... і провідник, будівничий на полі рідного мистецтва. Його музичні композиції, оперета і цілий ряд пісень, були

відомі. З "Новою Сценою" мав великі пляни. Жаль, що не довелося йому їх здійснити.

Микола Аркас є наш. Срібна Земля йому вдячна за ту велику культурну працю, яку він тут виконав. Срібна Земля ніколи не забуде великого сина українських степів, що злився з нами і в найтяжчих часах сплячих синів Срібної Землі будив, розповсюджуючи рідну пісню і рідне слово.

Спи, Сину України, нехай Тобі ця Срібна Земля, що стала тепер вільною, буде легкою.

-

НОВА СВОБОДА, Хуст, 15. грудня 1938, ч.138, стор.3-4.

УСПІХИ КОЛЯДОК НА "КАРПАТСЬКУ СІЧ"

Цього року наша селянська молодь колядувала в користь своєї оборонної організації "Карпатська Січ".

Всюди зустрічалися ми з колядниками,з "Вифлеємами" й зірками та найбільше зробили на мене враження колядники з Лозянського, що обійшовши своє село,прибули й до Волового і творили дуже гарну цілість. Це був невеличкий хор. Гру гарними поетичними словами викомбінували самі і все перевели дуже інтеліґентно.Мали двох янголів, скрипака, чорта, цигана, жида і діда з довжезною бородою. Чорт був добре маскований, з ріжками, з хвостом, циган зі сверлом та молотом,а жид заґримірований наче на сцені. Після добре уложеної гри, скрипак утяв коломийки, чорт, циган і жид у танець, а дід з капелюхом по гроші поміж глядачів... Ця сценка така була гарна, що я рішив її при нагоді використати, а може в дечому і поширити. Це уложили самі хлопці, без того, щоб комбінувати і воно аж проситься на папір...

Коляди пройшли всюди дуже гарно і,наприклад, у Синевирі на "Січ" заколядували 1,200 Кч. Нашій селянській молоді можемо щиро поґратулювати.

-

НОВА СВОБОДА, 12. січня 1939, ч.6, стор.5.

ІСТОРИЧНИЙ ДЕНЬ

Іменування проводу УНО

День 18-го січня 1939 р. стане історичним. Того дня основано єдину партію нашого народу по цей бік Карпат: УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ (УНО). Наш народ, що був поневолений віками, не мав дотепер змоги створити всенародну єдність. Його чужинці роздирали на шматки, розбивали на партії, щоб обезсилювати його та щоб над ним панувати.

Та ось прийшло велике наше воскресіння і народ, позбувшися зрадників і запроданців, заложив свою Державу, а тепер, під проводом вже історичної Центральної Ради, заложив і свою партію, з'єднивши в ній творчі сили нашого народу.

Не менше важливий для партії і вчорашній день, 24-го січня, коли великий провідник народу, голова нашого найвищого всенародного органу Української Національної Ради, прем'єр д-р Августин Волошин іменував генеральний провід цієї партії. Цей провід партії енергійною, залізною рукою візьметься за керму і, згуртувавши в ній увесь український нарід, поведе нас до світлого майбутнього.

Точно в 16-ій годині зійшовся провід Українського Національного Об'єднання до голови Національної Ради, Батька Прем'єра на своє перше історичне засідання. До них сказав він, між іншими, й такі слова:

- Велика є ріжниця між системою авторитетних і системою т. зв. демократичних партій. Демократичні партії, побудовані на "більшості", дуже часто йдуть проти тої самої більшости, бо викликають розклад та суперечності і є занадто матеріялістичні. Демагогія і нашу країну була довела до того, що тут було 32 партії. Супроти того авторитетна партія, чи краще тоталістична - це висока ідея, консолідація, солідність і всенародна єдність. Авторитет - це не доктрина, не статут - але сама хрустально-чиста ідея і політичне об'єднання. Виходить на верх думка цілої Нації, що кермує цілим народом... Я вітаю еліту нашого народу і прошу взятися до праці. Провід вимагає абсолютної дисципліни, бо лиш карністю, єдністю можемо витворити всенародну силу. Я лиш вас прошу не бути максималістами, бо якраз той максималізм знищив перед двома десятками років Українську Республіку і тепер знищив ЧСР. Своїм підпорядкуванням, своєю карністю витворимо могутній фронт цілого народу.

Після того, урядуючий голова Національної Ради пан міністер Ревай святочно перечитав декрет іменування проводу Українського Національного Об'єднання:

Провідник партії - Федір Ревай

Заступник провідника - Михайло Тулик

Генеральний секретар - Андрій Ворон

Секретар - Іван Рогач

Редактор - Василь Ґренджа-Донський

Референт пропаґанди - Д-р Володимир Комаринський

Контрольори - Микола Бабота і д-р Микола Бандусяк

Члени проводу - проф. Августин Штефан, начальник, д-р Михайло Бращайко, Ірина Невицька, д-р Степан Росоха, інспектор Юрій Пазуханич, д-р Микола Долинай, Степан Клочурак, о. Василь Ларь, Дмитро Німчук, Михайло Марущак, о. Дмитро Попович, Іван Клемпуш, д-р Михайло Гупаловський.

Провід відтак зложив на руки голови Української Національної Ради присягу.

Провідник партії п. Федір Ревай щиро подякував за довір'я і висловив, що цей крок є великою історичною подією в житті української нації Карпатської України. Почуває себе щасливим, що в цьому історичному часі дістав таке велике довірення та заявив, що всі його сили і знання присвятить тій ідеї і тій меті, для якої була створена партія Українського Національного Об'єднання. Просить усіх іменованих, що зложили присягу до рук найвищих представників нашої Держави, щоб були дуже добрими, карними старшинами - бо коли армія має добрих і карних старшин, то має добру дисциплінована армію, яка завжди мусить перемогти. Заявив далі, що в своїй праці буде руководитися справедливістю, але строго, бо керувати державою не можна сентиментами - тільки певною рукою.

Після того президія зійшлася на нараду і рішила щоденник "Нову Свободу" перетворити на орган УНО. Провідник партії пан Федір Ревай доручив редакторові В. Ґренджі-Донському обняти редаґування партійного щоденника.

Наші сили отже з'єднані, створена всенародна цілість, що поведе нашу молоду Державу і цілий наш народ до світлої будуччини.

-

НОВА СВОБОДА, 26. січня 1939, ч.16, стор.1-2.

НА ПРОЩАННЯ

На вищий наказ зайняв я функцію, в якій треба буде зосередити все моє знання й зусилля, щоб її виконати так, як те вимагає інтерес нашої держави, нашого громадянства та українського народу взагалі.

»Нова Свобода«, дотеперішній незалежний український щоденник, яка всім нам так приросла до серця й душі, від сьогодні стається офіційним щоденним органом Українського Національного Обєднання, її як відповідальним редактором назначається наш відомий поет і письменник Василь Гренджа-Донський, який рівночасно являється пресовим референтом Президії Українського Національного Обєднання. Його не треба Вам представляти, бо він уже здобув собі імя не тільки в нас, але в широких колах українського народу взагалі. Я переконаний, що він своє завдання виконає на 100 %-ів, тому і був повірений так важною фукцією.

Виходячи з складу редакції »Нової Свободи«, як відповідальний редактор, уважаю своїм моральним обовязком зложити найщирішу подяку членам редакції, з якими я досі співпрацював у найтяжчих часах нашої новітньої історії. Рівночасно складаю подяку всім тим дописувачам, які слали дописи до »Нової Свободи« і цим спричинилися до її поширення та популярності.

Всім тим, що досі працювали й працюють у »Новій Свободі«, бажаю витривалості до дальшої праці, але й вимагаю, щоб свою функцію виконували так, як то вимагає інтерес українського громадянства й інтерес нашої милої держави, Карпатської України.

Відходжу зі складу редакції лишень, яко відповідальний редактор, але буду змагатися далі в ній співпрацювати після моїх скромних сил.

Федір Ревай.

Назначення письменника відповідальним редактором щоденника "Нова Свобода"

НОВА СВОБОДА, 26. січня 1939, ч. 16, стор. 2.

"КАРПАТСЬКА СІЧ" І ВИБОРИ

Карпатська Україна перший раз в своїй історії виступає як самостійна держава і вибиратиме заступників народу до свого сойму, до свого парляменту. Ці заступники мають положити тривкі основи нашої молодої держави. Будуть творити такі закони, які найліпше відповідають нашому населенню. Від цього нашого першого сойму залежить назва, мова, прапор, ціле політичне, культурне й економічне майбутнє нашого українського народу. Все залежить від першого сойму, що має дати нашій державі міцний фундамент.

Щоб до того дійти, мусимо напружити все наше зусилля, мусимо мобілізувати всі наші свідомі одиниці, щоб повчити населення, щоб освідомити наш народ, якого затроювали чужою йому ворожою ідеологією. З мадяроно-кацапського дурману витверезяться всі ті, що в своїй несвідомості блукали. Виходять на ясне сонце, на добру дорогу, що веде до щастя цілого нашого українського народу.

Наша найсвідоміша селянська молодь як тільки почула про першу небезпеку, масово голосилася в ряди нашого національного війська "Карпатської Січі". А як прийшла друга небезпека, то та свідома селянська молодь в десятьох тисячках замаршувала аж до самої Столиці, щоб показати свою силу. Ті горді ряди, які ми бачили, це майже всі січовики і ми зі сльозами радости один до одного гукнули: Це властиво наша армія!

Ось цю армію запряжім тепер до освідомлюючої праці. Кожний січовик нехай буде вчителем, апостолом у своєму селі. Кожний січовик і січовичка мусить ходити з хати до хати і пояснювати, освідомлювати та рівночасно і повчати, що у виборах мусить кожний взяти участь, бо інакше грозить йому досить висока кара.

Ми віримо, що січовики - ця наша армія - сповнить своє завдання і внесе сонце, внесе світло до кожної селянської хатини.

Січовики, до праці!

-

НОВА СВОБОДА, 27. січня 1939, ч.17.

Протягом 20 років ведучі чеські урядовці та політичні керманичі викликували в Карпатській Україні мовну боротьбу і підтримували мадяронів і всяких зрадників у боротьбі проти української національної свідомости. А коли провідники українського народу проти цього поступування ведучих чеських службовців підмали голос, вони завжди заявляли, що до наших мовних та культурних питань взагалі не мішаються, вони мадяронів ніяк не підтримують.

Але під час останніх подій, зв'язаних з іменуванням третього міністра генерала Прхали, впали маски з лиць багатьох наших "слов'янських" братів.

Зайвим є твердити, що, як тільки повалилися чинники, що в нас підтримували "русскій" напрям, увесь цей рух просто щез. Але тепер знову виявилося, що найвірнішим союзником руссо-мадяронства в Карпатській Україні були й є шовіністичні чехи, які під час нашої боротьби проти нехтування наших конституційних прав, змагалися злучитися з мадяронами, щоб таким чином нас поборювати і розбивати наш народ знову на групки.

Ще раз виявилося, що найбільшими інспіраторами,активними прихильниками штучної мадяронської течії в Карпатській Україні були шовіністичні чехи. Довголітня протиукраїнська пропаґанда чеської преси пройняла майже всіх чеських службовців у Карпатській Україні.В останньому часі були випадки, що чеські шовіністи ясно виступили в обороні мадяронів і цькували проти українців, навіть і проти влади.

Єдиним ліком на цю хворобу більшости чеських службовців є, щоб усі органи безпечности на провінції були в наших руках, щоб не повторювалися випадки в Ізі та в Королеві н/Тисою.

Панове стоять тепер перед нами без масок і ми добре знаємо, хто наш приятель, а хто наш ворог!

І на цю провокацію наше населення дасть належну відповідь при виборах дня 12-го лютого!

Господарями в нашій країні є ми, українці!

-

НОВА СВОБОДА, 28. січня 1939, ч.18.

УНЕМОЖЛИВІТЬ ДОСТУП ВОРОЖИХ ГАЗЕТ

Вже у вчорашньому числі нашої газети звернули ми увагу нашим чинникам на той підлий спосіб інформування чеських редакторів, яке ми вичитали з "А-Зет"-у й ін. Непоправний "А-Зет" знов обкидає нас болотом і знову робить наклепи. В своєму числі з дня 26. січня (ч. 21), реферуючи про заложення УНО, дозволяє собі пан редактор закінчити репортаж так: "В последні добє небило пржестнеї розлішовано, кдо за цо одповіда". Цим коментарем панове інформатори хочуть сказати те, що тут був хаос і не було кому за те відповідати. Коли б тут були непорядки, то ще на такий коментар редактор міг би собі дозволити, але цілий світ добре знає, що в нашій країні панує повний порядок, все українське населення доказало, що воно дисциплінованє, не робить нічого на власну руку, хоч панове стало провокують... В цілому краю відбувались і ще стало відбуваються масові маніфестації за свою владу і демонстрації проти зазіхань на нашу волю, але ніде до найменшої сутички не дійшло. Це панам з "А-Зету" одначе не перешкаджає і вони поучують уряд, денунціюють тільки тому, що це уряд український, а не чеський... Накидуються на поліцію тільки тому, що директором є українець, а не чех...Ці панове ніяк не можуть погодитися з тою думкою, що вже тут панує не пан Розсипал і не пан Равшер дає інструкції різним шронькам, але тут на нашій землі господарями є ми самі.

Свого часу делеґати Чеської Народної Ради заявили, що іменування п. генерала Прхали за третього міністра уважають досить нещасливим кроком... Це чули достовірні люди, високі достойники, але панове редактори твердять, що це неправда і вішають собак на нашу газету й ображають не тільки нас, але і тих високих достойників, які цю заяву чули.

Терпець уже нам урвався. Двадцять років лізли нам ці панове інформатори у печінки і ми терпіли і чекали того часу, аж ці панове зревідують свою руїнницьку працю і покаються.

Та ось замість того - нові наклепи, нові денунціяції і ми категорично вимагаємо ЗАБОРОНИТИ НА НАШІЙ ТЕРИТОРІЇ "А-ЗЕТ"! Це вимагає від нас наша честь, це вимагає справедливість, бо чей же в своїй державі не дозволимо собі необ'єктивно критикувати, а навіть висмівати наш уряд. Виповісти журналіста - замало, замість одного прийде другий, прийде і десять, але треба унеможливити доступ газеті. Це буде наукою і для інших і тоді панове редактори навчаться, як треба писати, як треба шанувати порядки і владу, на території котрої находяться.

-

НОВА СВОБОДА, 29. січня 1939, ч.19, стор.1.

ВЕЛИКИЙ ОКРУЖНИЙ З'ЇЗД У ВЕЛИКОМУ БЕРЕЗНОМУ

Дня 29-го січня ц. р. в неділю відбувся в Великім Березнім великий окружний з'їзд УНО. Цілу площу заповнило море синьо-жовтих прапорів, транспарентів і написів.

Величаві збори відкрив відомий наш патріот інспектор Іван Гриць, висказуючи втіху і вітаючи присутніх, що без великої пропаґанди, на перший заклик зійшлися в такому великому числі.

Палкий привіт від краєвої команди "Карпатська Січ" виголосив поручник Кедюлич, запевняючи, що "Січ" завжди стоїть на поготові для свого народу.

Один з молодих, активних провідників нашої молоді, д-р Івановчик виголосив палку патріотичну промову. Якраз під час його промови прибули з Хусту провідник УНО Федір Ревай і редактор Ґренджа-Донський, яких цілий з'їзд привітав дуже щиро і гучно.

Провідник УНО Федір Ревай забрав слово і сказав наступне:

- Русскіє зісталися в Ужгороді з Фенциком, а тут є тільки український народ (бурхливі оплески і вигуки: "Так є!"). Мадяронів, фенциківців ми не потребуємо ("Так є!" "Геть з гадами!"). Назначили на третього міністра генерала Прхалу, цілий наш народ проти того запротестував (вигуки: "Не хочемо за міністра Прхалу, третім міністром має бути українець!")... Тоді чеська преса пише, що наш народ пана генерала прийняв з великою радістю (вигуки: "Геть з брехливою пресою! Заборонiть "А-Зет"!")... Ця ворожа преса пише, гейби тут була якась українська диктатура. Шкода, що такої української диктатури ми не маємо, бо коли б була, то вона поперше зліквідувала б тих інтриґантів, що сіють роздори і колотнечу... Наш уряд доказав свою льояльність супроти Праги і нехай нашу владу не зачіпають!

Редактор В. Ґренджа-Донський сказав таке:

- День дванадцятого лютого має бути іспитом нашого народу. Ані один голос не сміє пропасти! Ще й той старенький дідусь та бабуся повинні прийти і зложити свій голос до урни, хоч би їх прийшлось вести попід руки... Ще й той хворий, хоч би на ношах, мусить прибути і дати свій голос, бо - не забудьте, - кожний голос це цегла, з якої будуємо наш могутній, величавий будинок, що називається Воля, рідна Держава...

Пані Шелепцьова промовляла від січовичок, а наш дир. Василь Лацанич від окружної організації УНО. Він рівночасно заявив, що у з'їзді взяло участь понад 6,500 учасників. Проф. д-р Равлюк пояснив, що ми є лиш малою частиною великого народу, бо за Карпатами є нас 50 мільйонів...

Пані Ірина Невицька склала привіт від українського

жіноцтва. Промовляли ще: п. Кирлик за місцеву Центральну Українську Народну Раду, пан Олексенко за інститут "Колеґії Українських Військових Відзнак"в Празі. За словами п. Шелепця цілий з'їзд з піднесеними руками склав присягу вірности до свого рідного народу. Ще взяв слово секретар Окружної Національної Ради п. Халахан.

Інспектор І. Гриць закрив цей імпозантний з'їзд,що скінчився українським гимном "Ще не вмерла Україна.."

-

НОВА СВОБОДА, 31. січня 1939, ч.20, стор.1.

КОМЕДІЯ

Хіба ж не була то комедія за останніх двадцять років, яку виробляли з нашим народом політичні жонґлери? Двадцять років билися в груди різні панки за свою "русскость", аж нарешті вийшло шило з мішка і показалося, що вони звичайні собі плачені мадярські аґенти. Сліпа розсипалівщина наплодила прерізних політичних партій як мишей: шістнадцять і більше партій і групок експонентів...(тут кілька слів сконфісковано - Ред.)- роз'їдало суцільне тіло нашого народу, щоб нас ослаблювати.

Два культурні напрями переганялись і коли перемагав той, що найприродніший, що найближче стоїть до душі народу, то празькі централісти постаралися виплодити і третій - "неділяшів", а завершенням всього того був ніде в світі нечуваний шкільний плебісцит...(і тут кілька слів сконфісковано - Ред.) ганьба двадцятого віку! Мадяри, мадярони, чеські шовіністи і різні "філи"та людці підозрілого минулого мішали карти нечесної політичної гри.

Нам здавалося, що листопад все це направив, але ми помилилися - гадюка знову піднімає голову,щоб єдність нашого народу розбити. Панове "політики" знову виступають на сцену і роблять комедію. Чисто задля жонґлерства, щоб світ думав, що вони роблять щось серйозне. Бо хіба ж можна уважати за інше як не за комедію їх останній політичний тяг: дві листи кандидатів? З одною "русскою" приходять два чехи, але приносять її пізно, вже після упливу реченця і її моментально виборчі комісарі відкидають. Другу принесли своєчасно, але не мають зареєстрованої партії, не складають го-

тівкою зачету на виборчі друки, як усе це приписує закон, і до кандидатури понабирали людей, які про те нічого не знають і від них відхрещуються, нічого спільного з ними не хочуть мати... Хіба ж це не комедія?!

Але тій комедії ми зробимо кінець, щоб раз і назавжди зникло політичне жонґлерство та обманювання народу. Ще раз не дозволимо знущатися над нашим народом і висміювати найдорожчі, найсвятіші скарби нашої нації.

Дамо їм добру відповідь дванадцятого лютого. Як добра господиня вимітає свою хату, так і ми з нашої країни виметемо всяке сміття і всіляку нечистоту, щоб навіки зникло те політичне комедіянство. Виметемо, а тою залізною мітлою буде наш сойм!

-

НОВА СВОБОДА, 31. січня 1939, ч.20, стор.1.

УЧИТЕЛЬСТВО І ВИБОРИ

Великий Бісмарк сказав, що Німеччину в найтяжчих її часах врятувало вчительство...

Ми можемо сказати далеко більше: наше національно-свідоме вчительство на протязі дводесятиліття не лише будило зі сну своїх сплячих братів, не тільки було носієм національної культури в час найбільших персекуцій, але і стало в ряди будівничих своєї державности. Наші ведучі чинники в багатьох випадках могли звернутися лише до нашого вчительства і воно ніколи не завело. Переслідування його не зломили.

Народний учитель стоїть найближче до душі народу. Він виховує ґенерації, він має вплив не тільки на тих, яких виховав, але якраз через своїх вихованців і на ширший загал у своїй громаді. Коли той народний учитель міг витворити дива, коли міг перетворити душу того пригнобленого раба і зробити з нього свідому одиницю свого народу в часі лихоліття, коли заплатою за те було переслідування його, - то тепер, під час державности, може той учитель виконати далеко більше, без боязні, без жадних погроз. Тепер наше вчительство має змогу працювати на полі освідомлення нашого народу, щоб він національно, культурно і економічно піднісся на висоту культурних народів.

Кілька разів звертались наші провідники до цих щи-

рих народних працівників, вони ніколи від праці не відмовлялися і виконали все, що тільки було можливе.

Ось і тепер стоїмо перед історичними виборами до першого сойму самостійної Карпатської України. Може широкі, ще не досить освідомлені маси і не знають ваги цього великого кроку, який зробимо цими виборами до нашої консолідації. І знову припадає ввесь тягар праці на наше вчительство, щоб виконало своє велике завдання: освідомити маси. Нехай це вчительство буде горде на те, що якраз йому припадає історична роля - будування власної держави.

Вибори вже перед нами і мусимо зосередити всю нашу енергію для державницько-освідомлюючої праці. Все інше повинне наше вчительство і всі ми відложити на пізніші часи, а братися до того, що найважливіше. Нехай не буде не тільки більшої громади, але навіть того найменшого присілка, де не відбулися б збори, лекція чи відчит про вибори, про сойм і значення своєї державности, та про те, що значило б для нас, коли б ми тепер не задержали єдність.

Наше вчительство завжди доказало свою готовість за велику ідею. Віримо, що й тепер воно постоїть за добро народу, за добро своє власне.

-

НОВА СВОБОДА, 1. лютого 1939, ч. 21.

НАШІ КАНДИДАТИ

(1)

Наші передові люди, яких партія УНО кандидувала до першого сойму Карпатської України, є цілому нашому загалові добре відомі. Не тільки тут, у Карпатській Україні, але і всюди, де живе український народ.

Та все ж таки добре буде пригадати хоч малу частину тих величезних заслуг, які ці наші провідники мають перед нашим народом.

Отець д-р Августин Волошин

Це найбільший син нашого народу. Отець Волошин уже ціле життя, від ранньої своєї молодости працює для нас.

А завершення його успішної праці - Карпатська Україна. В ті найтяжчі часи лихоліття він стоїть на чолі нашої боротьби, воює словом і пером. Редаґує газети,календарі, пише і видає книжки, шкільні підручники та виховує цілу ґенерацію нашого вчительства. Та найбільша його заслуга є те, що здобув для нашого народу волю. Своєю геніяльністю тричі врятував він наш нарід від національної загибелі. Поперше тоді, як під час мадярського панування розпочав на широку скалю свою політичну, культурну і літературну діяльність, подруге тоді, як під час перевороту відірвав нашу країну від Мадярщини, зорганізував сточленну делеґацію Національної Ради, яка в Празі завершила справу дня 8-го травня 1919 р. А втретє врятував цей великий муж нашу країну тепер, коли зрадники Бродій і Фенцик хотіли знов накинути на нас мадярське ярмо... Дійсно, Боже Провидіння дало нам оцього нашого великана. Не даром дав йому наш народ почесне ім'я "Батько нашого національного відродження". Подержи нам, великий Боже,цього нашого любого Батька ще на багато років при доброму здоров'ю.

Другою нашою великою людиною є

міністер Юліян Ревай.

Розумний, молодий, енергійний та меткий. Коли б його треба характеризувати, то можна б сказати декілька словами: Юліян Ревай - це мотор цілого нашого політичного життя. Юліян Ревай - це дипломат. Тоді,коли слова пана провідника Федора Ревая сипляться молотом, пан міністер Ревай обережний у словах. Його промови логічні і глибоко передумані. Міністер Ревай є людиною праці. Ви тільки перечисліть, скільки ресортів узяв на себе міністер Ревай і він свої міністерства веде, працює день і ніч. За той час, що ми здобули самостійність, при допомозі найближчих своїх співпрацівників зорганізував він цілий державний апарат. В його міністерствах ведеться муравлина праця, перед веде сам пан міністер... Майбутній історик, що писатиме історію Карпатської України, побіч імени нашого великого Батька напише також золотими буквами й ім'я "мотора нашого політичного життя" - міністра Юліяна Ревая.

(Далі буде)

-

НОВА СВОБОДА, 2. лютого 1939, ч.22, стор.1.

НАШІ КАНДИДАТИ

(2)

Д-р Юлій Бращайко

Родина Бращайків походить з Нанкова, де їх батько був учителем. Свої юні літа перебули на селі, між своїм народом, через що й закоренилася в їх душі глибока любов до свого народу. А коли прийшли вирішальні часи, то найбільшу ролю в Мараморощині відіграли брати Бращайки. Д-р Юлій Бращайко організує відомі сигітські збори, веде делеґацію до Будапешту і відкрито заявляє мадярам, що наш народ не хоче з ними жити... Мало кому відомо, що д-р Юлій Бращайко був у р. 1919 у Сиготі засуджений на смерть і врятувався тільки з великим щастям.

Його діяльність після перевороту всім нам відома. Він організував "Просвіту" і є її головою від двох десяток років. Побудував великий, двохповерховий Народний Дім в Ужгороді разом з кіном і коли після господарської кризи "Просвіта" попала в недостатки, д-р Юлій Бращайко своєю залізною енергією санував"Просвіту" і коли б не евакуація, то "Просвіта" була б назавжди забезпечена і мала б мільйоновий маєток.

Та не лиш те. Він усе своє майно при будуванні вложив у Народний Дім, і то великі сотні і тисячі корон. Лише ми знаємо, що до нього ближче стояли, які матеріяльні труднощі мав він через "Просвіту". За векслі "Просвіти" декілька разів фантували йому хату, а навіть зарядження... Тільки він скромний і про це ніколи не говорив, але ми знаємо... Гарячий патріот, що ціле життя працював для добра народу.

Наш сойм буде мати в ньому великого знавця законів.

Д-р Михайло Бращайко

Його публічна діяльність тісно зв'язана з діяльністю брата д-ра Юлія. Під час перевороту працює в Рахові, бере участь на сигітських зборах і організує величавий історичний хустський конґрес, на якому попереше посвятили синьо-жовтий прапор і який висловив прилучення нашої землі до Соборної України. Щоб понести це рішення до Станиславова, переодягається в уніформу мадярського військового старшини і тайком переходить мадярську границю. В Станиславові, на чолі нашої делеґації, відвідує Уряд Західньої України і працює дальше, щоб звільнити наш Рідний Край з-під мадярського ярма.

Де була яка культурно-освітня наша організація, всюди бачимо д-ра Михайла Бращайка. Він є головою Над-

зірної Ради "Просвіти", головою "Шкільної Матки",членом проводу "Національної Ради" і т. д. і всюди працює безкорисно для свого народу. Прекрасний речник, знаменитий журналіст, першорядний знавець мови. Редаґує словник, а опісля видає і стоїть на чолі редакційної колеґії часопису "Українське Слово". Він є людиною золотого серця, чимало напрацювався, находився за наших людей цілком безплатно і з цілої адвокатури і своєї політичної діяльности не здобув жадного майна - навпаки - здобув тільки довги... До крайности любить свій народ і свій рідний край.

(Далі буде)

-

НОВА СВОБОДА, 3. лютого 1939, ч.23, стор.1-2.

НАШІ КАНДИДАТИ

(3)

Директор Августин Штефан

Від 1921-го року є директором Торговельної Академії. Виховав він на протязі вісімнадцяти років цілі ґенерації свідомих працівників. Його Торговельна Академія зразу в Ужгороді, а опісля в Мукачеві, стала баштою українства. Особливо в Мукачеві, в жидівсько-мадярсько-русотяпському гнізді, виконала Торговельна Академія під проводом дир. Августина Штефана диво. В ній виховувалася найкраща наша національна молодь, а це все заслуга директора Штефана. Знаменитий педагог, примірний, точний наставник і добрий батько бідних студентів. В найтяжчі часи, під час найбільшого переслідування учителів, стає на чоло Учительської Громади і своїм авторитетом веде це славне товариство вперед за щастя і волю свого народу. Серед професорського і вчительського стану тішиться великою популярністю, а студенти Академії його просто обожають.

За останню десятку років працював у Мукачеві в усіх українських товариствах: у "Просвіті", в редакції газети "Світло", в Національній Раді й ін. І він немало спричинився до того, що українське населення Мукачева й околиці стало національно свідомим (відомий підгорянський шкільний страйк за українські підручники).

За його здібність, за його заслуги, доручив йому наш уряд ведення міністерства культу, шкільництва і народної освіти. Пан начальник Августин Штефан зорганізував це міністерство взірцево і поставив наше шкільництво на рівень европейський.

Для нашого сойму буде честь мати такого посла.

Федір Ревай

Один із найталановитіших наших політиків є Федір Ревай, теперішній провідник УНО. Правдивий "народний трибун". Вже зараз після перевороту вибивається на перше місце. Хоч є в душі палким націоналістом,вступає в ряди соціял-демократів, бо - крім партії о.дир. Волошина, в цій єдиній партії можна щось за українство зробити. Стає послом до краєвого заступництва. Ввесь час провадить у партії величезну боротьбу з чехізаторами. В краєвому заступництві він був майже єдиним оборонцем наших національно-культурних справ. Вороги найкраще хотіли б нас задавити, - розділюють субсидії наліво й направо, субвенціями підтримують різні ворожі товариства, навіть мадярський театр,підплачують продажню москвофільську та мадярську пресу... а коли треба дати "Просвіті" чи іншому нашому товариству справді на культурну діяльність, то на те грошей нема... Як щось вдалося видерти, то це була заслуга посла Федора Ревая, що підтоптав ноги, поки виходив нашим культурним інституціям якусь допомогу. В ті часи він був добродієм наших установ.

Рухливий і меткий з надзвичайним темпераментом.Мало політичних зборів, де б він не виступив. Знаменитий промовець, його слова молотом ударяють, сиплються громами і з ним не можна і не виплатиться конкурувати - всіх переліцитує і хоч би скільки промовців виступало, найбільші успіхи завжди він несе. Він є майстер в тому, як треба масу захопити і широка авдиторія найбільше йому б'є браво.

Не диво отже, що тепер, коли треба було назначити енергійного провідника Українського Національного Обєднання, вибір упав на нього і він став вождем партії вповні заслужено.

(Далі буде)

-

НОВА СВОБОДА, 4. лютого 1939, ч.24.

(4)

Д-р Микола Долинай

Цей наш патріот цікавився нашим народним життям уже як студент. Денною політикою він не займався і тепер не анґажується, його цікавлять більше національно-культурні питання нашого народу.

Та відіграв він велику ролю під час перевороту:Він був першим історичним секретарем Національної Ради перед двадцяти роками, що звільнила нас з мадярського ярма. Від того часу д-р Долинай бере участь у всіх культурно-освітніх товариствах, "Просвіті", Національній Раді й ін. В Ужгороді був він улюбленим лікарем деяких наших середніх шкіл. Скільки раз бідні учні зверталися до нього за лікарською порадою, ніколи він їм не відмовив - зрозуміло, без жадного гонорару.

Д-р Микола Долинай є членом нашої делімітаційної комісії в Будапешті. З опису д-ра Юлія Бращайка знаємо, яка це величезна праця. Треба вирішити дефінітивні границі, справу оптації, маєткові справи евакуованих і т. д. Д-р Долинай взяв на себе цей тягар і, далеко від родини, на чужині, серед тих, які дивляться на нього вовком, боронить справу свого рідного народу. Боронив він нашу справу в Відні, нещодавно був у Берліні і куди тільки не покличе його справа нашої молодої держави, всюди радо їде і знанням світових мов нав'язує контакт з рішаючими чинниками. Тихий, скромний, але при тому палкий в середині душі,ентузіяст, що любить Рідний Край і свій народ з цілої глибини свого серця.

Степан Клочурак

"Штеня" Клочурака знає ціла наша країна, добре знає його наш народ. Степан Клочурак, брати Клемпуші,Дмитро Німчук, покійник Микола Сабадюк та інші - це легендарні герої гуцульського повстання сперед двадцяти роками. Ці очайдушні, тоді ще молоді хлопці,під проводом пана оберлайтнанта Степана Клочурака, військового старшини, роблять дива: Гурт відважних гуцулів обезброює 600 мадярських гонведів-сейкелів (між тим одного полковника й чотирьох старшин), їде походом на Сигіт і проголошує злуку рідної Гуцульщини з Україною ... Після розгрому, опинився Степан Клочурак в румунському таборі полонених, серед тяжких обставин пробув там п'ять місяців, опісля вдалося йому втекти в Україну, де на чолі свого гуцульського куреня веде дальшу боротьбу. Та встояти не було сили і Степан попав знову в табор військових полонених, тепер у поль-

ський. Згодом повертає додому і від того часу працює як партійний секретар, кооператор, організатор і ін. Його великою заслугою є, що розбив тоді всемогучу русофільську аґрарну партію на українське крило, здобувши значне число голосів при виборах. Знаменитий промовець, редактор з гострим пером, знавець лісоводерев'яного промислу. "Штеньо" - людина майбутности, перед ним ще багато завдань і він їх виконає.

(Далі буде)

-

НОВА СВОБОДА, 5. лютого 1939, ч.25.

НАШІ КАНДИДАТИ

(5)

Д-р Володимир Комаринський

Молодий, енергійний адвокат, ворог довгої балаканини, але людина бистрої орієнтації і людина чину.Будучи ще в Мукачеві адвокатом, приклав своїх рук до освідомлювання найбільш занедбаної, фенциківщиною побаламученої Мукачівщини. Наслідком праці цього нашого патріота, Мукачівщина пробуджується і вже не є"баштою русскости", що її вороги нашого народу побудували.Д-р Комаринський 27-го жовтня м. р. залишає родину в Мукачеві, залишає адвокатську канцелярію і голоситься в Національній Раді в Ужгороді до праці. При евакуації Ужгороду також має великі заслуги. Тепер є шефом пропаґанди і членом легіслативної комісії. Чекає його велике відповідальне завдання.

Інспектор Юрій Пазуханич

Колись у шкільному відділі в Ужгороді був він близьким співробітником теперішнього міністра пана Юліяна Ревая, тодішнього краєвого інспектора. Був він пильним, надзвичайно солідним урядовцем і коли звільнилося місце шкільного інспектора в Воловому, на цю важливу посаду призначили Пазуханича. Не було це легке завдання, бо Волівщина була розагітована бродіївцями. В окрузі було замало наших учителів. І ось тут,серед цієї темноти верховинських джунґлів, виконав інспек-

тор Пазуханич гігантичну працю, освідомивши цілу околицю при допомозі своїх співробітників - свідомого вчительства. Цього йому Волівщина ніколи не забуде.

Інж. Леонід Романюк

Його знає мукачівська околиця. Це людина праці і невичерпної енергії. Ввесь час працював у Підкарпатському банку, маючи живий контакт з населенням мукачівської околиці. Майже нема свята і неділі, щоб він не був на селі з відчитом, лекцією чи деякими порадами для селян. В Мукачеві помагав редагувати просвітянський часопис "Світло" і працював у всіх мукачівських культурно-освітніх організаціях. Він,разом з іншими, зорганізував у міністерстві господарства відділ торговельний. Спеціяліст господарства, він і в майбутньому нашому соймі виконає цінну працю.

о. Кирило Феделеш

Отець проф. Кирило Феделеш, це ж відомий наш патріот і письменник. Добру десятку років пробув він у Берегові при гімназії і був улюбленим серед молоді. Найкращі, найсвідоміші абсольвенти виходили якраз з берегівської гімназії, а це заслугою о. Кирила Феделеша і його колеґ. Ці люди в самому мадярському Берегові зуміли витворити цілий ряд інституцій (Народний Дім, інтернат, кооператива, "Просвіта" й ін.). Ніхто з професорів за українство не був старим режимом так переслідуваний, як берегівські професори гімназії. В самого о. Кирила Феделеша було декілька хатніх ревізій. Буде нашою честю мати в соймі такого посла, такого поважного нашого патріота як о. проф. Кирило Феделеш.

Д-р Августин Дутка

Перебув він кілька років у Кошицях як секретар Вищого Суду. За той час зорганізував серед словацько-мадярського моря маленьку оазу - філію "Просвіти" в Кошицях і став її головою. Зразу дивилися ми скептично, але побачили, що кошицька "Просвіта"прекрасно розвивається, має свій хор і свій драматичний гурток,виступає публічно, навіть у радіо. "Просвіта" в Кошицях була для нашої тамошньої колонії святим вогнищем. Д-р Дутка, молодий, енергійний, людина з великою ініціятивою. При організуванні урядів Карпатської України припала йому велика роля: зорганізувати міністерство судівництва і він це своє завдання з найближчими своїми співробітниками вповні виконав.Добре знає відносини в наших краєвих і окружних судах, крім того набув великої практики у Вищім Суді, тому і був пові-

рений такою відповідальною функцією. Пильний, працьовитий і в нашому суспільному житті чекає його велика будучність.

Михайло Тулик

Помимо заслуг на полі організування Православної Церкви, про які наші читачі довідалися з його інтерв'ю з нашим співробітником, має п. Тулик славу доброго організатора. Перед декілька роками зорганізував він з іншими партію селянсько-робітничу і був перший з тих, що видвигнули гасло національного об'єднання цілого українського народу в Карпатській Україні. Був редактором органу своєї партії "Народна Сила". Серед селянства, особливо на Гуцульщині, є він дуже популярним, а православні бачать у ньому свого провідника.

(Далі буде)

-

НОВА СВОБОДА, 9. лютого 1939, ч.28.

НАШІ КАНДИДАТИ

(6)

Д-р Степан Росоха

Вже на шкільній лаві вибивався поміж перших, пишучи короткі оповідання, казки та ін. Вже тоді ми бачили, що з Росохи будуть люди. І ось Росоха їде до Праги на високі студії і стає на чоло нашої академічної молоді. Працює за соціяльне поліпшення високошкільної молоді, гуртує біля себе таких самих ентузіястів як він, деяких перетягає з ворожого табору та освідомлює їх політично і закладає часопис молоді, боєвий "Пробоєм". Сам він є безкомпромісовим українцем. Перетравлює в собі ідеологію знаменитого Донцова, стає незастрашимим, фанатичним борцем нашої рідної справи.

Український націоналізм защеплює в душу не тільки своїх колеґ, але має величезний вплив і на іншу нашу молодь; "Пробоєм" стає улюбленим журналом як академічної, середньошкільної, так і селянської молоді.

Що націоналізм так швидко поширився на нашій землі, це заслуга цих непереможніх лицарів новітньої до-

би - провідників молоді, Росохів, Рогачів й інших чоловіх борців українського націоналізму. Д-р Росоха - людина нашої політичної майбутности. Знаменитий пропаґатор, ентузіяст, серед молоді надзвичайно популярний. Радикальна людина, дотепер в опозиції розбивав ворожі стіни, тепер став найконструктивнішим, здисциплінованим будівничим своєї держави і єдиного фронту Національного Об'єднання.

Дмитро Німчук

Старий борець за нашу українську справу, один з провідників гуцульського повстання. Він був той,що з хоробрим гуцульським куренем зайняв Мармароський Сигіт перед двадцяти роками і був його командантом. З того часу почавши, секретарює в партії і бореться за українство. Серед нашого робітництва і селян має велику популярність, є першорядним промовцем, за його розумні, політичні промови не треба соромитись і серед найінтеліґентнішої авдиторії. Від самого початку є членом виділу "Просвіти" і функціонарем Національної Ради. В Ужгороді його заходом розрослася Робітнича Каса Хворих у велику інституцію. Заслуговує на те, щоб у соймі мав місце між першими.

(Далі буде)

-

НОВА СВОБОДА, 11. лютого 1939, ч.30.

НАШІ КАНДИДАТИ

(7)

о. Юрій Станинець

Це облюблений священик, знаменитий проповідник і відомий наш письменник. Його короткі, влучні оповідання появлялися на сторінках наших часописів і журналів. Живе серед селянства і найкраще знає селянську душу і селянські потреби. Молодий, активний і рухливий, буде добрим заступником своєї округи і достойним членом нашого першого сойму.

Д-р Микола Різдорфер

Відомий лікар Свалява і Свалявщини. В Сваляві небагато було тих інтеліґентів, що під час найбільших переслідувань, під час лихоліття тримали з народом. Фенциківщиною збаламучена Свалявщина все ж таки пробуджується завдяки праці наших інтеліґентів, між ними й д-ра Різдорфера. Під час нашого перевороту в жовтні м. р. прислужився він нашій справі і зорганізував цілу округу. Не пожалів часу і труду, стояв до диспозиції як він, так його самохід.

о. Адальберт Довбак

Це ізянський священик, родом з Веряци. Село Веряца дало нам багато свідомої інтеліґенції, між ними й о. Довбака. В своєму селі є улюбленим пастирем свого стада, а також і в околиці має добру славу.

Учитель Василь Лацанич

Буде заступати березнянську округу. Є це один із тих свідомих братів Лацаничів, що грають велику ролю в нашому політичному та економічному житті. Василь Лацанич, промовець широкого маштабу, добрий просвітянин, член окружної Національної Ради і дуже популярний культурний працівник на цілій Березнянщині. Буде з нього добрий посол.

Учитель Микола Мандзюк

Родом із Севлюша, є активним, енергійним працівником на нашому політичному та культурному полі. Працював у гнізді бродіївців і його заслуга, що привернув багато молоді на добрий шлях. Добрий педагог, знає наші болячки на полі шкільництва, заподіяні старим режимом і він прикладе своїх рук для направи.

Василь Клемпуш

Родом з Ясіня. Кожний його знає. Є це надзвичайно талановита, розумна людина. Як фабрикант (власник тартаку), як торговець дерева дає від десяток років багатьом людям працю і хліб. Знає потреби робітництва і потреби своєї рідної Гуцульщини. Він один з організаторів гуцульського національного зриву перед двадцяти роками. Добрий промовець, в цілій Гуцульщині тішиться великою пошаною.

Іван Ґриґа

Родом з Вишніх Верецьок. Ми не раз подивляли розум та інтеліґенцію цього найповажнішого селянина веречанської Верховини. Він і є фактичним провідником селянства своєї околиці. Не було таких зборів,демонстрацій чи маніфестацій, де не був би присутнім Іван Ґриґа. Разом з іншими побудував у селі Народний Дім, зорганізував кооперативу, є довголітнім головою читальні "Просвіти". В соймі він буде достойний репрезентант нашого селянства.

Михайло Марущак

Довголітній голова бичківської "Просвіти", один з основоположників добре проспериючої бичківської кооперативи, репрезентант і промовець Бичкова, один з найрозумніших селянських провідників, добрий речник.

Ігнатко, Клемпуш, Ґриґа, Марущак - це наймудріші голови ядра нашого народу - селянства. Вони будуть гордістю нашого сойму, заступатимуть фактичних господарів, посідачів цієї землі, що нас усіх годує.

Іван Ігнатко

Селянин з Білок, прегарний промовець, з такою національною свідомістю, з такою інтеліґенцією та знанням нашої літератури (зокрема Шевченка), що може йому позавидіти хоч який інтеліґент. Голова білецької "Просвіти", голова Української Народної Ради. Серед молоді селянства популярний.

Іван Качала

Залізничник з Перечина. Залізничники будуть мати в його особі свого заступника. Відомий перечинський патріот, що завжди нам помагав освідомлювати Перечин.

Іван Перевузник

Господар із Середнього, один із найсвідоміших наших господарів Середнянщини. Він майже єдиний (не рахуючи середнянську інтеліґенцію), що утримував "Просвіту" в Середньому і додавав духа тим, що під час переслідувань хиталися.

Господар Петро Попович

Буде заступати багаті Великі Лучки, що своїм чис-

лом дорівнюють невеликому місту. Багаті Лучки запропонували десятки вагонів кукурудзи на продаж для Верховини, але відрізані від світу, потребують дорогу і міст на Латориці і це все їх щиро народний заступник полагоджує. Селянство його любить.

Василь Щобей

Господар з Вульхівців, буде заступати разом з іншими і православне населення. Це старий борець за православну віру, в політиці обізнаний, будучи партійним секретарем. Селянство дуже цінить його і поважає.

*

Ось наші кандидати, самі свої люди, самі заслужені провідники всіх верств і обох релігій нашого населення. Кандидати були добре вибрані.

Національні групи поставили своїх кандидатів і так: німецьке населення буде заступати державний підсекретар інж. Ольдофреді; чехи мають свого заступника дра Мілоша Дрбаля, а румуни також матимуть одного посла в особі намісника з Білої Церкви п. Мойша.

Розпічнеться нова сторінка нашої історії, сторінка нашого парляментаризму, нашого нового, державного життя.

-

НОВА СВОБОДА, 12. лютого 1939, ч.31.

СЬОГОДНІ ВЕЛИКЕ СВЯТО!

Сьогодні український народ під зеленими Карпатами скидає тисячолітнє ярмо, яке наклали на нього гнобителі. Поривае пута і виходить на широкий шлях, де гріє ясне сонце Золотої Волі.

Сьогодні він одержує мандат управляти собою, стає леґальним у родині держав і сідає до стола вільних народів.

Сьогоднішня неділя - це день повноліття. Сьогоднішнім днем виступає цей відламок великої Нації як дорослий, як зрілий до того, щоб сам рішав про свою долю, про своє майбутнє. Як гарний, юний молодець, він повен невгасаємої енергії, він повен любови до своїх просторих гір, широких, як широка Воля. Кохає він свої зелені ліси, кохає він свою волю, за нею він поривався у тисячолітній боротьбі...

Карпатська Україна, це ж найкраща дочка великої Матері... Її сестри ще стогнуть у неволі, заковані у ржаві кайдани, замуровані у вежі, розп'яті на роздоріжжю на кривавих хрестах... Ждуть на своє велике Воскресіння, ждуть на свого Лицаря, щоб їх звільнив.

Карпатська Україна - найкраща перлинка Українських Земель, сьогодні одягнена в святочне, прикрашена цвітами, бо вона дочекалась свого великого дня. Вона вільна і свою волю, орошену кров'ю батьків, дорого цінить.

Вона сьогодні присягає на святі кістки своїх предків, які спочивають в цих зелених горах, присягає на могили Батьків, що свою волю оборонить перед кожним!

Холодний вітрик гойдає рідними, соняшно-блакитними барвами... Хатки прикрашені рушниками... Дівчата у вінках, у святочних киптариках...

Сьогодні дзвони гудуть: Воля...Воля...Воля!...

В Карпатській Україні сьогодні велике свято...

-

НОВА СВОБОДА, 12. лютого 1939, ч.31, стор.1.

Сьогодні загостять до нашої столиці сдисциплінова-ні відділи нашого молодого народного цвіту, найкращі сини нашого народу - січовики. Вітаємо їх у нашій новій, хоч і скромній, але справді нашій столиці. Будьте нашими гостями, дорогі Січовики!

Колись Запорозька Січ боронила Україну перед турками, москалями й іншими смертельними ворогами. Боронила рідну волю, обороняла віру і народну честь. Про Запорозьку Січ і до нині переходять найславніші героїчні пісні з уст до уст нашого народу, в піснях живуть ті безсмертні хоробрі подвиги, що прославили Січ перед цілим світом.

Карпатська Січ - є внучкою своєї славної Праматері. Карпатська Січ зродилась серед вогню і крови, серед найбільшої небезпеки, яка взагалі колинебудь грозила нашому народові. Небезпека, яку пережив наш нарід у листопадових днях, грозила національною смертю. Карпатська Січ постояла на своєму місці. Хіба ж ті наші хлопці, що стояли на границях і своїми грудьми боронили Рідний Край, не були правдивими січовиками, хоч ще не зорганізованими? Але наша Січ, вже як організація, також боронила рідні кордони: в Прислопі, в Торуні, в Ясіню, в Королеві...

В середині січня грозила нова небезпека... І тоді на наш один поклик збіглось до загроженої столиці тридцять тисяч найкращого цвіту нашого народу, в більшості нашої молоді. Це ж і була наша "Січ"! І ми тоді сказали: Преславна Карпатська Січ врятувала нас!

Перед виборами січовики, мов ті апостоли, ходили з хати до хати, освідомлювали народ, пояснювали: яке то велике слово - Воля... Січовиками розпалені вогні по горах розпалили українські серця нашого народу і ми вибори виграли, бо нас народ зрозумів...

Карпатська Січ - це ж ядро, на якому можна будувати. Це ж наше народне військо, військо Карпатської України, на яке може опертися уряд, якому можемо довіряти ми всі. Бо можемо мати "сторожів", можемо мати "оборонців" безліч, можемо вірити іншим, але найліпше віримо самі собі. Через те Карпатська Січ є нашою найкращою, наймилішою організацією, нашим приятелем, найвірнішим оборонцем нашого народу.

І тому і ми, трохи старші, одягнули цю прекрасну уніформу нашої рідної армії. Не задля самого однострою, але задля Січі. Сьогодні носити уніформу Січі - це честь! Служили ми чужим цісарям, королям і півкоролям, служили без жадної мети, чому тепер не можемо служити своєму народові, служити самим собі?!

Уніформа січовика - це не пуста декорація, але це обов'язок. І ми, січовики, свідомі того нашого обов'язку. Ми присягаємо, що будемо вірними вояками, вір

ними січовиками, оборонцями нашого народу, нашої милої Карпатської України. Тисячу років були ми в неволі і тим більше будемо тепер берегти нашу святу Волю, щоб не попасти знову в ярмо поневолення.

Вітайте, дорогі Січовики! Будьте й надалі так як досі - на сторожі прав свого рідного народу. Вітайте!

-

НОВА СВОБОДА, 19. лютого 1939, ч.37.

БАЖАЮ "КАРПАТСЬКІЙ СІЧІ", ЩОБ ВОНА РОЗВИВАЛАСЯ НА СЛАВУ СВОГО НАРОДУ

(Інтерв'ю з генералом Віктором Курмановичем)

Як ми вже у вчорашньому числі згадали, на величавий здвиг Карпатської Січі прибув також і колишній начальник генерального штабу Української Галицької Армії, генерал Віктор Курманович, що здобув собі відразу велику популярність серед учасників здвигу і є наймилішим нашим гостем.

Дивлячися з балькону на наш похід, на нашу дефіляду, радів своїм щирим українським серцем, тішився тому, що по стільки роках скитальства по чужих країнах, мав змогу побути між своїми людьми на клаптику рідної землі і побачив хоч бодай ті перші зародки рідного карпато-українського народного війська і рідну українську уніформу...

Ніхто б не повірив, що пан генерал вже з шістдесятьою попрощався, але зате свіжий, ходить випростований як молодик і бадьорий... Уніформа січовиків, гуцульські строї, загальний настрій, ентузіязм... море соняшно-блакитних прапорів... рідна Богослужба...і нарешті похід - викликає в очах старого вояка, героя визвольних українських змагань, безмежну радість.

Ми, редактори, радимося, як підійти до пана генерала по інтерв'ю. Велика, історична особа і наші читачі прочитають з великим зацікавленням все те,що пан генерал скаже.

Але більшість нас стоїть на тому, щоб зробити "наступ" завтра, сьогодні не випадає. Врешті і нема часу - збори старшин, а опісля наради проводу УНО.

Другого дня зібрались ми - трьох нас: славний письменник Улас Самчук, як кореспондент паризького "Українського Слова", редактор "Нового Часу" п. Хустський і моя скромність від "Нової Свободи".

В Українсько-Американському Домі

Входимо до Українсько-Американського Дому. Чекаємо хвилину і незабаром входить пан генерал, свіжий, бадьорий, такий самий як вчора, хіба ж трохи спокійніший. Вчора був день здвигу, день руху, сьогодні розбирають уже тріюмфальну браму і тільки залишаються у нас гарні спогади, як маршували нею горді відділи січовиків...

Ставимо панові генералові три питання. Перше:

Як ви, пане генерале, проживали на протязі останніх двадцятьох років на еміґрації?

Пан генерал задумався і після хвилини відповів:

- Коли мої приятелі святкували зі мною моє 60-річчя, відомий український публіцист д-р Грицай більшменш описав моє приватне життя, про яке я не радо говорю. Поперш про те не радо згадую, щоб не пригадувати собі деяких прикростей серед бідного еміґрантського життя; по друге тому не радо говорю, щоб вороги не тішились тим, що нам довелося пережити. Бо були й прикрі часи, коли кожен з нас мусів стояти на власних ногах, серед найтяжчих обставин. Мені, наприклад, поляки відмовили громадянство, і я опинився в дуже невідрадному положенні. Але ми вірили, що настануть ще часи, що нас скріплять у тій надії, що наші мрії сповняться. Ми були завжди переконані, що великі, вільні народи колись мусять опам'ятатись і прийти до переконання, що сталася несправедливість і що треба дати тому 50-мільйоновому народові право на самовизначення і вже раз дати йому можливість бути господарем на своїй землі... Я ніколи не відмовлявся навіть від тієї найскромнішої праці і своїм надбаним знанням в організаціях еміґрантів помагав, де тільки міг. Я гордий на те, що можу співпрацювати і жити тією надією, що незадовго заблисне наше ясне сонце...

Мов той вулькан зірвався ввесь народ

Як реаґувала українська еміґрація на повстання Карпатської України і яке враження зробив на неї вислід наших соймових виборів?

- Мов той вулькан, - говорив пан генерал, - зірвався ввесь український народ по всьому світі на ту незвичайно потішаючу вістку, що справедливість перемогла і після тисячолітньої неволі український народ в Карпатській Україні став господарем на своїй пра-

дідній землі. Це дає надію всім тим нещасним скитальцям, що наближається справедливість і зможуть і вони повернути на рідні землі як молоді, так і старі, щоб свої білі кістки зложили в Батьківщині... Вістка про самостійність Карпатської України піднесла нас в душі і наповнила наші груди святим бажанням дістатися під рідну стріху. В Німеччині, у Франції, Америці, Канаді, Бразилії і по всіх усюдах, де живе український народ, всі перейняті невимовною радістю,а доказом того нехай будуть ті пожертви, що впливають на допомогу відбудови Карпатської України. Коли ті пожертви і не є в бажаних розмірах, але є вони від серця щирі і той еміґрант, що живе серед злиднів, шле цей дарунок для свого рідного брата.

Ввесь український народ тішиться...

- Успіхи соймових виборів спричинили серед еміґрації неменшу радість. Народ прожив тисячу років під чужою займанщиною, в кігтях ворога, що всіми силами старався стерти з лиця землі український народ. Можна сказати, що по так довгому періоді з запертим віддихом здержливости ждали ми на вислід виборів. Величава перемога надійшла, завершилися всі сподівання. Бо де ж можна було сподіватись, що цілий народ вповні вискажеться за українським націоналізмом! Не тільки ввесь український народ, але і цілий світ був вислідом виборів заскочений. Після тисячолітнього поневолення народ в душі умів переродитись і свою національну свідомість та зрілість таким чином перед світом задокументував, що має незломну волю бути паном на своїй землі.

Боєвий дух і козацьке лицарство

Яке враження зробив на вас, пане генерале, вчорашній здвиг Карпатської Січі?

- Надзвичайно приємне. Це ж перша моя зустріч з цим відламком нашого народу на його рідній землі. З великого захоплення самих січовиків, з їх жертвенности приїхати до столиці на власний кошт і маршувати в найпоганішій погоді... з їх дефіляди я бачу, що цей народ за свою волю, за свої права готов постояти, готов віддати і те своє найдорожче... В рядах я бачив як найстаршу ґенерацію, що колись билась по всіх фронтах, так і віддану, рідним націоналізмом перейняту, молодь. З їх обличчя можна вичитати тверду волю своєї незломности і боєвого духа козацького лицарства...

- Хочу ще лиш те підкреслити, що приїхав я не як офіційна особа, тільки приватно як українець, щоб поздоровити своїх рідних братів і побажати їм у їх праці на кожному полі щонайкращого.

- А "Січі" бажаю, щоб вона розвивалася на славу Карпатської України.

-

НОВА СВОБОДА, 22. лютого 1939, ч.39, стор.5.

ПЛАСТОВА ЗАБАВА

В суботу відбулася пластова забава, що мала гарний успіх. Одна лиш хиба сталась і, думаємо, що це більше не повториться:

Хоч на забаву могли появитися лише призвані за окремими запрошеннями, пролізли деякі небажані особи і тому деякі, які з тим шумовинням не хотіли сидіти під одною стріхою, мусіли покинути залю.

-

НОВА СВОБОДА, 23. лютого 1939, ч.40, стор.3.

НА СТОРОЖІ НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я

(Інтерв'ю з директором д-ром Олександром Фединцем)

Нема більш сумліннішого лікаря як д-р Олександер Фединець. Я мав щастя лежати на його хірургічному відділі в Мукачеві, опісля в Ужгороді, де я бачив не тільки те, з якою любов'ю відносяться до нього хворі, але й ту сумлінну лікарську працю, яку д-р Фединець виконував. Було, вже бере плащ, а тут везуть нового хворого і Фединець, замість іти пообідати і залишати на секундарного лікаря, він сам огляне хворого і коли важне, то зразу миє руки і повертає до операційного стола... В Ужгороді не раз до півночі світили в операційній залі... Д-р Фединець, "лікар золотих пальців" - як його прозвали пацієнти - оперував. Мав він хворих навіть з Будапешту, бо його слава просто чудо-

творного хірурга давно виросла далеко поза межі нашої країни. Д-ра Фединця хворі уважали за пів-бога і майже й ця віра в лікаря приєднувалась до тих лікувальних успіхів, якими він міг похвалитися.

Вражало нас, що д-р Фединець залишився в Ужгороді, але тим більша була наша втіха, як побачили ми його знову між нами.

Відвідав я спеціяльно нашого славного хірурга, що тепер веде севлюську лікарню, щоб довідатися про дещо, бо ходили різні слухи про його мадяронство і т.п.

Зазначую, що д-ра Фединця знаю майже від шкільної лавки як щирого українця і мало хто знає, скільки він та д-р Німець жертвували на наші цілі в тих найтяжчих часах. Д-р Німець, наприклад, самій тільки "Просвіті" дав десятки тисяч корон і не було акції, не було українського часопису, щоб ці два патріоти не передплатили; майже не було української вистави, щоб вони не підтримали, а як і не пішли, то квиток завжди купили. І дійсно через те сам хотів я на місці переконатися, на скільки ці дивні поголоски відповідають правді.

- Є факт, - говорив д-р Фединець, - що я зістався в Ужгороді, але не на те, щоб там лишитися, але не мав можливости все спакувати, до того ще дитина була нездорова і крім того, мав там приватне майно. Мій уряд ніхто не евакував, я мав там цілий ряд важко хворих пацієнтів (тоді саме оперував і сестру братів Лацаничів), отже мав обов'язки супроти хворих. Не можу ж я лишити операції, що рішають про життя людини, не маючи кому ту відповідальну працю передати. Д-р Долинай найліпше знає, бо я йому сказав ще тоді, що я в Ужгороді не залишуся... Один високий урядовець з мадярського міністерства мене пробував намовляти, щоб залишився в Ужгороді. І я це міг безпечно зробити і дивитись лиш із льожі на події, тим більше, що маю в Ужгороді майна вартости півмільйона. Будучи хірургом і на висоті свого знання, я міг би бути і там лікарем. Але я сказав, що своє знання, свою практику хочу присвятити моєму народові і залишаю все, беру палицю в руки і йду туди, де мій народ, бо я є свідомим українцем і гордий на те, що можу назватися членом того народу, з якого походжу... Та ж знаєш добре, скільки лікарям, українським еміґрантам, я допоміг добитися до праці... Жаль мене бере, що деякі люди, яким я зробив стільки добра, тепер проти мене інтриґують.

- Політикою не займаюся, - продовжував д-р Фединець, - бо в нас є кому її вести. Але хочу працювати на користь свого народу. В теперішній Карпатській Україні крім севлюської майже нема порядно заведених лікарень. Перед нами лікарями велике завдання, та ж нас - українців - тут ще замало, нас жде велика праця. Севлюську лікарню хотів би я змодернізувати, насамперед докінчити новий хірургічний павільйон. Проєктуємо там павільйон на 120-140 ліжок, який через два-три мі-

сяці може бути не тільки лікарня,а просто санаторія серед прекрасного парку. Гроші не роблять труднощів, бо на те грошей маємо і пляни готові, тільки його перевести. Відтак неодмінно потрібно зробити в лікарні каналізацію, що знов дало б 250-300 робітникам на літо працю. Мусимо подбати про лікарню, бо сьогодні не маємо куди примістити ліпших пацієнтів. Д-р Німець має в пляні поставити на високий рівень також школу акушерок, яка мала б бути в Севлюші.

- Севлюська лікарня була занедбана, залишена, будинки старі, примітивні і все те мусимо тепер направляти та дезинфікувати. Але за те набуває вона чим раз більшого значення і я вже тепер маю пацієнтів з Габури, із Сніни, Ублі, дарма, що є там ближчі лікарні.

- А як справа з лікарнею в Хусті? - питаю.

- Це не моя компетенція, але знаю тільки, що з Кривої буде перенесена до Хусту. Ще чеська влада робила плян поставити лікарню в Хусті за 20 мільйонів корон і саме місто подарувало за станцією відповідну площу. Так знаю, що на те вже були також гроші. В Хусті має бути великий, модерно влаштований інтерний відділ з лікарями-спеціялістами. В Севлюші матимемо лише побічний інтерний відділ, але маємо крім хірургічного і відділи інфекційний, гінекологічний та венеричний.

- Взагалі, поперш мусимо ті лікарні вибудувати, узаконити і лиш після того може прийти систематизування замість теперішньої провізорії.

Як бачимо, наших українських лікарів чекає велика праця, щоб стояли на сторожі здоров'я нашого народу, що під тим оглядом був так занедбаний.

Ще хотів я з ним оглянути парк і розпочатий павільйон, але лікар д-р Бокшай привіз із провінції тяжко хворого. Дармо спокійний недільний вечір, знаменитий наш хірург д-р Фединець пішов оперувати, рятувати життя людини.

-

НОВА СВОБОДА, 9. березня 1939, ч.52, стор.6.

Письменник Василь Ґренджа-Донський на волі.

Хвальна Редакціє!

Невимовно щасливий я, що вдалося мені втекти з мадярського пекла. Переживши чотири місяці тюрми „славетної" Криви і концентраційного табору біля Ніредьгаза... стоячи перед розстрілом в Тячові (тільки скора заграничка інтервенція врятувала мене від кулі) і знощуючи на власній шкірі нелюдські побої варварських азіятів — я ні на хвилину не перестав вірити у світлу будучину нашого великого Народу. Монґольське знущання, пониження тільки загартували нас у боротьбі, викристалізували характери.

Двадцятикратною перевагою кривавo здавили нашу волю, в крові затопили прегарну Карпатську Україну... та ми вірimo, що вона воскресне!

Брутальний окупант здобув Рідну Землю, та не здобув душі народу. З глибини сердець наш народ ненавидить тиранів і з огидою відвертається від зрадників.

Перед своєю втечею на могилі січовиків присягнули ми боротися з окупантами аж до перемоги! На Рідну Землю повертаємо тільки з синьо-жовтим прапором!

Тяжкий, гіркий хліб політичного еміґранта. Та радше буду замітати вулиці в Відні, чи в Берліні, але буду людиною, а не наче собака на ланцюгу.

Велика честь і пошана героям, що положили свої юнацькі голови за найдорожче в людському житті — за Волю Народу. Велика честь борцям, що — скитаючись по чужині — і надалі підсилюють іскру святого бунту проти наїзника. Готуймо мечі, гострії кинджали, бо незабаром прийде хвилина відплати!.. За кров, за сльози, за знущання, за нелюдські побої горе вам, монґоли! Відплатимо вам удесятеро, а коли не ми, то нащадки замордованих і покалічених.

Але свято віримо, що не тільки грядучі покоління відплатять, але відплатимо ще й ми — покривджена ґенерація, а платятимем жорстоко! Присягаємо, так нам Боже помагай!..

10. 8. 1939. *В. ҐРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ.*

"Пробоєм", Прага, 20-го вересня 1939 р.

написане В. Ґренджою-Донським у 1961 році для кореспондента одного зі словацьких журналів. (Автор не подав його прізвища. Теж не відомо, коли і де це інтерв'ю було друковане)

Ви знайомі українським читачам і як поет і як прозаїк. Якому з цих двох жанрів даєте перевагу?

- Майже кожний "подвійний" письменник вам скаже, що віршем писати йому трудніше ніж прозою. Інколи годинами сидите і не складете кілька путніх строф. Просто,"не йде".

- Все ж, як у автора крім фантазії є й "чуття в серці", досконало володіє технікою вірша, крім того стоять йому до розпорядимости значні запаси словного фонду (тільки при пошукуванні деякої рими потрібно сотні й тисячі слів віднайти в "архіві свого мозку"),то в нього вірш кращий ніж проза. Так і в мене. Люблю писати прозою - але вірша пишу з більшою насолодою і це мій улюблений жанр. Старі літературні знавці нас учили, що прозою автор впливає на розум читача,а віршем - на серце, на почуття. Коли автор вірша хоче, щоб читач переживав його твір, поет повинен сам пережити так само, як і актор - правдивий мистець - на сцені має все те пережити і проливати правдиві сльози а не штучні... Гадаю, що моя збірка патріотичної лірики - на думку критиків, одна з моїх кращих збірок - "Тернові квіти полонин", яка вийшла у Харкові в 1929 році (та яку мають тепер перевидати), так само зворушує читача, як він читає в ній драми і трагедії.

- Крім багатьох інших поезій написав я і 11 драматичних поем (покищо лежать у рукописі). Ці драми писав я віршем тому, бо віршем писати дуже люблю і він у мене пишеться легко. Мова поезії - це мова урочиста, одягнена в "святкові шати", слова падають, наче квадри скель, нею не напишеш такий, наприклад, обсяглий історичний роман, а тільки історичний епос; поетична мова має свої особливості, автор не описує, але малює, наче мистець пензлем. Цей жанр, як кажуть, є мені більше до душі і тому я йому даю перевагу.

Які письменники і взагалі діячі культури були вашими вчителями? Маємо на увазі тих, які мали найбільший вплив на вашу творчість (не тільки українських, але й представників світової культури)?

- Шевченко, Коцюбинський, Панас Мирний, Пушкін,Шандор Петефі. Дуже любив у добрих перекладах чужі баляди, ну, зрозуміла річ, українські думи й баляди.

- Крім української клясики в житті дуже багато читав, любив французькі, англійські та інші світові ро-

мани, але старався зразок не брати ні-звідки, тільки присвятитися виключно специфікумові закарпатсько-української літератури, з її важкою проблематикою соціяльного поневолення, денаціоналізації та загального утиску з боку всіх режимів. Просто хотів бути закарпатським поетом і письменником. Чи мені то вдалося і чи виконав я завдання - це розсудять інші.

Як ви дивитесь на діяльність чехословацьких українців?

- Можуть бути щасливими, що живуть в республіці, де вже українців і за саму назву "українці" не переслідують. Колись чеські жандарми в Бичкові сказали студентам, як вони клопотали дозвіл грати театральну виставу: "Ржекнете же сте українці - ігнед вас заврж у" (Скажіть, що ви українці, то вас зараз замкну)... Минулого року після майже десятьох років заглянув я в деякі кутки Пряшівщини і був приємно заскочений, що в культурно-освітній ділянці зробилося за останніх півтора десятки років більше, ніж за сотні років раніше. Коли українцям Пряшівщини снилося, що матимуть свій театр, свій ансамбль пісні і танцю, свою пресу, свою музику, свої школи?!

Що ви могли б сказати про розвиток української літератури в Чехословаччині впродовж останніх років?

- Радість у мене на серці, що українська література на Пряшівщині - бо в цілій ЧССР[63] тут вона має центр - покидає "дитячі черевички" і виходить на широкі води свого розвитку. Жалію, що не мав можливости поїхати до Пряшева на "Виставку української книги", щоб мати більший перегляд, одначе і з того, що маю та з публікацій довідуюся, що вийшло вже понад сотні українських книг. Колишня ужгородська "Просвіта" за 18 років свого існування випустила тільки два літературні альманахи, але в Пряшеві виходить альманах "Дукля" чвертьрічно.

- Останніми роками появилися гарні поезії, проза і драматичні твори письменників Пряшівщини. Читав деякі твори вже відомого Федора Лазорика, Зозуляка, Іванчова, Шмайди, Куськ а, Бісс-Капішовської, Бачі та ін. Нещодавно в рукописі перечитав майбутню збірку віршів Мацинського "Карпатські акорди". Мацинський виріс у зрілого поета і ця його збірка буде чи не найкращою збіркою пряшівської едиції останніх років. Великі надії дають і молоді поети, Євген Макара, Бача, Шелепець і інші. Сергій Макара - це вроджений лірик, його останню збірку "Зростання" перечитав я з великою насолодою; далеко краща ніж перша ("Осяяна юність"). У збірці Й. Шелепця "Що в серці моєму" змальовані талановито соціяльні мотиви, вміє покористатися поетичним висловлюванням думок. Наступна збірка, так як і в Макари, напевно буде ще краща.

- Слідкую і за прозою. Трилогія В. Зозуляка "Нескорені" буде мати великий відгомін і матиме значення історичного роману, аби лиш як найшвидше появились і

дальші дві книги. Залюбки людина перечитає оповідання з села, як Мацинського "Зимова ніч", так і оповідання А. Куська. Окремий відділ творять два автори гумору й сатири - Федір Іванчов та початкуючий В.Дацей. "Криги" Шмайди тим цінніші, що перекладені й на словацьку мову. Закарпаття за моїх часів на драми й п'єси було дуже вбоге, а Пряшівщина може похвалитися таким драматургом як Бісс-Капішовська.

- В Пряшеві появляються й наукові твори, як от обємисті публікації про Франка та про Шевченка Михайла Мольнара, "Літературний рух на Закарпатті середини 19 -го століття" Юрія Бачі та інші. Ще треба поставити на належну висоту літературну критику не так ту, яка "збирає", але таку, яка повчає. Вірші нехай рецензує тільки поет, нехай має відвагу евентуально авторові і звернути назад на перепрацьовання, а коректор нехай дбає в поезії нічого не змінювати, не переставляти речення і слова, бо поезія - це музика, тут головне може і не так сама рима, як ритміка.

- Щодо перекладної літератури на мову українську, я є тої думки, що першенство треба давати оригінальним місцевим творам. Це і авторів заохотить, збільшить і піднесе літературу місцеву, свою, якої є обмаль.

- Не є я одначе задоволений кольпортажем. В Братиславі не купите ні в "Совєтській книзі" ні в "Словенскей кніге" жадну пряшівську публікацію, ані в Пряшеві видану книгу. Мабуть це так і в Празі, а люди заліниві до того, щоб розшукувати в каталогах та замовляти поштою. Й інший товар краще йде тоді, як він у вітрині. Я вже говорив з деякими пряшівчанами про те і погоджувався з їх ініціятивою - зібрати як найбільше адрес українців у цілій ЧССР і посилати їм з кожного видання на їх адреси додому. "Переберіть і заплатіть, або зверніть назад." Я переконаний, що 80% заплатить і читатиме. За невеликий гріш матиме українську книжку, особливо поза межами Пряшівщини, де її так мало.

Тепер трохи недискретне питання: Над чим працюєте в сучасності і які ваші пляни до майбутнього?

- Пишу другу книгу трилогії автобіографічного роману "Сини Верховини". В ньому хотів би змалювати я всі важливіші політичні, соціяльні й культурні події, що мають історичну вагу і які відбулися на Закарпатті на моїх очах від початку цього сторіччя. Першу книгу докінчив ще перед роком, але виринула нова потреба доповнити і першу частину.

- В дальшому пляні - хочу докінчити драматичну поему Федора Корятовича, який має велику історичну заслугу в тому, що привів із Поділля на Закарпаття - на основі переказу - 30,000 душ і тим підсилив корінне українське плем'я на південному схилі Карпат, яке ані за старих угорських февдалів, ані за графів Апоніїв та їх законів денаціоналізації не зникло з лиця землі, а живе і розвивається.

- Інспірувала мене гарна словацька історична опера "Светоплук" на написання й дальшої моєї драматичної поеми про нашого Лаборця. Епос уже про нього написав і є він у Пряшеві, жде-чекає, щоб появився на світ друком... А далі що? Побачимо, тем знайдеться, аби здоров'я.

Що ви передусім порадили б молодим починаючим авторам?

- Поетам: а) "Викувати" українську мову, особливо літературні наголоси, обзнайомитися з технікою, з "архітектурою" вірша так, як це зробив Мацинський, який, на основі польського зразка, сам собі склав словник римування. Студіювання діялектів потрібне, але треба писати літературною мовою; б) Освоїти собі правила віршування, не плутати трохеїв із ямбами. Розпочав амфібрахом, так ним і закінчи. Пам'ятай, що вірш - це музика, ритміка, малюнок.

- Прозаїкам: Не пишіть отак: "В село прийде секретар з райкому. 'Товариші, закладаємо артіль. Всі згодні?' 'Всі, всі'..." Значить, все в порядку. Але саме життя є інше. А де в такому описі відкрита і закулісна боротьба? Де описано тертя, адже в дійсності воно гладко не йде, щоб ми дивилися крізь рожеві окуляри. Автор повинен описати і неґативний персонаж. Боротьбу треба описувати так, щоб позитивна сторінка, хоч покищо і слаба, все більш і більш сильнішала і врешті дійшла до перемоги. Приглядайтеся до життя серед праці на селах, занотуйте труднощі й ентузіязм, ледарство, високу мораль.

В чому, на вашу думку, головне значення і основний недолік сучасної української літератури в Чехословаччині?

- Українець східньої Словаччини вже не є той затурканий, пригноблений русначок. Школа дала йому певну освіту в рідній мові і він не може душевно хиріти і занепадати, він потребує своєї книжки, своєї газети, свого журнала, щоб тримав крок з іншими; ту книжку й пресу якраз має йому дати і дасть йому українська література і журналістика. Якраз у тому спочиває головне значення української літератури в Чехословаччині.

- А недоліки? Вони будуть заникати з кожним новим виданням нової книжки. Порівняймо тільки книги видані в останніх роках з книгами на першому початку, 8-10 років тому, і побачите, що вони повільним, але певним кроком доходять і дійдуть до рівня літератури от хоч би й найближчих сусідів. Вже ані в Пряшеві не пишеться так як перед тим, хто як хоче, бо на сторожі стоять фахові люди, наче дороговкази - повчать, порадять, поможуть. Головне, аби хиби і помилки не були, а дрібні помилки на кожному початку доброго діла - прощаються.

Що вийшло з ваших творів в Радянському Союзі і що

там про вас писали?

- В двадцятих і тридцятих роках вийшли такі мої збірки в Харкові: "Оповідання з карпатських полонин", "Тернові квіти полонин", "Нема набоїв", "Воли та ведмеді", "Маленький оленик", а теж участь в альманаху "Ґруні - степам". Великий відгук зробила моя збірка віршів "Тернові квіти полонин". Рецензії були всюди, але хіба ж тепер їх пригадати і позбирати? Рецензії розтрачені по газетах і журналах. Дещо з мого літературного профілю написано теж і в "Історії української літератури" (том II, ст. 311), в "Українській радянській енциклопедії" (том III), але рецензій там мало, більше загальної характеристики.

- До 1938 року вийшло друком 18 моїх збірок поезій та романів. Я сам, як автор, уважаю найбільш цінною історичний епос "Червона скала". Після окупації Закарпаття прийшла тюрма, концентраційні табори, Друга світова війна... Багато я написав, щоб занотувати ті славні часи боротьби і боїв - все те лежить в мене в рукописах. Аж минулого року вийшла "Ластівка з Пряшівщини" - наша спільна антологія з авторами Пряшівщини, в якій видруковано і деякі мої поезії. Сподіюся, що в Києві перевидадуть мої вибрані поезії. Теж і в Пряшеві мабуть вийдуть дві мої збірки поезій, - одна для дітей, друга для дорослих.

Ви живете в Братиславі. Які ваші зв'язки з словацькою літературою?

- Добрі. Кілька моїх новель надруковано в словацькому журналі "Жівот", в "Свет соціялізму", в "Рольніцке новини". Здебільша для молоді переклав я деякі поезії Крісти Бендової, Гелени Бріндзової, Павла Штефаніка, Мілана Ферка, Яна Костри, Цтібора Штітніцкого, Фера Цитовського, Б. Маликової, Я. Турана, Івана Мойка; з чеських авторів-поетів: Е. Паздерової, Й. Єлена, Олдржіха Кріштофка, Гани Лішкової, Їржі Новака; з мадярської вірш поета Дьєрдя Дейнеша та інші. Ці всі були видруковані для нашої молоді. Дуже радо пишу я казки для молоді, також оповідання, інсценізації та вірші. По-словацьки написав кілька оповідань. Віршів не пробую писати.

Що ви могли б ще сказати нашим читачам?

- Думаю, що вже занадто багато тут наговорив. Все ж скажу ще хіба стільки: Будуть читачі в Чехословаччині українську літературу Пряшівщини читати і підтримувати, - буде та література рости і розвиватися. А самі письменники будуть горді на те, що вони - їхня ґенерація - поклали певний фундамент української літератури в Чехословаччині і дали в руки українцям українську книжку.

-

МОВА ПРО МОВУ

Дуже добре, що в 16-му числі (за серпень 1961)журналу "Україна" К. Прискіпайленко написав кілька зауважень щодо чистоти мови. Вже на часі взяти на решето і нашу літературну мову, щоб усунути прогріхи.Треба її просіяти, прочистити так, як то годиться для культурного народу і як то робиться і в інших державах. Наприклад, в Чехословаччині не тільки в газетах, в журналах побачить читач, але і з радіоприймача почує мовні поради, пропозиції, вказівки, критики в справі чистоти своєї рідної мови.

Було б бажаним, коли б і редакція журналу"Україна" завела куток мови, адже ваш знаменитий журнал надзвичайно розповсюджений і поза межами України. З такого кутка скористає не тільки широкий загал (а він його потребує - свідчить про це стаття К. Прискіпайленка), але і ми, українські працівники пера. Нехай наші мовознавці слідкують за українською пресою і недоліки або відхилки від правильної літературної мови тут обговорюють. Я переконаний, що відгукнеться чимало людей і з рядів читачів, звертаючись до цієї рубрики за порадами.

К. Прискіпайленко в підтитулі "Телеказки" пише про мовну помилку київського телецентра і дає зразок писати й говорити: "Я пішла по ягоди й гриби".

На Закарпатті і в Галичині говорили і тепер говорять і пишуть ці слова ось так: "Я піду по воду",але "я іду на ягоди, на гриби".

В першому випадку "по воду" - тому, бо я ту воду обов'язково принесу, адже її досить в криниці, в потоці.

В другому випадку я не є певен, чи я ті ягоди на узбіччях знайду, чи назбираю грибів, бо може їх ще,або вже - нема! І тому говориться "на" - "на ягоди,на гриби, на горішки" тощо. Отак воно співається і в народних піснях. Це ми добре знали і так писали як у журналістиці так і в літературі.

Було б бажаним, коли б наші лінґвісти і мовознавці оце як слід розібрали, щоб це слово-частка було якось вирішене.

Братислава, 1961.

(Примітка: Статтю вислано до журналу "Україна", однак невідомо, чи він її помістив. - Ред.)

Ще перед Першою світовою війною, здається в 1910 році, влітку, пішов я вперше до сусідньої Галичини, якої кордон був тільки на 23 кілометри від нашого села. Батько працював лісорубом в Осьмолоді, недалеко Вигоди. Я повіз конем батькові харчі (кислої капусти, гороху, квасолі, кислого молока в коновках, кукурудзяного борошна тощо).

Але два роки пізніше, в 1912 році, я і сам з підлітками працював у лісосадінні в тій же самій Осьмолоді і після лісосадіння кілька нас залишилось робити ловецькі стежки в горах, де пробули ми майже цілу весну і літо. Тоді, на Русаля (празник Св. Духа), до галицького манастиря в Гошеві ішли на прощі і процесії закарпатці з Угорщини. Вони ішли не тільки з релігійних міркувань, а також тому, щоб накупити в Галичині дешевшого і кращого тютюну, а головне, книжок - не так молитовних, бо такі друкували й наші ужгородські видавці, як світських: якісь календарі, співаники, сонники. На Закарпатті світські книги були писані всіляким язичієм з примішками мадяризмів; мадярська влада навмисно робила мовний хаос і граматики були писані чотирьма діялектами (пізніше, під час Першої світової війни, азбуку й зовсім скасували). Галицькі ж видання були простонародні, їх закарпатські верховинці розуміли. Хоч Австро-Угорщина була єдиною державою хоч і дуалістичною, легально книги з Галичини було заборонено переносити. Але прочани знаходили способи, як ту літературу через границю переносити: збочували з битого шляху і гірськими стежками обходили фінансову сторожу, щоб врятувати книжки.

В Осьмолоді до такої процесії прочан приєднався і я; пройшли ми пішки через міста Долину, Болехів до самого Гошева і там, на базарі Чернечої гори я собі купив між іншим і "Гайдамаків" Тараса Шевченка. Так я поперше познайомився з творами нашого геніяльного поета.

Пізніш, коли я вже служив на пошті, ровером вибрався знову до Галичини, де купив іншу книжку віршів Шевченка. Чи був це повний "Кобзар" - я не пригадую. Моя книжечка у рідному селі блукала з рук до рук. В тому часі ще вивчали азбуку в церковній школі і молодь уміла читати по-своєму.

Взимку 1914/15 року, під час Першої світової війни, фронт посунувся в Карпати. В австро-угорській армії служили й галичани та буковинці. Вони теж занесли українські книжки - белетристику, вірші й співаники і на Верховину. Коли російська армія перервала фронт і глибоко в Карпати врізались російські війська, між ними багато було й українських вояків. Між книжками, що принесли з собою, не бракувало, мабуть, і українських, бо з'явились і поезії Тараса Шевченка. По

всіх австро-угорських фронтах на широкій Україні були розсипані й закарпатські хлопці, чимало з них попало в російський полон, а багато хто і на сільсько-господарські роботи в різних місцях України. Отже наші воякі й полонені прийшли до взаємин з українським населенням рідної України, а це теж сприяло пізнанню України, її мови та культури.

Після падіння Австро-Угорщини в 1918 році постала Чехословаччина і в її складі опинилася й наша"Підкарпатська Русь", - як тоді урядово звалось Закарпаття. Воно зразу вернулося до своєї рідної азбуки.Українські еміґранти занесли й "Кобзаря" Тараса Шевченка на Закарпаття. Багато його віршів передруковували і ми в тодішніх українських газетах.

Але помиляються ті, які б думали, що з культурного боку нам, українцям, за Чехословаччини вільніше дихалося. Ні. Навіть безсмертного автора великої поеми "Іван Гус" - Тараса Шевченка не допускали в маси.Вживати назву "українець", "Україна" заборонялося. За неї гонили та переслідували, хоч Чеська Академія Наук визнала, що місцеве населення - українці. Все,що було українське (статті, культурні зв'язки тощо) в очах панівної чехословацької влади була "українська ірредента".

В 1928 році у мною редаґованому журналі "Наша Земля" я описав факт, який стався таки зі мною. А було це так: З нагоди Шевченківського свята я написав вірш "Могила пророка" і на святі з публічної сцени в Ужгороді хотів його публіці прочитати. Вмішався присутній капітан поліції і заборонив мені виголосити вірша в честь Шевченка. Та часи вже були інші. Я все ж таки вибіг на сцену. Ні, вірша не продеклямував, але сказав відверто, що присутній пан капітан поліції не дозволяє мені виступити з власним віршем на честь Великого Кобзаря. Мене зі сцени стягнула поліція. В усій залі вибухли протести, вигуки гніву. Урочисте свято перемінилося у величезну демонстрацію...

В ці часи, коли поліція й жандармерія не дозволяли леґально шанувати великого українського поета, святкували ми його пам'ять нелеґально, по читальнях, по школах, в інтернатах.

На Закарпатті не було такого села, щоб раз у рік не відбулося свято Тараса Шевченка. Коли не було читальні, школи, то знайшлася хата свідомого селянина.

Був у селі Білки такий знаменитий"шевченкознавець" як Іван Ігнатко. Селянин, який і дві години потрапляв деклямувати на пам'ять Шевченка. Він обходив десятки, сотні сіл не тільки в березні, але на протязі цілого року з шевченківським словом. При кожній нагоді говорив, ознайомлював населення про страждальне життя поета, про його творчість, говорив про його значення, геніяльність, цитував його вірші.

Шевченкове ім'я на Закарпатті було дуже популярне.

Багато батьків новонародженим синам давали хресне ім'я Тарас. Для вшанування пам'яті великого поета в кожного свідомішого селянина на стіні висів портрет Тараса, портрет не завжди парадний, бо такі портрети видавати було нелегко, а то й грошей не було. Може це була вирізка з календаря або з книжки, але це був Шевченко.

І він був тим миліший, чим у біднішій хаті знаходив своє місце між портретами найближчих господаря, господині та їх дітей.

Він був свій у своїй хаті, наперекір усім офіційним і неофіційним заборонам.

Можна сміло сказати, що ім'я Шевченка на Закарпатті аж до загарбання нашої землі Мадярщиною було бойовим гаслом гноблених мас у боротьбі за своє національне та соціяльне визволення.

-

РОЗМОВА СТОРІЧ, Пряшів, 1965, стор.235, під назвою: "Шевченко свій у кожній своїй сім'ї".

ПІДО ВПЛИВОМ СВІЖИХ ВРАЖЕНЬ

Не ладжуся писати якунебудь критику або репортаж. Пишу тільки те, що мені на святі найбільше подобалося. Раніше в Свиднику я не був. Дуже жалію.

На початок згадаю лібретто і сценарій д-ра Миколи Мушинки, кандидата наук, який разом із колективами зі шкіл та сіл виконали добру роботу. Ішлося йому про те, щоб народ довідався про свою минувшину, почавши з сивої давнини на протязі нашого тисячоліття в неволі інших сусідніх народів. Бачили ми там і вертеп, і цікаве, рухливе чортеня, чули історичну пісню "Коли будували білу Маковицю", про татарсько-турецькі навали, вербування, гірку недолю нашого народу за панщини, месників, а також про дальші сторінки убогої Пряшівщини.

Наші русини з Югославії мали дуже добре продуману програму. Відомі українські та інші мелодії вони переробили під свій смак, для своєї потреби. Наприклад, текст пісні "Ой, Дніпро, Дніпро" співали "Наш Дунай, Дунай" і т. д. Хор випрацьований, диригент з великою практикою, пісні і танці темпераментні.

Гарне враження зробила на мене "Весна" з Пряшева.

На жаль, не чули ми жадної української пісні.

Найбільше враження зробила на мене "Гуцульщина", - самодіяльний колектив з Ясіня, Закарпатської області. Коли почали вигравати гуцульські коломийки, коли почали співати, а особливо танцювати, я розплакався мов хлоп'я... І не соромлюся за свої сльози. Як почували себе українські редактори із чужих країн, я не знаю - тільки чув, як їх фотоапарати без перерви цокали...Не можу собі пробачити, що і моя дружина не бачила цієї краси і гордости всього нашого народу.

-

НОВЕ ЖИТТЯ, Пряшів, 5. липня 1969, ч. 37.

50-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ "ПЧІЛКИ" (1923-1973)

(Спогади)

Як з історії відомо, угорська влада під час Першої світової війни заборонила вживати нашу азбуку - просто її скасувала, - навіть у тих парафіяльних школах, де ще кілька годин у тижні українську (руську, тобто русинську) мову викладали.

Після повалення Австро-Угорщини в жовтні 1918 року (що я і ми всі вважали найбільшим щастям для Закарпаття), наша країна опинилася без інтеліґенції. Відійшли з мадярськими бюрократами головно вчителі, а навіть так звані "півцо-учителі". Попи, найбільші мадяризатори, натомість залишилися. Закарпаття стало частиною новоствореної Чехословаччини.

Настала сяка-така "свобода". Вернулася азбука,але тому, що за мадярів наші українські діти ходили до змадяризованих шкіл з угорською абеткою, в нових, вже наших школах треба було дітей навчити рідного слова і рідної мови. А тут ані вчителів, ані шкільних підручників, ані літератури - не то що художньої, але навіть педагогічної нема, хоч в землю пропадай!

І ось, в 1923-му році, в Ужгороді з'являється надзвичайно чесна, енергійна, культурна молода людина - Павло Кукуруза. Обговорює з людьми важливу справу недоліків у цьому відношенні і тому в році 1923 випускає перше число "Пчілки".

Мені самому не дуже подобалася назва, але Павло був за мене кращим дитячим психологом і обґрунтовував цю

назву тим, що нашій молоді потрібно бути справді пильними, неначе та бджілка - треба старе залишити (мадярську абетку й мову) і навчатися нового вже своєю рідною мовою.

Замір Павла Кукурузи вповні виправдався. Не тільки дітвора, але і вчителі (найбільше було "помічних" некваліфікованих), а навіть батьки нетерпеливо очікували кожне число "Пчілки". Це була і читанка для дітей і підручник для вчителів і журнал для батьків.

Фонетики чеська влада не то що не дозволяла, але навіть за одне слово "Україна", "український" переслідувала. Так сталося із знаменитим гімназіяльним професором Леонідом Бачинським, який на одних зборах якось забувся і замість "Підкарпатська Русь" сказав "Підкарпатська Україна". Вже другого дня викинули його не тільки із школи, але викинули бідолаху по-за кордон.

Чеська Академія Наук у своєму спеціяльному рішенні з 4-го грудня 1919 року зазначила, що розмова карпатських українців є українська, така сама, як їх одноплемінників - галицьких українців. Наперекір цьому уряд Чехословаччини найвищим судовим рішенням з 28-го червня 1925 року офіційно заборонив на Закарпатті українську мову. "Пчілка" отже виходила етимологічним правописом, але доброю українською мовою. Навіть поміщала й ілюстрації.

Був це журнал надзвичайно цікавого змісту, в першій мірі для шкільної молоді, але "Пчілка" була й органом закарпатських молодих (і старших) письменників. Згадаю хоч кількох із починаючих: Миколая Божук,Боршош-Кум'ятський, Марійка Тисянська, Марійка Вурста, Петро Міговк, А. Ворон, Марко Бараболя, Олександер Маркуш та автор цих рядків. Вперше тут побачила світ і моя "Червона скала", епос, що в р. 1938 вийшов і книжкою на 107 сторін.

Журнал містив і всеукраїнських письменників, в першу чергу Шевченка, Івана Франка, Олеся, Черкасенка, Сковороду та ін.; з буковинських Федьковича, Воробкевича, Кобилянську та ін. Не забувала "Пчілка" і наших лемків - Павловича, Духновича, Зубрицького, Ірину Невицьку. Поміщала статті і від професорів (Л.Бачинський, д-р В. Бірчак, д-р І. Панькевич, історик д-р В. Гаджеґа, обидва Заклинські, Мартинович та ін.) Навіть переклади із чеської літератури (Божена Нємцова та ін.) знайшли своє місце в "Пчілці". Крім поезій, статтей, оповідань, байок, казок були тут згадки про театр, спорт, кіно і все інше, що цікавило молодь.

Знавці, історики літератури (наприклад д-р Михайло Мольнар в Братиславі) визнають великі заслуги "Пчілки" що дала поштовх до літературно-культурних початків.

Треба згадати і про помічницю Павла Кукурузи, Марусю Вроновську, акторку Українського Театру в Ужгороді (теж і співачка із знаменитим сопраном), що стала

дружиною Павла Кукурузи. Нею "Пчілка" багато зискала, бо вона допомагала, особливо в адміністрації журналу.

Цю шляхетну діяльність для піднесення естетичного смаку, соціяльного й національного виховання нашого народу припинила політична трагедія Закарпаття. Тоді, в березні 1939 року, мадяри втопили в крові країну. Замордовано багато вчителів - Дмитра Остапчука, Неболу, д-ра Фіґуру та сотні інших. З невеликого Закарпаття мадяри відвели в концентраційні табори і в тюрми 385,000 людей, з яких 315,000 не вернулося додому. Сам Павло Кукуруза теж зазнав гіркого хліба в німецькому концтаборі. Серед тієї трагедії перестала існувати і бідолашна "Пчілка".

-

СВОБОДА, Джерзи Сити, НДж. 12. липня 1973.

ВІЛЬНЕ СЛОВО, Торонто, 18. і 25. серпня 1973.

ЗАКАРПАТТЯ ПРОЦВІТАЄ

Міжгірщина і Гуцульщина мають чим похвалитися перед туристами. Майже цілий рік сюди напливає маса туристів, особливо з окремих республік Радянського Союзу. Маршрут починається у Волівці чи Хусті легковими машинами, або автобусами. З Волівця видно масив розкішної Боржави, що тягнеться від Стогів аж на полонину Кук, на якому почалася трагедія карпатського "розбійника" Ілька Липея. По дорозі з Волівця, понижче Келечина, під самим лісом витікає знаменита мінеральна вода, яка нагадує квасівський "буркут" на Гуцульщині.

І ось, доїжджаєте вузькою, стислою долиною річки Рипинки у село Сойми. Тут з лівого боку спадає річка Майданка до спільного річища і, властиво, тільки звідси починається Ріка - іншої назви українською мовою вона не має. За селом уже курорт. Тут сильні джерела мінеральної води, але вона трошки "пересолена" і для лікування дуже придатна. Зразу над курортом надто стрімка, прекрасна, смерековим лісом покрита Торшоля, на шпилі котрої побудовано трансляційну вежу телебачення. Торшолею починається хребет грабовецьких гір, які тягнуться 12 кілометрів до села Стригальні.

Ми в Міжгір'ї, колишньому Воловому. За старої ЧСР шофери автомашин на волівській зупинці робили жарти і

ображали наче оселедців спресованих пасажирів, вигукуючи якнайголосніше: "Волове - вістоупіт!" ("Воли, виступайте!"). Цю погану назву села якась поетична душа перейменувала на Міжгір'я. Воно справді міжгір'я: із заходу Менчіл (1252 м), з північного сходу - Грабове (1256 м), з південного сходу Мирша (1279 м).

З Міжгір'я ми рушили на схід. В Прохідному ми теж зупинилися, бо там, вище хат, знову джерело мінеральної води, смаком нагадує келечинську. Їдемо на перевал Ґереґовище, щоб бути на Синевирському озері.

З Ґереґовища чудовий вигляд! Перед нами на схід - височезна Ґропа, яка тягнеться на південь до Стримби понад Колочаву, де гуляв і загинув уславлений опришок Микола Шугай.

На північний схід найкраща вузька долина лісового резервату від Устьрік до Синевирської Поляни. Тут ще я бачу подекуди вишивані сорочки на старших жінках, як колись: заполоччю вишивані жіночі рукави й ошийник...

З Полян вулиця бере напрям на північ, потім горі берегом на захід і незабаром появиться перед нашими очима чудове "Морське око"... В моїх грудях серце зі зворушення б'ється сильно... рука сягає за олівець... Зродилася поезія:

Ми в дорозі... Он, гора Озірня!
І висока ж! Велетнем стирчить,
а під нею, наче водозбірня
Синевирське озеро лежить.

Нас зустріли гайвороння чвари,
може заздрять озера красу,
цю красу, якій немає пари,
я в душі з собою понесу.

Пісню я про озеро складаю,
хай ця пісня в горах залуна,
на гітарі я її заграю,
голосно нехай бренить вона.

Синевирське озеро розкішне,
над тобою небо голубе,
за твоє узбіччя це утішне
піснею прославлю я тебе!

Над горою сяє сонце ясне,
висушить росу із стебелин,
"Морське око"! Ох, яке ти красне,
діяманте рідних полонин!

Забреніли струни на гітарі,
залунала пісня про красу,
цю красу, якій немає пари,
я в душі з собою понесу...

-

НОВЕ ЖИТТЯ, Пряшів, 1973, ч.7.

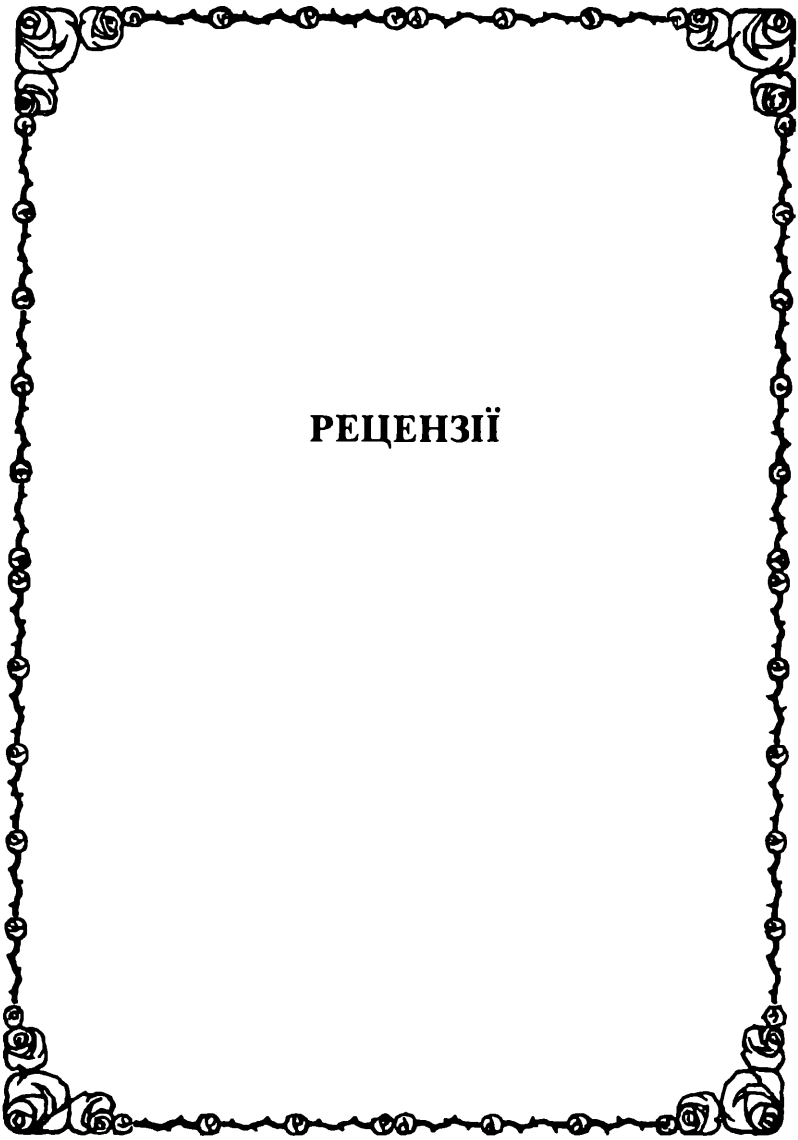

РЕЦЕНЗІЇ

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Як згадано раніше, розшуки публіцистичних творів письменника завдали нам багато труду. Особливо трудно було відшукати числа часописів "Свободи" і "Українського Слова", в яких публіковано рецензії на театральні вистави.

Деякі з цих рецензій ми віднайшли в архівному матеріялі Ю. А. Шереґія, "Нарис історії українських театрів на Закарпатській Україні до 1945 року", однак вони наведені там у більшості в скороченні.

Бажаючи зберегти хоч ці фраґменти рецензій, передруковуємо їх у такій формі, в якій ми їх знайшли.

Авторові "Нарису історії..." складаємо щиру подяку за дозвіл передруку цих матеріялів.

*

ТЕАТР

"ЗАБАВКИ" - п'єса на 3 дії Артура Шніцлера
(В скороченні)

Дійсно можна дивуватися, як може наш театр з такими малими засобами давати нам твори з найрізнородніших областей театрального мистецтва. По операх, оперетах, комедіях, ми мали нагоду побачити 16-го березня ц. р. одну з найкращих драм театральної літератури - "ЗАБАВКИ"...

П'єсу поставив старанно і зі смаком наш режисер М. Певний, який з дотеперішніми постановками доказав, що на театральному ділі визнається знаменито і ставиться до нього серйозно і з любов'ю.

Із артистів мусимо відмітити в першу чергу паню Певну, яка грала ролю Христини. Це власне психологічно найтяжча креація, яку виконала знаменито. Пані Барничева захопила своєю молодою безжурністю дівчини модистки (Міці), яка розуміє життя так, яке воно є. Пані Дівничева (Біндер) дала прекрасний тип віденської міщанки. Базилевич дуже добре грав ролю Фріца.

-

СВОБОДА, 6. травня 1926. (Переписано з "Нарису..." Ю. А. Шереґія)

"ВІДЬМА"

(В скороченні)

Дня 13-го березня в суботу представив театр "Просвіти" вперше клясичну оперу Ярославенка. Лібретто написав відомий поет С. Черкасенко на сюжет Гоголя. Давно не чули ми такої чудесної музики, як цим разом у "Відьмі". Публіка зачарувалась, навіть і тим подобалася, які завжди ворожо відносяться до нашого репертуару.

Мелодії на мотиви народних пісень знаменито опрацьовані й Ярославенко доказав, що є виробленим, правдивим поетом музики.

Ця опера може стати одною з найліпших українських опер. До нас, карпатських русинів, стоїть вона дуже близько, своя, рідна, немов леґенда верховинських гір - і дід нічник-лісовик, і веселі повітрулі-русалки, що танцюють около лісовика як сон... Дириґував з чуттям смілою рукою пан Барнич.

Панна Анда Остапчук (Відьма) дуже добре диспонувала голосом. Її теплий, милий вишколений голос і техніка першоклясна. Шкода, що на рухи і міміку не звертає більшої уваги. Пани Рубчак і Базилевич в ролі козаків співали знаменито. Добре грали Барничева, Дівничева, Певна, Левитський (жид), Данчак (чорт), Підгірний, Кирчів, Ручко і ін., особливо звернула на себе увагу балетом пані Морозова. Радимо їй у тому напрямі працювати й далі. Хор першорядний.

Вже із цих перших вистав могли ми пізнати, що маємо театр, яким можемо гордитися-пишатися. Дрібні недостатки технічного характеру не можуть затемнити цієї краси і приємности, яку ми дістали з перших вистав. [Тут далі рецензент лає всіх інтеліґентів з високих посад, які на чуже біжать, а до свого театру не ходять. - Ю.А.Ш.] Так, так - колись історія запише таких "вірних синів Підкарпатської Руси". [Далі радить учитися від молоді і селян, як цінити й любити рідне слово й культуру. - Ю.А.Ш.] По селах - заля є все повна, набита, а по виставах ще дякують селяни за "преподаваніє". І я вам скажу, що наш театр обновлений, доповнений новими силами. Це дійсно добрий театр і варта того, щоб прийти і подивитися. Не гірший від тих, що сюди приїздять, а в багато дечому і ліпший від них. (Прочитайте лиш критики празьких часописів, коли наш театр грав у Празі).

Один американець, пан Н., знавець співу й музики, сказав, що для Ужгороду є щастям, що пан Базилевич повернувся і знову тут співає. Він захоплений його м'яким і шовковим ліричним тенором. А директор "Віходословенскего театру" (Східньословацького театру) пан

Гурт запрошував хор нашого театру для помочі в опері "Продана наречена", дякував, хвалив і просив виступити в Кошицях. Але і директор мадярського театру пан Горват казав, що коли б йому стояв до диспозиції такий хор, то він зробив би рекорд. Прекрасні рецензії принесли тепер "Новоє Время" і "Келеті Уйшаґ" (мадярська "Східна Газета").

Тільки одному писаці "Уй Кезлень" не подобається наш театр і він навіть радить розігнати всіх артистів. Рада розумна - дякуємо сердечно! І Соломон такого б не придумав. Та ми знаємо причину і знаємо ціну таким "критикам". Ці пани бажали б, щоб щез і театр і ті сотні читалень, хори і драм-гуртки і всі ті одиниці культури, які "Просвіта" розсіяла по цілій Підкарпатській Русі для добра руського народу. Так що ж, замалий рот, щоб це все проковтнути. А тому ми і тішимось з такої писанини "Уй Кезлень", бо це найкращий знак того, що "Просвіта" працює і ця праця приносить плоди. А авторитетною для нас є і буде думка таких фахових людей і знавців, яких ми вище згадали, а не то, що продукують на коліні нефахові критики. "Не тяжко то пером махати, але тяжко дещо розумного написати", - каже наша народна мудрість.

А тому вітаємо наш театр - нашу гордість і бажаємо йому найкращого успіху.

-

СВОБОДА, 18. березня 1926, ч.II, стор.3. (Переписано з "Нарису історії..." Ю.А. Шерегія).

"ШЕЛЬМЕНКО ДЕНЬЩИК"

Комедія Квітки-Основ'яненка в постановці Певного 8-го березня ц. р.

Комедія простенька, але мила саме своєю простотою. Перед очима глядача пересуваються картини типів з р. 1830, яких автор майстерно схопив. Простий, здоровий, безпосередній гумор наставляв публіку щиро посміятися і забути на хвилю турботи дня.

Одного такого типа відіграв п. Кирчів з гарним успіхом. Ми, які бачили його в одній комічній ролі "Пергача" ("Ді Фледермавс") підкреслюємо його здібність, особливо до комічних і характеристичних ролъ. Пози, рухи, міміку і дикцію опанував, а це важливе, бо різ-

кі, або трафаретні виголоси перешкоджують індивідуальній аналізі дії.

Ролю Шельменка грав п. Левитський знаменито. Він є любимцем театральної публіки в комічних ролях. Досить йому показатися на сцені - то вже успіх запевнений.

Дуже добре грали пані Барничева, Совачева, Морозова, Погрібний і інші.

Неслушно оминалося колись паню Барничеву. Констатуємо, що в ролях чи там наївної чи безжурної дівчини свою креацію видосконалить і то природно, бо веселого дівочого сміху ніколи не треба мішати з карикатурністю, а ще й то не треба забувати, що на публіку часом більше враження зробить постава гарно збудованої дівчини ніж сама гра.

"ФАВСТ". Велику сензацію викликала опера "Фавст", яку поставив перший раз в Ужгороді п. Барнич. Вистава з великими успіхами провелася 20-го і 21-го ц. м. Через брак місця опишемо її в наступному числі.

-

СВОБОДА, Ужгород, 25. березня 1926, ч.12, стор.3.

"ФАВСТ" В УЖГОРОДІ

(В скороченні)

Рідко який з провінціональних театрів відважиться на такий великий крок, як то зробив наш театр "Просвіти", при теперішніх відносинах. Навіть мадярські театри в Ужгороді не посміли виставити "Фавста", хоч стояла до їхньої диспозиції крім усяких засобів ще й матеріяльна піддержка театральної публіки, якою наш театр, на жаль, не може хвалитися, бо мешканці головного города Срібної Землі змадяризовані, а решта - разом з іншою слов'янською публікою відноситься до театру, з відомих причин, ворожо, або свариться, гризеться, чи той має з бородою ходити чи без...

Народна просвіта йде вперед, дуже гарно розвивається. Особливо наш театр здобув гарні успіхи, його узнали й ті, які не дуже радо дивляться на розвиток рідної культури. Наш театр - хоч помалу, - але все таки має свою публіку, яка високо цінить діяльність театру.

"Фавстом" викликав наш театр сензацію і подиву нашому Ужгороді і цим ступив на найвищий ступінь свого

розвитку. Свої успіхи завершив цією оперою. І коли наші внуки, описуючи історію нашого культурного відродження, згадають про день першої вистави "Фавста" в Ужгороді як про дату найвищого розвитку нашого театру, то за ці дотеперішні три вистави дійсно заслужить наш театр, щоб уважати його за святиню рідної пісні.

"Фавстом" наш театр доказав, що працює, змагається і хоче працювати далеко понад рівень пересічних театрів.

Не треба було замовляти спеціяльних співаків, як то роблять другі театри, не маючи своїх сил... Чудесні голоси, яких родять тільки гори і широкі степи руської землі...

Насамперед мусимо згадати самого режисера, диригента пана Барнича. Людина молоденького вигляду, все з актівкою в руках, без капелюха, виглядає на дуже то пильного урядника, хіба з його ритмічного ходу можна догадуватися, що це є наш славний музика і диригент театру "Просвіти", а скромний занадто. Його мрією завжди було поставити в Ужгороді щось велике, щоб доказати перевагу над усіми й збирати лаври. Це йому цілком вдалося. Всі старання, заходи і вивчення "Фавста" можемо завдячувати тільки панові Барничеві.

Тяжку ролю "Фавста" відспівав наш тенор пан Базилевич і відспівав її чудесно. До цієї ролі є спеціяльні співаки. Цю ролю вчаться по 6 років, однак, не зважаючи на те, пан Базилевич видосконалив її першорядно, хоч до вивчення її дуже мало мав часу, тому що недавно вернувся з Праги. За твердженням першорядних фахівців, людей з покінченими консерваторіями музики, його голос далеко ліпший, як колись: приємний, м'який, м'якошовковий... В своїх дотеперішніх ролях вимоги публіки цілком задовільнив. Співав він найкращі й найтяжчі ролі як "Циганського барона", у "Вію" Хому Брута, у "Відьмі" Козака і т. д. Він знаменитий не тільки як співак, але і як драматичний актор ("Пташник з Тиролю" і другі). Також переклав багато п'єс із західньо-европейських мов, між ними і оперу "Кавалерія рустікана".

Ролю Мефіста феноменально відспівав наш славний бас пан Рубчак. Вже старша людина, але голос за десятьох. Ми чули його спів Кардинала у "Жидівці", Козака у "Відьмі" і інших. Тоді ми бачили, що бурливо плескали йому і мадяри, навіть ті, які не розуміють нашої мови... Але почувши його у "Фавсті" в ролі Мефіста, ми дивувалися тій силі, що в тих старих грудях і тому голосі. Крім того міміка й живі рухи молодика. Найславніший співак, якого бачили дошки сцени ужгородського театру! Публіка була очарована і бурливими оплесками нагороджувала спів і гру ветерана наших оперних співаків. Без нього і Базилевича годі було б виставити "Фавста".

Панна Анда Остапчук - типічна гуцулка, хоч сама з бойків. Волосся циганське, чорне, очі якісь яскраві,

глибокі й таємничі... Сама вона рухлива як на сцені, так і в житті, неспокійна, мов оживотворена музика. Найкраща її дотеперішня роля - то дочка сотника у "Вію", в чудесних мелодіях тої ролі просто щебече як соловейко. Цікаво, що цієї ролі, в якій публіці так подобається, вона не любить, а натомість любить Сільву в "Королеві чардашу", "Циганку Азу", або циганку в "Циганському бароні", які більше відповідають її темпераментові. У "Фавсті" з великим успіхом співала Марґарету. Її голос милий, приємний, широкий і розвинутий, а крім того і найбільше вишколений. Такими співаками може наш театр гордитися.

В ролі Зібеля бачили ми паню Дівничеву. Це її найкраща роля взагалі. А що найважливіше, ця роля найліпше відповідає її голосові (меццо-сопрано). Грала знаменито, з гарним успіхом. Валентина співав з великим успіхом наш баритон пан Данчак. Він і пан Рубчак найбільше подобалися мадярській публіці, бо в них баритонів і взагалі співаків скупо. Ваґнера гарно співав пан Кирчів.

Крім згаданих знаменито співала наша найліпша співачка пані Марина Цьоканова, яка тільки через висоту голосу не грала головнішої ролі; її голос високе сопрано. Дуже добре грали: пані Совачева, пані Барничева, пп. Ручко, Погрібний і інші. Останній як помічник режисера своїм старанням і сценарською та іншими клопотами також причинився до великих успіхів.

У "Фавсті" брала участь вся театральна трупа, декотрі члени "Веселки" і члени "Сокола", які гарно відтанцювали вальс. Хори першорядні. Нові декорації. Спеціяльні костюми замовлені з Кошиць і Праги. З огляду на колосальні успіхи "Фавста" повторять, а також представлять його в Пряшеві, в Кошицях, в Мукачеві, в Берегові і в Хусті, щоб цим дати змогу нашій публіці насолодитися тією світославною оперою Ґете-Ґуно.

*

Хоч бодай при всяких виставах можна б видіти поодиноких з наших патріотів, які б'ються в груди за свою "руськість", а вчинками того не доказують і стоять далеко... Є тут у нас професори (їх платня не дуже різниться від платні директора ґімназії, який завжди ходить на вистави), є у нас аптекарі, всякого роду доктори, директори, радники з лісової дирекції... яких платня десять раз більша, як тих урядовців, з яких складається наша театральна публіка. Ці панове цілком безпечно могли б жертвувати місячно 100-200 Кч на театр, зглядно приходити на вистави. Не досить вихваляти нашу культуру і славити наших поетів при склянці пива, але треба їх і підтримувати.

-

СВОБОДА, (в трьох частинах) 8. квітня 1926, ч.14, ст.3; 15. квітня, ч.15, ст.3, 22. квітня, ч.16, ст.3. (Переписано з "Нарису історії..." Ю.А. Шереґія)

РУСЬКИЙ ТЕАТР. ДЕБЮТ ПАНІ ІВАНИЦЬКОЇ

Дня 6-го серпня ц. р. виступила перший раз в ужгородському театрі товариства "Просвіта" в опері Аркаса "Катерина" в титульній ролі пані Іванна Іваницька, абсольвентка празької консерваторії. Голос дуже приємний, м'ягенький і злегка досягає всі найвищі скалі сопрана. Партію добре відспівала, особливо в третій дії мала гарний успіх, що вказує на вишколений голос і добру підготову.

Сама техніка і рухи на перший раз випали досить добре. Ролю свою дуже добре відспівав наш відомий тенор, управитель театру пан Базилевич (Андрія), батька - пан Аркас (він саме режисував славну оперу свого батька), пані-матку - знаменита наша артистка Ніна Певна, а Івана (москалика) пан Довнар.

Хори були заслабі, але це оправдується місцевими новими, ще не виробленими, силами, яких щойно втягнено до складу театральних сил.

Як на попередніх трьох виставах так і тепер публіки було досить, бо навіть чеська і мадярська публіка на цей раз поцікавилася нашим театром і не розчарувалася, а була вдоволена і за гарний спів нагороджувала оплесками.

-

СВОБОДА, Ужгород, 15. вересня 1927, ч.38, стор.3.(Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шерегія).

ТЕАТР

"ВЕЧІР МІНІЯТЮР"

(В скороченні)

"СВЕКОР" Васильченка. - Головну ролю виконав не хто інший, як мала 9-ти річна дівчинка Маруся Дівнич. Така мила, така смілива і відважна, що публіка добре насміялась.

"НА ВОЛЗІ" - комедія на 1 дію Аверченка з цигансьскими танцями і співами при гітарі. Власне скажучи - дурничка, але дала гарну побутову картину російського приморського життя. Ролю Капітоші дуже добре відо-

грав п. Леонів. Людина дуже здібна, треба йому давати і більші ролі.

В дводієвій, гарній оперетці Франчіча "ЩАСЛИВЧИК БЕППО" несподіванку нам зробила панна Маруся Вроновська, яка, так би мовити, дебютувала в ролі Віржіни. З початком цього сезону втягнено її до складу театральної трупи; дотепер брала участь в менших ролях. Голос дуже приємний, милий, але і саму драматичну гру виконала дуже добре. Рухи певні, по сцені ходить як дома. Гарна, молода дівчина, талановита, зробила на публіку приємне враження тим більше, що вона тутешня. Нашою політикою в театральних справах було завжди те, щоб при помочі наших братів-еміґрантів витворити театр з місцевих сил. Цей перший виступ приніс їй гарний успіх, а ми маємо надію, що в короткому часі буде з неї першорядна артистка.

В ролі Беппо знаменито грав і насмішив публіку д-р Кирчів. В ролі любовника (Гуґо) дуже добре грав Базилевич. В дальших ролях дуже добре грали п-і Совачева (баронеса) і Холодний (Люїджі). Танець дітей (два раз викликано на сцену) вивчила п-і Морозова і виконала разом з панною Морозівною; випав найкраще.

Хоч автор цих рядків не вважає мініятюр виховними, однак спеціяльно ужгородській публіці подобалися і їх можна продовжувати, а останні безперечно можна дати і на провінції.

Бажаним було б текст афіш поділити на мови в колонах, бо збито все до купи тратить перегляд.

-

СВОБОДА, Ужгород, 6. жовтня 1927. (Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шерегія).

ТЕАТР

"КОНТРОЛЬОР СПАЛЬНИХ ВАГОНІВ"

В день третього дня Різдва, 9-го січня ц.р., дав ужгородський театр т-ва "Просвіти" виставу, комедію А. Біссона "Контрольор спальних вагонів". Публіки на цей раз було досить багато і була задоволена виставою.

Контрольора (Жорж Готфруа) добре заграв п. Аркас, а Альфреда Готфруа п. Базилевич виконав так само дуже добре. Монпенена інтерпретував наш знаменитий комік

п. Кирчів. Взагалі добре виконали свої ролі наші старі артисти, як п. Ручко (Разл де-Сен Медар),п.Довнар (Лабордар), пані Совачева (Мадам Монпенен) і інші. Шкода тільки, що п. Баланчук (грав ролю Шарбоно) сталo захрип. Велика шкода, що така артистка, як п-і О. Дівничева відмовилась брати участь у виставах і, як зачуваємо, задумала виступити з театру. Вона серйозно працювала протягом 7 років і не відмовлялася піти й на провінцію, навіть на довший час.

В цій комедії побіч Вроновської, що в оперетці вже мала з гарним успіхом більшу ролю, виступили також і нові сили, а саме пані Катерина Мурашкова-Довнар в ролі Люсі Готфруа. Майже головну ролю виконала вона,як на перший раз, досить добре, тільки трішечки живішого руху потрібно було б, але і сама роля взагалі спокійна. Проте вона красою і своєю поставою гарно репрезентувалася на сцені. Пані Олена Нічик (Мадам Шарбоно) має першокляcну дикцію, що є найголовнішим у драматичної акторки, також живі рухи і поведінка на сцені показують на її здібність. Вроновська мала дуже милу, гарну ролю молодої безжурної дівчини і виконала її з її темпераментом першорядно. Взагалі ця панна спосібна і до більших ролль, а крім того має дуже приємний сопран. В менших ролях грали ще пані Морозова, панна Морозівна (що має особливі здібності до танців), пан Костик і пан Долгонь.

-

СВОБОДА, Ужгород, 15. січня 1928. (Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шерегія).

ТЕАТР

"ПАЯЦИ"

(В скороченні)

Дня 24-го січня наш театр виставив оперу Леонкавалльо "Паяци". Сам факт вже заслуговує на велике признання і похвали дирекції театру. Публіка це добре оцінила і переповнила залю театру.

Що до самого виконання, то треба сказати, що взагалі до цього часу в Ужгороді лиш "Просвіта" досягла такого успіху з операми. Перший виступ героїчного баритона п. Миколи Самойловича в ролі Тоніо був сердеч-

но принятий і високо оцінений публікою. Артист має рідкісно сильний, а в той же час і надзвичайно приємний тембр голосу. Володіє ним цілком вільно, завдяки чого може легко виконати всі нюанси співу. Пан Базилевич (Каніо) дуже добре справився зі своєю надзвичайно тяжкою партією. Знамениту свою центральну арію в першій дії провів з глибоким трагізмом, доказавши ще раз свої великі здібності як артиста-трагіка і як співака.

Із молодих початківців треба відмітити паню Іваницьку (Недда) і пана Довнара. Молода співачка студіювала спів у Празі, має хоч невеликий, але симпатичний голос і подає великі надії стати першорядною артисткою. Теж саме треба сказати про пана Довнара, якого приємний голос вже не раз тішив нашу публіку.

Слабшим місцем показалися хори, особливо жіночий. Наша інтеліґенція показала б великі прислуги рідній культурі своєю співучастю в праці театру, особливо в хорі. Не можна промовчати і щодо режисури. Лиш людина знайома з оперним ділом може собі уявити, яку кольосальну працю поклала як режисерка пані Совачева. Чеська оркестра "Гудебні Здружені" вивчивши "на скору руку" оперу, спричинилася до загального успіху. Пан Воска добре дириґував.

Тішимося, що "Паяци" не будуть останньою оперною постановою, бо ходять уперті чутки про постанову "Демона" і "Євгенія Онєґіна". Сердечно вітаємо і бажаємо успіху.

-

СВОБОДА, Ужгород, 2. лютого 1928, ч.5, стор.3. (Переписано із "Нарису історії..." Ю. А. Шереґія).

ТЕАТР

"ЖИВИЙ ТРУП"

Виставу "Живого трупа" в честь 100-літнього ювілею з дня уродин російського письменника Лева Толстого, переведена дня 28-го листопада театром "Просвіти", можна зачислити цілком справедливо до історичних вистав нашого театру. Спочатку, читаючи оголошення про виставу здавалося, що дирекція театру бере на себе дуже велике ризико, взявшись за таку п'єсу. Але хто був на виставі, той може з задоволенням констатувати, що праця режисерки пані Г. Совачевої увінчалася повним успіхом і що наш театр, зложений нині майже на половину із аматорів, може справитися і із складними постановками.

Головну ролю грав п. Аркас (Федор Протасов). Роля тяжка і треба мати багато психологічного чуття й інтеліґенції, щоб дати правдивий образ безвольного, доброго, чесного, а в той же час і повного різних протиріч Феді. Все це повелося п. Аркасові в повній мірі.

Із інших виконавців дуже правдивий образ дав п. Кирчів (Александров), а також п. Федотів (слідчий), п. Ручко (Каренін) і п. Самойлович (князь Абрезков). Добра була в ролі циганки Маші пані Черкасенкова. Цілком на своїх місцях були пп. Нічик і Шульцова. Пані Іванова видимо не досить добре зрозуміла свою ролю, що було особливо помітно в першій дії. Мати, стурбована хворобою своєї дитини, жінка покинута чоловіком - не може бути такою кокетливою й так сяяти, як це було з Лізою Кареніною в першій дії. Деякі масові сцени пройшли трохи в'яло, але загальне враження було дуже велике.

Ще раз вітаємо високоповажану паню Совачеву, дякуємо їй за працю, але одночасно й прощаємося з нею, бо, як ми довідалися з певних джерел, пані Совачева на завжди залишає наш театр і від'їздить зовсім з Ужгороду. Бажаємо їй на новому місці багато успіху й щастя, а за ту велику й тяжку працю, яку вона поклала в нашому театрі - сердечне їй спасибі!

Перед виставою інспектор Юліян Ревай подав красну розвідку про Толстого і про його діяльність.

-

СВОБОДА, Ужгород, 6. грудня 1928. (Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шерегія).

"ОГОНЬ"

(В скороченні)

Прем'єру народної п'єси І. Невицької "Огонь" поставив драматичний кружок "Верховина" дня 14-го грудня 1930 року. П'єса була досить цікава. В ній виведені типи, яких наші драматурги, навіть у Галичині, ще досі не заторкнули. Правда, подекуди слабі зв'язки, а занадто довгі діялоги, особливо судового розслідження, що тягнеться протягом двох дій... тільки для інтерпретування потрібно добрих акторів... Якщо тут представлено дійсність, то справді бачимо психологічну аналізу життя села.

Драматичний гурток "Верховина" з виставленням п'єси знову доказав, що справу бере серйозно і готовий поставити і поважну п'єсу. "Огонь" з драматичного боку виконано бездоганно, тільки співи ніяк не вдалися. Як видно, одна-дві проби з оркестрою замало...

Справді ситуацію врятував п. Євген Шереґій у ролі жида і цю ролю виконав знаменито, хоч подекуди і шаржував. Одного з найкращих типів дав п. Чичура (Мисько). Ролю заграв без пересадження так природно, що перед нами став немов той виродок села... Доброго типа дав також п. Фущич (дідо), п. Алиськевич (суддя) і п. Штефуца (любовника Степана).

В жіночих ролях грали п. Славка Бірчак (Анця), примадонна "Верховини"; в ролі Марусі мали щастя ми бачити паню Мацевич, що інтерпретувала такий гарний тип селянської дівчини. Грала з повним запалом. Про панну Манжулу те саме можна сказати. Миле враження зробив перший виступ панни Товтин...

-

СВОБОДА, Ужгород, 25. грудня 1930, ч.52. (Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шереґія).

540-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ПРИХОДУ КНЯЗЯ Ф. КОРЯТОВИЧА

(В скороченні)

Свято 540-літнього ювілею приходу князя Федора Корятовича на Закарпатську Україну відбулося 19-го і 20-го червня 1932 року...Відправлено святочну Службу Божу... яку відспівав знаменитий пластовий хор хустської молоді під проводом активного працівника Євгена Шерегія.

Той сам хор співав і на академії... чимало прекрасних пісень; особливо сензацію зробив молитвою "Отче наш".

Того ж дня під проводом балетмайстра Андрія Кістя відбувся вечір народних танців з величезним успіхом. Прийшло так багато публіки, що заля показалася затісною... Між танцями співали декілька народних пісень пані Омелянович-Павленкова і пані Маруся Вроновська-Кукурузова...

Вечір закінчився живим образом князя Корятовича. Вдячна публіка просто не могла попрощатися з танцюристами.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 25. червня 1932. (Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шерегія).

"ДІТИ АГАСФЕРА"

Український Театр дня 18-го вересня 1932 року розпочав сезон п'єсою "Діти Агасфера" С. Білої в міському театрі в Ужгороді. Щоб однак шановне громадянство не думало, що одержано субвенції чи допомоги - ні! А зібралися щирі працівники й рішили, що буде чи не буде матеріяльна допомога, а без театру ми не сміємо залишитися. Вироблено програму, зроблено багато проб, от тепер черга на громадянству, щоб наш театр матеріяльно бодай сяк-так веґетував, бо морально він бездоганний.

Було мені трохи незрозумілим, чому якраз жидівською п'єсою "Діти Агасфера" відкривають сезон, однак я дирекції признаю правду, бо тільки в цій п'єсі є можливість молодим артистам показати всебічно свою здіб-

ність. Тут артист мусить мати сто облич, почавши від приємної міни, переходячи сильні драматичні підкреслення аж до гістерії. В цій драмі має публіка можливість обсервувати, чи актор що вартий.

Мусіло минути багато років, щоб ми на сцені попершe побачили в головних ролях місцеві сили. Є заслугою директора Аркаса, що він підготовив ґрунт, працював місяцями, поки з "любителів штуки" викресав досить добрих акторів. Бо ця п'єса була дебютом не тільки панни Гальки Струківної, що покінчила празьку драматичну школу, з якої вийшла готовою артисткою,але деб'ютували в цій п'єсі і наші місцеві сили, що рекрутувалися з аматорів, як наприклад пп. Лацанич, Сас та ін.

В цій драматично занадто сильній п'єсі панна Галя Струківна показала неабияку здібність. Бачили ми її молодою безжурною дівчиною, бачили її, як сміялася і бачили, як ридала. Ці переходи підкреслені в неї ефектовно; зразу помітно, що празька драматична школа зробила своє. Діялоги її альтовим голосом добре виходили, дикція знаменита.

Другим дебютом можна вважати перший виступ в більшій ролі Лацанича. До цієї ролі підготовився знамените, ролю добре вивчив, його гра подобалася публіці.На сцені добре презентується. Помітна була невеличка трема на сцені, але це мине.

Дальше виступив і пан Сас в ролі любовника. Можна йому закинути, що не ходив на проби і через те бракувало йому на сцені того запалу до дівчини, який він має в житті. Інакше є це за п. Лацаничем найліпший наш артист, на якого покладаємо надії.

Добре враження зробила видосконалена гра п. Баланчука в ролі жида, а також добрий тип дав п. Чирський. Про вже звісних наших артистів - паню Аркасову, д-ра Кирчева, паню Черкасенкову й інших - не будемо говорити, бо вони є майстрами на полі мистецтва.

Мусимо однак навчити нашу "ґалерку", що драма - це не комедія. Серед найбільше напружуючих моментів вони сміються, а це денервує публіку, котра яву на сцені нервами переживає. Правильно замітив один пан, що нині молодь не має почуття до нужди. Подібні сильні моменти повинні викликати сльози а не сміх.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 15. жовтня 1932, ч.17, стор.4.

Дня 9-го жовтня грав наш театр другу прем'єру "Неофакстіяду", ревюально-музичну комедію Миколи Чирського. Як уже назва речі вказує, була це сумішка сумішок. Була там і сатира на театральну побутовщину, були й парафрази популярних українських пісень, була і комедія, були там і поважні заклики, щоб до бою бути готовим, були там речі смачні, були й несмачні. Відомо: ревю, до того музичне ревю, а разом ревюально-музична комедія. Публіка нагороджувала акторів бурею оплесків тим більше, що річ була нова й місцями дотепно написана й відіграна, а при ревю оце й найважливіша річ.

При цій нагоді треба підкреслити, що хоч виставлялись прем'єри, отже речі, що свідчать про розвиток нашої культури, люди, які образилися б, коли б їх не названо патріотами, - не прийшли. Хто ж має підтримувати й фінансувати розвиток нашої культури, як не ми самі?

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 1. листопада 1932, ч.18, стор.4.
(Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шереґія).

НОВА П'ЄСА

Дня 12-го травня ц. р. відіграв театр прем'єру молодого українського автора М. Чирського "Місяць і зоря". Музику до лібретта написав Микола Аркас.

Оригінальні, прекрасні мелодії зробили сензацію в Ужгороді і сама мадярська преса цим твором просто захоплена. Цій живій, бадьорій опереті критики віщують велику будуччину. Наскрізь оригінальну екзотичну оперетку публіка приняла з одушевленням, викликуючи авторів декілька разів.

Головну ролю з чуттям відіграла наша найбільша артистка пані Іванова, її партнером був сам композитор оперети п. Аркас. В епізодичній комічній ролі бачили ми знаменитого д-ра Кирчева і любувалися його грою.

Прекрасно відспівав і відіграв свою ролю знаменитий баритон п. Баратов. Своєю досконалою грою зробила пані Ручкова несподіванку. Оригінальні танці ви-

вчила і задемонструвала панна Анна Кремницька. Оперета пройшла з повним успіхом, її конечно треба повезти і на провінцію. Вона ширшого формату і заслужила б на більшу сцену.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 1. червня 1933, р.II, ч.11, стор.4.

ТЕАТР

"КВАДРАТУРА КОЛА"

Дня 27-го січня ц. р. дав місцевий театр ім. Садовського виставу російського автора "Квадратура кола".

Комедія надзвичайно цікава, є вона сатирою на большевицьке подружжя. Два комсомольці женяться,але мешкають в одній кімнаті. Проблему житла вирішують так, що назначать крейдою границю кімнати, переділять надвоє... Розведуться і розреєструються, поміняються жінками... Багато комічних ситуацій, публіка знаменито бавилася.

Пані Аркасова, п. Баланчук виконали ролі першорядно. Наші молоді сили: Тесловичівна, Лацанич, Товт, Куриленко - це вже не аматори, а справжні артисти.

Але публіка і цим разом залишилася вдома... Замість підтримати своє, наші ужгородські патріоти гейби навмисно не прийшли.

Вину несе і адміністрація театру, що нічого не зробила, навіть не повідомила газети, щоб опублікували. Хто тоді довідається?

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 31. січня 1935, ч.4, стор.4.

"БАРОН КІММЕЛЬ"

оперета в трьох діях Галлера-Вольфа,
музика В. Колльо, переклад Я. Барнича
і В. Гренджі-Донського

Милу несподіванку зробили нам члени Краєвого Хору при Союзі пластунів Підкарпатської Руси. В рамках Учительського Конґресу виставили дня 7-го липня ц. р. оперету "Барон Кіммель". Не будемо говорити про вартість і доцільність п'єси. Нас цікавить питання: Хто її вивів, за яких обставин і з яким успіхом? А тут мусимо сказати, що вистава була більш ніж удачна. Вивели її наші учителі, один десь із Квасів, другий з Білок, третій бо-зна відки (про інші труднощі й не згадуємо), але всі якось сходилися, може і з матеріяльними жертвами, працювали і доказали, що мистецтво залежить не виключно від грошей, але також від вогню - завзяття і посвяти для доброго діла.

В театрі появилися п. губернатор Константин Грабар і п. шкільний референт В. Кліма - як протектори. Привітав їх один з учителів-артистів. З учителів-артистів побачили ми деяких, що переконали нас про іскру правдивого таланту і дивуємося, чому їм не дається можливости поступити на драматичні курси? В першу чергу мусимо видвигнути п-і Марусю Шереґієву (Софія). Коротко скажемо: захопила нас і здивувала. А може таких талантів між учительками є більше?

Дуже добрі основи театрального виступу проявив і п. Е. Сидор в ролі Жайворонка. Сміливість виступу, добрі рухи, міміка, а коли б ще до того і деяке вишколення - от хоч би і наші драматичні курси, - то Підкарпатська Русь мала б добру театральну силу. Юрій Шереґій (Віндиш), відомий у нас з давніших виступів, і тепер виправдав свою добру славу в ролі власника фабрики марґарини. Доброю партнеркою його була п. Анна Шереґієва (Зерліна). Дуже симпатично представилася на перший раз п. Й. Балоґова (Ґільда). Та й інші достосовувалися по змозі до ансамблю. Голосовий матеріял трохи слабенький. Танці вивела М. Муха. Особливо подобалося тріо: М. Шереґієва, Е. Сидор, М. Попадич (Софія, Жайворонок, Філько). Музика й хори, - звичайна болячка наших театрів - тим разом були добрі. Заслугу в цьому треба віддати дириґентові Є. Шереґієві.

Коли б хтось хотів брати з точки абсолютної критики, то знайшов би і хиби і недостачі, але, беручи під увагу умовини праці, можемо сказати, що молоді учителі-пластуни вийшли переможно.

Битком набита заля і гучні оплески свідчили про непересічний успіх. Коли б лише винесли з цього якийсь

досвід ті наші "компетентні чинники", що справу нашого театрального мистецтва й нашої культури ще й тепер, в 35-му році XX-го віку передають в руки москалів.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 18. липня 1935.

ТЕАТР

"ФЛІРТ І КОХАННЯ"

(В скороченні)

В неділю, дня 2-го лютого ц. р. відбулася в Ужгороді прем'єра нової підкарпатської модерної оперети "Флірт і кохання". Вивела її "Нова Сцена" при філії "Просвіти" в Хусті. По "Новій ґенерації" це вже друга річ Юрія Грома з ділянки театрального мистецтва.

Зміст оперети легкий, але рішучо задовгий. Зрештою признав це по виставі і сам автор. Та це не клопіт. Кожну річ можна скоротити...а тоді вона на цьому лише виграє... По малих виправленнях і скороченнях оперета стане цінним набутком нашого репертуару.

Щодо музичної частини, то Євген Шереґій і як амато-композитор і як дириґент справився знаменито. Музика витримана в оперетковому стилю. Це перша більша річ Євгена Шереґія... Оркестрування А. Воски виказало руку мистця.

Щодо артистів - то мусимо висловитися з повним признанням. Треба зважити, що це люди, які живуть на десятки кілометрів один від одного, то ж можна собі уявити, які трудноші мусіли вони побороти, щоб вивчити цю оперету.

В першу чергу мусимо згадати панну М. Морозівну,що не лише уложила танці, гарно їх вивела, але і як артистка грала першорядно. Маруся Шереґієва визначалася співом. С. Петрашко виступав на сцені дуже добре. Ролю Чубатого заграв першорядно М. Попадич. Це першорядний талант і на нього треба звернути особливу увагу, бо він надається на характеристичні ролі. Е. Сидор добрий комік. Жидович - як на перший раз - виказався незле. В менших ролях треба ще згадати С. Бойчуківну, Й. Балоґівну, М. Шутка, Є. Ковордановну і інших.

Заля була набита вщерть і то нашою публікою. Чехів бачили ми дуже мало. Це свідчить про те, що і нашої театральної публіки є досить, щоб власними силами підтримати добрий театр.

Хоч вистава затягнулася поза північ, публіка була дуже задоволена і приємно перебула цей вечір. Гру артистів нагороджувала гучними оплесками. При кінці вистави викликано обох авторів.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 13. лютого 1936, ч.6, стор.3. (Переписано з "Нарису історії..." Ю. А. Шереґія).

ТЕАТР

"ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ"

Дня 28-го травня ц. р. дало товариство "Бандурист" першу свою комічну оперу "Запорожець за Дунаєм". З драматичного боку не все виконано так, як ми привикли бачити "Запорожця" за часів Садовського й Аркаса; за те диригентка пані Щуровська-Россіневич звернула увагу на співучу частину і поставила її бездоганно так, як автор написав (багато пісень було давніше вилишено).

Хор був першорядний. Д-р Кирчів (Селіх аґа), В. Довнар (султан), Біличенко (імам Ібрагім), Мартинович (Андрій), Кукурузова (Оксана) - це наші старі знайомі із сцени, про їх не будемо згадувати, бо всі вони були на місці.

В. Товтову (Одарка) ми вже чули, як співає, але її великі здібності показалися аж тепер. Найтяжчі партії дуетів вийшли в неї дуже гарно, рухи і міміка добрі. Ю. Лацанич в ролі Карася також добре пописався як голосово,так і драматично.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, Ужгород, 1936, ч.21.

Реферуючи в минулому числі про виставу "Запорожця за Дунаєм", з недогляду друкарні випало закінчення звіту, чим були наші видатні культурні працівники покривджені. Тому то цим справляємо:

Драматичну частину "Запорожця" підготовив і режисував наш відданий працівник, драматичний артист Михайло Біличенко (він то й співав Ібрагіма).

За музичне вивчення належиться подяка нашій славній дириґентці хору "Бандурист" пані Щуровській-Россіневич, а танці (крім сольо "Гони-вітер") була ласкава скомпонувати й вивчити п-і Мартиновичева. Публіка заповнила залю по береги.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, Ужгород, 11. червня 1936, ч.22.

ТЕАТР

"БЕН-ГУР" І "ВЕЧІР МІНІЯТЮР"

Користуючися з двох днів свята, загостив до Ужгороду просвітянський театр з Хусту "Нова Сцена" і дав п'ять вистав у днях 19-21.листопада. З огляду на те, що стару будову театру поліція закрила, а нової будови нема, вистави відбулися в руханковій залі мужеської учительської семінарії.

"БЕН-ГУР" - П'єса на базі історичної повісти Л.Велса; на сцену приспособив Юрій Грім; в 5-ох діях і 22 -ох картинах. Режисер Юрій А. Шереґій.

Технічно провести цю виставу не так легко на примітивній сцені. Все ж таки труднощі усунені заслонами. На мою думку, першу дію, а також дещо і в третій дії треба б скоротити, бо забагато діялогів (три мудрці й ін.). Після трохи нудної першої дії наступає картина за картиною з дуже цікавим, навіть захоплюючим змістом. Є тут народження Ісуса, Ірод цар,панування римлян в Юдеї, боротьба ізраїльтян за волю і т. д. Найкращий ефект вдалося викликати при народженні і розп'ятті Ісуса. Ґардероба біблійна.

В більших ролях виступали: Є. Шереґій (Бальтазар),

І. Гриць (трибун), Е. Сидор (Симонід), С. Бойчуківна (Естера), А. Шутко (Юда Бен-Гур), Й. Балоґівна(Марія), І. Дерда (предтеча), потім: А. та М. Шереґій (прокажені), Зіман (Ісус), Тарканій, Цірікус, Йосипчук, Попадич, Кузьмик, обидві Павлюківни, Коперльосівна, М. і В. Ткачук, Й. Кузьмик, Морозова й інші. "Бен-Гура" виставлено один раз для учнів, а раз для народу.

"ВЕЧІР МІНІЯТЮР". Другого дня виставлено чотири мініятюри: 1) трагікомедія Ю. Грома "Голодний", 2) "Артист" Є. Николаєва, 3) "Воєннополонений" Н. Ґени і 4) "З Ужгороду до Абіссинії", скеч Ю. Грома.

Найкращою з них була картина "Голодний", сатира на нинішні часи бюрократії, коли замість того, щоб голодному уділити наглу допомогу, радять йому внести остемпльоване прохання... Цікаву картину, драму з життя дає "Воєннополонений". В останній мініятюрі - "З Ужгороду до Абіссинії" - є більше сюжетів, кожний можна розробити самостійно і через те ця картина не суцільна.

Останньою виставою був "Запорожець за Дунаєм", з погостинним виступом дир. Миколи Аркаса, що святкував ювілей (35 років тому дебютував вперше у ролі Карася). Також була ця вистава 75-ою виставою "Нової Сцени", а сам "Запорожець за Дунаєм" 25-ою.

Ролю імама цим разом заграв відомий артист д-р Кирчів. Виступали ще: Маруся Шереґієва (Одарка), Юлія Голієва (Оксана), Е. Сидор (султан), Іван Шутко (Андрій), А. Шереґій (селіх-аґа). Оркестрою диригував Євген Шереґій.

Ця вистава пройшла з прекрасним успіхом. Велика руханкова заля показалася малою. Квитки всі розпродані, а навіть багато публіки повернуло додому, бо не було місця. Подібно було й на інших виставах.

Взагалі "Новій Сцені", а зокрема братам Шереґіям можна тільки ґратулювати, що з невеличкого аматорського гуртка без субвенцій, без допомог, своїми силами витворили вони театральну групу не аматорів, але справжніх мистців.

Сподіємося, що "Нову Сцену" побачимо незадовго знову в Ужгороді і приймемо її з таким самим захопленням як тепер.

-

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО, 26. листопада 1936, ч.42.

I. Василь Пагиря: "СІМ КРОКІВ", новелі та етюди. "Молодіжна бібліотека", видавництво "Карпати", Ужгород, 1968.

На 48 сторінках кишенькового формату появилася невеличка книжечка молодого закарпатського автора Василя Пагирі. Це коротенькі новелі, казки, спогади - усіх 19. Сама назва "Сім кроків" взята за спогадом про Юліюса Фічіка, чеського письменника-журналіста і громадського діяча, який мучився по тюрмах і якого ґестапо повело з камери тюрми під шибеницю на страту(8. IX. 1943). "...Сім кроків до вікна, сім кроків від вікна... сім кроків вперед, сім кроків назад... сім кроків на страту..."

Новеля "Без хліба" - це на стефаниківський спосіб опис "гараздів" безземельних селян. Хвора Чубирканя вмирає з голоду. Посилає синка вижебрати хоч трішки хліба. Поки той вижебрав шматок вівсяного ощипка,матері вже не стало в живих.

"Камінь-межовик" - це вічні сварки двох братів на тій нещасній межі в минулому, де і за одну борозну ґрунту готовий брат брата вбити. Одному з братів цей камінь з рук брата спричинює смерть.

"Луна часу" - поезія в прозі про молоду людину, яка над усе любила свободу і прийшла визволяти збідовані Карпати. Його шлях обірвала куля і він, як невідомий вояк, лежить на сільському цвинтарі.

"Явір і три дороги" - поетичний нарис про явір,якого перед двісті роками посадив опришок Довбуш. Він травам шепче баляду про Волю.

"Серце матері" - фінал останнього прощання з матір'ю убитого поета Дмитра Вакарова.

Дальші новелі ліричні ("Лісова троянда", "Спізнився", "Несподівано"), описові (про Ольбрахтового Шугая, "Третій у хаті", "Пікуй"), казка "На Сакальовій млаці"; новельки про боротьбу народу за свободу (Білі коси", "Гелена", "В палаті принца", "Постріл").

Найкращою поезією в прозі вважається остання "Верховино, мати моя".

Тираж 14,000 примірників.

II. "ПІСНІ З ПОЛОНИНИ" (Закарпатські народні пісні). Записав і упорядкував Петро Пойда. Видавництво "Дніпро", Київ, 1966.

Гарно оформлений кишеньковий збірничок з ілюстраціями малого формату на 253-ох сторінках містить кращі зразки народнопісенної творчости закарпатських українців. Є там пісні родинно-побутові, історичні, рекрутські, жартівливі та коломийки, разом 150;пісень

про нове Закарпаття є 7, разом усіх - 157 співанок.

Цей збірник містить і такі пісні, які вже давно увійшли в репертуар не тільки різних українських хорів -ансамблів, але й визначних солістів (як, наприклад, Козловського "Гей, на високій полонині вітрик повіває...").

Велика це заслуга фолкльориста Петра Пойди, який збирав їх по різних місцевостях Закарпаття впродовж багатьох років. Ці наші закарпатські пісні розповсюджені скрізь по Україні і то для масового читача, про що говорить значний тираж - 50,000 примірників і низька ціна - 37 копійок за книжку.

-

ДУКЛЯ, Пряшів, 1969, ч.5.

ШАНДОР ПЕТЕФІ: АПОСТОЛ

Поема. Переклад з угорської мови Юрія Шкробинця. Видавництво "Карпати", Ужгород 1968. Тираж 8,000, ціна 66 копійок

I.

В 1944 році переклав я цю велику поему Петефія на 100 сторін друку. Носився з нею, але видавця не знайшов, ані в Чехословаччині, ані в Києві. Як видно, більше щастя мав Юрій Шкробинець. Поему переклав і він і йому тепер видали в Ужгороді. Зрозуміла річ, що трохи йому завидую, але об'єктивно кажучи, переклад добрий, його краще читається ніж угорський оригінал. Петефі в р. 1848 написав цей твір наприхапці, за кілька тижнів, не вишліфований якслід. Почав ямбом, але мадярська мова більше годиться під трохей, то в нього ямби з трохеями переплітаються, ямбом читається важко, бо природний акцент угорської мови спадає на перший склад (перший голосний звук) в слові. Натомість Шкробинець використав усю красу багатющої української мови, яка просто створена для поезії. Через те його переклад ямбами читається легко, мова поетична, гнучка, з різними варіянтами синонімів. Правда, є і в нього деякі недоліки.

Та спершу про автора:

Нашим читачам треба сказати більше про цього великого угорського поета Шандора Петефі. Народився в 1823

році, як син шинкаря Петровича. В документах так і називався: Александер (Шандор) Петрович. "Петефі" - це його літературний псевдонім. Його мати була словачка, це урядово стверджено, а батько Петрович - був сербом, або бачванським русином.

Він був дуже неслухняний, погано вчився, середньої школи так і не докінчив. Працював у театрі, де сконстатували, що в нього акторський талант невеличкий. У війську теж не зробив жадної кар'єри. Ходив по містах і селах, виконуючи підрядну роботу, головно переписуванням судових актів. Обшарпаний мерзнув, голодував. Найбільше набідувався в місті Дебрецині. Про це написав: "Egy telem Debreczenben" ("Одна моя зима в Дебрецині"), або: " Gyi te, fakó, gyi te,szürke", (Вісьта, гнідий коню, вісьта сивий... це мої штани..."), тобто - позашивані різними заплатами.

Перед ним існувала вже угорська поезія, дуже культивована, надто "панська" - Чоканай, Келчеї, пізніш Янош Арань та інші його попередники. Це були репрезентанти культури шляхти, писали "високим стилем",надто вибраними словами, ані словом не згадуючи про простий народ, про інтереси людей з мозолистими руками. А тут, зразу, мов буревій, вдерся до мадярської поезії син шинкаря і зразу зреволюціонував цю панську поезію. Він, ще хлопцем, в корчмі свого батька прислухався до слів простого народу, до нарікань босоногих бідолашних слуг і кріпаків шляхти, до слів п'яниць і бродяг. Почав і сам так писати, не вибираючи слова, особливо в адресу німців-габсбурґів, висловлюючись часом досить вульґарно.

Вірші в нього сипалися, мов з рукава. Писав легко, влучно, але наприхапці, деякі поезії чудові, прекрасні, але деякі наївні, невипрацьовані, навіть неестетичні. Це зрозуміла річ, адже він прожив всього тільки 26 років, а поезій в нього - десятки тисяч рядів. Він пророкував собі скору смерть (догадуються, що він терпів на туберкульозу) і тому поспішав.

На день 15-го березня 1848 р. Петефі написав палкого патріотичного вірша-заклик: "Talpra,magyar,hiva haza" ("Мадяре, вставай, кличе батьківщина"). Цією поезією, одною з найкращих в його творчості, сфанатизував особливо молодь. Цієї днини Угорщина оголосила свою самостійність (до-сьогодні це в них національне свято), відірвалася від габсбурґської Австрії і стала республікою. На чолі держави опинився вождь революції Лайош Кошут (з походження словак). Кошут і його верхівка - мабуть - побоялися великої популярности поета-революціонера і не кандидували його в депутати новоутвореного революційного парляменту. Петефі обурився, сів за стіл і за нецілих два з половиною місяця написав оцього свого "Апостола", написав його т. зв. білим віршем, без римів; слова падають неначе брили-камінюки. Але є в цій поемі досить їдкого, сатирично-гумористичного. В ній автор прозраджує свою слов'янську душу з походження.

II.

Зміст поеми:

Останньої ночі в році, на Сильвестра, серед метелиці-завірюхи якась бездольна мати - не знати, чи жебрачка чи дама - підкрадається з немовлям до брички неначе злодій. Фаєтон (бричка) стояв перед рестораном, в якому гуляло панство. Візник собі дрімав на передку, вона відчинила дверці брички, поклала дитинча і зникла як камфора.

Незабаром пан з дамою верталися додому. Дитинча почало плакати і пані злякалася. Приїхали додому і дама сказала візникові: "На, тут маєш плату, а на чай - візьми собі дитинча..." Візник пошкрябався поза вуха, боявся дитину повезти з собою додому, щоб хазяїн не викинув обидвох. І поклав нещасне дитинча на поріг одної корчми. Злодій з коршми вертався додому і взяв дитину. Сам її охрестив і назвав Сильвестром тому, що знайшов його цієї днини - на день Сильвестра. Дав сусідці, в якої на днях померла дитина, плекати і годувати. Старий злодій виховував з нього далеко кращого злодія ніж він сам. Але за кілька років злодюгу повісили, а малий злодійчук опинився в старої. товстої п'янюги-жебрачки і вона йому наказала жебрати для неї. Щоднини виходив на вулицю на жебри, був голоден (щоб не розтовстіти), обідраний, напів босий, щоб люди для сироти не жаліли милостині.

З вулиці взяв його багатий пан на слугу для свого синка-панича, ровесника Сильвестра. Розбещений панич всіляко знущався над бідним хлопцем. Під час навчання слуга Сильвестер стояв за ним, слухав уважно виховника, заглядав до підручників із-за спини панича. Раньше навчився читати ніж панич. Багато раз і заганьбив панича, на запит учителя він знав, а панич ні, за що діставав стусани та поличники.

Сильвестер уже мав шістнадцять років, як панич знову підняв на нього свою караючу рук. Тоді він покинув панича, пішов у світ за очі. Одначе панський учитель навздогнав його, дав йому свою річну платню і просив його піти в місті до школи. При розумній господарці йому ці гроші вистачать на роки. Юнак так і зробив. У школі його панські діти висмівали з заздрости на його великий розум.

По закінченні школи йому пани пропонували високу посаду, але Сильвестер відмовив, не бажав кар'єри. Пішов на село за звичайного нотаря. Селяни любили його і слухали краще ніж свого попа.

Але були в селі поміщики, панський каштелян і піп. Ці два діячі дивилися на молодого нотаря з ненавистю і страхом та задумали його післати на пропаще. Єдина панночка в каштелі його розуміла. Поміщик його закликав і погрозив: "Не баламутьте народ, а то з села вас вижену!" Але нотар освідомлював селян дальше.

В найближчу неділю піп із проповідниці виступив проти нього. Всім тим, хто буде слухати нотаря, вигрожував не тільки світською карою,що "за спілку з бунтівником вас король пошле на смерть...", але погрозив і вічним пеклом і чортами. Під'юджений народ гукав: "Якщо ти завтра ще будеш тут, то ми тебе вб'ємо!..." Сильвестер попрощався з своєю нареченою з панського палацу, вона дала йому свій діямантовий перстень, як запоруку її подиву і великого кохання.

У місті він знайшов бідолашну кімнату-мансард на горищі, знайшов якусь погано оплачувану роботу. Незабаром прийшла за ним і панночка. Їх не вінчав піп, вінчало їх саме кохання; жили як чоловік і жінка. Нажили вже й хлопчика, їх троє, незабаром їх було вже четверо.

На сім'ю впали нестатки, біда, недоїдання. Старший хлопчик просить хлібчика,а його нема. Теж і немовля терпить з недоїдання, воно помирає з голоду. Батько стягає коштовний перстень, щоб були кошти на похорон маленького синка. Нещасний батько звертається до Бога, як до єдиної Правди:

"...о, Боже, світла й сили дай мені,
щоб для людей, для ближніх потрудився..."

Силвестер взявся писати, щоб його світлі думки для людства не загинули. Вже перед тим він був написав твір як душа шептала і поніс видавцеві. Той перечитав і сказав: "Великою людиною є ви, але при тому і великим дурнем. Великий, бо твір чудовий, славний і сам Руссо не написав би кращий, а дурень ви тому, бо ви гадаєте, що цей твір друкувати можна. Ніколи ви про цензора не чули? Він молотник пекла, із снопів вимолочує все зерно правди, а солому кине, щоб публіка жувала... Продукуйте дурман, тоді книжка вийде..."

Тепер Сильвестер написав ще кращий твір, знайшов підпільну друкарню і книга вийшла, тисячами розійшлася. Але автора на вулиці спіймали, не дозволили ані розпрощатися з рідними, схопили і вкинули в тюрму...

Десять років терпів він у в'язниці, прикований до стіни, неначе в кам'яній норі. Йому здавалося, що це безмежна, довга ніч. Пташина на вікні віщувала, що його дружина вже мертва... Нарешті відкрились двері, його випустили на волю. Він питається сторожа, чи і батьківщина вільна?

"Яке тобі до батьківщини діло?
Потішся, дурню, що на волі ти!"

Не знайшов він ні могили вірної дружини, ані сина. Тепер вже і самого Бога проклинає: "Боже, тиран єси і ти! Відрікся ти мене, вже й я тебе не знаю..."

За кілька днів святкують празник короля, отара рабів з повного горла ревіла: "Нехай живе король!" А серед юрби знайшлася людина з сивою бородою, що закричала: "Нехай помре король,смерть йому!" Вслід за

цим ще й вистрілив із пістолета...

А через кілька днів серед майдану
сивань уже стояв на ешафоті... і
... миттю відлетіла голова
Сильвестрова... Людці ж кричали: "Илйен!" [65]
"Нехай живе король!" А тіло в'язня
зарили біля шибениці в землю.

Оце коротенький зміст поеми.

III.

Переклад.

Як я вже на початку статті примітив, переклад, загально кажучи, добрий. Ямбічна техніка дотримана,але з вини того, хто видрукуваний текст заломлював, сталися помилки. Наприклад, на стор. 8-ій надруковано:

Прорвався стогін:
"Їсти, їсти хочу!"

Треба було обидва рядки сполучити в один рядок, або заломити отак:

прорвався стогін:
"Їсти, їсти хочу!",

тоді читач, який читає твір, продовжував би читати ямбом, адже ямб - це наголос на другому голосному звукові. Така помилка є і на стор. 10:

Наплакалася й мати
до знемоги

має бути: знемо́ги, а не зне́моги.

На стор. 15, 4-ий розділ, перші два ряди написані технікою трохея, а це неправильно. По-моєму, краще звучало б отак:

Ти хто, створіння дивно гарне,
ти хто, людино?

Там же - 8-ий рядок здолини: Має бути "пала́ц", а не "па́лац".

На стор. 16-ій, 5-ий і 6-ий рядки здолини мали бути разом, бо "сніговій", а не "снігово́й".

Там же, 9-ий рядок має бути "юрбй", а не "ю́рби".

Стор. 12, четвертий рядок здолини: "Як залишає вершник на скаку..." Такий іменник "скак" в українській мові не існує. Може це дієслово "скок" - скоку?

Стор. 13, "Стезю тернисту ти мені прирік". А чому не "стежку"? Адже "стезю" не записав у словник ані Б. Грінченко.

На стор. 18, в шістьох рядках пишеться аж тричі "фаетон". Хіба ж не було й інших слів замість цього високопанського виразу? (Фіякр, бричка, коч, або за-

карпатська кочія). А чому російське "ешафот", коли це "місце страти", "катівський ковбан" і т. д.?

Стор. 19, рядок передостанній, має бути "халéпу",а а не "хáлепу".

Стор. 25, дев'ятий рядок здолини, "на вшесті злодія старого". "Вшесть" це "День Вознесення" (Грінченко); "Ушестя" - церковний празник (Вознесеніє) - див. Словник УАН, шостий том ст. 264 з р. 1963. Коли перекладач хотів сказати іронічно, то "вшесті" треба було дати в лапки.

Стор. 28, тринадцятий рядок згори: "А покривалокращого й не треба..." Мало бути "покривайло",бо в українській мові є "покривáйло" і "покрúвало".

Стор. 29,12-13 рядки взяти в один рядок.

На стор. 33, п'ятнадцятий рядок здолини: "Сам рясно плакав і ридав ридма". Мало бути: "Сам рясно плакав, ридма він ридав", тому, що "рúдма", а не "ридмá".

Там же, третій рядок здолини: "В тумáні", а не "В тýмані".

Стор. 35, в перекладача виходить "вéрзти", а правильно "верзтú".

Стор. 37, гадаю, що тут знову коректор зробив помилку. Прочитайте 13-ий рядок здолини, але читайте ямбом. Надруковано: "Почистили, весь із тіла змили леп". Бачите, що виходить так, як возом по камінню. Але як додамо тільки одну літеру, то вийде гарно, мелодійно. Порівняйте лиш: "Почистили, увесь із тіла змили леп." Адже у вірші читач відчуває музикальність, ритміку, красу, естетику.

Стор. 45, останній рядок здолини, має бути "розповíли", а не "розпóвіли".

Стор. 46, четвертий рядок згори - мені не подобається. Краще звучало б: "І далі подорожував юнак."

Стор. 47, шостий і сьомий рядки здолини взяти в один рядок, бо в 6-му виходить трохеєм, а це ж ЯМБ!

Стор. 52, "мураха" якось дивно звучить, ані не надто літературна, має бути "мурашка".

Стор. 58, дванадцятий рядок здолини: "На сім юнак вклонився і пішов". В моєму перекладі це звучить так: "Отак сказав, низенько уклонився і пішов". Я не намовляю перебрати це від мене. Правильно і так, як Шкробинець переклав, але якось "на сім юнак" - слово "сім" - мені не подобається.

На стор. 60, одинадцятий і дванадцятий рядки дати докупи.

На стор. 61, чотирнадцятий рядок здолини: "В алеї у тіні стоїть він" - це коструба́те. Треба змінити наступно: "В алеї, в тіні він стоїть".

Стор. 65, перші три рядки згори треба звести до

двох, отак, думаю:

Журбу і злидні; і якщо
хоч раз заремствую, не вір...

Стор. 74, дванадцятий рядок здолини: Слово "жур" замість "журба" - надзвичайно рідке (тільки в творі Коцюбинського; на Закарпатті воно невідоме). Пропоную змінити 10-11 рядки так:

У нього сивіло волосся
з журби, але рятунку не було.

Стор. 86, п'ятнадцятий рядок здолини: Читаючи ямбом, виходить "тéрпить", а має бути "терпи́ть".

Стор. 90, шостий рядок згори, теж ямб, мало б бути "тюрмй-гробівниці", а в перекладача вийшло неправильно "тю́рми-гробівниці".

Стор. 91, п'ятий рядок здолини: має бути "в сивизнах".

Оце тут я навів головніші помилки і недоліки. При дальшому випуску треба буде поправити і тоді переклад буде далеко кращий ніж тепер.

IУ.

Перебуваючи в рр. 1918-1921 в Будапешті, я Шандором Петефі був захоплений. Одначе, коли вернувся додому і заглибився над угорською революцією 1848/49 років та її наслідками, прийшов я до переконання, що та Кошутова і частинно Петефієва революція була виключно угорською національною революцією. В тодішніх закликах, маніфестах, деклараціях ані одним словом не говориться про хоч і мінімальні права великих національних меншостей (українців, словаків, румунів, хорватів і т. д.), які в дійсності, особливо тоді, творили більшість населення в Угорщині. Наш А. Добрянський був проти них, нашого Духновича кошутівці повели в кайданах; словаки зробили проти кошутівців військове повстання, інші народи теж не дуже захоплювалися тією революцією. Сам Петефі у своїй творчості не згадує ані одним рядком про те, що в Угорщині живуть й інші народи, він пізнає єдиних мадярів. Він не хоче знати, що великі етнічні маси чужонаціональних народів мають свої національні домагання. Петефі, слов'янин з походження, побував і на Закарпатті, в Пряшівщині теж. Чи хоч одним словом згадав про руське (тобто українське) населення, на землі котрого він так часто блукав? Його мати чистокровна словачка, її син, Петефі, напевно і сам хоч частинно володів мовою своєї матері. Але і про словаків він мовчить.

Безперечно є він великий поет, але поет панівної нації мадярів. А мадярська культура, особливо література є літературою панівної нації з державними традиціями, чи вона суто-націоналістична, чи "соціялі-

стична". На жаль, про те ми не раз переконались! Познайомившися з усією творчістю Шандора Петефі, дозволю собі твердити, що він є мадярський національний поет демократично-ліберального напрямку.

Є фактом, що його твори перекладали й українські письменники. Але спеціяльно і виключно для нас, закарпатських українців культ Петефія й дальших репрезентантів мадярської літератури "панської нації з державними традиціями" спихав на задній плян нашу літературу, твори Шевченка, Франка, Федьковича й інших. Нам нема чого його ставити на п'єдестал нарівні з Шевченком, бо Шевченко своїми геніяльними творами його набагато більше переріс.

Врешті, мадяри та їх політика ніколи не були прихильні до України. Ніколи не було солідарне з нами ані мадярське населення на Закарпатті. (Ще й тепер,як зачуваю, бойкотують нашу мову, даючи першенство іншій...) Навіщо тоді аж так занадто захоплюватися й пропаґувати їхніх велетнів, які для нас нічого доброго не зробили? Навпаки! Оце мій погляд. Коли помиляюся, то прошу редакцію, щоб мене виправила.

1970 -

(Примітка: Автор вислав цю рецензію до журналу "Дукля" в Пряшеві, але він її не помістив. Замість неї видруковано коротку згадку (див. наступну статтю "Два переклади з угорської поезії"). - Ред.)

ДВА ПЕРЕКЛАДИ З УГОРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

В Ужгороді у видавництві "Карпати" вийшли дві книжки перекладів Юрія Шкробинця з угорської поезії.

Перша книжка "АПОСТОЛ" - це найбільший твір великого угорського поета Шандора Петефі (1823-1849). Петефі написав велику кількість віршів і поем. І до нього існувала угорська поезія, однак дуже культивована, надто панська, представниками якої були Чоканай, Келчеї і ін. Вони були репрезентантами культури шляхти, писали "високим стилем". А тут зразу, мов буревій, вдерся до угорської поезії син шинкаря Петровича (Петефі - це його прибране літературне ім'я). Петефі зразу зреволюціонізував оцю панську поезію. Він ще хлопцем в корчмі свого батька прислухався до слів простого народу, слуг і кріпаків, до слів п'яниць і волоцюг, почав і сам так писати, як ті бродяги,не ви-

бираючи слів.

Вірші в нього сипалися мов з рукава. Писав легко, влучно, але інколи наприхапці. Деякі поезії чудові, деякі наївні, невипрацьовані. В день 15-го березня 1848 р. написав палкий патріотичний вірш "Мадяре,вставай, кличе батьківщина". Ним просто автор сфанатизував угорську молодь. Але тогочасна влада, мабуть,побоявшися великої популярности поета, не кандидувала його в депутати угорського парляменту. Обурений поет протягом не цілих двох місяців написав т. зв. білим віршем велику революційну поему під назвою "Апостол", понад 100 сторінок друком. В поемі слова падають неначе брили-камені.

Зміст поеми - тернисте життя революціонера,від самого дитинства до смерти на ешафоті... "Миттю відлетіла голова Сильвестра, мертве тіло цього "Апостола" зарили біля шибениці в землю..."

Оцю поему і переклав відомий закарпатський перекладач з угорської мови, Юрій Шкробинець. Переклад настільки вдалий, що в нашій, милозвучній мові навіть краще читається, ніж в оригіналі.

Інший переклад Юрія Шкробинця - це переклади баляд та поеми "Толді", другого великого угорського поета Яноша Араня, сучасника Шандора Петефі. Янош Арань передусім творець епічної поезії. Неперевершені зразки творив поет у жанрі баляди; особливо його історичні баляди дуже цінні. Перлиною спадщини Араня є баляда "Вельзькі барди" (1857), своєрідний гимн мужности й непокори. Араня переклали й українські літератори Павло Грабовський та Василь Шурат.

Шкробинець переклав тут 17 баляд та велику поему "Толді", книжка в 142 стор. В основу "Толді"покладено народні перекази про дійсну особу сільського парубка-силача з XIУ. століття. Це реалістичний епос про двох братів трударя-хлібороба Міклоша та підступного, жадібного до багатства його брата, Дєрдя. Сюжет - глибока демократична тенденція, що в часах Араня служила звеличанню селянства, яке піднімалося на боротьбу за свої права.

-

ДУКЛЯ, Пряшів, 1970, ч.4, стор.55.

ВРАЖЕННЯ З ФІЛЬМУ "БАНДУРИСТ"

В Братиславі 27-го березня 1971 р. в Домі Дружби продемонстровано український кольоровий фільм "Бандурист", що складався з трьох документальних картин.

Кіно Дому Дружби, новеньке, гарне, акустика знаменита, фільми висвітлюють першорядною технікою. Але ж воно маленьке, тільки 98 місць! На столицю це справді - ліліпут, та й він не був публікою заповнений,хіба ж десь до половини. Правдоподібно тому, що в Женеві грали гокей і молодь дала першість спортові. А шкода, що не бачили, бо цей фільм один з найкращих,які мені довелося бачити в житті. Можливо, що в Пряшеві його бачили, але на селах, де немає апаратури та висвітлювання кольорових фільмів, навряд. Тому скажу хоч кілька слів про цей чудовий фільм.

Хто був у Києві, знає (особливо молодь та інтеліґенція, що бачила й інші столиці) і усвідомляє собі, що нема на світі міста, де впродовж усіх вулиць пробігають алеї дерев, особливо каштанів. А коли ті каштани розцвітуть, то це така краса, якій немає пари. Запам'ятовується це на все життя. А парки, а квітники з трояндами та з іншими квітами! Лиш сідай і любуйся!

Хрещатик лежав у руїнах після того, як ворог ступив залізним чоботом на нашу рідну землю... А тепер Хрещатик - це найвищий ступінь архитектурного мистецтва! А Дніпро ("Ой, Дніпро, Дніпро...") з масою народу на побережній, в розкішних вишивках. Глядач побачить козацькі історичні танці, то з шаблями, то зі списами, побачить хор на кілька сот людей з нашими славетними бандурами, з преславними танцями, які межують з високомистецькою акробатикою. Їм, їйбогу,нема пари в світі.

Дальша частина - це чудові закарпатські полонини, гори, отари овець з пастухами, зі знаменитою, оспіваною трембітою, коломийки, танці, величезний закарпатський хор з національними костюмами зі всіх районів. А ті співи на чотири голоси, а ті спеціяльні закарпатські танці! Бокори (дараби) на диких гірських річках Тереблі, Тисі - це все не можна лиш так описати, це треба видіти, це треба почути!

Є й дальші чудові картини в цьому розкішному фільмі - чудові, показні, хоч би то був і найменший знімок, такий, як от вусатий козарлюга іронізує із своєї жінки, щось у роді закарпатської пісні:

"...уймив Йосиф рибу,
жінка каже - рак!"...

І вся ця краса і все це багатство за корону, отже майже задармо!

НОВЕ ЖИТТЯ, Пряшів, 16. квітня 1971, ч.15.

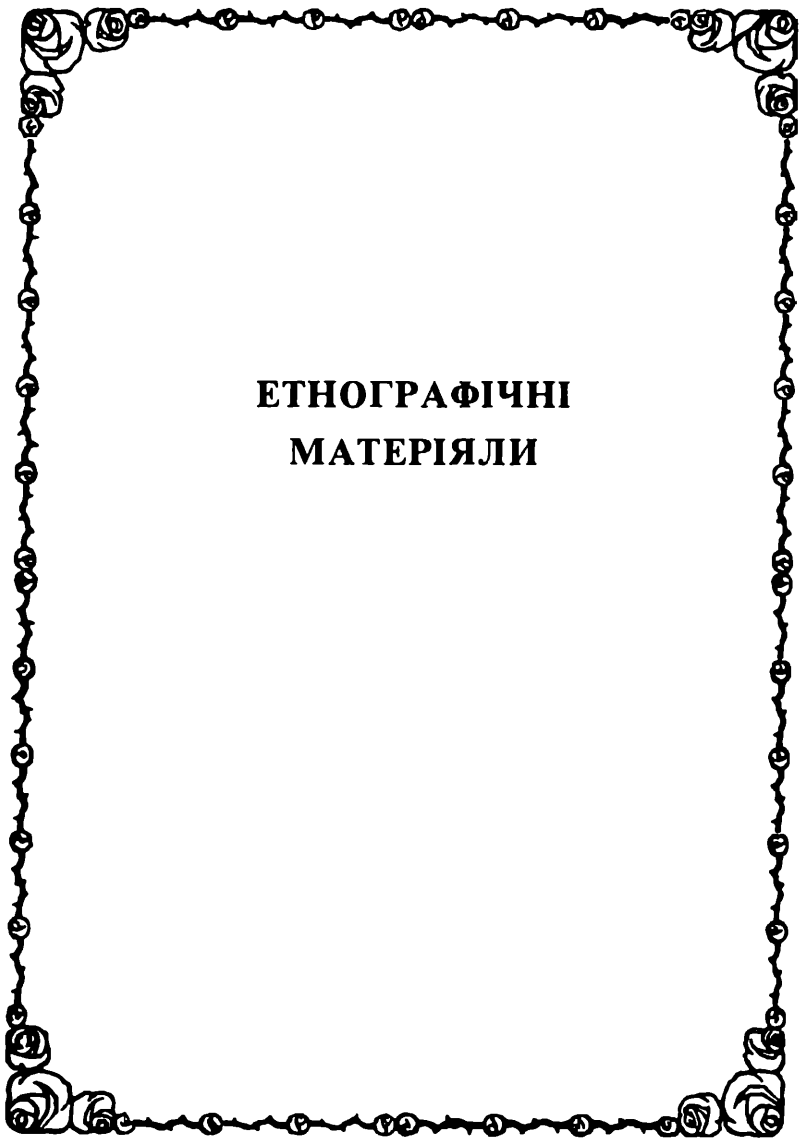

ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ

Низче наведені легенди й казки зібрав я в селі Дубрівка, що лежить між Середнім й Мукачевом на Закарпатті. Вимову старався віддати так, як у селі говорять. В рукописі відокремив я в реченнях й замкнене »о«, що вживається скрізь по Закарпатті, одначе ріжниця між утвореним й замкненим »о« така мала, що в друку воно зокрема не відмічується. Голосівку »ы« чується по цілому Закарпатті крім Гуцулії. Вимовляється твердо між »и« й »о« з горла, навіть і після таких літер, як »к« і »г«. До мягчення всюди додаю »ь«, щоб відмітити: де мягчиться, а де ні, бо часом вимовляється твердо (міністри, а не міньістри). Букву »я« мягчиться вповні. Наголоси означується грубими буквами або курзивом. **Гренджа-Донський.**

КУМ-КУМ.

(ЛЕГЕНДА)

Коли давно ходив Исус Христос из святым Петром по земли, то зайшли они до одного села. Кониць села посьідали, обы вудпочинути. Прийшов до них оден дуже бідний чоловік. Поклонився файно[1]) и зачав жаловатися и плакати, што вун такый бідный, цуравый и обдертый чоловік, а щи до того має тулько дьіти' што вже й кума не

находит в силі[2]). Дуже просив іх ласкаво, ож[3]) обы были йому за кума й охрестили нову дьітину, што ся типирь народила.

Христос из святым Петром пушли до церкви й подержали дьітину пуд воду, а як охрестили, то понесли дому' до його хыжі. На то сказав іх кум:

— Кумове мої любі, не маву чим вас погостити, бо и самі не маєме што їсти.

— Не журися, чесный куме, якось ото буде — сказав Христос и посьідали за стул. А на столы вже были самі вуд себе всякі дорогі стравы: и печеное тысто и палачінты[4]) и печена курка. Зачали они їсти, а потому каже Христос до чоловіка:

— Здуйми бочкоры[5]) из нуґ и повісь на грядку.

Вун бочкоры иззув и завадив на грядку.

— А типирь памнятай, ож тоты бочкоры мают быти все на грядцьі и ниґда[6]) іх не здуйми вудты, бо будеш опят бідным.

Христос из сь'ятым Петром пушли собі у дорогу, а бочкоры вісьіли на грядцьі и кождого дня быв повный новов стравов стул, ищи й дудкы[7]) пуд скатиртьов. За єден гуд[8]) так тот чоловік збогатьів, што вже й говорити не хотів из сиґінь-лиґіньом[9]).

У два-три рокы Христос вернувся назат з сь'ятым Петром у тото село. Сказав Христос до Петра:

— Вудознайме, Петре, за нашого кума.

Пущли они, айбо[10]) кума не было дома, лиш сама кума.

Погостила кума свойих куму[11]) за столом и на то пришов и пяный кум из корчмы та зачав гойкати и вадитися[12]) на них.

— Вон міны, жебракы, из хыжі!

— Куме, та то мы, твої кумы — казав сь'ятый Петро, айбо тот кричав и вадився дале:

— Чорт вам кум, а не я, вы босьі жебракы.

— Но[13]), кидь[14]) чорт та иди ид млацьі[15]) — сказав на то Христос и кум пушов, як бы 'го штось за руку повело ид мочари[16]). У

туй млацьі зробилася из нього велика, зелена жаба и почала гойкати, кутькурюкати »кум-кум-кум«...

Записав від Дудаш Василя в Дубрівці дня 25/VI. 1928. – Ґ-Д.

---

[1]) красно. [2]) в селі. [3]) замість: що. „Що" також вживається в формі „што". [4]) блинці, блин (в Галичині „налистники"). [5]) Ходаки (постоли). [6]) ніколи. [7]) грошіі [8]) рік (год). [9]) мадярське слово szegény-legény — бідняк. [10]) замість: але „Але" вживається також. [11]) скорочення - кумув (кумів). [12]) сваритися [13]) замість: ну. [14]) властиво має бути: кедь — коли. [15]) и [16]) мочар або млака одно поняття.

ПОПЕЛЬКО ЙВАНКО

(НАРОДНА КАЗКА)

Быв еден худобный чоловік та не мав булше нич, лем одну хыщину и сына Ивана — што його называли Попельком — та мав одну свиню и трое поросят. Иванко гонив свіньі пасти на поле.

У тум краю быв царь и мав прекрасну дывку. Тота царьська донька выходила на поле, на шпацірку 1) и відыла Ивана й начала його просити:

— Иванку, Иванку, дай ми одно порося.

А Йван каже — Дам вам порося лем тогды, як пудоймете свиту до кольіна.

Она пудняла платя до кольіна, вун юй дав порося й она пушла. Вун зачав гойкати:

„Йой, люде, вовк! Вовк изыв порося, — и пришов плачучи дому:

— Добре што ся хоть ты зустав — сказала йому мати. Ляг спати Йванко, а на другый динь пригнав пасти свиню и двоє поросят. Царівна знов пушла и просила порося.

— Иванку, Иванку, дай ми одно порося.

— Не годен вам иншак дати лем так, як пудоймететеся до впаса 2).

Она пуднялася до впаса и вун дав юй другое порося и каже:

— Айбо най идуть гет, бо у поли наші и

будуть відьіти, ож я вам дав порося.

Она забрала порося и пушла, а вун знову зачав гойкати „вовк изьів вуд мене порося“ и пришов дому.

— Добре, што хоть ты зустався, — сказала йому мати.

Третого дня знов пугнав свіньі у поле. Прийшла царська дьівка.

— Иванку, Иванку, дай ми и третоє порося.

— Дам вам и третоє порося, лем най ми ся пудоймут вышше пояса.

Она пудняла свиту а вун увідьів на йиї череві золоту зьвізду. Ваяла порося и пушла. Дома знов то сказав, ож уд нього вовк ізьів, а мати ся радовала, што хоть сам живый.

И раз потому царь дав выбубновати, ож ко 3) вгане, што якый знак мае його донька на череві, тому дасть пув царюства и свою доньку за жону.

Почалися сходити и русины и паны 4) и всьі, айбо нико 5) не муг вудгадати, ож што е у царської дьівкы на череві.

Учув про се и Попелько Йванко та зачав казати до матери:

— Спечіт вы міньі, мамо, боґачик 6) на дорогу.

— На што тобі, сыне муй, боґачик? — зьвіздалася 7) мати.

— Та я завтра пуйду в дорогу.

Спекла баба поґачик щи й курку и Йванко збираеся в путь. Увідьів се жыд и почав зьвідати.

— Иванку, де ты йдеш?

А Йван на то каже: Иду далеко, аж до царя.

— Иванку, и я йду — каже жыд.

— Як хочеш, то пой 8) — сказав Иван й они забра ися и пушли.

Прийшли они до царя й зачав казати Йванко, ож вун удгадае што е в царської дьівкы на череві.

Выйшой царь з дьівков на двур, посходилися й вилікі паны, Иванко там стойит, а жыд выльіз на капуру. 9).

— Иди гет, жыде, вудты, — кажут йому. Жыд з капуры злыз и выльіз на курник Иван

ко почав говорити:

— Прошу чесное панство...

Айбо и жыд, собі зачав из курника: „прошу чьесное панство..."

— Цыт, жыде! — гойкали паны, айбо жыд не втихав. Иван говорив дале:

— У нашої царівны е на череві золота зьвізда.

А жыд и собі почав из курника: „У насьої царівны е на цьереві зьолота зьвізда".

Вганув Иван, то царьська донька мусит быти йому за жону. Айбо не знают, ци вун скорше вганув, ци жыд. Почали паны радитися, ож ци вун скорше вганув, ци жыд. Почали радитися и не знавут, ож што туй робити? ци жыд, ци Йван. Досудили, ож запрут іх у одну хыжу нануч и на рано, як царь зайде попозирати 10), ид котрому буде дывка обернена лицьом, того буде.

Полыгали спати. Хлопы з боків, а дывка в середыні.

— Паньіко 11), най ся обернут ид міны, — просив жыд. Она повернулася до нього, вун такый радый и зачали спати.

Встав Иван у ночи, зальз пуд стул и зачав исти печену курку з богачиком. Вже доідав, як пробудився жыд и почав, го зьвідати:

— Иване, што ты робиш?

— Ім — сказав Иван и вернувся назад. За якысь час жыд каже.

— Иване, я бы с...

— Та йди пуд стул — сказав Иван.

Жыд зальз пуд стул, зробив свое дыло и потум зьвідаеся.

— Иване, што бы з сим робити?

— Ты відьів, ож што *я* робив — вудповів Иван.

Жыд зачав исти, айбо ве бируе всьо поісти. Товды нахпав в вуха и в рот. Пушов на свое місто и страшенно воиит, а Иван пахне.

Царівна обернулася д Ивану.

Рано царь зайшов, увідьів ож до кого она обернена, ож котрого любит. Жыда царь заден-

чив у бочку и дав розволочити по полю, а Иван взяв за жону царську дывку и зачав ґаздовати.

Записав від Душах Василя, в Дубрівці 25/ð-1928.

Ґ-Д.

---

1) Нім. слово — прогулька. 2) до пояса 3) хто. 4) В цьому слові й є трагедія нашого народу — „пани" нічого спільного не хотіли мати з народом і „русин" не міг бути паном, а як і був, то не вважали його „русином", а слово „русин" й до нині означає того найбіднішого, притисненого селянина. 5) ніхто 6) ощипок — плоский хліб без квасу. 7) питалась 8) ходи. 9) Мад. слово: брама-ворота, ворота також, слово „брама" не вживаєть я. 10) подивитись. 11) Пані.

ТРИ ЦАРСЬКІ ДОНЬКЫ

(НАРОДНА КАЗКА)

Было де не было, быв оден царь и мав три дывкы. Одну старшу, другу середущу и майменчу.

Тоті дывкы все кажут царьови:

— Нам треба на кожды день рано пару топанку [1]) и пару плятя.

Вун все купуе й купуе, айбо вже йому доило [2]) куповати на кожды динь плятя.

Пустив куренцы [3]) по всюй країні, ож ко бы найшовся и выпозирав, де дывкы в ночи ходят, за того дасть одну дывку и пув царюства.

Прийшов чоловік вартовати. Царь 'му дав їсти, добре нагодовав и вудослав вартовати.

Взяв чоловік биґарь [4]) и вартуе пуд дверима. Сказали йому дывкы.

— Бачі [5]), пойте [6]) ся гріти.

— Ни йду, спати'м не годен.

— Пойте, бачі, пойте!

— Пушов чоловік до хыжі.

— Нате погарчик [7]) паленки [8]).

Вун узяв, випив паленку и заснув, бо паленка была поворожена.

Дывкы повбиралися. Майменча забила в чоловіка иглу, ож ци спит, айбо вун дуже спав.

---

1) топанков — черевики. 2) допекло 3) оголоски. 4) палицю. 5) мад. слово — дядьку. 6) ходіть. 7) чарочка 8) горівка.

Запрягли бричку и лісами пушли, а вернулися лиш досьвіта рано на другый динь. Гет пообдирані.

Рано царь пришов, поклопкав [9]) и видит — дьідо спит. Дьівок не довартовав. Ледвы збудив чоловіка и зьвідаеся: чом не вартовав?

— Пресвітлый царю! Я не знаю, што зомнов было, што я так заспав. Царь взяв шаблю и долу шию! Зьдьів на кул и поставив серед дверий.

На другый динь пришов и другый чоловік вартовати. Сидьів з биґарьом. Царь накормив його, дав йому фінджу [10]) кавы. Вун вартуе пуд дверима, айбо сон ламле. Запер очи и уснув. Дьівкы розняли йому рот, улляли до рота паленкы. Повбиралися [11]), щи середуща потырмала 'го, ож ци спит. Посьідали на бричку и повезлися. Пробудився вун, дивит, — дьівок не є! Зобрався, ци тікати? айбо на капурі [12]) сторож. Слухае, а щось зузнит. Устулився [13]) в закут пуд ґанком. Бричка стала, дьівкы позлізали и плихнули до хыжі, а вун бойится.

— Ци довартовав, ты, мойих дьівок? — зьвідався рано царь. Як учув, ож ніт, то сабльов зарізав и того и завадив на капуру.

Найшовся еден молодый вояк, Иван, што выслужив недавно.

— Но, а як я не довартую, то вже ниґда ни ко [14]).

Вартуе пуд дверима, а потому удае, ож вун спавбы. Спит и харчит. Дьівкы повбиралися. Старша збудила його.

Бачі, устаньте. нате паленкы.

Вун устав и, обы не выпити, выллив у шию. Было темно и дьівкы не відьіли, ож вун не выпив. Зачав харчати и показовати, ож спит. Дьівкы взяли бороняный гвузд и забили в нього, айбо вун терпів.

Выйшли и посьідали на бричку, а вун за ними и ззаду сьів на тинґиль [15]. Бричка бігла лем кузніло и стали серед ліса. Та вун вже не знае, што робити. Быв се золотый льіс. Зламав одну голузку из золотого льіса та в жеб [16]).

---

[9]) застукав [10]) мад. слово — горнятко. [11]) одягнулись. [12]) брама. [13]) заховався. [14]) ніхто. [15]) мад. слово tengely — оса [16]) мад. слово — кишень.

Идут дале и стали серед другого льіса. А то льіс быв дьиймантовый [17]). Зломив и там голузку, та в жеб!

Айбо в кождум льісі мали они накрытый стул, на стольі три фінджі кавилю [18]) и три скибки хльіба.

Зайшли и в стріберный льіс. И там быв стул, кава и хльіб. Они всюды сьідали й іли. Зломав вун и з того льіса стріберну голузку и поклав у жеб.

За стріберным льісом было море з молока. Выльізли з брички, сьіли у човен и пушли. Вун завадився за човен и потягся за ними водою — молоком. Набрав у склянку молока. За морьом повыходили з човна и зайшли до одної хыжі, а вун за ними и пуд стул.

Там было двандцять хлопу . Майстарша мала вже одного сына малого. Дьітина бавилася з царкотком и выпустила з рук пуд стул. Вун цоркотко взяв и в жеб.

Они пушли до другої хыжі, а там на пудлозьі были брытвы, ножі и бороняньі гвозды Музика гусьляла, а дьівкы танцьовали и пурвали топанкы и платя.

Потому вернулися назад, а вун за ними. За морьом чекала бричка на них, вун сьів на тинґиль и не стали, онь дома. Коло палаты вун іх попередив и пушов скорше на св е місто и чинится, ож спит.

— Бачі спит! — казали дьівкы: зайшли до хыжі и полыгали.

На рано зайшов царь и зьвідався вуд нього.

— Ци допозирав, ись ож де они ходят:

— Допозирав, пресвітлый царю.

Дьівкы повставали та пришли на фрыштик.

— Но, Иване, кидь-ись допозирав та кажи, де они ходили?

Иван сказав, ож были перший раз у золотум льісі пили каву, и вытяг из жеба золоту голузочку.

— Ци правда?

— Правда, — мусьіли ся признати дьівкы. Майменча почорньіла, впала з стулця и вмерла.

---

17) діямантовий. 18) кава

— Дале пушли до дьиймантового льіса и там коло накрытого стола пили з фіндже кавилю, — сказав вун и вытягнув из жеба дьиймантову голузку.

— Ци правда?

— Правда! — мусьіли ся признати дьівкы. Середуща почорньіла, впала на зимлю и вмелла (вмерла—померла).

— Дале пушли до стріберного льіса и там закусили.

— Ци правда?

— Правда — сказала старша и зачала чорньіти. Вун выняв стріберну голузку з жеба, склянку з молоком и цоркотко та сказав, ож старшо має дьітину. Дале выняв брытву и бороняный гвузд на чум они играли.[1])

Старша зачала чорньіти и вмираючи просила, ож обы йиї поховали в церкви у кріпты и на кожду нуч дали до йиї гроба катуну[2]) вартовати.

Выкопали в церкви груб и поклали в кріпту ид вувтарьови. Кождої почи по одному катуны давали вартовати, айбо она всьіх прожирала. Вже не выстало катун и почали шіковати онь из другого краю.

Покликали и Ивана, што допозирав іх, айбо вун казав, ож вун вже не йде, йому доста было мірковати за ними.

Всьі його просили и вун пушов йиї вартовати. Як настала нуч, вун выльіз горі и зальіз у дзвун. У пувночи отворилася кріпта, выйшла царівна, стала ходити по церкви, почала бігати, гойкати, выти з пуд вувтаря. Увідьіла Ивана у дзвоньі, бігла до нього а когут запів и нечистуй силі вже не мош ходити и она йшла назад ид кріпті.

— Завтра тя йзьім[3]) — сказала она и заперлася в груб.

На другый динь вун вже бойится.

— Я вже не міркуву, най иде другый.

— Иди, Йванку, йди — казав йому царь — кидь ись мірковав едну нуч, то міркуй ищи.

Иде Иван зажуреный коло одного моста, а пуд мостом старый чоловік и каже Йванови.

— Ты не сьміеш йиї лишити. Иди и сисю

---

1) танцювали 2) мад. слово: katona — вояк. 3) вїм

нуч и зарыйся в кусьтя[4], катун, што іх поіла.

Пушов вун и тоту нуч и зарывся в кусьтя. У дванаццять годиң выйшла она з кріпты ревучи, выючи и просто біжить у турню[5] в дзвун, а там 'го ни е. Глядала всюды и напосьлідь попозпрала и в кусьтя, а в сись час когут запів й она ся вернула назад.

На другый динь боявся, а царь йому каже: Двычі тя не изьіла, то и в третый раз не йзьіст, иди назад и міркуй. Вун не хотьів, а царь зачав просити и вун казав, ож пуйде.

Пушов ид мостови поговорити з дьідом, — Иди, возьми сь'яту крийду, сь'яту сьвічку и шваблику[6] и лясь пуд кріптов. Крийдов обведи довкола круг. Як ляжеш, то лігай так, абы, як она выйде, закрыла тя покрывков кріпты. У руках дерш шваблик и сьвічку и як лише выскочит, то запали сьвічку. Айбо не забудь опціркуловати крийдов, абы тя не йзьіла.

Вун пушов и вночи ляг пуд кріпту на дроба. Зробив так, як йому дьідо казав. Рукы йому дрыжали, айбо шваблик и сьвічку готово держав.

У дванаццять годин, як она выскочила, такой його и закрыла, а вун скоро запалив сьвічку. Она зачала його просити — иди вон вудты. — Айбо вун не выходив. Зачала йойкати — задуй сьвічку. Иди вон.

Вун не задував и не йшов вон.

Когут запів й она усталася. Задула сьвічку и каже 'му: — Пой у середину, в цирьков.

Вун устав и видит, ож она не чорна, ай така біла и красна, бо вже не была заклята, а права. Взялися за руки и ходят по церкви.

На другый динь зайшов царь, дуже ся зрадовав. Поцуловалися и взяв йиї царь из одного боку, а Йван из другого за руку и повели до палаты. Царь хоче за нього вуддати дьівку за жону. На другый динь будут вінчатися и буде свадьба.

Взялися молодьі попуд руки на шпаціркy. Пушли д мостови, а там была дуже файна кырниця. Дьідо махнув руков, ож обы сьїдали и пили. Молода напилася водьі и спустила очи. Товды дьідо йиї вхопив, звернув и розпоров

---

4) кістки. 5) мад. слово: torony — вежа. 6) сірник.

черево, а вудты выняв чорный жовч чортувський. Прикликав Ивана и показав, ож сесе была проклять. Тот старый дьідо быв бог. Штось дав юй выпити й она пробудилася.

— Иванку, як я довго спала! — сказала она, айбо старого дьіда вже не было витко.

— Штось ти ся зробило не файно.

— Лиш маленько похыбило тобі, айбо ты вже здорова — вудповів Иван, што зрадовався, ож чортувський жовч вунятый из ниї.

Посьідали на бричку и пушли дому'. Там уже іх чекали на вінчаня. Присяглися, повінчалися. На свадьбі, й я там быв и міньі дали їсти, пити Я мав соламняньі шаркантьовы[1]), а в запічку стояли міхы з водов, я шаркантьовами міхы розпоров.

Записав від Дудаш Василя, в Дубрівці 25./VI. 928. Ґ.-Д

---

1) остроги.

НАША ЗЕМЛЯ, 1928 р., р.II, ч. 7, стор. 31-34.

Золоте потя.[1]

(Казка)

В однум селі жив оден чоловік, мав жону, одну дівку и двох хлопцю.

Старшый хлопець пушов у ліс на руща 3). Серед того руща было гніздо, а в гнізді золоте яйце. Зрадовався хлопець, взяв тото яйце и несе до села. Увідів тото жыд.

— А што ты маеш, Мішко 4).

— Золоте яйце.

— Продай міні.

— Што ми даш?

— Цукор и десять корун. —

Продав хлопець яйце жыдови и пушов радусно дому.

— Няню, няню, 5) я найшов у рущу золоте яйце — хвалився вун и розказав вутцьови.

— Поведи и мене туды — каже йому отиць

Пушли в ліс. Старый прикрався за корча и ймив то потя , што знесло то яйце. Потя дуже красне и файне. Донесли потя дому, справили йому клітку, потя красно співае, ож любо слухати. Было то потя й само золоте.

Айбо пришло, ож мае йти отиць на войну. Взяли його до воська, а они зупстали дома. Потя несло кождый динь по одно золоте яйце.

Дочувся корчмарь, ож у них е таков потя и прийшов до них.

— Дайте в міні тото потя, дам вам сто корун и літер паленки.

— Не продаме тото потя.

Жыд пообзирав потя, оно пудняло крыла, а на крылах было написано, ож ко з сього потяти йзьість серце, тот буде царьом, а ко йзьість печунки, тот кождый динь буде мати дукат.

— Дам вам двіста корун и два літры паленкы и булш не хочу, лиш заріжте міні ото

---

1) птах. 3) ріща-хворост. 4) Мад. сл.-Михайле. 5) батьку.

потя и зварiт серце и печункы — казав жыд и выплатив грошi.

Хлопцю' не было дома. Она зарiзала потя, выбрала серце и пачункы и зачала варити.

Прибiгли хлопцьi и зачали зьвiдати:

— Мамо, шiо вы робите? — Она iм переказала вшытко. Они знали, ож яку силу мав серце и печункы з потяти. З окропу оден вхопив серце, а другый печункы и прожерли 6) Подивиться мати а печунок и сирця не е.

— Вы, дьiти йзьiли печункы й серце з потяти?

— Мы йсьiли, айбо то ни бiда.

Вхопили хлопцьi курку и зарiзали та поклали в горниць, най ся варит.

Жыд прибiг, дав и паленку и скоро йзьiв фалшиве серце и печункы, думав, ож буде за царя и буде мати кождый день дукат. Ходит веселый, суче рукы и прискакуе.

— Ко туй лишив дукат?

— Мы не знаеме — казали хлопцьi.

А то молодшый, Василь, як спав, то вуд тої печункы кождый динь пуд парнов[7] родивса золотый дукат.

Незадовго и мати померла.

Айбо хлопцьi не зостались дома, ай пушли у сьвiт глядати щастя. Они зобрались и пушли.

Идут три дны и три ночи, через горы далеко и зайшли до одної хыжi. Там жила одна стара баба, што мала три слугы.

— Што вы глядаете, хлопцьi?

Так и так, мама вуд нас умерла, няньо згинув на войньi, а мы не маеме што робити и пушли собi у сьвiт.

Баба была богачка, мала ґаздуство, маргу 8) и коньi. Взяла баба хлопцюв до себе, дала iм платя, дала iсти и постелила iм посьтiль.

Полыгали спати, а рано баба стелила пось-

---

6) проковтнули. 7) подушка (мад. сл. párna. 8) рогату, скотину.

тіль и найшла дукат „што се за хлопцьі, што дукат родится ім пуд головов“? — думала собі баба, айбо не знала, ож котрый то такый. Вечур постелила Мішкови окреме и на другый динь вже знала, ож то пуд Васильовов головов, пуд парнов робится дукат.

Хлопчиско Василь вже й забыв за тото, а баба кождый динь збирала и клала у ладу (скриню).

Пудросли хлопцьі и меншый Василь вже мав сьімнатцять року'.

— Йти бы нам гет, нам уже час женитися а мы не маємe свого ґаздуства.

— Я вас не пущу — казала баба.

Айбо они зачали казати, ож они видьіли, што як ся ґаздує и просилися гет. Товды баба отворила ладу и там назбиралися вже повно дукату'.

Прийшов вечур, полыгали спати. На другый динь мати стелила посьтіль и пуд парнов найшла дукат.

— То твої сынку — казала Васильови и и подала йому.

— Як пуйдеш у сьвіт, то не забудь кождого ранку подивитися пуд голов.

Идут они путьом далеко и зайшли там, де дві дорогы розходилися. Вудклонився брат вуд брата, Василь з грушми пушов у оден бук, а Мішо у другый.

Ишов Мішо лысами, айбо заблудив и натрафив на живанську 1) хыжу. Жона живана была хвора. Зайшов до хыжі, а живан зьвідаеся.

— Чого хочеш, хлопче?

— Я заблудив у лысі.

— Я тебе забю!

— Та не мали б'есте хусна 3), бо в мене гроши' не е.

— Як хочеш, ож обым тя не забив, то

1) розбійницьку 3) хісна-користи

донеси ми хворуй жоньі уд вовчицьі молока.

Пушов вун у льіс, иде и видит, ож вовчиця плекат мале, зачав вун просити.

— Вовчицьо мила, дай міньі молока, бо паньі хвора.

— Дам ти молока, айбо бери й мале.

Дала йому в фінджа 4) молока и мале вовча.

А хвора пообзирала.

— Неси гет, бо то вонит, а принеси міньі мидвидячого молока.

Пушов вун до медведицьі и найшов йиї пуд дубом.

— Медведице, дай ми молока, бо паньі хвора.

Дала йому медведиця и молока в фінджу и мале медвічча.

Понюс вун дому, айбо хвора паньі вже з оболока гойкае.

— Не неси, бо то вонит! Я пила бы уд львицьі молока.

Пушов вун до львицьі и вуд ниї так выпросив.

— На молока и бери мале та иди собі!

Прийшов вун дому' а хвора паньі вже з оболока гойкае.

— Иди собі гет, в тебе три зьвірьі.

Зобрався вун и з трьома звьірями пушов. Иде через льіс и зайшов в одно село. Люде боятся и гойкавут.

— Ой, три зьвірьі! Ой, три зьвірьі!

Не остався вун там, а йшов дале и зайшов до варыша 5), зьвідаеся в варыши:

— Што нового туй?

— Ой, велика у нас біда за воду, бо шаркань 6) у дірьі и лиш тогды пустит воду, як дадут юй чоловіка йзьісти. А як свое дустав, на то знов запре воду и не пущае. Вже з кож дої хьижі дали, а типирь шор 7) на царьськуй

---

4) горнятко 5) мад. сл. város-місто 6) мад. сл. sárkány-змія. 7) мад. сл. sor-ряд (черга).

дьівці. Вода долу ріков тече лиш раз на динь. Провбовали всьо, яйбо и восько не може шаркань убити, а кобы ся трафив такый чоловік, обы шаркань убив, то царь бы дав пув царюства сво'го и дьівку за жону.'

— Де є тота дьіра? — зьвідався Василь.

— Онде коло рікы.

Зобрався вун з трьома зьвірями и пушов. Довезли и царьську дьівку, як на теметів 1). Там быв и царь. Вже хотьіли нив 2) метати 3) в дьіру, як вун надуйшов и загойкав:

— Чекайте! я йиї выслободжу.

Став над ямов, я выпросив уд царя саблю, а вуд корчмаря великый нуж, сабля в правуй руцьі, а нуж у льівуй. Зьвірьі вже были дужі. Поставив мидвидя из правого, а льва из льівого боку, а вовка зза себе.

Шаркань из дьіры загойкала:

— Ци є жертва?

— Є! — сказав Василь.

Шаркань пудняла голов, а вун сабльов вудтяв першу голову.

— Што то за жертва? — гойкнула шаркань и пудняла й другу голову, айбо вун и тоту вудтяв сабльов, а як трету пудняла то вывалила й свої велики острі нюхта 4). Вхопив йиї медвідь из одного боку, а лев з другого, а вовк прискочив зва плечи'. Махнув Василь сабльов, айбо не стяв. Товды взяв довгый нуж и пробив шаркань. Циган онь на дуба выльіз из страху.

Царь дуже зрадовався, а циганин до того призирався и зльіз из дуба. Вода зачала течи, страх много люди берут воду в бочкы, бо гадали, ож перестане течи.

— Сьідайте на бричку — каже царь, айбо вун казав, ож лише вудведе зьвірьі и прийде назад. Царь з доньков повезлися дому. Была ве-

---

1) мад. слово temető -- цвинтар. 2) нею. 3) кидати. 4) нігті-пазурі.

лика радусть и царь за нього хотів дати дівку.

Чекают динь, чекают два, ни е й ни є, вун не приходит.

Циган перебрався, мало обмився и пушов до палаты, ож то вун дівку выслободив. Царська дівка позирае на нього, айбо вун чорный, а тот був майбілый.

— Чому ты такый чорный? зьвідала його.

— Заснав'им и сонце ня обпалило.

Циган у палатьі и зустався.

Василь зьвірьі вудвюв, лишив у льісьі и сказав ім, ож як зафітькае 5) на них, то обы прибігли д ньому у варыш до корчмы. А сам вернувся у варыш и зайшов у тоту корчму.

— Што нового туй? — зьвідався вун корчмаря.

Корчмарь розказав 'му:

— Оден чоловік забив шаркань и выслободив царьську доньку. Типирь будут свадьбовати, вже завтра буде вінчаня и дустане пув царюства за вто

Выйшов вун на поле, зафітькав и збіглися зьвірьі тай пушли з ним до корчмы, вовк, мидвідь и лев. Каже корчмарьови.

— Иди донеси оден кошар 6), обы вовк годен (в силі-ҐД.) нести

Принюс корчмарь кошар, вун завадив на шию вовкови и казав йому, ож обы йшов до царьської палаты.

Вовк зайшов у палату. Паны дуже напудилися, гойкають „вовк, вовк!“ айбо царь казав, ож обы 'го пустили.

Дали вовкови істи, пити, напаковали повный кошар и печене мнясо и шітемины 7).

Вовк вертаеся, упився, співае пяный, кошар повный, ко хоче, тот бере вуд нього.

---

5) засвище (слово „засвище“ вживається також. 6) кошик. 7) мад. слово sütemény — печені тісточка.

— Нате, корчмарю, їште.

Дайте булшый кошар — казав Василь корчмарьови.

Корчмарь подав майбулшый кошар, вун завадив медведеви на шию и васлав до палаты.

— Йой! мидвідь, то вовк йому сказав! — Мидвідь завыв на капурі 8) и царь його впустив. Дали йому їсти, пити и напаковали повный кошар. Мидвідь співат, онь хыжа дрыжит.

— Нате корчмарю, їште!

.. Далe 9) пушов и лев и тому дали їсти, пити и вже такый великый кошар йому напаковали, што корчмарь ледвы зняв му из шиї. Царь сказав міністрам 10), ож обы ишли за левом и ко буде розказовати 11) звірям, того най приведут за руку до палаты.

Вже небыло як їсти, то корчмарь вытяг кошар на пуд. 12)

Царьська дывка вже штось догадалася, айбо й сам царь штось почав думати, ож туй мае штось быти.

Міністры прийшли, взяли Василя за руку и з звірями повели до царя.

Царівна выйшла вон 13) и вже з далека впознала його и вже из ним ишла ся вінчати.

Цигана исхватили и куньми розтягнули.

Записав від *Дудаш Василя*, в Дубрівці дня 25/VI-1928. *Ґ-Д.*

---

8) мад. сл. kapu-брама. 9) в значенні „далі". 10) (вимовляють твердо. 11) давати прикази. 12) підстриха. 13) на двір.

Пісня про казака й дівчину

Ой, у млиньі на ґерендьі[1]) камінь муку меле,--
Зьвідовався лиґінь дьівкы »ці підеш за мене?«
— Ой, піду я, козачику, за тебе, за тебе,
Принеси ми троян-зьіля*) до хижы, до мене«.
»Сут у мене два коникы у стайни, у стайни,
Та сьідаю на єдного, та долі лугами«.
Ой, сьів овін на коника, та долі лугами,
Найшов-найшов троян-зьіля межи бережками.
Прилитьіла ластівочка, яла'му казати:
— На що тобі лиґінику троян—зьіля—
брати?«
Тебе дьівка счаловала[2]), а в дьівкы весьіля«
—Не журися ластівочко, то є йиї біда!—
Ой, иди, лиґінику та долі городом,
Та обись ся не истрітив из дьівчиным
родом«
— Хоть ся стрічу, хоть не стрічу, житя їй не
буде,
Та там буде умирати, де воды не буде. —
Та пришов він молодийкый та став за
порогом,
Зпознали'го лиґіникы, силуют[3]) погаром.
— Не треба ми, люде чисньі, вашої горівкы,
Лиш ми треба дві-три слова від вашої
дьівкы.—
Она выйшла из за стола, така, як лильія
И їй нараз головочка из шиї злитьіла...
— Ой, бирове[4]), бировочку, як будеш судити,
Та вбы знала кожда дьівка, як по двох
любити.

---

[1]) гряда *) На закарпатті про козаків мало пісень, однакож тут-там можна надибати. На мою думку занесли їх пізніші переселенці, що переходили Карпати й оселювалися попід галицьку границю. Це буде — думаю — старинне українське слово, від слова „троянда". [2]) Мад. слово — зрадила. [3]) Частують. [4]) Мад. слово bíró — суддя.

Пісня з війни

Чорна гора поорана
И кулями посіяна,
Летит кулька за кульками,
Тече кровця поточками.
У тій кровци вояк лежит,
В правій руці саблю держит.
— Не стій коню надо-мною,
Неси домі' новиною.
Прийди, прийди та до плота
Та заиржи у ворота,
Выйде д тобі стара баба,
А то буде рідна мама.
— Возьми мамо піску в жминю,
Посьій його по каміню,
Як тот пісок в стебло зыйде,
Тогды твій сын домі' выйде...
Не є піску, не стелится,
Не є сынка — не женится!
»Ой, конику воронийкый,
Де з тебе пан молодийкый?
Ци на войньі він погинув,
Ци ты його з себе скинув?
— Ой, я його та не скинув, —
То на войньі він погинув...

Коломийки

Гуцулка 'ня породила, гуцулка ми мати,
Постелила посьтьілочку — »льігай, сыне, спати!«
Гуцулка 'ня породила, з гуцулков люблюся,
Як гуцулку та не возьму, то не оженюся.

*

Коло млина яворина, была бы сопілка, —
Яка в тої сусідицьі говірлива дьівка,

Коли зачне говорити, брывами крутити,
Мусьів бы їй хлоп молодый зорілкы[5])
купити.

*

Ей, Иван — білый пан, по долиньі косит,
А Марічка біла чічка йому істи носит.

*

Ой, буду пити, буду, та буду гуляти.
Та обы ми жаль не было, як буду вмирати.

*

Ей, піду я в полонину та в полониночку,
Ци не розбив буйний вітер мою колибочку.
Ей, хоть розбив, хоть не розбив — мушу
поправляти,
Ще бы ми ся сисю зиму у ньій зимовати.

*

Ой, віє вітер, віє та и повіває,
Тко[6]) по ночи много[7]) ходит, тот долькі не
має.

*

Ей, померла білявина, померла, померла.
Та не можу подивити, де колопньі[8]) терла.

*

Ей, на Горбі дьівкы чорньі, в Имшадьох
май дужі, —
Пойте хлопцьі до Поляны там дьівкы, як
ружі.

Як в'на пришла до Ивана, він йиї зьвідає:
— Ой, Маріко, біла дьівко, як ти серце
грає?

*

Коломыйка изгоріла, згоріла, згоріла,
Ба ци йиї запалила дьівчина Марія?
Коломыйка, коломыйка по горі ходила,
Як изыйшла у долину воды ся напила!

*

Серед села манастырь, будеме сьвятити, —
У Канюка єден сын, будеме женити.
У Канюка єден сын, в Кирич Анны дьівка,
Будеме іх избирати сього понедьілка.
(Всі пісні з збірки п. вчит. Ступка, Келечин,
окр.Волове.)

*

Попід тоты полонины, попід тоты лазкы.
Лишив коньі непоєньі, — пішов до Параскы.

*

---

[5]) горівка. [6]) замість „хто" [7]) богато [8])коноплі.

Ты Никола, я Никола — мы оба Николы.
Тебе били коло церкви, мене коло школы.

*

Ей, Марько, що тото,
Що ти лице побито?
— Мене мама побила,
Що я хлопцьі любила.

Черешенька пукатся,
Від коріня пукаться, —
Уже наша тверда любов
Скоро лишатся .

Кличу на ню — не чує,
Кличу на ню — не чує,
Няй здорова моя мила ночує! —

(Всі пісні із збірки п. учителя Ступка, в Келечині, округ Волове).

Жаба.

(Казка)

Жив в однум силы дыдо й баба. Не малися они богато, мав дараб 1) землі и коровку.

— Пойме, бабко в поле, я буду косити, а ты звариш обід. Косит вун косит до полудня. Баба обертат сыно и каже, ож требабы пополуденковати.

Наклали пуд дичков 3) огня, нарізали солонины 4), справили ружны, пекли солонину и почали істи. На то прилызла до них одна велика жаба и розняла рот. Вун удрізав мало солонины и хлыба и дав жабі, она всьо прожерла, онь ротом махнула. Вун щи юй дав и позират.

— Ба вудкы сеся жаба? Ни млакы, ни потока не е, ни ярка, а она пришла — зьвідався дыдо.

Як вун ів, й она розняла рот, а вун усе вудріже дарабчик хлыба и солонины и нараз ідят и жаба и вун.

Взяв калап 5) воды, сам пив и жабу напо-

1) Кавал (дараб мад. сл.) .) обідати. 3) дика груша. 4) сало 5) мад. сл. — капелюх.

йив. Жаба така розумна, лише што не говорить. Як ся напила, щи й головов махнула, ож „дякуву“ и пушла собі.

В того дьіда не вродилося нич, ни хлыб 6), ни тенґериця, 7) ни крумпля 8).

В другого царя быв дуже красный урожай.

— Знаеш бабко, ганьба — не ганьба, йдьім до другого краю хлыба глядати.

Зобрались они и пушли пуд другого царя.

Идут, идут и дуйшли до ворут царя. Там вояки стоят, баба ся бойит.

— Лем вы мене пусьтіт — казав сторожам дьідо, айбо они іх не хотьіли пустити.

Прінц из оболока 9) упознав іх. Розказав іх пустити, завьов іх до хыж и подав руку. Баба ся зачудовала, ож што є? Прінц гостит іх.

— Вы мене не-познаете? — каже прінц.

— Ніт, не знаву вас, пресьвітлый прінце — сказав дьідо.

— Ци знаете, коли прильізла до вас одна жаба?

— Знаву, знаву..

— То я быв, — каже прінц, — мене босорканя 10) закляла жабов на сьім року', што недавно минули... вы мене погодовали, щи й водов напойили и за вто я типирь вас файно погощу. Просіть собі што хочете.

— Хліб ся внас не вродив — казав дьідо — ци не подаровали бы вы нам мало хлыба з бабов на зиму?

— А ци взялис'те дашто з собов?

— Не взяли нич, лиш так прийшли.

— Я вам подарую хлыба — казав прінц.

Взяв дьіда за руку и росказав слугам запаковати чотыри возы зерна, 11) два возы крумплі, оден вуз тенґериці. Дьідо й баба были погощені

---

6) під сим словом ро.у-
міють пшеницю, жито на тій околиці. 7) кукуруза. 8) бараболя 9) вікно. 10) відьма. 11) пшениці, жита.

и пушли дому. Дыдо хотыв, обы на тум хлыбу и вмер. Силяне дуже чудовалися и завідыли. Вун кождому дасть, ко прэсит и пороздавав гет. Щи того року знов пушов до царя.

— Вже 'сте поіли? — зьвідав прінц.

— Пане прінце, кумы, саты и сусыде прийшли и всьо забрали и я голодным пороздавав.

— Я щи вам дам, а вы собі тото держте.

Зась напаковав возы и дав 'му. Вун из бабов пушов дому и мали што істи. Може щи й типирь живут, як не вмерли.

Записав від *Дудаш Василя*, в Дубрівці 25/VI-1928. *Г.-Д.*

Два братя

(Казка)

Было де не было, жив в сильі оден чоловік и мав двох хлопцю', Стефанка й Андрійка, а были они всьі бідньі. Зобрався старшый сын Стефанко и каже до матери:

Мамо, мы дуже худобньі, я йду у сьвіт щастя пробовати.

— Я не збаю, сыне, иди.

Пушов вун у сьвіт. Чекавут, чекавут, а його не є й не є.

Перечувают, зьвідуют людий:

— Ци не відыли вы нашого сына?

— Мы ньіт — кажуть они.

— Што робити? — каже Андрийко — пушов старшый брат — иду й я.

Зобрався и пушов. Иде иде. зайшов у великый, темный лыс и заблудив. А вун мав ищи лиш чотырнадцять року', хлопець молодый. У лысі штось реве, вовк вые, а вун бойиться.

Втямив 1) оден оболок 2), позират и йде, об муг переночовати. Прийшов пуд ту хыжу, понатыґався попуд оболок. Не видит никого, лиш укрытый стул, сьім стулцю, сьім танджьирю 3), сьім ложок, сьім вилок и сьім ножу'. Вун бойится зайти. Там, у тум лысьі жили жіване 4). Дивиться дале крузь оболок, а в кутьі сидит стара баба, нус у ниї закривленый. Баба там сидит, а вун чуе лысом спів. Удбіг вуд хыжі до дуба, а тот дуб быв дуплавый, вун туды удьівся, раз голову, дале ногы и рукы Пуд ногами штось мняхке. Якось ся іщурив 5). Жіване зайшли в двур, зачали по хыжи співати, істи и цорконьіти у ложки. Хлопець сидит у пньови, штось гучит — вун здрігнув зась щось гучит, мало перестане и знов гучит Ледвы ся дочекав дня.

Рано вылыз из дупла, позират де вун быв у дуплі, а пуд ногами штось мняхке. Пудойняв а то міщук, а в ньому штось цорканит. Тягне айбо, не може вытягнути. Заперся обома ногами, тягне — не мож. Уперся в дуба и вытягнув, а то міх гроши'. Вытягнув, айбо не може пудняти. Высадив на пличі, а то впало уд нього на зимлю· Товды зняв зимушну шапку насыпав повно, завязав гачник и набив у сорочку, нахпав у реклик 6), у рукавы, а другі в міщуку положив назад.

Несе вун дому и стрітився з хлопцьом, айбо не познаются.

— Вудкы вы? — зьвідаеся Стефан.

— Иду з дому вуд няня 7) у сьвіт щастя пробовати.

— Як ся пишеш? 8)

— Я Андрій. Я щи мав брата Стефана и вун пушов у сьвіт.

— А я мав менчого брата Андрія, вун ся

---

1) побачив 2) вікно 3) тарелки 4) розбійники. 5) подекуди щулив — зігнувсь 6) блюза 7) батька 8) зовеш.

лишив дома.

— Та то ты брате?

Впознались и поцуловались, а далe Андрій зьвідовав.

— Що несеш брате?

Коби ты знав и ты бы пушов и набрав собі — сесе грош!

— Та де тото е?

— Пой изомнов назад и ты собі набереш.

Пушли тов дорогов ид дубови до дупла и двае скорше вытягнули міщук. Нахпав собі и Андрій гроші и в жебы, и в реклик и в рукавы нахпав повно.

Идут обае дому, айбо у лысьі заблудили. Переночовали пуд дубом, а рано рушили в дорогу Найшли стежку и дуйшли онь дому. Прийшли дому и видят, ож хыжка бідна, облупана и никого не е.

— Ци се, брате наша хыжка?

— Я думаву, што наша, бо так показуе.

З хыжі выйшов дьідик, што посивів, згорбився з журы та з біды.

Што глядаєте, хлопцьі?!

— Глядаємe наше домуство та не годны найти

— Што вы за одны и як ваше имня? — зьвідався старый.

— Мы так и так, Стефан и Андрій

Дьіти мої! — сказав старый дьідо и всьі поцуловалися.

— А мама де? зьвідали хлопцьі.

— Мати давно вмерли. Видите, ож не е кому хыжу вымастити, гет повблупана.

— Не журіться няню, мы донесли гроші.

Так они и розґаздовали. Старый потум скоро вмер, а сыны справили нову хыжу, поженилися и живут собі.

Записав від *Дудаш Василя*, в Дубрівці 25/VI. 1928. *Г.-Д.*

НАША ЗЕМЛЯ, 1928, р. II, ч. 8, стор. 28-33.

„Сьпйванкы[1]), кой[2]) вют вінкы из бирвінку молодым на вінчаня".

Днем перед шлюбу, з вечора, або тогож самого дня вють вінки із зеленого барвінку (зимою вигрібають його з під снігу), два для молодих, а також для дружби і дружок, що вибираються молодою з між її приятельок. Дружбу з між своїх товаришів вибирає молодий, котрого — звичайно — рівночасно запрошується і на „вінчального кума" (свідка). При плетенні вінків співаються пісні, „які лиш прийдуть на гадку". Однакож сім-там як і в цьому випадкові в (Полянах) є і спеціяльні пісні, що ріжняться від інших, не тільки своєю формою (розміром вірша), але й мелодією. До цих останніх входять перші чотири стрічки. Всі ниже наведені пісні записав я від Гафії Білянин (Кочерганки), в Синевир-Поляні (окр. Волове, під галицькою границею), дня 2. VII. 1928.-Г. Д.

Ой, хрещатый бирвіночку,
Не стелися в городочку.
Б'деш плясати у віночку,
На щасливу головочку.

Ой, кой[2]) исме вінкы вили,
Мід, зорілку исме пили.
Ой, кой[2]) исме довивали,
Лиш вино'сме попивали.

Ишов Василь долі горов,
Цвите личко, як курагов[3]).
А Гафійка долинками,
Цвите личко калинками.

Посадилам ту калину,
Я тя люблю, хоть погину.
И буду тебе любити,
Хоть не дали з тобов жити.

*

---

[1]) В С. Полянах вимовляють на „і (кінь, піп, віз, пішла і т. д.) Буква „й" не ходиться тільки в одному слові (сьпйванкы сьпйваю, сьпйваеш сьпйват) [2]) Кой від слова „коль -коли. [3]) хоругов.

Ей, вінку из бирвінку мушу тя[4]) носити,
Через хлопця молодого мушу тя лишити.

Ой, вінку зилининькый, та вінку, та вінку,
Мушу тебе проміняти за біляу ширінку.

Ой, хрещатый бирвіночок, хрещатый, хрещатый,
Та женися лиґінику, обись быв женатый.

Не плач, дьівко, не журися бо не маеш чого,
Бо ты собі полюбила хлопця молодого.

Ишли дьівкы, як лильїї тыми улицями,
Кожда несла на головцьі вінок з косицями.

Лиш Марійка файна дьівка из заду ступала,
Она собі на головцьі віночка не мала.

Ой, чому ты, файна дьівко, віночок не взяла?
— Головка 'ня[5]) побольіла, я не пожадала.

Ой, піду я в полонину, вырубаю вербу,
Та піду я з свого села через любу'[6]) тверду.

Та кохав[7]) тя, хлопче, отиць, кохала тя мамка,
А типирь тя повбімае хоть яка циганка.

Ой, изроблю дарабину пущу на водицю,
Та не давб'им за сто дьівок одну молодицю.

З дьівков бы ся настояти та паговорити,
Молодици скажеш слово та й буде любити.

З дьівков бы ся настояти, як пес на морозьі,
З молодицьов дві-три слова — вже ты на дорозьі!

---

[4]) скорочене „тебе
[5]) скорочене мня-мене. [6]) тоб-то: любов. [7]) В значінні нигодував.

Тридцять братів

(Казка).

Было, де не было, было едно малийкое село, а в тым силы жило тридцять братів и всьі они были копыльцьі [1]). В силы дуже бідно жили без роботы и дорадилися они ити у сьвіт, роботу глядати. Зобралися всьі тридцять іх та пішли. Ишли два дны й дві ночи, пришли у великый лыс та переночовали. Другого дня зайшли до фабрикы глядати роботу. У фабриці хотьіли прияти дисятьох, айбо они не хотять, лиш усьі тридцять, бо не хотьіли розрыватися. Забралися и пішли у другый варыш [2]), до другої фабрикы. Айбо й там приялибы двадцятьох, айбо они не хотят розрыватися. Идут дале. Переходили одным лысом и там заблудили. Старшый брат выльіз на велику смереку и дивится, ци не видко даґде село. Увідьів одну хыжу и загойкав: — „Онде видко село“!

Пришли они ид тьій хыжи, що стояла серед лыса, а там жило дванадцять опрышків (розбійників. Из них оденнадцять пішло розбивати, а дома лишився дванадцятый, іх копітан [3]. А было в тых розбійників таке потя [4]), що знало віцовати, Як пришли тых тридцятеро ид хыжи, а потя каже: „ - Туй є тридцять, туй є тридцять ..“. Як копітан учув, припасав саблю и выйшов вон [5]). Увідьів тридцять хлопцьів та став зьвідати:

— Що вы за одны?

— Так и так — казали братя — нас є тридцять братів, глядаеме роботу та заблудили'сме. Просиме вас, ци не мож бы туй переночовати?

Будете ночовати, пойте [6]) до хыж', у мене є тридцять дьівок та вас пожженю.

Увідьіли они, що тридцять дьівок є. Копітан дав ім вичирю и каже:

— Лыгайте из дьівками, кождый, як ґазда з жонов.

---

[1]) Байстрюки. [2]) Мадярське слова város – місто.

[3]) Очевидно: провідник. [4]) Птах. [5]) На двір. [6]) Ходіть.

Они полыгали, и дывкы по при них.

У тій хыжи была стара, беззуба баба, що мала сымдисят-и-сым років. Копитан каже їй: „—Я не маю часу боротися, йду гет у розбої, а ты, бабо возьми саблю, и як будут спати, то кождому відотни голову и повісь за волося на клинок„.

Копитан пішов, а они полыгали спати з дывками, всы тридцять и то так, що дывкы были від стыны. Баба мало заспала, а старшый брат быв розумный, й обмінив іх: дывкы на край, а хлопцы від стыны.

Баба вночи встала, взяла саблю, й не видыла, що хто з краю, повідтинала головы и повісила на клинок. Думаючи, що добре зробила, легла спати, а як заспала, они повставали и пішли собі гет.

Пришли розбійникы и копитан, и видять, що тых хлопцыв не є, а дывкам головы повідтинаны висят на клинку. Став копитан на бабу гойкати, лаяти їй (в понятті: клянути-ґд), але баба казала, що она не відыла, що хлопцы лыгали на край, а дывкы від стыны и она тым повідтинала головы, що лежали з краю.

Братя доночовалися в лысы, а рано зайшли у варыш [2]) и найшли собі роботу, всым тридцятьом. Хотыли ся женити, але не были записаны в митриці (митриці-Ґ. Д.). Замелдовалися [7]) в митрику, а тогды іх узяли на обзір и здалися у катуны [8]) двадцятьдивять, а еден зістався. Пішли до фабрики до роботы, а дале кличут іх до воська. Они казали:

— Або берете нас усых и єдного з нас не лишайте, вадь [9]) тогды ани єден ни йдеме, бо нас тридцять братів и не хочеме розлучатися.

Вже й шандеры (жандарми Ґ.-Д.) за ними заслали, а они не хотыли наруковати [10]) а паны

---

[7]) Зголосився. [8]) Мад. сл. katona—вояк. [9]) Мад. сл. vagy-або. [10]) З німецького ступив на службу.

дали знати до самого царя, що так и так. Царь відписав, що „коли взяли двадцятьдивятьох, то бирiт и тридцятого".

Пішли до воська, а там хотіли іх роздьілити по кумпаніях (по сотнях Ґ.-Д.), айбо они не хотіли и там розлучитися еден від другого. Копітан [11]) каже:

— Вы не паруетеся (не підходите Ґ.-Д.) и вас треба задьілити инде.

— Як бы мы не паровалися, то мы бы не ходили в воросьі [12]).

Написали до царя, а царь відписав: „добре, най служать в'едно". Задьілили іх окреме и необавы (незабаром Ґ.-Д.) старшый брат дьістав чиллоґы [13]). Царьська дьівка ишло на шпацьір [14]) и вчула, що як він красно комындеруе. Дуже його полюбила и хотьіла його за ґазду. Але царь и чути не хотьів про того. Дьівка плакала, просила вітця, а царь росердився [15]).

Розбійникы царя пустошили и не помогло ни воськo, ани шандеры, бо всьо розбивали и царь дуже іх боявся.

— Як ты хочеш быти мойим зятьом, то приведи міньі від розбійників коня — сказав царь, бо пришло йому на ґадку, що як його зашле до них, то там його вбют. Він не знав, що они вже там ночовали.

— Пресьвітлый царю, дайте міньі хоть двох братів, бо сам я не годен коня від опрышків выкрасти.

— Як ни йдеш, то голова ти злетит долы — казав царь и він пішов сам.

Ишов, ишов и раз зайшов у тот льіс, під хыжу розбійник в, а потя знов зачало казати: „туй е тридцятый, туй е тридцятый". Копітан выбіг из хыжі, вхопив його за пличі и замкнув до пивницьі. — „Бабо, туй е тридцятый, через

---

[11]) сотник (командант) [12]) в купі. Ворохом — разом). [13]) Мад сл. csil ag - вірки (що озна ували військ. рангу а встр. армії). [14]) З німецького: на прогульку. [15]) розгнівався

кого пропало наших 30 дівок. Я йду гет ид цьімборам (товаришам-Г. Д.), а ты возьми саблю й відотни йому голову — казав коцітан и пішов.

Баба была вже стара и не дуже добре відьіла. Як утворила двирьі, він відскочив у кут, а далє запер двирьі, а сам скочив до мащтальні (хліва-Г. Д.) и коня відкапчав[16]. А тот кінь проговорив до нього: — Як хочеш: литьіти зимльов, ци хмарами?

— Лети хмарами — відповів катуна[8]) и кінь политьів.

Царьська дьівка онь заплакала з радости, як його увідьіла литьіти по-під хмары. Выйшов и царь на двір, позирає[17]), а то справді він летит.

— Туй є кінь! — каже вояк.

Дьівка хотьіла, обы йиґ сватав, айбо царь не пристав[18]) на то и каже йому:

Коли хочеш быти мойим затьом, то приведи міні сюды самого розбійника, а як ньіт, то головов наложиш.

Яв ся просити він.

— Пресьвітлый царю, дайте ми хоть двох братів, бо сам нич ни вдьію.

Дав му царь двох братів. Він купив два теслівцьі, мотуз, клинцьі и выбралися в дорогу. Зьвідают його братя „—Нащо то? — Будете відьіти-каже він, и пішли.

Пришли недалеко хьжі розбійника, на гранку під полонину.

— Типирь я ся спрячу[19]), а вы зотньіт дерево, робіт корьіто и вытишіт одну дошку, — сказав ім старшый брат и навчив іх, що мают казати, коли опрьішок надьйде.

Зрубали они трепету, вытесали дошку и довбают корьіто.

---

[16]) З мад. lekipcsolta—відіпняв, відвязав. [17]) дивиться. [18]) не погодився. [19]) сховаюсь.

Опрышок учув ковтаня (згук Ґ.-Д.) — „Я всьо выстипав, а тут щось ковтат" — казав він, упасав саблю и пришов ид ним. Кор„то вже было готове.

— Що вы за люде?

— Мы такі, що знаеме правити корыта. Нас царь загнав сюд . Як справиме корыто, то, як царь у ньім скуплеся [20]), буде молодый.

Копітан розбійників быв уже старый. Подумав, що и він любивбы быти молодый.

— Ци не справилиб'есте и міньі корыто?

— Чому ныт, мы справиме, але вже готово, лиш треба поміряти, ци буде паровати — відповіли они.

— Та як поміряти? зьвідався розбійник. Лясьте собі черевом у корыто и спустьіт рукы, а мы подивиме, ци пасуе — казали они,

Розбійник відпасав саблю и льіг у корыто ще й рукы простер. Тогды они скоро прикрыли дошков и клинцями прибили. Старшый брат учув, прибіг ид ним та ще льіпше прибив. Поклали ворину [21]), привязали мотузом и несут у варыш [22]), як копоршів [22]).

Царська дьівка плакала, журилася за ним, що його розбійники убют. Як увідьіла, то дуже зрадувалася и загойкала: „Тату, вже розбійника несут".

Розбійника царь кіньми росьтягнув, а дьівку віддав (заміж Ґ.-Д) своему воякови за жону.

А я сьів на весло, мене сюды принесло. А я сьів на столиць та й сьій касцьі кониць.

(Записав від Вовкіш Василя. в Волівци дня 25/6. 28 Ґ.-Д. Сколе, зараз під галицькою границею. — Волівець на лінії Мукачево.)

---

[20]) скупається. [21]) кіл (рудина, ломака). [22]) Мад. сл. koporsó - труна. „Труна" також, або деревище". Ґ.-Д.

НАША ЗЕМЛЯ, 1928, р. II, ч.9, стор. 30-32.

Слідом чудернацьких „русинських" граматик не то, що хаос, а просто руїна — отворені двері до чехізації!!

В попередніх числах „Н. З." бачили ми казки від Дудаш Василя, з Дубрівки, списані з його уст тамошньою місцевою вимовою. Тут знову, поміщую надіслану ним редакції казку, народні приповідки й загадки, в оригіналі, після його рукопису, разом з ортографічними й іншими похибками. Роблю це тому, щоб бачили наші читачі ту руїну і той хаос, котрий спричинили на приказ чеських „культуртрегерів" таки самі наші „батьки народу", творці всяких чудернацьких, сепаратистичних граматик.

З Дудашом, хлопець років 14, я розмовляв протягом трох-чотирох годин і спостеріг, що хлопець надзвичайного бистрого розуму, з величезною фантазією (хто його зна', чи не криєсь у йому майбутній письменник, тільки требаб якимось то чином підпомогти дати йому освіту, бо хлопець дуже бідний. Інакше талановитий хлопець запропаститься. Любить читати і прагне за книжкою, однакож не має жадної спромоги дістатись до неї. Все таки видно хочби й із старання писати фонетикою, — що українських книжок він читав Але що з того, коли в школі його вчили аж з трох граматик, то й не диво, що хлопець поколотився: дома говорить чистою українською мовою (невеличка ріжниця тільки в вимові); читанки, граматики Волошина, ані то етимологичні, ані фонетичні; Панькевич знову перетранспорував через Карпати колишній галицький „о", що його вже від десятьох літ поховали. Знову вчителі з мукачівської кацапської семінарії навчають страшним язичієм, після російської граматики, на „общерусском літературном язике". Отже як йому писати: Чи так як дома вимовляє (кунь, пуп, вуз), чи після Волошина (конь, поп, воз), чи може після граматики Панькевича (кôнь пôп, вôз)?

Не було в їх смілости завести в школах фонетичну граматику, ба навіть за українською книжкою ревізії роблять у школярів, як то сталось і в Севлюші, щоб нічо з українського не попалось до рук шкільної молоди.

Тому то і вийшов величезний хаос, на зразок котрого поміщую ниже наведені матеріяли.

Похибки не виправляю, а тільки важніші пояснюю, так само і чужі слова під числом

Подеякі протинки, павзи і точки при кінцях реченнів додав я сам, о скільки їх там не було і оскільки вони були конче потрібні. Інакше все, як в рукописі. Наголоси не означені. Оригінал рукопис) як документ, переговую в себе Г. Д.

* * *

ЦАР и ЕГО СЫНЫ.

КАСКА.

Далеко, далеко, за склянов[3]) горов, жив собѣ един цар, котрий мав трех сынов. Раз прикликав він своих сынов до хижі и каже им, сыны мои любѣ, витязѣ[4]) славнѣ. занепав я на очи и не виджу свѣта, а чую же дис далеко за морем ест така хижа, в котрой есть молоко котрым лиш помастить очи, та буде видѣти. Котрий из вас менѣ принесе, дам ему половину царовства. Выйшли сыны на двор и там стали говорити. Каже старший сын — перше пійду я и кед[5]) не буде довго мене, тогда идѣт и ви за мною. Вибрався старший тай пошов. Идиде, и раз зоперся перед морем, сів на шіфу[6]) и иде, раз лиш видит остров и помалу почав приближатися к нему. А на том оствовѣ жила една царівна, котра была заклята, и она сколом притягла его до себе и взяла в неволу[7]). Довго довго чекали братя его, раз каже середущий — иду и я за ним. Пошов тай и він так походив: притягла и его до себе. Довго чекав наймолодший брат, раз каже своему отцови, отче[8]) пошли братя, иду и я, отец его дуже просив жебы не ишов, але он[9]) лем пошов, справив собѣ еден великий корабель и набрав до него из каждого ската[10]) пару, привязав на роги свічки и поплавав морем. Плавле, плавле, и раз лем почав приближатися к[11]) острову. Царѣвна и

---

[3]) за склянинов. [4]) з мадярського vitéz — герой. [5]) Мае бути „кедь" — коли. [6]) З нѣмецкого — пароплав. [7]) Мае бути „в неволю". [8]) Взято із старославянщини, в цьому селі ніхто не скаже „отчо", але „няню". Genetivus твій отець, мій няньо. [9]) „Он" штучне, витворене „нашими" „граматиками". На Закарпатті вимовляється „він він вун", а нівчому раві „он". [10]) Похибка, мае бути „скота". [11]) „К острову" не вживаєтся, а тільки **ид острову**, або **до острова**, так само **ид ньому**, або **до нього**.

его притягла, але он запалив свѣчки на скотах и выпустив вон тай каже: — де сут моі брата? Царівна напудилася и казала, же даст его братя, лем най запре свою звѣрину.

Он запер скотину и она дала ему братя, каже он до своих братов, пождѣт, поки я вернуся и поплавал[12]) дале.

Раз зупинився на березѣ моря, вылѣз из корабля и видит, яказ[13]) хижа, пошов до хижи, позерат[14]), а там, на порозѣ баба босорканя[15], спит. Он тихеннко перейшов и пошов до комнати, а там на столѣ стояла фляшка з молоком, набрав собѣ молока и написал картку, же хто там быв, из котрого краю и як ся пише[16]) и прибив на студну дощку стола и пошов, сѣв у кораб и пошов до того острова, где его братя были. Взяв своих братов и пошли, идут, идут и зайшли на дорозѣ до едноѣ корчмы. Там дешто заѣли, выпили, раз его братя выйшли и порадилися, же што бы ім изробити з братом, бо он понесе молоко и отец даст ему половину царства, они взяли его и кинули в едну пропасть, а сами пошли до дому.

Коли прийшли дому, звѣдався их отец, же ци не видѣли брата, а они казали ж: ни видѣли. Раз вернулся[12]) брат дому, отец, як его увѣдѣл[12]) и каже: — я тебѣ[17]) казав, же не и ди из дому, а ты лиш пошов, тепер дам тебе з.гбити, и прикликав вояка и казав: — поведеш е г о в лѣс и принесеш менѣ из него серце и з рук малѣ палці. Повів вояк его в лѣс, а той п чав его просити, жебы незабив его, бо за н м велика бѣда буде, и казав, што нигда не покаже ся отцови на очи, доти просив, что вояк его пустив и отрубав палцѣ, тай вернулся[12]). По дорозѣ дому нашов[18]) серну, забил[12]) и вырѣзал[12]) серце и поніс царови. Цар узав и понѣс до хижі, зварив тай изів. А тот руки закрутив у рянду и пошов далеко до чужого краю и наявся до царя служити, и он там быв чашником, а нигда никазав, же як ся пише, на руках уже мав рукавѣці. Царскі донки[19]) дуже

---

[12]) Вплив російськ. грамат.

[13]) Мав бути якась. [14]) Розглядав. [15]) З мадярського boszorkány — вѣд мы [16]) ...як вветься (на прізвище). [17]) М. б. тобі [18]) М. б. найшов. [19]) М. б. лоньки.

его лубили[20]) и звѣдалися, же чом уже носит рукавѣцѣ але он не хотів казати.

Раз до его отца прийшло писмо, же обы загнав того, котрий там быв, котрий брав молоко, бо у тоѣ красавицѣ[21], где он брав молоко написав картку, од него быв хлопец и уже мав 3 роки, а она дуже чудовалас[22]), же хто то там быв. А хлопец, як ишов[23]) под столом та одорвав картку и дав матери и так она знала и написала за ним. А отец, як достав нисмо, та каже сынам: — сыны моі, идѣт там, вутка сте принесли молоко, бо кид[5]) не пуйдете, та загубит мене и вас. Казе[24]) старший сын: — иду я, сѣв на коня и пошов, она чекала и выстилиле червеное полотно, сѣла из хлопцем тай сидит, раз увидѣла и каже хлопцеви: „анде иде твуй нанъо", а хлопец каже: „ой, мамо, то ни няно, бо як буде ити няно, та червена вана[25]) буде нам хижу закровати.

Прийшов он, а она каже: „иди, то не ты!" пошов дому и загнав брата середущого, тот також прийшов дому, бо и його загнала. Казала же кид не заженут того, ко там быв, та загубит ѣх дома, каже отцови же она хоче моложого брата, бо то он быв там,

и сказав же як они зним изробили,

тогды цар прикликав вояка и зачав его просити, же ци доправды забив его, бо велика бѣда за ним, кид го забив, та всѣ пропадеме, тогда вояк каже: — палцѣ побрубовав, а его пустив скоро (...послав —Ґ.Д.) цар куренцы же де н йдут такого хловца[26]), што не мае малѣ палцѣ на руках, та най заженут до него, раз достав газету и он прочитав и пошов до отца взяв коня и пошов там. Иде а она увидѣла и каже: „ий сыну, иде твуй апо[27], а хлопец каже: — „ой, мамо, апо идут!". Прийшов там, поцуловалися и взав еі до дому, дома посвалбовали, дав ему отец повцаруства, изробили велику свадбу, таку, что щи и комары были пяні.

Дубровка, Написав: *ВАСИЛ ДУДАШ*
VII. 8. 1928.

---

20) М б. любили 21) Ввято вросійського. 22) Чудовалась (дивувалась), так само хлопець, а не хлопец. 23) Ліпше скажучи — бавився. 24) М. б. ка же. 25) М. б. вовна 26) очивидно — хлопця 27) Мад. сло во ара батьку.

Народна приповѣда[28]).

У одпум селѣ жив еден пан, котрий мав у другум селѣ камарата[29]). Раз прикликав цигана и дав ему, два раки тай написав картку и каже — „неси циган сесі раки до того пана“, циган взяв раки и несе Дуже тепло было, раки вывалили языки, он ишов так коло моста и пустив раки у воду, понѣс до пана картку а пан прочитаи и каже: — циган, та ту сут два раки, — а циган каже: — „йуй пануčку, та тусут? я думав же утѣкли“. - тай утѣк.

—o—

Народ. пр.

У йеднум селѣ бовав плебан, он мав дуже много солонини[30]). Раз еден циган пошов до него красти, вылѣз на под и став брати солонину, а там была вырѣзана дира[31]), де плебан спав. Циган набрав солонини, засѣчав ищи штос та впав, и скоро каже: „дай боже добрий дин[32]), пан плебан“, а вун каже — дай боже пан циган, та цотам[33], циган? — „принусим, пануčку, солонину, жебы за мойов маціров одправілі уншу (?), а пан каже: — нейдеш до фраса циган?! та мні треба твою мершу?[34]). И циган утворив двирѣ тай пушов.

Дубровка, Написав: *ВАСИЛ ДУДАШ*
VIII. 7 1928.

---

[28]) М. б. приповідка. [29]) Нім. слово — товарищ. [30]) Сала. [31]) М. б. діра [32]) Післянимови „динь“ (день) [33]) М. б. „та що там?“, якщо авторно іронізує з пана плебана, як з такого, то висміває його за те що скоро піддався чехізації. [34]) Здохлятина.

НАША ЗЕМЛЯ, 1928, р. II, ч. 10, стор. 31-32.

Ой, ходила дівка біла...)*

Ой, ходила дівка біла у ліс на калину,
Ой, ходила та й блукала сім літ та й годину.
"—А що ти там, дівко біла, по лісові блудиш?
Чи не ти, дівчино біла, того хлопця любиш?
—"Наколиб я не любила, я би не ходила:
Горі тими долинами в чужий край не плила...
Із суботи на неділю новина ся стала,
Молода дівчина біла хлопця чарувала.
Свого хлопця чарувала, кликала до хати:
"Ой, ходи-ж-бо, хлопче милий, щось ти маю дати".
Прийшов леґінь молоденький та сів на порозі,
Вона йому чари дала в пшеничнім пирозі:
В однім розі у пирозі ще й суху калину,
В другім розі у пирозі сліпую гадину.
Повернувся він до дому, матонька питає:
"А що-ж твоя. любий сину, краса погибає?
Чи ти, сину, з коня впав, чи ти, сину, вбився;
Чи ти, сину, у дівчини чарів поживився? "
"Не я мамко з коня впав, не я мамко вбився:
Бо я, мамко, у дівчини чарів поживився..
Та дай мені, моя мамко, біленькее платя,
Іди, мамко, приведи мої рідні браття".
Прийшли його рідні браття, за порогом стали:
Та чому ви, рідні браття, ближе не ласкали?
Приходіте, браття, близше, буду вам казати:
Котрий дівку вірно любить — не йди їй до хати.
Не іди їй та до хати, не стань говорити,
Вона любить твої літа чарами зчарити.
Та подай-же, рідна мамко, білу подушечку,
Приведи мні молоденьку Марійку, душечку".
Прийшла вона молоденька, за порогом стала:
"Та чому-ж-бо ти Марійко, ближе не ласкала?
Приходи сюди, дівчино, маю щось сказати,
Що вчинила, розчини вже, бо мушу вмирати"
— Я любилаб, мій миленький. ото учинити:
Що зробила не розчиню, не мож розробити
Мусиш іти, мій маленький, в сиру землю гнити
Щоб ти знав, мій хлопче білий, як по дві лю-
[бити . „

*) Цю прегарну народню поезію (списав Евген Зомборій в селі Керецькі на Мараморощині) вибрали ми з „Хрестоматії" Евменія Сабова, що вийшла в Ужгороді року 1893. Порівняйте цю поезію з „творами" Фенциків, Духновичів й інш.

НАША ЗЕМЛЯ, 1928, р.II, ч. 2, стор.14.

Поганські звичаї в наших святах і т. зв християнська традиція.

(Святий вечір і »водосвята«).

Поодні наші збирачі народніх пісень та инших матеріялів, особливо педатоґи прямо любуються в ріжних церемоніях, котрі витворились штучно. Вони навмисно оминають те найважніше, що після їх є »поганським, забобонним«. Др. Панькевич (описуючи про обрядові пісні в ц. р. великодному числі »Подкарпатска Русь«) признає, що в наших обрядах багато поганського, а вже не посмів сказати, що є свята, до яких протягом віків нічого не причепилось з тзв. християнської традиції, яку насильно розповсюджовано, щоб затирати все »поганське, мистичне«.

До таких свят в першу чергу належить наш святий вечір.

В одній верховинській околиці, яка мені рідна і яку найкраще знаю, заведено різдвяну гру »Вифлеєм« вже за моїх часів. »Звізду« трохи раньше. Ялинки, дарунки то-що й досі не знають.

Історик Грушевський й инші історичні джерела згадують, що перед переходом на християнство за поганських часів, святкували наші предки »празник хлібозбору«, що припадало на ті часи, що й теперішній »святий вечір« з заведенням християнства згодом празника хлібозбору пристосовано до святого вечора.

Всі инші народи західньої Европи здебільша скорше приймали нові звичаї в наслідок чого затиралась їхня стара поганська традиція і витворювалась нова. Через те і святкуванні Різдва — приміром в мадяррів — не знаходяться сліди давньої митології, а є це справжнім витвором нового католіцизму.

Натомість в нас, включно з Підкарпаттям Галичини та Буковиною, законсервувались та зберіглись і досі всі звичаї святкування найкоротшого дня року Корочуна, що звався Колядою, чи то пак святом хлібозбору. Та хоч християнство і змінило це свято на Різдво, все таки не позбавило його характеру »свята хлібозбору« і звичаї давнього святкування й надалі зіставались в оригіналі.

Докладно студіюючи святкування святого Вечора на Закарпатті, приходиться сконстатувати, що українське населення майже всюди однаково святкує з виїмком близьких сіл до мадярських околиць, що підлягали впливам. Наші закарпатські звичаї в дечому ріжняться від звичаїв гуцулів Буковини, де домінує ще буйніше розвинута фантазія.

Я тут опишу обряд нашого »святого вечора« і нехай хто скаже, чи не є це копією »празника хлібозбору«, девятого і ще давнішого століття, про що згадують наші історики.

Отже:

Насамперед господиня напече 12 »паленицьк (паляниць тзв. керечунів*), між ними одну найбільшу. Навіть найбідніша господиня спече не менше 5. Але в тих »керечунах« обовязково мусить бути 12 страв (домішується до тіста в середині хліба, перед саджением в піч) і то такі страви, що репрезентують якусь цілість, а не поодинокі продукти і так є там: пшениця, жито, овес, кукурудза, мід, бараболі, капуста, пшоно, гречка (в новіших часах риж), фасолі, горох, біб, сливи (сушені); а часом ще й дві-три верна соняшника чи »насіння« (конопляного, з чого вироблюють також »олій« (олой). Як бачимо є тут заступлені всі галузі сільського господарства: а) полеводство: озимина, (пшениця), б) ярина (овес, кукурудза й ин.), огородництво (капуста то-що), садівництво (сливи), пасічництво (мід). Про скотарство пізніш.

Наварить також вечеру пісну (галушки, голубці, капуста з олоєм, фасолі, біб, горох (на сухо), тісто з мармеладою, варені сли-

ви. Відтак овочі (яблука, груші, оріхи).

Док господиня приготовляє вечеру, господар обводить ланцом (ланцюхом) стіл (чотири ноги стола), щоб цілий рік була єдність (згода) в хаті та щоб було сили і здоровля, міцного, як той ланц. Господар після цього виходить, а жінка ставить під поріг сокиру (топір), »щоби за цілий рік не приходила до хати нечиста сила«.

Незабаром чоловік входить зі сноном (житним, чи вівсяним) і з отавою (або сіном) у руках (це властиво й репрезентує сінокоси — пашу), стає на порозі, трираз промовляючи:

— »Кланяюся снопом!«

Господиня на те йому відповідає так само тричі:

— »Будь здоров хлопом!« (то-б-то: дужим, здоровим).

Він переступає сокиру, ставить сніп на лаву під стіною в кут біля стола, а сам розтрясує отаву, чи сіно (а за браком того солому) по землі, по лаві так само і на столі.

Жінка під тим часом накриває стіл (так, що розтрясена на столі отава, чи сіно являється під скатертю) і ставить всі паленици — »керечуни« на стіл, (а принайменше пять, на кожному углі стола один, а посередині найбільшу). Ставить свічки в хліб і їх запалює.

Всі сідають до стола, господиня ставить вечеру, а зокрема три миски з на-сухо вареними фасолями, бобом і горохом. Господар бере жменю фасоль і розкидає по стінах »аби цілий рік велися корови«, відтак розкидає біб, »аби велися воли«, те саме робить і з горохом, »аби плодилися телята«. Вечера починаєсь вареною пшеницею з медом. Без горівки також не обійдеться. Пляшку відтак ставиться під сніп пшениці в куті.

За пшеницею іде біб, горох, фасолі, а потім »олоєм ряджені« голубці, варене тісто в середині з мармеладою та варені сливи. При кінці овочі.

Цілий день св. вечора повинна бути повна згода в хаті: якщо сваряться, то сваритимуться цілий рік, а коли день пройде весело, то радітимуть через цілий час протягом рока.

Через те того дня всюди спокій. В той день стараються вимиритись навіть смертельні вороги. Того дня жебраків вгощають, але з хати, навіть братові, не визичають нічого. Днем перед святим вечором позбирають всі порозжичені річи — лопати, мотики, коси й инші предмети, щоб в день святого вечора всьо було дома.

На святий вечір нагодують худобу самою найкращою отавою, бо в той день не повинна голодувати навіть і та мишка (для неї порозкидають зерен по закутинах). Вся худоба в той вечір »проговорить до богів« і, якщо вона голодна, то поскаржиться на свого господаря.

Вірують також у те, що о півночі того вечора »отвориться небо і хто не побачить, те, що тільки жадає, (гроший, землі чи инших дібр) все те йому сповниться«.

Цього вечора також не обійдеться без ворожок і забобонів. Господиня намазує двері хліва дьоггем, »щоби спокуса до стайні не заходила«. Запалить ладан і трикратно обмиває вімня (дійки) коровам, »щоб їх в полі зла гадина (змія) оминала«.

Також ворожать і в саду овочевим деревам. Господиня візьме »тупицю« (сокиру — топір) і околот соломи. З соломи зробить гірстку і, мов верівкою, обовяже дерево — то-б-то »кладе вінок«. Після того тричі обухом вдаряє в дерево і погрожуючи, промовляє до його »аби'сь ти грушю (чи яблінко) родила, бо зрубаю тя« (тебе). Якщо є пасічництво, то з ладаном обійдуть коші бджіл також тричі, постукають пальцем у коші, промовляючи: »аби було воску та меду«.

Підчас, або після вечері надходять колядники, що співають гарні пісні. Їх закликається до хати і вгощається горілкою та закусками. Менших колядників — дітей оріхами та овочами.

Другого дня, на різдво, їдять вже і мясну страву. Протягом свят святкують, веселяться та ходять у гості один до одного. Паляниці — »керечуни« зупотребляються крім одного, головного, якого переховують, аж до нового року (водосвят).

Днем перед новим роком (меланка) святкують **»бабин вечір«.** Звуть його бабиним вечером через те, що тоді кінчиться старий рік і наступає новий. Отже є це прощання старого року. »Бабиним« він мабуть і через те, що тоді найбільше баби ворожать. Дуже можливо, що сама назва сягає в стару давнину — поганську митологію, однакож це ще досі не вдалось мені прослідити.

Вечера повторюєсь майже так само, як і святого вечера, тільки вже не пісно. Після того, починаються ворожки.

Сам господар набере з печи грани »ясних вугликів« і ставить групами »під цівку« (під кіш, що проводить дим з грубезної, із глини битої печи до сіней). Кожний гурт ясної грани назве осібно: »се коні, се воли, се корови або вівці, а отсе кози«. Отак, запамятавши собі назву кожної групи, слідкує за тим, що котра група довше ясніє. Коли скорше згасне перша, а довше затримає свій жар третя група, то той рік щасливий буде на корови а коні, чи воли в тому році не поведуться. Господар хоч бодай хвилево робить висновки, міркує і чи він в практиці придержується, чи ні, а є про що радитися, трактувати справу і балакати цілий вечір.

Знову баби, ворожать і тоді ріжні шептухи мають чимало праці: дітям, що перелякались (і прим. пробуджуються або гойкають в ночі) відливають віск. Якщо перелякала його собака, чи кітка, то наріжуть з тої звірини шерсти і »палять під поділком« (так, щоб дим дитині входив до сорочки); хворому у свяченій воді »гасять вутля«, таким чином, що до миски вкидають 9—12 вугликів грани. Коли вугля затає на спід, то є небезпека, а коли плавають зверха по воді, то є надія, що скоро виздоровіє. Водою баба хворому змиває чоло, груди і ноги, дає тричі пити (все з иншого боку миски) і шепче слова. Хворому також »бають« (ворожать) з часноком та голкою. Ци ворожки (»баяння«) вони роблять хоч коли і серед року.

Також, головно дівчата відливають у воді віск і з фігур остилого воску ворожать, розшіфровують значіння блищої будуччини.

По деяких околицях ворожать собі дівчата ще й так, що зажмурявіч несуть глиняні горшки до плота і коли натрапить на кіл, то того року вийде заміж.

Подекуди ворожать і так, що наберуть знарядів їди (ложки, ножі, вилки) і тим граються. Якщо випаде ложка з рук, то того року не прийде сватач, а коли вилки, то в скорому часі дістане дівка мужа.

Також кидають постолами, чи черевиками до дверей і коли черевик повернений носом до хати, то незабаром до хати прийдуть сватачі...

Другого дня — на водосвята, ще досвіта раненько, візьме господиня »керечун« і качає його, мов колесо, аж до ріки, чи потока. Паляницю намочать у воду і знову качаючи, вертає домів. Що чому вони це роблять — і самі не знають. На мій запит була відповідь така: »наші діди та батьки так робили — і ми так робимо«. »Керечун« відтак пороздроблюють і зі солею дадуть худобі.

На новий рік (водосвята) святять ріку. Кожний в коновку, чи в відро набирає води, несе домів, оббризкає обійстя, поїть нею членів родини.

При самому свячені води, багато з чоловіків хочби й який мороз, забреде до коліна в ріку »аби був міцний і здоровий«. Парубки миються і крадькем стараються пообтирати лице білою суконкою, чи рябим платком гарної дізчини, »аби були красні«.

Отак і минеться святий вечір та водосвята, що тільки в їх поезії та традиції тих, дуже гарних старих наших звичаїв, що говорять про колишню давнину. Тільки забобон колиб не було!

Всі инші свята не носять жадних слідів нашого минулого, крім одного свята на весні (Івандень). Але воно й слушно, бо наша стара, поганська митологія й не знала більше свят, крім »празника хлібозбору« (корочун) і »свята Івана Купайла« (веснянки), про їх колись так само напишу.

Ужгород, XII. 1928.

---

*) Говорилось, а навіть між нашими автохтонами і до нині держиться думка про те, що слово „керечун" походить з мадярського karácsony А це цілковита по-

милка, бо святочний хліб „керечун“ походить від самого празника Корочуна. А що це був свято хлібозбору то тим і пояснюється, чому до того керечуна вміщу али 12 страв Отже, якраз навпаки: мадяри, перебуваючи перед іхнім приходом на нинішню Угорщину, під Київом, а так само і пізніш в сусідстві зі славянськими племенами, мали нагоду познайомитись з празником Корочуна і його перебрати й для себе, придбавши рівночасно і саму назву Корочуна — karácsony: їхнього Різдва Крім цього перебрали вони також від нас більше 3000 слів майже всю рільничо-господарську термінологію, а також й инші слова szalma — солома, széna — сіно, jászol — яслі, gereblye — граблі, barázda — борозна, gazda — газда, árok — ярок, рів, asztal — стіл, lóca лавиця, лавка, drága — дорога й тисача инших слів, бо вони, як кочуюча, воївнича дика орда не мала свойого власного засобу слів. (Мясо вони клали під сідло коня, де воно устоювалося і вони їли його сирим. Дітей завойованих убивали і серцем годували своїх героїв, бо вірили що тим вони набудуть ще більшої хоробрости — про це говорить сама їхня історія.) Навіть не вміли вискавати по свому тільки три дні тижня — неділя, понеділок, второк (vasárnap, hétfő, kedd); а вже середу (szerda), четвер (csütörtök), пятницю (péntek) і суботу (szombat) перебрали від нас. — І-Д.

-

НАША ЗЕМЛЯ, 1928, р.II, ч.12 (за грудень), з дня 2-го січня 1929 р. стор. 20-22.

ПОЛИВАЛЬНЫЙ ПОНЕДѢЛОК НА ГУЦУЛЩИНѢ.

Здебôльш по цѣлôм Пôдкарпатю на Великодный понедѣлок парубки тягнуть дѣвчат прямо за волося до студнѣ, щоб полити водою. Чи раз понищиться дороге святочне убраня, шовкова платина понѣвечиться, а часом таки прийдеться перехолодитись дѣвчинѣ. Бачив я на власнѣ очѣ, що зловили парубки дѣвчину, та не то що облили водою з вѣдер, але взяли бѣдну и намочили в рѣку.

Се є дуже по брутальному и нам треба од того одвыкати нашу молодь.

Натомѣсть видѣв я звычай пôд сими святами на Гуцулщинѣ (в Раховѣ), що на мене зробило приємне вражѣня. Опишу його цѣлковито, щобы познайомити з сим прекрасным звычаєм всѣх, котрый є гôдным наслѣдованя.

Отже: на Великий Понедѣлок по Службѣ Божôй кождый легѣнь бере свою дѣвчину попôд руку и пара за парою идуть на рѣчку. Красненько, чемно поводяться, в дуже делѣкатный спосôб.

Надôйшовши над потôчок, парубок намочить руку в воду и оббрискає лице дѣвчины, при чому промовляє:

„Абись була така весела як весна,
абись була така здорова, як вода".

За сим слѣдує друга, третя пара, а коли всѣ покропили своѣх дѣвчат, знову пара за парою, ґрупою одходять. Далѣ йдуть новѣ ґрупы.

Сей прекрасный звычай всюды треба плекати, замѣсть брутального поливаня з вѣдер.

Великодна забава на Гуцулщинѣ. (Богдан)

Дѣвчата, хлопцѣ беруться за руки и творѣть браму. Иншѣ в парах проходять крѣзь ту браму, спѣваючи:

„Пустѣть нас, пустѣть нас вôйну вôйнувати
брама: Не пустимо, не пустимо мосты розбивати:
хор: А мы мосты поломемо, калинковѣ накладемо
А прѐ*) собѣ йдемо.

брама: Не пустимо, не пустимо мосты поламати.
хор: А мы мости поломемо, калинковѣ накалдемо
И грошей мы не даємо, а прѐ собѣ йдемо".

Те саме в иншôй варіяцїѣ:

„Ой, зеленѣ огѣрочки
Ой, пристиглѣ попѣночки
Завивайте си,
А вы хлопцѣ та молодцѣ
Забавляйте си".

Одтак всѣ беруться за руки, роблять коло, при чому спѣвають:

„А мôй милый молоданьчик,
Поплынь, поплынь по Дунайчик,
А розчини жовту косу.

*) Прѐ — гарна форма значѣня „через".

Умый, умый бѣле личенько,
Убуй, убуй черевиченьки.
Ой, узмиси за ледвиченьки,
Шукай, шукай посестриченьки".

-

ПЧІЛКА, Ужгород, 1930, р. 8, стор. 256-257.

СВЯТО РІЗДВА НА ЗАКАРПАТТІ

(Уривки з доповіді "Матеріяльна й духова культура селян волівської Верховини з кінцем XIX-го і початком XX-го сторіччя", написана в 1971 році)

Волове, тепер Міжгір'я (Закарпатська область УРСР), було вже й на початку цього сторіччя центром району. До нього належало понад 30 сіл. Саме село Волове могло тоді мати 3-4 тисячі душ, з своїми шістьома присілками - яких 7-8 тисяч душ.

Населення було бідне, складалося з безземельних і малоземельних селян, лісорубів, плотогонів (бокорашів -дарабашів), чабанів, пастухів і сезонних сільсько-господарських робітників, які особливо в часі жнив ходили на заробітки на угорські долини. Нинішньої сільсько-господарської механіки не мали і не старалися мати ані угорські поміщики, хоч деякі маґнати мали і по 10,000 гектарів урожайної землі на угорській рівнині.

Протягом багатьох віків селянство навчилося боротися за своє існування саме без якогонебудь проводу, без інтеліґенції, просто своїм інстинктом, щоб зберегти не тільки своє фізичне існування, але й свою мову, свою пісню, свої звичаї і всю свою традицію. Початки його високої, своєрідної культури походили ще з часів Київської Руси, куди Закарпаття належало аж до XIII-го століття. Це історичний факт. Рідна культура й удержувала в ньому той потенціял величезної духовної сили, що дала можливість віками протистояти чужим впливам, живучи під ярмом чужих, ворожих народів. Його затискали чим дальше в гори, його денаціоналізували. Народ боровся сам як міг і як знав. Його прадідівська мова, рідна, материнська пісня перед денаціоналізацією його захоронила.

* * *

Подивімся тепер на ритуал, на забави, які собі сам народ витворив. Молодь не знала театрів,кіно тоді не існувало. До районного центру Волового прийшло воно 30 років пізніше. Була єдина церква і корчма. До церкви ходили всі. В церкві і перед нею виголошувано заклики, обговорювано події, керони[66] збирали і записували людей до своєї групи на роботу, на жнива тощо. Коли треба було щось обговорити ширше, то звідти йшли до школи на збори.

Найбільшим святом у році був Святий Вечір і Різдво за григоріянським календарем 6-го січня. За нашої поганської передхристиянської мітології на цю добу припадало "свято хлібозбору".

Гляньмо, як святкували за моїх хлоп'ячих років перед Першою світовою війною. На свято пекли т. зв."корочун". До сьогодні його наші господині на селах печуть і називають інколи "керечун" (в угорській мові Різдво зветься "карачонь", видно, що перебрали від нас...) В середину корочуна, як у гніздечко, обов'язково впікали дванадцять різних плодів (звичайно дається ці продукти в сире тісто і так його печуть). Є тут пшениця, жито, овес, ячмінь, риж, фасоля,біб, горох, капуста, яблука, сливи, горіхи. Коли якийсь сорт бракує, то нагородять його іншими, як волоські горіхи, олія з конопель, гриби, цибуля, часник тощо. Цікаво, що кукурудзи і бульби (картоплі) між ці святкові страви не давали. Здогадуюся, чому - мабуть через те, що ці дві страви були "зайди", їх ще тоді в нас не було, як наші прапредки святкували свято хлібозбору,а традиція святкування переходила із старої ґенерації на молоду, не змінюючи способів. Цього корочуна не зуживали, а затримували до кінця свят і тоді давали його худобі.

На Святий Вечір господиня повинна була наварити хоч дванадцять страв. На скатертею покритий стіл поклала три корочуни, головний на середині, то був найбільший, до якого встромляла косицю з "овесика" (вівса); до менших встромляла свічки. Стіл обвили ланцюгом, щоб родина жила у згоді і не розпадалася. Мабуть, це залишки патріярхату, коли батько, голова родини, тримав усіх разом з жонатими синами в одному обійстю. Під поріг клали сокиру й накривали гунею, в одвірок над входом встромляли ножа і обвели його вугликом нарисованим кружком, щоб нечиста сила не мала доступу до хати. Нагодовували маржину досита, бо "опівночі відкриється небо й худобина може поскаржитися небесам за свого хазяїна, що вона голодна..." Під припічок, під запічок, в сінях і кліті (коморі) розтрушували зерна збіжжя, щоб і миші були ситі... Кіт діставав повну миску молока... Поросюків у кучі накормлено подвійно. Овечки дістали свіжі ялинкові гілки, які вони дуже любили обгризати. В саду на плодоносні дерева від стовбура нав'язували солом'яні вінки, вдаряючи тричі обухом сокири і при тому промовляли: "Зрубаю тебе, як не зродиш!..." Вкінці мали і практичне значення, бо

шкідлива черв'ячня до корони не мала доступу з весною.

Мужчина в родині (як такого не було, то хлопець з рідні, або й сусідський) вніс до хати невимолочений сніп жита або вівса. Став на порозі, тричі вклонився й промовив: "Кланяюся снопом!" Йому вся хата відповідала: "Будь здоров хлопом!" - що означало сильним, здоровим. Сніп поставив у кут за столом, господиня запалила свічки, він вийшов і вніс отави або соломи і порозтрушував на землі, на столі; всі сіли за стіл і почалася вечеря. Прийшли на стіл пісні страви: капусняк з грибами, голубці, паленята (вареники) мащені олією, смажена риба як була, варені сливки з грушками; пили солодкий вар із сливок.

Після вечері звичайно приходили колядники зі"звіздою", яку собі змайстрували хлопчаки із сита, так що вона на патичку в руках оберталася; в середині горіла свічка і пересвітлювала кольорові папері на чотирикутних рогах. Папір був напущений олією і перепускав світло свічки. Приходили колядники і з вертепом (вифлеємом), співали колядки, щедрівки. Багато було між ними і старовинних світських, що не мали нічого спільного з християнством. Наведу тут одну із старовинних колядок, яку мені дала одна гуцульська вчителька:

Встань господарю, та одягайся,
бери онучі[67] та обувайся,
подь[68] з нами.
Будемо разом колядувати
і людей добрих розвеселяти,
дай Боже!

А вам, ґаздине, повніï скрині,
масла, сметани і солонини,
дай Боже!
Дай же вам, Боже, несучі кури,
Вбисьте ся жури зразу позбули,
дай Боже!

А вам, дівчата, гарні хлопчата
У ці м'ясниці повіддаватись,
дай Боже!
А вам, хлопчата, гарні дівчата
у ці м'ясниці поженитися,
дай Боже!

-

АМЕРИКА, Філядельфія, 25. грудня 1984, ч. 207.

ДОПОВІДІ

ЗНАЧЕННЯ БДЖОЛЯРСТВА В НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Вже в давній старовині пізнала людина велику господарську вартість бджоли й старалася її присвоїти. Про бджолу згадує Біблія Старого Завіту і таксамо при розслідженнях старого Єгипту через викопки знайшлися гієрогліфи, на яких можемо бачити малюнок бджоли. З цього можемо бачити, що бджолярство сягає в дуже глибоку давнину.

Стародавня людина, знайшовши бджоли в дупляних колодах пралісів, старалася то добро задержати для себе. Довго були бджоли мешканцями лісів, аж пізніше додумалася людина, що, властиво, бджолам все одно, чи будуть перебувати в лісах, чи коло домівства людини. Людина зробила експеримент, відрубала ту дуплянку з бджолами від колоди й понесла додому. Бджоли залишилися там і так поволі бджоли переходять з лісів до людської загороди. Щоб добре себе почували й мали місця для розмноження, людина вирубувала для них такі самі колоди, в яких їх принесла з лісу, видовбала відповідні дупла і всадила туди нові рої. Пізніше перейшла на солом'яні коші та хатки збудовані з дощок. В наслідок дослідів винайшов людський розум рамові вулики, щоб краще використати скарб цвітів і щоб помогти і бджолам.

Про користь рамкових вуликів буду обширніше говорити в других лекціях. Тут говорю тільки про значення бджолярства в народному господарстві.

Господарилось і господариться з бджолами в кожній країні, а найбільшого розвитку досягло воно в теперішньому часі в Америці і Німеччині, де постало багато бджолярських господарств, спеціяльно промислових. В давніших часах на Україні процвітало бджолярське господарство в великих розмірах, особливо за часів Прокоповича, що перший винайшов рамовий вулик (він мав вище 8,000 вуликів і заложив першу на світі бджолярську школу) і цим дав підвалини новій, модерній господарці. Але гарно розвивалось воно і в теперішній нашій Підкарпатській Русі, далеко ліпше, чим тепер. В історії знаходимо сліди, що наші прадіди платили панам замків данину медом і воском. З меду виробляли різні солодощі, пекли медяники, особливо на свята, якими трактували гостей, давали дарунки тощо. Ще й до нині лишився гарний звичай, що на Різдвяні свята, а також і при других святочних вечерях, ставиться на стіл насамперед пшениця з медом, а також при печенні святочної паляниці т. зв. "керечуна" мішалося до тіста й меду разом з іншими дванадцятьма стравами. Бачимо, що мед цінився нашими прадідами дуже високо. Мед вживали замість цукру, а з воску сукали свічки. Виробляли також медяні напої як медянку й інші, при чому не троїлися так як в сьогоднішній час, коли п'ють всілякі горілки, нечисті спирти, навіть денатуральний спирт... Наші діди жили по сто років, тому, що пили

чистенький мед, а теперішнє покоління ледве доживає 50 літ, тому що п'є жидівські напої... Мед і сьогодні вживається як лік. Про це буде слово другим разом.

Предметом моєї лекції було властиво підкреслити значення бджолярства в господарському житті, та я трохи відбіг від теми, але зробив це навмисно, бо вважаю, що вище подані пояснення тісно зв'язані з темою.

Сама природа так гармонійно удосконалена, що розслідженням її тайн займається людський ум уже багато тисяч років. Кожна рослинка, кожне деревце, звірятко, пташка або й звичайний червак має своє призначення і виконує свою ролю: є маленькою необхідною шрубкою в тій колосальній машині, що зветься Природа. Таку ролю грають і наші наймиліші, найменші робітники - бджоли. Без бджіл не росли б цвіти, збіднів би хліб, не цвіли б буйними цвітами овочеві дерева, не пишалися б дикі косички (цвіти), розкішні дерева і вся природа виглядала б дуже мізерно.

Спитався б дехто: Невже ті маленькі мухи є такими важними факторами? Воно справді так є, що без бджіл дуже убого виглядали б рослини а то тому, що вони є посередниками запліднення цвітів. Знати треба, що як між цвітами так між овочевими деревами і взагалі рослинами є два роди: мужеський і жіночий пол. Одна рослина того ж самого роду ділиться на "жінку" і "чоловіка", але тому, що вони мають коріння і не можуть одне до другого приходити для запліднення, то їхній любові посередниками є бджоли. Бджоли, так би сказати, справляють цвітам весілля таким способом, що,прилітаючи на цвіт, обтираються об цвітовий порошок,який гейби мукою обсипаний на цвітці і переносять його з мужеського роду цвітки на жіночий рід. Таким способом овочеві дерева і взагалі рослини запліднюються, відновляються і новим життям, новими силами не тільки що скорше противляться всяким хворобам-заразам, але відроджуються, множаться і є здатні до дальшого плоду. Як вийдемо на поле, бачимо, що цвіти купаються в прекрасних кольорах, а це тому, щоб їх красну фарбу могли вже здалека побачити ті маленькі бджоли. Там,де сади і поля зацвітуть рябими цвітами, де буяє в полі рослина, там можемо сподіватися і урожаю, і те все можемо завдячувати тільки бджолам.

Дехто сказав би, що, наприклад, по лісах цвітуть також дикі цвіти, а бджіл там немає. Бджоли є і по лісах, але вони переважно дикі як,джмелі та рої, що повтікали.

Бджола приносить користь не тільки бджоляреві, але приносить також зиск і власникам поля, загород,лісів. Отже бджолярство в народному господарстві має велике значення, бо бджола виконує функцію запліднювання,відродження урожаю і тому має бути в інтересі кожної людини, щоб бджолярство розвивалося. Насамперед було б це корисним для держави, бо лише та держава може бути щасливою, якої горожани є матеріяльно добре забезпечені.

Після відкриття Австралії европейці горнулися до тої нової землі, щоб її культивувати. Взялися до праці, позаводили великі городи, сади, але на їх велике здивування овочеві дерева приносили лише дуже мізерні плоди, а далі зачали деґенеруватися, вироджуватися і почали гинути. Люди довго не могли знайти причину,аж пізніше додумалися, що джерелом біди є брак бджіл, яких в Австралії не було. Спровадили і позаводжували бджільники і сталося чудо: вся рослина почала буйно цвисти і приносити плоди, як передтим ніколи. З цього можемо бачити, що діяльність маленької бджоли є незмінимим фактором у розповсюдженні добра природи.Через те Природа обдарила свою любиму бджолу, що вона і взимку живе так як вище сотворіння, а не так, як її другі племінники-комахи, які взимку гинуть, залишаючи по собі тільки яєчка. Це вказує на її благородність.

Бджолярство не лише у тому має своє значення, що впливає на урожай, але головно при культурному веденні дає і дуже гарний дохід. Наш край називають країною цвітів, - від скорої весни до пізньої осени цвітуть наші зруби, луги і поля, різні медодайні рослини, мільярди цвітів чекають своїх гостей-бджілок, щоб завітали до них і набрали собі нектару - солодкого меду, але, на жаль, тих гостей мало, а що ще лишилося з них, то, замість подяки, пустошать їх сіркою замість того, щоб їх пригорнули, помогли їм рамковими вуликами... І надаремно в нас стільки цвітів у полю, нема кому їх використати, немає кому щодня забрати мед... Цвіти повянуть і мед висохне. І так пропадають великі мільйони, які могли б дзвеніти у кишенях нашого народу. Бджолярство пішло вперед, а ми остались далеко ззаду, навіть і то занедбали, що колись було.

Причину цього бачу не тільки в тому, що наш народ є консервативний, який до всього нового, поступового ставиться з песимізмом, але головну вину бачу в тому, що цей народ був призначений на цілковите знищення. Народ, не маючи своєї інтеліґенції, своїх руських книжок, писань рідною мовою, поправді скажучи не мав від кого і з чого вчитися, залишений був на пропаще. Тому залишився і в цій галузі господарства в своїй примітивності як і передтим. Тому тепер, коли маємо змогу від кого і з чого вчитися, всі наші сили мусимо зібрати, вчитися день і ніч, щоб ми догнали все,що ми втратили.

Яку користь може приносити бджолярство? Переді мною лежить книжка славного мадярського бджоляра Інце, який пише і доказує, що дохід з одного вулика перевищає дохід з одного голда землі (наприклад згадує, що не рідкі випадки, коли 18 вуликів дало 12 метрових центнерів меду). Але починаймо знизу. Підкарпатська Русь і Словаччина є найвигіднішими для бджолярства.Тоді, коли на Чехах поораний плугом і найменший клаптик землі, у нас стоять великі розміри лісів, зрубів, лугів, можна сказати, що нашими полями пливе нектар - знамените "пасовисько" для бджіл.

За обчисленням фахівців, на Підкарпатськуі Русі - при теперішніх умовах і з модерними вуликами, - один вулик повинен дати 24 кг меду. Та берім тільки 10 кг і один кг воску, що є в найгіршому випадку мінімум. Помноживши це теперішньою ціною 15.00 Кч за мед і 36.00 Кч за віск, дістанемо прихід від кожного вулика 186.00 Кч, а від 10 вуликів 1,860.00 Кч.

Бджолярство таке легке заняття, що коло нього можуть ходити і старі і молоді, навіть діти, або й каліки чи інваліди. Воно вимагає не так то багато праці, як самого догляду. Головна праця з ними на весні і влітку, а вже після зазимування має бджоляр спокій цілу зиму і може за той час робити помалу вулики з дощок або з соломи, готовити необхідне приладдя і читати добрі фахові книжки і бджолярську літературу. Так без великих коштів може хоч хто безпечно завести бджільник і вже 50 вуликів можуть йому дати разом з воском і роями сім тисяч корон річно, а це значить місячно 600 корон. Звичайно, бувають і погані роки,але за поганими приходять і добрі. Трапляється і катастрофальний рік, що нераз замість доходу треба ще й докласти для підгодування бджіл, але зате дуже добрі роки оплатяться і подвійно.

Якщо люди взялися б за роботу,то й нужда не тиснула б наших бідних русинів так, як тепер, коли границі позакривані і не можна ніде заробити. Серце мене боліло, коли я бачив, що бідний русин йде жидові робити від ранку до вечора за нужденних 5 корон...

В культурних краях дуже багато людей живе із бджолярства. Але і в нас є бджолярі, особливо мадяри, які живуть із бджолярства. В Чорноголові один бджоляр пише в мадярській бджолярській газеті, що з бджолярства не тільки що виживе, але і дітей своїх відповідно вишколив і маєток собі здобув. Значить, бджолярити оплатиться особливо в країні цвітів. Само собою, що до всього треба науки, так само і бджолярство без відповідної науки не йде, бо треба знати не тільки мед забрати, але і обходитися з бджолами.

Кожний може мати хліб і приємне заняття з бджолами, бо бджолярство дає 50-100% заробітку від капіталу.Можна дійти з ним до великого багатства. Дадан 1848 року, не мавши нічого, виїхав до Америки і зробив великі маєтки. Мільйонер-бджоляр Рут купив за один доляр один вулик і з тим починав. Український бджоляр Горбатий був замолоду пастухом, а потім завів собі бджоли і доробився маєтку 200,000 золотих рублів (було це в 30-их роках минулого століття). Американський бджоляр Рут держав бджоли в місті Синсинаті (350,000 мешканців), в самому центрі на даху і мав прекрасний дохід.

Із бджолярської статистики Підкарпатської Руси за рік 1920 бачимо, що при господарці переважно в примітивних кошах* вибрано меду 83,032 кг, а воску 10,106 кг вартости всього 2,087,749.00 Кч. Пнів було 11,699.

Територіяльно Підкарпатська Русь є трохи менша як чет вертина Чехії. Чехи мали в той сам час 202,774 пнів, значить на основі цього Підкарпатська Русь мала би мати принайменше 50,000 пнів. Але беручи до уваги, що пасло на Підкарпатській Русі супроти скупого пасла на Чехах є занадто добре, то мали б ми мати десять раз більше в порівнянні з Чехами,або сорок раз більше, як маємо тепер. Значить, 467,960 пнів, які могли б дати не два мільйони, але вісімдесят! Де ж були б ми сьогодні, якби таку величезну суму положили у наші кишені?! Зараз розвинулася б і інша господарка, люди положили б гроші в банк, банк розпочав би роботи, давав би дальші позички, люди купували б худобу, приправляли б землі, купували б штучні погної, росла б трава, росла б паша... і Бог знає, що ще було б! Ліпше родився б хліб, русин не мусів би продавати жидам землицю за пів ціни, держава дістала б скоро податки і не треба б чекати роками і тиснути та наводити екзекуторів, - значить розпочався б рух, як кров у живому організмі і тоді інакше стояло б наше народне господарство.

То ж до праці!

---

* В солом'яних кошах замалий простір, бджоли приневолені часто роїтися, або наносять меду і пів-літа дармують, бо нема де складати і через те завжди в кошах мало меду.

Ужгород, 23. серпня 1926 р.

БДЖОЛЯРСЬКЕ ПРИЛАДДЯ

До бджолярства насамперед потрібний кимак, значить та хатка для бджіл, в якій вони перебувають. Без цієї хатки вони не могли б вижити. Без такої хатки є лише один рід бджіл, а це в східній Індії, т.зв.Apis dorsata, далеко більша нашої бджоли, яка будує свої великі житла між двома деревами, нераз і на два метри висоти і до півтора метра ширини. Але вона є бджолою мандрівничою і на однім місці задержується недовго. Тому і вдається її розводжувати. Всі інші бджоли потребують якогось притулку, будь воно колода, кіш або вулик. Ця хатка дає їм можливість оборонитися перед дощем, холодом, а також ліпше можуть оборонятися перед своїми ворогами, або захоронити свій маєток від злодійок - других бджіл.

Таку хатку вони собі знаходять часом і серед лісу

в дуплах дерева, шпари і непотрібні отвори позаліплюють і лишать тільки один вхід - "двері" - і на горі якийсь отвір, аби був протяг повітря.

Тепер розкажу про ті коші і вулики, які нам потрібні до бджолярської господарки.

Коші

Коші плетуться звичайно з соломи, але є вони і з дощок, або просто з дуплянки колод. Як хатка для перебування бджіл - то вони вистачальні, але при інтенсивній господарці не тільки що непрактичні, але також не здатні до більшого медозбору, а вже найголовніша хиба їх та, що не можна до них доступити, хіба ж знищити бджоли. З коша меду від бджіл вибрати неможливо і бджолам нема як допомогти в потребі.

В коші не можемо бачити, як бджоли працюють, не можна його звузити, як родина ослабне і не можемо його розширити, коли родина прийде до сили. Коли прийде яка хвороба, немає змоги допомогти бджолам, бо ніяким способом не можемо до нього добратися. А крім того він занадто малий до того, щоб вести добру медову господарку, бо нема де складати мед. Пчоли наносять мало меду а потім дармують, хоч у полі було б що збирати. Часом з браку місця самі бджоли ограничують діяльність матки. Матка не має де червити і в наслідок цього родина слаба і меду назбирає хіба лише для себе. А коли множиться, то мусить часто роїтися, бо немає місця, через що виходять дуже слабі рої. Невідповідний кіш і тим, що не можна з нього зробити штучного рою, тільки природний рій виходить і бджоляр завжди мусить зазирати і пильнувати, щоб від нього рої не втекли. Бджоляр не знає, що діється в коші, не може бачити, як працює матка, яка вона стара, щоб евентуально змінити її і положити нову матку, а часом, коли тратиться матка і бджоли не мають маточних яєчок, або молодих червачків, щоб собі виплекати нову матку, то бджоли гинуть або в наслідок виродження, або впадуть жертвою нападу сильних родин. В кошах бджоляриться навмання, з зав'язаними очима і, як той сліпий не може йти прямою дорогою а паде в рів, так само блукає у темноті і бджоляр з кошами. Хто хоче мати користь і дохід з бджолярства, той мусить негайно покидати коші і переходити на модерні рамові вулики.

Найстрашніше те, що бджоляр з коша восени видобуває мед в такий спосіб, що задусить і знищить бджоли сіркою, а це "до неба вопіючий" гріх! Найменше, найміліше наше сотворіння знищити в такий ганебний спосіб! Крім того і велика шкода, бо ті бджоли можуть дуже добре перезимувати і дати не тільки меду й воску, але ще і рій. Сам був я свідком такого душення і бачив, що хоча власник того літа не брав від них меду, все таки в коші заледве було 10 кг. Цей факт показує нам дорогу, що час покидати стародавні, нездат-

ні коші і бджолярити по новому.

Щоб можна перегнати бджоли з коша до вулика, подам один спосіб, який є відомий бджолярам, а крім того є ще й другий спосіб, про який згадує наш відомий фахівець і теперішній лектор п. Павличенко в книжці під заголовком "Як переганяти бджоли з коша до рамкового вулика". Таку книжку ви одержали по одному примірнику як дарунок Реферата Міністерства Земледільства.

Бджоли добре перегнати так, що купується кілька декаграмів салітри, розтоплюється в воді, до тої води мочиться широку, на долоню, шмату і висушується. Відтак береться якусь відкриту скриньку, або коробку і на споді її запалюється та шмата. Гарячу шмату треба покрити густою дротяною сіткою (що можна зробити і з дротяного сита), щоби бджоли в вогні не попеклися. Потім береться кіш із бджолами, здіймається дно і ставиться над цю скриню. Бджоли від диму і ґазу задурманяться, тратять притомність і сипляться неживими мов горох, а звідтам можна їх пересипати до приготованого вулика, який є вже наповнений рамками. Це треба переводити скоро, бо бджоли через 5-10 хвилин пробуджуються. Ту саму операцію можна перевести і так, що ту шмату можна запалити і в вулику, щоб просто туди падали бджоли, але в такому випадку треба рамки аж тоді всунути, коли бджоли висипалися, інакше від рамок не можна запалити шмати і наложити на неї дротяної обгортки. До цього тоді треба мати американський вулик, або взагалі такий, який має рухливе дно, щоб скоро можна зняти верх і з дна забрати обгортку і недогарки шмати. Але найліпше зробити це в скринці або в цебрі. Не треба забути і про те, що коли бджола висиплеться, то треба ще ударяти долонею у боки коша, щоб і ті мухи випали, які ще остались по краях.

Бачимо тепер, яка біда і втрата з невідповідними кошами. Але не така справа з модерним вуликом.

Модерний вулик

є спасінням для бджіл, а для нас заощадженням витрат, які не минають нас при бджоловодстві в кошах.

Модерного, рамкового вулика винайшов уже в 1824 р. найбільший український бджоляр П. Прокопович, а удосконалив його німецький священик Джерзон. З цього витворилися всякі системи вуликів, як система Даданта, Ланґстрота, Боцонадія і ін. Цей вулик є тому добрий, що бджоли тут не водять нас за ніс: можемо їх доглядати, пильнувати, їм у потребі помагати і взагалі доглядати їх внутрішнє життя тоді, коли вважаємо це за відповідне.

І так восени, взимку, або навесні можемо їх ліпше і безпечніше підгодувати, коли вони не мають потрібної скількости меду. Тарілце з медом або цукровим сиропом можемо їм положити під рамки або над рамки у

кормитках і цим восени і навесні забезпечимося від нападу. Інакше є, коли судина на дворі (як при кошах), то залітають і другі бджоли і починається між ними боротьба. Особливо добре підгодувати бджоли взимку, коли з недбалости бджоляр забув їм дати бракуючий корм восени. Тоді заносимо вулик до хати, вулик розігрівається, а як у середині замерз, то вкладаємо туди теплу цеглу і так бджоли розлізаються з клубка і забирають та складають собі корм. Можемо навесні підгодувати бджоли спекулятивно; тоді матка думає, що вже почалися в полі медозбори і пильно починає нести й складати яєчка і так до правдивого медобрання зросте родина до великої сили. Можемо виміняти матку коли хочемо, можемо її зловити і вбити, якщо вона не здатна, і підложити готовий маточник, а як того у нас нема, то дамо їм одну рамку з другого вулика зі свіжими яєчками або з молодою червою; а вони виплекають собі нову матку. В усякому разі ліпше дати свіжі яєчка, бо тоді вже з початку починають кормити червячка на матку королівським кормом, т. зв. молочком з кашкою, якого виробляють вони у собі і яким годують матку ціле її життя. До маточника, якого вони заложили з трьох комірок, кладуть так багато корму, що яєчко на матку аж купається і в наслідок багатого корму і широкого місця червячок матки скоро розвивається і з нього виростає велика, здорова матка. Як дістануть червячка вже п'яти-шести денним, то з того вийде заслаба матка, бо червячки бджіл-робітниць не дістають так багато корму, як дістає червячок матки.

В рамковому вулику можемо слабу родину підкріпити так, що ставимо до нього молоду муху з рамками (яка ще не вилітала, бо стара бджола поверне назад) з другого сильного вулика, або просто з рамок стрясаємо до слабого вулика, але можемо їм піддати і саму черву, яку бджоли радо приймуть. Так само можемо всадити туди слабші рої і тим підкріпити родину. Не можна забути, що перед злученням треба їх підкурити сильним димом тютюну, а ще ліпше їх покропити медяною водою, яка по бджолярськи зветься "ситою", щоб вони були одного запаху, інакше стинаються і гинуть. Можемо не тільки підкріпити їх, але і відірвати з них якусь частину, коли їм у вулику затісно. Це робиться так, що перекладається рамки з молодою мухою, червою або разом до слабшого вулика і вони цим зискають більше місця для себе. Коли хочемо мати сильну родину, а медозбір ще добрий, то, наприклад, на американський вулик ставиться ще одну коробку (ще один "поверх") і тоді вже мають досить місця. Або робиться штучне роєння таким способом, що переноситься старий вулик дальше, а нового ставиться на його місце. Бджоли прилітають з поля і входять до нового, старі бджоли зі старого вулика повтікають до нового, а у старому вулику на новому місці залишається матка і молоді бджоли, які за кілька днів вилітають у поле. Так у новому вулику (на старому місці) знаходяться всі старі бджоли і працюють далі, але вже без матки. Коли є матка у резерві,

то треба їм дати, а як її нема, то з нового вулика треба їм дати кілька рамок із молодою червою, щоб заложили матку. Не треба сидіти коло них і чекати на роя, щоб не втік, але можемо зробити штучний рій у відповідному часі, коли тільки хочемо. Про штучне роєння будуть спеціяльні лекції.

В рамковому вулику можемо бджоли не тільки підкріпити, або розлучити, але також можемо їх задержати в одностайній силі, коли не хочемо рою і коли хочемо, щоб носили більше меду. Бджоли в відповідній порі чують потребу роїтися і тоді закладають нові маточники, щоб зродилась молода матка, яку залишають молодим бджолам, а самі,старі бджоли з старою маткою, вилітають. Коли їм не дуже тісно, то можемо зірвати ті маточники і це повторяти кожного восьмого дня, бо бджоли його наново заложать. Але коли їм затісно,коли дуже розмножилися, то найліпше зробити штучний рій, хоча б комбінованого з другим, бо інакше та охота вироїтися буде їх тримати ціле літо і тоді постійно закладатимуть маточники і не використають медозбору. В рамкових вуликах можемо нищити трутнів, або припинити їх розмноження і держати їх тільки кілька-десяток на евентуальне запліднення матки. Трутнів нищиться так, що їхні запечатані червячки ріжеться як шкірку з хліба, "відтинається голову", а старих ловиться до спеціяльної решітки і нищиться, бо вони є великими жерунами, меду не носять, нічого не роблять а 2,000 трутнів з'їсть місячно більше кілограма меду. Зате їх треба держати тільки відповідну кількість і старатися, щоб у гнізді було лише кілька трутневих комірок (комірки, де плодиться трутень, є більші від нормальних), або взагалі нічого. Найновіші досліди доказують, що і з бджолиної комірки вийдуть трутні, правда, що покищо трохи менші, але впродовж кількох днів догонять ростом інших. На всякий випадок, багато трутневих комірок не тримаймо в вулику. До модерного вулика можемо заложити решітку Ганемана, щоб так відділити гніздо від медника, бо часом до медника залізає матка і почне червити, а тоді не можна вибрати меду, бо черва у медометі застудиться і гине, а в наслідок цього може статися страшний гнилець. Про хворобу бджіл будуть лекції пізніше.

До модерного вулика можемо вкладати штучну вощину, щоб заощадити працю бджіл, а найважніше те, що з рамкового вулика можемо взяти мед коли тільки хочемо.Ніколи не треба забрати ввесь мед, а завжди треба рамку -дві лишити на випадок непогоди; з гнізда взагалі не сміємо брати меду. Коли в примітивному коші бджола наносить меду і, не маючи де складати дальше, пів літа дармує, бо до коша не можна доступити, щоб відібрати мед, з модерного вулика можемо відібрати мед у кожний мент, коли він тільки зрілий. Рамку з медом ставиться у резерву і тоді місце дається порожній,або вимлинкується, а рамку ставиться назад до вулика.Бджоли бачать, що рамка порожня, що немає меду, летять на поле і збирають нектар, поки рамка знову не наповнить

ся. Рамки з вощиною або з медом треба ставити до закритої темної коробки, або порожнього вулика і держати на сухому місці. Кожних 14 днів треба висіркувати сіркою, інакше заведеться мотилиця і знищить всю вощину.

Бачимо, яка велика ріжниця між кошем і рамковим вуликом. У коші все діється без нас, нічого не можемо знати ані бачити, ми як сліпі, але в рамковому вулику ми розказуємо, ми допомагаємо і в наслідок цього маємо і користь у десять-двадцять разів більшу. Коли бачимо, що ось там 10 кошів, а онтам 10 вуликів, то тоді, коли коші нічого не варта, така сама кількість вуликів вже репрезентує якусь вартість і чим більше вуликів, тим більше і їх майно. В рамкових вуликах можемо переводити всякі операції. Я не можу собі уявити раціональної господарки без модерного рамкового вулика, бо це є для бджолярства просто спасінням.

1926

-

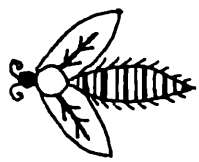

МЕД

Мед як лік

Мед, що його збирають бджоли з цвітів, не є ще медом, а є тільки соком, який називаємо "нектаром". Він складається з 60% води і тільки з 40% солодощів. Бджола той нектар переробляє у своїм медовім жолудочку на властивий мед, додаючи до нього квасу і лише після того є він здатним для пожитку.

Мед складається з 38% овочевого цукру, 34% виноградного цукру та запашних оліїв. Склад його: вуголь 82%, водень 13%, кисень 5%.

До якої тільки фахової бджолярської літератури не глянемо, всюди бачимо, що всі народи пізнали велику вартість меду, якого можна використати для ліків. Першорядні лікарі, знамениті професори університету, славні бджолярі, доказують, що мед є знаменитий як лік. Уже в старинних віках вживають його на ліки. Єгипетських королів лікували медом, їх мумії бальсамували виробами з меду і т. д. Але вживає його і наш народ на різні хвороби. І справді, мед настільки впливає на наше здоров'я, що без нього не можна обійтися. Нехай будь-хто спробує денно спожити тільки 12 декаграмів меду, то побачить, що протягом трьох місяців прийде

як до моральної так до фізичної сили.

Коли хочемо дожити довгого віку, то мусимо їсти мед, бо мед є, як пише римський природник Плиній,"від молоджуючим джерелом людства". Багато людей не може вночі спати, а вживання меду перед спанням усуває безсонність в наслідок своїх етеричних оліїв, мурав'яного квасу і солей із благородних соків цвіту. Правдивий мед є без сумніву знаменитим ліком на безсонність.

Мед, ради свого складу, скоро переходить з нашого жолудка до організму тіла. В жолудку не полишає за собою жадних частин, а як кажуть, "згорить увесь", - себто майже вповні перетворюється на кров. Тому то лікарі кожному малокровному поручають їсти мед. Смак такий добрий, що не тільки діти, але і дорослі залюбки його їдять.

Мед є найздоровішим продуктом особливо для дітей, бо від нього грубіють і сильніють кости, виробляється кров і в наслідок цього діти гарно ростуть, є більш відпорні на всякі хвороби, зарази. Тому наші діди доживали до 90 років і діти не вмирали, як у нас тепер, з яких рідко коли доростає і половина. Люди, що їдять мед змалку, доживають високого патріярхального віку, бо їли той мед, що збирався з лічничих рослин, як напр. липа (з неї збирають квіт на липовий чай), терник тощо. Коли лікують нас цвіти тих рослин, то тоді далеко ліпше лікує той природний сік, який зродився в тих цвітах. Так само бджільний квас є вже сам дезинфекцією проти зараз. Звідси походить те, що лікування медом кашлю, болів грудей, запалення горла, дифтерії, опухлення або омороження - майже завжди вдається. Мед чистить нашу кров і продовжує наше життя.

На столі кожного хворого на жолудок, на малокровність і нервовість, болів кишок, горла, а також і на туберкульозу, повинен бути мед, тим більше, що мед і як пожива не є задорогий в порівнянні з його багатою поживою, якої не знайдемо ані в одному іншому продукті. Ложка меду більше має поживи, як одно яйце, або один дециліт молока. Так, наприклад, один кілограм меду рівняється двом кілограмам яєць, або трьом кілограмам м'яса. Розуміється, що тут говориться про чистенький мед, млинкований на медометі. В культурних країнах вже давно впізнали цю вартість меду і як дітей так хворих по шпиталях і санаторіях кормлять медом, а не солодким цукром, який на жолудок є затяжким і якого він не може перетравити.

Один наш бджоляр пише таке:

"Давайте дітям меду. Не як бджоляр, але як гуманіст хотів би я, щоб рядки ці дісталися в найширші верстви. Коло моєї хати буває робітниця тутешньої тютюнової фабрики. Її дволітня дівчинка хорувала біля 8 місяців на кишковий катар і так схудла, що виглядала як смерть. Лікарські середники нічого не помагали і здавалося, що лише смерть поможе тому нещасному сот-

ворінню. Вкінці хтось порадив мамі, щоб лікувати дитину молоком і медом. Я довідався про цей випадок,бо мама купила в мене мед. Коли прийшла третій раз за медом, я запитав її, як чується дитина. "Ах, не повірите, - звучала відповідь, - як скоро дитина поправляється від того часу, як даю їй денно три склянки теплого молока з медом. Вже здорова, лиш мусить ще набрати сили." По 14-ох днях принесла мені мама дитину і я здивувався, які вона мала рожеві, повні щічки. Мама розказувала, що може вже й інші речі їсти, але молока з медом завжди їй дає і дитина жадібно і вдячно його п'є. Коли б цей рідкий дар, чисто природній, більше давали дітям замість кави, чаю або алькоголю, то певно не було б тільки хворих..."

Так пише нам бджоляр з провінції.

Хто має слабий шлунок, нехай сокотиться всяких цукерків, бо вони штучно роблені з цукрового сиропу, із всякими перфумованими запахами. Виробляються з бараболі при помочі сірчаного квасу. Такі мазанини-мішанини, на нещастя, виглядають дуже елеґантно і з них спекулянти фальшують мед. Чи дивно тоді, що й правдивий мед викликає у хворих недовір'я до меду, які,споживши ту мішанину, думаючи, що то правдивий мед, не то що не виздоровіють, але ще стане їм гірше. Але правдивий мед є благородний природний продукт, який скріплює і найслабший шлунок.

Мед лікує дифтерит і дифтерію. Ці зарази по більшій части приходять нагло і поки прийде лікар, треба помагати медовими обкладами. Кладеться хворому на горло на куснику фланелі розтертий гарячий мед, якого тільки може видержати. Витиснений цитриновий сік змішаний з такою самою скількістю плинного меду дається час від часу до пиття.

Лічнича помада. На гоєння чиряків, тріснанин,прищів і взагалі закажених ран з цукрицею, робиться лікувальну помаду (мазь) в такий спосіб:

В двох ложках сала (масти, жиру) припечемо пів цибулі. Коли вже не шумує, перецідимо через чисте полотно і розтопимо в ньому 10 дкг чистого воску і 10 дкг тваринного лою (жиру). Коли трохи пристило, додаємо до нього 10 дкг меду, відтак наліпляємо на чистий кусок шмати і прив'язуємо до рани.

Можна також робити і віск до щеплення дерев, а то:

Розтопимо на легкому вогні 10 дкг воску, 10 дкг живиці ("смоли" з дерев) і один децилітр густої терпентини і вже готовий віск до щеплення овочевих дерев, тільки перед уживанням треба його трохи розтопити.

Прополи - живиця з липи, верби, дикого каштану,різних ялиць, смерек і цвітів, - якого збирають бджоли на приклеєння рамок і заліплювання шпар, є також добрий і на нищення мозолів на ногах.

Жалення бджоли є добре на ревматизм і корчі.

Медом можна лікувати також і затроєння нікотиною, що його може людина дістати в наслідок частого куріння папіросів або люльки. При помочі меду можна покинути куріння, бо куріння взагалі шкодить організмові людського тіла.

При кашлю їжмо мед, то внедовзі кашель перестане.

З вище поданого можемо бачити, що мед є першорядним не тільки як пожива, але також і як лік. Нехай не буде ні одної хати, де бракував би мед, хоч би й одна склянка для ліку.

Вироби з меду

З меду можемо робити всілякі вироби і можемо його й самого вживати. Вироби ці є дуже корисними а не так, як вироби з цукру.

Мед можемо також вживати в домашньому господарстві. Ґаздиня вживає багато меду вдома. Чи то їсться його з хлібом, чи вживається до кави, до чаю або тіста, або до різних печив, тортів. Можна ним взагалі замістити цукор. Можемо виробляти з нього оцет, медянку горілку, пиво, вино, навіть "токайське".[69] Як я вже вище згадав, напої з меду чисті, природні і не калічать нас, як ті погані напої з корчем, які не одного русина положили в гріб... В 17-му і 18-му столітті мед був сильно розповсюджений на Вкраїні, про що свідчить багато пісень, напр., "Козаченьки молодії мед-горілку пили..."

Вдалося мені зібрати кілька різних приписів, які тут подаю.

ОЦЕТ:

Здоровий оцет робимо таким способом: В п'ятьох літрах води розпустимо один кілограм меду. Цю солодку воду переллємо до склянки з огірків, або до баняка (горшка), який є всередині з емалі. Дамо до нього пів булки або квасу (яким місять тісто на хліб) величини двох яєць, або додамо кусок дріжджів. Перев'яжемо ріденькою ґазою (ніколи полотном, бо може експлодувати). Так положимо на сонце, або на інше тепле місце, а після ферментації переціджуємо, виливаємо до склянок і сховаємо.

До роблення оцту вживаємо ту воду, якою змили після млинкування медомет, судини від меду і т. д. Оцет можемо зафарбити виваром з малин або яфин на таку краску, яку хочемо.

ПЕЧИВА:

Медяні ощипки: Два кг пшеничної (білої) муки, 10 дкг меленого цукру, 5 дкг масла або сала, 2 малі ложки содабікарбони, трохи кори або гкоздиків і стільки меду, скільки тісно забере до себе. Добре вимісити, щоб таке тверде було, як тісто для галушок до полив-

ки (зупи). Вимішене тісто лишимо спокійно на яку добру півгодини. Тоді розкачаємо і можемо з нього витинати всякі форми. Поскладаємо на намащену бляху, намастимо жовтками яйця і можемо посипати ядром меленого волоського або ліскового горіха, кришталевим цукром, або тертими миґдалами. Для різноманітности можна додати чоколяди, цитрини, або лушпини з помаранчі. Словом, медяні ощипки можемо пекти так, як тільки хочемо. Головне те, щоб пеклися не при дуже великому вогні. Ощипки ці дуже смачні і можна їх держати дуже довго.

Медяники: Пів кг меду при слабому вогні так довго варимо, поки не зачне кипіти і "випускати кулі" (коли до склянки води впустимо одну цятку такого кип'ячого меду, то мед зіб'ється у кулю і падає на спід склянки). Поставимо на бік на 5 хвилин, щоб вистиг. Тоді додаємо стільки просіяної муки, скільки до себе втягне. Окремо змішаємо 5 яєць з 25 дкг меленого цукру, мішаємо пів години, відтак додаємо до нього 2 дкг салакгару. Як тісто так і цю мішанину ставимо окремо на один цілий день, а потім змісимо докупи. При мішанні додаємо ще 1 дкг розмішаної в кількох каплях води мов сметани "попелевої масти" (як попелеву масть так Карданіум можна дістати в аптеці), а тоді вже відповідно до смаку додаємо чи кори чи гвоздиків, або інших корінців. Далі тісто розкачаємо до грубини двох пальців, накладаємо до вимащеної бляхи, помастимо жовтком яйця і випечемо.

Італійський медяник: (припис баронеси Ротшіц): Зварimo 1 кг меду, всиплемо до нього 1 кг пшеничної муки і 1/2 кг меленого цукру і зробимо з нього тісто. Наступного дня додаємо 3-4 яйця і добре вимішаємо. Далі розітремо у воді 7 грамів попелевої масти і 7 грамів Карданіуму, додамо 1/4 кг напів потертих миґдалів або горіхів і змішаємо все докупи. Перемісимо знову протягом 30 хвилин, а потім положимо до бляшанок і в горячій печі випечемо. Після випечення намастимо печиво на густо розпущеним цукром і на 15 хвилин знову ставимо до печі, де цукор затвердне. Виймаємо з печі і ще в горячому стані розрізуємо на куски. Такий медяник може стояти протягом кількох місяців і своїм смаком дуже відрізняється від звичайного медяника.

Медяні ощипки-фіґурки: Візьмім 28 дкг пшеничної муки, 14 дкг добре меленого цукру, роздріблену шкірку цитрини, трохи кори і мелених гвоздиків і змішаймо все докупи. Потім все те з гарячим медом протягом пів години добре перемісимо на тверде тісто; відтак лишимо спокійно на 3 години. Після цього розкачаємо тісто грубини пів пальця і виробляємо з нього, або витискаємо формами різні фіґурки, посиплемо потовченими миґдалами, або горіхами і випечемо в гарячій печі.

Чорний медяник: Змішати 1 кг гарячого меду з 1/2 кг меленого цукру і 1 кг білої пшеничної муки і так лишити спокійно цілу ніч. Відтак добре вимісити з 3-4 яйцями протягом пів години, а потім додати 10 грамів

попелевої масти розпущеної в горілці, 17 грамів кори і 28 дкг посічених горіхів і все те знову перемісити пів години, опісля розкачати, вложити до вимащеної бляхи і випекти. Відтак намастити розпущеним цукром і знову на півгодину лишити в печі. Калач поріжеться на куски ще за тепла.

Можна з меду також варити медівники: Дається половину меду і половину муки і трохи соди. Медяник є дуже смачний.

НАПОЇ:

Із меду можна варити також мед до пиття - медівку. Береться чисту воду і 1/4 частину меду. При варенню додається на 1 кг один грам хмелю, якого через пів години виймаємо. Потім лишається те все, щоб кисло в відкритій посудині. Коли зчиститься, перелляти до іншої посудини, щоб дальше киснув. Після третього киснення дається до пляшок, коркується і складається до пивниці в пісок.

Мед питний: Виробляється з патоки (сиропу) і води через варення і ферментування, то зн. дозрівання. Мед може бути тяжкий, столовий і легкий, а це залежить від способу, в якій скількості мішаємо патоку з водою. Коли більше додаємо до чистої патоки води, він буде тоді слабший. І так:

На 1 кг меду 1 літр води - буде двойник,
на 1 кг меду 2 літри води - буде тройник,
на 1 кг меду 3 літри води - це буде четверник.

Тяжкі меди мусять після зварення бути кілька років у пивниці. Добрий мед повинен мати крім доброї кріпости ще кольор (фарбу), запах і смак. При варенні меду можна додавати різні приправи і корінці для кращого запаху. При виробі меду муситься тримати найбільшу чистоту.

Отут кілька приписів, які надаються найліпше у нас на Підкарпатській Русі:

1. Мед чистий, робиться з двойняка або тройняка, без всяких додатків, або з додатком 100 грамів малин.

2. Чорноморський або кварцяний мед. На одну частину патоки береться 3 частини води. На 100 літрів додається 100 грамів хмелю, 25 грамів цинамону, 75 гр ялівцевих ягід і 25 гр пахучих корінців. Скоро після відферментування дуже смачний і довго не псується.

Дріжджі. Якщо поставимо дріжджі в якийнебудь солодко змішаний плин на теплому місці, то по якомусь часі начинається бурливий рух, морщення поверхні і пінення. Це ферментування, яке спричинили дріжджі. До варення меду мусимо вживати тільки першокляснi дріжджі. Дріжджі знаходимо в овочах, найбільше бувають в родзинках. Це маленькі однокоміркові рослинки, що їх можемо бачити через мікроскоп. Найліпше купити 1/2 кг родзинків, перетерти і вкласти до склянки, налити її 2 літрами води. Потім накрити куском чистого по-

лотна і поставити на тепле місце.

По 2-3 днях начинення дріжджів приступаємо до готування меду. Найперше додаємо до патоки відповідну кількість води (тройник чи четверник) і все те мішаємо. Мішання робиться в окремому начинні, а не в тому, в якому будемо варити мед. Замішану патоку з водою влити до 3/4 висоти кітла і можемо варити на дворі чи деінде.

Вариться його звичайно 3-4 години; будемо мати з нього плин. Коли перестане творитися шумування, це знак, що мед є готовий. Варений плин буде мати колір вина і буде ясний. По всьому цьому додаємо ще приправи, хмель чи корінці і вкидаємо їх просто, або зав'язуємо в кусок білого чистого полотна і варимо ще 1/2 години, збираємо решту шумовиння - відставляємо і накриваємо рідким полотном. Коли охолоне так, що можемо устами пробувати, тоді зливаємо до посуду, що в нім буде відбуватися остаточне дозрівання.

Бджоляреві непотрібно йти до корчми на пиво, він може собі й дома зробити з меду сто раз ліпшого, а то так:

До чотирьох літрів чистої звичайної або перевареної води мішаємо 1/2 кг меду. Мішаємо при невеликому вогні, поки буде чисте (поки перестане пінитися).Відтак кладемо трохи хмелю у чисте полотно і повісимо у той медяний окріп, де стоїть кілька хвилин. Відтак все виливаємо до чистого цебра або іншої посудини,щоб застигло. Після охолодження кладемо до нього трохи пивових дріжджів і лишимо, щоб киснуло. Після 6 годин вже починає ферментувати; четвертого дня найліпше, а 8-го дня готове. Зберемо з нього шум і виливаємо до бочки. Затикаємо і ставимо до пивниці,де протягом 4-5 днів цілковито вичиститься. Тоді переливаємо до пляшок. Пляшки повинні бути міцні і добре заткані, а ще ліпше затички зв'язати дротом. Після цього ставимо пляшки до мокрого піску і вже через чотири тижні можна його пити.

Медове вино. Як не має бджоляр винограду, то все таки може мати вина. Зробити його треба так:

До 8 літрів чистої звичайної, або перевареної води мішається 2 кг меду. Ставиться це на легкий вогонь, або взагалі не кладеться. Шумування окропу знімається, поки не очиститься. Відтак ставимо на бік, щоб застигло. Цей т. зв. "мушт"[70] переливаємо до чистого цебра або іншої посуди. До цього мушту даємо 1-2 децилітрів такого ферментуючого вина, якого хочемо (наприклад, червоне, біле), як не маємо молодого вина,то можемо дати кілька галузок роздушеного винограду. Ще краще, як той виноград положимо на яких 24 годин до доброї горілки, щоб ті грозна плавали в ній. Тоді розбираємо і перетираємо через сито до меду-мушту. Медовий мушт потребує теплої кімнати. В студеному місці помалу або взагалі не буде ферментувати.

На бочку ставимо діравий, загнутий чіп, а кінець цієї "пипи" ставимо в воду, щоб зайвий вуглевий квас тільки через це проходив. Таким способом зроблений мушт впродовж 2-3 неділь виферментується (википить). За 6-8 тижнів переливаємо до чистої бочки, однако бочку ще не треба заткати, бо вино ще все буде трохи ферментувати. Через кілька місяців переливаємо його до пляшок, готове до вжитку. Зроблене в цей спосіб вино буде добрим столовим вином, кріпким на 10°. Як хочемо ще кріпше, то робім мушт ще солодшим, але солодшому мушту не тільки що більшого тепла потрібно, але ще і більше часу потрібно на ферментування. Таке вино можемо і красити на будьякий колір. Фарбуємо виваром з ягід, малин, або яфин.

Токайське вино. Подібно до токайського вина дістанемо тоді, коли до 80-85 літрів слабшого вина додаємо 15-20 кг меду, 5 кг розтовчених сухих родзинків, 150 гр квасу виноградного каменя, 100 гр кухонної солі і 15-20 гр чистої попелевої масти. Відтак лишимо вино на теплому місці для дальшого ферментування. Після перелиття до пляшок таким способом дістанемо знамените токайське вино. Чим більше стоїть, тим ліпше.

Медовий лікер (горілка). Розтопимо один кг меду в пів літри води і на легкому вогні поволі мішаємо, збираючи шум, поки не очиститься. Як вистигне, то окремо робимо приправу, корінці, або купимо з аптеки вже готову есенцію (є різні) і кладемо до приготованого спирту і лишимо спокійно на 12 годин, а потім зливаємо з медом так, щоб на літр меду припадало літр спирту. Як більше меду, то лікер слабший. Це все переливаємо до більшої пляшки, заткаємо її і так залишаємо. Як устоялось, переллємо до менших пляшок і вживаємо. Чим більше стоїть, тим ліпше.

1926.

(Примітка: Тому, що вище подані три лекції про бджолярство є цінними документами історії місцевої культури того часу, подаємо їх нижче в цілості і фотографічним способом, щоб зберегти мову й етимологічну орфографію. - Ред.)

Значіння пчолярства в народ-ному господарстві.

Вже в давній старовині людина вважала господарську пчолу й старалась її приєднати до себе. Про пчолу згадується вже в Біблії старого завіту, а також при розкопках старого Єгипта перед вражою знайшлися ієрогліфи, на котрих можемо видіти [illegible] пчоли. Це нам ясно видіти, що пчолярство сягає в дуже глибоку старовину.

Первісна людина старалась [illegible] пчоли в дуплах колодах і старалась то добро зберегати для себе. Так довго були пчоли мешканцями лісів, аж подибує людина людина, що пчоли дають все більше, і вже будує пересувати в місця де мало пчолярства людина. Людина зробив експеримент і зробив ту будинку з пчолами від колиби і поміг дому, пчоли й там дістались і так помалу пчоли пересувались в місця де густіше людина. Добре собі почали й нами місця вже розмножились, людина вирубувала їх такими людина з таких причин [illegible] місця, людина відповідно [illegible] перейшов на самий дощант [illegible] відтоді сила і путь надалі його рух. [illegible] через то, що [illegible] вчених довід науки винайшов подібний [illegible] рамкові уліки, щоб [illegible] на пчоли [illegible], пильніше [illegible] вказівки до якого відділу [illegible] пчоли.

Про рамкові уліки [illegible] більше.

Господарюючі з пчолами в кожній країні, а найбільшого розвитку досягло теперішнє [illegible] в Америці і Німеччині, де повстало багато пчолярських господарств спеціально промислових. Найвищим ступенем на Україні пробувало пчолярське господарство у великій розмірі, особливо за часів Трипольського [illegible] перший [illegible] рамковий улик [illegible] і ним для пересічних [illegible] господарів, — але розповсюднювано [illegible] нашій Підкарпатській Русі, далеко ліпше [illegible] теперішнє. З котрого [illegible] слідує, що наша [illegible] нашими руками заняла [illegible] всюди. З між великими ремісниками голодують. Також [illegible] такі недбайники, особливо на вдовах, вміли [illegible] і деякі [illegible] самі [illegible] і т. д. Цей до нині лишив [illegible] крайній [illegible], що на розвиток свята, а також [illegible] при

другие свідомі бджоли, літаючи по суті нагадують пісню
ці з шумом а також до святочної палиці під. Керецуне "мова
лося" (мова другої) відпадають стріл і меду. Видно, що мед
убивчої з нашими предками дуже високо. Вражали також
медові напої ся мовлять і [illegible], причому... потрібно так бо
жінчиним часам, коли тоть всяке горілки, нечисте спир-
тів, [illegible] навіть донатурат спирт... Наші
діди жили по сто років, [illegible], бо пили чистень-
кий мед, а теперішне покоління [illegible] бо не, тому
бо не живуть [illegible]
[illegible] наші дідові буде

Метою моєї [illegible] предметом [illegible] було властиво
показати на значіння тюльпанів в нашому житю,
а мало б самого дивіть вишезгаданим перебігом відбилися,
але відбилися з наміром, позаяк ми поміркували дерлався
тісно зв'язаними з природою.

Сама природа так гармонійно удосконалена, що
над [illegible] розслідженням її тайн занимається людський ум
вже много тисяч років. Кожда росинка, кожде деревце,
звіряко, пташок або звичайний гробак має своє знача-
ня і виконує свого рода; з маленького [illegible] необхідного
[illegible] кого в тій колосальній машині, що зве Природа.
Всяку роль грають і наші найменші, найменші робітни-
ки — тюльпи. Без тюльпів не розвились [illegible] цвіти, зубожавби
хліб, трава і не цвили би буйним цвіталом овочеві дерева,
не пишалибися [illegible] дикі косички, розкошні дерева і вся
природа виглядалаби дуже мізерно.

Спитавбися дехто: чи не вже ті маленькі мухи
цвіляються такими важними фактораміі? [illegible] Справді
так є воно, що без тюльпів дуже убого виглядали би рослини, а то
тому, бо они посередничать оплодотворена цвітів. Знати тре-
ба, що ся мешні цвіталі, так мешні овочевими деревами і
взагалі рослинами суть два роди: мужеський і женський
пол. Одна росинна тогож самого роду ділиться на „жону" і „голо-
візка" але тому що они мають корінці і не можуть одно
до другого приходити для оплодотворена, то их любов посе-
редничать тюльпи. Тюльпи, такби сказати, справляють
цвітам весілє, таким способом, що прилітаючи на цвіт

(кейбы мухы) натирають цветовый порошок, який (кейбы пильный на цветку), и переносять его з мужеского рода на род женочий. Такым чином овочевы дерева и взагали росливы оплодотворяются, одновлюются и новым життям, новыми силами, нетолько що скорше противостануть всяким хворотам-зарадам, але здравше ростуть, множаться и в здатнь до дальшого плоду. Выйдеме на поле, видиме же цо цветы купаються в красным колорах, ассе тому, цобы их красну срабу могли вше здалека увидеть тэ маленькэ пчолы. Там де сады и поля зацвитуть рэбымы цветами де гучить, буде в полэ росливa, там можеме сподивати ся и урожаю, и то всего можеме завдячовати только пчолам.

Часто бы вказав що примэром по лесах цветуть такожь дэкы цветы а пчол немае, (дякуе) але по лесах такожь е пчолы, перевожно дэкы ек то смеле, потъкаюв ров и тд.

Значить пчола приносить колеи не только пчоларэви, але приносе також зиски и властителям поль, огродов, лесов и тд. Отже пчоларство в цивилизованым господарствэ маэ велике значэня, позаяк пчола выконуе ту дрибнычку (обробляе) оплодотворюе цветы и тому кождому е в власном интересэ абы пчоларство розвивалосе, а насамперед е се интерес самых державы, бо лиш та держава може буди щасливою якэ горожане суть матерьяльно сильны.

Поскы открыты Америкы, гирнулися Европейцы до тых новых земель шобы культивовати ее. Ишлись ее праць позаводили велики горбы, сады, але на их велике здывованэ овочевы дерева нетри принесли лише дуже мизерны плоды а далэ зачали дезинтегруватись, вырождуватись и почали гинути. Люде довго немогли найти сему причину, аж подыбайше сподумалися що жерелом зводы е брак пчол, яких в Америки не было. Спровадили и позаводжували пчольники и сталося цуд: вся росливa почала бурно цвисти и приносити плоды ек перед тым ивком. З сего можеме видыти що дзеля могучэ маленькэ пчолы е незамэстимым фактором в ростовисходнэю добра природы. Через те Природа обдарила (свою любымцю) пчолу що она и зимого живе так як вольна звэри-

рина, а не так як ее другі родственники-комахи, яких зимою гинуть, полишаючи по собі тільки ячка. Се вказує на ее благородность.

Пчолярство не лиш у тім має свою значінна що цвітове на ~~полях~~ луговій (головно) і будяк красні доходи при культурном веденю. Наші крій називають красного цвіту, від скорої весни — до позної осени цвітуть наші трубки лугы и поля, всякі (різні) медодайні рослины, лиліярды цвіты чекаючи своїх гостей-пчолок, абы завітали до них и набрали собі ~~солодкого~~ нектару-солодкого меду, але на жаль тых гостей мало, а що и ще остало з них, тых тучто (занедбаних) пасіки сдержать сторожу, заліжать того абы не пригорнули, помогли им рамкою-вымі умікам... И дармо є у нас стілько цвітов у полю, не є кому их высмоктувати, не є кому (щодня) збирати мед, цвіты повянуть и мед высохне... И сам пропадає велика лиліонова, яка могла бы здвигнути у кешенях нашого народу. Пчолярство пійшло вперед, а мы остались далеко взаду, навіть и то занедбами що колись було.

И се притягую не лиш тому що наш народ ~~є~~ є консервативный, який до всего нового, тепер пового ставиться з песимізмом, але головну вину бачу в тім що сего народа лишено було на цілковіте знищення. Народ немающи своєї интелигенції, своєї руської книжки на родній мові, ~~не~~ по-правді сказавши немав од кого и з чого учитися, лишений був на пропасть, тому зостався ~~з своєй~~ и з сего галузя господарства в своєй примітивности ек и зостав. Тому тепер, коли маємо змогу ~~де~~ од кого и з чого учитися, вот маємо силы мучити здрати, вчитися день и ноч абіяче дотягнути що нас втратило

Яка осень може принести пчолярство? Перед нами лежить книжка славного нашого руського пчоляра Гесе, який пише и доказує, що доходок одного улика перевищає доходок одного голя земль! (Приміром дає що не рідко випадає коли 18 уликов дало 12 цетнарів меду) Але идем только з низу. Після числа доходів Йодл. Рудь ~~без~~ и Словаччина найбагатшій-шими суть для пчолярства. Тодь, коли на чехах поволотный плуг-гом и найменьший клаптик земль, у нас стоять ~~боюся~~ велики розмыры лугов, (пасок), лугов, Коли-ми можно сказати що нашими

повний плівш нектар, запашніше пахо для пчол.

Після чистого сезону на Поділ. Буш при теперішніх условіях ~~і при~~ звичайно з матковим вуликом один вулик повинен дати 24 кіл. меду, але беремо тільки 10 кіло і ~~віск~~ воску при недогрошому літу мінімумі. Мінімальний теперішного цінного кг. 15.- за мед і 36 за віск. Отже маємо доходок від кождого вулика 186.- а від 10 вулів тисячо вісімсот. ~~Пчоларство~~

Пчоларство таке легке заняття, що коли його можуть ходити і старі і молодь, навіть діти, або калєки ци ~~воєнні~~ инвалиди. Воно не так богато праці понадає як самого догляду. Головна праця є з ними весною і літом а вже після згрибування має пчоляр спокій через зиму і може під тим часом робити помалу вулики з дошок ~~або~~ і з соломи, ~~також~~ готовити необхідні приладдя і читати добрі фахові книжки і пчоларську літературу. Сам без великих коштів може хоть сто безпечно повісти пчольник а вже 50 вуликів можна ~~вже~~ вже з доходом і робітником аби тільки ~~з~~ свідомим кг. рочно і се значить місячно вос кг. Звичайно бувають і ліпші роки але за поганими приходять і ліпші, а трафляється і катастрофальний рок що кілька літ ~~дає~~ доходку що й доволі треба на підгодовання, але за те оплатиться дуже добрі роки і подвійно. Комбо ~~вже~~ ~~йшли~~ ~~до интензивного пчол~~ за роботу то й шкода ~~бо~~ так не гнала наших дверей Румунів, так як тепер, коли позатягано границі, немоги нігде заробити. Серце мене болить, коли я видів що дівчині Румунці йде живови робити від рана до вечера за нужденних 6 корон...

В культурних краях дуже богато людей живе із пчоларства. Але і в нас гине пчоляр, особливо Мадяри, ніхто з пчоларства жити. З. Угорщина ~~Семінарії~~ ~~один~~ пчоляр який пише в мадярській пчол. газеті що з пчоларства не тільки що вижне, але і діти одповідно вишкольовані і маєток собі приробив. Значить пчоларити опłатиться особливо в краях цвітних, самоголосно що до всього треба науки, також і пчоларство без науки не йде, бо треба знати не тільки мед добрати але і підгодити пчолам.

Молодий ~~чоловік~~ може мати хіба і приємне заняття з пчолами, бо пчоларство дає 50-100 % заробку від капітану. Може войти з ним до великого богатства. Я дома 1848 р. мавши нічого виїхав до Америки і зробив великі маєтки. Живіоляр-пчоляр Рут купив за 1 долар один улій і з тим починав.

Український пивовар [redacted]ий був досьогодня пасербком, а потом зявсь добрий пивовик и дукробивсь маєтку 200.000 золотых рублів. (Було се в 30-тых [redacted] мин. віку?) Амер. пивовар [redacted] дорвавши пивы у мівтві Цинцинаті (350.000 жит.) в самом центрі на ґрунту и мав прекрасный дохідок.

З пивоварської статистики Подк. Руси за р. 1920 видимо що при господарці переважно в приміщичьих кошах[1] выбрано меду 83.032 кґ и воску 10.106 кґ (вартости всего 2,087.369.- кр. Пивъ было 11.699. Територіально Подкарп. Русь є мало меньше як четвертина Чес. Чехи мали [redacted] в той сам час 201.774 пивів, значить после его П. Р. мала бы мати принайменьше 50.000 пивів. Але беручи под увагу що пасіка [redacted] на Подк. Руси (бувшого) пасіка на Чехах є дакадто добре, то в порівнаню мала бы мати одностайраз більше як в порівнаню з Чехами або сорок раз більше як маємо не тепер. значить 466.960 пивів, ани могли дати не 2 міліони але вісім десять! Деяк будь мы тогды, ясно бы таку огромну суму положили в наших кешень! Зараз розвинула бы ся и инакша господарка. Люде положили бы гроші в банк, банк бы розпочинав роботы, дав бы дрібні позычки, люде куповали бы на судобу, припровадили бы землю, куповали бы штучні гнои, росла бы трава, росла бы пшениця ... и бог знає щобы ще було, лучше родивбы ся хлеб, Руси не мусів бы працювати жидам дешицю за повітрю, [redacted] Доржавна скасала бы зараз податки и не треба бы чекати роками и тисячі та наводити експертів... — значить розпочав бы ся рух як кров у живом організмі и тогды инакше господарство.

Тоже до праці!

Ужгород 28/III. 1921.

[1] в околности соломяних кошів за малый прогар, пчолы принуджені часто дохнуть, або наносять меду и повьяка дармоїдів бо нема де вискадати и чер[redacted] те завсе в кошах мало меду.

Пчолярське приладдя.

До пчолярства нагалтерей потрібний кілька дрібниць та хижка для пчол, в якій они переду-вають без неї хижки они бы немогли вибирати. Без оцієї хижки є только один ряд пчол а то в сьодній найбільш так звана Apis dorsata, яка далеко більша нежлі пчола яка буде свої бесіди трьох мени двома деревами наряд и ма 2 метри висоти а во поворуга ширини. Але она є пчолою вандровничою и на одном місці задержує ся довго. Тому и не вдаєся ей в радикальни розводжувати. Дов другі пчоли потребують якогось притулку, будь оно колода, кош або улик. Си хижка дає им можливість оборонитися перед дощом, холодом а також лютше можуть оборонити ся перед своїми ворогами або дрогорошти свій маєток від злодійських пчол.

Сику хижу, они собі насаджують часом и гарбузка в другої дерева, котрий в потрібні отвори позалізують и лишать только один вход „дверь" и на горі якийсь отвор, аби був протяг воздуха. И будуть говорити про свої и думають яке нам питрібні до пчолярської господарки

Кошь. Плетуть ся звичайно з соломи або шашу, але суть також и з дощок, або просто бутлянки колод. Яка хижка на переду вання пчол є они відповідні, але при інтензивній господарці не только що не практичні, але також не здатні до більшого заробку, а що найголовнійша тяжко що можна до ніх достутити сибані фрицики. Пчоли з кошів меду од пчол вибрати неможливо але пчолам коли треба подпомогти.

У кошах неможливе видіти як пчоли працюють, нежли его звузити як рівніна оладка, и неможливе его розширити коли рівніна прийде до тіла. Коли прийде яка хвороба, то не є змоги подпомочи пчолам, бо нійким способом неможливе до него добратися. А крім того є он замалий до того або велачи добра медова господарка, позаяк нема де складати меду. Пчоли набосять мало меду а потом дарюють, хоть у пчоли було бы що збирати. Часом з браку місця ограничують двалочать матки сами пчоли, матка нема де черви-

ти и у наслідок сего родина ~~не стає не вимна~~ слаба и
меду надбрає ледва для себе і ще коли и помогтись то му-
сить часто ратувати, через що вимодить дуже слабе рої.
Неспособний кош и тим що неможе из него зробити шгуч-
ного роя а только природний рой вимодить и пчолар дове
мучить загрози и пильнувати абы од него не втекли рої.
У кошу пошлая пчолар що есть, неможе видеть як працює
матка, ава она старая щобы евентуально дибнути бо
и положити нову матку, а часом коли ~~стратиться~~
матка и пчоли немають маточных личок або молодых
червачков щобы собе выпхати нову матку, то тогды
повстаю трутовка *) и сик пчоли загинуть, або втадуть жертвы
нападу сильных родин. Я кошач пчолярится навкануть,
з дивизаными очима и сик той сильней неможе йти прямо
дорогого а пайде в сторк, так само ~~не вимвеже~~ кто еще матки
лички и доводки из пчолярства, той мучить сейчас покидати
кошь и переходити на любимь рамков улик.

Найстрашнийше те, що пчолар ~~хоче вимодить~~ з кошем вимо вандрує
~~кошем сам,~~ то мус в такий способ, що зо забрить и знищить
пчоли сверхо, а се в до нова вотіючий грве найменьш, най-
милийшу нашу худобинку знищити в такий ганебный
способ. А кромь того и вошка шкода, бо ть пчоли можуть
дуже храно перезимовати и ~~в~~ дати не только меду и воску,
але ще и рои. Самый бут с сверхом такого дупенки и видно,
що мимо того що власитель ~~зимою~~ того літа набрав од них меду, ве-
тяки у кошь дасувь вуис 10 кіл. Сі вказує на факт показує
нам дорогу що нас покидати старовавнь, шкідливь кошь и
пчолярити по новому.

Але абы мож перегнати пчол з кошя до улика, подам
один рецепт який с пчолярам відомый, а кромь того другым
способом мож не перегнати як то пише наш відомый пче-
ляр сраковець и дам теперешний лектор п. Павличенко, про
що написав и книгу под заголовком „як перегнати пчоли
з кошя до раминкового улика" з якої и ми достали по одному
примірнику, ніко другий Редерата Міністерство Земледелія.
Значить пчол добре перегнати и таким способом ~~що~~ F/ що отворюється
~~порожный улик, всовується до него рамко з водяного, вотам~~
~~на улик ставиться дошечку и на той~~ /.

*) повинна F/ шо Купується який пар довгр. сальтра, розтоплюється в
воді. до тої води можеться за долонь широку рамку и
вогрішується.

вдтак бересе вкусь оберему скринькy або ладчину и на гподъ ладчины подталюється та рамка. На горючу рамку треба покрыти густого протягнутого ятного (що може и з протягнутого гита зробыти) або пчолы у огнио непотекмеся. Потом бересе вощ з пчолами, здвйгаеся дницe и ставитьсеся найтy скрынio. Пчолы ей дадyть и sazy забyрмочятьсеся, тратять притомность и ак сытнотьсеся ик горох мов нежывыми, а з вдталя мовы ик пересыпати до приготованого улика, акый е вже повен з рамками. Пчолы перед 6-10 минyть прoбyджyватьсеся и отамисявшись, вже злагоджyватьсеся в улику, и тому треба ге пересвдити скоро. Ту самy операцiю, якоже перебрасе то вдтак рамку чоры за полыти и в улику, щоб прогго тyды падали пчолы, але тодъ треба рамки вже так накладати коли муха высыпалася, инакше перед рамками немогы запалыти рамку и наложыти на него грeтелю обгортку. До сего тодъ треба амерыканськый улик "гогпедар" або взагалъ такый, акый маe ручкы ве (дyже) одну, щобы скоромогы вдвох зняти верх, и здвнчи забрати недогарки рамки. Але найльтше дробыти ге в скрынкъ або ёдальк (удобрё) Не треба забyти и те, що коли муха высыпалеся, то треба ще yбрати долонio у боки кошa, щобы и тых пчолы выпали, ак же не остались по улыках крак.

Видимe ака бyда и втрата в з невогатаючымы кошами, ало не так дyже з модерным уликом.

Модерный улик то е спасенa для пчол а нам не только що заощадженa пчол и тых втрат ак немигаютьмы при пчловодствi в кошах, але ще приносить нам и користь.

Модерного, рамкового улика вымайшов вже перед р. 1826 найбольший украинськый Пчолар П. И. Прокопович еще р. 1824 и удосконалив его немецкый фарар Дзержон. З него выйшли всякi системы улыкiв як напр. Фадянта, Ланстрота, Кощкадiго и другых. Сей улик тому е добрый, бо пчолы не водять нас за нос, можеме их доглядати, пильнyвати им у потребi помагати и взагалъ вибиратисеся в их внyтрышнe жытя тодъ коли дерзнемe отповiдным.

И так: рaзнывесного осенio, в днi або весного ранiшe и пiзнiшe их повгодовати коли они немаютьпотребнy скольконь меду, подъ гарнiше з мiдки або ситрyпом цyкровым можеме им положыти з низе под рамки, або над рамки у Кормiшках (Боковых) и сими осенio и весною забезпечимеся од нападу инакше коли худоба

на двор (як то при кінці) то дальбаються и друг пчоли и починають свои ними рядзи. Дуже добре подбувати пчол зимою, коли з надбалоти пчолар забуде или дати скорій осени, тодь запосимо улик до хыжы, улик розогрьеся, а як у гередыть замарз, то дале теплу цеглу и так пчоли розлузуються з клубка и забираються та зложуються гобе коло; можеме вечером подбувати пчоли спокойнійшо, то матка думає що вже почались в полю надбирати и пильно почане носити дальнювати сачка и сяк до правдивого надбрання зрозуміє родина до великої силы; можеме вымивати матку коли хочеме, можеме ей зловити и вбити коли она не здатна и подложити готовий маточник, а як того у нас нема то дале или одну рамку з другого улика з ей звязными сачками або з молодим червого и так они сами выплекають нову матку, але всякой случай лепше цати сьвіж сачка, бо тодь зараз з початку работать сами нанинають курити червака на матку королевским кормом, такого выробляють они у гобе и яким годують матку через цілі ей життя. До маточника яко они дали з трох комірок що находять так богато кормy, що сачок на матку сам жутаєся, и в наслідок богатого кормy и широкого місця червяк матки якого розвивається, з якого выросте велика, здорова матка, але як достануть червяка вже пять днями, то з того выйде за слабо матка, позаяк червяки пчол-робітниць не достають так богато кормy як достає червяка матки

В ранковом улику можеме слабу родину подкрепити, тым самым способом, що ставимо до него мочну муку з рамками (сяка то не выйшла, бо сяка пчола поверне назад) з другого сильного улика, або прямо з рамок страчуємо до слабого улика, але можеме и ми подбати и сами червy пчоли радо притинуть. Так само можеме всадити туды слабше рой и тым подкрепити родину. Не треба з свободно забути що передвшем треба не подкурити сильным дымом табаку, а ще лепше не покропити або поштриновати модяного водою, яка по пчолярськи зветься „гитока" абы они пили одного запаху, инакше стинаються и гинуть; але можеме не только подкрепити, але и одорвати з них якусь частину коли ими в улику

за тѣмно. Се робиться так що перекладуються рамки з моло-
дого чорвого, що стадного улика и они тим зачнуть більше мѣсця
для себе, а як коли хочеме гнилу родину матки а медовзбор ще
краший то примѣримо в улику на улик „господар" ставимо
ще одну надбу (обим поверх) и тодѣ вже маєть досить мѣсця.
Або робиться штучне роєня, такими способами що перемогиваєм
старий улик дальше а нового ставимо на его мѣсце, пчоли
приходячи з поля залѣтають до нового, старе до старого нового повертають
до старого нового а у старом улику на нивом мѣсци зашиваєть
матка и молодѣ пчоли бо як за пару дня вилѣтають у поле,
а у новом улику злокодѣться всѣ старѣ пчоли и працюють
дальше, але вже без матки. Коли в матка у разорѣ то треба
ни дати, а як ѣ нема то з нового улика треба ни дати пару
рамок з молодым чорвого щоб заложили матку. Але треба
бачити коли ни и давати на роботу або не бѣгли,
але можеме зробити штучного роя в одповѣдном часѣ, коли
только хочеме. Про штучне роєня будуть спеціальні уваги.

В рамковом улику не ни подрѣзити або розпучити
можеме пчоли, але только можеме ни дозволяти в однесѣй-
най силѣ. Чими нехочеме роя и коли хочеме аби ни могли
більше меду. Пчоли в одповѣдний парѣ чуєть потяг ратися
и тодѣ закладуть нові матечники щоби молода
матка оставившися молодом пчолами, позаду старѣ пчоли
з старого матково вилетать. Коли ни не буде тѣсно, то
можеме зірвати ті матечники и се повторити кождого 8 дня,
бо пчоли на нове заложуть. Але коли ни за тѣсно, коли
вуже розмножившися, то найлѣпше зробити штучного роя, хоть
комбінованого з другим, бо вложе та охота вирватися,
буде ни тримати цѣле лѣто и тодѣ все заложуть матечники
и невыкористають медовзбор; в рамковим улику можеме ниши
ти трути або притиснити ни розмножена, позаду они ще и здержати
ни только декілько десяток на ѣдиноцѣльне вдоволѣнення матки.
Трути ни пуститься так, що ни через запечатаных чарвачків, в ни
корм з клѣба рѣжеться, одкаєтся головки и старе ловиться
до спеціальних решетки и винищиться, позаду они є великим
инвентарем, меду не носять, нічого не робять а гнѣзд трутів з
мѣсцем більше кінсгр. меду. За то не треба дати, только одповѣдну
обмежити и старатися щоби в нѣдѣ не було лише мало було

трутневі комірок*) або взагалі нічого, бо найновіші досвіди доказують, що и з тонших комірок виходять трутні, правда що нарід менший, але пратягом пари днів догонять ростом другі. На всякий случай богато трутневих комірок не примайте в улику; до модерного улика можна доложити решітку Гансмана, щоби сік відділити матку від медника, бо часом до медника залізе матка и почне червити, а тоді нельзя добрати мед, бо червяк у медовині дохнувши, и ще и инше, и в наслідок сего може статися страшний тилець, про що будуть нижше (зворота точ.); До модерного улика можеме вложовати штучну вощину щоби фантазувати працю пчол, а найважнійше те, що з рамкового улика можеме взяти мед коли только хочеме (нікоми не треба забрати весь мед а все треба рамку-два лишити на случай нещогоди, а з гнізда взагалі не вільно брати) Тоді, коли у примітивном кошт пчоли помогли меду и почали до вкладати дальше, повіша барику, бо до кінца нельзя дозволити щоб добрати мед, все з модерного улика можеме добрати в каждий час коли он только зрілий. Тоді вложивши або замінивши а рамку ставиться назад до улика. Пчоли видять що рамка порожна, що нема меду, то сідають бенкать у пого и збирають нектар бо она зразу нечатовитвом. Рамки з вощиною або з медом треба вставити до закритого темного льоху або парового улика и держати на цілком місці. Кождий не день треба обережно вибирковати, инакше зголодніють мотилиці и знищать весь вощину.

Зрештою, що велику розлуку можна мати и рамковим уликом. У кого робиться без нас, нічого нельзя знати а не видіти, если як єльпе, як слуг, але в рамковом улику ми розкажеме, ми помагаме и в наслідок сего маєме и вчоп у десять-двадцять раз більший, и коли вийме що оптати до кошів а оптам до улика, то тоді коли кошт нічого не варта, тілька сама скількість улика вже репрезентує великі вартість и чим більше улика тим більший и их зисток. В рамковім улика можеме переводити весь операції сами и нельзя нідзгайдати а только покапіруєся они на практику, тому и нельзя собі увіти раціональну господарку без модерного рамкового улика бо се є для пчоларства просто ганебне.

*) комірки де плодиться трут є більші другі.

Мед.

Мед – сік квіток

До сих не знає людей фразою письменників літератури вони бачить все те що від природи створили великі вартість меду, який може зцілити від хвороб. Професор університету, доктор медичних наук Олексій Федорович довгий час вивчає мед первоцвітний і його цілющі. Вже з старих часів користують його від хвороб, єгипетські королеви гоїли медом, як мумії бальзамували вирізали з нього і т.д. Але бачивши його і наш народ, недаром на різні хвороби вживають а особливо на "кольку" приписують меду і т.д. І справді, мед дає настільки багатий на наше здоров'я, що без нього не може обійтись і той хто ніколи може й не куштував з нього, все таки прийшлось йому народ радо – бути посередник меду свідомо з аптеки на потрібність його здоров'я.

~~Мед багатий на цукор~~ Мед, який збирають пчоли з квіток не з усіх квітів, то а є тільки соком, який надають „нектаром" містить в собі 60% води, а тільки 40% солодощів. Цукор той нектар переробляє в своїм медовім жолудочку на благотворний мед, добавляючи до нього кислоту і лише після того є він здатним до зберігання.

Мед складається з 38% виноградового цукру, 34% виноградового цукру 2% тростинного цукру і ~~то~~ дрібних олів. хімічний склад меду . . . . . Елементарний склад: Углець – 42%, водень – 13%, кисень – 5%

Най попробує хто денно зїдати тільки 12 дкг. меду, то увидить що протягом трох місяців прийде як до моральної так до фізичної сили.

Професор університету і сенатор Сергій Шелухин пише так під заголовком „Цінний мед – здоровля!"

(Прочитати Пол. Пч. VIII–IX 1924 с. 8–9, ст. 108)

Коли хочеме зробити довгий вік, то мусимо бути медоїдами – як пише римський природник Пліній – одноголосним голосом людства. Много людей не може їсти, і вживання меду через страву буває безкорисне в наслідок своїх стравних олів, муравленого кислоти і солей з білкових соків цвіту. Правдивий мед без цукрів

знаменитым средством проти безсилиця.

Мед для свого роскладу скоро переходить з нашого лицька до організму тіла. В молодих не полишає за собою жадних слідів, а для старих "зберігає вік" свого власника вповні перетворюється на кров. Тому то лікарі кожному малокровному поручають вживати мед. Сила такий добрий мед, що не тільки діти, але і дорослі залізки його будять.

Мед є найздоровійшим поживком, особливо дітям, бо він не грубіє, гильвиться кості, робиться кров і вміцнюється його діти кремко ростуть, а здорові на всякі хвороти-недуги і тому наші діди доживали до 90 років, і діти не вмирали як у нас тепер, а кожда коли дорослі і половина. Лише, що треба мед з малу доживати вповні потрібну кількість, подаючи дітям той мед збираючи з липових росин, як примірок липа (з них збирають липовий чай, терпк і т.д. Тому коли лікарі нас учать їсти росини, то тоді далеко лекше лічать свій природний стан, який є, а не удають здоровими. Так само вас пчолиний є вже сам безпосередньо проти всяких недуг здібний тому, що лічить: кашлю, грудей, запалення горла, сирітів, опухлини або опорожнює, перева мастить і не дає. Най читають нашу кров і дають продовження нашого життя.

На стан кожного хорого на шлунок, малокровність і нервозність, кашель кишок, а горла а також і на туберкулозу, повинен бути мед, тим паче, що мед і вода поживає не є дорогий путь своєю багатою поживністю. Вони є змішуємо вже в самій страві. Ложка меду більше моя поживність як одно яйце, так і примірок одна від меду рівнявся 2 від яйцем або 3 від м'яса. Натуральне що слово водить чительний мед, а не мішкований на мідомість. З культурних країн вже давно стоїмо на вартість меду, і як дітей так хорих по больницях і санаторіях кормлять медом, а не також солодким цукром будь якого кожда дотягнення хворіб лише того щоб не одержали від них дотягнення, якого можливе перероблять.

Один наш пчолар пише слідуюче: „Давайте дітям меду!" Не як пчолар, але як лікаря-педіатра, аби

рідки свої дитячі в найширші вирстви. Коло моєї хати була робітниця тютюнової табачної фабрики; її улюблена дівчинка кохувала около 8 місяців хитковим катаром і так кашляла, що вважали вже смерть. Лікарські ради їм не помогали і здавалося що лиш смерть поможе тому нещасному створінню. Вічиці дало порадив мамусь, аби лічили дитину медом молоком із медом. Через тиждень довідався я о тій убогій справі, бо мамка купила в мене мед. Коли прийшла третій раз по медом, звідався, як ведеся дитині „Ах, не говоріте – двічі відповідь – вже бистро дитина поправляється від того часу, як дало їй денно три погари теплого молока з медом. І вже здорова, лиш мучиться ще набрати сили" По 14 днях принесла мені мамка показати дитину на чудовиско, яка була рожева, повне лиці. Мамка розказовала, що мене вже й інші беруть, але молока з медом всього стало дає і дитина здобно вживає його. Коли єсть різкий кашель, чисто природний, більша давати дітям, як кашель, чай або з конячим молоком. Лікарі не бувають, лиш хворі і недокрівні" Так пише нам пчолярі з Підсвинків.

Далі лічи слідують: Хто має слабе серце, най сокотиться всяких цукорків бо они суть шкідливі для здорового гіргану, перерудіованого всякими дитячими. Виробляють его з бараболь при помочи обручного хвасу. Сирі макливі-мівтолинки на цукрі вистигають дуже смачні і з них стікулянти ~~бат кака~~ фальшують тес мед. Ей давно тайо, що й приводиві мед викликає у хворих подвиря его моду, бо з'употребивши ту мівтолинку до правдивий мед, не то ще вилороватої але уже стане им горше. Але правдивий мед, то є благородна природна матерія бо скорбляє и найслабше серце.

Мед лічить експторит и отсторіо. Від зарозу покидно по більшій части приходить наше и тоді притім лікар, рада помагати медовими окладами (цитлак) ~~бо~~ бо кладеся хворому на горло по кашку фланелю ~~горячий мед~~ розтертий, гарячий мед, якого только можна вживати. Дитинський ущерпний сон, здобутий із такого гарного окольчатого тілесного меду дасся нам ні чим сконовати.

Мягка помада. На гоїння чиряків, трісканін, пролежнів і взагалі для загоєння ран з нагноєнням, робиться м'яку помаду (мазь) слідуючо:

В двох ложках сала (масти-нитру) притягнемо пов кипіть. Коли вже не шумує, перецідимо через чисте полотно і розтопимо в ньому 10 декаг. чистого воску і 10 декаг. свіжого гною (нитру-гавну). Коли трохи прістило, добавимо вовняного 10 дек. меду, опісля накладаємо на чистий кусник платинки (рани) і привідуємо до рани.

Можна також робити і воск до щеплена дерев, а то: розтопимо трохи на легкому огні 10 дек. воску, 10 дек. живиці ("смоли" з дерев) і одним фунтом тваринного гутаперчини, і вже готовий воск до щеплена овочевих дерев, только перед щепленням трава его мало розтопити.

Прополіс, сік (випливає з липи, верби, дубів каштанів, різних ягнищ, смерек і квітів), сік збирають пчоли на прилиплих ранках і зализнованих штар, є також добрий і на мягкі мозолі на ногах.

Жалень пчоли є також добре про рани і кусні.

~~Продаж мяса, костей, шкіряної пилки~~

Недом можна лічити також і загоєння мякотних ран. Сік можна человік дістати в наслідок богатої курени папуговок або лемурів (пітн). Тому пчолар при праці повинен курити а дмухати того дим кожуху бумак. При помочи меду можна покинути курення, бо курення взагалі шкідливо організму человіка людського тіла.

При кожній бджолі меду, то в найбільша кількість поживного.

~~Із листя~~ з вищеприведених можемо видіти, що мед стати первородним не только для пожитку але також і сік лік. Най не буде той пізніш до бджолярства над ним бідай одною окремою думкою.

~~При виробі з меду буде собірана лекція~~.

Вироби з меду.

~~Окрім~~ з меду можемо чинити всякі вироби а можемо его самого також консервати. Вироби суть дуже поживними ~~для нас~~ а це так як виробу з цукру буде он сік кождий.

Мед можемо також консервати ~~в~~ ~~для~~ ~~нас~~ ~~так~~, бо ~~ми~~ меду кожуг гадзик на дома. Чи то з сибом вітьси, чи

Тодо Кави, до чаю або тіста, а також до різних [illegible] або тортів, замість цукру. Можемо вибрати з нього оцет, як медовий горівку, пиво, вино, навіть „токайське". Він а вже більше знаєте, напої з меду мають природні і не кажуть нам як ті погодні друзі напої порушують напої, він нашого будинку головолім в гроб... А в нас, що відчувати багато часу [illegible] [illegible]

Дуже мені добрати пару рідких рецептів, яких тут подано.

Оцет. Оцту здобуто слідуючи:

В пляшку літрах води розпустимо один кг. меду. Цю холодну воду переливаємо до склянки дзбанків, або до банки (горщика) якої є з цією вимальованій. Дано до цього пов'язки або кавалок тканини (з якими пекуть хліб) величиною два на два, - Перев'язаному ґудзиковим сукном (чистим) лляним полотном, бо може розбитися (сферментувати). Після фази вони положимо на сонце або на другі теплі місця, а після ферментації, переїздимо, вливаємо до склянок і ховаємо.

До робочої оцту кладемо ту воду що залишилась якої дивимо пів склянки мішковано медового, гудзик. від меду і т.д. як решту додаємо грудочкового меду, так аби на 6 кг. води падало 1 кг. меду. Все

Оцет отак можемо зафарбити сухим рибізом, малин або ожиною, на яку фарбу любимо.

Печиво

Медових пляшки. Два кг. пшеничної (білої) муки, 10 дкг. молотого цукру, 5 дкг масла або сала, 2 малих ложечок соди - карбонату, трохи кори або гвоздиків (гвоздичок) і тільки меду, скільки тіста зможе зібрати собі. Отак добре вимісити щоб тісто було не дуже тверде бо не зробиться до полив'яки. Вимішене тісто лишимо на яку добру повідому стояти. Отак розгорнемо і можемо з нього всякі фігурки вирізати як то звізду зорку, серце, ключку або друге.

Помащене до намащених тепців тісто намащуємо жовтком яйця. Можемо отак посипати цукром молотого горіха, горіхового цукром або потертою мандулою.

Для сухого і вузького смаку буде мати він додаєся коколадовим цитроном або цукерини з помаранч. Словом медових пляшки можемо пекти як тільки хочемо.

Гочкіне те, аби пекучись не при дуже великім огні. Пляшки не дуже смачні і може їх дорослі дуже люблять. (kolacz: kawo mówiesz!)

Медовник. Пів кг. меду при гарячій воді варимо, поки не зачне кипіти „выпущати кулі". (Коли до сметанки води впустимо одну цятку з сього кипучого меду, то вона дойде у кулю і ввігнеться на споді) Ставимо на бік на 5 минут стидити, та тут, поки тим часом приобіймо муки дамо стільки, скільки до себе вбрання.

Самотвір ~~25 дкг. мокрого цукру~~ змішаємо 5 яєць з 25 дкг. молотого цукру, мішаємо повсідним одтак додаємо до него 2 оцтр. салаткару (salatka)

Як тісто так і останню мішанину ставимо зокрема на одни цілий день а потім одтак змішуємо до купи. При мішанині додаємо ще 1 дкг. потелеву ~~муки~~ розмішаної в парі цятках води (потелевої муки можна сметани а одтак вже після суту додаємо ~~ни~~ кави чи какао або другі приправи.

Далі того розділяємо ~~всю~~ всю масу, сайми до вимащеної тепсії, помолотимо ножиком сиру і вепечемо (кажемо: ~~вимащену тепсію~~)

Італійський медовник. (рецепт баронеси Вотіц)

Старанно зварімо 1 кг. меду, сипаючи до него 1 кг. пшеничної муки і ~~пів~~ 1/2 кгр. молотого цукру і ~~всі~~ дрібно з него ~~тіто~~. Одрізного дня додаємо 3-4 яйця і добре перемішуємо. Далі ~~з цілої~~ потелеву масти і ~~з цілої~~ Сандашит, та вложимо 1/4 кг (потертої мандулі або орішків і все до купи, протягом 30 минут добре перемішуємо а потом полонимо до бляшанок і в горячій печі вепечемо

Після вепечення намастимо ~~в~~ печиво на густо розтущеним цукром і на чотири години знову ставимо до печі, де цукор затвердне. Одтак вимикаємо і все в горячій стані розбудимо на каваляки. Сякий медовник може стояти протягом більше місяць і ~~в~~ своїм смаком далеко одвищається од звичайного медовника. (Міхієнчів, Львів 1912 р.)

Медовник-орішки

Дозволи 28 дкг. пшеничної муки 14 дкг. добре молотого цукру, роздрібнену шкірку цитрона, мало кори і молотих гвоздиків і змішайми все до купи; потом все те з горячим медом порозтягнене на тонкім протягом повздовж добре перемішимо на твердім тісті, одтак мішимо на 3 години стояти. Після сего розділяємо тісто грубими повпалиці і вирабляємо з него або

→ Сяк потелеву масть так Сандашит можно дістати в аптеці.

маслонами вытиснені ровні фігурки, покладені на
чистому або орісом і випечені в гарячій печі. (Кулі і
Горіхи медовий. Дійшати 1 кг. гарного меду
з 1/2 кг чистого цукру і 1 кг. білої пшеничної муки
і так мішати тісто через увесь час. Опісля з 3-х сторін
протягом півгодини добре вимішати, а потім обдати
в горнці з розтертих 10 грам. поташової магії, 1/2 гр. кори,
1/2 гр. кори, трохи (грішій) і 28 декагр. посіканого горі-
ху і все те до півгодини зновь перемішати, опісля різати,
вложити до вимащеної тепші і випекти. Опісля намастити
розтушеним цукром і зновь на півгодини мішати у печі. Коли
порізане на кавалки еще до тепла. (Кулі і медовики)
Муки з меду також варити і медовики: дається полови-
ну меду а половину муки і мало води (потапу). Медник
є дуже смачний.

На тіб.

Із меду теж варити також мід до пиття: і медовку.
Дається чисту воду а 1/4 часть меду. При варенню додається
на 1 кг. 1 гр. хмелю - сього по півгодині більше менше.
Потім мішається те все хвилину в отворенім посуді.
Коли очиститься, перелати до іншого посуду, щоби
дальше кисло. По 3-ом кисленю дається до фляшок, корчується
і складається до пивниці у пісок.

Мід пітний: Виробляється з потоки (сиропу) і води
перед варенем і сфермантованем, то є. дозрованем. Мід може бути
тонкий, або столовий і густий, а се залежить од способу, в
скілько кількости більше потоки з водою. Коли більше додається
до чистої потоки води, він буде слабший. І так

На 1 кг меду 1 літр води - буде двійник,
" 1 " 2 " - " трійник,
" 1 " 3 " - се буде кеверник.

Мідам тяжкість мусить по уварені бути сколько років
у пивниці. Добрий мід повинен мати кроме доброї крепкости
те кольор (сорабу) золотий і смак. При варенню меду
можна додавати ровнім пропорцію і корінців для красшо-
го золотку.

При варенню меду мусимо приймати найбільшу
чистоту. Опріч пор. рецептів ось надаються найлучше у нас на П. Р.

1) Мід чистий, робиться з двійника або трійника, без всяких
додатків, або з додатком 100 грам малин.

2) Хлібний або квасний мед. На одну частку патоки бореться 3 части води. На 100 літрів додаєсь 100 грамів хмелю, 25 грамів винного каменю, 25 гр. оцтової есенції і 25 гр. пахучої корінці. Є два способи по відфільтруванню бурди оцженої і не оцженої по довгім переварюванню.

Бродіння. Коли на якій небудь солодкуватій плині почнуть виступати на теплім місці дріжджі, то вкинувши кусок пачинаючої бурди, мішаємо поверхню і пінимо. Все фермінтоване, бажано тримати дріжджі. Для варіння меду можемо вживати тільки первісних дріжджів. ~~Для отримання дріжджів~~ ~~в літрі води~~ ~~Хлібного~~ ~~варіння~~ / дріжджі знаходимо в пивоварі, найбільше бувають в родзинках. Є то маленькі одноклітинові рослинки, котрі можемо видіти через мікроскоп. Найлучше купити 1/2 кг. родзинок, перетерти на ~~пачинці~~ в ~~кашці~~ до ~~пачинки~~ сметанки, налити 2 л 2 літрами води. Потім накрити кусником чистого полотна і поставити на теплім місці.

Варінка. По 2-3 днях пачинка дріжджів приступаємо до готовлення меду. Найперше додаємо до потоки відповідну скількість води (трійник чи четвертик) і все те мішаємо. Мішання робимо в особливім начинню, а не в тім, в якім будемо варити мед. Змішану патоку з водою до 3/4 високовати котла і можемо варити на вогні чи де инде.

Варитись має звичайно 3-4 години і достаємо плин. Коли переставає творитись шумовання, це знак, що мед є готовий.

Варений плин буде мати кольор виса і буде сивий. До сього всього додаємо ще притравки, хмелю чи корінців і вливаємо просто, або давши їх в кусник білого, чистого полотна і вкинемо ще 1/2 години, вибираючи решітку шумовиком - відставляємо і накриваємо рідким полотном. Коли осоложе так, що можемо устами пробувати, тоді зливаємо до посуд, в котрім буде відбуватись остаточне відробляння. (Трудно. 1923.15.

Тепер треба йти до корчми на пиво, може собі й дома зробити з ~~меду~~ ~~з меду~~ з того цілого, а то так:

На чотири літри чистої ~~води~~ двічі ~~або~~ ~~переварених~~ і мішаємо 1/2 кг. меду. Мішаємо при невеликім огні доти, поки буде кипіти (поки не буде шумувати - пінити. Опісля кладемо маленько хмелю у кипіте полотно і повішаємо у той медівний окріп. Де стоїть пару вкип пару хвилин. Опісля все виливаємо до чистого цебра (діжки) або другої посудини, щоби остигло. Коли достигне кладемо до него проти пивовим дріжджів і лишимо кипіти. Після 6 годин вже можемо фермінтовати, а четвертого дня найлучше.

а вечного дня кончить. Через зберемо з него шумовиння (опитимого) и вливаємо до бочки. Затикаємо и ставимо до тривиць, де протягом 4-6 днів уважливо вичікуємо, а потім перелиємо до опитого. Бочки повинні бути чисті и добре заткані, ще краще заливки заздалегідь. Після сего ставимо оцет до мокрого піску и вже через чотири тижні можна пити. (Кийко: Кухня-техніка, Київ 1925)

Медове вино. Якщо в нас не має винограду, то все-таки вино можна зробити. Зробити так:

На 8 літрів чистої дощової або перевареної води вливаємо 2 кг. меду. Все ставиться на легкий огонь, або будь-де не кладеться. Шумовання огорнути все знімаємо, поки він не перестане. Потім ставимо на бік, щоб зсідало. Переливаємо до чистого дубка або другої посудини. І так до такого часу доки 1-2 днів. Такого фермента-чого вина, якого хочемо приміром червоне, біле) Як немаємо молодого вина, то можемо дати пару розтовченого грозду. Що краще як те вино або грозда положимо на вино до горбки (до тієї); аби грозно плавало и ним) потім пробу а потім розторопаємо и в великому часу вино до меду - мудрий медовий мусить потребує тепло кипіяти, чим осінній, тим більше на теплішому місці. Я пробував місяці тижні. або загалом на фермент.

Як вже ферментує добре, то, а кінець все „пити" ставимо у воду, щоб помічити і щоб вже тільки через 24 години.

Таким способом робленый мусить простояти 2-3 місяці вигарматує (Вимкнути.)

Як 6-8 тижнів перелиємо до чистої бочки, однако бути не треба ще заткати бо вино ще буде мати бродити. Через 2 місяці перелиємо до фляшок и кладемо.

Зробимо тепер його рецепту вино, буде добрим столовим вином, крепкий на 10°. Як хочемо ще крепше то робимо мусить ще солодшим, але солодшому мусить не тільки ще більшого тепла треба, але ще и більшого часу ще фермент.

Також вино можемо и зафарбити на любий нам колір. Для вина барвою кубіскує, малини або ожини.

На Кайсацьке вино. Подібно до токайського вина достанемо тоді, коли до 20-25 кг. слабого вина додамо 1.5-2 кг. меду, 1 кг. розвареного сухого грозду, 150 гр. квасу винограйного (Кайсацьке) (Кокосе) 100 гр. кухонної солі и 1.5-2 гр. винної потеловой масти (Винний) Опісля вино на теплому місці, для більшого фермента. Через 2 місяці Такими способом достанемо дуже смачне токайське вино. Чим більше стоїть, тим краще. (Кийко: Кухня-техніка)

Медовий ліхер (горівка) Розтопимо одну кг. меду в пів літрі води, и на легкім вині поволі мішаємо, збираючи шум,

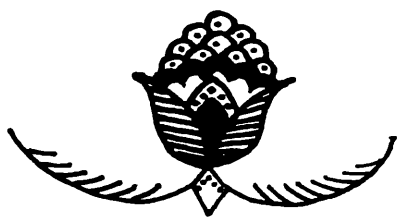

МИКОЛА САДОВСЬКИЙ,
ОДИН ІЗ ТВОРЦІВ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ

Під кінець місяця лютого припадає річниця смерти великого мистця, будівничого українського театру, Миколи Карповича Садовського. Що він зробив для українського театрального мистецтва, це вже оцінила і ще оцінить теперішня й прийдешня ґенерація. В історії української культури імена трьох великих братів Тобілевичів, поруч зі Старицьким та Кропивницьким, написані золотими літерами.

Нехай же і мені буде вільно знову пригадати цю велику постать, що положила сильний фундамент під українське театральне мистецтво.

Старицький, Кропивницький, а відтак три рідні брати Тобілевичі, - три великі мистці - це ж зірки на українському небі, що появилися рівночасно, щоб метеорами засвітити в українській темряві, яку виплекали різні валуєвізми царського деспотизму, коли навіть українське слово було заборонене. Українська інтеліґенція була рідному народові чужа, вона зростала на чужому хлібі.

Та поки перейду до описів історичної постаті Садовського і його славних, заслужених учителів та учнів, слід згадати тодішній стан українського театру на Великій Україні. Без того не могли б ми вповні зрозуміти та оцінити діяльність цих стовпів української культури.

Історія українського театру не сягає в глибину старовини. Християнство прийшло в Україну з Візантії, а з нею також і літургічна музика. Релігійні драми приходять в Україну аж на початку 17-го століття з Заходу.

Та на початку 18-го століття побачила й Україна театр на европейський зразок, але для українців був цей театр чужий. Гралося в Києві й Кам'янці Подільському, але в київському театрі був на програмі російський репертуар, а в Кам'янці Подільському грали по-польськи.

Початок нового народного українського театру дав властиво батько української літератури Іван Котляревський, що сам заснував театр і найперше, а то в 1819 році в Полтаві, увів на сцену свою знамениту "Наталку-Полтавку" , а трохи пізніше "Москаля-чарівника". Від цього й датується новий український театр.

Перший театр пішов цими слідами. До репертуару прибуло трохи нових п'єс Квітки-Основ'яненка і батька Гоголя, Ващенка-Захарченка, пізніш Кухаренка й інших.

Початки отже були зроблені, театральне мистецтво почало розвиватися, притягало щораз більше глядачів, театр став могутньою культурною освідомлюючою силою.

Але в році 1847 сталося нещастя: Тоді викрито Кирило-Методіївське Братство, учасників, між ними і Тараса Шевченка, тяжко покарано, розгромлено ціле українське культурне життя, в першу чергу український театр. Страшна реакція приголомшила і найменший культурний прояв українців.

Який був утиск та суворе відношення до українських вистав і концертів, можемо собі уявити, коли не дозволяли проспівати навіть української пісні. В 1867 р. київські українці довгими місяцями клопоталися, щоб був дозволений концерт українських пісень. З величезним трудом пощастило їм одержати дозвіл, але українські пісні треба було співати перекладені на французьку мову. Свої рідні українські пісні прийшлося перекладати на тяжку, чужу французьку мову, щоб почути бодай рідну мелодію, коли вже живого слова бояться.

В Україні українська культура була засуджена на нидіння. Але без огляду на переслідування, свідомі патріоти ще не перевелись. На арену української культурної боротьби і праці виступають знаменитий Старицький та Марко Кропивницький. Особливо останній горить бажанням утворити аматорський театральний гурток.

В Україні вистави заборонені. Єдиному в цілій Україні Маркові Кропивницькому пощастило в Єлисаветграді одержати дозвіл на аматорський гурток. Біля Єлисаветграду мав він свій хутір, а також недалеко жили й інші хуторяни - Тобілевичі.

Кропивницький до праці притягає і трьох братів Тобілевичів, енергійних молодих українських інтеліґентів-хуторян, які за короткий час показалися надзвичайно талановитими. Пізніш, кожний під іншим мистецьким іменем, заклали вони фундамент під український театр.

Найстарший з братів Тобілевичів вибрав собі ім'я "Карпенко-Карий", другий, Микола, почав виступати під ім'ям Садовського, а третій, наймолодший Опанас, прибрав ім'я "Саксаганський". Вони разом із іншими українськими громадянами в роках 1865-68 в в Єлисавет - граді з надзвичайно великим успіхом виставляли по кілька раз "Наталку-Полтавку", "Сватання на Гончарівці", "Чорноморський побут" та інші українські п'єси.До театру горнулися не тільки свідоміші українські інтеліґенти, але навіть давалося вистави за знижені ціни і для прислуги. Дозвіл на вистави дістали так, що прийшлось будувати ремісничу школу, на цілі котрої ішли українські вистави. Під тим титулом вдалося втримати театр при житті чотири роки.

Театр на якийсь час припинює свою діяльність, але Кропивницькому знову пощастило виклопотати в Єлисаветграді дозвіл на цілі "бідних учнів" і театр знову грає від 1874 до 1876 року. В ньому беруть участь крім згаданих ще й Тарнавський, Дараґан, Нечай і інші.

В цих роках влада дозволяє діяльність українських

театральних кружків. Зразу виставлено п'єси в Полтаві й Чернігові.

Зокрема в Києві в році 1874 розпочинається жива театральна праця. Душею театрального руху є великий наш композитор, Микола Лисенко та Михайло Старицький. Театральний гурток зорганізовано першорядно, енергійна праця коронується успіхами, театральна дружина дає в великому міському театрі публічну виставу, а в наступному році відбувається вистава за виставою в біржевій залі.

Небувалі успіхи вказували на те, що розвиток українського театру буде запевнений. Українське громадянство підтримувало театр, який в столиці України мав епохальне значення.

Але прийшов новий несподіваний удар для українсь - кої культури. Відомий царський указ з дня 1-го травня 1876 року розторощив прекрасно розпочату працю і розвіяв усі сподівання. Українське слово, українську пісню знову закуто, бо її трибуна - український театр замовк.

Повних шість років панував оцей мертвий період, аж приїхав сенатор Половцев з програмою деяких реформ для полегші. Він був вільним проявом українського слова та висловився, що українські театральні вистави треба дозволити.

В слід за цим генерал-губернатори в Україні після нового указу почали дозволяти українські вистави, - очевидно під суворою цензурою.

Першим зорганізувався театральний гурток Ашкаренка в Кременчузі, відтак Кропивницький з Тарнавським дали почин театрові в Єлисаветграді, а Милорадовичка утворила театральну дружину в Полтаві. В Єлисаветграді відбувалися вистави дуже часто. До того ще Кропивницький написав нову п'єсу "Невольника", а коли про те довідалася пані Милорадовичка, постаралася, щоб"Невольника" поперш грано в Полтаві. В ролі коваля виступив сам автор, а Садовський грав ролю Неплюя.

По всіх містах України рознеслася слава про ці вистави, що здобули стільки успіхів і признання. І ось, підбадьорившись цими успіхами, Кропивницький з аматорського гуртка творить постійну українську театральну дружину. Це і є перший професійний український театр. Душею і режисером стає Кропивницький, а з ним разом співпрацюють такі визначні сили як Микола Садовський, Ашкаренко, Крамаренко і Жаркова.

Театр стає мандрівним. Два роки за собою грає в Єлисаветграді, Полтаві, Кременчузі, Харкові, а врешті і в самій столиці Києві. Але в столиці особливих успіхів не було. Репертуар досить вбогий, а публіка вибаглива, з великими претенсіями. Здається, на цьому тлі і постало якесь непорозуміння. Дружина покидає Київ і розбивається. Кропивницький переорганізовує свій театр.

В наступному 1882-му році, театр знову гостює в Києві. Репертуар збагатився новими п'єсами, а то крім дотеперішніх творів Кропивницький вже грає також"Глитая", "Невольника", "Лихо не кожному лихо", "За двома зайцями" і "Не так склалося, як гадалося". В Києві великий успіх, українська публіка захоплена.Театр виїжджає і до інших міст, навіть до Новочеркаська і Ростова над Доном. Театр набуває тривких, матеріяльних і культурних основ, а до того спричиняється знавець театральної справи, ентузіяст Старицький. Ціле підприємство веде він, Кропивницький тільки режисерує, щоб ліпше присвятитися одній справі.

В театрі виробляються прекрасні артисти, між ними вибиваються на перше місце першорядні таланти:Кропивницький, Карпенко-Карий, Садовський, Саксаганський, Максимович, Грицай, Касяненко, Манько, а з жіноцтва знаменита Заньковецька,Затиркевич-Карпинська й інші. Це був ренесанс українського театру, українська публіка високо оцінювала і всюди вітала театр з надзвичайно великим захопленням. Це був тріюмф українського театрального мистецтва. Ціла Україна тішилася, що може похвалитися такими гордощами драматичного мистецтва, яких не багато мають і державні народи.Це вже не були аматори, це вже були професіонали, майстри театральної штуки. Кожна вистава була подія і на ті вистави почала ходити і чужа публіка.

Та знов наспів удар, якраз тоді, коли театр доходить до вершка свого розвитку: в Києві знову заборонено давати українські вистави. В самій столиці України повних десять років, а то від 1883-1893 р.українські вистави були заборонені. Київ не відіграв в цьому періоді жадної ролі. Українське театральне життя було скероване головно на Харків та інші околиці, а на цілому Правобережжі українського театру уряд не допустив.

Але Харків і ціла лівобережна Україна ликує, тішиться високим рівнем рідного мистецтва. Артисти вироблені, зіграні, Кропивницький довів до найвищої досконалости. В цьому театрі грають найвизначніші таланти всіх часів: Заньковецька, Кропивницький, Садовський, Карпенко-Карий, Саксаганський, Ліницька,Суслова, Тобілевичева, Викотич, Загорський, Зайченко, Паньківський, Позняченко, Чичорський та інші.

Цей знаменитий театр Кропивницького проіснував до року 1885, коли ж то з одного театру утворилися дві дружини, які повели два корифеї українського театру: Кропивницький і Старицький. Не було це власне розбиття, тільки потреба зробити з одного театру два, бо української театральної публіки прибувало. За той час повиростала вже і нова акторська ґенерація, появилися молоді сили, збільшуючи кадр культурних працівників.

Ці два театри проіснували дальші три роки, але в 1888 році з колишнього одного театру утворилися чоти-

ри театральні групи. Про ці чотири театри варто згадати більше.

Перший театр повів Микола Садовський, а з ним пішли: Заньковецька, Затиркевич, Ратмірова, Максимович, Загорський, Позняченко, Василенко, Науменко,Глазуненко і багато молодших. Другу театральну дружину повів Опанас Саксаганський, де грали Карпенко-Карий,Ліницька, Вірина, Дзбановська, Суслова, Грицай й інші. Третя група була під управою Старицького, де грали Орлик, Манько, Боярська, Касяненко. Групу четверту взяв під свою опіку Кропивницький і в його театрі були здебільша молоді сили.

Всі ці чотири театри стають мандрівними, об'їздять Україну здовж і впоперек, виконуючи величезну культурну місію: по всій Україні розповсюджують українське слово та рідну українську пісню. Ці чотири театри вели найбільші мистці українського театру,найславніші режисери, найкращі таланти поділились, щоб кожний театр ними пишався. До співпраці приступили молоді артисти, що вийшли з-під їх умілих рук. Один мистець вишколює цілий ряд інших і так: з-під твердої режисерської руки Кропивницького виходять Карпенко-Карий, Садовський, Саксаганський, а відтак із їх спільної школи появляється цілий ряд талантів: знаменита Заньковецька, Максимович, Левицький, Борисоглібська, Ліницька, Боярська, Козловська, Войцєховська, Ратмірова, два Шевченки, Суслова, Науменко, Василенко, Манько, Петро Карпенко,Зарницька, Калина, Дзбановська, Загорський, Шостаківська, Пивинська, Варвалюк, Гайдамака, Маряненко, Чубатий, Мирославський, Суходольський, Суслов, Ванченко, Ковалевський, Мироненко, Потапенко, і багато інших.

Та не тільки виховали ці театри нове покоління драматичних мистців, але, будучи театрами мандрівними, - показали Україні, як треба грати. Майбутні працівники драматичних гуртків навчилися виставляти рідні п'єси, побачили і навчились уладити сцену. Вслід за тим ростуть драматичні гуртки, як по дріжджях. В 1890 році є вже таких театрів понад тридцять, з яких є найвизначніші дружина Суслова, Суходільського,Розсудова-Кулябки, Гайдамаки, Мирова-Бедюха, Мирославського,Глазуненка, Ярошенка, Мороза, Колесниченка й інших.

Це все робилося на Великій Україні. А тепер перейдім на Західню Україну, до Галичини, тому що Микола Садовський під час російсько-японської війни в 1905 році пробув рік у Галичині, обнявши ведення львівського Українського Театру. Цей театр Садовський зреформував вповні, завів нову режисуру і новий стиль грання, близький до простоти та природности.

Описуючи діяльність Садовського не можна не згадати про саму історію українського театру чи то на Наддніпрянщині чи в Галичині, а навіть в Карпатській Україні, тому що українське театральне мистецтво, де б воно не було, є тісно зв'язане з особою Миколи Са-

довського. Він його оформив і дав йому справжнє мистецьке обличчя.

В Галичині, у Львові під ту пору вже український театр давно існував. Навіть мав змогу екзистенції, тому що супроти галицьких українців була добра воля австрійського уряду. Сойм щороку ухвалював допомоги, а в тому році, коли Садовський прибув до Галичини, львівський український театр мав субсидію в сумі 18,500 австрійських корон.

Щоб хоч трохи обзнайомитися зі станом українського театру в Галичині, належить згадати, що український народний театр засновано ще в 1864 році, а перша його вистава сценізованої "Марусі" Квітки-Основ'яненка відбулася 4-го травня 1864 року. Після директури Омеляна Бачинського настав деякий занепад, але згодом Теофіль Романович, Біберович і Гриневецький поставили театр на ноги, який існував повних 30 років. Особливо Гриневецький і Біберович, що вели театр сім років, спричинилися до спопуляризування та розквіту театру. Також випустили на сцену цілий ряд талантів, як Стефурака, Підвисоцького, Даниловича, Санецького, Осиповичеву, Кожикевича, Пясецьку, Стефуракову, Гембицького, Стечинського, Лясковського, Ольшановського, Новицького, Курмановича, Вільхового, Бензу, Концевича, Гулевича і багато інших.

Але за тими світлими семи роками прийшла сумна доба семи років нового занепаду, де директори змінювалися і кілька разів до року. Аж нарешті прийшов директор Губчак, що вів театр від 1901-го до 1904-го року. Але й йому не пощастило здійснити сподівань і почали шукати радикальної направи.

Тоді то в 1904-му році вдалося притягнути до Галичини Миколу Садовського, що вже далеко поза межами України мав славу прекрасного режисера й актора. До Галичини Садовський приїхав з артистом Паньківським (галичанин), а незабаром за ними прибула і прімадонна Марія Заньковецька, українська Сара Бернард.

Про цей період перебування Садовського в Галичині Степан Чарнецький в своєму "Нарисі історії театру", що появився в "Історії української культури", (видання Тиктора, Львів 1937, звідки покористувався я деякими матеріялами), про перебрання директури Садовським дослівно пише ось що:

> "...Керму львівського театру обняла людина, що її доцьогочасне життя й діяльність творили світлу сторінку в історії українського театру. Там, на Наддніпрянщині, вніс він на сцену свіжий подих широких херсонських степів, де він зжився з народом, який полюбив усім своїм серцем і якому він вірно прослужив на сцені ціле своє життя. Наш глядач обіцював собі побачити на сцені з Садовським візію великих історичних картин, в яких він відтворював Мазепу, Богдана Хмельницького, Саву Чалого, а далі Бурлаку, де то він створив напричуд силь-

ний життєвою правдою й переконуючий тип людини, що боролася за добро народу, а той народ у заплату його продав. На жаль, ґалерія історичних драм не появилася на нашій сцені, бо не дозволили на це цензурні умовини.

Як режисер був Садовський неоцінений. Говорив залюбки, що режисер у театрі те саме, що влада в державі. Він вимагав на сцені безоглядного послуху, без якого не вірив в успіх праці. Розуміння режисерських обов'язків і знання підтвердив він скоро і в Галичині. На Наддніпрянщині виховав він цілі покоління сценічних талантів, у нас в Галичині за однорічний свій побут вспів він прогнати зі сцени старий, висовганий шабльон, традицію бездушного наслідування, вказав практично галицькому акторові шлях і способи наблизити сцену до життєвої правди, природности та краси.Садовський відкрив і викрешував "іскру божу" в акторах. Він оформив такі таланти як Юрчак, Захарчук, Дяків, Костів і ін.

Садовський умів вивести народну драму так, що вона викликувала враження дійсности, а його гуртові яви просто хапали за очі своєю життєвою правдою. Садовський показав ще галичанам, як співається народну пісню. Ті, що його чули, не всилі забути його співу "Ой, наступила та чорна хмара", або "Максим козак Залізняк" й інші.

Садовському межі були затісні, не міг також звикнути до наших загумінкових відносин, де з нечуваним трудом треба було в кожному місті здобувати залю. Тому, об'їхавши Коломию, Станиславів, Стрий, Перемишль, Львів і Тернопіль, вернувся на Наддніпрянщину..."

Отак пише про Садовського "Історія української культури". Як бачимо, Садовський в 1905 році повертається на Східню Україну і береться до нової праці. Після програної японської війни і після революційної стихії в Росії повіяли ліберальніші вітри.

Садовський поселився в Києві, зібрав театральну дружину і оснував постійний український театр в столиці. Провадить цей театр зі знанням мистецької штуки, режисерує, грає. Добру десятку років існує театр Садовський випускає нову ґенерацію артистів.

Та згодом прийшлося залишати рідний золотоверхий Київ. Коротка стація в Кам'янці Подільському, відтак гіркий хліб на еміґрації в колишній Чехословаччині.

Та ось для Миколи Садовського розпочинається нова діяльність, нове поле праці. В столиці Карпатської України, в Ужгороді ще 9-го травня 1920 року засновано центральне товариство "Просвіту", в рамках котрої, за державної допомоги, утворився Просвітянський Театр.

На самого Спаса, 19-го серпня 1921 року, прибув Микола Садовський зі своєю невеликою театральною дружи-

ною до Ужгороду. Опісля прибрав ще кілька співпрацівників з еміґрації і місцевих одиниць і розпочав нову діяльність на українській землі - Карпатській Україні. Ця доба і є найсвітлішою добою в історії українського театру Карпатської України.

Ужгород, мале провінціональне містечко, в ті часи відродження Карпатської України росло швидким темпом. Було багато урядництва, але що найголовніше: був тут цілий ряд українських середніх шкіл - гімназії, Торговельна Академія, кілька торговельних шкіл, промислова, деревообробна школа, духовна семінарія, не згадуючи вже горожанські школи та різні курси. Найважливішим було, що учні Учительської семінарії були найкращою театральною публікою. Це згадую тому,бо особливо з Учительської семінарії та з Торговельної Академії вийшли відтак десятки, ба навіть сотні провідників аматорських театральних дружин, що рознесли культ рідної пісні і рідного слова взагалі по цілій, до тих часів темній і занедбаній,провінції.

Ніколи не забуду, яке колосальне враження зробило на мене, як я вперше побачив рідну українську виставу. Годувалися ми чужою культурою, бачив я не раз в світових містах - Відні, Будапешті, - може й більші вистави, але коли побачив нашого славного "Запорожця за Дунаєм", "Полтавку", "Гриця" й інші перлини нашої драматичної літератури, а ще в інтерпретації таких мистців, яким був наш великий, незрівняний Микола Садовський, то ми всі зразу неначе народилися на світ. В душі проклинав я той високий гребінь карпатських гір, що вічно заслонював, відділював від нас джерело рідної культури, не допускаючи, щоб і ми могли нею насолоджуватись...

Садовський правив ужгородським театром щось біля двох років. Наш театр за той час дав сотні вистав, здебільша на провінції, бо нам було важним розповсюджувати рідне слово і рідну пісню між своїм народом.

Театр об'їздив Гуцульщину, цілу Бойківщину,Лемківщину, завітав не раз і в той найтемніший кут,він сповняв свою високу місію.

Це вічне мандрування не дуже годилось на високий вік Миколи Садовського і він, на превеликий жаль нас усіх, десь під кінець 1923 року покинув наш театр,поїхав до Праги, де перебував кілька років. В Празі також між еміґрацією провадив діяльність, маючи театральну дружину, що виступала в різних місцях. Але це не було те, що постійний театр. Велика мистецька душа в чужій Празі не знаходила спокою. Серце Миколи Карповича бажало, тягло на рідну Україну.

І так Микола Садовський в березні 1926 року поїхав до Києва, Харкова, де його земляки прийняли з великими почестями. Доручили йому ведення театру, але він відмовився. Запросили його на гостинні виступи і він радою душею погодився. Яхтом подорожував по Дніпру з одного українського міста до другого, відвідував на-

віть далекі міста як Москву, бо ніхто на світі краще не заграв гоголівського "Ревізора", як він. Без огляду на високий вік з великим запалом кидався до мистецької праці, особливо по тих містах, де він пробув на сценах свою молодість.

Різні українські театри переганялися в тому,щоб зискати великого мистця бодай на один виступ і Садовський своїм землякам не відмовляв.

Та,на жаль,нашому великому мистцеві судилося вже лиш кілька років втягати в себе рідне повітря. Може бути, що і невідрадні політичні обставини прискорили його смерть. Немає вісток певних, але так здається, що на старі літа прийшлося незрівняному Садовському і голодувати. Це ті ж самі роки, коли на Україні було найменше харчевих засобів. Бо інакше не можна собі пояснити, що т. зв. Професійний союз робітників мистецтва роздавав корифеям мистецтва новорічні подарунки у формі муки, цукру, крупи, дров й ін. При тій роздачі дарів Микола Садовський і сказав: "Та ви мене нагодуйте тільки добре, то я вам ще заграю так, що ну!..."

На жаль, не довго довелося йому грати. В середині лютого 1933 року наспіла сумна вістка, що Миколи Садоського вже більше нема між живими.

З приводу того, ужгородське "Українське Слово" з дня 15-го березня в числі 6-му опублікувало допис із Києва, який варто подати дослівно:

> "Похорони великого артиста і творця українського театру Миколи Садовського відбулися в Києві 10-го лютого 1933 року при великій участі українського громадянства і представників влади. Тіло Покійника виставлено в залі Професійного Союзу робітників освіти (колишнього Дворянського собрання) на високій трибуні серед маси вінків і зелені а українські артисти робили при нім почесну сторожу.
>
> Похорони відбулися громадянською панахидою при участі хору "Думка" й симфонічної оркестри. Виголошено багато промов,а між іншими промовляв артист Юра, директор Курбас від харківської делеґації, Антоненко-Давидович й інші. Артист Ватуля відчитав кілька співчутливих телеграм і листів та вірш Рильського, присвячений пам'яті Покійного. Хор "Думка" заспівав пісню Леонтовича"Козака несуть", а оркестра грала марш Шопена.
>
> Жалібний хоровід рушився відтак через Хрещатик і бульвар Шевченка на Байкове кладовище. По дорозі були ще промови біля колишнього Троїцького Народного Дому, в котрім грала довші роки славна театральна група Покійного та коло музично-драматичної школи імени Лисенка, яка виховувала артистів української штуки. Цілі похорони відбулися з розпорядження комісара освіти Скрипника на дер-

жавні кошти, а поховано Миколу Садовського біля могили Лисенка..."

Микола Садовський - це одна з найсвітліших постатей в українській культурі. Теперішня ґенерація може ще і не оцінила якслід великі його заслуги, але історія нашого народу з дальшої перспективи безперечно поставить його на п'єдесталь найбільших духових провідників народу. Котляревський, Шевченко, Лисенко й інші наші генії витворили іскру Божу, а Старицький,Кропивницький і безсмертні брати Тобілевичі ту іскру національної свідомости рознесли по всій Україні і защепили в українські серця так, що вона ніколи не вигасне.

1941.

(Примітка: Невідомо, де цей реферат був виголошений. - Ред.)

ВИСОКОШАНОВНІ ДРУЗІ, МИЛІ ЧИТАЧІ, ДОРОГА ПУБЛІКО!

Надзвичайно вдячний я вам за це гарне, вами улаштоване моє ювілейне свято. Дуже дякую д-рові Михайлові Мольнарові за прекрасну промову і за все, що він для мене зробив. Дякую Василеві Зозулякові, секретареві філії Спілки Письменників, Федорові Іванчову,ред Голонді, редакторам, а особливо молоді за прекрасну програму і всім дальшим моїм приятелям, що уможливили це свято, а також моїм читачам і всім вам, що своєю присутністю піднесли цей мій празник на день,який закарбується в моїй пам'яті назавжди.

Треба би щось і від мене сказати, з моєї літературної творчости. Але замість того я оповім вам деякі подробиці із своїх хлоп'ячих років, бо нема автора, щоб не повертав до свого дитинства. Це будуть здебільша веселі історійки, які зарилися в мою пам'ять і які я використав навіть у літературі.

Моя матуся була надзвичайно побожна. Твердий піст дотримувала суворо. Щотижня три дні - понеділок, середа, п'ятниця - не дозволила нам пити ані молока, бо "піст". Батько, лісоруб і бокораш, на піст не дуже звертав уваги.

"Велике говіння" - це семитижневий піст перед Великоднем. Говіння дотримується надзвичайно гостро,сама тільки пісна страва: капуста, біб, горох,квасоля,

картопля, а маститься тільки конопляною олією. Молока, яйця - їсти гріх, не кажучи вже про м'ясо. Навіть рибу заборонювала їсти, бо і "риба - м'ясо"...Було це і проти здоров'я населення, бо ось на провесні розпічнеться весняна робота, а вони говінням і постом вичерпані. Правда, піп у казаннях[71] дозволяв хворим і старим пити хоч принаймні молоко, але тим ніхто не користався, навіть дітям не давали. Смерть косила особливо дітей і старих людей, але тим ніхто не турбувався, бо дітей багато родилося, були важким тягарем для вбогих батьків, а старі люди були вже непотрібні, все те тільки животіло. Батьки інколи й тішились, що "Панбіг забрав до себе" і менше з них залишилося на їду...

І ось надійшла Страсна, або, як кажуть, Велика П'ятниця, на два дні перед Великоднем. Мій батько Степан постить твердо цілий день - хай Бог простить! Працювати у Великодню П'ятницю не годиться. Сидить на лаві перед хатою і покурює з люльки. "Може й курити - гріх..." - роздумує він, - але так привик до того проклятого смоктання, що не всилі обійтися без люльки. Зате здержувався навіть від води, тримав повний, твердий піст.

Прибув до нього Путраш-Баранчук, його кум а мій нанашко (хресний батько). З Путрашем мій батько не лише куми, але з самого дитинства їх в'язала щира дружба. Разом пасли корови, разом парубочили і згодом покумались. Путраш був майстром тесля і колесар, а навіть на столярській роботі розумівся, до того ще й грамотна людина. А раз він письменний, то має в селі респект, зокрема для мого тата він був зразком.

- Добрий день, куме! - здоровкався Путраш-Баранчук.

- Доброго здоров'я, кумочку! - привітав тато свого любого кума. Доки вони не покумалися - були приятелі, а з того дня, як стали кумами, то вже "викають" собі і стають ближчі ніж брати, вони вже рідня.

Присів мій нанашко до батька, балакали про це, про те, Путраш бідкався, що в нього щось із шлунком не впорядку.

- Це, мабуть, від твердого посту, - запримітив тато.

- Так воно і буде, - відповів Путраш.

Закурив і нанашко люльку, ще трохи сиділи, потім пішли на вулицю. Погуляють трохи, поговорять з людьми, а потім треба буде іти до церкви на Плащаницю до гробу Христа у цей великий піст.

Пройшли трохи вдолину і дійшли до корчми старого Шміла.

- Погано мені із тим моїм шлунком, - знову скаржився нанашко.

- Та й мене щось млоїть, це мабуть від люльки,- оз-

вався і тато.

- Сам по собі знаю, що в такому випадку треба випити чарку міцної горілки і біль перестане.

- Куме, але сьогодні ж Страсна П'ятниця!

- Е, куме, та я знаю! Але святе Писаніє говорить, що хворій людині можна не тільки брати лік, але й наїстися, навіть у піст. А в нашому випадку, -бо і вас млоїть, - чарка горілки це ж медикамент, лік...

Тато подумав трохи, а потім каже:

- Куме, ви людина письменна, ліпше знаєте ніж я, сліпий щодо письма.

- Зайдім, куме, до Шміла, вип'ємо по чарчині і нам покращає.

Мій батько не хотів відмовляти кумові, зайшли вони в корчму і нанашко замовив дві чарки міцної горілки.

- На здоров'я!

- На здоров'я, кумочку!

Випили. Закусили чимось, як у будний день, звичайно, кислою рибою з капустою та з перцем, або хоч куском хліба, не можна, бо піст, твердий піст... Мій батько уважав, що не годиться, щоб тільки один платив, зафундував отже і тато по другій чарці. Сіли за стіл перепочинути. В пісних, порожніх шлунках, без закуски, міцна горілка робила своє. Іншим разом, хіба ж десь від четвертої починає бути веселіше, тепер дві чарчини приємно гріли і підносили настрій. Дійшло до того, що випили вони і по третій. Батько відреванжувався і заплатив і четверту чарку, завжди до пари...

Вже їм не було млосно, навпаки. Розговорились,чоломкались, забули за Великодню П'ятницю, їм не прийшло в голову, що другі люди б'ють поклони і моляться в церкві, а вони сидять у Шміловій корчмі. Чарки вже не рахували, пили досхочу.

Коли вже ледве стояли на ногах, рушили додому. Люди якраз виходили з церкви від Плащаниці, а куми ішли собі вулицею, тримаючися попід руки, щоб не попадали. Для них дорога була завузька. Люди відступалися їм з дороги, баби хрестилися, плювали на землю, жахаючися від такого святотатства. Але п'яні куми не звертали на це жадної уваги, зачали собі ще й поспівувати.

Наша хата стояла ближче і вони зайшли туди. Ми - діти - перелякались, моя матуся в плач.

- Фе, сорому такого наробити! - докоряла мама.

Довго не могла докоряти, бо тато зразу ліг на постіль і п'яним заснув, а нанашко подався додому.

Другого дня, в суботу, тато ще довго лежав на ліжку, слухаючи без слова спротиву тверді слова матусі, чинився, що не чує. Самому було соромно. Але прийшов

нанашко Баранчук і мама і на нього накинулася:

- Ну, куме, була б ніколи не думала, що ви, письменна людина, читаєте святі книги, співаєте в крилосі, так забудетесь у великий піст, у велике свято. Вже на мого неписьменного тумана не диво, але ви!... Соромно між людей вийти... Напевно і кумі лице паленіє...

- Кумонько, - боронився нанашко, - то сам сатана звів мене, він у такий великий піст полює на людей. Ніколи мене шлунок не звик боліти, а вчора, як на напасть, мене щось у шлунку так крутило, хоч пропадай, та й вашому було млосно. А медикамент не гріх брати у піст... тільки те погане, що ми того ліку трохи перебрали. Рогатий чорт, осина би йому, втягнув нас у блуд, щоб похвалитися Люциперу...

- Що ж тепер, як показатися на людях? - бідкалася мама, але Путраш-Баранчук додав:

- Треба очистити свою осквернену честь. Сьогодні вечором ідемо і висповідаємося. Треба спокутувати гріх і причаститися, ще перед тим, ніж взяти паску до грішного рота...

Другої днини, на Великдень, люди довкола церкви стояли з пасками, а наші два грішники навколішки тричі обійшли церкву, щоб спокутувати гріх, на який їх привів рогатий чорт, слуга Люципера, у формі горілки, яка їм так смакувала.

Оповім вам і дальший веселий випадок. Але поперш опишу вам обставини, які тоді панували в українському шкільництві.

На все Волове, центр округи, що вже тоді начисляла понад 7,000 населення, була тільки одна-єдина українська школа. На вчителя припадало понад 70 учнів, почавши від першої до шостої кляси. Я надзвичайно добре вчився, коли вже був у вищих клясах, помагав учителеві навчати менших дітей.

Коли я скінчив шосту клясу, учитель закликав батька і пропонував йому дати мене в середню школу. Але за школу, та не лиш за школу, але й за інтернат (бо середньої школи у Воловому не було), треба було платити, а не було з чого. А я просто пропадав за книжками, любив читати, все, що попалося в руки - співанники, календарі, казки. Тоді учитель, що виконував і обов'язки церковного дяка, запропонував мені, щоб я пішов до нього на службу за помічного дячка, рівночасно і за слугу, бо він мав і господарство, корови, коні. Та й книжок у нього багато, можу читати все.

Церковна громада, яку він обслуговував як дяк-півцо-учитель, була широка. Вона складалася крім самого Волового ще із кількох присілків: Поточини, Прохідного, Запереділля та з дальшого села Стригалень, що знаходилося на яких десять кілометрів під самою полониною Кам'янкою. Учитель на все не вистачав, бо в школі треба було вчити, і дяківство провадити. То ж він

завжди принагідно наймав собі дячків-помічників.

Піп теж мав свого "каплана"-помічника, що обслуговував у дальших присілках.

Я на помічного дячка годився: мав несогірший голосок, умів відповідати не тільки на літургії в церкві, але і над померлим всю ніч читати псалтир та відспівати похорон. В дальші села-присілки ані піп, ані мій учитель не йшли, хіба що спадкоємці померлого добре заплатили. В такому разі як учитель так і піп запрягли свої коні і повезлись. Інакше, замість себе піп посилав каплана, а дяк свого дячка.

Із Стригалень прийшли, щоб іти на псалтир і на похорон, бо померла якась там стара баба. Я мусів іти в далекі Стригальні, щоб бути там вже на день перед похороном. Очевидно, що я мусів іти пішки у Стригальні. Прибув туди під вечір напередодні похорону. Відпочинувши трохи, я сів за померлою читати псалтир.Молодь вже попередню ніч бавилась, буде забавлятися і тепер. Псалтир молодь не любила, бо це здержувало її від голосних і веселих забав.

На Верховині був тоді дивний звичай "свічіння",під час котрого улаштовують найвеселіші забави, таки біля мертвого. Молодь не раз ледве чекає і один одного питає: "Коли вже хтось"закусить зуби", щоб ми добре побавились?..."

Це вже з діда-прадіда так. Здається залишилося ще з перед-християнських часів. Тоді наші предки над померлим співали, танцювали, мертвого провожали на"другий світ" гучно, весело. Ще й тепер на "свічінні" різних веселих забав стільки, що тріскають від сміху. Але так само воно й на Буковині. Хто з вас бачив прекрасний фільм "Тіні забутих предків" на основі повісти Коцюбинського, той пригадає собі, що й там біля мертвого танцюють так, що аж труп померлого "підскакує" на марах.

Я читав псальми далі, але молодь почала гукати:

- Дяче, перестаньте вже з тим моленієм, бо ми хочемо бавитись. Ходіть з нами і ви.

Я перериваю читання, сідаю між дівчат і хлопців і починається гра "Лопатки". Це так: Один сяде на лаву або на стілець, другий на його коліна, перший другому застелить долонями очі. Він підійме ногу, а хтось із молоді візьме праник і вдарить його по стопі.

- Били мене, пане, - каже другий.

- Глядай собі, Іване, - відповідає перший.

Коли вгадав, то той, що його вдарив, сідає і тепер вже його б'ють. А коли не відгадав, то йому знову заслонюють очі і знову б'ють праником, поки не відгадає.

Або "копають колодязь": Дівчина візьме кочергу і серед хати гребе нею. Один її питає:

- Що ти робиш?

- Копаю колодязь, - відповідає вона.

- А коли його викопаєш?

- Тоді, як прийде мені помогти Іван Василишин.

Звичайно дівчата кличуть тих парубків, які їм подобаються. Коли і має свого хлопця і покличе іншого, з того гніву не буде, бо ж це гра.

Іван Василишин прийде і "викупить" від неї кочергу - за один поцілунок. Коли він дівчині "дуже припав до серця", або коли є він принаймні кандидатом на її судженого, то вона йому кочергу не віддасть нижче принаймні п'яти поцілунків... "і личко... і чоло... і борідку... і ротик..."

Коли парубок закличе дівчину і він їй не дуже подобається, вона тільки ніби цмокне губами, або хухне десь біля вуха, він протестує, доки не поцілує парубка як воно годиться.

"Лопатки" надзвичайно популярні, дівчата і хлопці цілувалися б і всеньку ніч.

Є ще й третя гра "тягнення ниток". На одну лаву сідають парубки, а на протилежну лаву дівчата. Всіх має бути до пари - скільки дівчат, стільки хлопців. Один з них візьме стільки ниток - довжиною одного метра, - скільки пар і, тримаючи жмут ниток лівою рукою посередині, правою роздає кінчики, раз дівчатам, потім хлопцям.

Коли вже кожне тримає свою нитку, всі напружено чекають висліду: котра дівчина з котрим парубком тримають одну нитку. Кожна дівчина хотіла б попасти на одну нитку з своїм хлопцем, або принаймні з тим, який є для неї симпатичний, але це зрідка буває. І тут також пари повинні розцілуватись, подібно, як і при"колодязі": то солодко-щиро, то тільки з обов'язку.

Я читав псалтир у хаті, а в сінях молодь бавилася. Але в сінях було холодно і молодь зайшла до хати, посідала на лавицю, на запічок, на припічок і нудилася. Мертве тіло старої бабусі лежало поздовж стола на марах. У пляшці на столі горіла встромлена свічка. Задля більшої урочистости під час читання псальм запалили і воскову "трійцю". Я читав псальму за псальмою голосно, монотонно і швидко, адже псальм було десятки. Я зробив павзу, щоб перепочинути. Язик мені вже не служив, я тільки белендів, а очі злипалися. З коновки напився я свіжої води.

Вийшов на двір, місяць ясно світив, був мороз, аж тріскало. З близької полонини Кам'янки повівав холодний вітер і мене трохи освіжив.

Коли я вернувся, молодь вимагала, щоб я перервав читання псальм та знов йшов між них бавитися як і перед тим. Але я відмовився; сердиті парубки і дівчата розійшлися додому. Я залишився сам і почав знову

читати псальми. Вони мені здавалися далеко довшими, ніж іншим разом. Незабаром мені знову почали злипати очі, брав мене сон, букви мені танцювали перед очима. Я перестав читати, вибрав з кишені олівець і папірчик і написав: "Псальма сорок друга - недокінчена..."

Прийшла і псальма п'ятидесята, її обов'язково треба було не тільки прочитати, але проспівати сумною, похоронною мелодією. Але після того, коли я почав читати дальшу псальму, у мене знову вії були важкими, очі злипали і я знову на папірчик записав: "Псальми 55-56 не перечитані..."

Зоряло, вже був білий день, коли я докінчив псалтир. Але папірець у кишені був густо понаписуваний цифрами недокінчених, або й просто вилишених псальм.

Після похорону вернувся я додому. Прийшло мені на гадку, що ті вилишені та недокінчені псальми треба відмовити хоч тепер, додатково. Але було ніяково, а навіть соромно в хаті учителя відмовлювати те, що я повинен був вчинити на місці. Як тепер признатися,що псальми вилишені?

Почав я турбуватись, справу відкладав з одного дня на другий, з тижня на тиждень. Між тим я багато літургій відспівав, читав псалтир (правда, помагали мені й інші), але вилишені псальми стригальнянської баби були ще все записані на папірчику.

Одного дня я з жахом відкрив, що пропав мій папірчик, де були написані псальми. Що ж тепер робити?

Вночі я мав страшний сон. Мені приснилось, що баба встала з могили і з грізним обличчям наказала прочитати і відмолити вилишені псальми. "А коли це ти не зробиш, то я вночі прийду і тебе задавлю!", - мовила мертва баба... Я прокинувся і до самого ранку не міг заснути.

Від дяка я взяв відпустку і пішов додому, до батька, щоб відмовити вилишені псальми. Але папірця не було, я не запам'ятав, які псальми вилишив і спустився на Божу ласку: перечитав одну псальму, потім зажмурив очі, закрив книгу і навмання розчинив знову,де попало. "Здається, більш як шість не вилишив", - подумав я. Прочитав шість псальм, та ще й дві на додаток. А щоб мертва баба не сердилась, в церкві вкинув у скриньку дві шустки (десь около дві корони теперішньою вартістю) "на Боже...".

Отак я дячкував вже майже рік. Тільки одно мені не подобалося, що я мусів спати разом з грубою служницею в одній постелі. Була це дивна постіль:вдень - величезний стіл у кухні, а наніч покришка стола знімалася і в середині можна було двом спати. На споді була солома, на ній верета і дві вовняні ковдри. Вліх було там багато, інколи і в день. Обідаєш при столі, а звідти вискочить блоха трохи не в миску...

Та найгірше було те, що дебела дівка вночі хропі-

ла, шкрябалася від бліх, розкидала руками-ногами, а мені вже на чотирнадцятий ішло, було соромно спати з дівкою. Нераз я дячиху просив зробити мені інше ліжко, але не було де, адже не буду спати на підлозі.

- Вдома спите на одній постелі і по семеро, а тут вас тільки двоє, - була виговірка хазяйки. Мої ровесники сміялися з мене, питаючи:

- Василю, ци правда, що ти спиш із дівкою?

Це мене сердило і я поскаржився попівському слузі.

- А ти спи з кіньми в яслах, так як я. Там ані бліх, ані вошей нема, бо ті паразити не люблять кінського сопуху.

Так і було. Я взяв ковдру і переселився на ночівлю в стайню на сіно, мене там ані блохи не кусали,ані служниця не хропіла і не копала ногами.

1967

-

(Примітка: Невідомо, чи на цьому кінчається промова автора, бо дальших матеріялів в архіві не знайдено. Промова була виголошена в 1967 році на святкуванні 70 -ліття з дня народження поета, однак невідомо, на котрому святі, бо їх було три. - Ред.)

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА НА ЗАКАРПАТТІ НА ПОЧАТКУ ЦЬОГО СТОРІЧЧЯ І ЗА ПЕРШОЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Говорити про національну українську (руську, русинську) культуру на Закарпатті як про таку на початку цього сторіччя в европейському значенні - не можна. Були експлуататори і була сіра етнографічна маса і більш нічого. Угорські можновладці і наші їх помагачі якраз цю етнографічну масу задумали змісити з мадярським тістом.

Наприкінці минулого сторіччя була ще якась духновичівська традиція, тут-там у більших селах була і школа, були букварі писані нашою азбукою, були патріоти дяко-вчителі. За моїх хлоп'ячих років учня руської греко-католицької церковної школи (1903-1909), у такому великому селі як було Волове, знайшлося і між селянами дві-три десятки грамотних людей. З Будапешту ходила тижнева газета "Неділя", редаґована Михайлом Враблем доброю народною мовою. Бувало, в неділю, по лавицях перед хатами сиділа і стояла громада людей і слухали читця, "що пише новинка" та "що нового в світі".

Неграмотність була значна. А хто між молоддю був грамотний, то мав пошану серед селянської молоді. Крім новинки були календарі, Місяцеслови, зокрема на розвагу різні пісенники, сонники. Тоді клюби не існували, такі клюбові сходини улаштовувала собі селянська молодь сама. Майже всю зиму хлопці і дівчата ходили на вечерниці. Були це хати у вдовиць, у старих жінок здебільша самітних. Молодь принесла поліна дров, натопила хату, купила нафти. Дівчата пряли або вишивали, хлопці грали на скрипці, на сопілці, співали спільно пісні, оповідали казки, оповідання, пригоди всілякі, інколи взялися і в танець, за скрипкою, сопілкою або і за дримбою. А як і це навкучило, то грамотний парубок перечитав щось із новинки, з календаря, або взяв і той дурний "Сонник" і почав викладати сни. Треба було пальцем обвести кружок, спинитися на певному числі і на основі того числа знайти здебільша жартівливе пояснення. Молодь при тому насміялась до схочу. Кінотеатрів і театрів не було, забави робила собі молодь сама. Навіть при мерцях на так званім"свічінню" молодь бавилась: "Копали колодязь", "били лопатки", "тягли нитки" тощо.

Пастухи по полонинах грали на сопілці коломийки, на трембіті вигравали різні мелодії. Лісоруби в колибах вечорами оповідали казки й оповідання про всілякі пригоди і віруванння. Я сам, далеко пізніше, збираючи етнографічний матеріял, зустрічав і натрапляв на феноменальних казкарів, а таких було чимало як на Закарпатті, так і в теперішній Пряшівщині. Того доказом є сотні казок, які зібрали етнографи з незрівняним Гна-

тюком на чолі, який пройшов і позаписував їх на різних місцях не тільки Закарпаття,але і Пряшівщини та між бачванськими русинами в теперішній Югославії.

В нашому побуті залишилися й рештки з передхристиянської поганської мітології. Щедрий вечір був і мабуть подекуди на селах і досьогодні є празником передхристиянського "свята хлібозбору". Замість ялинки до хати церемоніяльно вносять сніп пшениці, жита, або вівса і ставлять у кут з привітанням "кланяюся снопом". Розтрушують отаву в хаті на підлозі і на столі. Накривають столи скатертями і ставлять на нього "корочуни". Це паляниці, в середині яких запечені продукти хлібороба. Ці корочуни їсть сім'я і дають з них і худобі. Корочуни печуть на знак того, що ніч вже починає коротшати. Вечеря Святвечора повинна складатися з 12 страв. Молодь ходить по хатах з вертепом, з "вифлеємом" та зі "звіздою". Співають коляди, між якими є чимало старинних, ще з поганської доби.

Вночі під"Івана Купала" дівчата розкладали в полі ватри, вогонь перестрибували і ворожили. В досвітку нарвали гілля з липи, з ліщини,або чатини з ялини і понатикали з-зовні за вікна та за стріху, як кажуть "закосичили хату". Молоді матері копали коріння рослини "дев'ятосилу", щоб у відварі з нього викупати немовлят "аби були сильні і здорові".

Була це культура? Без літератури, без театру, без середнього шкільництва, без своєї інтеліґенції? Скажу, що була. Замість літератури неписьменний народ творив і втримував свою словесність. В цій словесності була його література. Сам народ видумував і викомбіновував свої пісні, свої приказки, свої казки, оповідання; свою мудрість і життєвий досвід батьки передавали своїм синам, онукам, матері своїм донькам. Без плянів і кошторисів неписьменні архітекти звичайною сокирою побудували нам дерев'яні церковці - шедеври нашої національної архітектури, вирізьбили чудові іконостаси, "царські двері", портали, ворота,входи, різьбили меблі, посуд; жінки чудово викомбіновували розкішні вишивки з таким мистецьким смаком, що чужинці й досьогодні їх подивляють.

Почавши від Київської Руси, Закарпаття було ізольоване від свого материка, жило десять століть під владою чужих панівних народів і при тому всьому український народ Закарпаття оборонив свою мову, свою традицію і своєрідну культуру. Закарпатський селянин не потребував панської культури, ані їхньої мови, він жив по-своєму. Почавши від ложки, від миски, по хатню обстанову, почавши від колиски до труни - він усе собі сам змайстрував. Зробив хату, посуд, меблі й потрібне устаткування хлібороба і лісоруба; працьовиті жінки спрацювали повісма з льону й конопель, виткали полотно, пошили на свою сім'ю білизну, одяги, з вовни пряли нитки на сукно,або ліжники.

Народ без інтеліґенції, без свого проводу, залишений сам на себе давав собі раду як міг. Національно свідомий він не був, але інстинктовно відчував потребу громадської солідарности, взаємодопомоги. "Громада по нитці - бідному сорочка" - була його приповідка. Коли в якогось бідолахи згоріла хата, ціла громада йому допомогла збудувати нову. Як у бідного чоловіка згинула корова, сусіди носили йому безплатно молока тижнями і місяцями, щоб діти не голодували. Подорожнього радо приймали в хату на нічліг, ще й нагодували. Ціла Мараморощина мала кількасотлітній привілей набирати собі з джерела у Шандрові соляну ропу для себе і своєї худоби. Мадяри кілька разів хотіли скасувати цей привілей, але протест громад і загальне обурення було таке велике, що уряд не відважився перевести в дійсність свій замір.

Церковні громади утримували свої початкові школи. Та прийшов великий погром. В 1907-му році парлямент Угорщини ухвалив закон міністра культури графа Апоні, яким знищив шкільництво національних меншостей Угорщини, між ними й наше. Розпочалася страшна денаціоналізаторська мадяризація, викладова мова в цих греко-католицьких церковних школах була мадярська, спершу три дні в тижні, опісля вповні, тільки предмет релігії викладався по-українськи.

Закарпаття мало три епархії: мукачівсько-ужгородську, пряшівську і гайдудорозьку. Цю третю нашу дієцезію в Гайдудорозґу наше мадяронське попівство ще в році 1909 вповні змадяризувало, просто наш цілий східній старослов'янський обряд, закріплений церковнослов'янською мовою, переклали на мадярську, залишивши недоторкненими тільки літургічні мелодії. Та і в дальших двох епархіях попівство приготовляло ґрунт під мадяризацію і само пхало віз денаціоналізації.

Осталася ще одна верства закарпатської інтеліґенції - це вчительство. Воно найближче стояло до народу. Але після зловісного закону Апоні, яким насамперед знищено наше шкільництво і заведено мадярські школи, почали перетягати й наших учителів до звигіднених, упривілейованих мадярських шкіл, а нам залишились тільки так звані півцо-учителі, які жили з дяківства і вчили в церковних школах, що опинились без державної підтримки і вдержували їх самі громади. Багато з них було й некваліфікованих. Закон Апоні спричинив погром і цих наших народних шкіл. В них також запанувала мадярська викладова мова - спершу три дні в тижні, опісля дальші два; для нашої мови залишилася єдина субота.

Греко-католицьке священство в Галичині мало великі заслуги на полі відродження українського народу й української культури. Але на Закарпатті греко-католицьке священство само мадяризувало. Величезна більшість нашого попівства - це були не тільки мадярони, але й чистокровні мадяри. Це тому, що наші священики могли женитися, а католицькі ні. Наприклад, мадяр-клерик

мав дівчину і з римо-католицького обряду дуже легким способом переступив на віру греко-католицьку,одружився і висвятився на греко-католицького священика. Такі т. зв. русинські священики були найбільшими мадяризаторами. Не дивно, що викликали проти себе ненависть і обурення.

Так званий Сигітський процес в році 1913-14 за рух православ'я - це був частинно і публічний виступ наших селян проти греко-католицького мадяронського попівства, яке наживалося на т. зв. коблинах і роковинах з поту і мозолів своїх вірників.

Перша світова війна принесла багато страждання нашому народові, але коли б не було Першої світової війни, то не було б українського народу на південному схилі Карпат. Нас від національної смерти врятувала революція в Росії і розвал Австро-Угорщини наслідком програної війни. Коли б вислідок Першої світової війни був інакший, то нас Угорщина політично і культурно була б затиснула з урожайних долин дальше в неврожайні гори і була б спричинила нашому народові національну загибіль. Мадяризація ішла таким шаленим темпом, що в декотрих селах на півдні вже панувала двомовність (наприклад біля Ужгороду с. Коритняни й інде).А за яких 50 років в Угорщині по русинах не було б ані сліду.

В середині Першої світової війни в році 1917 прийшов дальший смертельний удар по нашій культурі. Уряд Угорщини заборонив вживання нашої азбуки і скасував наш юліянський календар та з'єднив наші свята з католицькими. Деякі мадярони, попи і жандарми і тут відіграли свою зрадницьку ролю. Контролювали, чи селяни додержують з'єднені свята, а жандарми переслідували і знущалися над тими, хто в католицькі свята працював.

З розвалом Австро-Угорщини мадяронська інтеліґенція - начальники, судді, урядовці, службовці і ін. - відійшли. Професори університету, як русини д-р Бонкало, Стрипський та інші, залишилися і надалі в Будапешті так само, як і д-р Годинка. Однак мадяронське попівство залишилося на парохіях. Воно й тепер не виконало жадної позитивної ролі в керуванні мас, або в його національному освідомленні. На пальцях двох рук можна б порахувати тих одиниць з рядів священства, що були вірними синами свого народу (Волошин, Гаджеґа,Невицький, Желтвай і ін.).

За Першої світової війни багато наших людей, мобілізованих вояків в австро-угорській армії, побувало у східній і західній Україні чи як воюючі, чи як полонені. Побачили, що там живе такий самий народ як і наш, і коли після демобілізації вернулися додому і довідалися про знущання та переслідування нашого народу мадярським начальством, стали першими пропаґаторами відірвання Закарпаття від Угорщини і приєднання його до матірнього пня України. Дармо угорський парля-

мент ухвалив закон про автономію "Руської Країни", з Угорщиною наш народ не хотів залишитися.

Тому, що поляки між Закарпаття й Україну вдарили клин, не було тоді можливости з'єднатися з Україною, а тут утворилася слов'янська держава Чехословаччина. І так Закарпаття, за згодою нашої американської еміґрації, приєдналася до ЧСР за умовою автономії.

Порівняно з положенням за Угорщини, в ЧСР була дана можливість політично-культурного й частинно й господарського розвитку. Правда, чеська влада це саботувала, автономію, і мирним договором і конституцією нам заручені права, віддалювала і, взявши всю адміністрацію в руки, почала нашу країну чехізувати. Урядничий апарат був у руках чеської влади. Як подає газета "Українське Слово" (з 12-го березня 1936 р.), в Парижі із пера французького публіциста Рене Мартеля вийшла книжка "Підкарпатська Русь", де подана статистика урядовців на Підкарпатській Русі за рік 1927:

2,745	чехів
2,412	"карпаторосів"
1,273	мадярів
221	словаків
192	німців
53	російських еміґрантів великоросів
39	українських еміґрантів
37	жидів
11	поляків
8	румунів - всіх разом 6,991

Ця статистика красномовно говорить про інвазію чехів на Закарпаття, які займали тут найліпші місця під гаслом допомоги та старання піднести культурний рівень, а автохтонне населення залишалося на старих позиціях, як і під час Австро-Угорщини.

Ця статистика, як бачите, є за рік 1927, а на 10 років пізніш число чеських урядовців вискочило принаймні на 200%!

Про українську культуру на Закарпатті можна говорити почавши від дня 9-го травня 1920 року, коли основано "Просвіту", яка мала розпочати широку культурно-освітню діяльність. Утворилося дев'ять комісій:

1. Реферат будови Народного Дому в Ужгороді,
2. Музейна й бібліотечна комісія,
3. Драматична комісія,
4. Видавнича комісія,
5. Комісія для назв місцевостей Підкарпатської Руси,
6. Театральна комісія,
7. Організаційна комісія,
8. Літературно науковий відділ
9. Музична комісія.

"Просвіта" вже за перший рік свого існування виказала велику діяльність. До музею придбано експонати музею Легоцького з Мукачева. Почали збиратися й цін-

ності від приватних осіб. Придбано дев'ять рукописів із XIУ-XIX століття, збірки старих друків, старих образів, барокових іконостасів, вишивок.

Бібліотека за той перший рік існування придбала 1206 томів книжок.

Драматичний кружок за перший рік улаштував 10 літературних вечорів з відчитами та деклямаціями, дав вистави "Наталки Полтавки", "Жидівки вихрестки", "На перші гулі", "Ой, не ходи, Грицю" і концерт в 59-ті роковини смерти Тараса Шевченка. Це було перше Шевченківське свято на Закарпатті. Від тоді Шевченківські свята стали традицією, стали щорічною маніфестацією за ідеї великого поета. Не було села, де б не відсвяткували Шевченківське свято.

Видавнича комісія за той перший рік видала книжку Луки Дем'яна "Чорт на весіллю", вибір із "Співомовок" Степана Руданського, "Історію Підкарпатської Руси" д-ра Василя Пачовського, господарські поради селянам аґронома Миколи Творидла, "Порадник в наглих випадках" д-ра Манацького і інші книжки.

Комісія для назв місцевостей випрацювала і подала урядові проєкт правильних назв сіл, міст, присілків, фільварків, хуторів, який випрацював Мирон Стрипський.

Театральна комісія перевела всю драматичну групу з драматичного гуртка в театр і дала почин утворенню постійного професійного театру. Врочисте відкриття театру відбулося 15-го січня 1921 року. За першого режисера запросила Бориса Кривецького, колишнього директора київського театру.

Цей театр "Просвіти" розпочав широку діяльність в Ужгороді і на заїздах. Вже в першому році дав десятки вистав широкого, і на Закарпатті досі ніколи не виданого, репертуару, що складався не тільки з наших класичних п'єс, але і з світового репертуару.

Пізніше директорами просвітянського театру були такі корифеї українського театрального мистецтва, як: Микола Садовський, Олександер Загаров, Федір Базилевич, Микола Аркас. Цей театр став школою для майбутніх керівників драматичних гуртків по селах, яких було десятки і сотні. Давали драматичні п'єси, вистави зі співами і навіть опери ("Жидівка", "Циганка Аза", "Фавст", оперети "Циганський барон", "Пергач" і ін.).

Організаційна комісія, на основі випрацьованого й ухваленого статуту "Просвіти", закладала філіялки і читальні не тільки на території Підкарпатської Руси, але і в Празі та в Братиславі.

Літературно-науковий відділ розпочав свою діяльність і взяв до програми видавання науковго вістника та журналів.

Музична комісія видала збірку закарпатських пісень, постановила організувати музично-етнографічний кабінет і дала почин до утворення хорів.

Все це публікує перший звіт з року 1921.

Дальша публікація, яка вийшла в Братиславі під назвою "Подкарпатска Рус" по-чеськи пера д-ра І. Панькевича, подає такі дані про "Просвіту":

В 1934 році мала "Просвіта" 223 читальні по селах і 8 філіялок. Крім території країни були філії в Пряшеві, в Братиславі і в Празі. Членів читалень було понад 15,000, в читальнях в книгозбірнях 33,000 томів книжок. Драматичних гуртків було 146; в році 1934 виставлено на сценах 544 п'єс. Концертів і академій за цей рік влаштовано 550, лялькових вистав 22. Власні сцени були у 54-ох читальнях. Різних курсів влаштовано того року 36, лекцій і доповідей понад 2,000. Власних оркестр "Просвіта" мала 21, співацьких гуртків 98, спортових гуртків 47. В самому Ужгороді просвітянська бібліотека нараховувала 6,000 книг, випозичено понад 10,000.

Отже в 20-их та 30-их роках вже можемо говорити про великий рух української культури. Мали ми своє не лише початкове шкільництво, але й середнє. В Ужгороді були духовна й учительська семінарії (чоловіча і жіноча), гімназія, торговельна школа, в Мукачеві учительська семінарія, торговельна академія, гімназія, в Берегові гімназія. В районових містах і містечках були т. зв. горожанські школи, отже неповні середні.При середніх школах були гуртожитки.

Де на селі був хоч трохи активний учитель, там постав співацький, драматичний, театральний гурток.

Селяни радо посилали дітей до своїх середніх шкіл. А ми тішилися, що з цих селянських дітей виросте своя інтеліґенція. Українські селянські маси треба було вивести з темноти несвідомости, постійно прищіпляти їм думку "чиї ми діти", зацікавити його своїми піснями, танцями, літературою, драматичним мистецтвом. Українська інтеліґенція, згуртована в "Просвіті", кожної неділі виїжджала з міст на села до читалень з відчитами, лекціями і рефератами. Читальні "Просвіти"на початку були здебільша в школах. Але згодом у школах стало тісно і невигідно, замало місця на виступи і на вистави та сходини, то ми пустили гасло: "До кожного села свій народний дім!" І ось, без жадної державної субвенції, власними силами за тих 18 років під час міжвоєнної ЧСР, на тій малій території вибудували ми сотні народних домів, в яких були залі для вистав і приміщення, принаймні, для читалень. Самі члени"Просвіти",наші селяни, їх вибудували. Один дав парцелю, інші наломили каміння під фундамент, в лісі нарубали дерева, а ті, що мали своє тягло, позвожували. Котрі вміли майструвати, вибудували, склали гроші і закупили обстанову. За рік, за два народний дім урочисто відкрили і почалися програми широкої культурної діяльности. Молодь мала куди ходити, посидіти, почитати, забавитись і не висиджувала по корчмах. Із студентів, особливо учительських семінарій, повиходили молоді

вчителі, які стали носіями української культури на селі.

Але і студенти по інтернатах були діяльні,активні. Вони улаштовували сходини, літературні вечори, запрошували до себе професорів, культурних діячів з рефератами, доповідями, запрошували письменників прочитати їм свої твори. Я сам з своїми рукописами кілька разів відвідав гуртожитки в Мукачеві, в Берегові. Не були це тільки пасивні слухачі;вони дебатували, брали участь в дискусіях, критикували, вносили пропозиції.

Студенти наших середніх шкіл були надзвичайно діяльні. Їм давали вказівки та їх вели й заохочували професори Панькевич, Штефан, брати Заклинські, Трухлий, Вачинський, Приходько, письменники й професори д-р Василь Пачовський, д-р Володимир Бірчак.

І на селах культурна діяльність була жвава. Вечорами у свята і неділі в читальнях, школах були відчити, були курси для ліквідування неписьменности,а навіть люди, що ходили колись до угорських шкіл і не вміли читати нашої азбуки, швидко вивчали своє письмо. Інтеліґентні жінки, вчительки давали курси варення, курси краяння, вишивання тощо.

Зродилася й розвивалася й українська література,виходили збірки поезій, оповідань. Перша збірка оповідань місцевого автора це була книжка Луки Дем'яна "Чорт на весіллю". В році 1922 я вернувся з Будапешту додому і приніс рукопис поезій і зачав писати й дальші. Шкільний відділ в Ужгороді виписав конкурс.Я післав збірку туди і мені на літературному конкурсі присуджено другу премію (першу дістав д-р Василь Гаджеґа за історичний твір). Одержавши гроші, за них я видав книжку власним накладом під назвою "Квіти з терням", яка вийшла в січні 1923 року. Ще того самого року появилася друком і друга моя збірка "Золоті ключі".

До літератури мене впровадив і написав до першої збірки передне слово галицький поет і професор д-р Василь Пачовський, до другої Августин Волошин. Української поетики, ані українського словника я не мав, писав просто як знав, чистим марморосько-верховинсь - ким діялектом, дуже близьким до української літературної мови. Писав я правописом Стрипського; урядова ортографія Панькевича "ô з дашком" мені не подобалася, вона була штучна і непрактична, нам накинений, сепаратний правопис. Тому третю мою збірку в р. 1924 я вже видав модерним, українським фонетичним правописом. Це була скромна збірочка поезій під назвою "Шляхом терновим". Ця скромна книжечка стала історичною, першою книжкою, що вийшла фонетикою на Закарпатті.Молодь її підхопила, привітала її залюбки, захоплювалася нею. Книжок з українських земель на Закарпаття не допускали, українського друкованого слова було мало. Молодь після появи цієї збірочки вимагала переходу на фонетику. Урядовий правопис шкільного відділу був до-

тримуваний тільки в шкільних підручниках та публікаціях шкільного відділу. Ця моя книжечка просто примусила, приневолила й газети політичних партій перейти на фонетику. Перші зі своїми газетами, журналами та публікаціями перейшли комуністи, за ними соціял-демократи, відтак хлібороби й інші.

Шкільна молодь мала два свої журнали. Це була Павлом Кукурузою публікована "Пчілка" та Олександром Маркушем редаґований "Наш рідний край". Обидва журнали відіграли в освідомленні народу позитивну ролю.

В 1925 році випустив я дальшу збірку поезій під назвою "Китиця квіток", а в Харкові вийшла чи не найкраща моя збірка поезій "Тернові квіти полонин". Також у Харкові появилася моя збірка оповідань "Оповідання з карпатських полонин", а для дітей дві збірочки "Воли та ведмеді" і "Маленький оленик".

В році 1927 почав виходити суспільно-політичний і літературний журнал "Наша Земля". Організував, редаґував й адміністрував його я при допомозі дружини. Я вніс прохання на видання журналу під назвою"Українська Земля". Але цієї назви начальство мені не дозволило. Я подав апеляцію з арґументом, що коли може виходити "Русскій Вестнік", "Русскій Голос" тощо, чому не може виходити "Українська Земля"? Але вживати "Україна", "українець" чехи не дозволяли. Дозволили мені видавати журнал лише під назвою "Наша Земля".

Біля журналу "Наша Земля" я згуртував всіх письменників, дописувачів. Навіть усіх я й не знав особисто; статті, публікації посилали анонімно, або під псевдонімами. Як стаття була добра, ділова, я її помістив. Журнал був безпартійний, а все ж вішали на нас собак, особливо наприкінці. "Наша Земля" мала величезний вплив серед нашої української молоді. За наші радикальні статті, поезії, критики та викривальні публікації прокуратура часто конфіскувала журнал.Майже кожне число було з "білими вікнами". Це спричинювало нам величезні втрати. Вже видруковане число поліція забирала, інколи вже з пошти, треба було випускати друге, виправлене видання. Я був банковим урядовцем, вільною,від державних урядів, незалежною людиною, та й так мої працедавці чортом дивилися на мене. Наклепи, денунціяції сипались на мою голову; соціял-демократи писали, що я запродався московським комуністам. Я проти цього сильно запротестував, та по двох роках існування поліція таки заборонила журнал.

Ще один важливий факт стався в 1927 році.Українська Академія Наук до столиці України Харкова скликала правописну конференцію. Запрошення на Закарпатті дістали між іншими й д-р Іван Панькевич і я. Панькевич, як державний урядовець, побоявся поїхати, а мене працедавці не пустили. Але я переслав свою письмову заяву, що Закарпаття приймає новий фонетичний правопис, вичищений і пересіяний від усяких полонізмів, русизмів, мадяризмів, щоб один народ мав свій єдиний літе-

ратурний правопис. Цю мою заяву на конференції прочитали і вона була видрукована в резолюційній публікації Академії Наук. Для Закарпаття, отже, правопис ми раз і назавжди вирішили, щоб не був хаос.

Після падіння нашого любимого журналу "Наша Земля" я кинувся творити літературу. В роках 30-тих написав я великий (понад 120 сторін) історично-леґендарний епос "Червона скала", яку наша молодь приняла сердечно і з великим захопленням. Критика як українська, так і чеська (д-р Гартль) оцінила її прихильно. Шкода, що її на Пряшівщині мало знають, на мою думку, заслуговує на те, щоб її перевидати.

Мій роман "Ілько Липей, карпатський розбійник" вийшов у Львові, і тому, що до чеської жандармерії я поставився критично, ця повість була на Закарпатті сконфіскована. Роман вийшов по-чеськи, згодом і по-словацьки.

Збірка оповідань "На зустріч волі" говорить про події революційних часів 1918/19 р. Опублікував я там деякі історичні матеріяли.

Велику полеміку викликав мій історичний роман "Петро Петрович". Цей роман став шкільною лектурою. Мадярські окупанти страшно ненавиділи цю мою повість і брали в концентраційні табори і тих учителів, що цей роман в школі пропаґували, або про нього говорили.

Вийшла й дальша моя збірка "Тобі, рідний краю", а в календарях та в різних альманахах дальші мої вірші й оповідання.

За мною появилася ціла плеяда українських поетів і прозаїків: Боршош-Кум'ятський, Зореслав (родом з Пряшівщини о. Севастіян Сабол, ЧСВВ), Миколая Божук, Вільшицький, Федір Моґіш (учитель), Іван Колос (студент празького університету), Федь Маковичанин; в Пряшеві Федір Лазорик; Микола Рішко (учитель), Лука Дем'ян, Олександер Маркуш, Ірина Невицька, Амброзій Полянський, Андрій Ворон, Петро Міговк, Марія Тимканич, сатирик Марко Бараболя (учитель Іван Рознійчук).

"Просвіта" видала була два літературні альманахи, перший в році 1926, під назвою "Трембіта", другий в тридцятих роках. Літературний проґрес і зріст культивації мови в цих двох альманахах був помітний.

Зорганізували були ми й товариство українських письменників і журналістів, а навіть її видавничу секцію. Субвенції ми не діставали ані на організаційну, ані на видавничу діяльність. Видавали ми свої твори здебільша власним накладом. Не діставали ми ані гонорари за опубліковані твори в періодиках, календарях і газетах. Культурну й літературну працю ми уважали почесною, безплатною. Кожний письменник старався мати зайняття, а коли хотів, щоб його книжка вийшла, мусів фінансувати видання на власні витрати. За поїздки і за свої відчити на провінції не діставали ми ані на дієти, ані на подорожні видатки, бо не було з чого, а культурну й

освітню працю треба було провадити і ширити між нашим народом. За тих 18 років нашої діяльности, з бідного, неграмотного, затурканого русина виріс свідомий українець, з чотирьох діялектів ми витворили єдину літературну мову, який народ прийняв за свою рідну.

На Закарпатті українська культура росла, розвивалася. Витворилася своя інтеліґенція, яка цю культуру підтримувала, живила. "Просвіта" в Ужгороді мала чотириповерховий свій народний дім, з кінотеатром, з клюбом, з музеєм, в якому були цікаві експонати, з бібліотекою, в якій знаходилося понад 10,000 книжок. Це був наш головний центр. Молодь кожного вечора приходила до читальні, на розвагу, на танці, на забаву. Тут відбувалися проби вистав, курси, відчити, літературні і чайні вечори. Десятки приміщень давали можливість всесторонньої діяльности.

Якби не нещасливий віденський арбітраж і не політична катастрофа Закарпатської України в році 1939, то ми були би вже далеко і були б наздогнали інші европейські культурні народи.

Та й так, гадаю, що наша ґенерація зробила все, що могла. З тієї етнографічної маси, яка раніше тільки животіла, ми створили своєю відданою і жертвенною працею протягом 18-ти років свідомий український народ.

1968

-

(Примітка: Доповідь прочитана на семінарі в Пряшеві 1968 року. - Ред.)

"Гра в літературу"

Розпічну трохи ширше, щоб змалювати сяке-таке культурне життя нашого села на мараморoській Верховині на початку цього століття.

В нашому селі - центрі району - Воловому (тепер Міжгір'я), був дяко-вчителем Станко. Вчив він попередні дві ґенерації, а мене й моїх ровесників вчив його зять Денис Бокотей. Станко ще жив, був на пенсії і рівночасно був старостою Волового. Станко був патріот, як він казав "добрий русин". Під його впливом замовляли його учні - вже старі діди, - книжки і чотири або п'ять примірників тижневої газети "Неділя", яка виходила в Будапешті і яку редаґував Врабель. В присілок Стригальні (15 км від Волового) ходив тільки єдиний примірник для Іванини. Це була єдина грамотна людина в тому селі - учень Станка. У Воловому одержували газету: Путраш-Баранчук, Федорич, Гнипа і молодший Путраш, мій хресний батько. В неділю, вийшовши з церкви, ці люди читали "Неділю" публічно. На це громадяни вже так привикли, що гуртами зупинялися і просили прочитати "руську новинку", що нового в світі. Це були люди старшої ґенерації, а мій хресний батько - середньої. Йому не хотілося читати і тому він мені давав "Неділю", щоб я читав. Я це залюбки робив і ховав газету для себе, щоб прочитати і моїм ровесникам. Її особливо треба було ховати від моєї матусі, бо вона могла в папір завинути сир...

Багато слів я з "Неділі" не розумів (хоч, як на ті часи, вона була добре редаґована), але "співанки" мені дуже подобалися. Маючи десь 12-13 років, післав я і свою "співанку" до "Неділі". Але її скоротили і зовсім переробили, тому я більше не посилав до них отих "співанок".

В нашій церкві, в лівому крилосі співали старі учні Станка, а ми, учні Бокотея, співали з нашим півцоучителем Бокотеєм в правому крилосі. Старий Станко мав прекрасний бас-баритон; дуже любив співати не лише в церкві, але і в себе вдома. Десь в 1909-му році він запропонував співати в церкві хором. Тому,що його зять Бокотей не дуже мав часу, навчаючи в шестикласній школі 70 учнів та ще сповняв і обов'яки дяка, почав вивчати хор старий Станко. Він був веселої вдачі, інколи заспівав нам і світські пісні, а навіть і вірш Духновича "Я русин був єсьм і буду", підібравши його під якусь мелодію. А вже найбільше нам подобалася його жартівлива пісня (якої я досьогодні не забув):

Імив Йосиф рибу, рибу,
жона каже: "Рак!"
Ой, так-так, жоно моя,

та най буде правда твоя,
та най буде з риби рак.

Купив Йосиф бунду, бунду,
жона каже: "Фрак!"
Ой, так-так, жоно моя,
та най буде правда твоя,
та най буде з бунди фрак.

Купив Йосиф кóзу, кóзу,
жона каже: "Цап!"...
Ой, так-так, жоно моя,
та най буде правда твоя,
та най буде з кози цап...

Ці два вчителі, Станко та Бокотей, на ті часи, були національно свідомі. Я почав до нашої руської 6-клясної початкової школи ходити в році 1903, отже на чотири роки раніше, ніж будапештський парлямент ухвалив горезвісний закон угорського культур-міністра графа Апоні в 1907-му році, яким знівечив усі школи національних меншостей в Угорщині, між іншими і наші. Я й мої ровесники вчилися із підручників руських, вивчали і вірш Духновича:

Мамко, мамко, куп мні[72] книжку,
тинту,[73] папір і табличку,
бо я іду до школи
учитися поволи...

Але почавши з 1903-го року і вчителі церковних шкіл були обов'язані три дні в тижні навчати учнів з мадярських підручників по-мадярськи, а це була мука як для вчителів, так і для нас, учнів, бо ми не вміли ані слова по-мадярськи. Пізніше стало ще гірше, вивчали цілий тиждень мадярською викладовою мовою. Нашим письмом навчали нас тільки релігію, і то тільки в суботу. Щодо своєї мови, своєї культури, українські діти з таких шкіл виходили півграмотними, а коли писали листа, то писали латинськими буквами мадярською транскрипцією.

Цих учителів згадую тому, щоб було видно, що й серед тієї культурної мізерії, без верстви своєї інтеліґенції, знаходилися одиниці не так серед попівства, як серед таких дяко-вчителів, в серці котрих билося руське (тобто українське) серце. Були випадки, як ось наш старий Станко, що вчителі на своїй квартирі підучували із вже заборонених руських підручників мову, а коли таких підручників не було, то взяли з церкви псалтир, або "Житіє святих", щоб учні і парубки управлялися в читанні азбукою.

Коли я скінчив шосту клясу, поступив на службу до Бокотея, як помічний дячок. Особливо в присілках Поточині, Запереділлі, Стригальнях читав я над мерцями псалтир, ховав мерців разом з молодим капланом, бо старому попові не хотілося так далеко їхати. Також і мій хазяїн - дяковчитель їхав туди лиш тоді, як добре за-

платили. Як ні, посилав мене - очевидно - пішки... Крім того, щоднини проспівав я малу Літургію. А як не було кого ховати, то я рубав дрова, возив гній і був напів слугою. Але Бокотей мав книгозбірню і в вільний час я кидався до читання.

В той час сприятелювався я з візником попа. Це був сирота, неграмотний парубок, але надзвичайно розумний і дотепний. Був це вроджений веселун, сатирик-гуморист. Ніхто не знав, як він звався, яке його ім'я,ми всі його звали Роврієм. На вечерницях, на "свічіннях" не обійшлося без Роврія. Він оповідав казки, пригоди, жарти, імпровізував забави, особливо при мерцях,на т. зв. "свічінні". Хто бачив фільм "Тіні забутих предків", той запримітив, що на свічінні навіть танцюють. У нас, правда, не танцювали, але забавлялися інакше - "гребли колодязь", "били лопатки". А Роврій придумував дальші імпровізації. Бо не думайте, що селянське населення топилося в темряві. Це ні! Воно мало свою окрему "літературу" - свою словесну культуру. Майже всю осінь та зиму молодь ходила на вечерниці. Дівчата з куделями, з вишивками, хлопці зі скрипками, сопілками, дримбами. Не так задля праці, як задля забави. Такі вечерниці це були в теперішньому розумінні "клюби", читальні, кіно, театр. Сходились до якоїсь хати вдови, або самітньої жінки, принесли нафти для світла, принесли поліна дров і часто й до півночі забавлялись. Співали веселі й жартівливі пісні, коломийки, грали на музичних інструментах, танцювали, говорили про всілякі пригоди; добрі казкарі оповідали казки. Для своїх забав використали і ці дві-три ночі на свічінні, біля мерця, правда, без музики і танців.

На отаких вечерницях в'язалися приятельства і родилася любов між молодими людьми, яка часто закінчувалася подружжям. (Говорю про часи перед Першою світовою війною, бо вже за першої ЧСР, за тих вісімнадцять років, ми вибудували сотні народних домів, де вже були читальні, сцени, розпочалось модерніше культурне життя серед селянської молоді).

Тому, що Роврій був неграмотним, а я письменним парубком, я йому мусів робити "драматурга". Був у мене цікавий "Сонник". На одній стороні намальований і видрукований "циферблат", щось подібне, як тепер на телефонному апараті. І там були цифри у крузі, яких 20 або й більше. Треба було прижмурити очі і пальцем провести круг та зупинитися на певному місці. Цифри показали число, під яким треба було шукати текст.Тексти були банальні, нецікаві. Роврій мене намовив переробити ті тексти, щоб були комічні, зрозумілі. Наприклад:

Як тобі вночі приснитьця
жаба на зарінку,
будеш мати препаскудну
язикату жінку...

і так далі. Для парубків були паристі числа, для дівчат непаристі.

Роврій був не тільки вроджений комік-веселун, але й поет, хоч був неписьменний. Я у своєму автобіографічному романі "Сини Верховини" (том 1) наводжу сценку, яка належала до "репертуару" Роврія. Він сам видумав і на "свічінні" сам зреалізував. Правда, поперш я все те написав на папері, трохи "вишліфував" і кілька разів його прочитав, щоб він добре вивчив напам'ять.

Роврієві сатири, насмішки кололи, пекли і були дуже популярні. Слова він не дуже вибирав, не закинув ані гостре, соромницьке слово і ніхто зате на нього не сердився. Найбільше "колов" він свого хліботавця попа та інших панів.

І скільки таких роврііїв, неграмотних бідолах,культивувало нашу словесність! В кращих обставинах були б із них чудові актори, письменники...

Навкучило мені бути півслугою у Бокотея і я тоді, вміючи трохи по-мадярськи, вступив на службу на пошту - листоношею був. З Роврієм мені більше не доводилось зустрічати. Мав я свої клопоти, працю, біганини і студії приватно. Хотів вибитись на поштового урядовця. Але шеф не мав плянованої сили і я тоді вступив за писаря до адвоката д-ра Катрича. Пописарював я там три місяці, а в жовтні 1915 року приневолений був і я піти до війська. В грудні вже був на російському фронті.

1-го серпня 1916-го року,за офензиви російського генерала Брусілова став важко раненим і пробув 16 місяців у лікарні в Будапешті. За той час я встиг закінчити дві кляси торговельної школи. Вже в листопаді 1917 року знову був на фронті, але вже як фельдфебель-рахівник. Вступив до армії як активний сержант. З румунського фронту перейшов на фронт італійський, був у Чівідале дель Фріюлі, потім вкусив мене скорпіон і дістався я до лікарні в місті Удіне.Це було моїм щастям, бо якраз тоді наша дивізія пішла на фронт за Піяву, звідки не вернулась ані десята частина, бо італійці використали розводнену ріку і в контрофензиві втопилося 260,000 австро-угорських воїнів. В полон їх не хотіли брати, все верталося і гинуло в повені.

Я залишився в провіянтурі 70-ої гонведської дивізії. Тут мене застав розвал Австро-Угорщини, а теж і розвал фронту. З великими труднощами дістались ми до столиці Угорщини - Будапешту. Мене приділили до 1-го гонведського полку.

Вернувшися з фронту, офіцери і ми, культурніші сержанти, почали жити і трошки цивілізованим життям: ходили на концерти, в театри, в кіно та на забави. На одній з таких забав спізнався я з одною дівчиною. Вона добре танцювала, а це мені імпонувало, бо я, селянський хлопець, модних танців не знав. Ходили ми до танцювальної школи і подружили. Коли вона мала уродини, я підібрав для неї вірша і на вечірці прочитав.

- Хто писав цей вірш? - питала.

Таким питанням я був заскочений, бо і я того не знав. Кілька секунд вагався і сказав:

- ...Ну, я його написав... з любови до тебе...

Вона, бестія, розсміялася голосно і сказала мені просто у вічі, що я брешу, бо вірш переписаний із декляматора, ще й сторінку навела. Мовляв, вона шукала там поезійки для своєї приятельки і сама його теж переписала і послала подрузі.

Зрозуміла річ, що мене цим дуже засоромила.

- А побачиш, - відповів я, - що я ще кращого вірша напишу! - замимрив я.

Дійсно, нашкрябав я з великою бідою 5-6 віршиків, але вже їй ані не показував, ані за нею не йшов, бо вже перед тим помітив, що вона радше кокетує з "вищими шаржами", які носять на комірі уніформи "золоті" зірки, а в мене тільки "срібні".

"Позиченого" вірша я закинув, покинув також і дівчину, а ті дальші поезійки мадярською мовою я показав композиторові Лаці Аньошеві, який в одній каварні вигравав з власною оркестрою, куди я радо заходив на його концерти. В його репертуарі були і його власні композиції, як слова так і музика.

- Ці вірші слабі, а під музику зовсім не годяться, - заявив Аньош.

Я перестав писати і ті мої перші "твори" закинув. Забави з чарками і танцями лишив я теж, бо це коштувало гроші, а в бідолашнього сержанта їх не було так багато.

Почавши з листопада-грудня 1918 року почала преса і політики говорити і про нас, "рутенів". Мадяри поспішали з деклярацією про наші "права", звернули нам скасовану азбуку, свята, календар... Було обіцянок досить. Адже Словаччину "забрали" чехи,Семигород злучився з Румунією, Бачка перейшла до Югославії. Мадяри хотіли захоронити для себе принаймні "Угорську Русь." Незабаром будапештський парлямент дійсно ухвалив т.зв. "Закон X" про автономію "Руської Країни". Але проти цієї хоч і надто куцої автономії "Рускокрайни" виступила вся мадярська преса, особливо щоденник "Пешті Гірлап", який бив на переполох: "Як то, неграмотні рутени на тій території мають панувати над культурним мадярським населенням!..."

Це мене обурило. Я мадярів не любив уже від моїх хлоп'ячих років. Адже в році 1907 знівечили наші школи, нашу культуру, в 1909 р. змадяризували нашу третю епархію в Гайдудорогу. В 1914 році мадярські гонведи розстріляли нашу племінницю і труп кинули в ріку...Не міг я їм простити ані шибениці в Торуні... в Прислопі та інде, про що я знав ще з часів,як був листоношею. Ні, мадярам я не вірив наперекір тому, що в розкішно-

му будинку мадярського парляменту при Дунаї в Будапешті в брамі XII утворився відділ "Руської Країни", де мав урядувати наш міністер.

Тривожило нас найбільше те, що в "Руській Країні" нема згоди. Любов'янська й Пряшівська Народні Ради спершу були за злучення з Україною, але коли чеські леґіонери обсадили нашу західню територію по ріку Уж, з самим містом Ужгород, їх репрезентант д-р Бескид зачав переговори з чехами. Гуцульська Народна Рада в Мараморoському Сиготі і великий народний конґрес у Хусті рішили приєднатися до України, але Румунія в міжчасі окупувала Мараморoський Сиґіт і спричинила гуцулам криваву купіль... Польща пустила в хід свою дипломатію дістати Галичину. Що буде, як поляки вдарять клин і ніколи Закарпаття до України не буде належати? А тут Угорщина вже тепер прозраджує свої карти нечесної гри. Що то за автономія без кордонів, про які не говориться!

Це був час хаосу, демонстрацій, переговорів та переворотів. Моє недовір'я до мадярів чим далі тим більше росло і я бажав з цієї країни як найскорше видістатися і повернутися додому. Ситуація мінялася з кожним днем і я очікував якусь остаточну розв'язку.

Покинувши військову службу, я вступив на цивільну посаду бухгальтера в Будапешті, при чому записався і до вечірньої мистецької школи, щоб вчитися малювати. В цей сам час я взявся і за перо і почав писати перші свої вірші.

В Будапешті я довго не здержався. Границі країн Европи мінялися, нові держави родилися. Закарпаття нарешті відпало від Мадярщини і прилучилося до новоствореної Чехословаччини. Не чекаючи довго, я одної ночі покинув Будапешт, залишивши молоду дружину і кількамісячну донечку і рушив у сторону чесько-мадярської границі, щоб її нелеґально перейти. Документів ніяких не брав з собою, взяв тільки в підшивку капелюха 50 чеських корон, щоб мати гроші на дорогу. Поїздом приїхав до мадярського прикордонного міста Шаторалйауйгель. Із станції десь біля другої години ранку подався пішоходом в напрямок на схід. Туди недалеко проходила ріка Бодроґ, що творила границю між Мадярщиною й Чехословаччиною. Я шукав човна. Після двохтрьох годин блукання я човна таки не знайшов. Сонце вже було високо, на поля і ниви почали приходити хліборобы на роботу. Був я трохи збентежений. Боявся, що мене в міщанському одязі легко впізнають мадярські пограничники, які стерегли кордон з собаками. Плавець я добрий. Не було іншої ради, як кинутись у воду...

Ріку Бодроґ я щасливо переплив і між кущами "на вільній землі" вповні роздягнувся і одяг та білизну почав на зарінку сушити. Вже собі весело посвистував - не було чого поспішати. Одягнувся і перша моя добровільна дорога вела на чехословацьку пограничну сто-

рожу в прикордонному селі Стреда над Бодроґом на Словаччині, де з мене зняли протокол. На основі цього протоколу мене за нелеґальний перехід чехословацького кордону покарано сумою 100 чехословацьких корон умовно на один рік.

Дійсна література

Прибув я у рідне село до батьків, та за кілька днів поїхав прямо до Ужгороду. Під новими враженнями вже у Воловому написав кілька віршів. В Ужгороді незабаром дістався на службу до Підкарпатського Банку. Кілька віршів написаних ще в Будапешті переслала мені дружина в листах. Деякі я знав напам'ять, як оцей,якого перша строфа звучить так:

Гарне місто Будапешт,
будь здоров,
не жаль мені за тобов,
доста'м в тобі бідував,
ци без соли, ци без дров...*

В Ужгороді я приготував збірку. Якраз тоді шкільний відділ Підкарпатської Руси виписав літературний конкурс. На цей конкурс і я послав свою збірку віршів, які я написав мараморoським діялектом волівської Верховини. Моя мова майже не відрізнялася від української літературної мови. Залишив я тільки "Ѣ" та "ЫІ". Моє родинне прізвище не дуже мені подобалось і я задля доброго звуку та з романтичних причин, мовляв "Україна сягає до самого Дону", причепив ще і привісок "Донський". Це прізвище я в 1926 році дав ухвалити і урядово і воно стало мені не тільки літературним, але й сімейним.

Збірку назвав я "Квіти з терням", задля їх веселого й сумного змісту.

На цьому літературному конкурсі першу премію одержав історичний твір д-ра Василя Ґаджеґи, а моя збірка була гонорована другою премією, в сумі кілька тисяч чехословацьких корон.

Хоч як я потребував грошей, все ж таки я з тієї суми утворив собі "залізний фонд", і з тих грошей в січні 1923 року власним накладом видав цю свою першу збірочку.

До літератури увів мене "Передним словом" до цієї книжечки галицький поет проф. Василь Пачовський. Як тільки з продажі збірки вернулися кошти на друкарню,я вже видавав другу. Таким чином ще того самого року вийшла і друга моя збірка під заголовком "Золоті ключі". Це властиво мала бути одна книжка разом з попе-

* Цей віршик не втратив актуальности ані за 20 років, коли в 1939 р. на такий самий "зелений паспорт" - нелеґально - я знову перейшов границю мадярсько-словацьку і опинився в Братиславі. Нові втікачі, які мене відвідували, жартом продеклямували мені цей віршик.

редньою збіркою, але витрат на друк не вистачало,та і так невеличку суму доплатила мені "Просвіта" і видала під своєю фірмою.

Третя моя збірка "Шляхом терновим", що появилася друком в 1924 році, була,так би мовити, історичною.Її я написав і в 1924 році видав новим, модерним українським фонетичним правописом. Вслід за цією збіркою зі своєю пресою і публікаціями перейшли на фонетичний правопис поперш комуністи, потім соціял-демократи, а відтак і інші.

Подрібно тут не буду розписуватись про готування дальших моїх збірок поезій і прози, адже про це вже багато раз писалося. Виходили вони майже кожного року. Власним накладом вийшли: "Тобі, рідний краю", у видавництві "Пчілки" "Оповідання з карпатських полонин" (перша збірка прозою), "Сиротина" (віршована драма), "Китиця квіток" (збірка віршів для дітей). В роках 1928-30 видали мої збірки і в Харкові, а це мало для мене - закарпатського автора - велике значення,бо тим я дістався до загальної української літератури.

Найкращою збіркою була "Тернові квіти полонин" (автобіографія і поезії), перевидані "Оповідання з карпатських полонин", "Воли та ведмеді", "Маленький оленик" (обидві збірочки для дітей віршем). В Харкові потім ще вийшла збірка прози з двох оповідань "Ділили землю" та "Нема набоїв".

Перші дві мої збірки - більш романтично-ліричні; було там трохи й епіки. Охоти до епічного жанру я ще набрався в Будапешті з мадярської літератури (Данієл Бержені). В цих перших збірках не міг я ще виступати "гостро, революційно", бо мав турботи зі своїми документами громадянства. Мій політично-полемічний конфлікт в р. 1923 на сторінках преси з д-ром Йосифом Камінським - одним з "вождів" мадяронського "Автономного Союза" викликав проти мене ненависть. Ужгородський мадярський щоденник "Уй Кезлень" написав, що в Будапешті я був чехословацьким шпигуном... Через те і ужгородська чеська поліція слідкувала за мною. Один детектив - як мені пізніш сам признався, - ходив за моїми слідами цілий рік.

Щоб я міг дістати від влади документ чехословацького громадянства, треба було показати метрику народження свого діда. Батькова метрика, який народився в р. 1872, не вистачала. Треба було шукати діда, а такої метрики народження не було. Врешті в рідному селі на горищі фари я знайшов прастару метрику і там знайшов записку про народження в р. 1802 свого прадіда Степана Ґренджу. Документ дав леґалізувати і на основі того мені видали документ громадянства. Я вже був повноправним громадянином, та ще до того і банковим урядовцем приватної інституції, від держави незалежний, мав право "притиснути перо і гостріше". Тоді я вже не побоявся написати й опублікувати такі віршові заклики у збірці "Шляхом терновим", як

...виріжте тиранів,
катів убивайте...

або:

...жандармів ваших ми не боїмося,
кайдани ваші нам не страх...

В 1927 році я взяв на себе редаґування журналу. Ми придумали назву "Українська Земля" і я вніс на це прохання. Та чеська влада не хотіла ані чути про ту назву, дармо я арґументував, що виходить "Русскій Вѣст - ник", "Руська Нива" і дальші, чому не може виходити і "Українська Земля"? Але назва "Україна", "українець" на Закарпатті тоді була заборонена. За вживання слова "українець" суворо переслідували.*

Після кількамісячної тяганини дозволено мені видавати журнал під назвою "Наша Земля". Журнал зразу підхопила особливо молодь, але вона була бідною, не мала з чого заплатити передплату, бо це були селянські діти. Їх батьки не мали з чого заплатити ані за їх школу та утримування. Поліція майже кожний другий номер "Нашої Землі" сконфіскувала, фінансово руйнувала видавання, бо за другий наклад треба було платити зокрема. Інколи ані на поштові марки не було грошей. Я сам робив усю роботу, ще й на пошту я носив. До того кожного місяця доплачував із власної кишені.

В журналі "Наша Земля" я сам написав і опублікував за ті два роки (1927-28) понад сорок поезій. За одну поезію "Розділили Україну поміж ворогів" "насолили" мені три місяці тюрми... Напади, денунціяції сипалися на мою бідну голову зі всіх сторін. В січні 1929 року поліція заборонила видавати "Нашу Землю".

Нервово трохи я відпочинув і почав далі писати.Тоді зродився мій історичний епос "Червона скала", що стала дуже популярною серед молоді. Мої дальші вірші публіковано в читанках, хрестоматіях, в календарях, в газетах та у двох альманахах "Трембіта".

З моєї ініціятиви заложили ми Спілку письменників і журналістів. В Празі, в державному видавництві,вийшли мої "Підкарпатські казки" і я одержав гонорар - це був перший гонорар від чужого видавця. З цього гонорару я знову утворив фонд на видавання книжок. Скомплетував і додрукував збірку проз "На зустріч волі",що вже частинно друкувалася в "Нашій Землі". Спочатку збірка називалася "Покрив туман співучі ріки",але опісля я дав на обгортку нову назву "На зустріч волі". Під фірмою письменників, але також власним накладом ("Бібліотека Українських письменників і журналістів") видав я дальші дві книжки: "Петро Петрович"(історичний роман) та "Червона скала" (історичний епос).

---

* Проф. Леонід Бачинський, знаменитий педагог, але без громадянства, на одних публічних зборах, на яких був присутній і заступник віцегубернатора д-р Єх, помилково висловив замість "Подкарпатська Русь" - "Підкарпатська Україна". Вже другої днини викинули його із школи і зразу виселили із Закарпаття.

повість "Ілько Липей - карпатський розбійник". Через моє "гостре перо" на Закарпатті ця повість була сконфіскована.

Потім прийшли сумні, трагічні події. Карпатську Україну окупували мадяри. Я опинився в тюрмі і концентраційних таборах (Тячів, Крива, Варюлапош) і в серпні 1939 р. пощастило мені з-під страшного поліційного догляду втекти на Словаччину. Тут я вже знайшов чеський і словацький переклади "Ілька Липея", а теж трохи пізніш Антонін Прідавок переклав на словацьку мову і мої казки і дав назву "Прігоди Міша Уличніка".

У Львові в 1943 році в Українському видавництві Краків/Львів вийшли дві мої збірки - розкішно ілюстрована моя віршована казка (за сюжетом Андерсена)"Манюсінька" та дальші ілюстровані віршовані казки під подвійною назвою "Про козу та вовка"/"Зайчик і лисичка".

Оце і все до 1945 року.

В післявоєнних роках я з великим ентузіязмом кинувся знову до літературної праці, але в 50-их роках "культ особи" поставив і мене на індекс "ненадійних". Та я таки діждався регабілітації і від 1960-их років видано кілька моїх творів. Тепер можу творити й публікувати і дальше, бо перо - це ж моє життя!

Братислава, серпень 1969 р.

-

(Примітка: Написано для кабінету україністики в Пряшеві 1969 року. - Ред.)

МАТЕРІЯЛЬНА І ДУХОВА КУЛЬТУРА СЕЛЯН ВОЛІВСЬКОЇ ВЕРХОВИНИ КІНЦЕМ XIX. І ПОЧАТКОМ XX. СТОЛІТТЯ

Волове і Волівщина

Волове, тепер Міжгір'я (Закарпатська область УРСР) було вже і на початку цього сторіччя центром району (округи). До нього належало понад 30 сіл.

Саме село Волове могло тоді мати 3-4,000 душ, а з своїми шістьома присілками до яких 7-8,000 людей.

Населення було бідне, складалося з безземельних і малоземельних селян, лісорубів, плотогонів (бокорашів -дарабашів), чабанів, пастухів і сезонних сільськогосподарських робітників, які, особливо під час жнив, ходили в заробітки на угорські долини. Нинішньої механіки сільського господарства не мали і не старалися мати ані угорські поміщики, хоч деякі маґнати мали і по 10,000 гектарів врожайної землі на угорській рівнині. Навіщо їм, багатіям, дорогі машини, коли могли мати найдешевшу людську робітну силу. За 3-4 тижневу важку працю при жнивах (включно молотіння), від 3-ої години ранку до 9-ої вечором, такий бідолаха привіз додому півтора, або два центнери пшениці... Прошу перерахувати це на гроші і ви побачите, що це було велике використовування людини.

Єдина волівська українська школа

В р. 1903 я почав ходити до єдиної тоді у Воловому української (тоді називали її руської)початкової школи. Удержували її частинно і самі батьки учнів, здебільша паливом. Учні найбідніших батьків, що не мали свого "тягла", повинні були носити до школи по одному полінові дров...

Прибутки вчителя (тоді: "півцо-вчителя") складалися з невеликої заплати, здебільша з церковних фондів, решту він собі заробив дяківством (щоранку за малу Службу Божу діставав 25 ґрейцарів і буханець хліба, й інші оплати,як за вінчання, за читання псалтиря, за похорони тощо).

В цій школі були виключно селянські діти. Для мадярських урядовців і жидів була державна школа мадярська, але ані один селянин до цієї школи свого сина не дав. Може і не так з якоїсь національної свідомости, яка серед злиднів і вбогого, верховинського населення не існувала. Але записували в школу тому,щоб "хлопець умів щось прочитати з молитвенника і вмів рахувати". Цей останній арґумент був важливий, тому що

при здебільша акордовій роботі всілякі маніпулянти неграмотних лісорубів обкрадали на кубічних метрах. Та і той лісоруб, що не пізнавав цифри, помагав собі так як і вівчар на полонині, що ножиком зарізьбив собі на ціпку удій кожного власника від його овець, щоб потім знати, скільки ґелет[74] може йому дати від отари молока на варення овечого сиру на бриндзу... Без найпростішої аритметики отже не обійшлося господарювання і серед вповні неграмотних людей.

В отакій школі на шість кляс як міг собі дати ради один-єдиний дяко-вчитель? Число учнів було і до 70 (самих хлопців, бо вважали, що дівчатам школа непотрібна). Дав собі ради так, що кілька найздібніших хлопців із вищих кляс навчали хлопців із нижчих кляс. Отже були якоюсь "правою" рукою вчителя. Врешті, зрідка коли були в школі учні в повному числі, бо треба було корови пасти, помагати батькам у праці на полі, або просто учневі не хотілося іти до школи, радше витерпів потім десять і більше прутів "на ту частину тіла, звідки ноги ростуть..." А "власть імущим" не дуже залежало на тому, щоб "рутен" (русин) набирався освіти. Ніхто не натискав, не вигрожував ні учням ні батькам.

У школі ми вчилися із Букваря Олександра Духновича. Мали ми і сякий такий підручник аритметики. Часто навідував нас піп (він властиво був директором школи). Він викладав релігію. Вживали ми молитвенник "Хліб душі", читали із Біблії - Старий і Новий Завіт, вчилися з Катехизму. Щонеділі мали ходити до церкви і разом з нашим дяко-вчителем співати в хорі Літургію св. Йоана Золотоустого і співати в крилосі тропарі й кондаки. Був і обов'язковий предмет мадярської мови, але на нього не дуже звертали увагу.

Об'єктивно кажучи, на 6-кляcну школу "світських" предметів було замало. Все ж селянським 12-13 річним хлопцям в ті часи ця "освіта" була вистачальною, як він умів рахунки і потрапив прочитати газету, календар та свій молитвенник.* Але для юнаків, які були б ішли до середніх шкіл, а такими наша школа не могла похвалитися - цієї освіти було замало.

Та і на ці наші греко-католицькі, найбільш занедбані школи прийшов страшний погром. В 1907 році, на внесення міністра культури старої дуалістичної Угорщини, графа Апоні, будапештський парлямент ухвалив за-

---

* Єдиний "руський" тижневик "Неділя", яка досить доброю народною мовою виходила в Будапешті, була популярна між селянами. Видавало її міністерство сільського господарства під редакцією Врабеля.

З такої школи за 6 років навчання вийшло 5-10 талановитих юнаків, які відтак помагали своєму вчителеві й далі: співали в хорі, в крилосі, читали псалтир при мерцях, справляли похорони тощо.

З попередніх двох ґенерацій серед селян у Воловому було 10 грамотних селян; точно пам'ятаю їх прізвища: Староста Липей (батько розбійника Ілька Липея), його два сини, два дальші Липеї, старий Ґнипа, два брати Путраші-Баранчуки, Карпа Іван та старий Федорич.

кон ("Лекс Апоні"), яким на території всієї Угорщини знищено все шкільництво національних меншостей: українців (русинів), словаків, румунів. Правда, крім Хорватії і Славонії, які мали свою автономію.

Всі школи, отже, без вийнятку, навіть і такі як і наша, волівська, можна було уважати приватними, адже нашу школу утримувала сама громада, на основі цього закону перейшли на мадярську викладову мову. Це означало для нас, учнів і для нашого українського населення взагалі, катастрофальне положення. Адже на селах всієї Верховини жадного іншого населення - крім нас, "русинів" - не було, а по-мадярськи говорити вміли тільки зайди з Мадярщини: жандарми, фінанси, нотар, ну, й очевидно, наш піп. В центрі жиди в своїх крамницях з покупцями розмовляли виключно по-українськи, а в себе вдома користалися мовою "їдіш". Граф Апоні всі школи в Угорщині "зреформував" і, об'єктивно треба признати, що рівень навчального пляну в шестиклясних школах підвищився. Завів до них аж 19 навчальних предметів (з поведінкою було їх 21).* Були це предмети: 1. Релігія, мадярська мова, 2. читання, 3. граматика; руська (українська) мова, 4. читання, 5. граматика, 6. аритметика, 7. міри, ваги, 8. географія, 9. історія, 10. конституція, 11. природознавство, 12. малюнки, рисування, каліграфія, 13. церковний спів, 14. світський спів, 15. руханка; сільське господарство, 16. теорія, 17. практика, 18. індустрія (промисл), 19. загальна клясифікація.

Хоч предмет навчання української мови ніби був на рівні з мадярською мовою, її відсунено на задній плян. Українську мову навчав учитель тільки три дні після обіду, пізніше, разом з релігією, лише в суботу.

На перший вигляд, школа давала можливість набути солідніщої освіти ніж передтим. Але тому, що ані один з українських селянських учнів мадярською мовою не володів, був це повний занепад. Жадної користи з того селянські діти не мали. Та й батьки махнули рукою і більше синів до школи не посилали: "Піп і дяк з нього не буде, хай радше ягнята пасе..." Залишилися тільки деякі, що серйозно почали вивчати мадярську мову.

Шалена мадяризація й денаціоналізація

Описав я тут долю волівської школи так подрібно тому, бо це ж доля всіх наших українських шкіл на південному схилі Карпат в часі, коли розпочиналася страшна денаціоналізація нашого народу і втеча його інтеліґенції з рядів просвітителів свого люду.

Мадярська політика найгірших, запеклик шовіністів у Мадярщині узнавала за народ тільки мадярів. У всіх школах завела викладову мову виключно мадярську. Словаки, румуни були сильніші, мали свою щиро-народну ін-

* Це знаю із власного свідоцтва тієї школи.

теліґенцію, яка в рамках можливости знаходила різні способи, як захоронити свій народ. А у нас виходило навпаки. Якраз тоді третя наша дієцезія (єпископат)в Гайдудороґу вповні перейшла на мадярську мову, бо на її території панувала двомовність. Гайдудороґ - місто недалеко Ніредьгази в північно-східній Мадярщині.В тому районі знаходиться і наш старий манастир "Марія Повч", куди навіть з Верховини ходили процесіями на прощі. На основі закону Апоні греко-католицькі попи зразу пішли на зраду. Із старослов'янської мови переклали на мадярську мову Літургію св. Йоана Золотоустого, Вечірню, Утреню і ввесь дальший наш обрядовий ритуал, залишивши в ориґіналі тільки саму мелодику.

Дяко-вчителів із наших церковних шкіл перетягали в державні школи, а ті "півцо-вчителі", які залишилися у наших парафіяльних школах, одержували премії за поступ у навчанні мадярської мови... Попи і вчителі мадяризували, а тим і денаціоналізували нашу молодь. Та честь виїмкам, бо були й такі, що навчали українську мову вечорами (правда, трохи і з егоїстичних причин, щоб мати "своїх дячків"). При тому денаціоналізува - лися і самі зі своїми сім'ями, переходячи і вдома на "панську мову"...

В парафіяльних школах нашою мовою вчили щораз менше, а в державних школах панувала виключно мадярська мова навчання. Ті діти, які вийшли із тих державних шкіл, своєю рідною азбукою не вміли написати ані звичайного листа. А писати треба було, бо безробітні люди перед злиднями втікали в світ за очі, еміґрували в далекі, чужі держави, особливо заокеанські, за куском хліба. Писали отже листи латинськими буквами мадярською транскрипцією, без всіляких правил. "Правопис" такого листа був приблизно отакий: *

Klányájemesyá vám, nyányku v Amerêci! Mê vszi zdorovi, tákoho zdorovjá dáj Bozse i vám! Pozdorovljáje vász mama, mê,gyitê ê bábá. Gyido umer. Návesznyi szme poszijálê ovesék ê bulybu ê horoch ê kápusztu. Nyányku, poslity nám hrósi! Tuj ne mozs nêkde nêcsoho zárobêtê, á melâj dorohêj...

(Клянаємеся вам, няньку, в Америці! Ми всі здорові, такого здоров'я дай Боже і вам! Поздоровляє вас мама, ми, діти, і баба. Дідо умер. Навесні сме посіяли овесик і бульбу і горох і капусту. Няньку, пошліть нам гроші! Туй не мож ніде нічого заробити, а мелай дорогий...)

В році 1913 дійшло до відомого "сигітського судового процесу", на якому судили 94 селян - чоловіків і жінок - віком від 17 до 64 років. Прокуратор д-р Ілейш (змадяризований син "нашого"греко-католицького попа Ілляшевича з Липчі біля Хусту) обвинувачував їх, що між селянами вели аґітацію, що "уніятська (греко-католицька) віра не є добра, бо її головою є папа

* На замовлення і я писав такі листи, щоб еміґранти якось, з бідою, прочитали.

римський..." Із звичайного, невинного собі православного руху викомбінував страшну державну зраду,що "закликали руського царя зайняти в Карпатах територію,де живуть русини, то є в комітатах мараморoському, угочанському та берегівському..." Суд в столиці Гуцульщини в місті Мараморoському Сиготі тривав від 29-го грудня 1913 р. до 3-го березня 1914 року. З підсудних 32-ох засудили на кілька-сот років тюрми і на важкі грошові кари.

В році 1917 угорський уряд заборонив нашу азбуку взагалі. Всі книги, навіть церковні - обрядові мали передрукувати на латинське письмо. Але через рік Австро-Угорщина розпалася і наша азбука вийшла з боротьби тріюмфально. Не помогло мадярам переслідування, терор, тюрми, в'язниці, шибениці в Торуні, в Прислопі; не помогли їм ними видумані глумливі назви для своїх національних меншостей, щоб їх тими насмішками понизити.

Для нас і для всіх поневолених народів середньої Европи було великим щастям, що війна спричинила повалення тюрми народів - Австро-Угорщини і принесла визволення і нам. Інакше нас були б затискали щодальше в глиб наших прекрасних, але бідних гір Верховини від Попраду по Ясіня і за яких 50 років не було б залишилося ані сліду по українському і взагалі слов'янському населенні.

Народ сам собі творить матеріяльну культуру

Три перевали в українських Карпатах - Яблунецький (на Гуцульщині), Вишківський (Торунський) на волівській Верховині та Ворітський (Бойківщина) - були тими проходами, куди продирались до середньої Европи навали кочовиків. Поперш був то Арпад, родоначальник сімох мадярських вождів племен (були між ними половці, кумани й інші), який при кінці IX-го століття (890 р.) пробився через Ворітський (Веречанський) перевал. Два роки побув у Мукачеві, де вже наші прапредки в Ужгороді мали свого леґендарного князя Лаборця. Про нього згадує мадярський історик з 12-го століття, Анонім.*

Орди татарського полководця хана Бату в 1240-му році пройшли в Угорщину цими перевалами. Забирали все, палили села, убивали,а молодих, здорових відводили в неволю. Через два роки верталися назад з бранцями і грабежами. Плюндрували все, що їм було в дорозі. Та під Яблунецьким перевалом гуцули підрубали ліс і коли орда проходила, звалили ліс на неї. Непобиту худобу, вівці, коні забрали собі, живих бранців пустили на волю, а трупи і здохлятину спалили. Решта костей за-

* Він перший повідомив, що коли мадяри прийшли вперше на Закарпаття, вони боролися з ужгородським князем Лаборцем і вбили його над рікою, що одержала назву від його імени (К. Заклинський, "Лаборець", видання СПВ відділ української літератури, Пряшів, 1966, стор.10).

гребли в землю. Досі те місце в Ясіню називають"Костерівка". *

В історичних джерелах,а теж і в фолкльорних переказах є сліди про те, що в селянському повстанні Юрія Дожі р. 1514-го брали участь і панські кріпаки околиці Хусту, а навіть здобули замок.

Татари переходили цими перевалами і пізніше.

Другим нещастям мараморошської Верховини і Закарпаття були турки. Як з історії відомо, угорсько—чеська армія на полі битви під Могачем в р. 1526 зазнала поразку, де поляг і молодий король Угорщини. Східню частину Угорщини загарбали турки, з Семигороду(Трансильванії) витворили васальне князівство. Західня і північна частина Угорщини опинилася в руках Габсбурґів. Турки в Угорщині були на протязі майже 150 років. А Закарпаття, особливо Мараморощина, зі своєю міцною твердинею Хустом, переходила з рук до рук, то до турків (Семигороду), то до Австрії.

В році 1703 повстання куруців під проводом маґната Франциска Раковція розпочали якраз наші люди під Мукачевом. Після ліквідації повстання в р. 1711, все майно куруцівських вождів загарбали австрійці. І так майно маґната Раковція в територіяльному географічному трикутнику Довге-Свалява-Волове - понад сорок тисяч гектарів найкращої землі, лісів, пасовиськ та фабрик в Довгому, Лисичові, Сваляві, - опинилися в руках австрійського генерала Шенборна, якому уділено і титул графа. Йому приділено також і десятки сіл з кріпаками. Маєтки другого вождя куруців, Міклоша Берченія в Ужгороді (включно з замковою горою та замком), дістав італійський рід Друґетів, прихильників австрійського цісаря.

Наші кріпаки в минулому столітті, під впливом великої французької революції і революційних подій,одержали "свободу", але загарбаної прадідівської землі не дістали, про що мріяли віками. Ані перша ЧСР не перевела земельної реформи, а з майна графа Шенборна утворила фірму під назвою "Латориця" і дала її в найом закордонним фірмам на повних 99 років...

Колись в X-XI століттях Закарпаття входило до складу давньоруської держави Київської Руси, на що маємо з історичного боку цінний і для нас дуже цікавий документ.** Він каже, що берецький жупан (очевидно, жупан Бережанського комітату, до якого входило і Мукачево), Григорій, відмовив послуху угорському королеві, заявляючи, що він є урядовцем руського князя Лева (сина галицького князя Данила, який заклав місто Львів). В ті часи, отже, Закарпаття належало до Галицько-Волинської держави.

---

* Словесне подання Степана Клочурака. - Ґ-Д.

** NOS GREGORIUS COMES DE BEREGH OFFICIALIS LEU DUCIS RUTHENORUM ET QUOTUOR JUDICES NOBILIUM DE CODEM DOMUS PRO MEMORIA, A.D. 1299 (Fehér VI.II.)

Як бачимо з вище наведених фактів, почавши від XI. століття, коли українське населення підпало під владу мадярських февдалів, отже на протязі 800-900 років, почалася героїчна боротьба цього волелюбного народу. Він відстояв свою національну самобутність, зберіг свою мову, свої пісні, свою традицію і витворив свою матеріяльну і духову культуру. Широкі простори високих гір і полонин навчили його любити Волю, бути свобідним як вільний вітер у полонинах. Наші рідні гори й полонини були справжнім захистом нашого народу перед наїздами ворогів і, як бачимо, впродовж десятків віків було їх багато. Наш верховинець навчився рятувати себе, свою сім'ю і свою худібку в рідних лісах і горах. Він ті беріжки і ґруні любить і до сьогодні. Ще й тепер, почавши від Хусту до Торуна, бачимо чепурні дерев'яні хатки по горбах, по ґрунях, неначе приліплені гнізда ластівок, бо верховинець має більше довір'я до гір, ніж до заболотяної рівнини. Це вже психіка верховинця. Переходить з батька на сина. Як татари спалили його село, він серед пралісу випалив або викорчував шматок землі і побудував хату. Як не мав можливости поставити зокрема в своєму обійсті і господарських будинків, то - свійським способом - зробив принаймні оборіг[75], а в тому оборозі був і хлів і стодола. За ним побудував і сусід своє обійстя і незабаром з кількох хат виросло село. Коли в наслідок воєнних подій, погрому, або нещастя і це село зникло, то верховинець пішов дальше в праліс і заклав нове село. Гори,а головно ліс, стали його захистом і притулком.

Після відходу волохів із Мараморощи в Молдавію в XIУ-му столітті, населення Мараморощини порідшало. В 1393-му році приїхав на Закарпаття подільський князь Федір Корятович і привів зі собою всіх своїх кріпаків - десятки тисяч людей, - як говорить переказ. Від угорської влади дістав місто Мукачево з цілою широкою околицею. Був жупаном Мараморощької, Берегівської та Земплинської жуп.[76] Знаходимо твердження й про те, що був один час і каштеляном хустського замку. В Мукачеві Корятович побудував замок, який зацілів і досі, а на Чернечій горі заклав манастир імени св. Василія Великого для боротьби проти уніятства й католицизму.*

Своїх кріпаків Корятович розмістив особливо в Берегівській та Мараморощькій жупах. Після його смерти не стало й оборонця свого народу. Його дві дочки (синів не мав) вийшли заміж за угорських оліґархів,які розхопили все майно князя, а позакладані ним села угорська влада приділила новим поміщикам. Села волівської Верховини були піддані частинно хустському замку, частинно новим поміщикам. Верховинські кріпаки при закладанні нового села інколи були звільнені від панщини на 10 років. Отже верховинці заклали нове село і десять років пожили в ньому на волі. Як мали

* Українська Радянська Енциклопедія, 1962, стор.270.

переходити під владу поміщика, село "пішло з димом" і будували село дальше... Верховинець серед рідних гір і пралісу навчився берегти свою свободу і за найгірших часів.

Економічна база волівської Верховини

Як уже було сказано, зі знесенням панщини верховинець індивідуально здобув свободу, але не дістав до того нічого - міг свобідним померти з голоду. Господарської бази він не дістав, бо найкращі землі держава і поміщики лишили собі. Визволений кріпак одержав лиш ту найгіршу землю, яку обробляв зі своєю сім'єю для себе і за панщини. Мусів отже продавати панові свою фізичну силу, працювати на багатіїв так само, як і перед тим, будучи кріпаком.

Промислом і торгівлею не займався він не тільки ради його консерватизму і неграмотности, але й через те, що на Волівщину почало напливати з сусідньої Галичини (що належала також до Австро-Угорщини) маса жидівських купців. Приходили вони за дозволом австрійського цісаря Франца Йосифа I, який хотів "піднести торгівлю і промисл..." і "дати державі більше податків..."

Тоді, коли в 1800 році у Воловому були тільки дві жидівські родини, за сто років в самому тільки Воловому вся головна вулиця на 90% була обсаджена будинками самих жидівських купців і промисловців. Для українського селянина залишилася тільки не надто врожайна верховинська земля, а головно ліс, який став справжнім годувальником верховинця.

Земля волівської Верховини - це горби, береги, ґруні і полонини. Від Березова почавши, долина вузька - подекуди в ній ледве міститься русло ріки і шосе. Лише у Воловому долина ця поширена. Друга долина паралельної ріки Тереблі майже така сама вузька, лише в порівнянні з долиною Ріки лежить на 150-200 метрів вище, через те там холодніше. У Воловому, наприклад, родиться і вчасно дозріває кукурудза, квасоля, а вже в Синевирі не доспіє. Але вже й над Воловим, на 5-6 кілометрів на північ, кукурудзи і квасолі не садять, бо холодно, не доспіє. Вирощують тут верховинці картоплю, біб, капусту; жита дуже мало, ячменю теж мало сіють.

В їжі верховинці дуже скромні. Для них головне, щоб було молоко, вівсяний ощипок, бульба (картопля), біб, капуста. Корівку старається мати і вповні безземельний. Нещасна та сім'я, а головно діти, де нема корівки. Живучи навіть у чужій хаті, він має корівку. Зробить, або виорендує оборіг із хлівком, накосить сіна на чужому, заплатить оплату громаді і пастухові, щоб корівка могла пастися на громадській толоці. А таку толоку село завжди мало: одного року вище села, наступного року нижче села. Такий бідолаха заробив

собі на чужому, або виростив на чужій ниві за оплату або за працю бульбу, хоч по два метри на особу, щоб було на цілий рік. Наклав на зиму бочку струганої і цілої капусти, має трохи бобу, старається заробити тут-там кукурудзи на борошно, бо токан (кулеша) з кислим або солодким молоком надзвичайно смакує, а ще більше зі сметаною. А з бриндзею попереkладана кулеша, позаливана розтопленим маслом - така смачна, що пальці собі оближеш! Правда, таким добром наїстися могли хіба заможніші, або лісоруби, що мали працю.

Верховинець, хоч і мав роботу в лісі, на сінокоси обов'язково вертався додому накосити для худоби сіна на зиму. Сінокоси - це була для нього найважливіша робота. Все інше робила жінка й діти.

Верховинці - люди надзвичайно солідарні, добросердечні і гостинні. Ніхто за нічліг, за вечерю не візьме ані сотика. Подорожній - а таких було чимало, бо треба було іти в центр району з далеких сіл пішки чи на торг, чи на суд, або по начальствах округи дещо полагодити - повечеряє, переспить, подякує і відійде. Ані в голову нікому не приходить щось заплатити грішми. Це була б образа.

У малій біді поможе племінник, приятель, або добрий сусід. У великому нещасті поможе вся громада, керуючись гаслом: "Громада по нитці - бідному сорочка; раз я йому, раз він мені..." Згине корова, то близькі і дальші сусіди носять йому молока безплатно, "щоб діти не були без молоцини..." А дітей було повно майже в кожній хаті. Співгромадяни між собою назбирали нераз стільки грошей, щоб він міг собі купити принаймні теличку, з якої згодом викохає собі молоду корівку.

Чужинці - купці й ремісники, - скуповували і землі як для себе, так і для орендування її якраз таким безземельним, що дорого платили за оренду, або дешево обробляли і їх ниви. А були такі багатії-мільйонери, як наприклад Пікель у Торуні, що мав цілі полонини. За кожний "хвіст" коней і рогатої худоби брав по 5 срібних за літо, або п'ять днів косити на власній страві; за вівцю - срібняк. Малоземельним верховинцям купував молоденькі бички, які три літа паслися в нього на полонині задармо, годував їх ґазда своїми запасами сіна, четвертого року продавав на ярмарку і з паном Пікелем ділилися по-половині... Страшне використовування! 1,500 відсотків заробітку! А як ведмідь убив у полонині одного вола, то пан Пікель заявив, що його віл живе і ґазда мусів з тим погодитися, продав вола і всі гроші віддав панові Пікелеві... Нечуване здирство!

Отак жив у ті часи наш верховинець із тієї маловрожайної верховинської землі.

Ліс був його другим годувальником. Почавши з ранньої весни, лісоруби майже кожного року ходили в далекі краї, бо були першорядними спеціялістами в рубанні лісів, при тому були й дешевою працівною силою.

Ходили в Галичину, в Семигород і в Боснію. Решта лісорубів працювали вдома, ходили "в бутини"?[77] Одні стинали спілий ліс, смереки, ялиці на довгі колоди, пилами надпиляли, сокирами надрубали і залізними клинами валили величезне дерево в той бік, котрий був для них потрібний і найвигідніший. Як дерево звалилося на землю, підходили інші з пилами, відрубали корону, інші знову сокирами повідрубували конарі[78] й гіляки, а знову інші, звичайно наймолодші, або старики, зразу "шляхували", тобто чистили колоду від кори. Кору відкладали. Її інколи власники лісу відвозили для кушнірів, які опрацьовували шкіру. Якщо не відвезли, то як просохла, палили її, щоб не завелася червоточина.

Очищену, гарну, біленьку колоду звичайно лишали впродовж літа на місці, щоб вона просохла. Восени, як прибуло більше вологи або приморозків, пускали ті колоди "ризами". Ризи - це жолоб із самих колод, які направлені вдолину скосом, щоб у великому розмаху колоди не поламалися. До риз впускали лиш трохи води (або й нічого, як були приморозки), щоб колода легше ковзалась і власною вагою під ґравітацією землі збігала вдолину. Там її дальші лісоруби сортували, тягаючи сапінами[79] і пхаючи ґрифами[80] на копу.[81] З тих коп потім волами або кіньми полусанками тягли на побережжя ріки, де вони, знову посортовані в копи, чекали, аж до весни на дарабашів. Дарабаші теж більше-менше складалися з двох груп. Одні готували дарабу, інші, бокораші -плотогони водою повезли дарабу звичайно до Хусту або й дальше. Правда, це можна було робити лише тоді, коли русло ріки наповнилося водою, або випав сильний дощ і вода піднеслася. Інакше випускали воду з водозбірні, яку називали "ставом" і двічі-тричі за тиждень. Такі водозбірні звичайно побудовано в долині, стисненій з обидвох боків горами. Як браму замкнули, вода там збиралася і творила невеличке штучне озеро. Як воду випустили, русло ріки наповнилось і вода понесла дараби, або й вільно накидані колоди (наприклад, на галицькому боці в Осмолоді), так звані "папірники". Такі водоймища мали майже всі більші ріки - на Гуцульщині Тиса, на Волівщині Теребля та Ріка.

Так опрацьовувано смереки та ялиці на матеріял для лісопилок, де вироблялися різного роду дошки, бруси, шинґлі, лати тощо. А роботу цю виконували лісоруби "першої сорти", еліта, лісоруби "бутиняші", так би мовити, спеціялісти. Крім домашніх бутинів ходили вони на роботу і в Галичину, і в Семигород, а навіть в далеку Боснію. Наперекір тому, ця робота була сезонова; працювали, в найліпшому випадку, не рахуючи сінокоси, тільки чотири місяці. Спали в колибах, сирівці на харчі купували за дорогі гроші в кантинах таки того самого власника лісу. Страву готував для них куховар, щоднини майже ту саму: кулеша і "фріґо"?[82] Молока в бутини серед далеких лісів не привозили. На сінокоси, що на Верховині починалися в липні-серпні, обов'язково верталися додому. Знайшлося між ними і кілька "барабів", особливо в Босній. Вони в біль-

шості були холостяки, працювали як віл, але й пили до безтями. Були ноторичними алькоголіками. Взагалі між лісорубами пияцтво було загально відоме, поширене було воно й між рештою населенням, хоч інколи й сухого хліба не ставало.

Вдома, окрема "ровта" (група) лісорубів "прочісувала"ліс, вирубовувала в лісі зайві граби, буки на паливо. Це робилося особливо в молодому лісі. Їх різали, кололи і складали в просторові метри[83], за роботу платилося їм від кубометра. Теж опрацьовували і віддалювали відпадки на торішніх бутинах. В молодих лісах залишали рости лиш найкращі дерева, ліс розріджували, щоб було більше простору і сонця підніматися вгору гарним зразкам ясеневого, букового та яворового дерева. Ясень на південному схилі Карпат - це чудова, пружна деревина, вона гнучка, не ламається. Експортували цей наш знаменитий ясень навіть до Англії, де з нього вироблялися лещата. Вдома був це першорядний матеріял для вироблювання обручів, голів та спиць на колеса. А друга наша знаменита деревина, гладенька, біленька - це наш закарпатський бук. Виробляють з нього, так само як і з ясеня, меблі та іншу хатню обстанову. Граб - міцне, тверде дерево, годиться на топорища на ґрифи, сапіни, топори, сокири, молота тощо. В низинних лісах, де росте дуб, вирубують ці дерева на пороги під рейки на залізниці, меблі та ін.,а відпадки на паливо.

Були й принагідні рубачі, самі ґазди, їх не можна назвати лісорубами-спеціялістами. Вони рубали ліс для власної потреби: для будування хат, стаєн, стоділ і підготовки палива.

Цікаво, що "лісоруби-професіонали" в себе вдома, в сільсько-господарській роботі, помагали своїм жінкам лиш у важкій, "чоловічій" роботі: весняне орання,сівба; влітку: сінокоси, заготівля паші худобині на зиму, жнива і зібрання хліба з поля. Копання бараболь, збирання льону і конопель із нив, мочення конопель - уважали за жіночу працю, недоцінювали її, а як не мали роботи в лісі, радше просиділи день у корчмі, ніж мали допомогти дружині в хатній роботі або на полі.

Дальшою роботою для мужчин було садівництво, правда, не у волівському, але в тячівському районі Мараморощини. Від Солотвини почавши до самого Хусту на просторі довжиною 90 кілометрів під ґрунтом є більші й менші поклади соли. В самій Солотвині копають нашу сіль вже з восьмого сторіччя почавши. На цьому солоному ґрунті вирощуються знамениті яблуні сорту "йонатан". Яблука з цих плодоносних дерев великі, гарні, червоні, ароматні, соковиті. Вони не червячіють, не псуються, витримають до другого врожаю. Такі яблука родяться тільки в Каліфорнії в Америці.

Коли вже говоримо про сіль, скажемо й те, що в багатьох селах цієї солотвинсько-хустської долини знаходяться природні криниці соляної води, яку населення

називає "ропою". Волівська й інші округи Мараморощини мали привілей набирати собі ропи в бочки для себе і для своєї маржини (худобини). Волівська округа набирала собі цю ропу з багатої криниці в селі Шандрово недалеко Хусту. Хто мав власне тягло, особливо взимку, привіз собі 3-4 бочки (150-200 літрів) ропи і це вистачало його сім'ї і його маржині на цілий рік. Хто свого тягла не мав, той купував денатуровану червону сіль, ніби для худоби, але солили нею страву всі бідніші селяни, бо не було грошей купувати білу сіль.

Цей привілей мараморощан кілька разів держава хотіла скасувати як за старої Угорщини, так і за міжвоєнної ЧСР, але мараморощани боронили своїх прав,маючи на це документ на перґамені - кажуть - від самої цісареви Марії Терезії. "Роп'яники" мені казали, що документ зберігає паламар в Шандрові. Кілька разів доводилося їхати в Будапешт виправдуватися і захищати цей привілей, але перґамену з рук не видали, документ тримав на своїх грудях керівник депутації і лиш так давав прочитати урядовцеві на міністерстві...

А тепер подивімся на долю верховинської жінки, яка все життя була рабинею своїх батьків, свого чоловіка, своїх дітей і важкої роботи. Слідкуймо, почавши від малої дівчинки.

Ще вона була маленька, слабенька, 4-5-річна дівчинка, а вже бавила, доглядала, годувала, колисала і на руках носила свою маленьку сестричку або братчика. Чим далі зростала, помагала матері в хатній роботі, евентуально пасла корови. Пізніше, варила їжу батькам і носила для них на поле, близько і далеко, бо нивки були вузенькі, сіножаті невеличкі, а часто й на кількох місцях по клаптику. Працювала з батьками, в себе, або і в наймах. Вже на провесні накладала під квочку яйця, кормила-чистила квочку і малі курчата; ростила розсаду цибулі, капусти, городини, евентуально квіти. Навесні рискалем підготувала городець, висадила розсаду, в весняних роботах розкидувала по нивах гній, помагала при оранці, боронувала. Разом з матірю сіяли коноплі, льон, садили картоплю, біб, горох, квасолю. Ледве це покінчилося, вже розпочалось перше копання, за ним друге. При тому треба щоднини вставати раненько, подоїти корівку, потім пігнати її на вулицю, як громадський скотар череду зганяв на толоку. Або збудити власного скотарика, нагодувати його, приготувати йому в тайстрину обід (принаймні пляшку молока і хліб) і послати його на цілий день пасти корову.

В сінокоси робота ще збільшиться, бо треба косарям наварити їжу, зварене понести і, доки вони обідають, треба накошені вали трави поворушати, щоб сіно сохло на сонці. Доки сіно схне, вона варить полуденок,а після їди треба поліг (покіс) обертати. Косарі коси клеплють, щоб були гострі на вечірню кісьбу.Потім всі разом згрібають висушене молоде сіно, кладуть його в пласти (малі копи), зносять ношільницями і кладуть у

велику копицю, або в оборіг. Тоді збирає посуд і вертається в село додому. Косарі залишаються на сіножаті, готують собі вечерю самі, на сіножаті вони й ночують, щоб другого дня раненько, як заспіває перший птах, розпочати косити.

Дівчину вдома чекає ще й дальша робота - ходить по нивах, назриває лопаток квасолі, або біб чи горох, вибирає молоду картоплю, щоб була їжа косарям на завтра. Ще й корівка прийде додому, треба здоїти, домашніх нагодувати - і так мине важкий трудовий день господині.

По сінокосах прийдуть пізні веховинські жнива, треба овесик і жито і кукурудзу зібрати, висушити і повезти додому. Отава теж чекає. Картопля вже просить ся із землі, ще перед морозами в жовтні.

Крім того, жінок жде велика праця: повитягати з ґрунту льон, білі а опісля зелені коноплі, три тижні мочити у воді, сушити на сонці. Як підсохнуть, треба їх на терлиці потерти. Потім на спеціяльних сталевих щітях(гребенях) "чіхрати" (прочісувати) і посортувати - з гарних, довгих волосків буде повісмо, з коротких клоччя.

Як надійде Пилипець (Пилипівка, приблизно листопад -грудень), жінок і дівчат чекає важлива праця: всю овечу вовну і повісмо на куделях спрясти на клубки ниток. Ті клубки треба перемотати на мотки, з мотків нитки дістануться на основу, з основи на кросна, на яких витчуть з вовни сукно на гуні, сіряки, холошні і покрівці , а з конопляного полотна буде білизна для сім'ї (інколи й на продаж). По дальшому опрацьовувані сукна (в ступах і валилах) та полотна (пранням і біленням на сонці), здібні руки жінок і дівчат із полотна шиють сорочки і гачі (штани), скатерті, плахти, рушники, до того ще й заполоччю вишивають. Це робота для жіноцтва на всю осінь-зиму, до того ще й домашня робота, діти...

Чоловіки як не працюють по бутинах, то в Пилипець молотять собі або чужим, возять сіно додому, годують і поять худобину і чистять з-під неї. Потім майструють: збивають сани, поправляють віз, плуг, борону; готують топорища, граблі, потім з дерева вироблять всю потрібну обстанову, посуд і все потрібне до хати, почавши колискою і кінчаючи труною...

Отак і підростає і розвивається дівчина серед постійної праці, інколи навіть і серед недоїдання. Як має 16-17 років, то вже вона відданиця, люди заберуть. І все починається спочатку. За рік-два починають обсипати її діти і вона стає трудівницею як та бджілка. Дівоча безтурботність і краса обпадає, вона переміниться на рабиню свого чоловіка, своїх дітей і своєї праці. Може їй ані не під сорок, а вже виглядає, як стара баба...

Якби верховинцеві вродився хліб на цілий рік і якби він не потребував грошей панам на податки, то при

його скромності він би взагалі обійшовся без грошей: дерев'яну хату зробить собі сам, цебер, відро, полицю, лаву, стіл, постіль, ложку, миску і всю хатню обстановку теж зробить собі сам із дерева; жінка йому витче сукно, полотно, пошиє собі і всій сім'ї білизну, скатерті, рушники, а він сам, або спритний сусід пошиє йому за тягло або роботу гуню, сіряк, холошні; заб'є свиню, шкіру не спалить але злупить, висушить і пошиє собі з неї постоли, зі шкіри баранчика зробить шапку... Щоб вовняна петечина (легша гуня) і холошні на дощі і вогкості не загнивали, з кори молодої вільхи та дуба зробить відвар і в тому дубилі задубить собі в мокротечі найбільш експонований одяг... Правда, тут-там треба купити нафти до лямпи і пачку тютюну, але як гарно попросить жінку, вона за яєчка від курок купить нафти, а навіть принесе чоловікові і тютюну до люльки. Отже, навіщо йому грошей? Вони зводять і манять до жида в корчму, а жінки з того нещасні.

Але тому що треба докупити хліба, треба державі заплатити податок, верховинці потребують грошей. Як він не заробить в лісі, то викохає, як є на чому, з телички ялівку, з бичат волики, продасть і має гроші. Багатші і середні господарі ще сяк-так дадуть собі раду; біда тим безземельним, що нічого свого не мають. Та й тих "багатших" і "середніх" не можна назвати господарями-хліборобами, бо і той найбагатший не має свого хліба на цілий рік. Доповнює прибутками з лісової праці, тому правильно можна його назвати "хлібороб і лісоруб".

Отак жила мараморoська, зглядно волівська Верховина, яку найліпше знаю з-перед Першої світової війни. (Багато не змінилось ані за першої міжвоєнної ЧСР). Старі діди говорили, що вони чули від своїх дідів, що колись було ще гірше. Бо за бульбочку (картоплю) тоді ще люди не знали і коли прийшов неврожайний рік, то люди мліли від голоду і падали як мухи. А бульбочка і в сухі роки все ж таки щось зародить і прожене докучливий голод.

Духова культура волівської Верховини

Зі всього попереднього бачимо, що українське населення Закарпаття - головно селянство - впродовж довгих віків навчилось боротися за своє існування саме, без якогонебудь проводу, без інтеліґенції. Просто своїм інстинктом, щоб зберегти не тільки своє фізичне існування, але й свою мову, свою пісню, свої звичаї і всю свою традицію. Початки його високої, своєрідної культури походили ще з часів Київської Руси, куди Закарпаття належало. Оця рідна культура й удержувала в ньому той потенціял величезної духової сили, що дала можливість віками протистояти чужим впливам, живучи під ярмом чужих, ворожих народів. Його затискали чим дальше в гори, його денаціоналізували, його католичи-

ли. Боровся сам як міг і як знав. Його прадідівська мова, його рідна, материнська пісня перед денаціоналізацією його захоронила. Християнство він змішав із залишками своєї прастарої поганської віри з часів Перуна, Дажбога. Сонечко у нього і до сьогодні "святе, праведне", в його уяві піднесене майже до висот самого Бога...

Свої старі звичаї, свою культуру, своє мистецтво він не лише зберіг, але й розвивав їх дальше.Професор Іван Верхратський, природник і дослідник говорів(1846 -1919) знайшов у нас на Закарпатті багато назв рослин до своєї ботанічної термінології. (Осика - синонім "трепета", бо на ній листя тріпочеться). Наш народ витворював, видумував і свою, для нього потрібну, термінологію: процент - пожед (від кореня пождати, пожду); ерозія - водомий (особливо в горах); драбина - лазиво (вживаються обидва слова, тільки що"драбина" вузька, зі щаблями, а лазиво - дошки, носільниці і все те, чим можна дістатися на горище, на оборіг, або на високу копицю сіна). Знаряддя лісорубів: сокира, топір, ґриф, сапіна; знаряддя хлібороба: плуг, борона, мотика, рискаль - все своє, слов'янське; "чекан"(кирка) взято, здається, із словацької мови, а "аршів" - рискаль із мадярської. Мадярських слів у нашій мові дуже мало, навпаки, наша сільсько-господарська термінологія увійшла у фонд мадярської мови (косо - коса, лопат - лопата, ведер - відро, чебер - цебер, дейжо - діжа, ґребле - граблі, сейно - сіно, солмо - солома, бороно - борона і багато інших слів не лиш сільсько - господарських, але й інших: остол - стіл, лоца - лавиця,шопко - шапка, войдо - воєвода і так далі, і так далі, біля 2,000 слов'янських слів. Адже коли мадярський ватажок Арпад в дев'ятому столітті забрав Закарпаття, Словаччину і всю Панонію, його бійці - це були кочовики, мали може 800-900 своїх мадярських слів а треба було будувати державу, від способу кочовиків перейти на землеробство - то ж брали потрібні їм слова від слов'ян.

Гуцульські, бойківські та лемківські дерев'яні церковці - це ж праця рук наших селянських будівників, - може і вповні неграмотних, які без одного цвяха, без плянів, звичайною сокирою витворили з дерева таку оригінальну красу, що світова архітектура подивляє,а наша пишається ними. Та не лиш церковці, але й іконостаси, хрести, світичі - все це праця наших талановитих майстрів з народу, різьбарів, теслів, яких імен ніхто ніде не записав. Гуцульські придорожні хрести, різьблені веранди, порталі, різьблене домашнє устаткування як кросна, різьблені меблі - шафи, полиці,скрині, столи, стільці - це ж теж належить до культури нашого народу.

Або гляньмо на чудові гуцульські, бойківські і лемківські вишивки, на розкішні гуцульські киптарики - це ж неначе поезія! В них домінує краса, симетрія. Є вишивки хрестиком і є й низиною, все те гармонійно

скомбіновано, фарба заполоччі підібрана.

У волівській Верховині киптариків (кожушків без рукавів) не було, ані чорних сіряків. Зате носили білі сіряки з вовняного сукна, так звані вуйоші. З фасону і декоративної барвної нашивки на комірі, на кишенях, на окраїнах вуйоша можна було зразу впізнати, з котрої він околиці. Майже кожне село мало свій "вуйошик". Особливо дівчата і молодиці були в подробицях винахідливі. В одному селі був на кишенях і на рукавах нашитий й естетично підібраний кольоровий кружок, в іншому селі листок, або інший орнаментний значок - ключка, трикутник, квадратик тощо. Розрізнялись і барви прикрас, сині, цеглясті тощо. Від Соймів вище, носили жінки і дівчата короткі сорочки і набирані(нанизані) фартушки, у Воловому і в цілій долині до Хусту "довгані", з багато вишитим ошийником, рукавами та зап'ястниками (маншетами). Довгані носила також і уся тереблянська долина. Волосся дівчини чесали на гладко, всі з косами, без хустин, у свято й неділі до церкви ходили у вінках зі штучних "косиць". На шиї носили з дрібненького кольорового намиста виплетений "плетеник", що виглядав неначе вишитий. Хустку дали на голову тільки взимку, або під час непогоди. У Воловому молодиці носили на головах квітчасті хустки темнішого кольору, але з яскравими квітами. Від Соймів нагору, молодиці носили переважно білі хустки з квітами, під хусткою чепець, трохи іншого кольору,аби різнився від хустки. Старі жінки носили хустки й чепці чорні. Молодиця з голови могла хустину зняти, але чепець повинна була мати постійно. Жінки й дівчата у Воловому пояси мали червоні, звичайні. Але від Соймів почавши вгору, носили пояси взаду з китками, через те їх інколи називали "хвостані". На Гуцульщині жінки й дівчата мали одну плахту спереду, другу ззаду. На Волівщині мали тільки одну плахту,спереду, називали її "плат", а хустка на голові "платина". Молодшим, особливо хлопцям, батьки купували "ширінки" - теплий, кольоровий шаль. Чоловіки на головах носили взимку ковпаки зі шкіри з вовною, влітку крисані, або солом'янки. На ногах носили постоли, зрідка черевики. Чобіт на Верховині ніхто не носив. Під час великих зим теплі, вовняні онучі вистачили. Лісоруби, щоб могли рухатися по колодах, натягали на ноги і "підкови" з чотирьма-шістьма сталевими зубами.

Перейдім на ритуал, на забави, які собі сам народ витворив. Молодь не знала театру, кіно тоді не існувало. До районного центру Волового прийшло воно 30 років пізніше. Була єдина церква і корчма. До церкви ходили всі. В церкві і перед нею виголошувано заклики, обговорювано події, керони збирали і записували людей до своєї групи на роботу, на жнива тощо. Коли треба було щось обговорити ширше, то звідти ішли в школу на збори.

Найбільшим святом у році був Святий вечір і Різдво за григоріянським календарем 6-9. січня (за старим

24-го грудня). За поганських часів на цю добу припадало "свято хлібозбору". Ніч зачала коротшати і на свято пекли "корочун" - до сьогодні його наші господині на селах печуть і називають інколи спотвореним словом "керечун" (в угорській мові Святий вечір і Різдво зветься "карачонь", видно, що перебрали від нас).

Гляньмо, як святкували за моїх хлоп'ячих років перед Першою світовою війною. На Святий вечір господиня повинна була наварити принаймні дванадцять страв; господиня пече три паляниці-корочуни, в які впікаються 12 різних продуктів: пшениця, жито, овес, ячмінь, риж, квасоля, біб, горох, капуста, яблука, сливи, горіхи. Коли якийсь сорт бракує, то нагородять його іншими: волоські горіхи, олія з конопель, гриби, цибуля, часник тощо. Цікаво, що кукурудзи й бульби не давали між ці святкові страви. На мою думку мабуть тому, що ці дві страви "зайди" з Америки. Їх ще тоді не було, як наші прапредки святкували свято хлібозбору, а традиція святкування переходила зі старої ґенерації на нову без усяких змін. Ці паляниці господиня клала на скатертю накритий стіл, до головного корочуна встромляла косицю з вівса, а до других двох свічки. Тому, що піст тривав до півночі, всі страви і вечеря пісна.

Стіл обвили ланцюгом, щоб сім'я жила в згоді і не розпадалася. Мабуть це залишки патріярхату, коли батько, голова сім'ї, тримав усіх - включно з жонатими синами - в одному обійстю. Під поріг поклали сокиру і накрили гунею, в одвірок над входом встромили ніж і обвели його вугликом нарисованим кружком, щоб нечиста сила не мала доступу до хати. Нагодують маржину до-сита, бо "о півночі відкриється небо і худобина може поскаржитися небесам на свого хазяїна, що вона голодна..." Під припічок, під запічок, в сінях і кліті (коморі) розтрусять зерна збіжжя, щоб і миші були ситі... Кіт, киця, дістане повну миску молока... Поросюки в кучі накормлені подвійно... Овечки дістали свіжі ялинові гілки, які вони дуже любили обгризати... В саду на плодоносні дерева від стовбура нав'яжуть солом'яні вінки, вдаряючи тричі до них обухом сокири і при тому примовляють: "Зрубаю тебе, як не зародиш!" Вінці мали і практичне значення, бо шкідлива червячня до корони не мала доступу навесні.

Мужчина з сім'ї (як такого не було, то хлопець з рідні, або й сусідський) вніс до хати невимолочений сніп жита, вівса. Став на порозі, тричі уклонився, промовляючи: "Кланяюся снопом!" Йому вся хата відповідала: "Будь здоров хлопом!", що означало сильним, здоровим. Сніп поставив у кут за столом, ґаздиня запалила свічки, він вийшов і вніс отави, сіна, або соломи, порозтрушував по землі, на столі, всі сіли за стіл і почалася вечеря. Прийшли на стіл пісні страви: капусняк з грибами, голубці, паленята (вареники) мащені олією, смажена риба (як така була), варені сливки з грушками; запивали солодкий вар із слив. Потім при-

ходили колядники зі звіздою, яку собі змайстрували самі хлопці із сита так, що вона на патичку в руках оберталася. В середині горіла свічка і пересвітлювала кольорові папери на чотирикутніх рогах. Папери були напущені олією і перепускали світло свічки. Приходили колядники і з вертепом (вифлеємом), співали коляди, щедрівки, багато було між ними і старинних, світських, що не мали нічого спільного з християнством.

Наведу тут дві старинні колядки, які мені дала Аничка Шереґій, ґуцульська вчителька:

Встань, господарю, та одягайся,
бери онучі та обувайся,
подь з нами,
будемо разом колядувати
і людей добрих розвеселяти,
дай,Боже!
А вам, ґаздине, повній скрині,
масла, сметани і солонини,
дай,Боже!
Дай же вам, Боже, несучі кури,
вбисьте ся жури зразу позбули,
дай,Боже!
А вам, дівчата, ґарні хлопчата,
У ці м'ясниці повіддаватись,
дай,Боже!
А вам, хлопчата, ґарні дівчата
у ці м'ясниці поженитися,
дай,Боже!

Друга колядка:

Ой, рано-рано, кури запіли,
ой дай, Боже!
Дівчина встала, пави пустила,
ой дай, Боже!
Пави літають, пір'я пускають
ой дай, Боже!
Дівчина встала, пір'я збирала,
ой дай, Боже!
Пір'я збирала, в рукавець клала,
ой дай, Боже!
З рукавця брала, на столик клала,
ой дай, Боже!
З столика брала, віночок вила,
ой дай, Боже!
Віночок вила, ще й приміряла,
ой дай, Боже!
Віночок вила, на себе клала,
ой дай, Боже!
Чи буде-буде та поміж люди,
ой дай, Боже!

Першим весняним празником св. Юрія в сільсько-господарстві розпочалася весняна праця - ярювання. В цей день було дозволено орати безплатно вдовицям.

Великодні свята пройшли без жадних домашніх церемоній. Зате на Русалля (Зелені свята) були стріхи хат і

вікна закосичені дрібненькими гілками з липовим листям. На празник Івана Купайла дівчата ще досвіта ішли групами в ліс, розклали вогонь і полум'я перескакували. Потім назривали гілки ліщани, принесли додому і закосичували стріху хати.

Як гриміло на небі, вірили, що то святий Ілько возиться на вогненній колесниці. Під час бурі старалися розпалити в печі вогонь, бо "в дим ніколи грім не вдарить..."

Почавши з ранньої весни, всеньке літо й осінь працювали "від ночі до ночі". Як уже суха паша була на горищах, в стодолах, в оборогах, в копицях, збіжжя в клітях, картоплі в ямах, тоді старі люди під час дня мали роботу з годівлею маржини, з готуванням палива тощо, а вечір, втомлені, "ішли з курьми спати".

Для селянської молоді розпочався сезон забав. Найбільше забав відбувалося на вечерницях. Завжди знайшлася хата старої, самітньої вдови, яка відступила хату на вечерниці. Дівчата приносили по полінові дров, хлопці давали по кілька сотиків на нафту. В хаті було тепленько і було світло. Бабуся собі спала на печі, нікому не перешкаджала, а молодь бавилася. Дівчата поприносили звичайні куделі (бо "німецька" гучала) прясти вовну, повісмо, або клоччя. Посідали на довгу лавицю, на припічок, навіть в запічок, одна від одної досить далеко, щоб біля кожної міг сидіти її хлопець. Позастромлювали куделі в дірки (або й за поясину),деякі принесли полотно, заполоч і вишивали, або покраяне полотно і зшивали сорочку, гачі тощо.

За дівчатами приходили парубки, одні зі скрипками, інші з сопілками, кожна дівчина мала дримбу; як не було іншої музики, добра була й ця. Доки дівчата пряли й вишивали, хлопці вигравали, або й поспівали собі. Між парубками знайшлися добрі співаки, казкарі,оповідачі, жартуни. Багато там не напрялося, не нашилося, більше вони прийшли задля забави. Бавились, інколи й потанцювали. Роботу відтак наздігнали серед днини вдома. Між парубками були сопілкарі майже віртуози. Це були скотарі, пастухи, що ціле літо при худобі вигравали, особливо на сопілці. Вміли грудьми виводити басові тони. Скрипалі вигравали знаменито на весіллях народні мелодії коломийок. Грали на слухання і грали й під спів, супроводжаючи співаків, вигравали й під танець. А як знайшовся й музика з добрим слухом, то навчав співати на чотири голоси. Хоровий спів вони культивували в неділі і свята в церкві на співаній Літургії під дириґуванням фахівця - півцо-учителя. В церкві молодь хором радо співала, особливо дівчата.

Публічно вони ніде не виступали (це було перед Першою світовою війною, під час найбільшої мадяризації), бо так виступати не було де. Такими "театрами", "клюбами" були верховинські вечерниці, які мають велику заслугу в тому, що збереглася мова й рідна пісня. Таких хат з вечерницями в одному селі було більше, вся

селянська молодь туди ходила.

На свої забави молодь використовувала і "свічіння" - це ночі біля мерця, в руках котрого, або й на столі, світили свічки аж до похорону. Тіло померлого лежало подовж стола. За столом сиділи письменні люди, - "дяки", -що читали псалтир. Молодь вже ледве ждала, щоб дяки докінчили, бо вона хотіла бавитися. При мерцеві бавилися вони не лише на Закарпатті, але теж і на галицькій Гуцульщині та на Буковині. Хто бачив фільм зроблений за повістю Коцюбинського "Тіні забутих предків",міг бачити, що на такому свічінні навіть танцювали. На волівській Верховині на свічінні не танцювали і не співали, але провадили товариські забави. Ось деякі з них:

Копання колодязя: Парубки і дівчата сидять на лаві, на припічку і де попало. Дівчина бере кочергу і вдає, що вона щось гребе. Її питають: "Що ти робиш, Марійко?" Вона відповідає: "Копаю колодязь". "Коли його викопаєш?" "Тоді, як мені Петро Гримотів поможе!" Звичайно вона кличе свого хлопця, або такого, який їй симпатичний. Він встане, підійде до неї, щоб узяти з її рук кочергу, але вона просить викупне: один поцілунок. Буває, що вона не задоволена тим поцілунком, особливо тоді, коли то її милий. Тоді каже, що поцілунок був закороткий, або лиш так "від біди". Тоді він її повинен знову поцілувати. Вона віддасть йому кочергу, він гребе нею і кличе дівчину, яку захоче, щоб його "викупила".

Лопатки: Це більше-менше гра хлоп'яча. Один сяде на стілець, йому заслонять очі, щоб він не бачив. Підійме ногу, тоді хтось праником ударить його у стопу. "Били мене, пане," - каже він. "Глядай собі, Іване",- відповідає йому той, хто тримав його за очі. Він показує на одного. Коли не вгадає, б'ють дальше,аж доки не відгадає того, хто його в останній раз ударив. Тоді той сідає на стілець і тримає ногу під праник.

Нитки: На лаву посідають дівчата, напроти них на другу лаву,або на припічок посідають парубки в такій самій кількості як і дівчата. Одно з них візьме стільки ниток, скільки пар. Нитки тримає в жмені посередині. Спершу кінці ниток роздає дівчатам, з другого боку другі кінці тих самих ниток парубкам. Потім нитки пустить і тоді видно, котра дівчина з котрим парубком тримається за одну нитку. Вони поцілуються і гра починається знову. Хоч сидять тут і наречені,або кандидати на заручених, вони в цих грах не заздрять на того, хто його милу, або милого поцілував, бо це ж гра. Правда, і тут помітно, котра як цілує. Як то її хлопець, поцілує його "від серця", глибоким, довгим поцілунком. А коли це хлопець іншої дівчини, або їй не симпатичний, то "поцілує" злегка, аби позбутися обов'язку. Буває, що парубок протестує проти "ні сякого ні такого" цілунку, тоді вона мусить повторити і вже свідки скажуть, чи той поцілунок був задовільний чи ні.

Після Святвечора, як минув Пилипець і прийшли М'ясниці, то часто улаштовувала собі молодь "фашанґи". Це властиво баль. Звичайно відбувався він у корчмі з більшим простором, а приходити на такий баль мав право кожний, хто заплатив таксу за залю і музику.

Отак то забавлялася волівська Верховина до Першої світової війни. Війна понесла парубків на "гарматне м'ясо" для цісаря, а жінок і дівчат чекало горе, журба, недоїдання, злидні і страждання під час переходу фронтових ліній. Багато лишилося вдів і сиріт і старих батьків, які оплакували своїх поляглих синів...

Братислава, травень 1971.

-

(Примітка: Невідомо, чи цей історичний нарис був десь друкований,і для кого, чи з якої нагоди був він написаний. Уривок з цього нарису під назвою "Свято Різдва на Закарпатті" появився в щоденнику "Америка", Філядельфія, 25-го грудня 1984 р. ч. 207 (див. Етнографічні матеріяли) - Ред.)

ДОДАТКИ

СПИСОК СТАТТЕЙ ПО ОКРЕМИХ ВИДАННЯХ

Цей список включає й статті, про які маємо відомості, що вони були друковані, але їх нам ще не вдалося роздобути, або роздобули їх тільки в уривках. Їх відзначаємо зіркою (*). Включаємо сюди і ті статті, які з різних причин (подвоювання друку та ін.) не увійшли в цей збірник.

Інформації про часописи та журнали з міжвоєнних років зібрано зі спадщини видавця Павла Кукурузи.

-

"РУСИН"(1920-1923). Появлявся в Ужгороді спочатку як тижневик, опісля двічі тижнево як пів-офіційний орган губернатора Григорія Жатковича. Головним редактором був о. Теофіль Жаткович, брат губернатора; відповідальним редактором був А. Штефан. Співпрацівники: д-р Іван Коссей, Олександер Маркуш, о. В. Желтвай.Від 1-го січня 1923 р. став щоденником. Був пів-офіційним органом віцегубернатора Петра Еренфельда. Головним редактором був Францішек Тихий (Прага).Постійними співпрацівниками були А. Волошин, д-р В. Гаджеґа, літературний критик д-р Антонін Гартль (чех), Михайло Василенко, Дмитро Німчук. Співредактори В. Гренджа-Донський, А. Штефан, Володимир Шуба. Мав ілюстрований додаток "НЕДІЛЯ РУСИНА". Щоденник перестав виходити 31-го грудня 1923 року.

* 1. "Як вибирали посла до мадярського парламенту в нашому округу", 1. II. 1923, ч. 1.

* 2. "Что чувати дома. Правда", 15. II. 1923, ч. 7.

* 3. "Автономия Подкарпатськой Руси под Мадярщиною и автономия под свободною републикою ЧСР", 13. III. 1923, ч. 23.

* 4. "Панови Каминському", полемічна стаття,13.III. 1923, ч. 23.

-

"ПОДКАРПАТСЬКЕ ПЧОЛЯРСТВО" (1923-1926). "Илюстрована новинка пчоляров Подкарпатськоѣ Руси". Місячник. Зорганізував його і видавав своїм коштом Павло Кукуруза при товаристві "Просвіта" в Ужгороді, за допомогою та при співпраці гуртка українських пасічників-еміґрантів, що після Першої світової війни в 1921 році опинилися в Чехословаччині та на Закарпатті. Основоположниками гуртка бджолярів (пізніше він прибрав собі назву Т-во "Рій") були крім інж. Володимира Косара та Павла Кукурузи, що тоді вже жили в Ужгороді,Михайло Боровський та Тимофій Павличенко, які, хоч і студіювали на високих школах у Празі, на літні вакації

щороку приїздили до Ужгороду, щоб там працювати на заснованій Т-вом "Рій" великій промисловій пасіці. Т-во "Рій" спричинилося до розвою пасічництва в цілому краї, щорічно влаштовуючи пасічницькі курси, виставки та ін. Видали й кілька пасічницьких книжок, підручників та брошур.

1. "А. Духнович о пчолах", р. I, 1923, ч. 1, ст. 3-5.

-

"ПЧІЛКА" (1922-1932). Ілюстрований місячник для молоді. Ужгород. Перше число журналу появилося в липні 1922 року, як додаток до місячника "Подкарпатське Пчолярство". Організатором і фактичним редактором був Павло Кукуруза. Довший час виходив етимологічним правописом як орган Т-ва "Просвіти". З початком шкільного року 1923/24 часопис перетворено на самостійний періодичний місячник для дітей природничого змісту. Цей часопис передплачувала Крайова Шкільна Управа в Ужгороді для всіх шкіл Закарпаття. Від 1925 року "Пчілка" стала загальним журналом для молоді.Подавав відомості з різних галузів життя й знання,з техніки, літератури, модерного господарства, спорту,природознавства тощо. Співробітниками були найкращі літературні й науково-педагогічні сили Закарпаття а головно української еміґрації, яка перебувала на Закарпатті. Журнал знайомив також своїх читачів із життям та культурними осягами інших народів, накреслював громадські завдання молоді супроти свого народу, став трибуною українського виховання для десяток тисяч читачів. Почавши з дитячих тем в початкових річниках, "Пчілка" еволюціонувала, наче росла разом з дітьми Закарпаття. Тираж журналу виріс із 1000 примірників у 1922 році до 5,000 примірників у 1931/32 шкільному році. За 10 років у журналі видруковано 2,272 сторінки тексту; в бібліотеці "Пчілки" вийшло 88 різних книжок (біля 4,500 сторінок) в кількості понад 90,000 примірників (оповідання, поезії, казки, п'єски для дітей, атласи, альбоми, підручники, календарі,періодики та ін.)

Свій успіх "Пчілка" завдячувала співробітникам - письменникам, педагогам, журналістам, діячам - як Леонід Бачинський, Володимир Бірчак, Михайло Боровський, Юлій Боршош-Кум'ятський, Михайло Бращайко, Михайло Велигорський, Євген Вировий, Валерія Вілінська, Августин Волошин, Василь Гаджеґа, Василь Ґренджа-Донський, Віктор Желтвай, Аркадій Животко, Богдан Заклинський, Зореслав (Севастіян Сабол, ЧСВВ) Харитя Кононенко, Василь Королів-Старий, Павло Кукуруза, Модест Левицький, Борис Мартинович, Олександер Наріжний, Ірина Невицька, Олександер Олесь, Тимофій Павличенко, Іван Панькевич, Марійка Підгірянка, Софія Русова,Юрій Тищенко (Сірий), Спиридон Черкасенко, Микола Чирський і багато інших. З мистців, що ілюстрували журнал і

книжкові видання "Пчілки" слід згадати Миколу Бутовича, Йосипа Бокшая, Юрія Вовка, Миколу Кричевського і Віктора Цимбала.

Велика заслуга журналу "Пчілки" в тому, що вона впродовж 10 років виховувала молоде покоління Закарпаття і вщепила до нього глибокий патріотизм та любов до свого рідного краю.

В. Ґренджа-Донський публікував у "Пчілці" по більшості свої поезії, поеми, віршовані казки й драми. Статтей у ній знаходимо небагато. Є відомості, що в 1926 і 1927 роках і сам був редактором "Пчілки".

1. "Спиридон Теодосієвич Черкасенко",з приводу 50 років з дня народження, 1926, р.У, ст. 71.
2. "Людвик Бетговен", квітень 1927, р. У, ч. 8, ст. 184.
3. "Поливальний понеділок на Гуцульщині", 1930,р. УІІІ, ч. 9, ст. 256-257.
4. "Ювілей десятирічної праці", з приводу ювілею проф. О. Приходька, 1931, р. ІХ, ч.8-9, ст.203

-

"РУСЬКА НИВА" (1920-1924). Ужгород. Орган Руської Хліборобної Партії під редакцією М. Бращайка і Михайла Шутки. Тижневик. Її завданням було:захист і розвиток українських культурних і господарських інтересів та ширення ідеї єдности зі всім українським народом.

1. "Панові д-рові Каминському", полемічна стаття, 14. ІІІ. 1923, р. 4, ч. 11, ст. 5. (див. Твори В. Ґ-Д.,том 10, ст. 67)
2. "Дописи: Одбий цапу роги, а цап чолом!", З. У. 1923, р.4, ч.18, ст. 2.

-

"СВОБОДА" (1922-1938). Один з найстарших часописів в Ужгороді. Тижневик. Між 1919-1922 рр. виходив під назвою "НАУКА". З 1925 року став суспільно-політичним, культурним і економічним органом Християнсько-Народної Партії. В липні 1929 року почав виходити "Літературний Листок", безплатний щомісячний додаток. До 1938 року виходив двічі в тижні. Від 15-го червня 1938 року став щоденником і перебрав назву "НОВА СВОБОДА" і тоді припинив своє існування під старою назвою.

* 1. "Панові д-рові Каминському", полемічна стаття, 1923, ч. 23.

* 2. "Театр: 'Забавки'", рецензія (уривок), 17.ІІІ. 1926.

* 3. " ? " Промова з нагоди 5-річного існування "Руського театру т-ва "Просвіти" в Ужгороді" Промова виголошена перед виставою "Кавалерія рустікана" Масканьі та "Заручини при лампашах" Оффенбаха. Ґренджа-Донський відкрив промовою виставу. Промову видруковано в "Свободі" 18. III. 1926, ч. 11, ст. 3.

* 4. "Театр -'Відьма'", рецензія (уривок). 18. III. 1926, ч. 11, ст. 3.

* 5. "Фавст в Ужгороді", рецензія (уривок), 25.III. 1926, ст. 3, в продовженні в числах 12, 14, 15 та 16.

6. "Шельменко деньщик", рецензія, 25.III. 1926 р. ч. 12, ст. 3.

* 7. "Руський Театр. Дебют п-і Іваницької", рецензія на виставу "Катерина" (уривок), 15.IX.1927, ч. 38, ст. 3.

* 8. "Театр. 'Вечір мініятюр'", рецензія (уривок), 6. X. 1927.

* 9. "Театр. 'Контрольор спальних ваґонів'", рецензія (уривок), 15. I. 1928.

*10. "Театр. 'Паяци'", рецензія,(уривок), 2.II.1928, ч. 5, ст. 3.

11. "Театр. 'Живий труп'", рецензія, 6.XII.1928.

*12. "Як підпирають у нас руську культуру",(уривок) 7. II. 1929, ч. 6, ст. 1.

13. "Конґрес народної молоді Підкарпаття", у трьох частинах: 7. VII. 1929, 11. VII. 1929, 18. VII. 1929.

14. "Кривавий Великдень у Бичкові", 23. IV. 1930, ч. 17, ст. 1.

15. "Перше Причастя", 1930, ч. 22, ст. 2.

*16. "Театр. 'Огонь'", рецензія (уривок), 25. XII. 1930, ч.52.

17. "Ювілейна вистава д-ра Кирчева", 12. XI. 1931, ч.45, ст.1.

"НАША ЗЕМЛЯ" (1927-1928). Суспільно-політичний місячник. Виходив в Ужгороді під редакцією В. Ґренджі-Донського. Про виникнення журналу пише Павло Кукуруза: "Влітку 1926 р. у Перечині відбулася нарада літературно-громадських працівників, яка обрала комісію для опрацювання програми журналу та організації збірки коштів. Праця комісії зустрілася з перешкодами з боку одної особи з українського суспільства, яка вже зарекомендувала себе виступами проти української еміґрації і українського руху на сторінках чеської преси. Справу довелося перервати. Тоді перебрав її на власну руку В. Ґренджа-Донський. Журнал мав називатися "Українська Земля", але ужгородська поліція не дала дозволу на цю назву. Апеляція не мала успіху. І так довелося замість проєктованої назви дати журналові назву "Наша Земля"..."

Журнал був першим українським літературним та суспільно-політичним журналом на Закарпатті. Знайомив українське суспільство з культурним, суспільним, економічним і політичним життям на всіх окупованих українських землях, виступав на їх захист, наполегливо боровся проти чехізації. Друковано його літературною мовою і фонетичним правописом. Журнал відіграв велику ролю в боротьбі за перемогу літературної української мови на Закарпатті. Ґренджа-Донський був не тільки редактором журналу протягом його існування, але друкував там і багато своїх мистецьких творів, між якими побачило світ 39 віршів та низка статтей, оповідань, казок, нарисів, замітоk, репортажів, етнографічних матеріялів тощо. Останнє число журналу появилося 2-го січня 1929 року.

1. "Спиридон Теодосієвич Черкасенко, 50-літній ювілей народження й 25-літній ювілей літературної праці", 15.II.1927, р.I, ч.1, ст.13-14.
2. "Тарас Шевченко", 15.III.1927, р.I, ч.2,ст.1-3.
3. "Людвик Бетговен", 1927, р. I, ч.3, ст.14.
4. "Я теж українець...(Жива картина)", травень 1927, ч.4, ст.4-5.
5. "Із смітника "Общества ім. Духновича", 15.УII. 1927, р.I, ч.6, ст.3.
6. "Підкарпатським українським письменникам і журналістам", 15.УII.1927, р.I, ч.6, ст.11.
7. "По Підкарпатті. Країна темноти, нужди, голоду й... чехізації", 15.IX.1927, р.I, ч.8, ст.1 -5. (Стаття вдруге друкована в кн. "Ґруні степам", Харків 1930, ст.31-42, а втретє в кн. "Шляхом терновим", Пряшів, 1964, ст.340-347).
8. "'Наша' шкільна політика", 15.X.1927, р.I, ч.9, ст.3.
9. "Шімек і його шкільна політика", 25.XI.1927,р. I, ч.10, ст.6.

10. "Ольга Кобилянська", з приводу 40-літнього ювілею літературної діяльности, 25.XI.1927,р.I, ч.10, ст.8-9.

11. "Наслідки шімеківської шкільної політики в Берегівщині", 25.XII.1927, р.I, ч.11, ст.3-4.

12. "З новим роком", 15.I.1928, р.II, ч.1, ст.1.

13. "Наслідки шімеківської шкільної політики",про ситуацію в селі Ворочові, 25.I.1928, р.II,ч.1, ст.4-5.

14. "Відповідь на отвертий лист у 'Свободі'", 25. III.1928, р.II, ч.3, ст.8.

15. "І стара коза любить сіль", 25.IУ.1928, р.II, ч.4, ст.10.

16. "Нужда, голод, темнота, розпука і... чехізація. Ровером по Закарпатті", 25.УII.1928, р. II, ч.7, ст.1-10.

17. Етнографічні матеріяли, 25.УII.1928, р.II,ч.7:
"Кум-кум", леґенда, ст.31-32.
"Попелько-Йванко", народна казка, ст.32-33.
"Три царські доньки", казка, ст.32-34.

18. Етнографічні матеріяли, 25.УIII.1928, р. II, ч. 8:
"Золоте потя", казка, ст. 28.
"Пісня про козака й дівчину", ст. 30.
"Пісня з війни", ст. 31.
"Коломийки", ст. 31.
"Жаба", казка, ст. 32.
"Два братя", казка, ст. 32.

19. "П'ять українських сіл, що тягнуться рядом 28 км без жадної школи", 15.X.1928, р.II, ч. 9, ст. 7.

20. "Чехізатори" (замість малого фейлетона), сатира, 15.X.1928, р.II, ч.9, ст.7-8.

21. Етнографічні матеріяли, 15.X.1928, р.II,ч.9:
"Спѣванки, кой в'ют вінки из бирвінку молодим на вінчання", ст. 30.
"Тридцять братів", казка, ст.30.

22. "Українська торговельна школа в Ужгороді в руках чехізаторів", 15.XI.1928, р.II, ч.10, ст. 4-5.

23. "Чехи перелякалися "коломийки"; Ювілей в Перечині", 15.XI.1928, ч.10, ст.5.

24. "Гимни пануючим. Як вони пишуть", 15.XI.1928, р.II, ч.10, ст.6.

25. "Аналфабети на ужгородській пошті", 15.XI. 1928, ч.10, ст.21.

26. Етнографічні матеріяли, 15.XI.1928, р.II,ч.10:
"Слідом чудернацьких 'русинських' граматик не то що хаос, а просто руїна - відкриті

двері до чехізації!":
"Цар і єго сини", ст. 31.
"Народна приповідка", ст.32.
"Народна приповідка", ст.32.

27. Етнографічні матеріяли, 1928, р.II, ч.2:
"Ой, ходила дівка біла...", нар. поезія, ст. 14.

28. "Мадярські маґнати опікуються нами!", 28. XI. 1928, р. II, ч.11, ст.4.

29. "Неграмотні, недостойні нам, нас провокують!" 2.I.1929 (за грудень), р.II, ч.12, ст.1-4.

30. "Мартинович виправдався", полемічна стаття, 2.I.1929, р.II, ч.12, ст.5.

31. "По Закарпатті - Величезний наступ на наше шкільництво", 2.I.1929, р.II, ч.12, ст.4-5.

32. Етнографічні матеріяли, 2.I.1929, р.II, ч.12:
"Поганські звичаї в наших святах і т. зв. християнська традиція", ст.20-22.

-

"УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО" (1932-1938). Надпартійний суспільно-політичний часопис в Ужгороді. Спочатку виходив тижнево,опісля двічі на тиждень. Своїм гаслом поставив: "Пора вже, щоб щезло україфільство, москвофільство, а щоб усі пізнали, що ми є один український нарід." Головний редактор і видавець: д-р Михайло Бращайко. Постійні редактори: о. К. Феделеш, Володимир Бірчак, Іван Роман, В. Ґренджа-Донський. Мав літературний додаток п. н. "Слово".

1. "Український театр", 15.IУ.1932, ч.5, ст.4.

2. "Бойківський музей у Самборі", 15.У.1932, р.I, ч.7, ст.1.

3. "Ровером до Галичини", 15.У.1932, ч.7, ст.2-3.

4. "Пластове свято в Мукачеві", 15.УI.1932, ст.2.

* 5. "Свято 540-літнього ювілею приходу кн. Федора Корятовича на Закарпаття", (уривок),25.УI.1932.

6. "Конґрес українського вчительства", 15.УII. 1932, ст. 3.

7. "Велике фіяско кацапського "конґресу" в Мукачеві 8.X.1932", 15.X.1932, ст.2.

8. "Театр. 'Діти Агасфера'", рецензія, 15.X.1932, ч.17, ст.4.

* 9. "Театр. 'Неофавстіяда'", рецензія, 1.XI.1932, (уривок), ч. 18, ст.4.

10. "Русінська" радіовисилка з Ужгороду", 15.I. 1933, ст.3.

11. "Вистава підкарпатського малярського мистецтва", 15.I.1933, ст.3.

12. "Мачушині діти", 15.II.1933, ст.1-2.

13. "Наше воскресіння", 15.IУ.1933, р.II, ч.8, ст.1.

* 14. "Як помогти голодуючій волівській Верховині", 15.У.1933, ч.10, ст.2.

15. "Нова п'єса", рецензія на виставу "Місяць і зоря", 1.УI.1933, ч.11, ст.4.

16. "Дружествений Вѣстник мадяризує", 8.III.1934, ч.10.

* 17. "Чому дорога кукурудза?", 22.III.1934, р.III, ч.12, ст.1.

* 18. "Жито чи мелай", 22.III.1934, р.III, ч.12.

19. "Перший жіночий конґрес в Ужгороді", 31.У.1934, ст.2.

20. "Всі до природи!", 21.УI.1934.

* 21. "З Ужгороду до Ясіня горами", 28.УI.1934, р. III, ч.26, ст.1-2.

22. "Другий з'їзд української молоді в Мукачеві - I.УII.1934", 5.УII.1934, ст.1-2.

23. "Нечуваний голод на Волівщині", 2.УIII.1934, ч.29, ст.1-2.

24. "Наші хресні імена", 13.IX.1934.

* 25. "Театр. 'Квадратура кола'", рецензія, (уривок), 31.I.1935, ч.4, ст.4.

26. "Готель Солома", 11.IУ.1935, р.IУ, ч.14, ст.2.

27. "Вистава народного промислу", 11.IУ.1935, ч.14, ст.4.

28. "Грубий напад проти чехословацьких урядовців", 30.У.1935, р.IУ, ч.20, ст.1.

29. "Театр. 'Барон Кіммель'", рецензія, 18.УII. 1935.

30. "Вилучіть з монополю кукурудзу!" 5.IX.1935, р.IУ, ч.30, ст.1.

31. "День Сироти", 19.XII.1935.

* 32. "Театр. 'Флірт і кохання'", рецензія (уривок), 13.II.1936.

* 33. "Наслідки чеської політики на Підкарпатській Русі вже показуються", 20.II.1936, р.У, ч.7, ст.3.

* 34. "Використаймо туристику - продукти купуймо тільки від нашого селянина", 14.У.1936, р.У, ч.18, ст.3.

35. "Двадцята річниця смерти другого ґенія нашого

народу - Івана Франка", 21.У.1936, ч.19.

36. "Театр. 'Запорожець за Дунаєм'", 1936, ч.21; (поправку подано в наступному числі ч.22, бо опущено кілька рядків оригінального тексту).

37. "До уваги туристам", 1936, ч.24.

38. "Просвітянське свято в Пістрялові", 1936,ч.24

39. "Театр. 'Бен Гур, і 'Вечір мініятюр'", рецензія, 26.XI.1936.

40. "До всіх українських редакцій, культурних товариств, читалень і радіоабонентів Підкарпатської Руси", заклик, 8.IУ.1937, ч.14.

41. "Заклик до нашої інтеліґенції, читалень і організації молоді та свідомого селянства і робітництва!", 3.УI.1937, ч.22. (Те саме вдруге друком 10.УI.1937, ч.23,з програмою зборів).

42. "День Русской Культури", 10.УI.1937, ч.23.

43. "Величний всепросвітянський з'їзд в Ужгороді 17.X.1937", 21.X.1937, р.УI, ч.38, Частина I.

44. "Величний всепросвітянський з'їзд в Ужгороді 17.X.1937", 28.X.1937, р.УI, ч.39, Частина II.

45. "Велика буря - з нічого", 11.XI.1937, ч.41.

46. "Справа свят 'Цариці України'", інтерв'ю з протоігуменом о. Полікарпом Буликом, 18. XI. 1937, ч.42.

47. "Реорганізація Першої Центральної Руської(Української) Народної Ради"; Комунікат для преси", 18.XI.1937, ч.42.

48. "Доки ще нам чекати?", дискусійна стаття, 23. XII.1937, р.УI, ч.47, Частина I.

49. "Доки ще нам чекати?", Частина II, 30.XII. 1937, р.УI, ч.48.

50. "Засідання управи Першої Центральної Українсь кої Народної Ради в Ужгороді", 27.I.1938,ч.4.

51. "Доки ще нам чекати?", Частина III, 3.II.1938, ч.5.

52. "250", 26.III.1938, р.УII, ч.16 (250).

53. "Вдарила дванадцята година (Чи дійдемо вже раз до згоди?", 9.IУ.I938, ч.20.

54. "Один - чи два народи", 13.IУ.1938, ч.21.

55. "Святий Юрій", 6.У.1938, р.УII, ч.27.

56. "З москвофілами не може бути порозуміння! Американська делеґація вернулася до Америки",25. УI.1938, ч.41.

57. "Великі окружні просвітянські маніфестаційні збори в Перечині", 29.УI.1938, ч.42.

58. "Справа нашого українського театру. До відома нашого громадянства", заклик, 2.УІІ.1938, ч.43.

59. "Августин Волошин і вдячність п. начальника шкільного реферату", 12.УІІІ.1938, ч.49.

60. "Критика на 'самокритику'", 19.УІІІ.1938,ч.50

61. "Велике свято Гуцульщини", 26.УІІІ.1938, ч.51

62. "Величавий похорон Глінки", 1938, ч.52.

63. "Де ти, наша молоде?", 7.ІХ.1938, ч.53.

-

"НОВА СВОБОДА" (1938-1939). Щоденник в Ужгороді. Був продовженням часопису "Свобода", який переімено - вано 15-го червня 1938 року на "Нову Свободу", коли став щоденником. Засновано його зусиллям усього громадянства при найактивнішій участі о. Августина Волошина і Юліяна Ревая. В добі автономії став органом Українського Національного Об'єднання під редакцією інж. С. Довгаля, а від 27. січня 1939 року під редакцією В. Гренджі-Донського. Останнє число появилося 15-го березня 1939 року.

1. "Справа нашого українського театру". Заклик дружества "Нової Сцени"; 8 підписів: А. Волошин, д-р М. Бращайко, д-р М. Долинай,д-р В. Бірчак, В. Гренджа-Донський, В. Желтвай, Ірина Невицька, Е. Шерегій, 3.УІ.1938, ч.17, ст.3.

2. "Короткий життєпис державного секретаря о. Августина Волошина", 14.Х.1938, ч.96, ст.3.

3. "Великі демонстративні збори Української Народної Ради", 20.Х.1938, ч.99, ст.2-3.

4. "Маніфест", заклик Першої Української Центральної Народної Ради, 23.Х.1938, ч.103, ст.1.

5. "Народна Українська влада Підкарпаття", Х.1938, ч.108, ст.2.

6. "Бродіївщина й фенциківщина скрахували", 15.ХІ. 1938, ч.117.

7. "Микола Аркас", некролог, 15.ХІІ.1938, ст.3-4.

8. "Священик не сміє відтягатися від культурної праці! Карпатська Україна буде мати самостійний греко-кат. єпископат! (Розмова з Преосвященим Владикою д-ром Д. Нярадієм)", 13.ХІІ.1938, ч.136, ст.2.

9. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина І: Події днів 7. Х. - 12.Х.1938, 11.І.1939, ч.5, ст.9.

10. "Успіхи колядок на "Карпатську Січ", 12.І.39, ч.6, ст.5

11. "Історичний день. Іменування Проводу УНО",26. І.1939, ч.16, ст.2. (З цим днем Василь Гренджа-Донський перебирає редаґування "Нової Свободи").

12. "Карпатська Січ" і вибори", Хуст, 27.І.1939, ч.17, ст.1.

13. "Впали маски", 28.І.1939, ч.18, ст.1.

14. "Унеможливіть доступ ворожих газет", 29.І.39, ч.19, ст.1.

15. "Великий окружний з'їзд у Великому Бичкові", 31.І.1939, ч.20, ст.1.

16. "Комедія", 31.І.1939, ч.20, ст.1.

17. "Учительство і вибори", 1.ІІ.1939, ч.21,ст.1.

18. "Наші кандидати", частина 1: о. д-р А. Волошин, Юліян Ревай, 2.ІІ.1939, ч.22, ст.1.

19. "Наші кандидати", частина 2: д-р Юлій Бращайко, д-р Михайло Бращайко, 3.ІІ.1939, ч.23,ст. 1-2.

20. "Наші кандидати", частина 3: Августин Штефан, Федір Ревай, 4.ІІ.1939, ч.24, ст.1.

21. "Наші кандидати", частина 4: д-р Микола Долинай, Степан Клочурак, 5.ІІ.1939, ч.25, ст.1.

22. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 2: Події днів 13. Х.-16.Х.1938, 5.ІІ.1939, ч.25, ст.2-3.

23. "Наші кандидати", частина 5: д-р Володимир Комаринський, Юрій Пазуханич, інж. Леонід Романюк, о. Кирило Феделеш, д-р Августин Дутка,Михайло Тулик, 9.ІІ.1939, ч.28, ст.3.

24. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 3: Події днів 17. Х.-23.Х.1938, 9.ІІ.1939, ч.28, ст.2-3.

25. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 4: Події днів 24. Х.-26.Х.1938, 10.ІІ.1939, ч.29, ст.4-5.

26. "Документ українсько-німецького приятельства", 11.ІІ.1939, ч.30, ст.3.

27. "Наші кандидати", частина 6: д-р Степан Росоха, Дмитро Німчук, 11.ІІ.1939, ч.30, ст.4.

28. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 5: Події днів 27. Х.-28.Х.1938, 11.ІІ.1939, ч.30, ст.6.

29. "Сьогодні велике свято!", 12.ІІ.1939, ч.31, ст.1.(День виборів)

30. "Наші кандидати", частина 7: о.Юрій Станинець, д-р Микола Різдорфер, о. Адальберт Довбак,Василь Лацанич, Микола Мандзюк, Василь Клемпущ

Іван Ґриґа, Михайло Марущак, Іван Ігнатко, Іван Качала, Іван Перевузник, Петро Попович, Василь Щобей, 12.II.1939, ч.31, ст.4-5.

31. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 6: Події днів 29. X.-30.X.1938, 12.II.1939, ч.31, ст.4-5.

32. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 7: Події днів 31. X.-1.XI.1938, 17.II.1939, ч.35.

33. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 8: Події дня 2.XI. 1938, 18.II.1939, ч.36, ст.4.

34. "Вітайте, Січовики!" 19.II.1939, ч.37, ст.1-2

35. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 9: Події дня 3.XI. 1938, 21.II.1939, ч.38, ст.3.

36. "Бажаю "Карпатській Січі", щоб вона розвивалася на славу свого народу", інтерв'ю з ген. Віктором Курмановичем, 22.II.1939, ч.39, ст.5.

37. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 10: Події дня 4. XI.1938, 23.II.1939, ч.40, ст.2-3.

38. "Пластова забава", 23.II.1939, ч.40, ст.3.

39. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 11: Події дня 5.XI. 1938, 24.II.1939, ч.41, ст.4.

40. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 12: Події дня 5. XI.1938,(продовження), 26.II.1939, ч.43, ст. 2-3.

41. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 13: Події дня 6.XI. 1938, 1.III.1939, ч.45, ст.4.

42. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 14: Події дня 7. XI.1938, 2.III.1939, ч.46, ст.4.

43. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 15: Події дня 8. XI.1938, 3.III.1939, ч.47, ст.4.

44. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 16: Події днів 8. XI.-9.XI.1938, 5.III.1939, ч.49, ст.4.

45. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 17: Події дня 9.XI. 1938, 7.III.1939, ч.50, ст.4.

46. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 18: Події дня 10. XI.1938, 8.III.1939, ч.51, ст.3.

47. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 19: Події дня 11. XI.1938, 9.III.1939, ч.52, ст.3.

48. "На сторожі народного здоров'я", інтерв'ю з директором д-ром Олександром Фединцем, 9.III. 1939, ч.52, ст.6.

* 49. "Заберіть чеських еміґрантів", 9.III.1939, ч. 52. (Стаття сконфіскована два рази того самого дня - перший раз частинно, другий раз вцілості).

50. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 20: Події дня 14. XI.1938, 11.III.1939, ч.54, ст.6.

51. "З великих днів народин Карпатської України", уривки з денника. Частина 21: Події дня 15. XI.1938, 12.III.1939, ч.55, ст.6.

-

МАТЕРІЯЛИ ДРУКОВАНІ В ІНШИХ ВИДАННЯХ:

* 1. Розмова з письменником В. Ґренджою-Донським, інтерв'ю, "Новий Час", Львів, 6.X.1935,ст.1-2.

2. "Пласт в Ужгороді", "Карпатська Молодь", 1937, ч.4/5. Севлюш.

3. "Хвальна Редакціє!" Відкритий лист до редакції про звільнення із концтабору, "Пробоєм", Прага, 20.IX.1939, ч.12.

4. "Моїк Іван, З пісні про Мирослава Нешпора", стаття з поезіями, переклад із слов. мови, "Піонерська газета", Пряшів, 25.II.1961.

5. "Шевченко свій у кожній своїй сім'ї", у книжці "Розмова Сторіч", Пряшів 1965, ст.235-237.

6. "Дві збірки", рецензія на збірку "Сім кроків" В. Пагирі та "Пісні з полонини" П. Пойди,"Дукля", ч. 5/1969, ст.73.

7. "Під впливом свіжих вражень", рецензія, "Нове Життя", Пряшів, 5.VII.1969, ч.27.

8. "Примітка до 'Поетів Закарпаття'","Дукля",Пряшів, ч. 2/1968, ст.128.

9. "Два переклади з угорської поезії", рецензії на переклад Ю. Шкробинця "Апостол" (Шандор Петефі) і переклад баляд і поеми "Толді" (Янош Арань), "Дукля", Пряшів, ч.4/1970, ст.55.

10. "Радянське Закарпаття процвітає", "Нове Життя" Пряшів, 17.IX.1971.

11. "Враження з фільму'Бандурист'", "Нове Життя", Пряшів, 16.IУ.1971, ч.15.

12. "50-річний ювілей "Пчілки"", спогад, "Свобода", Джерзі Сіті, НДж, США, 12.УІІ.1973.

13. "50-річний ювілей "Пчілки"", спогад, "Вільне Слово", Торонто, 18. і 25.УІІІ.1973.

14. "Радянське Закарпаття процвітає", "Нове Життя", 17.ХІІ.1973, ч.37. Пряшів.

15. "Свято Різдва на Закарпатті", "Америка",Філядельфія США, 25.ХІІ.1984, ч.207.

16. "Смерть Миколи Аркаса", спогад, у книжці "Твори В. Гренджі-Донського", Вашінґтон,ДК, США, том 10, 1988, ст.179.

ПОАЗБУЧНИЙ СПИСОК СТАТТЕЙ

		Стор.
А	Августин Волошин і - вдячність п. начальника шкільного реферату	181
	Автографи	354
	А. Духнович о пчолах	5
	Анальфабети на ужгородській пошті	62
	"Апостол", переклад Шкробинця	273
Б	"Бажаю Карпатській Січі, щоб вона розвивалася на славу свого народу"	229
	Бджолярське приладдя	341
	Бойківський музей у Самборі	85
	Бродіївщина і фенциківщина скрахували	199
В	Вдарила дванадцята година	171
	Велика буря - з нічого	155
	Велике свято Гуцульщини	184
	Велике фіяско кацапського "конґресу" в Мукачеві	93
	Великий окружний з'їзд у Великому Березному	211
	Великі демонстративні збори Української Народної Ради	190
	Великі окружні просвітянські маніфестаційні збори в Перечині	178
	Великодна забава на Гуцульщині	331
	Величавий похорон Глінки	186
	Величний всепросвітянський з'їзд I.	142
	Величний всепросвітянський з'їзд II.	148
	Вилучіть із монополю кукурудзу!	125
	Високошановні друзі	385
	Вистава народного промислу	123
	Вистава підкарпатського малярського мистецтва	97
	Відповідь на відкритий лист у "Свободі"	33
	Вітайте, Січовики!	228
	Впали маски	209
	Враження з фільму "Бандурист"	282
	Всі до природи!	107
Г	Гимни пануючим. Як вони пишуть	60
	"Готель Солома"	121
	"Грубий напад проти чехословацьких урядників"	124
Д	Два братя	308
	Два переклади з угорської мови	280
	Двадцята річниця смерти другого ґенія нашого народу - І. Франка	134
	Дві збірки	272
	250	169

Стор.

"День Русской Культури" в Ужгороді 140
День Сироти 133
Де ти, наша молоде? 187
До всіх українських редакцій, культурних товариств, читалень і радіоабонентів Підкарпатської Руси 137
До статті "Наслідки шімеківської політики". 29
До уваги туристам 134
До Хвального Редакційного Комітету 69
Доки нам чекати? I. 162
Доки нам чекати? II. 164
Доки нам чекати? III. 166
Другий з'їзд української молоді в Мукачеві. 109
"Дружественний Вѣстник" мадяризує 100

Е Етнографічні матеріяли 285

Ж Жаба 306

З З москвофілами не може бути порозуміння!. . 177
З Новим Роком 30
Закарпаття процвітає 247
Заклик до нашої інтеліґенції, читалень й організації молоді та свідомого селянства й робітництва! 138
Засідання управи Першої Центральної Української Народної Ради в Ужгороді 168
Значення бджолярства в народному господарстві 337
Золоте потя 296

І І стара коза любить сіль 35
Із смітника Общества ім. Духновича 14
Інтерв'ю з Ґренджою-Донським 236
Історичний день. Іменування проводу УНО . . 205

К Карпатська Січ і вибори 208
Коломийки 304
Комедія 212
Конґрес Народної молоді Підкарпаття 73
Конґрес українського учительства 92
Короткий життєпис державного секретаря о.А. Волошина 189
Кривавий Великдень у Бичкові 78
Критика на "Самокритику" 183
Кум-кум 285

Л Лист до "Пробоєм" 235
Людвик Бетговен 12

М Мадярські маґнати опікуються нами 63
Маніфест 194

Стор.

Мартинович "виправдався" 65
Матеріяльна і духова культура селян волівської Верховини 414
Мачушині діти 98
Мед 346
Микола Аркас 203
Микола Садовський 376
Мова про мову 241

Н На літературному фронті - Розмова з письменником В. Гренджою-Донським 127
На сторожі народного здоров'я 232
Народна приповідка 322
Народна українська влада Підкарпаття . . . 197
Наслідки шімеківської шкільної політики . . 31
Наслідки шімеківської шкільної політики в Берегівщині 28
Наша шкільна політика 25
Наше воскресіння 99
Наші кандидати I. 214
Наші кандидати II. 216
Наші кандидати III. 217
Наші кандидати IУ. 219
Наші кандидати У. 220
Наші кандидати УI. 222
Наші кандидати УII. 223
Наші хресні імена 119
Неграмотні, недостойні нам, нас провокують. 66
Нечуваний голод на Волівщині 114
Нова п'єса "Місяць і зоря" 265
Нужда, голод, темнота, розпука і... чехізація 37

О Один - чи два народи 172
Ой, ходила дівка біла 323
Ольга Кобилянська 23

П Перше Причастя 80
Перший жіночий конґрес в Ужгороді 102
Під впливом свіжих вражень 244
Підкарпатським українським письменникам і журналістам 15
Пісня з війни 304
Пісня про козака і дівчину 303
Пласт в Ужгороді 137
Пластова забава 232
Пластове свято в Мукачеві 89
По Закарпатті - Величезний наступ на наше шкільництво 64
По Підкарпатті - Країна темноти, нужди, голоду й... чехізації 16
Поганські звичаї в наших святах 324
Поливальний понеділок 331
Попелько-Йванко 287

Стор.

Просвітянське свято в Пістрялові 136
50-ий ювілей "Пчілки" 245
П'ять українських сіл, що тягнуться рядом 28 км, без жадної школи 54

Р Реорганізація І. Центральної Української Народної Ради 160
Ровером до Галичини 86
"Русінська" радіовисилка з Ужгороду 95
Руський театр. Дебют п-і І. Іваницької . . 257

С Святий Юрій 176
Свято 540-річчя ювілею приходу кн. Ф. Коряговича 263
Свято Різдва на Закарпатті 332
Священик не сміє відтягатися від культурної праці 200
Слідом чудернацьких "русинських" граматик . 318
Спиридон Т. Черкасенко 6
Спиридон Т. Черкасенко 7
Співанки... 311
Справа нашого українського театру 180
Справа свят "Цариці України" 157
Сьогодні велике свято! 227

Т Тарас Шевченко 9
Театр - "Барон Кіммель" 267
Театр - "Бен Гур" і "Вечір мініятюр" . . . 270
Театр - "Вечір мініятюр" 257
Театр - "Відьма" 252
Театр - "Діти Агасфера" 263
Театр - "Живий труп" 261
Театр - "Забавки" 251
Театр - "Запорожець за Дунаєм" 269
Театр - "Квадратура кола" 266
Театр - "Контрольор спальних ваґонів" . . . 258
Театр - "Неофавстіяда" 265
Театр - "Огонь" 262
Театр - "Паяци" 259
Театр - Примітка до "Запорожця за Дунаєм" . 270
Театр - "Флірт і кохання" 268
Тридцять братів 313
Три царські доньки 290

У Українська культура на Закарпатті на початку цього сторіччя і за першої ЧСР . . . 393
Українська торговельна школа в Ужгороду в руках чехізаторів 57
Український театр 83
Унеможливіть доступ ворожих газет! 210
Успіхи колядок на "Карпатську Січ" 204
Учительство і вибори 213

Стор.

Ф "Фавст" в Ужгороді 254

Ц Цар і єго сини 319

Ч Чехи перелякалися коломийки 60
Чехізатори 55

Ш Шевченко на Закарпатті 242
"Шельменко деньщик" 253
Шімек і його шкільна політика 26

Ю Ювілей 10-річної праці 81
Ювілейна вистава д-ра Р. Кирчева 82

Я Я теж українець... 13
Як підпирають у нас руську культуру 72
Як я зачав писати 404

ТЕМАТИЧНИЙ СПИСОК СТАТТЕЙ

Стор.

ЛІТЕРАТУРА/МИСТЕЦТВО

"Високошановні друзі..." 385
Двадцята річниця смерти другого ґенія нашого народу - Івана Франка 134
І стара коза любить сіль 35
Інтерв'ю з В. Ґренджою-Донським 236
Людвик Бетговен 12
Микола Аркас 203
Микола Садовський 376
Мова про мову 241
На літературному фронті - Розмова з письменником В. Ґренджою-Донським 127
Наші хресні імена 119
Ольга Кобилянська 23
Перше Причастя 80
Підкарпатським українським письменникам і журналістам 15
50-ий ювілей "Пчілки" 245
Спиридон Черкасенко 6
Спиридон Черкасенко 7
Справа нашого українського театру 180
Тарас Шевченко 9
Український театр 83
Шевченко на Закарпатті 242
Ювілей 10-річної праці 81
Ювілейна вистава д-ра Р. Кирчева 82
Як я зачав писати 404

НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТАТТІ

Августин Волошин і - вдячність п. начальника шкільного реферату 181
Анальфабети на ужгородській пошті 62
Бажаю "Карпатській Січі, щоб вона розвивалася на славу свого народу 229
Бродіївщина і фенциківщина скрахували 199
Вдарила дванадцята година 171
Велика буря - з нічого 155
Велике свято Гуцульщини 184
Велике фіяско кацапського "конґресу" в Мукачеві 93
Великий окружний з'їзд у Великому Березному . . 211
Великі демонстративні збори Української Народної Ради 190
Великі окружні просвітянські маніфестаційні збори в Перечині 178
Величний всепросвітянський з'їзд I. 142
Величний всепросвітянський з'їзд II. 148
Вилучіть із монополю кукурудзу! 125

Стор.

Відповідь на відкритий лист у "Свободі" 33
Вітайте, Січовики! 228
Впали маски 209
Гимни пануючим. Як вони пишуть 60
"Грубий напад проти чехословацьких урядників" . 124
250 169
"День Русской Культури" в Ужгороді 140
Де ти, наша молоде? 187
До всіх українських редакцій, культурних товариств, читалень і радіоабонентів Підкарпатської Руси 137
Доки нам чекати? I. 162
Доки нам чекати? II. 164
Доки нам чекати? III. 166
Другий з'їзд української молоді в Мукачеві . . 109
"Дружественний Вѣстник" мадяризує 100
З москвофілами не може бути порозуміння! . . . 177
З Новим Роком 30
Заклик до нашої інтеліґенції, читалень й організації молоді та свідомого селянства й робітництва! 138
Засідання управи Першої Центральної Української Народної Ради в Ужгороді 168
Із смітника "Общества ім. Духновича" 14
Історичний день - Іменування проводу УНО . . . 205
Карпатська Січ і вибори 208
Комедія 212
Короткий життєпис державного секретаря о.А. Волошина 189
Критика на "Самокритику" 183
Лист до "Пробоєм" 235
Мадярські маґнати опікуються нами 63
Маніфест 194
Мартинович "виправдався" 65
Мачушині діти 98
Народна українська влада Підкарпаття 197
Наслідки шімеківської шкільної політики 31
Наслідки шімеківської шкільної політики в Берегівщині 28
На сторожі народного здоров'я 232
Наша шкільна політика 25
Наше воскресіння 99
Наші кандидати I. 214
Наші кандидати II. 216
Наші кандидати III. 217
Наші кандидати IУ. 219
Наші кандидати У. 220
Наші кандидати УI. 222
Наші кандидати УII. 223
Неграмотні, недостойні нам, нас провокують . . 66
Один чи два народи 172
Реорганізація I. Центральної Української Народної Ради 160
"Русінська" радіовисилка з Ужгороду 95
Святий Юрій 176

Стор.

Священик не сміє відтягатися від культурної праці 200
Справа свят "Цариці України" 157
Сьогодні велике свято! 227
Українська торговельна школа в Ужгороді в руках чехізаторів 57
Унеможливіть доступ ворожих газет! 210
Успіхи колядок на "Карпатську Січ" 204
Учительство і вибори 213
Чехи перелякалися коломийки 60
Чехізатори 55
Шімек і його шкільна політика 26
Я теж українець... 13
Як підпирають у нас руську культуру 72

НАРИСИ,РЕПОРТАЖІ

Бойківський музей у Самборі 85
Величавий похорон Глінки 186
Вистава народного промислу 123
Вистава підкарпатського малярського мистецтва . 97
Враження з фільму "Бандурист" 282
"Готель Солома" 121
День Сироти 133
До уваги туристам 134
Закарпаття процвітає 247
Конґрес народної молоді Підкарпаття 73
Конґрес українського учительства 92
Кривавий Великдень у Бичкові 78
Матеріяльна і духова культура селян волівської Верховини 414
Нечуваний голод на Волівщині 114
Нужда, голод, темнота, розпука і... чехізація . 37
Перший жіночий конґрес в Ужгороді 102
Під впливом свіжих вражень 244
По Закарпатті - величезний наступ на наше шкільництво 64
По Підкарпатті - Країна темноти, нужди, голоду й... чехізації 16
Просвітянське свято в Пістрялові 136
П'ять українських сіл, що тягнуться рядом 28 км без жадної школи 54
Ровером до Галичини 86
Свято 540-річчя ювілею приходу кн. Федора Коряковича 263
Українська культура на Закарпатті на початку цього сторіччя і за першої ЧСР 393

Стор.

РЕЦЕНЗІЇ

"Апостол" в перекладі Шкробинця 273
Два переклади з угорської мови 280
Дві збірки 272
Руський театр - Дебют І. Іваницької 257
Театр - "Барон Кіммель" 267
Театр - "Бен Гур" і "Вечір мініятюр" 270
Театр - "Вечір мініятюр" 257
Театр - "Відьма" 252
Театр - "Діти Агасфера" 263
Театр - "Живий труп" 261
Театр - "Забавки" 251
Театр - "Запорожець за Дунаєм" 269
Театр - "Квадратура кола" 266
Театр - "Контрольор спальних вагонів" 258
Театр - "Неофавстіяда" 265
Театр - Нова п'єса "Місяць і зоря" 265
Театр - "Огонь" 262
Театр - "Паяци" 259
Театр - "Флірт і кохання" 268
"Фавст" в Ужгороді 254
"Шельменко деньщик" 253

ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ

Великодна забава на Гуцульщині 331
Два братя 308
Жаба 306
Золоте потя 296
Коломийки 304
Кум-кум 285
Народна приповідка 322
Ой, ходила дівка біла 323
Пісня з війни 304
Пісня про козака і дівчину 303
Поганські звичаї в наших святах 324
Поливальний понеділок 331
Попелько-Йванко 287
Свято Різдва на Закарпатті 332
Слідом чудернацьких "русинських" граматик... . 318
Співанки... 311
Три царські доньки 290
Тридцять братів 313
Цар і єго сини 319

Стор.

ПЛАСТ

Всі до природи! 107
Пласт в Ужгороді 137
Пластова забава 232
Пластове свято в Мукачеві 89

БДЖОЛЯРСТВО

Автографи 354
А. Духнович о пчолах 5
Бджолярське приладдя 341
Значення бджолярства в народнім господарстві. . 337
Мед 346

ПОЯСНЕННЯ НЕВІДОМИХ СЛІВ ТА ВИСЛОВІВ

1 ЧСР - Чехословацька Республика (міжвоєнна)

2 Дозерати - доглядати

3 Прибыток - користь

4 Сію - цю

5 Хосновитий - корисний

6 Корзо - вулиця для променади в центрі Ужгороду

7 "Малп'ячий вугол" - вугол корза, де вистоювало багато молоді

8 Сакра! - чеська лайка

9 Нате! - На, маєте!

10 На поді - на стриху

11 Гайник - лісник

12 Сербати - сьорбати

13 Зворина - яр між гірськими хребтами

14 "Культуртреґери" - нім., носії культури

15 Воле - опухлина на шиї під бородою

16 Кошениця - поле для вирощування трави на сіно

17 Кінчтар - мад., державна скарбниця; кінчтарський - державний

18 Зруб - місце, де вже вирубано ліс

19 Кч - Корон чеських

20 Задавка - дифтерія

21 "Подкарпатскі Гласи" - чеська газета

22 Горожанська школа, також: горожанка - неповна середня школа

23 **Hja, barátom!** - Що ж, друже!

24 Ґалаґо - зреґульоване побережжя ріки Уж в Ужгороді, де чехи вибудували ряд величавих будинків для своїх урядів

25 Пословиця - приповідка

26 "Корона" - готель і ресторан в Ужгороді

27 Ташка - течка, портфель (для ношення паперів і актів)

28 Дарабаш - людина, що кермує дарабою при сплаві

29 Масть - свинячий жир

30 Вуйош - сіряк

31 Холошні - штани

32 Пакля - мад., пачка

33 Голд - одиниця виміру землі. Звичайний голд має 1,200 кв. сажнів (0,432 га.)

34 "Бежте до фраса, баґани!" - Забирайтеся до дідька, брудні свині!

35 Боженик - заприсяжений сільський урядовець (від слова "божитися" - присягати)

36 Фінанс - пограничний сторож

37 "Продана невеста" - чеська опера

38 Má úcta! - Моє поважання! (Чеське привітання)

39 Domovský list - документ приналежности до міста

40 "Статні мішленка" - чесь., державна думка

41 Слечна - чесь., панна

42 Цо хцете? - чесь., що хочете?

43 Історичні землі - чеські землі

44 Дієта - додаткова денна компенсата урядовцям під час розїздів

45 Общественники - члени Общества А. Духновича (значить: русофіли)

46 Духновичівці - русофіли

47 Фенцик - д-р Степан Фенцик, провідник русофільського напряму

48 Пендрик - ґумова палиця з залізною штабою всередині

49 Ґвер - нім., зброя

50 Батьові "трампки" - легкі спортові черевики фірми "Батя"

51 Колиба - примітивно збудована мала дерев'яна землянка для нічлігу пастухів та лісорубів

52 Трафика - перманентний малий будиночок, кіоск, де продавали газети, журнали, папіроси, тютюн, поштові значки

53 Комасація - злучення ґрунту

54 Віко - одиниця виміру рідких і сипучих тіл. Дорівнює 32-ом літрам, або 25 кг зерна

55 Мелай - кукурудза

56 Зарінок - беріг над рікою

57 Дараба - стовбурі дерева зчеплені докупи у формі плота для сплаву по ріці

58 Ожва, також: ожов - домашньо зроблена груба линва з ліски для в'язання дараб головно на заднього кінці

59 Пасло - місце, де випасують худобу

60 "Чуприніяда" - версифікаційний стиль поета Гриць-ка Чупринки (1879-1921). (В.Л.)

61 Довбня - псевдонім Ґренджі-Донського

62 Фара - приходство

63 ЧССР - Чехо-Словацька Соціялістична Республіка (післявоєнна Чехословаччина)

64 Актівка - портфель для паперів і актів, течка

65 "Илйен!" - мад., нехай живе!

66 Керон - провідник на лісовій роботі

67 Онучі - полотно, яким селяни обвивали ноги за-мість скарпеток

68 Подь - ходи

69 "Токайське" - найкраще мадярське вино

70 Мушт - мад., свіжий, недовго настояний напиток із винограду, або інших овочів

71 Ка́зання - проповідь

72 Куп мні - купи мені

73 Тинта - чорнило

74 Ґеле́та - дерев'яний посуд біля 10 літрів

75 Оборіг - чотири стовпи з рухомою "шапкою"; вжи-вали для складання сіна

76 Жу́па - одиниця адміністративно-територіяльного управління. Закарпаття було колись розділе-не на чотири жупи. В 1928 році цей поділ зліквідовано.

77 Бутин - ділянка лісосіки, що її мають того року вирубати

78 Конар - велика гілляка дерева

79 Сапіна - знаряд до тягнення і перевертання стов бурів, закінчений залізним гаком

80 Ґриф - нім., знаряд лісорубів до тягнення стов-бурів. Більший і тяжчий від сапіни

81 Копа - велика купа

82 Фріґо - випечена бриндза. До косоворотки на-крають солонини, в розтоплений жир вкинуть бринджу і випікають наче млинчики. Фріґо навчились готувати від італійців. З кулешею дуже смачне і ситне.

83 Просторові кубометри - трохи вищі і довші від звичайних кубометрів, бо поліна всихаються і маліють.

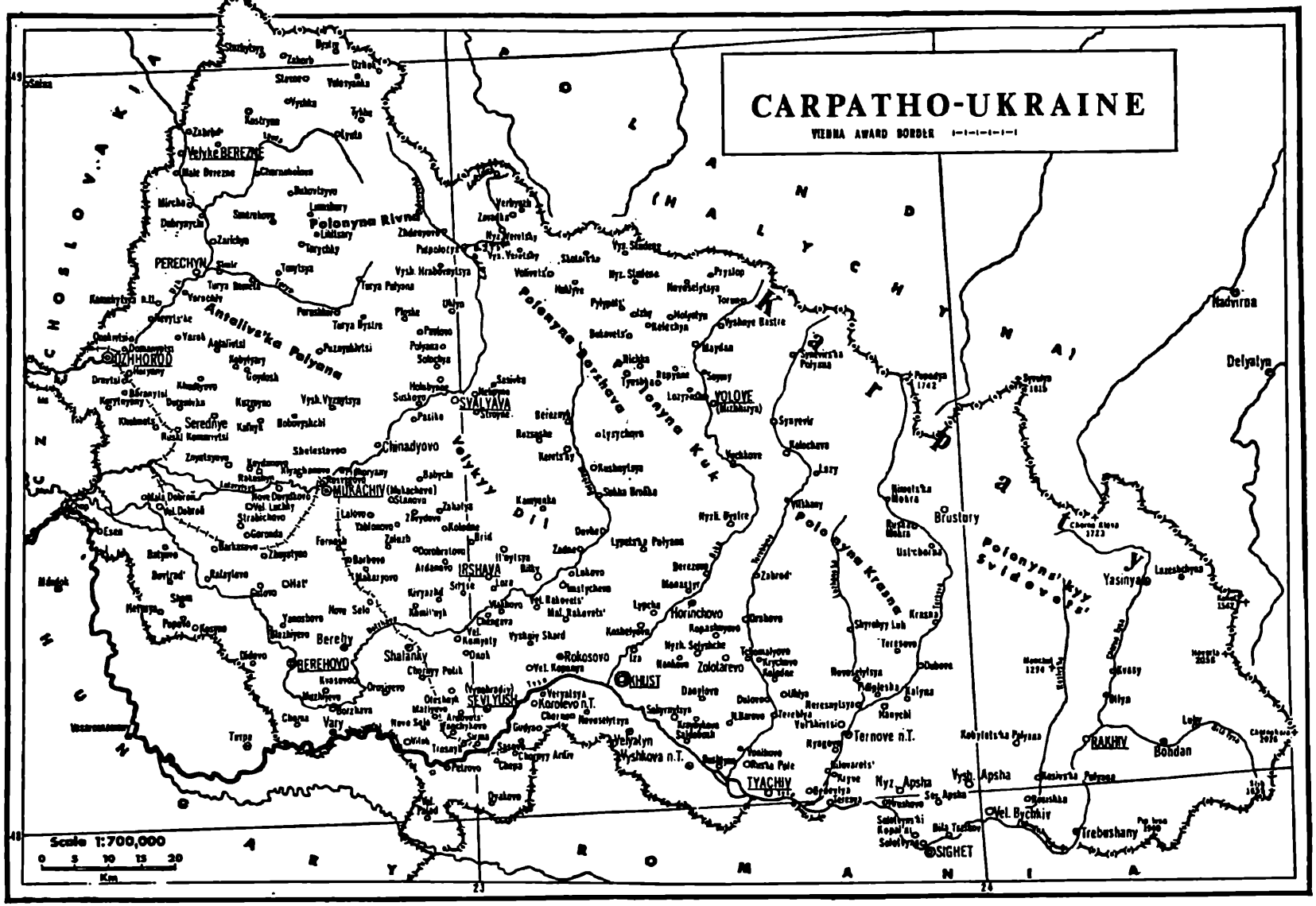

Передрук мапи з книжки "Diplomacy of double morality" за дозволом автора проф. д-ра П. Стерча

ПОКАЖЧИК ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Географічні назви подаємо так, як їх автор навів у тексті матеріялу. Деякі місцевості після 1945-го року одержали нові назви, а деякі змінене закінчення. Зміни, які нам відомі, наводимо тут з означенням "нн" (нова назва). Рік зміни назви подаємо в дужках.

Інші скорочення в цьому Покажчику: п. - приселок, с. - село, см. - селище міського типу, м. - місто, у. - урочище, г. - гора, р. - ріка.

А

Австралія 339
Австрія 38, 274, 419
Австро-Угорщина, також: Австро-угорська монархія 242, 243, 245, 396, 397, 407, 418, 421
Акна-Солотвина с. 27
Америка 53, 63, 70, 115, 119, 123, 163, 177, 231,337, 340, 424, 430, 445
"Америка" газета 450
Англія 163
Анталівці с. 27
Апша, див. Нижня Апша, Вишня Апша
Арданово с., нн: Арданове 123
Архангельск м. 174

Б

Бакта Велика с. 27
Баранинці с. 147, 151, 162, 196
Барбово с., нн: Бородівка (1946) 136, 146
Бардиїв м. 144
Батьово с., нн: Вузлове (1946) 27, 44
Бачка 202, 408
Беґань с. 28
Бедевля с. 145, 154
Бенедиковці с. 110
Берегівська жупа 420
Берегівщина 28, 29, 105, 442
Берегово м., нн: Берегове 27-29, 50, 91, 102, 146,154, 162, 169, 179, 195, 221, 256, 399, 400
Береґ-Дейд с. 28
Березний, див. Великий Березний, Малий Березний
Березник с. 146
Березово с. 145, 421
Березнянщина 224
Берлебаш с. 144
Берлін м. 219, 235
Бескид с. 118
Бичків (румунський) 125

Бичків с., див. Великий Бичків, Малий Бичків
Біла Церков с., нн: Біла Церква 27, 226
Білин с. 144
Білки с. 27, 110, 146, 154, 162, 196, 225, 243, 267
Бовцарь с. 54
Богдани с. 79, 144
Бодроґ р. 409
Бодружаль с. 144
Бойківщина 102, 383, 418
Бойківщина (галицька) 85
Болгарія 6
Болехово м. 242
Боржава г. 247
Боронява с. 56, 145, 153
Боснія 53, 115, 423
Бразилія 231
Братислава м. 62, 98, 124, 238, 240, 246, 282, 398, 399, 410
Брестів с. 110, 146
Брод с., нн: Брід 27
Брно м. 124, 175
Брустури с., нн: Лопухів (1946) 27, 145
Будапешт м. 111, 123, 127, 128, 189, 200, 216,232,279 383, 396, 400, 404, 407, 409-411, 415, 425
Буковець с. 145
Буковина 23, 24, 175, 325, 389, 433
Буковцьово, також: Буківцьово с., нн: Буківцеве 16, 20, 21, 44, 144
Буштино с., нн: Буштина 27, 162, 196

В

Ваньовичі с. 87
Варшава м. 111, 173, 186
Ватикан 156
Велика Копаня с. 27, 110, 146, 162, 196
Велика Уґолька потічок, 134
Великий Березний с. 27, 110, 146, 154, 162, 178, 195, 196, 211
Великий Бичків с. 27, 75, 78, 79, 93, 94, 110, 144, 162, 196, 199, 225, 237, 440, 447
Великий Добронь с. 27
Великий Раковець с. 27
Великі Лучки с. 27, 74, 91, 110, 146, 225, 226
Веречанський перевал, нн: Ворітський перевал 418
Веречанщина 123
Верховина 5, 38, 40, 44, 49, 50, 53, 56, 111,114,115, 125, 126, 140, 145, 178, 189, 195, 225,226, 242, 332, 410, 414, 416-421, 423, 427, 429, 433, 434, 443
Веряці с. 116, 146, 224
Вигода с. 242
Вилок с. 27, 146
Вишківський перевал 418
Вишково с., також: Вишків, нн: Вишкове 27
Вишнє Буківцьово с. 21

Вишнє Студене с., також: Вишній Студений 110, 145
Вишні Верецькі с., також: Великі Верецькі, нн: Верхні Ворота (1946) 94, 110, 146, 162, 196, 200, 225
Вишні Ремети с. 110, 147
Вишній Студений, див. Вишнє Студене
Вишній Шард с., нн: Широке (1946) 146
Вишня Апша с., нн: Верхнє Водяне (1946) 144
Вишня Колочава с. 145
Відень м. 8, 12, 123, 219, 235, 383
Візантія 376
Вільхівці с., також: Вульхівці 27, 226
Вічкове с., нн: Вучкове 118, 145
Вовкове с. 147
Волинь 14
Волівець р. 118
Волівщина 114, 125, 220, 221, 247, 414, 421,429, 444
Волове с., нн: Міжгір'я (1953) 27, 42, 45, 46, 48-51, 110, 114-116, 119, 125, 127, 145, 162, 195-197, 204, 247, 248, 311, 332, 333, 388, 393, 404,410, 414, 419, 421, 429
Воловець с. 27, 38, 50, 146, 247, 317
Волосянка с. 27, 146, 195
Вонігово с., також: Унігово, нн: Вонігове 110
Ворітський перевал, див. Веречанський перевал
Ворочів с., також: Ворочово, нн: Ворочеве 27,31, 50, 147, 442
Ворочово-Поточне п. 31
Ворочово-Яслиці п. 31
Вулшана с. 54
Вульхівці, див. Вільхівці
Вульхово г. 20
Вучкове, див. Вічкове

Г

Габура м. 234
Галицька Україна, див. Україна
Галичина 14, 23, 53, 84, 86, 87, 102, 105, 118, 175, 191, 202, 241, 242, 262, 325, 380-382, 395, 409, 421, 423, 443
Гать с. 110
Гать-Хутір п. 146
Глисна с. 54
Глубока с., нн: Глибоке 37
Говерля г. 56
Голляндія 12
Голубине с. 27, 146
Горб у. 115
Горбки с. 146
Горбляний у. 115
Горінчово с., нн: Горінчове 125, 199
Горяни с. 147
Гошів см. 242
Грабівець с. 118
Грабове г. 248
Грушово с., нн: Грушеве 126, 145

Гукливий с., також: Гукливе 50, 146
Гуняді-Таня п. (Гуняді-Хутір) 110, 146
Гуцулія, див. Гуцульщина
Гуцульщина, Гуцулія 102, 125, 184, 219, 222, 224,247, 285, 331, 383, 417, 418, 429, 433, 439, 446

Ґ

Ґаничі с. 145
Ґереґовище г. 118, 248
Ґоронда с. 26, 27, 91, 110, 147
Ґропа г. 248

Д

Давидково с. 95
Далмація 50
Данилово с., нн: Данилове 27
Дебрецин м. 274
Джерзи Сіті м. 450
Дніпро р. 10, 282, 383
Довге с. 110, 146, 185, 419
Долина м. 118, 242
Доманинці с. 103, 110, 178, 188
Домбок с. 95
Дон р. 410
Донеччина 7
Дравці с. 82, 103, 110, 147
Драгово с., нн: Драгове 54, 110, 125, 145
Драчина с. 27
Дубове с. 27, 110, 145
Дубриничі с., нн: Дубринич 16, 22, 27, 110, 147, 192
Дубрівка с. 147, 285, 287, 290, 295, 302, 308, 310, 318, 321, 322
Дунай р. 409

Е,Є

Европа 22, 44, 96, 324, 409, 418
Єгипет 337
Єлисаветград м. 377, 378

Ж

Жденьово с., нн: Жденеве 27

З

Забродь с. 27
Заднє с., нн: Приборжавське (1960) 27
Закарпатська область УРСР, див. Карпатська Україна
Закарпаття, див. Карпатська Україна

Запереділля п. 42, 388, 405
Зарічово с. 103
Заріччя с. 110
Західня Україна, див. Україна
Земплинська жупа 420
Земплинщина 194
Зимір с. 144, 147
Зняцьово с., нн: Зняцеве 146
Золотарево с., нн: Золотареве 110, 123, 145

І,Й

Іза с. 145, 199, 209
Ізки с., також: Іски 39, 40, 110, 145
Ільниця с. 27
Імстичів с., нн: Імстичеве 146
Індія 341
Ірлява с. 147
Іршава см. 27, 146
Іски, див. Ізки
Йовра с. 103, 110, 144, 162, 196

К

Каліфорнія 424
Кальник с. 110, 144, 146, 161
Камениця с., також: Камяниця 147
Кам'янець Подільський м. 376, 382
Кам'янка г. 51, 115, 116, 390
Канада 231
Капушани с. 21
Карпати г. 6, 30, 39, 44, 63, 74, 75, 99, 104, 167, 171, 211, 227, 238, 242, 272, 318, 396, 416-418
Карпатська Україна, також: Закарпаття, Закарпатська область УРСР, Підкарпатська Русь, Підкарпаття, Срібна Земля, Руська Країна 1, 2, 5-8, 13, 15,16, 18, 23, 25-28, 30, 31, 33, 37-39, 44, 45, 48-50, 54, 56, 57, 59-64, 67, 70-74, 76, 78, 80, 82,88, 91, 94, 102, 104, 106, 109-113, 117-119, 123,125, 127-130, 132, 134, 137, 138, 141, 143, 145, 156, 158, 160, 163, 167, 169-172, 174, 175, 177, 180, 181, 183, 185, 188, 189, 193-195, 197-202, 204, 206, 207, 209, 214, 215, 221, 222, 227-233, 235, 238, 241-247, 252-254, 263, 267, 273, 279, 280, 285, 324, 325, 331, 332, 337, 339-341,351, 380, 382, 383, 393-398, 400-403, 408-410, 412-414,418, 419, 420, 427, 428, 433, 437-441, 443-450
Кваси с. 144, 267
Кевелево с., також: Кевелів 144
Кевелів, див. Кевелево
Келечин с. 41, 46, 50, 145, 189, 247
Керецьки с. 140, 323
Кивяждь с., нн: Кам'янське (1948) 27
Київ м. 7, 173, 174, 240, 272, 273, 282, 330, 376,378, 379, 382-384

Київська Русь 332, 394' 419, 427
Київщина 14
Кичера г. 115
Кімполюнґ м. 24
Кіреш с. 145
Кобилецька Поляна с. 94, 144
Козяй у. 118
Колочава с. 49, 134, 248
Комарівці с. 37
Копаня, див. Велика Копаня
Коритняни с. 147, 396
Королево над Тисою с., нн: Королеве 27, 74, 140, 146, 147, 155, 209, 228
Косівська Поляна с. 144
Костерівка у. 419
Кострина с. 27, 146
Кошиці м. 98, 144, 162, 221, 253, 256
Крайна Бистра с. 144
Крайна Поляна с. 144
Красна с. 145
Кременчуг м. 378
Крива с. 234, 235, 413
Кук г. 247
Куштановиця с., також: Куштановці 93

Л

Лази с. 54, 110
Лалово с., нн: Лалове 146
Латориця р. 226
Ледовиця с. 110
Лемківщина 102, 383
Лецовиця с. 146
Липча с. 145, 417
Лисичово с., нн: Лисичеве 110, 146, 419
Лоза с. 110
Лозянський с. 110, 117, 118, 145, 204
Лопушнє с. 117, 118, 145
Лужанка р. 135
Лучки с. 136
Людвиківка у. 118
Люта с. 146, 195
Ляховець с., нн: Лісковець (1946) 44, 145
Львів м. 105, 174, 192, 381, 382' 402, 413, 419, 449

М

Мадярія, див. Мадярщина
Мадярщина 1, 6, 27, 44, 118, 194, 199, 215, 242, 244, 274, 279, 330, 395, 396, 397, 405, 407, 409,415-419, 437
Майдан с. 25, 145
Майданка р. 247
Макарьово с., нн: Макарове 146
Маля Копаня с. 146

Малий Березний с. 103, 146, 194
Малий Бичків с. 103, 144
Малий Янош с. 28
Мараморoська жупа 420
Мараморoський Сигіт м., також: Сигіт 123, 129, 216, 219, 223, 409, 418
Мараморош, див. Мараморощина
Мараморощина, також: Мараморош 73, 94, 171, 216, 323, 395, 419, 420, 424, 425
Марія-Повч м. 417
Марґецани м. 195
Менчіл г., також: Менчул 134, 248
Мерещул с. 54
Мирша г. 248
Михайлівці с. 84, 102, 103, 144
Михаловці, див. Михайлівці
Мідяниця с. 110
Міжгірщина, див. Волівщина
Міжгір'я, див. Волове
Мірча с. 146
Могач м. 419
Молдавія 420
Москва м. 111, 173, 174, 384
Московщина 14
Мукачево м., нн: Мукачеве 13, 27, 38, 39, 50, 57, 69, 72, 83, 89, 91, 93, 101, 109, 110, 111, 125,132, 140, 162, 194, 196, 197, 199, 217, 220, 221,232, 256, 285, 317, 397, 399, 400, 418, 419, 420, 443
Мукачівщина 220
Мюнхен м. 97

Н

Нанково с. 216
Невицьке с. 147, 158
Нересниця с. 27, 135, 145
Нижнє Буківцьово с. 21
Нижнє Студене, див. Нижній Студений
Нижні Верецьки с., нн: Нижні Ворота (1945) 27, 146
Нижні Селища с. 200
Нижній Бистрий с. 118
Нижній Студений с., також: Нижнє Студене 110, 145,147
Нижня Апша с. 27
Нижня Колочава-Лаз с. 145
Нижня Стужиця с. 146
Німецька Мокра с. 27
Німеччина 12, 194, 213, 231, 337
Ніредьгаза м. 235, 417
Новгород м. 174
Нове Давидково с., нн: Нове Давидкове 13, 110,136,146
Новоселиця с. 145
Новочеркаськ м. 379

Озірня г. 248
Озірня р. 52
Оломовц м. 113, 195
Онок с. 146
Оноківці с. 144
Осмолода с. 242, 423

Панонія 428
Париж м. 97, 397
Пасіка с. 27
Пацьканьово с., нн: Пацканьове 146
Перемишль м. 105, 382
Перечин с. 27, 31, 32, 60, 105, 110, 154, 161, 162, 178, 179, 194-196, 225, 441, 442, 445
Петроград м. 174
Пилипець с. 39, 44, 145
Підгород с. 110
Підгоряни с. 27, 109
Підкарпатська Русь, див. Карпатська Україна
Підкарпаття, див. Карпатська Україна
Підмонастир с. 103
Підплеша с. 126
Пістрялово с., нн: Пістрялове 136, 146, 445
Піява р. 407
Погарь г. 118
Подєбради м. 113
Поділля 238
Подкарпатська Русь, див. Карпатська Україна
Подобівці с. 42
Полтава м. 174, 376, 378
Полтавщина 123
Поляна с. 27, 134
Польща 50, 87, 111, 194, 199, 409
Попрад р. 111, 147, 418
Порошків с., нн: Порошкове 147
Поташний с. 33
Поточина п. 42, 118, 388, 405
Правобережжя 379
Прага м. 31, 33, 52, 95, 113, 122, 124, 141, 148,154, 168, 173, 174, 181, 186, 189, 191, 193, 211,212, 222, 238, 252, 255, 256, 260, 383, 398, 399,412, 437, 449
Присліп с. 44, 56, 145, 228, 408, 418
Прохідне с. 50, 248, 388
Прохідний у. 115
Пряшів м. 2, 39, 144, 195, 201, 237-240, 244, 256,280, 282, 399, 402, 403, 413, 441, 449, 450
Пряшівська Русь, див. Пряшівщина
Пряшівщина 106, 144, 201, 237, 238, 240, 244, 279,393, 402

Р

Радванка с. 27, 147, 178
Раків с. 147
Рахів м. 25, 27, 78, 79, 93, 105, 110, 144, 184, 185, 197, 200, 216, 331
Рахівщина 143, 184
Рекіти с. 145
Рим м. 201
Рипинка р. 118, 247
Рипинне с. 41, 54
Ріка р. 118, 247, 421, 423
Річка с. 44
Розвиґово с. 27, 110, 140
Рокосів с. 146
Росія 14, 39, 58, 382, 396
Ростів над Доном м. 379
Рудки с. 85
Ружомберок м. 186
Румунія 53, 408, 409
Руська Країна, див. Карпатська Україна
Руська Мокра с. 27, 145
Руське с. 144
Руське Поле с. 145
Руські Комаровці с. 147
Рязани м. 174

С

Салдобош с., нн: Стеблівка (1947) 97
Самбір м. 85, 87, 88, 443
Сараєво м. 38
Сасово с., нн: Сасове 146
Свалява м. 27, 69, 110, 146, 194, 199, 224, 419
Свалявщина 224
Севлюш м., нн: Виноградів (1946) 27, 125, 146, 161, 162, 195, 196, 224, 234, 318, 449
Семигород 115, 408, 419, 423
Середнє с. 27, 38, 147, 162, 196, 225, 285
Середнянщина 225
Сигіт, див. Мараморoський Сигіт
Симірки с., нн: Сімерки 147
Синевир с. 49, 118, 125, 145, 204, 421
Синевирська Поляна с., також: Синевир-Поляна 51, 52, 116, 125, 126, 145, 248, 311
Синевирське озеро 248
Синсинаті м. 340
Сільце с. 27, 146
Сімера с. 146
Сімерки, див. Симірки
Сірма с., нн: Дротинці (1946) 146
Скотарське с. 115
Славонія 416
Словаччина 72, 102, 106, 144, 186, 187, 239, 339, 408, 410, 413, 428
Смереково с. 20

Сніна м. 145, 234
Совєтський Союз 239, 247
Сойми с. 125, 247, 429
Соловки 111, 112
Солотвина с. 27, 79, 147, 424
Сорочин с. 147
Срібна Земля, див. Карпатська Україна
Ставне с. 27
Станиславів м. 216, 382
Стара Бовтрадь с. 110, 146
Старе Давидково с. 110, 146
Стоги г. 247
Страбичово с., нн: Страбичове 91, 110, 146
Стреда над Бодроґом с. 410
Стригальні п. 118, 247, 388, 389, 404, 405
Стрий м. 382
Стримба г. 248
Ступниця с. 85
Сянки с. 86, 87

Т

Теребля р. 53, 282, 421, 423
Теребля с. 110, 145
Тереблянщина 125
Тересва с. 27, 103, 110, 145, 162, 196
Терново с., нн: Тернове 145
Тернопіль м. 382
Тиса р. 88, 99, 117, 125, 282, 423
Тисниковатий р. 135
Товчка с. 115
Торунь с. 27, 44, 145, 199, 228, 408, 418, 420, 422
Торшоля г. 247
Трансильванія, див. Семигород
Требушани с., нн: Ділове (1946) 27, 125, 144
Туря Бистра с. 27
Туря Мокра с. 147
Туря Пасіка с. 147
Туря Поляна с. 147
Туря Ремета с., нн: Тур'ї Ремети 27, 146
Тячів м. 27, 162, 196, 235, 413
Тячівщина 125

У

Убля м. 234
Углища у. 115
Угорська Русь, див. Карпатська Україна
Угорщина, див. Мадярщина
Уґля с. 134, 145
Удіне м. 407
Уж р. 409
Ужгород м. 8, 15, 27, 33, 37, 38, 50, 56, 57, 59, 62, 67, 69, 73, 74, 76, 77, 83, 84, 86, 91, 95, 97, 102, 103, 105, 110, 121-124, 128, 135, 137-140,

142, 143, 146-148, 154, 155, 158, 161, 162, 167, 174, 175, 178, 180, 187, 189, 194-197, 199-201, 211, 216, 217, 220, 223, 232, 233, 245, 246,252, 254, 255, 261, 263, 268, 270-273, 280, 323, 382, 383, 396-398, 400, 403, 409, 410, 418, 419, 437-446, 449
Ужок с. 27, 86
Україна 6-10, 14, 15, 24, 34, 39, 63, 68, 115, 134, 173, 175, 205, 216, 219, 228, 241, 243, 273,280, 337, 376-380, 382-385, 396, 397, 401, 409, 410
Українська Республіка, див. Україна
Унігово, див. Вонігово
Устьріки с. 248
Устьчорна с., нн: Усть-Чорна 27

Ф

Франція 231

Х

Харків м. 128, 236, 240, 378, 379, 383, 401, 411, 441
Херсонщина 6, 7
Хорватія 416
Хуст м. 15, 27, 49, 50, 56, 91, 92, 102, 110, 117,118 125, 132, 143, 145, 153, 162, 194-197, 201, 211, 234, 247, 256, 268, 270, 409, 417, 419, 420,424, 425, 429

Ч

Чарне с. 144
Червеньово с., нн: Червеневе 110, 146
Черевці с. 110
Черна с. 146, 186
Чернеча гора г. 89, 420
Чернігів м. 378
Чернигівщина 14
Чернівці м. 24
Чехія, також: Чехи (на Чехах) 44, 45, 339, 341
Чехословацька Республіка, див. Чехословаччина
Чехословаччина 1, 30, 37, 56, 67, 74, 87, 88, 101,106 132, 151, 160, 167, 168, 178, 181, 205, 237-241, 243, 245-247, 273, 382, 393, 397, 399, 406, 409, 419, 425, 427, 437
Чинадієво с., нн: Чинадієве 27, 74, 94, 110
Чинґава с. 105
Чистий верх г. 115
Чівідале дель Фріюлі с. 407
Чомальово с., нн: Чумалеве 110, 145
Чорна Тиса с. 144
Чорний Ардів с. 27
Чорногір'я г. 134
Чорноголівя с., також: Чорноголова 20, 27, 340

ЧСР, ЧССР, див. Чехословаччина

Ш

Шаторал'яуйгель м. 409
Швайцарія 6, 113
Широкий Луг с. 134, 135, 145
Шкуратівці с. 110, 146

Ю

Югославія 186, 244, 394, 408
Южна Россия, див. Україна

Я

Яблунецький перевал 418
Ярослав м. 174
Ясіня с., нн: Ясиня 13, 27, 61, 79, 83, 86, 93, 102, 109, 110, 144, 146, 154, 162, 195, 196, 197,224, 228, 245, 418, 419, 444

-

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

А

Аверченко 257
Автономний Союз 192, 411
Аґій Франц 142, 161, 195
"А-Зет", газета 124, 147, 185, 210, 211
Айзнер 47
Алиськевич Богдан 262
Аліска, див. Ґренджа-Донська Аліска-Зірка
Анда, див. Остапчук Анда
Анонім, хронікар 418
Анталовський 94
Антоненко-Давидович Борис (1899-1984) 384
Аньош Лаці 408
Апоні, граф 238, 395, 405, 415-417
Арань Янош 274, 281, 449
Аркас Микола, полковник 133, 184, 203, 204, 257, 258, 261, 264, 265, 269, 271, 398, 446, 450
Аркас Микола, історик 183, 257
Аркас Надія 264, 266
Арпад 418, 428
Артек 51
Ашкаренко Григорій (1839-1922) 378

Б

Бабій О. 129
Бабота Микола 142, 161, 195, 206
Базилевич Федір 251, 252, 255, 257, 258, 260, 398
Балаж 136
Баланчук Михайло 259, 264, 266
Балоґ Юрко 95
Балоґівна Й. 267, 268, 271
Балоґ 123
Бандке 173
"Бандурист", музичне т-во 133, 142, 269, 270
Бандусяк Д. 185
Бандусяк Микола, д-р 111, 206
Бараболя Марко (Рознійчук Іван) 131, 246, 402
Баранчук, див. Путраш-Баранчук
Бараток 265
Барнич Ярослав 252, 254, 255, 267
Барничева Ярослава 251, 252, 254, 256
Бату, хан 418
Бача Юрій 237, 238
Бачинський Андрій, єпископ 157
Бачинський Едмунд, д-р 94, 95, 168, 197
Бачинський Леонід, проф. 246, 400, 412, 438
Бачинський Омелян 381
Бедей 112
Бек Юзеф, міністер 171

Бендова Кріста 240
Бенеш Едвард, президент ЧСР 167
Бенза Антон (1864-1901) 381
Бережанський комітат 419
Бержені Даніел 411
Бернард Сара (1844-1923) 381
Берчені Міклош 419
Бескид Антін, д-р 38, 409
"Бескид", асекураційне т-во 104, 121
Бетговен Людвик 12, 439, 441
Біберович 381
Бідльо, проф. 173
Біла С. 263
Білей Юрко 90
Біличенко Михайло 55, 269, 270
Білянин Гафія 311
Бірчак Володимир, д-р 96, 130, 142, 181, 246, 400,438
443, 446
Бірчак Ярослава 262
Бісмарк 213
Бісс-Капішовська Єва 237, 238
Біссон 258
Бляшин 168
Божук Миколая 246, 402
Бойчук Гафія 105
Бойчуківна С. 268, 271
Бокотей Денис 404, 405, 406, 407
Бокшай Осип, проф. 97, 98, 439
Бокшай, д-р 234
Бонкало Шандор, д-р 396
Борисоглібська Ганна (1868-1939) 380
Борич Адам 173
Борканюк Олекса 145, 152
Боровський Михайло 437, 438
Боршош-Кум'ятський Юлій 130, 131, 246, 402, 438
Бочек 55
Боярська Євдокія (1861-1900) 380
Бращайко Михайло, д-р 92, 111, 137, 139, 142, 154,161
179, 181, 185, 193, 195, 206, 216, 438, 439,443,
446, 447
Бращайко Юлій, д-р 139, 142, 149, 154, 161, 179, 190,
195, 216, 219, 447
Брик І., д-р 142, 144, 148, 150
Бріндзова Гелена 240
Бродій Андрій 190, 197, 199, 215
Брусілов Олексій, генерал 407
Будяк, о., ігумен 90
Булеца Іван 161, 195
Булик Полікарп, о. протоігумен 105, 109, 143, 155-157
445
Бутович Микола, маляр 439

В

Вайда Микола 185
Вайда Степан 112
Валуєв Петро 152
Ванченко 380
Варвалюк 380
Василенко Василь (1850?-?)
Василенко Михайло 437
Васильченко 257
Васко А. 136
Васовчик 48
Васько, о. 109
Ватуля Олексій (1891-1955) 384
Ващенко-Захарченко Андрій (бл. 1825-?)
Велигорський Михайло 438
Велс Л. 270
Венгринович, о. 87
Верхратський Іван, проф. 428
Викотич 379
Вировий Євген 438
Вишня Остап 131
Вілінська Валерія 438
"Вільне Слово", газета 450
Вільховий 381
Вільшина 130
Вільшицький 402
Вірина Олександра (?-1926) 380
Вовк Юрій 439
Вовкіш Василь 317
Войцєховська 380
Волошин Августин, о. д-р 104, 109, 111, 123, 130,137, 139, 142, 150, 160, 161, 167, 173, 179-182, 185, 189, 190, 197, 198, 205, 214, 218, 318, 396,400, 437, 438, 446, 447
Волошин, студент 162, 178, 195
Волошинова Ольга 105
Воробкевич 246
Ворон Андрій 130, 161, 195, 206, 246, 402
Ворон Михайло 185
Воска А. 260, 268
"Вперед", газета 66, 67, 71, 167
Врабель Михайло 127, 393, 404
Вроновська-Кукуруза Маруся 246, 258, 259, 263, 269

Г

Габа Франтішек 28
Габрман 92
Габсбурґи 419
Гавлічек-Боровський Карло 174
Гавранек, д-р 175
Гаджеґа Василь, д-р 130, 189, 246, 396, 400, 410, 437, 438
Гайдамака 380
Гайдн, Йозеф 12

Галицько-Волинська Держава 419
Галлер 267
Галмай, І. 162, 196
Гартль Антонін, д-р 402, 437
Геґедіш, міністер 123
Гириць Андрій, проф. 137
Гірна Іванка 113
Глазуненко Степан (1869-1934) 380
"Гласи", газета, див. "Подкарпатске Гласи"
Глінка Андрій, о. 185, 186, 187, 446
Гнатюк 393
Гнипа, див. Ґнипа
Гоголь Василь (батько 1777-1825) 376
Гоголь Николай 252, 376
Годжа Мілан, д-р 168, 186
Годинка, д-р 396
Голієва Юлія 271
Голіян 148
Гопко Іван 178
Горбатий 340
Горбачевська 102
Горват 253
Горішок, див. Шереґій Євген
Горощак, суддя 79
Гошек 58
Гошовський 55
Грабар Василь, інж. 161, 195
Грабар Константин 104, 133, 142, 148, 178, 267
Грабо ський Павло 281
Григорій, жупан 419
Гриневецький 381
Грицай Василь (1856-1910) 379, 380
Грицай Остап, д-р 230
Гриць Іван 111, 154' 183, 184, 211, 212, 271
Грім, див. Шереґій Ю. А.
Грінченко Борис 113, 277, 278
Грушевський Михайло 324
Губчак Михайло (1866-1926) 381
Гулевич 381
Гулевичівна К. 133
Гупаловський Михайло, д-р 206
Гуркевич Василь, д-р 85
Гурт 253
Гуснай Ігор, посол 92, 111, 162, 195
Гучканюк 79

Ґ

Ґашпарек 58
Ґембицький 381
Ґерич Іван 161, 195
Ґеровський Олекса, д-р 177
Ґільберт 78, 79
Ґнипа 404, 415
Ґренджа Михайло 48

Ґренджа Степан 386, 411
Ґренджа-Донська Аліска-Зірка 80, 90
Ґренджа-Донський Василь 1, 2, 34, 55, 67-69, 71, 127, 136, 137, 139, 142, 161, 162, 166, 169, 181,193, 195, 206, 207, 211, 235, 236, 267, 285, 437-441, 443, 446, 447, 449, 450
Ґриґа Іван,посол 94, 111, 139, 142, 146, 162,196,225, 448
Ґриґашій 25
Ґуляшич Василь 95
Ґуляшич, інспектор 92, 162, 196
Ґурко, Й. 133

Д

Дадан 340
Данко Йосиф 142, 143, 151, 162, 179, 196
Данило, князь 419
Данилович 381
Данчак 252, 256
Дараґан 377
Дацей В. 238
де Рошфорт Жувен 173
Дейнеш Дьєрдь 240
Дем'ян Лука 398, 400, 402
Дем'янович Петро, о. 184
Дерер, міністер 95
Дерда І. 271
Джерзон, о. 343
Дзбановська Надія 380
"Дзвін", журнал 8
Дівнич Антін 55
Дівнич Маруся 257
Дівничева Ольга 251, 252, 256, 259
Добрянський Адольф 279
Довбак Адальберт, о. 136, 224, 447
Довбей Юрко 105, 109, 139, 142, 162, 196
Довбня, див. Ґренджа-Донський Василь
Довгаль С., інж. 446
Довнар В. (Мурашко Василь) 257, 259, 260, 269
Дожа Юрій 419
Долгонь 259
Долинай Микола, д-р 148, 161, 181, 195, 206, 219,233, 446, 447
Домбровський 25
Донцов Дмитро 222
Драгоманов Михайло 56
Драматичний гурток "Верховина" 262
Дрбаль Мілош, д-р 226
Друґети 419
"Дружествений Вѣстник", газета 100, 101, 444
Дружествений Союз 101
Дружество "Руський Театр" 180
Дудаш Василь 287, 290, 295, 302, 308, 310, 318, 321, 322
Дудаш Е. 136, 154

Дудикевич Йосиф, д-р 47
"Дукля", журнал 1, 2, 237, 280, 449
"Думка",хор 384
Дутка Августин, д-р 221, 447
Духнович Олександер, о. 1, 5, 128, 140, 157, 246,279, 323, 404, 405, 415, 438
"Душпастир", газета 158
Дяків Петро (1879-?) 382

Е, Є

Еґан Едмунд 113
Ердевдій Михайло 142
Ерделі Адальберт 97, 98
Еренфельд Петро 16, 437
Естергазій, граф 52
Єлен Й. 240
Єлен, маляр 97
Єх Лео, д-р 412

Ж

Жаркова Надія (1857?-1929) 378
Жаткович Григорій, д-р 437
Жаткович Теофіль, о. 437
Желтвай Віктор, о. 92, 105, 109, 111, 162, 181, 196, 396, 437, 438, 446
Животко Аркадій 438
Жидович Адальберт 268
"Жівот", журнал 240
Жіночий Союз 133

З

Завіла Віктор 28
Загаров Олександер 398
Загорський Іван О. (1858-1904) 379, 380
Заїчек 97
Зайченко Олександер 379
Заклинський Богдан 25, 246, 400, 438
Заклинський Корнило 246, 400, 418
Заньковецька Марія (1854-1934) 379, 380
Заплеталь 174
Запорожська Січ 228
Зарницька 380
Затиркевич-Карпинська Ганна (1856-1921) 379, 380
Захарчук Євген (1886-1939) 382
Зельцер 124
"Земля", журнал 8
"Земля і Воля", газета 136, 168
Зіман Золтан 271
Зозуляк Василь 237
Зомборій Євген 323

Зореслав (Севастіян Сабол, ЧСВВ) 130, 131, 137, 185, 402, 438
Зубрицький 130, 246

І, Й

Іванина 404
Іваницька Іванна 257, 260, 440
Іванова-Верес-Стахурова Валентина 96, 265
Івановчик, д-р 211
Іванчо Олекса, проф. 142
Іванчов Федір 130, 237, 238, 385
Ігнатко Іван 154, 162, 196, 225, 243, 448
Іґнаціова 95
Іллейш, д-р 417
Іллеш 63
Інце 339
Йосипчук Василь 271

К

Калина 380
Калиняк Н. 105
Калинюк Петро 79
Калюжна 102
Камінський Йосиф, д-р 411, 437, 439
Карбованець Михайло 161, 195
Карпа Іван 415
Карпаторускій Театр, див. Краєвий Карпаторускій Театр
"Карпатська Молодь", газета 449
"Карпатська Правда", газета 68, 69
Карпатська Січ, також: Січ 60, 92, 110, 113, 204,208, 211, 228, 229, 231, 446, 447, 448
Карпатський Краєвий Театр 169
Карпенко Петро 380
Карпенко-Карий Іван (Тобілевич Іван 1845-1907) 377, 379, 380
Касяненко Юрій (бл. 1843-1907) 379, 380
Катрич Коломан, д-р 407
Качала Іван 179, 225, 448
Квітка-Основ'яненко Григорій (1778-1843) 253,376, 381
Кедюлич 211
Кейґл, проф. 96
Келемен І. 162, 196
"Келеті Уйшаґ" мад. газета 253
Келчеї 274, 280
Кесері Кароль 171
Кирило-Методіївське Братство 377
Кирлик 212
Кирчів Роман, д-р 82, 252, 253, 255, 258, 259, 261, 264, 265, 269, 271, 440
Кисілевська Олена 102, 105
Кість Андрій, інж. 106, 113, 263
Клемпуш Василь 110, 142, 143, 154, 162, 184, 196,224, 225, 447

Клемпуш Дмитро 92, 184
Клемпуш Іван 206
Клемпушева 102, 105
Клемпуші, брати 94, 185, 219
Кліма В. 267
Клочурак Степан 139, 142, 152, 161, 179, 192, 195,206 219, 220, 419, 447
Кобилянська Ольга 23, 24, 246, 442
Кобринська Наталія 24
Ковалевський 380
Ковач Дмитро 95
Ковач Федор 53
Коворданівна Єлисавета 268
Кожикевич 381
Козловська 380
Колесовський 380
Коллье 267
Колос Іван 402
Комаринський Володимир, д-р 136, 142, 185, 206, 220, 447
Коменський Амос 56, 76, 173
Комітет Оборони Рідної Культури 171
Коннор Бернар 173
Кононенко Харитя 438
Контратович 130
Контратовичівна Д. 133
Концевич Олександр (1824-1894) 381
Копач 112
Коперльосівна Василина 271
Королів-Старий Василь 438
Корятович Федор, князь 89, 129, 147, 238, 263, 420, 443
Косар Володимир, інж. 437
Коссей Іван, д-р 437
Костик 259
Костикова 102
Костів (Верховинець) Василь (1880-1938) 382
Костра Ян 240
Котляревський Іван (1769-1838) 376, 385
Коцюбинський Михайло 236, 389, 433
Кошут Лайош 274, 279
Кравець Василь 78
Краєвий Карпаторускій Театр 180, 183
Кралицький 157
Крамаренко Іван 378
Крейчі Ф. 8
Кремницька Анна 266
Кривецький Борис 398
Кричевський Микола 439
Кріштофек Олдржіх 240
Кропивницький Марко (1840-1910) 377-380, 385
Крьока Василь 52
Кубільник, д-р 85
Кузьмик 271
Кузьмик Йосиф 271
Кузьмівна 112
Кукуруза Маруся, див. Вроновська-Кукуруза Маруся

Кукуруза Павло 1, 56, 245, 246, 247, 401, 437,438,441
Кулябка 380
Курах Віктор 136
Курбас Лесь (1887-1937) 384
Куриленко 266
Курманович 381
Курманович Віктор, генерал 229, 448
Куртяк Іван 95
Кусько Андрій 237, 238
Кухаренко Яків (1800-1862) 376
Куцин Степан 133

Л

Лаборець, князь 147, 197, 239, 418
Лавровський, проф. 173
Лазорик Федір 237, 402
Лапп І. 14
Ларь Василь, о. 109, 206
Лацанич А. 154, 162, 196
Лацанич Василь 211, 224, 447
Лацанич Микола, д-р 161, 195
Лацанич Юрко 137, 161, 195, 264, 266, 269
Лев І.Данилович, князь 419
Левитський Олекса 252, 254
Левицький Модест 438
Левицький Федір (1858-1933) 380
Ленін 69
Леонів Леонід 258
Леонкавалло 259
Леонтович Микола (1877-1921) 384
Лизанець Микола 161, 195
Липей Ілько 247
Липей (батько) 415
Лисенко Микола (1842-1912) 378, 385
Лишак П. 174
Ліґа Націй 111
"Лідове Новіні",газета 124
Ліницька Любов (1865-1924) 379, 380
"Літературний Листок", додаток до газети "Свобода"439
Літературно-Науковий Вістник, журнал 7
Лішкова Гана 240
Лопур 28, 29
Луженко Явір 119
Лясковський 381

М

Мазепа Іван, гетьман 123, 381
Макара Євген 237
Макара Сергій 237
Маковей Осип 24
Маковичанин Федь 130, 402
Максимович Андрій (1865-1893) 379, 380

Маликова В. 240
Манацький, д-р 398
Мандзюк Микола, д-р 224, 447
Манжула 262
Манівчук Ю. 142
Манько Леонід (1863-1922) 379, 380
Марія Тереза 425
Маркуш Олександер 111, 130, 162, 167, 196, 246, 401, 402, 437
Мартель Рене 397
Мартинович Борис 59, 60, 65, 246, 269, 438
Мартинович 65, 443
Мартиновичева 270
Мартон, д-р 114
Марущак Михайло 94, 162, 196, 206, 225, 448
Маряненко 380
Масарик Тома Ґарик, президент ЧСР 52, 103, 111, 149, 159, 174, 181
Маслосоюз 105
Мати Марія, ЧСВВ 80
Матола 94, 95
Маханець А. 154
Мацевич Елеонора 262
Мацинський Іван 237, 238, 239
Машкаринець Василь 185
Медве 185
Мезнік Ярослав, д-р 142, 148
Меліка 136
Мешко О. 133
Мидловський Лев, д-р 148
Микола І., цар 10
Милорадовичова 378
Мирний Панас 236
Миров-Бедюх 380
Мироненко 380
Мирославський 380
Міговк Петро 246, 402
Міклошіч, проф. 173
Міллер 58
Міньо Людвик, о. д-р 109, 142, 143
Моґіш Федір 130, 131, 402
Моїк Іван 240, 449
Мойш Ґріґоріє, о. 226
Мольнар Михайло, д-р 1, 2, 238, 246, 385
Мондок Іван 69
"Морґенцайтунґ", газета 64
Мороз 380
Морозівна (Гошовська) Маруся 258, 259, 268
Морозова Ольга 252, 254, 258, 259, 271
Моцарт Йоган Вольфганг Амадей 12
Мраз 97
Мурашко Василь, див. Довнар В.
Мурашкова-Довнар Катерина 259
Мусон 97
Муха М. 267
Мушинка Микола, д-р 244

Н

Наріжний Олександер 33, 34, 438
Народна Рада, див. Центральна Українська Народна Рада
"Народна Сила", газета 166, 167, 222
Натоля Д., о. 178
"Наука", тижневик 189, 439
Науменко Іван (1856-1913) 380
"Наш Путь", газета 155
"Наш Родний Край", газета 61, 401
"Наша Земля", журнал 1, 67-70, 127, 243, 318, 401,402, 412, 441
"Наша Культура", газета 173
Небола Василь 247
Невицька Ірина 104, 111, 123, 130, 139, 142, 161, 167, 179, 181, 195, 206, 211, 246, 262, 402, 438, 446
Невицький Емиліян, о. 396
Недзєльський, д-р 95, 96
"Неділя", газета 156, 393, 404, 414
"Неділя Русина", додаток до газети "Русин" 437
Нечай 377
Нечас 66
Нємцова Божена 246
Николаєв, Є. 271
Німець, д-р 233, 234
Німчук Дмитро 142, 161, 179, 195, 206, 219, 223, 437, 447
Нічик Олена 259, 261
"Нова Свобода", газета 1, 2, 178, 183, 189, 206, 207, 230, 439, 446, 447
"Нова Сцена", театр 143, 144, 155, 180, 183,185, 203, 204, 268, 270, 271, 446
Новак Їржі 240
Новак 60
"Нове Життя", газета 2, 449, 450
"Новий Час", газета 127, 148, 230, 449
Новицький (Санецький) Євген 381
"Новое Время", газета 253
Нярадій Дионисій, д-р єпископ 200, 446

О

Общество ім. Духновича 14, 72, 93, 110, 173, 441
Огієнко Іван, проф. 130, 173
Окуневська Софія 24
Окуневський Ярослав, д-р 24
Олексенко 212
Олесь Олександер 246, 438
Ольдофреді Антон Ернест, інж. 226
Ольшановський Михайло (1863-1908) 381
Омелянович-Павленкова Фатима 263
ОО. Василіяни, див. Чин св. Василія Великого
Орлик Цецилія 380
Осендорф 32
Осиповичева 381
Остапчук Анда 96, 252, 255

Остапчук Дмитро 247
Охримович, д-р 136
Очеретько Ярослав, д-р 145

П

Павликовська Ірина 105
Павличенко Тимофій 343, 437, 438
Павлович Олександер, о. 246
Павлюківна ("Хитра") Олена 271
Павлюківна (Черняхівська) Олена 271
Пагиря Василь 272, 449
Пажізек 97
Паздерова Е. 240
Пазуханич Юрій 162, 196, 206, 220, 221, 447
Паляцький Франтішек 174
Панькевич Іван, проф. 85, 246, 318, 324, 399, 400,401
438
Паньківський Северин (1872-1943) 379, 381
Пап Іван 177
Пасулька 61
Пачовський Василь, проф. 91, 128, 398, 400, 410
Пащенко 136
Певна Ніна 251, 252, 257
Певний Микола 251, 253
Перевузник Іван 225, 448
Перевузник Петро 162, 196
Перша Центральна Українська Народна Рада, див. Центральна Українська Народна Рада
Пестременко Андрій 1, 2
Петефі Шандор 236, 273, 274, 279, 280, 449
Петрашко С. 268
Петричко 94
Петрище Василь 53
Петровцій С. 162, 196
Петроградська Академія Наук 14
Пешек Йосиф 26, 131
Пешіна 96
"Пешті Гірлап", газета 408
Пивинська 380
Підвисоцький 381
Підгірний 252
Підгірянка Марійка 25, 438
Підкарпатський Банк 104, 221, 410
Пікель 422
"Піонерська газета" 449
Пітлян Іван 52
Пласт 89, 107, 110, 136, 137, 449
"Пластун", журнал 8
Плиній 347
Погребний Арсен, див. Юркевич-Погребний Арсен
"Подкарпатске Гласи", газета 25, 26, 41, 58, 79, 147
"Подкарпатське Пчолярство", журнал 1, 6, 437, 438
Позняченко Кость 379, 380
Пойда Петро 130, 272, 273, 449
Полівка, д-р 173

Половцем Олександр (1832-1909) 378
Полянський Амброзій 136, 402
Полянський О. 105
Попадич Михайло 267, 268, 271
Попадючок Михайло 161, 195
Попович Василь 94
Попович Дмитро, о. д-р 92, 185, 206
Попович Петро 142, 225, 448
Попович 136
Потапенко 380
"Правда", див. "Карпатська Правда"
"Праґаї мадяр гірлап", газета 93
Приймак Василь 162, 196
Прискіпайленко К. 241
Приходько Олекса 81, 82, 96, 400, 439
Прідавок Антонін 413
"Пробоєм", журнал 222, 449
Прокопович П. 337, 343
Пруць 78
Прхала Лев 209, 210, 211
Путраш, мол. 404
Путраш-Баранчук 386, 388, 404, 415
Пушкін Александер С. 140, 236
"Пчілка", журнал 1, 6, 8, 128, 245, 246, 247, 401,411
438, 439, 450
Пясецька Жозефа (1855-1910) 381

Р

Равлюк, проф. 211
Равшер 124, 210
Раковцій Франц, князь 419
Раняк Д. 135
Ратмірова Олена (1869-1927) 380
Ревай Федір 111, 142, 154, 162, 192, 195, 198, 199,
205, 206, 207, 211, 215, 218, 447
Ревай Юліян 89, 90, 92, 96, 105, 110, 111, 139, 142,
151, 160, 161, 166, 167, 179, 181, 185, 191,197,
205, 215, 261, 446, 447
Риґан Андрій 192
Рильський Максим (1895-1964) 384
Ріґер 174
Рідна Школа 84
Різдорфер Микола, д-р 224, 447
Ріфек 32
Рішко Микола 130, 131, 145, 185, 402
Роврій 406, 407
Рогач Іван 153, 178, 179, 185, 196, 206, 223
Розенберґ 97
Рознійчук Іван, див. Бараболя Марко
Розсипал Антонін 27, 33, 64, 210
Розсудов 380
Розумовський Андрій 12
"Ролніцке Новини", газета 240
Роман Іван 89, 90, 111, 142, 443
Романович Теофіль 381

Романченко Іван 104, 113, 146, 148, 178, 179
Романюк Леонід, інж. 89, 92, 105, 221, 447
Росоха Степан 111, 154, 185, 192, 196, 198, 206, 222, 223, 447
Рубенс 85
Рубчак Іван 252, 255
Руданський Степан 398
Рудницька Мілена 104
"Русин", газета 1, 437
"Русін-мадяр гірлап", газета 25
Руснак Андрій 53
Руснак Василь 52, 53
Русова Софія 438
Русская читальня ім. Духновича 38
"Русскій Вѣстнік", газета 401, 412
"Русскій Народний Голос", газета 155-158, 169
"Руска Нива", газета 412, 439
Руська Гліборобська Партія 439
Руський Театр Т-ва "Просвіти" 72, 252, 254, 255, 257, 258, 259, 261, 263, 266, 382, 398, 440
Рут 340
Ручко Микола 252, 256, 259, 261
Ручкова Марія 265

С

Сабадюк Андрій 129
Сабадюк Микола 219
Сабол Севастіян, о. ЧСВВ, див. Зореслав
Садовський Микола (Тобілевич Микола,1856-1933) 269, 376-385, 398
Сакач, д-р 147
Саксаганський Панас (Тобілевич 1859-1940) 377,379,380
Самойлович Микола 259, 261
Самчук Улас 230
Санецький 381
Сас Федір 264
Свереняк Василь 91, 136, 142, 161, 195
"Свет соціалізму", газета 240
"Світло", газета 105, 136, 217, 221
"Свобода" (Ужгород), газета 1, 2, 33, 34, 58, 189,439 440, 441, 446
"Свобода" (Джерзи Сити), газета 450
Селлешівна Маргарета 133
Сигітський процес 396, 417
Сидор Ернест 267, 268, 271
"Сільський Господар" 202
"Січ", див. "Карпатська Січ"
Скиба 136
Скира Штефан 52
Сковорода Григорій 246
Скорик, д-р 85
Скрип, І. 154
Скрипник Микола (1872-1933) 384
Скундзь 49
Славік, радник 92

Слобода 186
Словацька Матіца 186
Словацький Театр 98
"Слово", додаток до газети"Українське Слово" 443
Смаль-Стоцький Степан, ст. 24
Совачева Ганна 254, 256, 258-261
"Сокол", спортове т-во 59
Спілка письменників і журналістів, див. Товариство
українських письменників і журналістів
Срезневскій, проф. 173
Станинець Юрій 223, 447
Станко 404, 405
Станько М., д-р 92
Станькова Єлисавета 102, 105, 152, 162, 196
Старицький Михайло (1840-1904) 376-380, 385
Стах Павло, див. Черкасенко Спиридон
Стахура Данило, д-р 85, 105, 142
Степан, див. Ґренджа Степан
Стефурак 381
Стефуракова 381
Стечинський 381
Стойка Александер, єпископ 102, 104, 143, 157, 158
Стрипський 396
Стрипський Мирон 398, 400
Струківна Галька 264
Ступка 39
Суслов 380
Суслова Уляна 379, 380
Суходольський 380

Т

"Таборит", пластова газета 90
Тар Олександер 161, 195
Тарканій Іван 271
Тарнавський Григорій 377, 378
Татачівна 136
Творидло Микола 398
Теґза В., інж. 162, 196
Тесловичівна (Товт) Варвара 266
Тимканич Марія 402
Тимчук Іван 94
Тисовська 102
Тисянська-Кабалюк Маруся 246
Тихий Франтішек, д-р 437
Тищенко (Сірий) Юрій 438
Тісо Йозеф, д-р 186
Ткачук Василь 271
Ткачук Маруся 271
Тобілевич Софія (1860-1953) 379
Тобілевичі, брати 376, 377, 385
Товариство ім. св. Василія Великого 150, 189
Товариство Духновича, див. Общество Духновича
Товариство Просвіта 69, 71, 92, 94, 103-105, 127,131,
133, 136, 138, 139, 142, 144, 146, 149, 150,152,

155, 165, 179, 184, 185, 188, 198, 201-203, 216-219, 221, 223, 225, 233, 236, 253, 268, 382,397-399, 402, 403, 411, 437, 438
Товариство Просвіта (Львів) 142, 144, 148, 150
Товариство Рій 437, 438
Товариство слов'янських журналістів 15
Товариство українських письменників і журналістів 137, 139, 412
Товт 266
Товт Анна 133
Товтова В. 269
Товтин Іца 262
Толстой Лев 261
Томашек 97
Торговельна Академія, див. Українська Торговельна Академія
Торговельний Союз 121
Трейбал 101
"Трембіта", альманах 129, 130, 402, 412
Трухлий Іван, проф. 400
Тулик Михайло 196, 206, 222, 447
Туран Ян 240
Тюх Штефан 52

У

"Уй Кезлень", мад. газета 253, 411
"Україна", журнал 241
Українська Академія Наук (Київ) 401, 402
Українська Галицька Армія 229
Українська Народна Рада, див. Центральна Українська Народна Рада
Українська Торговельна Академія 25, 57, 62, 65, 217, 383
Українське Національне Об'єднання (УНО) 205-207, 210, 211, 214, 218, 220, 223, 229, 446, 447
"Українське Слово" (Париж), газета 230
"Українське Слово" (Ужгород), газета 1, 2, 93, 127, 128, 139, 166, 167, 169-171, 179, 217, 384, 397, 443
Український Театр "Нова Сцена", див. "Нова Сцена"
Український Театр Т-ва "Просвіти", див. Руський Театр Т-ва "Просвіти"
Улинець Іван 185
УНО, див. Українське Національне Об'єднання
Устіянович, проф. 179, 185
Устіяновичева 90
"УФА" фільмова фабрика 144
Учительська Громада 92, 136, 217
Учительське Товариство, див. Учительська Громада
"Учительський Голос", газета 105

Ф

Фаринич 141
Федак Василь 161, 195
Федак, д-р вет. 48
Феделеш Кирило, о. проф. 111, 195, 221, 443, 447
Фединець Олександер, д-р 148, 232, 233, 234, 449
Федорич 404, 415
Федотів Петро 261
Федькович Осип Юрій 23, 246, 280
Фенцик Штефан 75, 141, 197, 199, 200, 211, 215, 323
Ференчук Петро 135
Ферко Мілан 240
Филипчак, проф. 85
Фіґура Степан, д-р 247
Фічік Юліюс 272
Фленько Іван, о. 162, 196
Фоґель 136
Фрай Бруно 23
Франко Іван 31, 134, 238, 246, 280, 445
Франц Йосиф І., цісар 421
Фущич Михайло 262

Х

Халахан 212
Хира А., о. 109, 148
Хмара Петро 200
Хмелярж 182, 185
Хмельницький Богдан 381
Холодний Іван 258
Християнсько-Народна Партія 439
Хустський 230

Ц

Центральна Українська Народна Рада 160-162, 168, 171, 177, 180, 190-192, 195, 205, 206, 212, 217, 219, 223, 445, 446
Цимбал Віктор 439
Цитовський Феро 240
Цінґер, д-р 186
Цірікус Михайло 271
Цуперяк Микола, д-р 161, 195
Цьоканова Марина 256

Ч

Чарнецький Степан (1881-1944) 381
"Час" (Чернівці), газета 119
Чепинець 137
Червінка, д-р 148, 154
Червоний Хрест 115

Черкасенко Спиридон (псевдо: Стах Павло) 6-8, 55,246, 252, 438, 439, 441
Черкасенкова Євгенія 261, 264
Черни, міністер 117
Чернишевський Микола 174
Чеська Академія Наук 174, 243, 246
Чеська Народна Рада 210
"Чеське Слово", газета 113
Чехословацька Народна Рада 160
Чин св. Василія Великого (ОО. Василіяни) 155-159, 200
Чирський Микола 264, 265, 438
Чичорський Ростислав (1871-1927) 379
Чичура Августин 262
Чичура А., проф. 162, 196
Чісар, інж. 185
Чобан Іван 162, 196
Чоконай 274, 280
Чубатий 380
Чучка Іван 135

Ш

Шахматов Олексій 174
Шевченко, актор 380
Шевченко Тарас 9-11, 14, 73, 74, 170, 174, 225, 236, 238, 242-244, 246, 280, 377, 385, 441, 449
Шелепець Й. 212, 237
Шелепцьова 211
Шенборн, граф 419
Шереґій Анничка 267, 431
Шереґій Євген (Горішок) 91, 181, 196, 262, 263, 267, 268, 270, 271, 446
Шереґій Маруся 267, 268, 271
Шереґій Юрій Августин (Грім) 89, 92, 162, 183-185,196 267, 268, 270, 271
Шімек 25-28, 33, 57, 72, 441
Шімоновський Федір 161, 195
Шінделарж, Ф. 96
Шір 58
"Шкільна Матка" 217
Шкробинець Юрій 273, 278, 280, 281, 449
Шкултеті, д-р 48
Шляйхер А. 173
Шмайда Михайло 237, 238
Шніцлер Артур 251
Шопен Фредерик (1810-1849) 384
Шостаківська 380
Шоурек Л., д-р 137
Шпалова 97
Штеньо, див. Клочурак Стефан
Штефан Августин, проф. 92, 93, 139, 142, 162, 196,206 217, 218, 400, 437, 447
Штефан 55
Штефанік Павел 240
Штефуца Михайло 262
Штітніцкі Цтібор 240

Шуба Володимир 437
Шугай Микола 248
Шульцова Клавдія 261
Шурат Василь 281
Шутко А. 271
Шутко Іван 271
Шутко Микола 268
Шутко Михайло 439

Щ

Щерецький 140, 146
Щобей Василь 226, 448
Щуровська-Росіневич Платоніда 133, 269, 270

Ю

Юра Гнат (1887-1966) 384
Юркевич-Погребний Арсен 254, 256
Юрчак Василь (1876-1914) 382
Юськів, д-р 185

Я

Яворська 105
Явурек 58
Якубчикова Евфрозина 133
Янішевська Галина, д-р 144
Янковський 56
Янчишин, о. 177
Ярославенко 252
Ярошенко 380
Яцько Павло 92
Яцько, д-р 130
Яцько 105

З М І С Т

Стор.

ВІД ВИДАВНИЦТВА vii

ПОДЯКА ix

ВСТУП 1

СТАТТІ, РЕПОРТАЖІ, ІНТЕРВ'Ю 3

А. Духнович о пчолах 5
Спиридон Теодосієвич Черкасенко 6
Спиридон Теодосієвич Черкасенко 7
Тарас Шевченко 9
Людвик Бетговен 12
Я теж українець... 13
Із смітника "Общества ім. Духновича" 14
Підкарпатським українським письменникам і журналістам 15
По Підкарпатті - Країна темноти, нужди, голоду й... чехізації 16
Ольга Кобилянська 23
"Наша" шкільна політика 25
Шімек і його шкільна політика 26
Наслідки шімеківської шкільної політики в Берегівщині 28
До статті "Наслідки шімеківської політики..." 29
З Новим Роком 30
Наслідки шімеківської шкільної політики . . . 31
Відповідь на отвертий лист у "Свободі" . . . 33
І стара коза любить сіль 35
Нужда, голод, темнота, розпука і... чехізація 37
Ровером по Закарпатті 37
"Русская" читальня в Середньому 38
"Наші" вчителі 38
Чеська школа для 4 жидівських дітей, тоді, коли тисячки українських дітей є без школи 41
Темнота, голод, пошесть, розпука 41
"Бєжте до фраса, баґани!" 45
"Іван Грозний" 47
Менші калібри 47
Визиск і ніде нечуване здирство 48
Як чехи підпирають домашній промисл,торгівлю. Спустошення, занепад Верховини 49
Чехам у Воловому потрібне гніздо пошесних мікробів 50
Як розуміють волівські "педагоги" загальнонародну освіту 51
Синевир-Поляна - гніздо розпуки 51
Зарізав порося, а щоб міг заплатити за нього податки, то мусів продати теля! 53

Стор.

П'ять українських сіл, що тягнуться рядом 28 км без жадної школи 54
Чехізатори 55
Українська торговельна школа в Ужгороді в руках чехізаторів 57
Чехи перелякалися "коломийки". Ювілей у Перечині 60
Гимни пануючим. Як вони пишуть. 60
Анальфабети на ужгородській пошті 62
Мадярські маґнати опікуються нами! 63
По Закарпатті. Величезний наступ на наше шкільництво 64
Мартинович "виправдався" 65
Неграмотні,недостойні нам, нас провокують . 66
До Хвального Редакційного Комітету журналу "Наша Земля" в Ужгороді 69
Як підпирають у нас руську культуру 72
Конґрес народної молоді Підкарпаття дня 7. УІІ.1929 73
Кривавий Великдень у Бичкові 78
Кривавий Великдень (неділя) 78
Кривавий Поливальний Понеділок 79
Перше Причастя 80
Ювілей 10-річної праці 81
Ювілейна вистава д-ра Кирчева 82
Український театр 83
Войківський музей у Самборі 85
Ровером до Галичини (Враження з подорожі) . 86
Пластове свято в Мукачеві 89
Конґрес українського вчительства 92
Велике фіяско кацапського "Конґресу" в Мукачеві 8.Х.1932 93
"Русінська" радіопередача з Ужгороду 95
Вистава підкарпатського малярського мистецтва 97
Мачушині діти 98
Наше воскресіння 99
"Дружественний Вѣстник" мадяризує 100
І-ий Жіночий Конґрес в Ужгороді 102
Перший день з'їзду 102
Другий день з'їзду 102
Похід містом 103
Складення вінка на пам'ятнику Президента Масарика 103
На Другетовій площі 104
Конґрес у Народному Домі 104
Резолюції Жіночого Конґресу 105
Всі до природи! 107
ІІ-ий З'їзд української молоді в Мукачеві. . 109
На передодні З'їзду 109
День З'їзду 109
Похід 109
Конґрес молоді в театрі 110
Нечуваний голод на Волівщині 114
Голод, нужда і темнота 114

Стор.

"Господарювання" населення 115
Ціна селянських продуктів 116
"Заробітки" населення та різні "допомоги" 116
Що їсть нещасне населення? 117
Чого не бачили редактори під час поїздки міністра Чорного 117
Як допомогти населенню? 118
Наші хресні імена 119
"Готель Солома" 121
Вистава "Народного Промислу" 123
"Грубий напад проти чехословацьких урядовців" 124
Вилучіть з монополю кукурудзу! 125
На літературному фронті - Розмова з письменником В. Ґренджою-Донським 127
"День Сироти" 133
Двадцята річниця смерти другого ґенія нашого народу - Івана Франка 134
До уваги туристам 134
Просвітянське свято в Пістрялові 136
Пласт в Ужгороді 137
До всіх українських редакцій, культурних товариств, оиталень і радіоабонентів Підкарпатської Руси 137
Заклик до нашої інтеліґенції, читалень й організації молоді та свідомого селянства й робітництва 138
"День Русской Культури" в Ужгороді 140
Величний Всепросвітянський З'їзд в Ужгороді дня 17.X.1937. Частина I. 142
На передодні З'їзду 142
Загальні Збори Т-ва "Просвіти" 142
Незабутній день З'їзду 143
Похід 143
Щоб не сказали вороги 143
Гуцули... Гуцули... 144
Ряди бойків 145
Волівська Верховина 145
Дальші околиці 145
Величний Всепросвітянський З'їзд в Ужгороді Частина II. 148
Маніфестаційні збори 148
Нема тут двох народів... 149
Мертвеччина завжди збанкротує... . . . 150
Закиньмо всі суперечки 151
Геть з обманством! 151
Насущний хліб - це дуже важлива справа... 152
За кращу долю своїх дітей... 152
Присягаємо! 153
"Як треба, то і сто тисяч нас прибуде!.. 154
Велика буря - з нічого 155
Справа свят "Цариці України" (Інтерв'ю з протоіґуменом о. Полікарпом Буликом) . . . 157
Реорганізація Першої Центральної Руської (Української) Народної Ради - Комунікат для преси 160

Стор.

Доки ще нам чекати? Частина I. 162
Доки ще нам чекати? Частина II. 164
Доки ще нам чекати? Частина III. 166
Засідання управи Першої Центральної Українсь-
кої Народної Ради в Ужгороді 168
250 169
Вдарила дванадцята година 171
Один - чи два народи 172
Святий Юрій 176
З москвофілами не може бути порозуміння! . . 177
Великі окружні просвітянські маніфестаційні
збори в Перечині 178
Перешкоди 178
Похід 178
Маніфестаційні збори 178
Народна забава в парку 179
Справа нашого українського театру 180
Августин Волошин і - вдячність п. начальника
шкільного реферату 181
Критика на "Самокритику" 183
Велике свято Гуцульщини 184
Величавий похорон Глінки 186
Де ти, наша молоде? 187
Короткий життєпис державного секретаря о. Ав-
густина Волошина 189
Великі демонстративні збори Української Народ
ної Ради 190
Маніфест 194
Народна українська влада Підкарпаття. Влада
Бродія відступила! Прем'єром наш Батько
Августин Волошин 197
Величава маніфестація народу 197
Радісний похід по вулицях нашої столиці. 197
Промови 198
Бродіївщина й Фенциківщина скрахували 199
Священик не сміє відтягатися від культурної
праці! (Розмова з Преосв. Владикою д-ром
Д. Нярадієм) 200
Микола Аркас 203
Успіхи колядок на "Карпатську Січ" 204
Історичний День. Іменування Проводу УНО . . 205
На прощання 207
"Карпатська Січ" і вибори 208
Впали маски 209
Унеможливіть доступ ворожих газет 210
Великий окружний з'їзд у Великому Березному . 211
Комедія 212
Учительство і вибори 213
Наші кандидати I. 214
о. д-р Августин Волошин 214
міністер Юліян Ревай 215
Наші кандидати II. 216
д-р Юлій Бращайко 216
д-р Михайло Бращайко 216
Наші кандидати III. 217

Стор.

директор Августин Штефан 217
Федір Ревай 218
Наші кандидати ІУ. 219
д-р Микола Долинай 219
Степан Клочурак 219
Наші кандидати У. 220
д-р Володимир Комаринський 220
інсп. Юрій Пазуханич 220
інж. Леонід Романюк 221
о. Кирило Феделеш 221
д-р Августин Дутка 221
Михайло Тулик 222
Наші кандидати УІ. 222
д-р Степан Росоха 222
Дмитро Німчук 223
Наші кандидати УІІ. 223
о. Юрій Станинець 223
д-р Микола Різдорфер 224
о. Адальберт Довбак 224
Василь Лацанич 224
Микола Мандзюк 224
Василь Клемпуш 224
Іван Ґриґа 225
Михайло Марущак 225
Іван Ігнатко 225
Іван Качала 225
Іван Перевузник 225
Петро Попович 225
Василь Щобей 226
Сьогодні велике свято! 227
Вітайте, Січовики! 228
"Бажаю Карпатській Січі, щоб вона розвивалась на славу свого народу (Інтерв'ю з генералом Віктором Курмановичем) 229
Пластова забава 232
На сторожі народного здоров'я (Інтерв'ю з дир. д-ром Олександром Фединцем) 232
"Письменник В. Ґренджа-Донський на волі", лист до "Пробоєм" 235
Інтерв'ю з В. Ґренджою-Донським 236
Мова про мову 241
Шевченко на Закарпатті 242
Підо впливом свіжих вражень 244
50-літній ювілей "Пчілки" 245
Закарпаття процвітає 247

РЕЦЕНЗІЇ 249

Театр - "Забавки" 251
Театр - "Відьма" 252
Театр - "Шельменко Деньщик" 253
"Фавст" в Ужгороді 254
Руський театр. Дебют пані Іваницької 257
Театр - "Вечір мініятюр" 257
Театр - "Контрольор спальних вагонів" 258

Стор.

Театр - "Паяци" 259
Театр - "Живий труп" 261
"Огонь" 262
540-літній ювілей приходу князя Ф. Корятовича 263
Театр - "Діти Агасфера" 263
Театр - "Неофавстіяда" 265
Нова п'єса "Місяць і зоря" 265
Театр - "Квадратура кола" 266
Театр - "Барон Кіммель" 267
Театр - "Флірт і кохання" 268
Театр - "Запорожець за Дунаєм" 269
Театр - Поправка до "Запорожця за Дунаєм" . . 270
Театр - "Бен-Гур" і "Вечір мініятюр" 270
Дві збірки 272
Шандор Петефі:"Апостол"в перекладі Ю. Шкробинця 273
Два переклади з угорської поезії 280
Враження з фільму "Бандурист" 282

ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ 283

Кум-кум 285
Попелько Йванко 287
Три царські доньки 290
Золоте потя 296
Пісня про козака й дівчину 303
Пісня з війни 304
Коломийки 304
Жаба 306
Два братя 308
Співанки, кой в'ют вінки із барвінку молодим на вінчання 311
Тридцять братів 313
Слідом чудернацьких "русинських" граматик не то що хаос, а просто руїна - отворені двері до чехізації! 318
Цар и його сини 319
Народна приповідка 322
Народна приповідка 322
Ой, ходила дівка біла... 323
Поганські звичаї в наших святах і т. зв. християнська традиція 324
Поливальний понеділок на Гуцулщині 331
Свято Різдва на Закарпатті 332

ДОПОВІДІ 335

Значення бджолярства в народному господарстві 337
Бджолярське приладдя 341
Коші 342
Модерний вулик 343
Мед 346
Мед як лік 346
Вироби з меду 349
Значення бджолярства в народному господарстві - автограф 354
Бджолярське приладдя - автограф 360

Стор.

Мед - автограф 366
Микола Садовський, один із творців українського театру 376
Високошановні Друзі, милі Читачі, дорога Публіко! 385
Українська культура на Закарпатті на початку цього сторіччя і за першої Чехословаччини 393
Як я зачав писати 404
Гра в літературу 404
Дійсна література 410
Матеріяльна і духова культура селян волівської Верховини кінцем XIX. і початком XX. століття 414
Волове і Волівщина 414
Єдина волівська українська школа 414
Шалена мадяризація і денаціоналізація . 416
Народ сам собі творить матеріяльну культуру 418
Економічна база волівської Верховини . . 421
Духова культура волівської Верховини . . 427

ДОДАТКИ 435

Список статтей по окремих виданнях 437
"Русин" 437
"Подкарпатське Пчолярство" 437
"Пчілка" 438
"Руська Нива" 439
"Свобода" 439
"Наша Земля" 441
"Українське Слово" 443
"Нова Свобода" 446
Матеріяли друковані в інших виданнях . . 449
Поазбучний список статтей 451
Тематичний список статтей 456
Література/Мистецтво 456
Національно-політичні статті 456
Нариси, репортажі 458
Рецензії 459
Етнографічні матеріяли 459
Пласт 460
Бджолярство 460

ПОЯСНЕННЯ НЕВІДОМИХ СЛІВ ТА ВИСЛОВІВ 461

МАПА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ 464

ПОКАЖЧИК ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ 465

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ 477

ЗМІСТ 496